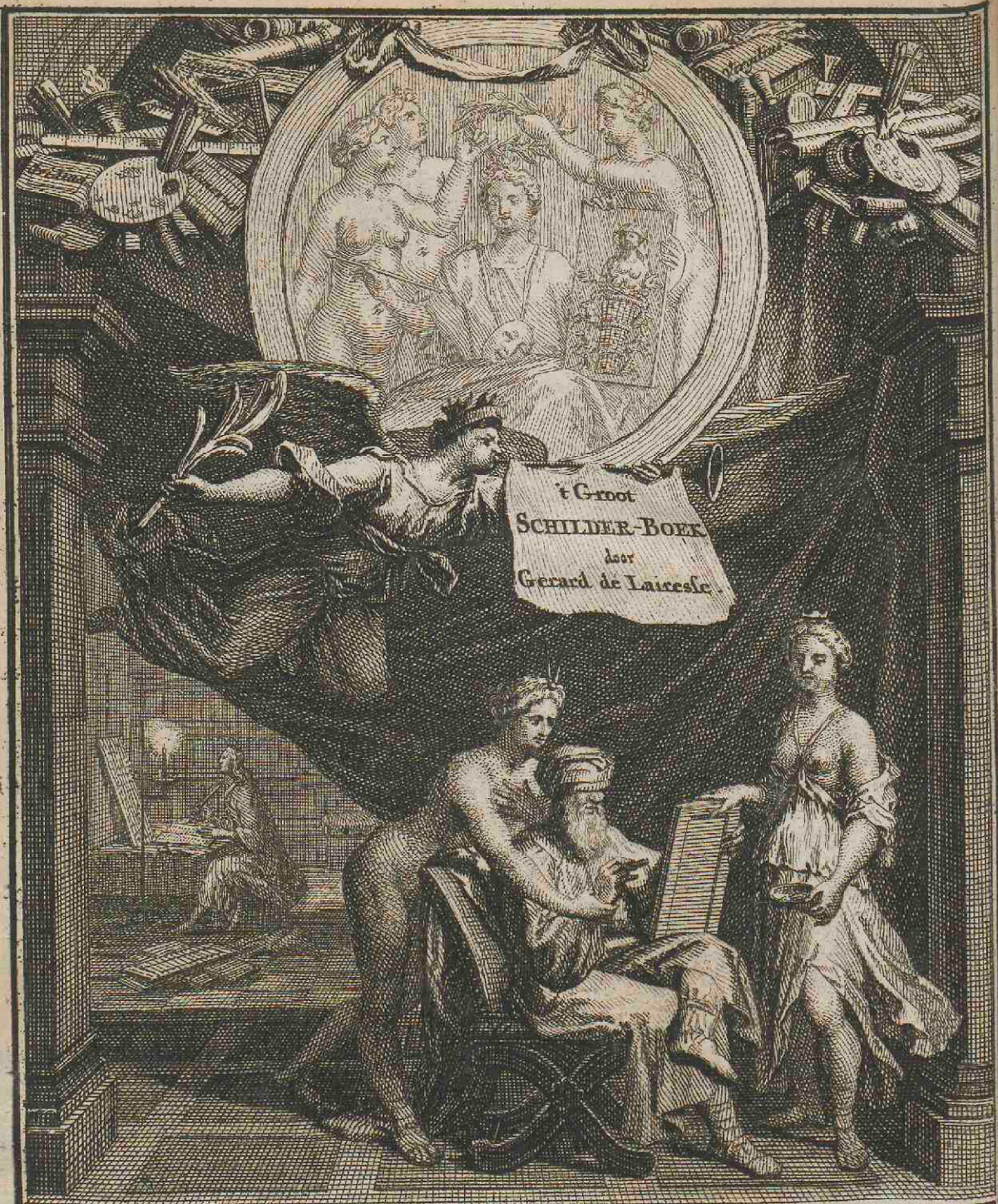

Groot schilderboek, waar in de schilderkonst in al haar deelen grondig werd onderweezen, ook door redeneeringen en printverbeeldingen verklaard : met voorbeelden uyt de beste konst-stukken der oude en nieuwe puyk-schilderen, bevestigd: en derzelve wel- en misstand aangewezen

<https://hdl.handle.net/1874/204486>

't Groot
SCHILDER-BOEK
door
Gerard de Lairesse.

Tot AMSTERDAM, by DAVID MORTIER, Boek-verkooper.

Grav. Lairesse inv.

Th. P. de Man delin.

Grav. Gouwen fecit.

G R O O T
SCHILDERBOEK,

Waar in de

SCHILDERKONST

In al haar deelen grondig werd onderweezen, ook door Redeneeringen
en Printverbeeldingen verklaard;

Met Voorbeelden uyt de beste Konst-stukken der

OUDE en NIEUWE PUYK-SCHILDEREN,

bevestigd:

En derzelver Wel- en Misstand aangewezen.

D O O R

GERARD DE LAIRESSE, *Konst-Schilder.*

T W E E D E D E E L.

Tot AMSTERDAM,
By DAVID MORTIER, Boekverkooper.

M D C C X I V.

ZINNEBEELD

Op de Verhandeling der

A F B E E L D S E L S.

Hier zit de Natuur met haare veelvuldige borsten; en naast haar staat een Kind, 't welk het kleed van haare schouderen aflight. Aan de andere zyde staat de Waarheid, die haar een spiegel voor houd, in welke zy zich tot het middellyf spiegelt; schynende zy daar oververwonderd te zyn. Op de lyst dezer spiegel ziet men een verguld palet en penceelen. De waarheid heeft een boek en palmtak in de hand.

U Y T B R E I D I N G.

Zoo ver de mensch, Godts beelt, verwint
Al wat men op de werrelt vint,
Al 't zichtb're, op doeken en paneelen
Gemaelt door Kunstige Penceelen;
Zoo verre ryst de roem en lof
Der Kunst, die hem naar 't leven trof,
Ver boven alle Schilderyen
Van alle nieuwe en oude tyen.
Zy maakt, geroert van hemelsch vuur,
De kracht der wondere Natuur,
En Majesteit, die in het wezen
Van 't manlyk schepsel is te lezen,
Daar 't aangezicht den geest verbeelt,
Aan 't ryzig lichaam meêgedeeft,
Den geest afdalende van boven,
Om zynen Schepper steeds te loven.
Hier volgt de wakk're Schildergeest

De nutte les, en juist en leest,
Om niet in 't wilt van 't spoor te dwalen,
Maar 't leven kunstig t'achterhalen:
Daar hem in 't geen hy dus bewerkt
De hand der Artsen leid en sterkt,
En leert, hoe 't lichaam het bewegen
Van Spier en Zenuw heeft gekregen,
En hoe 't gebeente op zyne maet
In evenredenheid bestaet,
Om by het net bestek te blyven,
En wangelste te verdryven.
Dan vordert hy, en meer verlicht
Vertoont ons in het aangezicht
De blyschap, die daar uit komt schynen,
Of haat of vrees, of droeve pynen;
Zoo dat het beelt maar spraak ontbreekt;
En anders niet. De Schilder steekt
En munt dus uit door zyne streken,
Zyn grooten meester afgekeken,
En looft uit dankb're eerbiedigheid
De hand, waar door hy is geleid;
Die hem behoedde in duisternissen,
Om nooit den rechten weg te missen.
Maar hoe beloont hy naar den aart
LAIRE SSE, die geen moeite spaert
Om 't werk, na zoo veel kunstbedryven,
Nog voor den naneef te beschryven,
Den naneef, die bevryt van nyt,
Gelukkig achten zal den tyd,
Die dezen Fenix bracht in 't leven?
Wiens naam de werrelt om zal zeweven,
En tarten zal den roest, en brant,
Zoo lang de werrelt blyft in standt.

D. VAN HOOGSTRATEN.

VAN

Afbeeldfels of Conterfeitsels.

ZEVENDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

WY zullen dit tweede Deel met deze stoffe beginnen, en, In'eiding tot dit tweede deel. also ons in de Konst geen rang voorkomt, ons niet tot hofmeester noch bestierder der plechtelykheden aanstellen, maar na dat de zaaken voorkomen, dezelve ter neder zetten; alleenlyk ons doelwit vestende om, zo veel als mogelyk is, klaar en nut te zyn.

Wat deze stoffe belangt, het heeft my menigmaal vreemd gedacht, Vergelyking van deze verkiezing tegen andere. hoe iemand zyne vryheid kan verlaaten om zich tot een slaaf te maaken, en van de volmaaktheid dezer edele Konst afwyken om zich zelve aan alle de gebreken der Natuur te onderwerpen. Ik spreek van zulke groote en doorluchtige Meesters, als *van Dyk, Lely, van Loo*, den ouden en jongen *Bakker*, en andere die zodanig een vermogen in de Konst bezaten, dat, zeg ik, zy het hoffelyke achter het burgerlyke stelden.

't Is waar, men heeft gezien, dat men door dezen weg eerder als Voorrechten der Conterfeitsers boven andere Schilders. door den anderen tot een gouden gedenkpenning, aan een keten van dezelve stoffe hangende, kan geraaken, en het rapier daar en boven draagen: en hoewel dit de lof en eere, die men hun waarlyk schuldig is, niet vermindert, hebben zy noch een voorrecht, te weeten, dat zy Koningen en Prinzen wetten kunnen stellen, hen onder de oogen zien, *Venus* heiligdommen aanraaken, daar aan, na 't hun lust, schikken en verschikken, zonder eenige misdaad te begaan: ja nevens *Appelles* worden zy meenigmaal alleen bevoorrecht om het afbeeldsel van den Oppervorst te schilderen, en door dit middel groote schatten te vergaaderen. Welk een onwaardelyke en ongehoorde vergelding verkreeg deze nier, als hem *Alexander* zyn lief *Campaspe* overgaf, om door de vernoeving zynere minnebrand, in het schilderen dezer schoone ontsteeken, dien Konstheld by het leeven te behouden! Waarlyk, als ik van deze zyde hun voordeel beschouw, staa ik verwonderd, dat niet alle Schilders deze oeffening verkiezen, en zich aan de zelve overgeeven; door dien in de hedendaagsche waereld het geld boven verstand, en

winst boven deugden gesteld word, en de eere alleen geacht werd aan iemand toe te komen na maate zyner schatten. Doch om ons niet langer hier mede op te houden, zo laat ons het inwendige der Konst in deze oeffening beschouwen, en, wat daar toe behoort, overweegen.

Wat in deze oeffening der Konst vereischt word.

Gelyk in de Zang- en Speelkonst een zuiver gehoor, alzo werd in deze oeffening der Konst een zuiver gezicht, vereischt. Zonder dit kunnen onmogelyk een goed Meeſter hier in worden, dan by geval; aan 't welk dan al onze welvaart is hangende. Ik verſtaa hier door een zuiver gezicht zulk een, dat door bekwaame zinnen, en niet door eigene liefde of neiging, gedreeven en geregeerd werd; waar na vereischt word

Nette tekening.

Een uittermaaten nette en naauwkeurige tekening, bestaande in een volkomene waarneeming der proportie, of verdeeling der ledemaaten, en zulks niet alleen in het aangezicht, maar van het geheele ligchaam met al zyn toebehooren, om het zelve op de aangenaamſte wyze te vertoonen, op dat alle, die het beschouwen, van wat gewesten zy mogen weezen, altoos den perſoon door het afbeeldſel kunnen erkennen; 't geen zeer fraay kan geſchieden door de mode met het ſchilderachtige te vermengen, gelyk die groote Meeſter *Lely* gedaan heeft, het welk men gemeenlyk de Schilderachtige of Antyke manier noemt, doch by het gemeen en onkundig volk Romeinſch werd genaamd.

En opſchik der kleeding.

Daar en boven moet men, in de tweede plaats, een grondige kennis van de bevalligheid hebben, zo in de verkiezing van het licht, als de plaatsing van het voorwerp tegens het zelve, en om de tronie op haar ſchoonſt en voordeeligſt te vertoonen; benevens dit het ligchaam desgelyks op de welſtandigſte en natuurlykſte wyze te ſchikken. In deze twee hoofdpunten, en der zelve waarneeming, meen ik dat het aller-voornaamſte dezer Konſtoeffening beſtaat.

Bevallige verkiezing van licht.

En de Coloriet.

Men voeg'er noch dit, voor het derde, by, als 't geen wel den grootſten luſter daar toe aanbrenge, te weten de *Coloriet*, op dat ieder menſch en ieder deel zyne eigene koleur bekomme, en niet zodaanig een als zy by geval hebben, maar zo als zy gewoonlyk zyn en in hunnen dagelykſchen omnegang zich vertoonen. Dat de Schilder zich wel wachte voor een byzondere neiging tot deze of geene manier, even als zonnige, welker werk hier door beter voor 't hunne bekend word, als de perſoon door de ſchildery van hunne hand aan zyne vrienden en bloedverwanten.

Van het onderscheid der daagingen op

Noopende de daaging, hier aan is veel gelegen, om die op man of vrouw toe te eighen: want vermits het vrouwelyk geſlacht gewoonlyk meer-

meerder tederheid en bevalligheid bezit, zo heeft het zelve, boven Man of Vrouw.

Doch eer wy ons verder in deze stoffe inwikkelen, zo laat ons den Oorspronk der Conterfeitsels. eersten oorspronk der Afbeeldfels of Conterfeitsels eens ophaalen, om daar door het oogmerk der geenen, die zich laten schilderen, aan te wyzen, benevens de vrucht die de Meesters daar af genooten.

d'Oudheid plagt die, van welken de Stad of het Vaderland eenige uitmuntende weldaad genoten had, het zy door krygsdaaden, of burgerlyke zaaken, of uitnemendheid in Godtsdienst, in marmer, koper, of eenige andere stoffe te laten uitbeelden, of in schildery te vertoonen, ten einde hunne gedachtenis en gestalte aan de volgende eeuwen tot een prikkel te doen zyn om hen door dit eerbewys tot diergelyke daaden en verrichtingen aan te moedigen. Dit wierd eerst met hunne genaamde Goden begonnen, daar na omtrent doorluchtige Helden, vervolgens met Wysgeeren en Redenaars, Godtsdienstige lieden en anderen, om, nevens hunne deugd, hunne naamen en gedachtenis te vereeuwigen: doch nu gaat het verder. Niemand, van wat staat Misbruik der zelve. hy ook zy, kan hy maar zo veel geldts, als hem daar voor gevorderd word, by een raapen, of hy wil mede afgebeeld weezen. Dit is een groot misbruik, uit zulk een loffelyke oorzaak gesprooten.

Dat Edellieden, welker roemruchtige voorouders uit groote geslachten zyn afgedaald, en die zich noch dagelyks uitbreiden, zulks doen, In welke zulks pryffelyk en toege- laten is. is pryffelyk, om den luister hunner voorouderen te vertoonen, tot aanmoediging van hunne nakomelingen, ten einde den lof des geslachts voort te zetten, en nimmer door een verachte of ontaarde daad den glants en luister van zo veele brave mannen, welker beeltenissen zy voor ogen hebben, te bekladden, en een onuitwisbaare smet aan te wryven.

Wat een Veldheer te land belangt, of een Opperhoofd ter zee, die hun leeven, voor het vaderland of het ryk strydende, verloren hebben, ik acht dat de dankbaarheid ons verplicht gedenkbeelden tot hunne onsterffelyke glorie op te rechten, zo wel als tot aanmoediging van andere wakkere zielen in laertyden: maar wat het gemeene volk betreft, de hovaardy is alléén de prikkel die hen hier toe aanzet. De ryken doen het op dat hunne kinderen namaals daar op zullen roemen: die veele kinderen geteeld heeft, op dat hy voor vader by de waereld bekend staa. Heeft iemand een magazyn der vyanden in brand gestookken, hy laat zich, nevens deze zyne groote daad, in welke uit te voeren niemand hem hinderen konde, uitschilderen. Heeft een burgervrouw een eenig zootjen, het moet, eer het een half jaar bereikt heeft, ge-

conterfeit weezen, op het tiende jaar noch eens, en voor het laatst op zyn vyf-en-twintigste jaar, om daar door haare malle liefde te vertoonen; en dan staat men verwonderd hoe een mensch, in dien tyd, zo veranderen kan. Is dit niet een groote beweegreden? Zy zoude verwerpelyk zyn, ten ware de Schilders daar een groot voordeel van genooten; en derhalven zullen wy aflaten van de onnutheid der Afbeeldingen meer aan te toonen.

Toegeevelyk is het, wanneer de minnaar van zyn lief gescheiden zynde, zy elkander hunne Conterfeitsels verzenden, op dat de liefde, door die gestadig te zien, moge aangroeijen, zo wel als wanneer man en vrouw door een langduurige afreis gescheiden worden.

Waarschou-
wing voor de
Schilders.

Ik keer weder tot de zaak, om de Konstenaars te waarschouwen, dat zy zich nooit geheel aan het gemeen overgeeven, en zich aan het onkundig volk onderwerpen, zonder eenige macht aan zich zelve te behouden om te mogen doen 't geen zy redelyk en fraay oordeelen te zyn, en door 't welk hunne achting moge toeneemen. Men achte deze zaak niet vreemd; want voor een Meester, die het geld meêr dan de konst bemint, zyn 'er geen gevaarlyker klippen om te myden, door dien de onverstandige meenigte gewoonlyk begeert na haare eigene zin en hoofdigheid afgemaald te zyn, durvende tegen een fraay Meester zeggen: schildert my dus of zo: zet my de eene hand op de borst, en de andere op een tafel. Een tweede wederom wil een bloem in de hand hebben, of een bloempot by zich; een derde dit of dat dier of hondtjen op zyn schoot: een vierde wil zyn gezicht dezen of geenen weg heen gekeerd hebben: en veele, die op zyn Romeinsch willen geschilderd zyn, begeeren of een waereldkloot of een uurwerk by zich op een tafel, zonder dat iemand dezer menschen het allerminste in overweeging neemt of zulks daar voegt, en zyne regte eigenschap heeft.

En wat het
woord Ro-
meinsch be-
duid.

Maar dewyl wy van deze spreekwyze, 't is op zyn Romeinsch, gewag gemaakt hebben, moet ik ook dit hier tusschen voegen, dat ik lang overlegt en overdacht heb, wat doch door dit woord betekend wierd. Eindelyk heb ik gevonden, dat men 'er een kleeding en opschik, geheel niet met de Mode overeen komende, maar daar buiten zynde, mede betekenen wilde, welke nochtans gantsch geen overeenkomst met de oude Roomsche kleeding heeft.

Doch veel grooter zwaarigheden doen zich op in deze soort van Konstoeffening, naamentlyk

Verscheidene
zwaartighe-
den in deze
Konst.

Eerstelyk, de onkunde der geenen, welke uitgeschilderd worden: want het minste deel niet alleen van hen, maar het duizendste deel van die zich laten afbeelden hebben geen kennis van hunne eigene ge-

gedaante, stellende meenigmaal het oordeel van een deftig Conterfeitsel aan het oog van een kind, knecht of dienstmeid: zo die het zegt, zal Mynheer of Mevrouw het gelooven, pryzen of verachten.

De tweede reden bestaat in de byzondere neiginge die ieder mensch tot deze of geene voorwerpen heeft, oordeelende van zaaken na dat ze hun behaagen of mishaaigen, niet alleen van schilderyen, maar van het leven zelf: want zy, die schroomen hun oordeel over een fraaije geschilderde geschiedenis, of een landschap, te vellen, zullen zulks over iemandts afbeeldsel niet nalaten; waanende, dat dit in hun vermogen, en onder het bereik hunner krachten is.

Ten derden, vind men veele zulke Konstenaars, die nooit vernoegen in eens anders arbeid vinden, maar, door een eigenliefde ingenomen, altoos het geene door hen zelve niet gedaan is, berispen en verachten, niettegenstaande dat het werk van dezen het hunne natuurlyk gelykt, als zy maar de minste afkeer of nyd tegens dien persoon hebben, het zy om zynen ommegang, manier van spreken, kleeding, of middelen, of dat hy in meerder achting is als zy lieden: en zyn 'er tien die een fraay Stuk van zulk een pryzen, zy zullen desgelyks doen om hunne kwaadaardigheid voor dien tyd te verbergen: maar komt 'er dan weêr een ander die het met styve kaaken veracht, straks vallen zy hem toe tegens andere tien. Doch is 't een Stuk van hunnen vriend, daar af geoordeeld word, al was het noch zo vol mislagen, dat zullen zy tegens alle voorstaan en doordryven, al schoon het met hun eigen gevoelen niet overeen kwam. Dit spruit uit een kwaade natuur; en die daar mede behebt is, kan onmogelyk een regt oordeel vellen: want zo hy spreekt, het is altyd tot voordeel van den geenen daar zyne tegenheit toe strekt. Doch zulks grypt meest plaats in hen, die het minst in de Konst vermogen en geoeffend zyn.

De vierde soort zyn deze, welke verward van geest zynde, zich zelve altyd verachten, hebbende groot behagen in alles dat een ander maakt, en in tegendeel nooit genoeg in het geene zy zelve voor den dag brengen. Maar deze zyn evenwel zo vergiftig niet als de voorgaande: het meeste kwaad, dat zy uitregten, is op zich zelve: en d'andere verveelen alle menschen. Daar en bove heeft men,

Ten vyfden, zodanige vooringenomene menschen, welke geen smaak vinden als in een zedig en deftig wezen en gestalte; weder andere in woelende en spartelende; die daarentegen in krachtige en geweldige. Een vierde soort wil, dat de vrouwen met slappe en leenige kleederen; en weder een andere, dat zy in fluweel, satyn, of bont moeten geschilderd worden. Deze meent, dat een donkere of bruine grond achter het

beeld beft is; die verkiest een landfchap, of een groene gordyn, het pafst of niet. Zyn de koleuren op hun fchoonfte verkoozen, het dunkt veelen te verwachtig te zyn; en breekt men dezelve, zo is het in ander oogen te morflig en vuil. Hoe is 't dan mogelyk, dat men zo veele verfcheidene zinnen met een Conterfeitfel kan voldoen? Het is niet met een Conterfeitfel als met een Gefchiedenis vol beelden, daar men die verandering van woelende en zedige bewegingen, fchoone en minder fchoone koleuren, ftyve en flappe ftoffen, donkere en ligte gronden, &c. genoegfaam in te weeg kan brengen en vertoonen; want dit is maar een enkel beeld.

Laat ons derhalven veel eer trachten een weg tuffchen deze *Scylla* en *Charibdis* te vinden, waar door een Liefhebber dezer oeffening een bekwaam en goed Afbeeldfel zal kunnen fchilderen: want wie rechtzinnige opmerking heeft, en alles naauwkeurig aanmerkt en overweegt, kan zich in ftaat ftellen om boven de hier voor aangeroerde zwaarigheden heen te ftreeven.

*Van de Gebreken des Aangezichts, en der andere
Ledemaaten.*

TWEDE HOOFDSTUK.

Natuurlyke
gebreken in
de Tronien
aangetoond.

DE gebreken, welke zich in de natuur, of in het eenvoudige leeven zelf op doen, zyn drierley; en beftaan

In Natuurlyke,
Toevallige,
En Gewoonlyke.

De Natuurlyke zyn, een fcheeve tronie, fcheele oogen, en een fcheeve mond of neus, &c.

ook Toeval-
lige,

De Toevallige zyn, wanneer iemand een oog verlooren, fneede in de wang, of een aanzicht vol pokputten, en diergelyke, heeft.

en Gewoon-
lyke.

De Gewoonlyke zyn, die men van de tedere jeugd aanwend, gelyk trekkingen van oogen en mond, of dezelve wat toe te nypen of te doen gaapen, en wat over de eene of de andere zyde, hoog of laag, te trekken, &c.

Nevens die
van het Lig-
chaam.

Belangende de overige in 't ligchaam, hoe veele vind men 'er die een fcheeven hals, hoogen of gebulten rug hebben, kromme beenen, ftyve of korte, ja ongelyke armen in lengte, ftyve of lamme handen of vingers aan dezelve, enz. Onder deze heeft men zommige, welke on-

onvermydelyk zyn; en andere die uitgelaaten kunnen werden, of wel door het een of het ander verborgen; ook die noodzaakelyk moeten worden gezien, door dien zy veel tot de gelykenis helpen, als

Daar is een scheeve tronie, schoelheid, een kort voorhoofd, schraal- of vetheid, een scheeven hals, een te korte of te lange neus, rimpelen tusschen de oogen, rood- of bleekheid der wangen of lippen, puilten of wratten omtrent den mond, en wat van die natuur meer is.

Van de onvermydelyke en de noodzaakelyke gebreken.

Die men verbergen of verschikken kan, ja geheel nalaaten, onder deze tel ik, een blind oog, een steek, sneede, wen, maal, pokputten, puistachtigheid, enz. een roode, blaauwe, of ruige vlek hier of daar in de tronie; ook de zulke die door aanwenning gekomen zyn, als hangende lippen, of zekere nypingen en trekkingen van mond en oogen.

En die men kan vermyden.

Benevens dit, oordeel ik, dat het gewaad of de gewoone dragt, van wie het ook zy, zeer veel tot de gelykenis doet: want zo haast verandert men niet van kleeding, of het gelaat verandert mede, werd daar door aangedaan, en vertoont zich of bevalliger en behaagelyker, of onbevalliger en minder behaagelyk; en daar door word de persoon min of meer kennelyk. Om dit voor te komen, raad ik een Conterfeiter, dat hy voor al eerst de tronie wel doe gelyken, en die schildere tot dat den eigenaar te vrede zynde, hy met het overige na zynen zin, genoeg en oordeel zonder schroom moge omspringen, en daar door eere en lof behaalen; vermits het leven zelf, in zodanig een gewaad gekleed, niet meerder kan veranderen.

Van de mode en haare eigenfchap.

en middel om dit gebrek voor te komen.

Noch acht ik het welder moeite waard, dat een Schilder, zo veel hem mogelyk is, den aart en manieren der geenen, die zich willen laaten schilderen, als mede waar zy hun meefte vermaak en vergenoeging in fcheypen, zoek te kennen en te ontdekken, het zy door het een of het ander middel, al zoude hy fomtydts de zaak wat uitstellen om gelegentheid tot de ontdekking te bekomen, het zy door de persoon zelven, of door zyne vrienden; om dat, wanneer iemand zit, hy zyn gesprek een weinig na deszelfs aart en genoegen dient te richten, op dat hy hem doorgaans wakker in een gestadig wezen, en in een natuurlyke gestalte, moge houden, voor al van geen droevige noch ongelukkige en vreemde voorvallen reppende, die de gemoederen ontroeren, en by gevolge het wezen en des zelfs trekkingen in een andere plooy brengen, en geheel doen veranderen, konnende het zelve niet als met groote moeite fomtydts weder te regr gebragt worden: maar als hy, die zit, zynen natuurlyken aart door het gesprek te kennen geeft, zo dient de Schilder het zelve wel op te volgen tot den einde toe, het zy vrolyk of

Noodzaakelykheid om den aart der menschen te leeren kennen.

en redenvoeringen met de menschen.

gemaatigd, zonder eenige verheffing of verflapping, als het maar ver-
anderlyk in zaaken is, op dat het eindelyk niet verdrietig werde, en de
tronie doe vervallen. Die geenene, welke hun discours dusdanig niet
weeten te maatigen, zullen daarom veel langer over een tronie bezig
zyn eer zy de gelykenis daar in kunnen brengen: ja de menschen zullen
drie à vier maal zitten, en ieder reis met een byzonder wezen: en al kwa-
men zy tien maal, noch geloof ik, dat hy daar wat aan te doen zou
vinden.

Hier toe helpt noch een tweede zaak, alzo erg en hinderlyk, te wee-
ten, dat de Schilderkamers menigmaal kwalyk opgeschikt zyn met on-
betamelyke verbeeldingen, waar aan een maagd zich dikmaals stoort,
of haar gelaat doet veranderen: want hoewel een Schilder zich, tot
oeffening in de Konst, van fraaije Schilderyen, die hy in zyn gezicht
plaatst, bedient, nochtans past het niet *Mars* en *Venus*, door *Vulkaan*
betragt, en op een dertele wyze vertoon, aldaar te hangen, noch een
Bad van Diana, al waar het door *van Dyk* geschilderd, of *Joseph* en *Poti-
fars* vrouw: want al hangt het schoon in een hoek, die daar eens zyn
oog opgeslagen heeft, denkt het altyd voor oogen te hebben; alzo het
gestadig tegens wil in de zinnen speelt. By gevolg doet het herdenken
aan deze geschiedenissen, of verdichtfelen, een jonge en kuifche maagd
bloozen en schaamrood worden. Moet ook niet een mensch graag, en
de lusten aangezet worden, die daar voor zich een Schildery ziet han-
gen, waar in twee jongens, als bedelaars, aan schoone ripe vruchten
vallen, en voornaamentlyk den een, welke zeer smaakelyk in het stuk
van een friffche meloen byt; en d'ander in een bos blaauwe druiven, dat
hem het sap by de kin neer op zyn bloote borst druipt? Maar hy be-
hange de zelve met iets zedigs, als fraaije Schilderyen van landschap-
pen of bloemen, waar door het gezicht, zonder te verdrieten of de
zinnen en gemoederen te ontroeren, opgehouden word, en geene de
minste verandering veroorzaakt; of wel eenige deftige Conterfeitsels,
die den zittenden aanporren om, door zich wel te houden, een dierge-
lyke fraaije gestalte te bekomen. Een zuivere en groote spiegel zal me-
de een goede uitwerking doen, als zy geplaatst is dat de zittenden hun-
ne eigene gedaantens daar in kunnen beschouwen; want de minste mis-
ftal in hun wezen bespeurende, zullen zy zich zelve daar door ver-
beeteren, en zodanig een goede gestalte zoeken te bekomen, als zy
geschilderd willen weezen.

Indien een vaardig Meester deze waarneeming opvolgt, zal hy braa-
ve voordeelen kunnen doen, en een groote achting bekomen.

Laat ons nu eens overweegen, hoe veele dwaalingen en misgreepen
veele

veele Schilders, wegens de eerste aanmerking, begaan, waar van sommige zich meer laten geleegeen leggen om, zo veel in hun vermogen is, de kwaalen en gebreken van een tronie, zonder onderscheid, op het nauwkeurigst aan te wyzen, even als een blind oog, sceelheid of diergelyke; schoon zy zelve weeten, dat het een schadelyk gebrek is, 't welk de bevalligheid van een tronie geheel weg neemt: maar de inbeelding, dat zulks te meer doet gelyken, vervoert hen.

Wat mensch is 'er, die zich gaarne zyne gebreken ziet en hoort verwyten, inzonderheid wanneer die op een bescheidene wyze kunnen verborgen worden? Waar bleef dan het waarneemen van de bevalligheid, welke ons leert, dat alles, wat een Schilder onderneemt, op zyn schoonst moet verkoozen worden: en zy in tegendeel helpen de gebreken op den troon, verbergende het aangenaame der Natuur.

Dierhalven acht ik hoognoedig, dat men zyne gedachten voornamentlyker over de gestalte, plaatjing, en draaijing der tronie, als over eenige andere zaaken, het schilderen betreffende, laate gaan; op dat noch het een noch het ander aan ons oog mishage, door gebrek of wanstal, zo wel in de tronie, als in de gestalte. Hoe wanschappen komt ons het Conterfeitsel voor van een zekeren Admiraal, welke zich met zynen staf van commando schynt te willen doorsteeken; doende daar en boven den aanschouwer zyn wit of bleek oog op het duidelykst vlak op den dag beschouwen, om dat hy, volgens het zeggen, best daar door bekend is. Waar het niet duizend maal fraaijer geweest, dat de Schilder de tronie wat meer op zyde verkoozen, of ten minsten die zyde met het blinde oog in de schaduwe geschikt hadde? Zoude het niet belagchelyk zyn, dat men, om den Hertog van *Luxemburg* wel te verbeelden, hem op de zyde vertoonde, op dat daar door zyne bogchel zo veel te duidelyker gezien wierde, en zulks alleenlyk vermits de meeste menschen weeten dat hy 'er een had?

De natuur zelve weigert vermaak te neemen in het beschouwen van zulke menschen: want wy zullen ons oog niet als met een soort van afkeerigheid op hen geslagen houden, en hoe eer hoe liever, met op een ander te stereoogen, het zelve trachten te vermaaken. Een sceel mensch zelf ziet niet zonder moeite en ongenoegen dit gebrek in de spiegel. Het baart hem altoos een innerlyke kwelling, inzonderheid aan vrouwen, welke, buiten dit mangel, schoon en welgemaakt zyn: en wil het geval, dat 'er een andere diergelyke naby is, zo zal zy, indien zy het niet vermyden kan, haar gezicht schaamachtig op een ander voorwerp slaan, of nederwaarts tegen de grond, zelve een afkeer hebbende van een voorbeeld, dat haar het eigenste gebrek aanwyft. Hoe veel misse-

En hadde
mifgrees
tegen de eerste
grondregelen
der Konst.

lyker moet het zich dan in Schildery vertoonen? Het leven ziet men noch zomtyds op een schoone zy; maar een Conterfeitsel, kwalyk verkoozen, nimmermeer. Derhalven is het natuurlyk, dat iemand, die een kwaal of misftal aan een oog of wang heeft, zich altyd, zo veel het mogelyk is, op zyn voordeeligte, met de beste zyde in 't licht, zalschikken, 't zy in wat gelegentheden hy zich ook bevind. Ja wy zullen zelf niets doen, gaan, staan, zitten, of spreken, als met die voorzorg of verkiezing van alles op zyn best te verrichten. Hebben wy zecre oogen, wy trekken onzen hoed diep in 't hoofd. Hebben wy een zwakke heup, wy zullen dertel, en op beide de zyden, als huppelende, gaan. Hebben wy eenige roodheid of puisten aan een wang, wy leggen 'er een pleister op, of schilderen de andere zyde desgelyks. Hebben wy leelyke tanden, wy houden den mond toe. Hebben wy een lamme hand, men zal de zelve zoeken te verbergen met in de rok of in de zak te houden, enz. Dit in de natuur zelve zo zynde, hoe kan men dan diergelyke menschen door zodanig een verbeelding van hunne gebrekkelykheid behaagen? Dit vleijen, dewyl het na de konst is, is niet alleen toegelaaten, maar prysselyk, wanneer de gestalte in het leeven of de persoon zelve zodanig geschikt word, dat het de Schilder zelf niet zien, noch bespeuren kan.

Men vraage eens aan een persoon, die op zyn holle oog een pleister heeft leggen, of hy van die zyde wel zal willen geschilderd weezen? Ik geloof neen. Een man, die een houte been of stelt draagt, die zal immers niet gediend zyn, dat men het gebrek zyner ledemaaten zo klaar aanwyft. Men schildert zulk een tot het halve lyf: maar is dien held zo gezet op de zaak, als neemende het voor een eer een arm of been voor het vaderland verlooren te hebben, maakt het zo als hy het begeert, of plaatst het op een rood fluweel op de tafel. Wil hy 't op zyn *Antieks* hebben, zo brengt het in een braaf basteleecve te pas, daar men de geschiedenis in verbeeld; of hangt het daar nevens aan de wand met zyne riemen en gespen, gelyk men de jagttuigen doet; of wel onder de *ornamenten* van de *Architectuur*; op dat het door ieder aangemerkt, en het oog derwaarts getrokken werde.

Besluit door
een noodzaa-
kelyke over-
denking.

Maar welk een lof, welk een voordcel zal zodanig een Konstenaar bekaalen, als een ander, die kennis heeft, zyn oordeel daar over zal stryken? Wel is waar, dat hy zich kan reddden, met te zeggen: 't was de wil van hem, die my zulks bestelde. Hier tegens gaan myne redenen niet; dewyl men gewoonlyk tegen iemand, die voor zyne moeite betaald word, zegt: *doet myn zin, en doet kwalyk.*

Is dit niet jammerlyk? Hebben dan die menschen ongelyk, die deze
oef-

oeffening voor slaafchtig houden in de Konst, dewyl zy alle dwang onderworpen is? Heeft men niet het voorbeeld van een Heer, die zich in het klein liet afschilderen, en daar na de kleinheid zyner oogen na de grootte der levendige bespeurende, aan den Schilder vraagde, of hy zulke kleene oogen had? Vervolgens zich rekkelyk willende betoonen, verzocht hy aan den Meester, dat hy doch een oog, tot zyn vermaak, zo groot als het zyne schilderen wilde; latende het ander weder tot zyn genoegen over.

Ik beklag hen, die tot zulke uiterstens gedrongen worden: doch het valt onmogelyk alle zinnen tot ons genoegen te buigen. Dierhalven, om geen moedeloosheid te verwekken, zullen wy tot de verdere opmerkingen over gaan, en vertoon.

Van het geene in een Afbeeldsel of Conterfeitsel, en wel voornaamentlyk in die van Vrouwen, is waar te neemen.

D E R D E H O O F D S T U K .

DE eigene inbeelding en zelsachting is een mensch, en onder die Inzonderheid het vrouwelyk geslacht, als aangebooren: want geene, die zich laat schilderen, of zy waant zulks waardig te weezen, en zo veel te meer als het op verzoek en sterk aanhouden van anderen geschied. Dit is noch de geheele zaak niet; want al bezitten zy eenige gaaven der schoonheid, noch zyn die voor haar niet genoegzaam: zy willen zulks verbeterd, geveid, opgepronkt, en in het schoonste licht verтоond hebben; en ongelukkig acht ik den Schilder, die aan zulk een schoonheid maar een half grein ontnam en verduisterde.

Hier door werd de Meester genoodzaakt byzonderlyk op deze twee hoofdwarneemingen te letten, naamentlyk op de daaging en op de kleur.

Ik zegge, voornaamentlyk op de daaging: want het is een zeer wel bekende zaak, dat 'er niets meer dan de schaduwen den onkundigen menschen tegen de borst stooten, en te meer wanneer de zelve krachtig en vlak zyn. Zy gelooven zelfs een krachtdaadige redeneering te voeren, als zy u tegenwerpen: wel, hoe kan het mogelyk zyn, dat myn hals en wang zulke groote schaduwen hebben? wanneer ik my dagelyks in de spiegel zie, bevind ik, dat myn vel overal van eene kleur en witheid is. En hier uit maakt men dan een besluit, dat het een misflag of onkunde van den Schilder is.

Indien men zonder hertstogt of vooringenomenheid deze ongegronde

Inbeelding en waan van veele menschen.

En wat daar omtrent waar te neemen is.

Zo in de daaging als kleur.

de reden, en de oorzaak der zelve, eens inziet, zal men niet met my moeten toestaan, die geheel ongerymd te zyn? want een mensch, hoe verstandig hy ook mag weezen, als hem een ander tegen komt, welke door een lange afweezendheid, en verandering van kleeding, onkennelyk aan hem geworden is, zo zal men gewoonlyk zien, dat de eerste den laatsten na het licht zal schikken, om op het naauwkeurigste zelfs de minste trekken des gelaats te kunnen bekennen. De beroemde

Voorbeeld
van *Barotius*.

Barotius heeft dit wonderlyk waargenomen in zyne verbeelding van *Maria*, die *Elizabeth* in haar zwanger gaan komt bezoeken; alwaar door zyne plaatsing der postuuren, en de aandacht der tronien, men hun gesprek schynt te hooren, terwyl zy elkander scherp in 't aanzicht zien.

Des Schry-
vers gevoelen
en opmer-
king wegens
't licht.

Ik oordeele deze Meesters de beste verkiezing gemaakt te hebben, die hun licht meest vlak van vooren hebben verkoozen, en vervolgens hunne koleuren natuurlyk en schoon houden; dewyl dit licht zekerlyk het beste is, het zy dan hoe en waar de zelve mogten geplaatst en aan de wand gehangen worden.

Zwaarigheid
ingeworpen.

Nu schynt hier een zwaarigheid voor te komen, dewyl voormaals gezegt is, dat men een zekere plaats moet bepaalen, een oogpunt en afstand vast stellen, en het licht, na dat het op die plaats kan vallen, schikken, en daar op wel acht geeven.

En opgelost.

Maar deze is gemakkelyk weg te neemen, doordien de Conterfeitsfels geen vaste plaats hebben; 't welk verder in een ander Hoofdstuk zal aangetoond worden; alwaar met eenen zal werden aangewezen tot hoe verre, en in welke gelegentheden, men zich daar aan moet verbinden.

Laat ons in dit algemeen geval maar vast stellen, en volgen die geen welke een byna vlak licht hebben verkoozen, en, gelyk wy gezegt hebben, een natuurlyke koleur, zo als zich de zelve aan ons oog opdoet, benevens een goede verkiezing; dewyl ik meen dat het even als met het kurieus en kostelyk porcelein omtrent de plaatsing zich zal gedraagen; 't welk, 't zy het hoog of laag staat, overal zich even schoon vertoont.

En reden we-
gens deze
verkiezing
van licht.

De reden, die my tot dit gevoelen brengt, is deze, om dat de voorwerpen, welke vlak van vooren daagen, een uitneemende welstand en verheevendheid hebben, als de zelve tegens een donkeren grond geplaatst worden, en noch zo veel fraaijer wanneer het licht daar wat van boven op valt, indien de personen, die men verbeeld, en zekere toevalligheden zulks niet verhinderen, in welke zaak de reden en het oog onze leidslieden en raadsmannen moeten weezen. Men zie

eens

eens het voorbeeld dezer fraaiheid in de geenen, welke over de deur, of uit het venster leggende, geschilderd zyn; 't geen door *Leonardo da Vinci* wel aangemerkt is, doordien de toetsen en diepsels omtrent de verheevenste partyen, in zodanig een voorwerp, een groote beval-
ligheid veroorzaaken.

Van de toevalligheden, die ik zo even aangeroerd heb, zal ik, om duidelyk verstaan te worden, twee of drie aantoonen; als daar zyn 'er die een al te lange en spitse neus, of holle oogen, hebben. Voor de zulken is het laage licht het beste en bekwaamste; maar daar men het tegendeel vind, moet ook het hooge licht gebruikt worden: en op deze wyze moet een verstandig Meester de gebreken der natuur, zonder iets aan de zelve by of af te doen, te hulp komen. Doch het tegendeel werd men, tot leedweezen van een onpartydigen Konstenaar, al te veel gewaar: want, even als hier voor is aange-
toond, dat de Historieschilders hunne byzondere verkiezingen hebben, en hunne driften opvolgen; alzo gaat het desgelyks met veele *Pourtraitschilders*: hun werk word door hunne byzondere manier beter als de verbeelde persoon door hunne konst bekend.

Laat my toe, dat ik eens een vergelyking maake van die twee groote Meesters, *Tiiaan* en van *Dyk*, ten opzichte der oordeelen die ik wel van hunne Konstwerken heb hooren vellen. Van den laatsten word gezegt, dat hy in tekening, bevalligheid, en verkiezing, ten aanzien van de Conterfeitsels, de allerkonstigste was. Niettemin heb ik 'er veele van *Tiiaan*, welke by de meesten noch hooger geacht word, gezien, die my voorkwamen onverbeterlyk te zyn, hoewel minder bevallig. Maar hier komt weder myne stelling, van byzondere verkiezing der Meesters, stand te grypen; dewyl ik meen, dat het gebrek in bevalligheid, 't geen zyne landaard eigen is, zyne verkiezing bepaalt, en dierhalven hem minder te wyten is: daar in tegendeel onze landaard het vrolyke en sierlyke voor het deftige en zedige wil doen gaan, en het wel doen gelyken het eenigste voorwerp gerekend word van hem die zich laat uitschilderen, en van den Meester die het uitvoert, en al het andere maar voor een byvoegsel en oppronking: een gering oordeel, myn's bedunkens, van verstandige lieden: want indien een Conterfeitsel, buiten de gelykenis, niet met een goede schikking of bevalligheid is verzeld, zal men aanstondts de geringe kennis van den Schilder daar uit bespeuren. 't Is wel waar, dat ons veele tronien in het leven voorkomen die niet alle gracelyk zyn, voornaamentlyk in slegte en ongemanierde personen: doch ik zeg, al waren zy noch zo plomp, zo moet die bevalligheid evenwel in hunne Conterfeitsels waargenomen worden.

Ook uitzondering van voorwerpen aangewezen.

Byzondere verkiezingen der Meesters.

Vergelyking en tegenstelling van *Tiiaan* en van *Dyk*.

Door de bevalligheid verftaa ik de fchikking in 't algemeen, wanneer een tronie met voordeel is gedraaid, min of meer na het licht, opwaarts of nederwaarts, om welltandige fchaduwten te doen voortkoomen, en andere misftandige te vermyden: want ieder wezen heeft een byzondere opmerking van nooden. Het een wil beft een hoog licht, het ander een laag, dit een zydig, en dat een byna van vooren hebben. Ik fpreek noch niet van meer andere dingen, als van de draaijing der hals, fchouders, of borften, gelyk mede een bekwaame achtergrond; welke dingen een gracelyk Conterfeitfel uitwerken, zo ten opzichte van de natuurlykheid en koleur als beweegelykheid. Doch van het licht en de achtergronden zullen wy in het volgende Hoofdstuk breeder fpreken. Keeren wy derhalven weder tot onze begonnene vergelyking.

Zommige oordeelen, dat de Conterfeitfels van *van Dyk* by die van *Titiaan* maar waterverw gelyken, om reden dat die van *Titiaan* zo veel kracht in koleur, dag, en fchaduwe hebben, dat die van den anderen daar niet by konnen haalen, ja een koleur, zeggen zy, welke op die wyze voor *van Dyk* onnavolglyk is, en daar het zyne zich allesflets en krachteloos by vertoont: waarlyk, een belagchelyk en befchimpd oordeel. Doch dat *van Dyk* en *Titiaan* in koleur veel verfcillen, dat flaa ik hun toe; maar dat men in dit geval by de Italiaanen niet behoeft te loopen, om zulks te bewyzen, is ook zeker: want voor zo veel de krachtige *Coloriet*, indien het daar in beftond, belangt, zo zeg ik dat *Rembrandt* voor *Titiaan* niet heeft te wyken. Maar wat is 't! de meefte menfchen volgen gemeenlyk de dwaaze oordeelaars, welke geene dingen goed keuren, die niet op zyn Italiaanfch gefchilderd zyn, het zy *Historien*, *Landschappen*, of *Pourtraiten*.

Gevoelen des
Schryvers
hier omtrent.

Myn gevoelen is, dat de geheele zaak beftaat in de verfcillendheid der Landaard, meer dan in de handeling der Meesters: want laat het afbeeldfel van een Engelsman naaft dat van een Italiaan gehangen worden, beide even konftig gefchilderd, wel getroffen, en ieder na zynen aart vertoond, zal 'er geen groot onderscheid tuffchen het een en het ander gevonden worden? De rederheid des Engelsmans zal den eenen, en de krachtige en gloeiende tint des Italiaans zal den anderen bekooren. In wien van beiden heeft nu de Meester zyne krachten meeft beftced? Is het niet in beiden? en verdient hy niet zo veel te grooter lof, om dat hy ieder in zyn natuurlyk wezen wel getroffen heeft?

Door een ge-
lykenis be-
veftigd.

Laat ons zo verre niet in de vergelyking van byzondere Landaarden gaan: dit ons Nederland toont genoegfaame verfcillendheden aan. Twee broeders, uit de zelve ouders, in eene ftad en op een uur gebooren

ren

ren zynde, zo word den een tot den oorlog opgebracht, en staat alle de moeiten deszelfs, ongemakken van hagel en sneeuw, wind, regen, zonneschyn, rook en salpeterachtige dampen uit; waar door de natuurlijke koleur verandert en bezwalkt word: den ander, in tegendeel, werd in saletten, hoofische zaalen, en tedere ommegangen opgevoed; op welken, door zyne gestadige voorzorg, de kracht noch ongemakken van tyd en onweder niet hegten konden. Nu werden zy beiden ieder door een byzonder en groot Meester geschilderd. Deze twee Afbeeldsels voor iemand gebracht wordende, zal hy het verschil der tinten en trekken den Schilder wyten? Of zal hy zeggen, dat de natuur niet opgevolgt en waargenomen is? of wel dat het niet gelykt? Een verstandig en onzijdig oordeelaar zal zeggen, dat het beide goed en natuurlyk is; en dat ieder Meester de konst behoorlyk met de natuur verenigd heeft.

Ik heb een groote misflag door de ervarendheid ontdekt, naamentlyk, wanneer de tronie gedaan is, dat men zich dan niet meer met het leeven bekommert, en of uit tekeningen, of printen, een postuur, het bekwaamste dat men daar toe oordeelt, zoekt, zonder acht te geeven of de gestalte met die van den persoon, en de kleeding met zynen staat, en den aart zyns gelaats overeen komt; ja of het hoofd wel op dat ligchaam past. Waarlyk, een zeer kwaade achteloosheid: want moet het ligchaam daar by geschilderd zyn, hoe kan men iets beters dan het leeven daar toe gebruiken? Schoon de Leeman goed is, en van een nuttig gebruik; nochtans schikt hy zich zo wel niet als het leeven. Ik weet, dat 'er veele zyn, die zich daar weinig aan laten gelegen leggen; waanende zich wonderlyk gekweeten te hebben, als zy maar de tronie wel treffen. Midlerwyl voegen zy tot een zedige en staatige tronie een dartel kleed; en tot een vrolyke, een modest, zo wel in zwier, ploojing, als in *actie*. Noch meer: op de handen werd niet eens gelet. Vind men 'er twee tedere en fraaije van den eenen of den anderen Meester, men volgt die, zonder om te zien na het leeven, dat menigmaal met korte, dikke, grove en vierkante handen voorzien is. Hoe kunnen deze dingen te samen gaan? Is het niet omtrent zodanig als of men *Flora* met de kleederen van *Vesta*, en deze weder met die van de eerste, bekleedde?

Zy zeggen, wy hebben de Printen van *van Dyk*, *Lely*, *Kneller*, en anderen, immers niet anders als tot schoone voorbeelden: en gelyk *Lely* in bevallige *actien*, en kleedingen, *van Dyk* opgevolgd heeft, zo staat het ons vry hem en anderen op te volgen. Ik stem dit gewillig toe: maar wy moeten hem en de anderen opvolgen op dien voet als hy gedaan

Kwaad ge
bruik veel
Schilders.

Tegenwer
ping.

En oplos
sing.

daan heeft. Zyne gestaltens zyn niet vlak op die van *van Dyk*, en zonder veranderingen, nagevolgd, noch minder zonder oordeel. Beziat dit eens in de Afbeeldsels der twee Meesteressen van Karel den Tweden, Koning van Engeland. De eerste is die van *Neale Gwin*, een dertele en lichtvaardige Juffer, welke hy ook na dien aart heeft uitgebeeld: de tweede is die der Hertoginne van *Portsmouth*, welke weduwe, en niet zo ligtvaardig zynde, door hem ook, eerstelyk ten opzichte van haaren weduwlyken staat, en ten anderen na haare mindere dertelheid, zediger verbeeld is.

Wat het regt gebruik der Printen is, om die na te volgen.

Dit is de regte voet, dien men in het volgen van die brave Meesters moet houden: maar als men zulks zonder onderscheid van personen en staaten doet, dan is het glad mis, en strekt den Meester tot onecere. Hy, die dus steelt, mag het alles zyn eigen noemen. Hy gebruikt de printen eens zo veel; en niemand verwyth hem zulks. Geen mensch zal hem te gemoet voeren 't geen *Michel Angelo* eens tegens zekeren Schilder, die deze misflag te grof bedreef, zeide: waar zalten jongsten dage, wanneer alle gescheidene deelen weder tot hun geheel keeren, uw Schildery blyven, dewyl het van zo veele gestoolene brokken te samen gelapt is?

Daar en boven moet men in het raapen wel acht geeven, wat best door hen aan ouden of jongen toegepast is, zo wel omtrent de postuuren als de kleedingen en bywerken: wat by een raadsheer of een dapper held voegd, by een koopman of burger, edelman of gemeen persoon: en in dit waar te neemen zal men best de oogmerken, die de groote Meesters gehad hebben, met hunne beelden aldus te schikken, te kleeden, en door bywerken te verciereu, ontdekken. Daar door zal men op een zoete en gemakkelyke wyze hunne fraaiheden en verstand leeren opvolgen.

Van de Verkiezing der Daagingen, Kleedingen, en Gronden, in en by de Afbeeldsels, nevens een Verhandeling des Oogpunts.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de daaging eens Conterfeits van vooren.

Van de daaging is in 'tvoorige Hoofdstuk reeds vast gesteld, dat het licht van vooren op het aanzicht vallende, het schoonste en verkiezelykste is, voornaamentlyk in de vrouwen: en noch des te meer acht ik zulks noodzaakelyk, wanneer de tronic zell van vooren verkoozen

is; om dat alsdan de meeste kracht vlak op de verheevenste partyen valt. Maar nu zal ik 'er dit noch by voegen, dat, nademaal het leeven, hoe dat men het schikt of draait, van of naar het licht, van vooren of op zyde, echter zich zelf altyd red, schoon het niet op zyn voordeeligste verkoozen is, en een Conterfeitsel niet, men dan noodzaaklyk, om dat het zo zal schynen als 't behoort, het licht ook na het schikken van de tronie dient te voegen; als, by voorbeeld, wanneer deze een weinig van ter zyde gedraaid is, moet het licht desgelyks daar En ter zyden; na gericht zyn; en is dezelve geheel op zyde, zo zal ook een zylicht Benevens de redenen waarom. het allervoordeeligste weezen, door dien alsdan een groote patty van licht by malkander blyft, als voorhoofd, neus en wangen, die door geen slagschaduwe gebroken werd, maar door de ronding, welke ons de nette vertooning der zwellung in de natuur aanwyft, aan een gebonden, een welstandige verheevendheid veroorzaakt.

Men ziet, dat veele zonder onderscheid, of het levensgroot of klein leeven is, de toetsen onder de neus zo zwart en donker maaken, dat het schynt of uit de neusgaaten des verbeelden persoons een zwarte tor kruipt; daar het nochtans zeker is, en de natuurleert het ons, dat, wanneer de neus heel krachtig gedaagd is, de neusgaten en der zelve slagschaduwe zich onmogelyk zo zwart kunnen vertoonen. Nochtans meenen zy zich wonderlyk gekweeten te hebben, als zy maar kracht en geweld mogen gebruiken; alzo het hun niet scheelt of zy 't aan een blanke en teere tronie, zo groot als de palm van een hand, doen, al zoude het allerdonkerste zwart, 't geen zy gebruiken, te krachteloos weezen om de andere voorwerpen, die van een donkerder koleur zyn, gelyk het hair, mantel, of kleed, te diepen; waar door de tronie alleen uit de lyst schynt te willen springen, en de paruik, hair, of kleding te verlaaten. Dit moet men niet verstaan wanneer d'er geleerd word, dat men het voornaamste licht op de tronie moet doen vallen: neen, alles moet na order en rang zich houden, zal het natuurlyk weezen. Elke koleur van het bygevoegde werk, na dat die ligt of donker is, dient nevens de daaging ook haare gematigde schaduwe en diepsel te hebben, na dat zy vast van stof, of dun en doorschynende is: als mede na maate dat de voorwerpen verkleenen, moet de kracht van hunne koleuren desgelyks verminderen, zo als wy in 't volgende Hoofdstuk hier van breeder zullen spreken, daar wy den Lezer toe wyzen, om niet door dubbelde herhaalingen te verveelen. Wy zien hier van een heerlyk voorbeeld tot navolging in de Stukken van dien betoemden Voorbeeld in de Conterfeitsels van den ouden Netscher. Schilder *Netscher*, die de diepsels en toetsen na de natuurlyke kracht van de koleur in zyne konstige *Pourtraiten* verstandig waargenomen heeft.

Tot

Vier nood-
zaakelyke
waarneemin-
gen in de
Conterfeit-
fels.

Tot het gemakkeliker verstaan van de noch overige toevallen, heb ik goed gevonden noch iets byzonders bekend te maaken wegens het wel schikken der daagingen na gelegenheid van zaaken, bestaande in licht tegen donker, en donker tegen licht; en hoewel alles daar door rond word, en zich red, is het echter niet genoeg; want het leggen der koleuren tegen malkander op bekwaame gronden, als mede een tegenstreevigheid in de voorwerpen, roerende en onroerende, by of met malkanderen, is van een groot belang en welstandigheid; en hoewel wy deze dingen in ons Eerste Deel reeds wydloopig verhandeld hebben, vind ik nochtans raadzaam dit, in het byzonder de Conterfeitsels betreffende, benevens de wyking of doorzicht achter de zelve, hier noch by te voegen; hoopende dat zulks niemand zal verveelen, dewyl het tot onderrichtinge der yverzuchtige Schildergeesten strekt.

Voorstel van
een srydige
verkiezing.

Men geeve eens acht, of een schoone en blanke tronie tegens een ligtgrauwe of bleekblauwe grond welstandig te voorschyn zal komen; en of een man, gloeiend en krachtig van koleur, tegen een gloeiende of geelachtige grond het oog bekooren zal? Ik spreek ten opzichte der tronie, en niet van de kleederen; hoewel het een en het ander by een gevoegd een Afbeeldsel uitmaaken. Maar laat eens de zwakke en schoone tronie van een vrouw tegens een gloeiende grond gesteld worden: dan zullen niet alleen de gedaagde partyen daar door aangenaamer en helderder afsteeken, maar ook de schaduwen vermurwen en teder doen schynen. Want het is tegens de natuur, dat men een lieffelyk, zwak, en teder meisjen, 't welk zonder groote beweeging en buiten een sterk gewoel is, met geweld en kracht uit het vertoonde kamertje, waar in

Tegens een
goede.

Slegte in-
nier van
zommigen.

het zich schynt te bevinden, wil rukken; gelyk zommige door hunne gloeiende schaduwen en *reflexien* hebben getracht te doen, waar door hunne tronien aan de schaduwzyde zich vertooncn als of 'er een brandende kaars achter de zelve stond, welkers licht hun vel doordrong. 't Is immers onnatuurlyk, zo wel in de opene lucht als binnens kamers. Dit voorbeeld in een vrouw zal genoeg zyn om het tegendeel in dat van den man te bewyzen, volgens de voorheen gestelde grondregelen omtrent de schikking en plaatsing der koleuren op bekwaame gronden; naamentlyk dat het krachtige tegens het zwakke, en 't zwakke tegens het gloeiende en krachtige moet geschilderd zyn; waar onder het lichte tegens 't bruine, en het donkere tegens 't lichte, mede begreepen is.

Kracht der
Achtergron-
den.

Derhalven blykt het, dat de achtergronden zeer veel tot de bekoorlykheid en gracelykheid der voorwerpen toebrengen: ja, ik durf zeggen, dat de welstand meest daar van afhangt: en hoewel veele waanen, dat een donkere of zwarte grond altoos by een *Portrait* wel staat, zulks gaat niet vast; want, gelyk zo even gezegt is, ieder byzondere koleur

leur der voorwerpen vereischt een anderen achtergrond. Behalven dit, indien diergelyke dingen als vaste grondregels onderfeld wierden, zo zoude deze Konststoffening eer na een ambacht als konst gelyken: want een donkere koleur tegens een donkere grond kan geen goed uitwerkfel geeven. Die van een witte of blecke, daar tegen, is te hard. By gevolg moet dan een verstandig man besluiten, dat in beide de middelmaat en een gezond oordeel vereischt worden, op dat de eene koleur de andere te gemoet kome. Zo gaat het ook met de kleeding. Den eenen zullen ligte, en den anderen donkere stoffen best voegen; den eenen blaauw, en den anderen rood, geel of groen, &c. De Konstenaar moet dan in alles acht geeven, dat hy de natuur niet verkrachte, maar ophelpe, en altyd op zyn schoonsf vertoon.

Doch wil iemand myn gevoelen weten, waar uit ik oordeel dat veel misgreepen ontstaan, het is dat de koleuren van het naakt minder of meerder, of al te veel kracht ontfangen door de bykoleuren van gronden en achterwerk. Het gaat hier mede zo als 'er getuigd word van de Cameleon, die zo menigmaal van verw verandert, als hy by verschillende koleuren geplaatst word, hoewel dit door zyne suivere en blinkende schubben werd veroorzaakt; daar in tegendeel het menschenvel zoor en zonder glans is. Echter zal men bevinden, dat hy, die een *Portrait* twee maal schildert, en ieder tegens een strydige grond, schoon de tronien uit een zelve mengsel van koleuren bewerkt zyn, nochtans een zeer groot, ja ongelooffelyk onderscheid, gewaar zal worden. De waarheid hier van heb ik verscheidene maalen, en in byzondere gelegentheden, in het leven aangemerkt, te weten dat, wanneer eenige Juffers zich in een met geel behangene kamer bevonden, de zelve, hoewel ze fris van koleur waren, niettemin als zieke en graauwe menschen geleecken; daar in tegendeel, in een paars vertrek zynde, hunne koleuren zich zeer schoon vertoonden. Hier uit blykt het, dat de veranderingen, veelydts in de voorwerpen, die zich daar omtrent bevinden, bestaan. Die my hier in niet wil gelooven, onderzoekte het eens in een geschilderd Afbeeldsel, al was het door een grond van waterverw, de tronie in het papier uitgespaard en weg gesneeden zynde, daar tegen aan gesteld en voor de achtergrond geplaatst werdende.

Ik oordeel, dat 'er een zeer bekwaam middel is om dit voor te komen, naamentlyk dat men een kleed, doek, of iets anders, achter den persoon, die geschilderd word, omhaale, en tegen den wand hegte, van die koleur als men zyne achtergrond verkiest, of ten naasten by daar na zwymende. Dan zal hy gewisser de koleur treffen, en de welstandigheid in zyn Konststuk aanbrengen.

Oorzaak der verschillende veranderingen tuschen de koleur des levens en 't schildery.

Middel om dit voor te komen.

Om

Van de
wykende
Achtergron-
den.

Om nu een groote ruimte, en wel voornaamentlyk in een kleen Schildery, te vertoonen, zo dient men, 't zy dat het een kamer of landschap verbeeld, tusschen het Afbeeldsel en 't vermaakelyk doorzigt eenige bruinte te hebben, het zy door een pylaar, gordyn, de stam van een boom, pronkvaas, of iets anders die stoffe betreffende. Deze voorwerpen in de schaduwe, of van een donkere koleur zynde, zullen de lichte daaging, die op het achterwerk of verschiet valt, de tronie noch de kleeding, hoewel beide ligt, niet hinderen: maar in tegendeel zal het beeld, als het voorste en sterkste licht ontfangende, daar door opgeholpen werden, en zo veel te aangenaamer aan ons gezicht voorkomen.

En houding
der koleuren
in kleederen.

Wat de kleedingen betreft, alzo de zelve bestaan in onderscheidene en verschillende koleuren, ieder van een byzonderen aart, en weinig met de koleur van 't naakt der tronie overeenkomende, vereischen zy mede ieder een byzondere grond, best daar by passende, en zich met de zelve vereenigende; op dat zy, schoon onderling verschillende, nochtans met malkander een volkomene overeenstemming mogen hebben, waar door het oog noch alleen op de tronie, noch op de kleeding, cieraad, noch het bywerk werde getrokken, maar door deze lieffelyke te samen-voeging ongevoelig overal geleid werde.

Waarneem-
ing in de
actien of be-
weegingen.

't Zal niet ondienstig zyn, dat wy tegenwoordig ook ietwes verhandelen wegens het zedige tegens het woelende, en dit laatste weder tegens het eerste; naamentlyk, dat het afbeeldsel van een aanzienlyke mevrouw, welke op een deftige en zedige wyze na haaren man, of wederga, die nevens haar hangt, gedraaid is, dat, zeg ik, alsdan een woelend en spartelend achterwerk geen geringe welstand aan het zelve toebrengt, het zy door sflingerende boomen, of dwarffe lystten van metzel- of timmerwerk, of wat de Meester meest strydig met de zedige gestalte van zyn voornaame beeld oordeelt.

Verklaaring
door voor-
beelden in de
bystaande
Prent.

Om dat ik meene deze zaaken van zo veel belang te weezen, en vrees dat ieder een myne meening niet duidelyk genoeg zal bevatten, vind ik dienstig door voorbeelden, in de nevensstaande Prent, my breeder te verklaren, omtrent de welstandigheid en houding der achtergronden met de voorwerpen.

Van No. 1.

In No: 1. verbeeld ik een schoone tronie tegens het ligt der grond, en het ligchaam, dat wit is, of uit ligte koleuren bestaat, tegen het bruin der zelve. Deze tegenstellingen, malkanderen dusdanig te gemoet komende, veroorzaaken boven een lieffelyke vermenging, en onder een bevallige zwellling en ronding des onderlyfs. Ware dit nu anders, zo zoude de tronie, die maar een kleene vlek by het lyf te

re-

rekenen is, zich straf en wreed vertoonen, en het onderdeel zonder kracht weezen.

In No: 2, zynde het Afbeeldfel van een Man, die gloejender en bruinder van koleur is, daar ziet men het tegendeel van het voorgaande, om dat zyne koleur en die der kleeding van een anderen aart zyn. Echter geeft deze grond een groot cieraad, en helpt het een door het ander op.

No: 3, vertoont een Man met een verzoopene tronie, en heel opdragtig, purper en paars van koleur, doorgaans wat bruin en donkerachtig vallende, die tegen een wit marmere of ligte hartsteene grond uitkomt, en een ongemeene welstand daar door verkrygt.

In No: 4, ziet men het voorbeeld van tegenstrydigheid der achtervoorwerpen, met de ploojingen van het beeld zelve; wyzende de tegenstelling der roerende met de onroerende voorwerpen aan: want in dit ziet men ronde en dwarsloopende ploojen tegen regt op en neeraande achterwerk.

En in No: 5, word het tegendeel vertoond, daar de ploojen regt en meest neerwaarts gestrekt zyn, en het bywerk dwars daar tegen aan arbeid.

No: 6, geeft ons een voorbeeld van de tegenstrydigheid der werking en gestalte onzer ligchaamen in twee wedergaas: want de Man ter regterzyde van de Vrouw geplaatst wordende, heeft de tronie op zy na de Vrouw gekeerd; en het lyf draait zich na vooren, zynde regts gedaagd.

In No: 7, bespeurt men de Vrouws gestalte in tegendeel; alzo zy haar aangezicht na vooren, en het ligchaam op zyde naar hem gekeerd heeft, zynde mede regts gedaagd.

De Verbeeldingen, getekend No: 8 en No: 9, vertoonen, doch op een andere wys, mede de tegenstrevenheid der beweging: want de Vrouw ter regterzyde des Mans staande, heeft zedige bewegingen en slappe nederhangende schouders; daar de Man in tegendeel in een woelende en werkelyke beweging is.

En dit laatste, No: 10, wyft ons een bekwaam middel aan om een groote ruimte in een klein Stuk uit te werken, of ten minsten zo te doen schynen: want het beeld staat in het krachtig licht. Het tusschenbeidewerk, als gordyn, vaaze, kolom, en borstwering zyn in de schaduwe; en het verchiet of achterwerk is weder in 't licht, doch een weinig verbroken, ter oorzaak van deszelfs afwydering en verheid.

Tot besluit van dit Hoofdstuk, zal ik noch ietwes van de plaatsing der Afbeeldfels, en van hun oogpunt, zeggen.

No: 2.

No: 3.

No: 4.

No: 5.

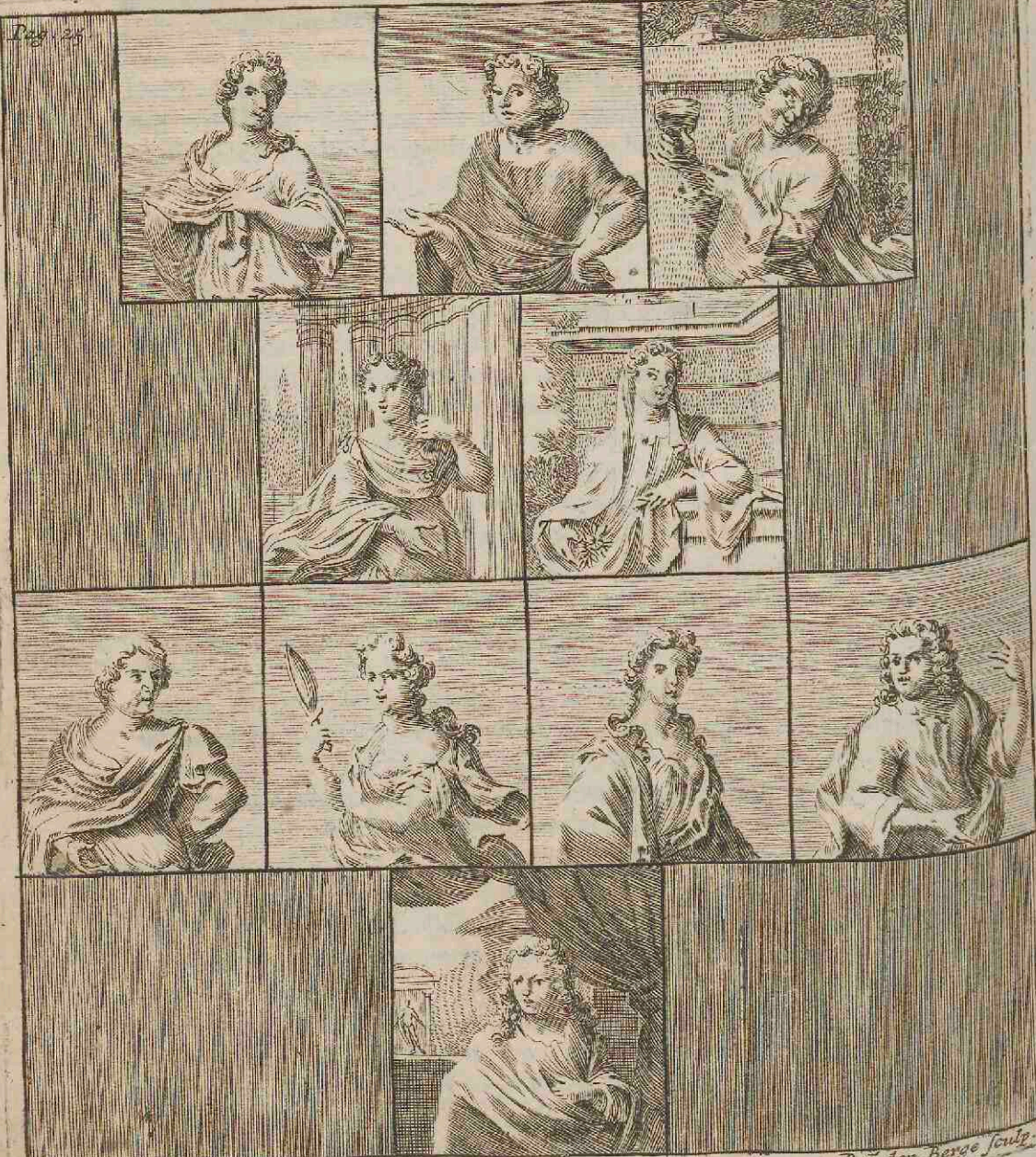
No: 6.

No: 7.

No: 8, en 9.

En No: 10.

Van de plaats
fing en het
oogpunt der
Conterfeit-
fels.

Belangende het eerste, 't is zeker en gewis, dat, wanneer wy eenig geschilderd beeld of voorwerp zien, ter plaats daar het leeven kan gevonden worden, het zy staande op de grond, leggende over een balkon of balustrade, of leunende op en over het kozyn van een venster of op een schoorsteen, zulks ons oog bedriegt, en door verrassing meenigmaal een aardige misgreep doet begaan; ook zommigen doet verschrikken en ontroeren, wanneer het hun onverwacht op de voornoemde of diergelyke plaatsen voorkomt, en daar eenige waarschynlykheid by is.

Worden wy dan door een verbeelding der natuur misleid, hoe veel te grooter achten wy den Konstenaar niet die zulks te weeg gebracht heeft? De kundigen houden hem in waarde; de onkundigen pryzen hem, en blaazen zyn lof overal uit. Dit aldus zynde, zo moeten wy ook trachten de natuur en de waarschynlykheid op te volgen, en vooral op de regelen der *Perspective Optique* acht geeven: want wie kan twyffelen, of een staande, zittende, of beweegende persoon, geschilderd op zodanig een plaats, en na het konstig schilderwerk aldaar gezet zynde, dat het een niet zo veel uitwerking als het ander zal doen?

De laage
Oogpunten
zyn de beste.

Hier uit volgt, dat de laage oog- en zichtpunten, of *horizont*, de beste en natuurlykste in een Conterfeitfel zyn, die het meest de zinnen zullen bedriegen en misleiden, wanneer het licht en de afstand, volgens de eigenschap der plaats daar men het stellen wil, wel waargenomen zyn. Doet men zulks niet, zo zal men ook een strydige uitwerking zien met die welke men daar van verwacht heeft.

Dit moet vooral in acht worden genomen in *Pourtraiten* die hoog hangen: want vermits ze zo veel hooger hangen als ons oog, zo dient voornamentlyk een laage *horizont* in die Stukken waargenomen te worden. Want in losse Conterfeitfels, hoe natuurlyk die gelyken, en hoe fraay dezelve geschilderd zyn, hangen zy niet op hunne behoorlyke plaats, zy zullen geen goede welstandigheid hebben; hoewel het in deze onvermydelyk is die altoos op cenige hoogte en afstand te schilderen, dewyl zy geduurig van hangplaats verwisselen, en derhalven onmogelyk deze grondregel daar in waar te neemen is als by geval: zwaarigheid die zelfs de allergrrootste Meesters moeten beproeven en ondergaan, en tot een groot nadeel voor deze Konstoeffening verstrekt.

Dwaaling der
Schilders hier
ontrent.

Nu meen ik klaar aangetoond te hebben, dat een laage *horizont* en oogpunt best en natuurlykst is, om dat zy dit gebrek altoos noch ietwes voorkomt. Hoe veele misflagen begaan dan die, welke, byna met styfhoofdigen wille, altoos een hoogen zichteinder verkiezen? Zy zelve zitten gelyk met den Persoon dien zy schilderen, en brengen den *horizont* veele voeten hooger dan het waterpas is: ja zy oordeelen, dat
hy

hy tegen de natuur en konst zondigt die anders doet. Zommige willen twee oogpunten in een Stuk hebben, een voor het beeld en een voor het bywerk, het een met de oogen gelyk, en het ander voor het verschiep, een hand breed hooger of laager, na het hun gevalt, of omtrent drie of vier vingers breed boven het middellyf. Hoewel deze misflagen onverschoonlyk zyn, meen ik een vergeeffschen arbeid te zullen doen, zo ik wilde onderneemen die uit het gebruik te brengen: maar die een gezond oordeel heeft, overweege het gezegde, en wachte zich voor zulke grove dwalingen.

Van de Conterfeitsels in het kleen.

V Y F D E H O O F D S T U K .

DAAR zyn veele dingen, gelyk voormaals aangetoond is, welke wil men de zelve door hunne natuurlyke vertoonning eenige verrukking onzer zinnen doen hebben, men altoos in hunne natuurlyke grootte en kracht van koleur moet verbeelden. Maar in een Conterfeitsel is het noch iets anders: dat kan men in 't kleen zo goed als in het groot maaken, mits dat de vermindering natuurlyk waargenomen werd; en behalven dat, is zulks van de geschiedenissen afhankelyk. Men zoude van een kleene bloem, ten aanzien van grooter bloemen, het zelve kunnen zeggen: want indien zy na maate van haaren afstand en verkleening gekoloreerd wierd, bleef 'er ten dien opzichte geen onderscheid tusschen dezelve en een kleen Conterfeitsel. Maar het is ook zeker en waarachtig, dat in festons, kranffen, bloempotten in nissen staande, *bouquets*, en andere tot ornamenten in kamers gebruijkelyk, de kleene bloemen van geene waarde zyn, ja zelf in geene stof geweeven noch geborduurd. Niettemin zoude iemand kunnen oordeelen, dat een kleen Conterfeitsel, als de palm van een hand groot, in een vierkant gat tegen de muur, alzo weinig eigenschap heeft, voornamentelyk wanneer het zyn licht van buiten de lyst ontfangt, en met zo veel kracht als 't leeven zelf uitgevoerd is? Ik beken, dat het, ten opzichte van de kracht, het zelve is. Echter zoude men het, om het te natuurlyker te vertoonen, veel gemakkeliker kunnen te hulp komen, dan kleene bloemen tegen een deur, venster, of ander vlak werk geplaatst; welk laatste, myn 's oordeels, door geen reden goed te maaken is, en het ander wel, gelyk ik in 't vervolg zal bewyzen.

Redeneering
over de kleene
Conterfeitsels of
Afbeeldingen, in tegen-
overstelling
der verkleene-
de Bloemen,

Tegenwe-
ping.

Doch opge-
loft.

Wat men in
een klein
Conterfeit-
fel waar moet
neemen.

Wie een goed klein Afbeeldfel wil schilderen, dient op deze volgende zaaken te letten. Voor eerst, dat men overweege, hoe veel het leeven na proportie verkleent of vermindert, en by gevolg hoe veel het moet verhaauwen? ten anderen, dat hy zyn licht van buiten niet kan ontfangen, zynde te ver van de lyst af.

Tegenwer-
ping.

Nu zou iemand mogen vraagen, of een Conterfeitfel, het zy een Juffer of Heer, leunende op een venster, gelyk 'er de oude *Mieris*, *Mezzu*, *vander Neer*, en meer andere veele gemaakt hebben, of, zeg ik, zulks niet goed en natuurlyk zoude zyn? Ik antwoord ja, maar het venster moet mede wyken: want dewyl het zwaar zou vallen te verbeelden dat het van de lyst af wykt, nademaal 'er niets tusschen beiden is, het zy zoldering of vloer, noch tusschenmuur, noch eenige lysen, noch schaduwe, ja niet met al; zo valt het moeilijk zulk een ruimte, om het ander te doen wyken, aldaar te vertoonen. Doch hier is raad toe, met iets te verbeelden het welk levensgroot zynde, die diepte en afstand aanwyft; gelyk men het onderscheid in deze volgende Vertoogschetsen kan gewaar werden.

Opgeloft en
door Prent-
verbeelding
aangewezen.

In No: 1 zien wy als een gemeen gebrek aan het beeld op de dikte van de lyst leunen. Hier is immers geen kans om het beeld te doen wyken, zonder de lyst. En hoewel No: 2 zich binnen de lyst vertoont, echter zoude het vruchteloos weezen, indien men niet een genoegzaam ruime dikte aan de lyst schilderde: want in zulk een geval moet men op een hand breed doek niet zien, om daar iets levensgroot op te verbeelden, 't zy een oranjeappel, fluit, boek, &c. Doch in No: 3 zien wy een middel voorgesteld, myn 's oordeels op de beste en natuurlykste wyze aangewezen.

Middel om
deze natuur-
lykheid te
bekomen.

Voorbeeld
van een goe-
de verkiezin-
ge.

My staat voor een Schildery gezien te hebben by een zekeren Liefhebber, die veele fraaije Stukken in zyn kabinet had. Onder anderen was 'er dit, verbeeldende een Doctoor met een urinaal in de hand, steekende zynen arm uit het venster, dat de slagschaduwe daar van op de dikte des vensters duidelyk te zien was, nevens de flickering van het water. Ter zyde van het venster zag men een meid in de deur staan, spreekende tegen een vrouw die op straat stond met een kind op den arm. Verders waren 'er noch eenige andere beelden heel voor aan, maar tot de schouders toe, even als of 'er een straat was. Op de dikte van de lyst lag een kluwen blaauw gaaren, met een naald of twee in het zelve steekende, daar nevens een schar, een donker blaauwe lap, en een vingerhoed, alles levensgroot: om kort te gaan, dit Stuk wierd, met toestemminge des Eigenaars, door een Konstenaar verweezen om vermindert te worden.

den. Hy nam dan een stuk kryt, en maakte een vierkant om het venster daar de Pisbekyker in begreepen was, snydende met een mes langs het kryt rondom het overige weg, hier een kop, daar een arm raakende, zonder iemand te verschoonen als alleen den Doctor, die terstond in een ander kleender lyst wierd gesteecken. Daar zag men toen dat geheele Stuk tot een half gesnocid; geschiedende zulks uit geen andere reden, zo hy voorgaf, dan dat de Doctor alleen waardig was het oog te voldoen, en de rest overtollig. Waarlyk, een rampzalig toeval voor zulk een goede ordinantie en verkiezing van een welgeordineerd *Portrait*.

Doch veele Schilders zullen veel liever de oude fleur volgen, dewyl het zwaar valt een oud ingesloopen kwaad te verbeteren. Het gaat hier in met hen, als met die oude vrouw, welke op haar sterfbed vermaand wierd zich tot het waare geloof te willen bekeeren, en tot antwoord gaf, dat zy de voetstappen van haare voorouders wilde navelgen, al waren zy allegaar verlooren gegaan.

Hardnekkigheid in oude misbruiken te willen opvolgen.

Van gelyken is het met een kleen Conterfeitfel, 't welk niets in zich heeft dat na de natuur gelykt, dan alleen de trekken in 't wesen; wordende echter het zelve aangemerkt als een poppetje: daat nochtans de middelen genoegzaam bekend zyn om het levensgroot te doen schynen, ja beweegen en spreken, by manier van zeggen: maar evenwel verwerpt men de zelve, latende het Afbeeldfel liever onbeweegelyk, stom en kleen, en by gevolg onnatuurlyk blyven.

Op dezen voet meen ik aan te toonen, dat alles in kleen leeven natuurlyker wyze kan gemaakt worden, behalven een Maan-schyn, welke nimmer kan goed komen, hoe men ook zulks overweegt.

Indiens iemand my nu vraagde, of de groote uitvoerlykheyd in zo een kleen Conterfeitfel niet overtollig en tegens de natuur zou zyn volgens de afwykinge; en of het niet twyffelachtiger zoude moeten weezen? Ik antwoord van neen, als het maar niet zo gloeiend en krachtig is als het leeven: want vermits het niet in vlakke velden verbeeld is, kan 'er zo veel deizigheid noch dampen niet zyn: by gevolg kan de netheid of uitvoerlykheyd niet hinderen, als het verstandig en na de regels geschilderd is zo als 't behoord, naamentlyk de voornaamste deelen wel aangewezen, de teete en smeltende kleenigheden op de vlakke partyen desgelyks, zulks dat van een be hoorlyke afstand gezien werdende, het een meer en 't ander minder word bezeft. Hier op werd noch gevraagd, of zodanige Stuk-

Andere tegenweeping weder opgelost.

ken niet van eene natuur zyn met het geen men door een verkleenglas ziet, nademaal dat alles zo duidelyk, uitvoerig en net daar in schynt? Ik antwoord neen, dat zy geenins daar mede gelyk zyn noch kunnen weezen; vermits het glas het leeven zonder deizigheid of tusschendampen met kracht van gloeiende schaduwen vertoont, het welk zyne kleeneheid oerweldigt.

Ik heb my meenigmaal over dusdanige kleene Verbeeldingen verwonderd, en zulks alleen om dat ze natuurlyk geleecken alsof ik in een kleen Neurenberger spiegeltje, of door een verkleenglas zag; dewyl ze zich niet als het leeven, maar als kleene roerende poppetjes, vertoon den.

Nu is 'er noch eene zwaarigheid over, naamentlyk dat, nademaal zodanige Conterfeitsels niet goed te maaken zyn, volgens onze opstellinge, zonder het een of het ander bywerk, 't zy pronkstee nen, heele of halve beelden, wynranken om de lyft, of wel 't een of 't ander daar op leggende, het vry zwaar zou vallen voor zulken, die om een heel of half beeld altyd te schilderen hunne studie aangevangen hebben, niet verder beoogende dan zich alleen daar in te oeffenen en meester te worden. Maar wie anders regt geoeffend is, en deze aanmerkingen waar neemt, zal de genoemde zwaarigheden wel te boven komen.

Van de toepassing der Voorwerpen by de Afbeeldingen der Personen van verschillende staaten.

ZESDE HOOFDSTUK.

HEr zal niet ondienstig zyn, tot voltooiing onzer gedachten, nochmaals een kleene aanmerking den Konstenaars indachtig te maaken, betreffende de toepassing welke een Conterfeitel verheerlykt en deftig doet her voor komen. Zy bestaat hier in:

Voordeelen
van een Con-
terfeit-schil-
der.

Dat het een groote zaak in deze oeffening is, en welke maakt dat men nooit behoeft verleegen te zyn, ten opzichte van de mistalligheid of gebreken, welke men dikwils ontmoet in de stelling van een Conterfeitel, en die men ook zomtyds onmogelyk voorby kan stappen, dewyl men altyd hulpmiddelen overvloedig kan vinden om de zelve te gemoet te komen of te bemiddelen, en zulks niet schyn van reden, zonder de natuur geweld aan te doen: gelyk een lange en smalle tronie, met een daar toe passend hulsfel of ander hoofdcieraad kan verhelpen worden;

mits-

mitsgaders een dikke en al te ronde door het tegendeel. Een al te eenig of te enkel beeld kan men vervullen met het een of 't ander, als een kolom, pedestel, vaas met bloemen, tafel, en diergelyke eigenschappen daar by te voegen; welke dingen niet alleen strekken tot deftigheid en cieraad des Stuks, maar daar en boven tot verlichting van des Persoons luister en deugd; acht nemende, dat de Persoon, welke het voorwerp des Stuks is, het meeste deel beslaa, 't zy door een spartelende zwier, of door het byvoegen van 't een of 't ander daar toe eigen bywerk. Met zulks te doen, zal men een groote welstand voortbrengen.

En dewyl het onbetwiftelyk is, dat de ondeugden, zo wel als de deugden, twee vermogende hoedanigheden hebben, hoewel ze echter tegentrydige zyn, niettemin zyn zy beide van een goede uitwerking: ja dikwils werd een kwaad en ontuchtig mensch door het voorbeeld van de deugd angelokt, en uit het kwaad gered; en in tegendeel een deugdsaam mensch door een kwaad voorbeeld van het regte pad tot dwaaling verleid en tot het verderf gebragt: doch wanneer deugd by deugd gevoegd is, dan zal 'er geen onheil te verwachten staan; maar het kwaad zal strekken tot schuwing van het zelve.

Zo behoorden onze Schilderyen een opwekking tot de deugd te veroorzaaken, en inzonderheid de Afbeeldingen van vroomen en deugdzaamen Liedden; dewyl dit, gelyk in het eerste Hoofdstuk gezegt is, de eerste aanleiding tot hunne Afbeeldingen gegeven heeft, om zo wel hun wezen als deugd en heerlyke daaden in gedachtenis te houden.

Om nu te beter op dit heerlyk oogwit te doelen, zo laar ons door deftige en fraaije byvoegselen hunne deugd, aart, zeden, en byzondere genegentheden aan ieder kenbaar maaken, en die, nevens hun afbeeldsel aan ieders oog vertoonen; 't welk zeer gevoegelyk door de bywerken kan geschieden: ja ik oordeel, dat het noodzaakelyk behoort te zyn. Derhalven zal ik hier eenige voorbeelden, hoewel heidensche, ter neder stellen.

Wy vinden onder de Hoidenen lieden, welke zodanig met deugden zyn begaafd geweest, dat zy voor niemand, ja zelf voor geen Christen, behoefden te wyken; als een (a) *Lucretia* in kuisheid en eerbaarheid;

En eigenschap der voorwerpen met hun bywerk.

Redenen waarom de zelye noodzaakelyk zyn.

(a) *Lucretia*, Dochter van *Lucretius* en Vrouw van *Collatinus*, die haare schoonheid te veel en onbehoortlyk roemde voor de zoonen van den hovaardigen Koning van Rome *Tarquinius*; waar door *Sextus*, de oudste, vierig op haaz verliefde, en, haar niet konnende beweegen, haaz verkrachte, zonder dat ze middel vond om hem te wederstaan: waar op *Lucretia* haaren vader, man, en andere vrienden ontbood, aan de welke zy het geweld, aan haaz gepleegd, ontdekte, en, niet oneerbaar willende leeven, zich voor hunne ooggen met een pook doorstak. Een daad waar door de Koningen afgezet wierden, en Rome haare vryheid verkreeg. *Tit. Liv. Li: 1. Florus. Li: 1. Val. Max, Li: 6. c. 1. ex. 1.*

Penelope desgelyks; *Cato* in standvastige moedigheid; en meer andere die wy kortheids halven zullen overslaan om eerder tot ons voorgenomen oogmerk te geraaken, 't welk is eenige Tafereelen op te stellen, of ten minsten een voorflag daar van te doen, om diergelyke gevallen, welke voornaamentlyk in een hof, kamers, en andere vertrekken, gelyk men wel de meeste van die natuur vind, geschied zyn, naauwkeuriglyk uit te beelden. Laat ons dan, tot voorbeeld van een kuische Juffer, een begin maaken met *Lucretia*.

Daar word tot haar lof getuigd, dat zy van groote afkomst was, en in alle deugden opgevoed; waar door dan klaarlyk blykt, dat, zo zy eenig vermaak had, zy het alleen onder de deugden gezogt heeft, vermits haare byzondere neiging tot de zelve.

Voorbeeld in
Lucretia,
voor de
kuisheid.

Verbeelden wy haar dan, 't zy levende of dood, in zulk een hoe-
danigheid. Verciere wy haare kamer met fraaije tapisferyen, pronk-
beelden, en schilderyen. Schildert in der zelve tafereelen de historie
van *Penelope* in haare bezigheid, de fabel van *Coronis* en *Neptunus*,
eenige zedige zinnebeelden der Goden, enz. alles staande op de kuis-
heid en getrouwheid. Indien 'er eenige Pronkbeelden, of Huisgoden
vereischt worden, zo maakt een *Pallas*, *Diana*, *Hymen*, en voornaament-
lyk de Godin *Vesta*. Haar ledekant mag verciert zyn met getrouw-
heid en standvastigheid, en op de koets eenige *Cupidootjens* met fak-
kels, die zy de eene aan de andere ontfteeken, of met palmtakken en
olyfbladen spelende. De kamer is hier en daar verrykt met eenige
goude en zilvere vazen, bokaalen, en ander huisraad, met diergelyke
deugdsame betekenissen bewerkt. Doch men moet voor al zich wel
wagten van hier geen misflag in te begaan, te weten, dat alle de ge-
melde toepassingen hunne byzondere eigenschap hebben, en geen ding
verbeelden 't geen toen noch niet geschied was. Daarom moet men
zich wel laten onderrichten van de waarheid der zaaken, op dat men
geen verwytingen verdiene.

Door dit voorbeeld meen ik genoegzaam inleiding gegeven te hebben
tot meer andere voorvallen, als met *Cesar*, *Augustus*, *Marcus Aure-
lius*, *Cresus*, *Solon* en *Seneca*. Met het tegendeel is 't van gelyken,
als een *Sardanapalus*, *Semiramis*, *Faustina*, *Falaris*, &c.

Nu, wat belangt een wreeden Vorst of Tiran in zyn hof, vertrek, of in
wat voorval het zoude mogen weezen, ja al waar het schoon in zyne vrolyk-
heid, enz. zo vereischt nochtans alles zyne eigene toepassing: dat de
kamer gestoffeerd zy met schilderyen, waar in verbeeld zyn allerhande
straffe en wreede zaaken, uit zeldsaame en vreemde geschiedenissen, be-
nevens den geen dieze laat doen. Is het *Nero*, laten wy alle zyne
wreede

En van on-
deugd in *Ne-
ro*.

wreede daaden, of een gedeelte der zelve, afmaalen, welke hy gedurende zyne bloeddorstige Regeering uitgevoerd heeft tot dien tyd toe, en zyne hoedanigheden in marmere basreleevs uithouwen met zinnebeelden. Zyne pronkbeelden zyn Goden of Huisgoden, als *Mars* en *Megeera*. Verbeelden wy hem op een Pedestal met den blixem in de hand, en de waereld onder zynen voet, daar de Roomsche Raadtsheeren voor hem buigen en knielen, geboeid als slaaven: zyne drinkvaten met ongediertens, als serpentes, adders, en diergelyke gedrochten voorzien: zynen stoel of zetel met tygers, leeuwen, en draaken van zilver, goud, en elpenbeen uitgewrogt: zynen troon van *Jupiter*, *Juno*, *Neptunus*, en *Pluto* ondersteund: de vloer konstig en prachtig ingeleid, verbeeldende de hemels-Sfeer van azuursteen, en alle de *metheoren* en gestarntens met blinkend goud doorwrogt. De wicrookvaten rooken in alle hoeken van de kamer, en voornaamentlyk om zyn beeld. Is het in zyne eetkamer, daar leggen de Huisgoden hier en daar in den hoek neergesmeeten en omgevallen, voornaamentlyk het *Simulacrum* van *Roma*, welkers hoofd, afgebroken, daar nevens legt. *Jupiter*, *Apollo* en *Vesta*, zyn de voornaamsten onder dezen leggenden hoop: en alles wat men aan een goddeloos mensch, of liever gedrocht, kan toepassen, moet hier door de konst verbeeld worden. Het zelfde moet men in zyne dienaars of lyfwachten mede bespeuren, in hunne bewegingen, wezens en kleeding: want men zegt gemeenlyk, zo meester, zo knecht.

Doch om by Vorsten niet alleen te blyven, zo laat ons ook van anderen spreken, en aanwyzyn wat daar by voegt.

By een Burgermeester past het *Simulacrum* of pronkbeeld van de gerechtigheid; en in tafereelen, of behangfels, eenige zinnebeelden van de zelve, vertoonende de belooning van het goed, en de straffe van het kwaad. De roede met de byl is het regte kenteken van een Opper-Consul of Burgermeester.

Bywerk en
Pronkbeelden
van een
Burgermeester.

By een Raadtsheer, of Schepen, voegt het pronkbeeld van de *Politie*, of Staatkunde; en in tafereelen, of behangfels, eenige afbeeldingen van de wetten, nevens de voorzichtigheid en wakkerheid.

Raadtsheer.

By een Secretaris of Geheimschryver dient het pronkbeeld van *Harpocrates*, nevens het voorbeeld, in tapisfery, of basreleeve, van *Alexander*, daar hy den mond van *Ephestion* met een ring toefluit, mitsgaders van de getrouwheid, of een gans met een steen in den bek.

Geheimschryver.

By een Bewindhebber van de Oostindische Maatschappy, het beeld der zelve als een heldin met een schulp van paerlemoer, op de wyze van een helm, op het hoofd, en een koraaltak daar op; een borstlap met

Bewindhebber.

schobben; paerlen, en koraalen om den hals; brooskens met twee dolfynen kop aan kop, met kleene kinkhoorns en schelpen verciert, aan de beenen; twee groote schelpen op de schoulers; een drietandige vork in de hand, en een langen mantel om, in een landschap, verbeeldende een Indiaansch gezigt met palm- en kokosboomen, en eenige Mooren met olifantstanden daar nevens.

- Zeeoverfte.** Dit beeld past ook een Admiraal of Zeeoverften, wanneer men een zeeflag, in plaats van het landschap, verkiest.
- Godtsgeleerde.** By een Godtsgeleerden, het pronkbeeld van de Waarheid, Christelyk afgebeeld, of wel het zelve zinnebeeld in de eene hand, en d'andere hand op de borst; wyders tapyten, basteleaves, of schilderyen, eenige Christelyke zinnebeelden van 't waare Geloof, als mede een afbeelding van de oude en nieuwe Wet, en in 't verschiet een Tempel.
- Wysgeer.** By een Wysgeer of Geleerden in de Natuurkunde, een hemelskloot of *globe*, het pronkbeeld van de natuur, en afbeelding van de vier hoofdstoffen, &c.
- Veldoverften.** Een Veldoverften voegt een witte staf in de hand, en het beeld van *Mars* in een nis. Is het in een landschap, zo kan men een pronknaald opregten, op welke de Overwinning zit. *Hercules* kan hy tot een pronkbeeld hebben.
- Koopluiden en verzeekers ter zee.** By een *Assurateur*, of Zeeverzekeraar, past *Arion* op een dolfyn, en in tafereel een zeehaven, alwaar een schip met volle zeilen inloopt: aan den oever, het beeld van de fortuin: en boven het schip zweeven *Castor* en *Pollux*.
- Stuurman.** By een Stuurman, het beeld van de voorzichtigheid, nevens het kompas, en in schildery de vier gewesten des waereldts verbeeld.
- Vestingbouwer.** By een *Ingenieur*, of Vestingbouwer, het beeld van de *Industria*, nevens een kaart van sterktebouwing.
- Redenaar.** By een *Orateur*, of Redenaar, het beeld van de welspreekendheid, of *Mercurius*, doch zonder beurs, en nevens hem een rol papier: in 't verschiet een die, op een steen geklommen zynde, met toelufferende menschen omringd is.
- Jongman.** By een deugdzaam Jongman het beeld van de deugd, en aan de wand het zinnebeeld uit *Horatius* van den Jongeling in de loopbaan, of de jonge *Hercules* tusschen deugd en ondeugd staande.
- Bywerken voor Vrouwen.** Desgelyks kan men de Vrouwen eenige dingen toepassen, welke haare deugden en hoedanigheden aanwyzen: als by een doorluchtige en achtbaare Vrouw, het pronkbeeld van de eerbaarheid, daar by eenige zinnebeelden van de getrouwheid, voornaamentlyk van de *oeconomie* of huishouding, en ettelyke gedenkenningen op die zaak slaande.

By een Weduwe past wel het beeld van de nederigheid, of zinnebeelden daar op oogende, nevens dat van de standvastigheid.

Voor een
Weduwe.

By een jonge en eerbaare Dochter voegt wel die van de zuiverheid, een borduurraam, en de gereedschappen daar toe, nevens zinnebeelden daar op slaande; waar onder die van de bezigheid, en versocijning der ledigheid, hovaardy, en gulzigheid een voorname eigenschap hebben.

En jonge
Dochter.

*Van de best voegende koleuren der Kleedingen by de
Conterfeitsels.*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

NU komt ons ook, gelyk een zaak van zo groot belang als het voorgaande, de schikking der koleuren by de Conterfeitsels voor; 't welk geen minder opmerking verdient.

Want dewyl veele menschen een gevoelen hebben, hoewel kwalyk, dat by een hoogdragtig persoon best hoog rood voegt; by een vaal, hoog geel; en by een bleek, alle bleeke koleuren; en, dat vreemd is, by een bruin, donkere en een zwarte toetstel: zo dunkt my echter, dat zulks belagchelyk en redenloos is. Overweegt maar eens, welk een wonderlyke vertooning zodanig een schikking van menschen zou veroorzaaken. Waarlyk, als de Konst niet anders was, zouden wy niet veel moeite hebben om een welstand te vinden; en ieder zou bekwaam genoeg weezen om die te voegen en schikken zo als 't behoort: en by aldien dit een welstandigheid was, zoude de verandering geen Konst zyn: ja de mode zelve, die men alle jaaren viermaalen verandert, ten opzichte van de koleur, zou ieder een niet vry staan te draagen, gelyk in het voorjaar het groen, in de zomer geel, in de herfft rood, en in de winter *feuiljemort*. De geele of vaale zouden geen rood mogen draagen; de hoogdrachtige geen groen: maar genoeg daar van. Laaten wy tot ons voorneemen keeren, en aanmerken waar toe ons de Konst wyft, welke andere reden gebruikt en geen losse gedachten.

Opmerking
omrent de
byzondere
koleuren der
Kleedingen.

Ik zal dan eerst beginnen met het hoofdcieraad.

Een bruinet, ik spreek hier van het hair, passen hooge of geweldige koleuren; als hoog rood, hoog geel, en hoog blaauw, enz.

Een blonde voegen best de halve koleuren of zwakke; als purper, hemelsblaauw, violet, groen, en koleur de rose.

Een die geel van hair is, past byzonder het violet, paars, blaauw, en witachtig geel, gelyk de mastikot of diergelyk: en dit zyn de voorname die ik weet.

En wat om-
rent de ver-
schillende-
den der Men-
schen waar te
neemen is.

Hier staat aan te merken, dat hoe ligter het hair is, hoe zwakker koleurde toefstel; en hoe donkerder hair, hoe krachtiger.

Het is een vernuftig Meester die de verscheidene aart en lichaamsgestalten, of de *complexien*, in zyne verbeeldingen weet uit te drukken; de volgeestige of vuurige menschen van zwakke of lathertige weet te onderscheiden; ziekeleyke en tedere, van robuuste en diergelyke; tot de zelve voegende zodanige koleuren als volgt.

Den hoogdrachtigen van vel passen best halve koleuren der kleederen met weinig rood; den bleeken voegt geen geel, noch andere bleeke verwen; den vaalen desgelyks; maar wel wit: den bruinen passen geen donkere noch geweldige kleederen; maar wel wit, en alle ligte koleuren. De Swarten of Mooren beminnen het wit boven al, en beelden zich in dat hun geen beter toefstel van kleederen past, dan die ligt van koleur zyn, en zulks niet zonder reden: want wat zou een zwart mensch met zwarte of donkere kleederen anders gelyken dan een duivel of spook, schrikkelyk om aan te schouwen? En hoe belagchelyk is 't, dat een bleeke juffer ligte kleederen aandoet van allerhande bleeke koleuren, als bleekgeel, bleek groen, en diergelyke, om kwanswys minder bleek te schynen; en dat een hoogdrachtige niet als rood wil aandoen, ook ten dien einde strekkende? want hier door, in plaats van een kleene misftal te verbergen, zal hy een veel grooter doen voortkomen. Nochtans is dit het gemeen gevoelen. Maar indien ik myne gedachten regt uit zal spreken, zo komt my een rood en opdragtig mensch met roode kleederen voor als een rood bestreekene *statua*; en een bleeke, met ligte of geele kleederen, als een zieke of doode.

Gevoelen
des Schry-
vers.

Derhalven indien men de Konst wil volgen, moet men de zaak op een andere manier aanmerken: naamentlyk dat de geenen, welke wy verbeelden dus of zo te moeten zyn, te weeten gezond of ziek, zulks ook moeten schynen te weezen, om de meening duidelyk uit te drukken; 't geen onvermydelyk door tegenstreevende koleuren moet geschieden: als by voorbeeld, levendige koleuren by een zieken of ongezonder; en zwakke of krachtelooze by de gezonden. Doch dat men myne meening hier in wel verstaat. Ik stel niet, door alle myne voorbeelden, dat zulks een staale wet is, die zonder verandering altyd dus doorgaat, maar dat ik den zwakken Konstenaar hier door te hulp wil komen. Die verder in de Konst gevorderd zyn, weeten wat hun de zelve wyders aanwyft tot middelen buiten dit; want zy is niet gebrekkelyk: maar gelyk somtyds het kleed meest te zeggen heeft, kan men het naakt daar na schikken, voegen, of matigen. By voorbeeld, by een rood kleed dient men het naakt middelmatig te koloreeren, te weeten tusschen bleek en rood: en zo gaat het met een bleeke

bleeke koleur mede. Als ik zeg, dat de welstandigheid in een tegenstreevigheid bestaat, zyn 'er niet te min verscheidene graaden van tegenstreevigheid, d'ecne min en d'andere meer: het welk men moet weeten te gebruiken na de verscheidene voorvallen en gronden daar zy tegen aan komen. Doch het zy hoe het wil, het naakt moet altyd van een anderen aart schynen te weezen, als de kleederen.

Van het navolgen der groote Meesters in het schilderen van Afbeeldingen, en van het namaaken hunner Schilderwerken in't algemeen.

A C H T S T E H O O F D S T U K .

IK oordele, eêr wy van de verhandeling der Conterfeitsels afbreeken, deze zaak van een genoegsaame aangelegenheid te zyn om die wat naauwkeurig uit te pluizen, en aan te toonen hoe verre, en op wat wyze, men zich daar mag inlaaten: en daar nevens van het *copieeren* of namaaken der Schilderyen, zo van gelyke als verschillende grootstens, hier ictwes in te voegen; dewyl het, myns bedunkens, op geen plaats in dit Werk gevoegelyker kan komen.

Ik bevinde, dat deze opvolging der Meesters minder omtrent hunne teekening en ordinantie, als wel de koloriet, daaging en schaduwing waargenoomen word. Deze is wel de voornaamste in een Schildery; dewyl 'er zonder dezelve geen volkomene welstand kan weezen. Ja men vind Stukken van geringe Meesters, die in dit deel redelyk wel getroffen zyn; hoewel hun onbewust is, hoe zy tot deze kennis zyn geraakt, dewyl het meest by geval toekomt: want ziende eenige fraaije en welstandige koleuren in het Stuk van dezen of geenen braaven Meester, die hun wonderlyk gevallen, stellen en voegen zy die in hunne Schildery, zonder eenige rype en grondige overweeing, of het achter of voor, in de midden of aan de zyde, moet komen. Gebeurt het dan by geluk, dat zy tegens een bekwame achtergrond geplaatst zyn, of eenige bykoleur die dezelve ophelpt, zo is het wel; voldoende alsdan niet alleen het oog, maar ook de regelen der Konst: doch stryd het met deze gronden, zo valt het tegendeel uit; en dan zyn zy verleegen, en hun oogmerk is mis.

Wy zouden tot breeder verklaring dezer zaak hier wel een weinig omstandiger gaan, en door voorbeelden dezelve wat meêr ophelderen: maar myns oordeels hebben wy in dit zelve Boek, alwaar van de achter-

Verkiezing
veeler Schilders
in het navolgen der
koloriet van
byzondere
Meesters.

En wisselval-
lige uitflag
daar af.

Voorbeeld
van kwaade
opvolging.

gronden en houding der koleuren by een *Pourtrait* gehandeld word, wydloopig genoeg daar van gesproken. Echter moet ik iets van zekeren Schilder daar by voegen, die gezien hebbende dat een fraay Meester een zeer schoon wit en groen boordsel op de rok van een Juffer had geschilderd, zulks met kracht opvolgen wilde: doch wanneer hem gevraagd wierd, of hy op de grondkoleur der rok wel gelet had, antwoordde hy, neen. Hoe kan nu anders, als by geval, zyn schoone boordsel, dat hy zo welstandig gevonden heeft, dezelve uitwerking in zyn Schildery hebben?

En reden
daar af.

De reden hier van is, na myne giffing, dat zy, of uit schaamte of uit grootsheid, en dikwils wel om beide, iets van een voortreffelyken Meester neemen, 't geen hy in de blaauwe lucht vertoont, 't welk zy lieden, op dat het niet bekend zal worden, voor aan in hun Stuk plaatsen; en het geen in een heldere lucht geschilderd is, voegen zy in een donkere kamer. Onnozele vond om iets, 't welk ordentelyk gebruikt zynde, toegelaaten is, te verbergen! Zulke roovers der welstandig- en fraaijigheden van andere Meesters loopen zich zelve gemeenlyk mis, als zy waanen het op zyn fraaist in 't werk te stellen. Maar de geest, het verstand, en het begrip des eersten Meesters ontbreekt hun. Hun oordeel, door dien 'er geen goed begrip der zaak is, misleid hen; en zy stellen met den Rave van *Esopus* zich zelve ten doel van alle spotters.

Noodzakelykheid in
Modellen te
gebruiken.

Want het is een zekere waarheid, dat wy niets kunnen uitvoeren als het geen door onze gedachten speelt, en daar wy door zien of hooren een denkbeeld van krygen. Dierhalven moeten ons de Schilderyen en Tekeningen, nevens de braave Prenten van ouder Meesters een aanleiding tot gedachten en oeffening geeven: want die nooit een leeuw gezien heeft, zal hem nooit regt afmaalen, als door behulp van voorbeelden en modellen. Den Mof verging het dus; want *Daniel* in den leeuwenkuil schilderende, en deze wreede dieren nooit gezien hebbende, maalde hy zwynen af in derzelve plaats, en schreef daar onder, *dit schallen jo leeuwen zyn*. Dit zy een verdichtsel of waarheid, het leert ons echter, dat wy niets kunnen uitvoeren, waar van wy geen denkbeeld hebben: Ja zelfs, al heeft men de voorwerpen gezien, ten zy wy die nagetekend of afgemodeld hebben, daar is geen kans om ze natuurlyk te verbeelden, door dien ons geheugen maar de schatkamer van het verstand en den geest is, waar uit zy die zaaken trekt welke het oordeel voor nuttigst en dienstigst waardeert.

En voordeelen die in het
navolgen
steken.

Zelfs is myn gevoelen, dat 'er twee groote voordeelen in het navolgen en copieeren van braave Meesters gevonden worden. Het eerste is, dat men in dezelve veele mistallen, die de eenvoudige natuur bezit, door hunne geest en konst verbeterd ziet: het tweede, dat men op dien

dien voet zich gewent om dezelve, wanneer wy de natuur voor ons hebben, te verbeteren. Waarlyk, twee dingen en wezendlyke zaaken van groot belang.

Ja wat meer is, een Meester in zyne natuurlyke neiging aangemerkt, is hy anders als een kind, dat grooter en ouder werdende, de driften van de natuur opvolgt? Doet hy een zaak die prys en verwondering waardig is, hoe veele zal hy'er uitvoeren, die verwerpelyk en der zinnen byster zyn? Maar laat reden en konst dezen ingeboorenen aart leiden: dan zal, als door een zuiver kanaal, de heldere vocht van den geest rein en onbesmet geleid worden.

Daarom moet men eenigfins belyden, dat de konst en oeffening geen zo kleine voordeelen geeven, of ze zyn meer te achten dan al't geene men door de natuur heeft verkregen; om dat de natuur in een eenig voorwerp dikwils ten opzichte der begeerde volmaaktheid gebreekgig is: maar omtrent haare uitwerkselen en voorwerpen in het algemeen is zy volmaakt; en de konst werd hier gedwongen haar op te volgen. Dierhalven houd ik my op myn zekerste, als ik met zekeren ouden Filosooph van de Konstenaars zeg.

Natura incipit, Ars dirigit, Experientia docet.

Datis.

Natuur maakt ons bekwaam, en baart in ons den geest:

De Konst bestiert hem, maar de uitvoering leert hem meest.

Uit deze redeneering kan men genoegzaam waarneemen, wat men doen moet om dit groot gebrek, van niet wel zich door anderer arbeid te bedienen, voor te komen: maar om my, volgens myn vastgestelde voorneemen, in alles duidelyk, en voor den leergerigeren nut en voordeelig, te doen verstaan, zal ik noch door een middel aanleiding tot andere zoeken te geeven: immers het behoord de opmerking van de zulken wakker te maaken. Als het dan gebeurt, dat zulk eenen iets voorkomt, 't welk hem by uitnemendheid behaagt, en waarom hy het graag ergens te pas zou willen brengen, het zy omtrent de fraaije kolcuren, kleedingen, steen of diergelyke zaaken en voorwerpen, laat hy dan de toevlucht neemen tot zyn zakboek, en tekenen de grond, bykoleuren, en andere omstandigheden daar toe strekkende, zorgvuldig aan, te weeten wat omtrent die koleur is, en waar zy tegen aan staat, of zy gloeiende of zwak en van wat koleur de

voor-

Middelen
om met voorg-
deel zulks
uit te voeren.

voorwerpen zyn, ja zelfs of de gloeiende of zwakke koleur achter of voor zyn, en ftrydende of niet; gelyk in het Hoofdstuk van de houding der koleuren by malkander aangetoond is. Verder moet men overweegen, of de dag uit een opene lucht, of door glazen en vensters, in een kamer valt; gelyk mede in het Hoofdstuk, dat van de dagingen en lichten meld, breeder aangetoond is.

Dat ik deze zaak hier omtrent weder ophaal, is om dat, myns oordeels, deze misflag veel by de Conterfeitfchilders gepleegd word, en om dat deze Konftoeffening van het Historiefchilderen afhangt: want veele zien een flaauw doch fraay kleed binnens kamers verbeeld, 't geen zy weder met de zelve tint in een opene lucht vertoonen. Doch indien zy op de voorgemelde wyze te werk gaan, ik verbeelde my, dat het hun zelden zal ontschieten.

Misflagen en gebreken diemen in 't copieeren be- gaat.

Een diergelyke misflag, mede uit gebrek van opmerking ontftaan- de bespeurt men in de *Copyen* door veele Leerlingen en jonge Meesters na der ouden Konftwerken, of die van hedendaagsche Meesters, gemaakt: want zy geeven geen acht of deze beroemde Stukken, die dikwils en meest door hen verkleend worden, niet in tederheid van koleur en tinten verschillen moeten; gelyk noodzaakelyk door de verkleening volgt: neen, zy maaken de koleuren, zo wel op den dag als in de fchaduwzyde, even sterk als het voorwerp daar zy na schilderen: ook is het dezelve misfal onderworpen wanneer zy na het kleen een groot maaken. Neemt, by voorbeeld, een Schildery met beelden, of landschap. Laat dit levensgroot zyn, en een derde kleender door den Meester of een wakkeren Discipel *gecopieerd* werden: zo moet noodzaakelyk volgen, dat de *tinten* in de *Copy* een derde zwakker moeten weezen; en verminderd in kleender formaat, ook zo veel meerder na maate der vermindering in *tint* moet verflaauwen, of het kan niet goed zyn. Dit ontftaat voornaamentlyk daar uit, dat de Meesters, wanneer zy hunne Discipelen iets te *copieeren* geeven op verschillende grootdens, hun hier van geen onderrichting doen, maar wel uitdrukkelyk begeeren dat zy alles, zo na als 't hun doenlyk is, volgen zullen: het welk regtdraads tegens de waarheid der Konft aanloopt.

Door een voorbeeld aangetoond.

En de oorzaak aange- weezen.

Is deze zaak van zo veel belang omtrent het *copieeren* der Schilderyen, van hoe veel meer aangelegenheid moet zy zyn, wanneer een *Portraitschilder* het leeven in grootte vermindert, of na een kleen *Afbeeldfel* een levensgroot schildert, omtrent de verzwakking of versterking der koleuren.

Gebrek dat zich by veele opdoet in 't navolgen der groote Meesters.

En hoewel het lof en roemwaardig is, groote Meesters op het spoor na te volgen, is het echter een misflag dat men op eenige van hunne by-

zon-

zonderheden valt, als op een ornament, pot, vase, zekere terme of iets anders door een Meester gemaakt, zonder dat men zynen geest aanzet om iets verschillendts uitte vinden. Men denkt maar: ik heb daar genoeg aan. Dit is waarlyk onnozel: want de Konst en de Natuur zyn zo ryk en overvloedig van voorwerpen; en de leer- en levenstyd is lang genoeg, om daar over te denken, en al raadpleegende met ons verstand den geest op te scherpen.

Anderen begaan dezelve misflag door een tegenstrydig inzicht: want de genegentheid voor dezen of geen en Meester in zyne voorwerpen, coloriet, of andere dingen is zo groot, dat zy zich niet eens willen verwaardigen noch ontleedigen om hunne gedachten over het werk en de konstoeffening van een anderen braaven Meester te laten gaan; zynde hunne zucht zo groot voor dien eenen, dat men wenscht, tracht en gestadig blokt om hem in alles, zo wel gebreken als deugden, te gelyken.

Hier door, en door het naauwkeurig navolgen zelfs van de misstalen en mistrekken, ontstaat dat men menigmaal 't Origineel en de Copy niet uit elkander kan afzonderen, om dat zy zo wonderlyk wel gelyken, ja dat zelfs Stukken van een eigene uitvinding echter voor *Copyen* aangezien worden doot dezelve reden.

Dit komt veel daar van daan, dat een Leerling, die bekwaamheid heeft, zich eerstelyk een goede manier van tekenen aanwent, die hy zeer vast heeft, eer hy zich aan het schilderen begeeft, en het wel schilderen verstaat eer hy tot het ordineeren overgaat. Dit vastgesteld zynde, zo moest hy gevolgelyk een goed Stuk kunnen maaken, wanneer hy een grondige kennis van het ordineeren had. Niettemin ziet men dikmaals, dat al zyn werk maar voor dat van een jongen Leerling aangezien word, ja slegter dan *Copy*; en, dat noch minder is, het gelykt niet na zyne eigene manier of handeling. Als ik na de reden onderzoek, zo bevind ik het deze te zyn, dat de zulke zo verre gekomen weezende, hunne eigene vindingen voor den dag willen brengen, niet meer op voorgelegde gronden en vaste regels acht geevende, hangende alleenlyk hunne zin en gedachten na nieuwigheid, zo dat men menigmaal ter naauwer nood op wel schilderen en tekenen acht slaat, waar door dikwils hunne Schilderyen passelyk getekend, slegt geschilderd en gekoloreerd, maar wel geordineerd zyn, alleenlyk spruitende uit de verachting en verwaarloozing van 't geen zy by hunne Meesters geleerd hebben, en het geene zy weeten, en de groote nieuwsgierigheid tot het geene zy noch weeten willen, waar door men menigmaal tusschen beide schipbreuk lyd. Verderffelyke uitwerking van de driften

Van de Copyen en Origineelen, en de zelve verschillendheid.

En waarom veele Origineelen voor Copy aangezien worden.

onzer jeugd, die niet als door een wederkeering en oeffening der eerste grondregelen kan hersteld worden: want door de overmaat van zwaarte op zwaarte te willen bouwen op een weck en noch onbestorven fundament, schoon anders wel gelegd, doet men alles, en dikwils het fundament zelve, instorten. Derhalven moeten onze gedachten, terwyl wy'ergens aan bezig zyn, geduurig op de *Theorie* spelen, terwyl men ondertusschen zich in de *Practyk* oeffent; op dat de gewoonte, die, gelijk men zegt, een tweede natuur zo wel in het goed als kwaad is, by ons een vasten indruk krygende, ons tot een vaste baak moge verstreken.

Van de
op de
schied.

De
de
wordt

... door de overmaat van zwaarte op zwaarte te willen bouwen op een weck en noch onbestorven fundament, schoon anders wel gelegd, doet men alles, en dikwils het fundament zelve, instorten. Derhalven moeten onze gedachten, terwyl wy'ergens aan bezig zyn, geduurig op de *Theorie* spelen, terwyl men ondertusschen zich in de *Practyk* oeffent; op dat de gewoonte, die, gelijk men zegt, een tweede natuur zo wel in het goed als kwaad is, by ons een vasten indruk krygende, ons tot een vaste baak moge verstreken.

... op dat de gewoonte, die, gelijk men zegt, een tweede natuur zo wel in het goed als kwaad is, by ons een vasten indruk krygende, ons tot een vaste baak moge verstreken.

... ons tot een vaste baak moge verstreken.

OP HET OPENEN
VAN DE H^r.
GERARD LAIRESSENS
BOUWTOONEEL,
Of het achtste Boek zyner
SCHILDER-KONST.

Prov: 24. 3: 4.

Door wysheyd worde een huys gebouwd, en door verstandigheyd ge-
grondvest; en door wetenschap worden desselfs binne-
kameren met aangenaame Cieraden vervuld.

A zoo veel schoone konst Tooneelen,
Op welk LAIRESSENS edel Breyn,
Pictura heeft haar Rol doen speelen;
Ontschuyft het mild'lyk hier 't gordyn,
En steld een Schouwburg voor ons oogen,
Waar in 't Verstand haar Zetel bouwd:
De Wysheyd zig in marm're boogen,
Met Konst en Wetenschap onthoud.
Vier onderlinge harts Vriendinnen;
Gekleed in 't Blaau, in 't Rood, en Wit:
Verciersters van de Bouw-Goddinne,
Die staatig in het midden zit
Op een vierkante en marm're Zetel;
Waar door se haar vaste stand vertoond.
Zy is op Vorste gunst vermetel,
En zelv, als een Vorstin gekroond
Met 't deftigste aller kapiteelen;

't Geen we aan de Ioners zyn verplicht.
Zy houd, om alles wel te deelen,
Voor Ryx staf, daar zy 't al me Rigt,
De Passer in haar hand beslooten;
En wylt daar meede in een Taff'reel,
Aan 't kleyn Gebouw, hoe dat het groote,
Geschikt moet, yder in zyn deel.
Haar Tabbaard, van verscheyde kleuren,
Wylt de verscheyde Bouw stoffe aan;
Met welk't dees Konst-Maagd mag gebeuren,
Haar naam en werk te doen bestaan.
Dus leeftse door haar Pronk-Gebouwen,
In marmer van verscheyden aard;
Dus doedse haar met ontzag beschouwen,
In meenig deftig bouwgevaart.
Daar leggen Troffels, Beytels, Booren,
Een Schryf-haak, Lood-lyn, en wat meer
Voor tuygen tot dit werk behooren,
Gevallig by haar woeten neer.
Zy voerd by haar vyf jonge knapen;
Elkander ongelyk in leen,
En van bysond're aard geschapen:
Elk vormende wyt een ruwe steen,
* Capiteel. Een (*) Hoofdstuk naar zyn leest en zeeden.
Dus kapt die grove en boerse gäst,
(Regt kennelyk aan zyn Reuse leden,) 't
TOSCAANSE Hoofd-deel, 't geen hem past.
De tweede, van bedaarder weezen,
En een beklonke vastigheyd;
Het **DORISCH**, (Herkules voor deezen
Van de oude Grieken toegewyd:)
Terwyl die, met vry teerder leden,
't **IÖNISCH** door zyn beytel teeld;

En 't knaapje met zyn dert'le kleeden,
 't CORINTISCH naar de konst verbeeld.
 Het vyfde, 't geen men tusschen beyden,
 Van Vrouwelyke schoonheyd ziet,
 Zit geestig van de vier gescheyden;
 Welks Konst-werk hy met list bespied,
 Om daar uyt steelswys nut te trekken;
 't Geen hy aan 't zyne weer besteed:
 Waar uyt men ligtelyk kan ontdekken,
 Waarom zyn werk, 't (*) GEMENGDE heet. *Composura.
 't Verschiet vertoond de lustige oogen,
 De uytwerksels van dees Konst-Goddin,
 In marm're Tempels, Zeege-boogen,
 Paleysen, die met hunne Tin
 En Transen aan de Wolken raaken.
 Wie ziet hier niet zyn oogen uyt,
 Op 't glinsteren van de Goude daken?
 Hier ziet me een zuyl, welks Toppunt stuyt
 Aan 't blaauw gewelw; gins ronde perken,
 Waar in men vegt en loopt en rend.
 O! Beemd van schoone Metzel werken:
 O! schoone Schouwburg, waar 's uw end?
 Hoe doet gy onse zinnen dwaalen,
 In grootse gevels van arduyn;
 Raadhuyzen, Koninglyke Zaalen,
 Pronk-graven, Naalden, die hun kruyn
 Uyt al uw bouw-gevaartens steeken.
 Wat toont ge al Vazen schoon van leest?
 Hier pronkt een pragtig Zeege teeken,
 Daar Steenen vol met konst en geest,
 En dertel sny-werk, groots behouwen.

Dog, wie verlangt, de Bouw-Goddin
Te hooren haar geheym ontvouwen,
En als Minervaas Priesterin,
De Schilder-geesten door haar lessen,
Te leeren hoe men bouwen moet ;
Die swygg, en hoord hoe Heer LAIRESSEN,
De wyse Bouw-konst spreken doet.

J. GOEREE.

Architectuur of Bouwkunde.

A C H T S T E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

A zo veele en menigvuldige zaaken in de Schilderkonst verhandeld te hebben, komt ons ook de Bouwkonst voor; een Konst vol heerlyke uitwerkselen, en nutte gebruiken. Niet dat ik voorgenomen heb alle haare voor-naamste en zo hoogberoemde deugden, ieder byzonder, naar vereisch van zaaken, op te haalen, of de gronden der zelve te verhandelen: neen, dit zoude een al te langen werk weezen. Ook zoude ik, om dit uit te voeren, een *Homerus* of *Virgilius* in de welspreekendheid dienen te zyn. Derhalven oordeelen wy het niet noodig, en ook tot ons voorneemen overtollig, te meer dewyl zulks genoegzaam door verscheidene geleerde pennen op het cierlykste gedaan is. Wy willen dan alleenlyk dus verre komen, als het den Schilder nut en noodig is; latende het overige voor de Bouwmeesters berusten. Een schrandere Historieschilder, zo hy zich *universeel* zoekt te maaken, moet noodzaakelyk de Bouwkunde en Beeldhouwery verstaan: want indien hy een van deze ontbeert, zal hy zich veelydts, in eensige dingen van die natuur, verlegen vinden. Derhalven behoort een Schilder alzo bekwaam, dan een Bouwmeester, te weezen in de zelve te verstaan, en een goed Gebouw te ordineren; hoewel de laatste zulks als een dagelyksche oefening, en d'ander het maat voor een gedeelte derzelve gebruikt.

Wy moeten vast stellen, en als een bekende waarheid volstandig gelooven, dat het Menschbeeld in zyne verdeling, maatschikkelykheid, schoonheid, deftigheid, en bevalligheid het volmaaktste stuk werks is, 't geen ooit bekend is geweest. Wat de Bouwkunde betreft, die is niet minder volmaakt in haare uitwerkinge, ja heeft het eerste Wonder der Waereld voortgebragt, en daar door de laurier en palm der Faam verdiend.

De Schryvers verhalen, dat de *Babiloniërs* de eersten zyn geweest, en naderhand de *Egiptenaaren* en *Grieken*, die de Bouwkunde tot de geheele volmaaktheid hebben gebragt: maar door den inbreuk en woestheid der *Gothen*, *Wandalen*, *Longobarden*, *Hunnen*, en andere Barbarische Noordsche Volkeren, welke alles tot puin en asche verniel-

Oogmerk des Schryvers in deze verhandeling.

Dat een Schilder de Bouwkunde en Beeldhouwery noodzaakelyk moet verstaan.

Wie de eerste Vinders der Bouwkunde geweest zyn.

niel-

nielden, kwam de zelve allengskens meer en meer haaren luister te verliezen, ja zodanig, dat zy byna t'eenemaal is te gronde gegaan: een regt blykteken dat niets ter waereld bestendig is, nochte in zynen voorgaanden stand blyft. Doch ten tyde van den Keizer *Augustus* heeft de Bouwkunde eerst te Romem weder begonnen macht en sterkte te krygen, zulks datze van dien tyd af dagelyks meer en meer in deſtigheid is aangegroeid; alzo voortgaande tot den hoogſten trap toe van de grootheid des Roomschen Ryks.

Wat men
door het
Woord *Ar-
chitectuur* ver-
staat, en daar
onder be-
grypt.

Om tot ons voorneemen te komen, dient hier wel voor af gezegt te worden, dat het woord *Architectuur*, of Bouwkonst, niets anders te kennen geeft als gemaakte ontwerpen, waar na een Gebouw word opgehaald, getimmerd, en uitgevoerd; zynde hier onder begreepen de vyf Orders, met naamen *Toscana*, *Dorica*, *Ionica*, *Romana*, en *Corinthica*; volgens de welke alles word gemaakt, 't zy Paleizen, Tempelen, Raadhuizen, Zegeboogen, Badstooven, Schouwplaatſen, Stadspoorten, Gaanderyen, Pronkgraaven, en andere deſtige Bouwgevaartens, rond, vierkant, of van die beide te ſamen gevoegd: ik ſpreek van de uiterlyke gedaantens.

Wat het
woord Or-
der.

Het woord Order, in 't algemeen genomen, betekent veele zaaken: maar in de Bouwkunde is het eigentlyk, volgens *Vitruvius*, een ſamenvoeginge van verſcheidene maatſchikkelyke en overeenkomende deelen, als Pedestalen, Kolommen, en hunne Ornamenten; welke alle te ſamen geſteld zynde, een volkomene Order en ligchaam uitmaaken.

En Orna-
menten bete-
kent, bene-
vens derzel-
ver waarneemingen.

Wat de Cieraaden boven de Kolommen belangt, als de Architraven, Frieſen, en Corniſen, welke om hunne rykelykheid den naam van Ornamenten gekreegen hebben, deze mogen alzo min, als de Orders zelve, onder malkander vermengd, of van d'eene aan d'andere verwiffeld worden; zynde het een voorzichtig Schilder, die, van de Cornis af tot de Basis, d'eene ſoort van d'andere onderscheid, en aan ieder haare toe behoorende eigenschappen geeft: by voorbeeld, dat men geen Ionisch Lyſtwerk op Dorische Pedestalen zet, noch geen Corinthisch op Toscaanſche, geen Romeinſche Cornis op een Ionische Frieſ, enz. Ten anderen is het zeker, dat in alle Gebouwen dezelve Orders niet en paſſen: maar zy moeten, benevens de eigene deelen en byzondere leden der Ornamenten, welke mede d'eene van d'andere in 't algemeen verſcheiden zyn, zodanig een overeenkomſte met de geheele Gebouwen, en der zelyer gelegenheid, hebben, als de behoorlykheid van het werk vereiſcht. Deze Ornamenten moeten in alle hunne ſoorten verrykt worden, en een welvoegelyke cierlykheid vertoonen, voornaamentlyk de Capiteelen, behalven die van

De Toscaanfche Order, welke in alle haare deelen en leden grof en eenvoudig, zonder eenig cieraad, is.

De Dorifche munt uit door de Triglifen en Methopen.

De Ionifche, door de Voluten, Modiljons, &c.

De Romeinfche, door de cierlykheid van Corniffen, en wel voornaamentlyk om de fchoonheid van Capiteelen met voluten en eikenbladen.

De Corintifche, door de Corniffen van verwinnende olyfbladen, als mede in fchrandereid en bevalligheid van Capiteelen.

De plaatfen der Methopen in de Dorifche Fries konnen verfeheidentlyk gevuld en verciert worden, na de hoedanigheden of het gebruik der Gebouwen; 't zy dat het Tempelen, Stads-of Raadhuzen, Eerpoorten, of Voorhoven der Priefteren zyn.

Vercieringen der Dorifche Fries, na de hoedanigheden der Gebouwen.

In de eerfte voegen het allereigenft uitgehouwene Kelken, Boeken, Vaazen, Myters of Biffchopshoeden, &c.

In de tweede, de Wapenen van de Republyk, of Opperhoofden: als mede de Straalen en Blixem van *Jupiter*, aan malkander gebonden: of wel de Staf van *Mercurius* met flangen omcingeld, om Vrede te be- tekenen.

In de derde, verfeidene Wapenen en Triomftekenen, den vyanden ontnomen; ook wel allerhande Muzyk-en Oorlogsinftrumenten, in Triomfen en Legers gebruikelyk, door malkanderen.

Maar in de laafte paffen beft uitgehouwene Offerhoofden met kransfen verciert, tot een teken van Offerhanden welke zy voor hunne Goden maakten. Veelytds wierden ook de gereedschappen, die zy in deze Offerhanden gebruikten, daar by vertoond, als Autaar, Vaazen, drievoetige Potten, Azyn-en Rookvaten, Kandelaars, Bekkens, Schotelen, Hamers, Bylen, Melfen, en diergelyke Offertuigen.

Onder de Werken der Ouden ziet men in de Friezen van de Ionifche, Romeinfche, en Corintifche Order, doch in de twee laafte wel het meeft, eenige loofwerken van eikenbladeren; welk loof uitermaaten fchoon ftaat wanneer het vermengd of doorflingerd word met ftruikkrollen en wyngaardranken, en hier en daar met roozen en andere bloemen verciert. Somtyds worden 'er grnzen onder aan gezet, met fpeelende kindertjens, en loopende gediertens; ook wel feftons met vruchten, bladeren, en verfeidene foorten van bloemen, welke de fchoonfte en liefelykfte in de natuur zyn. Deze met malkanderen verbonden, en in een gewikkeld, geeven een ongemeene welltand, voornaamentlyk wanneer ze wel geplaatft worden. Maar al genoeg hier van: die meerder veranderingen van cieraaden in de Friezen begeert te weten, kan de Werken der ouden flechts nazien, waar in hy noch verfeidene andere zal

Als mede in de Ionifche, Romeinfche, en Corintifche.

vinden tot verrykinge zyner gedachten: doch de reeds verhaalde zyn wel de voornaamste en 't meest in gebruik.

Misftand in zommige hunne Werken door de overtolligheid van Cieraaden veroorzaakt.

En hoewel ons van de Ouden geleerd word, dat men altoos die plaatsfen van de Gebouwen, welke in 't gezicht van een ieder staan, meerder moet vercierē als de deelen van de zyden, en van achteren; hebben echter zommige Meesters van de tegenwoordige eeuw dit kwalik verstaan, en zodanig begreepen als of men daar geen cieraaden te veel konde brengen: ja zy hebben hunne Lyftwerken van de Architraaf, Fries, en Cornis, mitsgaders die van de Pedestalen onder de Kolommen, zodanig opgepropt met kleenigheden van snywerk, dat het eer een verwarring dan cieraad geeft, gelyk hunne Werken genoegzaam getuigen; daar in tegendeel, wanneer het na behooren gematigd, en tusschen de voornaamste cieraaden een effene en vlakke plaats gelaaten word, zulks een ongemeene grootsheid en welstand te weeg kan brengen.

Nu staat ons noch iets aan te merken wegens de Frontespiesen, en de *Seraglies*, of Sluitwerken.

Wat voor cieraaden in de Frontespiesen.

De Frontespiesen of Voorgevels van de Gebouwen, zo veel als het voorhoofd aan een mensch, vertoonen het voornaamste gezicht der zelve, inzonderheid wanneer de *Timpanen*, of vlakten der Frontespiesen, door konstige en schrandere Werkmeesters met een zonderlinge bevaligheid, na de hoedanigheden der Gebouwen, vercierd en verbeeld zyn met historien, offerhanden, wapenen, of diergelyke dingen in marmer.

Zomtydts stelt men ook wel boven op de Frontespiesen eenige triumftekenen, wapenen of schilden, &c; het welk mede, als het wel gemaakt en na behooren geplaatst word, een groot cieraad geeft.

En *Seraglies* best voegen, of meest eigen zyn.

Wat aangaat de *Seraglies*, of Sluitwerken, welke onder de Architraven in 't midden van het boogwerk boven poorten en nissen komen, deze kan men in de Toscaansche Order vercierē met viervoetige of wilde dieren, en daar tusschen hoofden van *Ciclopen* of Reuzen. In die van de Dorische Order, met leeuwenhoofden, of *Hercules* met zyn leeuwenhuid op 't hoofd. In die van de Ionische Order, met tamme gediertens, of hoofden van *Pallas* of *Amazonen* met haar hoofdcieraad. In die van de Romeinsche Order, met hoofden van Halvegoden, als *Romulus*, *Julius Caesar*, en andere diergelyke Helden. En in die van de Corintische Order, met hoofden van *Diana*, of andere Godinnen en Nimphen, kostelyk uitgewrocht.

Doch indien men de Methopen in de Dorische Fries met geestelyke cieraaden verrykt, zo moet in deze Sluitwerken ander cieraad, veel simpelder, gevoegd worden.

Van de hoogtens der Ornamenten, Kolommen, en hunne Pedestallen.

TWEDE HOOFDSTUK.

IN onze voorige gesproken hebbende van de Ornamenten en Cieraaden der Orders, zo willen wy tegenwoordig, eer wy verder gaan, tot de hoogtens en byzondere verdeelingen van de Kolommen, met hunne Ornamenten en Pedestallen, komen, en de zelve in 't kort verhandelen.

Van de hoogte en gestalte der Ornamenten, Kolommen, en Pedestallen.

Het Ornament van de Toscaansche Kolom is $1\frac{1}{2}$ modul; de Kolom, met Basement en Capiteel, $7\frac{1}{2}$ modul; en de Pedestal $1\frac{1}{2}$ modul. Dit uitgerekend zynde, komt het Ornament, en de Pedestal, ieder een vierde van de hoogte der Kolom. Het Basement onder de Kolom, en het Capiteel boven de zelve, zyn ieder de helft van de onderste dikte der Kolom hoog. De Kolom verdunt boven aan een vierde van de onderste dikte; en deze verdunning begint op het vierde deel der Kolom.

Toscana.

Het Ornament van de Dorische Kolom is $2\frac{1}{2}$ modul; de Kolom, met Basement en Capiteel, $8\frac{1}{2}$ modul; de Pedestal $2\frac{2}{3}$ modul: komende het Ornament een vierde, en de Pedestal drie en drie vierde van de hoogte der Kolom. Het Basement en Capiteel zyn ieder, gelyk als in de Toscaansche, de helft van de onderste dikte der Kolom hoog. De Kolom, verdunt boven aan een vyfde van de onderste dikte; en deze verdunning begint op het drie en drie vierde deel der Kolom.

Dorica.

Het Ornament van de Ionische Kolom is $1\frac{1}{2}$ modul; de Kolom, met Basement en Capiteel, $8\frac{1}{2}$ modul; de Pedestal $2\frac{1}{2}$ modul: komende het Ornament een vyfde, en de Pedestal drie en een half van de hoogte der Kolom. Maar als men de Fries met snywerk maakt, dan is het Ornament vier en een half van de hoogte, en in de volgende Orders het zelfde. Het Capiteel met zyne krullen is een weinig meer als de helft van de onderste dikte; en het Basement net de helft: in de volgende Orders desgelyks. De verdunning van deze Kolom is een zesde deel van de onderste dikte, en begint op de hoogte van drie en een halve deel der Kolom.

Ionica.

Het Ornament van de Romeinsche Kolom is $1\frac{1}{20}$ modul; de Kolom, met Basement en Capiteel, $9\frac{1}{4}$ modul; de Pedestal 3 modul: komende het Ornament een vyfde, en de Pedestal drie en een vierde van de hoogte der Kolom. Het Capiteel is hoog $1\frac{1}{2}$ modul: het Basement als

Romana:

vooren. De Kolom verdunt boven aan $\frac{1}{7}$; en deze verdunning begint op de hoogte van drie en een vierde deel der Kolom.

En Corin-
thica.

Het Ornament van de Corinthische Kolom is 2 modul de Kolom, met Basement en Capiteel, 10 modul; de Pedestel $3\frac{1}{2}$ modul: komende het Ornament een vyfde, en de Pedestel een derde deel van de hoogte der Kolom. Het Capiteel is hoog $1\frac{1}{2}$ modul: het Basement als vooren. De Kolom verdunt $\frac{1}{8}$; en deze verdunning begint op het derde deel der Kolom.

Als ook de
breedten der
Pedestalen.

De breedten der Pedestalen onder Toscana en Dorica moeten altyd genomen worden gelyks met het uiterste der Plint of Basis van der zelve Kolommen: en alzo de Plinten in Ionica, Romana, en Corinthica na onderen, halve maansgewyze, meerder uitspringen, zo komen nochtans hunne Pedestalen met het boveineind der Plint *perpendicular* of loodregt overeen.

Het zal, dunkt my, niet kwalyk voegen, hier mede eens aan te merken hoe hoog de gestalten van een Statua, op een Pedestel staande, by een Kolom geplaatst, moet zyn; alzo het een zaak is waar in veele schipbreuk lyden.

Van de
hoogten der
Statuas, by
Kolommen
geplaatst.

De regte proportie der zelve is, dat zy niet hooger mogen komen, dan de lengte van twee derde deelen der Kolom; met die omzichtigheid echter, wanneer de Kolommen niet al te hoog of laag zyn. Doch dat men my in dezen wel verstaat: want myne meening is niet, dat onder deze Kolommen Pedestalen zullen zyn, maar dat ze enkelyk op hunne Basementen rusten. De Pedestalen worden alleenlyk onder de Kolommen gesteld om de zelve met een aangenaamheid te verhoogen, en het cieraad te vermeerderen: maar veelydts worden zy ook gezet op de onderstutfels, of doorgaans loopende Basementen. Daar benevens dient men, om deze wellstandigheid te bekomen, ook acht te geeven dat het Beeld en zyn Pedestel een maatschikkelyke overeenkomst hebben. Want door het maaken van al te groote of al te kleene Pedestalen zouden de Beelden te veel verkleend, of te wanstallig groot worden.

Gelyk alle de deelen van een geheel Gebouw door een maatschikkelyke schikking elkanderen moeten beantwoorden; zo moeten ook de Beelden, 't zy gehouwen of geschilderd, noch te groot noch te klein zyn. Dierhalven dienen de Beelden, of Statuas, na de hoogte der plaats daar zy staan moeten, geschikt te worden.

Van de eigenschap en waarneemingen in een Gebouw.

DERDE HOOFDSTUK.

IK ben genoodzaakt te gelooven, volgens de menigvuldige uitgaande blyken, en het getuigenisse van veele deftige Schryvers, die van de Bouwkonst hebben geschreeven, als mede van verscheidene eerlyke luiden die veele plaatsen der waereld doorreisid hebben, dat de Italiaanen voor de besten in de Bouwkunde, zo wel als in de Schilderkunde, gekeurd worden. En hoewel het zeker is, dat 'er in Duitschland, Vrankryk, Engeland, Holland, en meer andere Oorden op den zelve tyd ook goede en vermaarde *Architecten* geweest zyn, welke hun werk verstaan hebben, voor zo veel de Timmeragie aangaat; zo zyn ze nochtans tegenwoordig by de eersten niet te vergelyken, also der zelve manier, te weten *Antieksch*, althans van de meeste gepoliceerde volkeren nagevolgd word; daar in tegendeel die der anderen toen ter tyd bekend was met den naam van *Gothieksch*: het welk zeker Schryver bevestigt, zeggende „ dat de *Gothische* manier van bouwen der oude „ Duitschen, waar na alle volkeren zich toenmaals reguleerden, door „ de Grieken en Italiaanen gantsch om verre gesmeeten is. Ja wat ziet men, „ zegt hy verder, in het groots Italien, en voornaamentlyk prachtig „ Romén, niet al heerlyke en uitgeleezene wonderwerken! Het schynt, „ of Natuur en Konst zich onderling verbonden hebben om aldaar „ hunnen troon te vesten, en hunne macht te toonen, ten einde die „ vermaarde stad meestresse der waereld, en der schoonheid des geheelen „ aardbodems te maaken. De *St. Pieters Kerk*, 't *Vaticaan*, de *Ronde*, „ en meer diergelyke andere Gebouwen, welke de gantsche „ waereld door tot modellen verstrekken, en buiten dewelke de *Architectuur* „ maar een verwarde klomp is, doen alle jaaren duizenden van „ menschen en jonge konstenaars tot zich naderen, om hunne voordeelen „ deelen daar uit te trekken, en hunnen vaderlanders daar dienst mede „ te doen; zulks dat de allerfraaiste en nieuwste werken, die men in „ deze landen sedert een korten tyd herwaarts gebouwd ziet, en die „ noch dagelyks ondernomen worden, op zyn Italiaansch zyn gesticht. Derhalven is het uit hen dat die fraaije Gebouwen, als het Raadhuis tot Amsterdam, de nieuwe Lutherische Kerk, en meer andere op de Heeregraft, en elders, zo buiten als binnen de zelve Stad, oorspronkelyk zyn.

Oorsprong
der fraaije
Gebouwen
in deze landen.

De voor-
naamste wel-
ke van de
Bouwkunst
geschreeven
hebben.

Men roeme en bedanke dan *Viruvius, Serlius, Philibert dell'Orme, Palladio, Cataneo, Leo Baptista Santoritis, Vignola, Scamozzi*, en meer anderen die de waereld verligt hebben door hunne werken en schriften. Zelfs oordeel ik, dat iemand geen goed *Architect* kan wezen, zo hy deze Autheuren niet gelezen heeft, en verstaat. De Franschen willen gaarne bekennen, dat zy in deze Konst zo hoog opgeklommen zyn, om dat zy de werken en de lessen van de voornoemde Bouwmeesters op hun gebaand spoor hebben gevolgd.

Nu willen wy overgaan, en komen ten eersten van de Gebouwen zelve te spreken, doch niet verder dan voor zo veel een Schilder die tot cieraad van zyn werk noodig heeft.

Waar in
een goed
Gebouw be-
staat.

Dewyl de deugd van een Gebouw in de bovenmaatige hoogte, breedte, noch diepte bestaat, maar in een welstandige te samenvoeginge van verscheidene maatschikkelyke deelen tot een konstig ligchaam, het welk om zyn uitneemende gedaante, 'tzy dat het in de hoogte of breedte is, aan het gezicht, volgens het oordeel der geenen die zich des verstaan, achting en schoonheid geeft, te meer, wanneer het na de hoedanigheid van den eigenaar, en gelegenheid der persoonen, volgens het gebruik, gemaakt is, moet men op die bovenmaatige hoogte, breedte, noch diepte acht geeven.

Maar komen wy wat nader, tot de byzondere deelen. Het vereischt, voor eerst, een vast fundament, of grondslag; een breede en gemakelyke trap; een ruimen ingang; een welstandige verdeelinge van deuren, vensters, openingen of luchtgaten; een sierlyke frontespies, en wat meer tot zodanig een aanzienlyk voorwerp noodig is. Deze voornoemde dingen, ieder in het zyn, ten uitersten verstandig en door konstige handen gewrocht, en met voorzichtigheid op hunne plaats gesteld, moeten onvermydelyk een goede welstand geeven. Dit is voor zo veel het werk in 't generaal, van buiten aangezien, betreft.

Hoewel nu een ander daar tegen in mogt leggen, dat het meer in het gemak van binnen bestaat; zo stel ik tot overtuiging hem dit geval voor. By exempel, iemand kwam in een vreemde stad, en ging door de voornaamste straten wandelen; en een ander vraagde, wat hem van die huizen dagt? Wat zoude hy daar op antwoorden? Zou hy niet zeggen, dat het schoone of slegte gebouwen waren; of zou hy zeggen: ik moet ze eerst van binnen bezien, of de fondamenten goed, de verdeelinge van kamers wel gemaakt, als mede of de zelve helder en licht zyn; of 'er ook een brave kelder, keuken, of sekreet is? Dat zoude immers belagchelyk wezen. 't Is wel waar, dat deze eigenschappen in een huis noodzaakelyk zyn: maar 't is een onnozele gedachte, dat men daarom

over

over het Gebouw van buiten niet zou kunnen oordeelen, of men moest eerst die genoemde hoedanigheden van binnen bezien hebben: even of de geen, welke een deftig Gebouw van buiten kan maaken, niet in staat zou weezen om het zelve van binnen desgelyks te doen. Derhalven vraag ik, waar in doch een goede verdeling van binnen bestaat? Of het een byzondere weetenschap is, die een Schilder niet en kent; of 'er een net getal van zaalen en kamers bepaald zy, welke een zekere forme, langwerpig, vierkant, inde hoogte, of in de breedte, hoe hoog, of laag van verdieping, met een, twee, of meerder trappen, met een schoorsteen of twee, met een houte of steene vloer, moeten hebben? Of rekent men, dat een Paleis schoonder zy, om dat het ruimer als een gemeen of burgers huis is?

Maar laaten wy de gevoelens en tegenwerpingen van anderen in dezen tot noch toe een weinig beruften, en vervolgen onze begonnene draad, om ons niet te ver in deze zaak te wikkelen, daar wy anders zonder groote moeite mogelyk niet uit zouden geraaken. Ook hebben wy gezegt, dat ons voorneemen zich niet verder en strekt, dan om te verhandelen het geene een Schilder, in deze landen, noodig heeft daar van te weeten.

Wy oordeelen, dat de beste proportie van een Gebouw een derde hooger is als breed, voornaamentlyk als het bedekt is met zyne koepl, en 't geen daar toe behoort; en ongedekt, een derde deel breeder in zyne *diameter* als hoog; en een enkele Order van onder tot boven. Het zoude oneigen weezen, dat tusschen beide pronkbeelden, basreleevs, festons, en ander cieraad gevoegd wierden: want zulke zwaare en geflootene Bouwgevaartens, zonder dragt, en noch boven open, zyn wel voor een *Amphitheater* of Schouwtoneel, maar voor geen Tempel of Paleis: ik spreek ten opzichte van 't gebruik en de welstandigheid, konnende het een niet zonder het ander gaan; want geen ding is schoon zonder eigenschap. Het is daar mede gelegen als met een vrouw in mans, of een man in vrouwekleederen; als ook een waterkan of pot, verciert met een olyftak en blixem; en een oliekan met tritons en dolfynen.

In het schilderen van een goed Gebouw is, buiten de Bouwkonst, noch meer als de *perspectief* en 't coloreeren waar te neemen. De ordentelyke schikking, waar uit de bevalligheid en cierlykheid voortkomt, moet 'er by weezen, of 't is mis.

De ordentelyke schikking bestaat in de deelen, tot het voortbrengen van een schoon stuk werks, door konst te samen te voegen; waar door zy elkanderen deugd doen door verkwikkende veranderingen, ja zodanig,

Welstandigheid der schikking.

nig, dat zy een behaagelyke figuur aan ons gezicht vertoonen. Deze verandering bestaat in de ongelykheid der openingen of luchtgaten, als langwerpig, vierkant, rond, en ovaal. Het schikken dezer openingen, naast, boven en onder malkander, spruit uit een gegronde regel, zeer bevattelyk voor een redelyk mensch; 't welk ik met een voorbeeld zal te verstaan geeven.

Door een
Voorbeeld
bevestigd.

Wy stellen hier een Tempel, boven met een koepel bedekt, of liever een Huis boven rond; aan weêrzyden het bordes met trappen af te gaan langs een balustrade, waar onder een kelder, en boven den ingang een balkon is. Nu zullen wy eens van onderen op beginnen, en toonen, welke figuur elke opening dient te hebben om een ordentelyke schikking te maaken. De deur onder de stoep vierkant, wat hooger als breed, zo 't vallen kan: die van den ingang boven een derde hooger als deszelfs breedte, en boven boogsgewyze: die van het balkon mede een derde hooger dan breed, maar van gedaante vierkant of boven plat: en dan de koepel weder boven rond. Nu schik ik het eens in tegendeel anders, alwaar het onder rond, in de midden vierkant, dan weder rond, en zonder koepel is. Dit is voor zo veel de deuren aangaat; want men vind 'er anders geene, dan ronde en vierkante. Van gelyken gaat het met de vensters. Als 'er twee boven malkander zyn, kan de onderste langwerpig vierkant, en de bovenste boogsgewyze, doch laager, weezen: zyn 'er dan noch boven aan de gevel, die zullen plat vierkant zyn. Deze regel hebben wy genomen uit de Werken der Ouden, welke hunne openingen, of vensters, altyd hooger gemaakt hebben in de eerste verdieping, dan in de tweede, en in de derde noch kleender of laager, doch alle in breedte overeenkomende met de onderste. De vensters moeten nooit laager komen, dan op drie voet na aan de vloer binnenshuis.

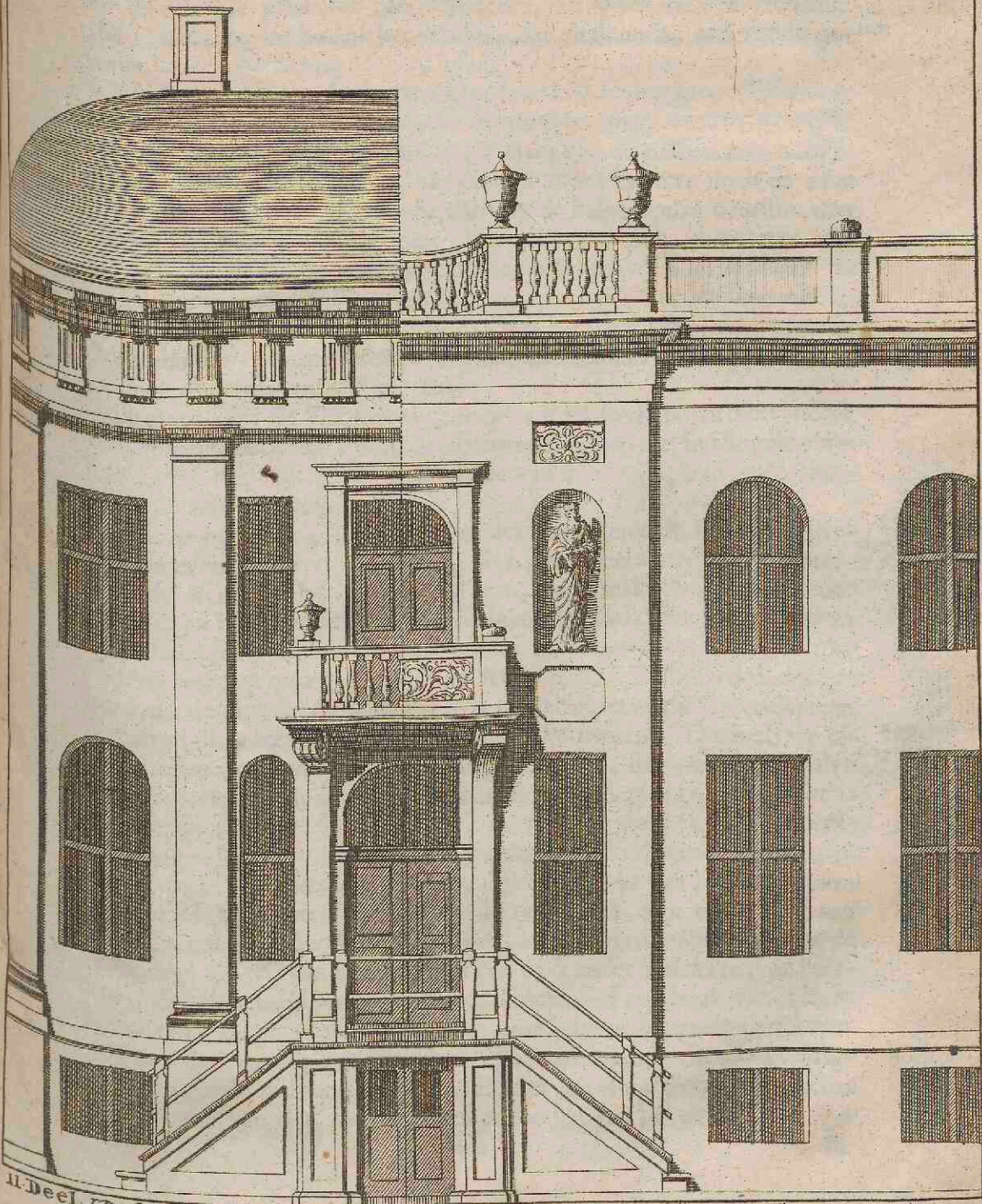
Indien 'er nu noch eenige vensters, of luchtgaten, in de borstweering, daar de muur op haar dikste is, en gemeenlyk van een Rustieksche Order gebouwd word, moesten zyn, dezelve zullen vierkant, boven flaauwronnd of plat weezen. Het een wyft aldus het ander, voor zo veel het rond en vierkant betreft.

Verdere
aanwyzing
van de schik-
king der
vensters.

Of het nu gebeurde dat 'er ronde luchtgaten in de borstweering en in de gevel waren, zo zullen de bovenste cirkelrond, en de onderste dwarsovaal zyn, om dat de laatstgenoemde door het geheele werk meer gedrukt, en daarom van rond plat werden: de bovenste daarentegen hebben niets te draagen. Doch deze ronde openingen, of luchtgaten, zyn zelden meer in gebruik, om dat zy zo veel licht niet kunnen scheppen als die welke in het voorbeeld aangewezen zyn.

Neemt

Neemt nu, dat tusschen ieder venster een nis met een beeld was, en boven de zelve de plaats tot een basreleeve, zo dient dit een vierkante tafel te weezen, en boven het venster, dat vierkant is, een ronde gedaante.

En plaatsen der basreleves van buiten.

Wegens de deuren boven malkander zal ik dit zeggen. Wanneer boven de cornis een hoogsgewyze frontespijs was, en aan weerzyde een baluister met beelden; dan zou de deur van de balkon niet boogsgewyze mogen blyven, maar vierkant en met pilasters; doch de deur van den ingang wel. Zelfs zou men op de balkon geen baluister met beelden mogen zetten, maar knoppen of iets diergelyks dat laag is. Noch zal de eené of d'andere baluister veranderd dienen te worden; want twee gelyke figuren op twee zulke voornaame deelen mistaan: het bovenste of 't onderste moet toe weezen; kennende de vlakke der zelve alsdan verciert worden met basreleves, 't zy beelden, festons, of Jerusalemsveeren, enz.

Ik meen, dat dit Voorbeeld genoegsaam zal strekken tot meer andere foorten van Gebouwen: want deze waarneemingen zyn in alle gelegenheden voor een Schilder, ten opzichte van de bevalligheid in de schikking, de zelve en onveranderlyk.

Daar is noch iets, 't welk tegens deze voormelde schikking strydig, en evenwel onvermydelyk is, als by voorbeeld een tuin of bloemperk, 't welk, zo het schoon zal zyn, noodzaakelyk regulier moet weezen, zo ten opzichte van deszelfs algemeene gedaante, als byzondere verdeeling. Ten minsten moeten de twee zyden gelyk weezen, 't zy met potten, vaazen, pronkbeelden, of iets anders. En het word ons geleerd, dat de regelmaatigheid styf, en niet schilderachtig is; en dat men derhalven die, zo veel mogelyk is, moet vermyden. Doch als wy dit met verstand overweegen, zullen wy bevinden, dat ons niet kwalyk onderricht is, maar dat wy 't niet na de meening begrypen. Het is onwiderspreckelyk, dat de dingen, die in een regel en order bestaan, niet mogen buitenregelg gemaakt werden, zonder hunne eigenschap te niet te doen; maar het kan wel voor een tyd bedekt worden: en schoon een hof of bloemperk aan wederzyde regulier is, zyn wy in zulk een gelegentheid niet genoodzaakt die gelykheid te vertoonen. Eene zyde is genoeg: de rest kan men met het een of 't ander bedekken, of breeken, als met een boom, steenwerk, kolom, of een hoek van 't huis. Boven dat moet men niet denken, dat zommige regelmatige voorwerpen niet noodzaakelyk zyn in een Ordinantie: neen, die brengen dikwils de geheele welstand in een Schildery: maar wanneer men slechts een stuk daar van ziet, kan men wel oordeelen van het overige.

Tegenweering omtrent de Bloemperken.

En oplofsing daar van.

Ik zal noch een ander voorbeeld geeven; naamentlyk wanneer twee beelden aan wederzyden van een poort of alkove staan, en dat een mensch by het eene gaat staan of zitten: dan is'er reedts een ongelykheid, ook als door een gordyn de schaduwe over het een of 't ander valt. Zo mede wanneer twee basreleefes aan weërzyde zyn, kan de eene door de personagien, na dat men 't goed vind, ten deele overdekt worden. Hier toe is altyd gelegenheid genoeg. Zyn 'er buiten aan weërzyde van een stoep twee gehouwene leeuwen of sfinxen, men kan van de eene den kop afbrecken. De stoel of thron van *Salomon* was bezet met twaalf goude leeuwen. Het zou hard vallen, dat men ze alle twaalf moest zien: de sene zyde toont genoegzaam, dat 'er noch zes weezen moeten. Twee of drie geheele zyn genoeg: van d'overige behoeft maar hier of daar een stuk of brok gezien te werden: en dus moet men altoos handelen in diergelyke voorvallen.

Van de schikking der gekoleurde Steenen by en op malkanderen, zo binnen als buitenshuis; mitsgaders Tombes, Vaazen, en Termen in de Bagchanaalen gebruikelijk.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Konst en Natuur te samen gepaard, veroorzaaken een goede uitwerkinge.

DAar is geen ding in de waereld, 't welk niet een byzondere bevalligheid in ons oog heeft, wanneer het, de Natuur en Konst te samen gepaard zynde, door een geoeffende hand wel uitgewrocht is: en hoewel alle oogen niet even kundig zyn om de reden van deze bevalligheid grondig te bezeffen, komen zy niettemin door een wonderlyke schikking in een en het zelve gevoelen; stemmende eenpaartig, dat het schoon staat en zo behoort te weezen, onaangezien den een, gelyk ik zeg, het verstaat, en den ander niet; en zulks om die redenswil, dat de Konst van zulk een vermogen is, dat, hoewel de Natuur in het stof haarer voorwerpen schoon zy, de zelve echter in onze oogen die uiterste bevalligheid niet zouden hebben, zonder behulp der eerste.

De Natuur verschaft ontallyke schoone Steenen van veelderley koleur, aart, en eigenschap: maar de Konst alleen kent der zclver bekwaamheid, schiktse ordentelyk, bepaalt hunne plaatsen elk na rang en waardigheid, ja zodanig dat wy, buiten kennis van de konst, door een natuurlyk oordeel, kunnen bezeffen, dat het zo moet weezen, en anders niet voegelyk zyn zou, noch onze oogen kunnen voldoen.

Wy weeten, dat het wit zwak en teër is, daar by lieffelyk in 't oog; het zwart in tegendeel droevig, wreed, en onaangenaam.

Stellen wy dan het zwart onder het rood, en op het rood het wit.

Deze drie koleurige steenen zyn de voornaamste, welke niet anders kunnen verschikt werden, volgens hunne aart en eigenschap, zonder de natuur geweld aan te doen, en de konst tegen te loopen.

Doch volgens hunne rang en toeëigening kunnen dezelve, na de order van de *Architectuur*, aldus geplaatst worden.

Toscana, als de onderste, zwart marmer.

Dorica, groen.

Jonica, geel.

Romana, rood. En

Corinthica wit.

Schikking
der drie
voornaamste
Marmersteenen.

Rang der gekoleurde
steenen.

Nu zouden zommige mogelyk vraagen, waarom het rood niet voor het geel gezet, dewyl het rood in zyn natuur donkerder is dan het geel? Waar op ik antwoord, om dat het rood en groen beide in hunne kracht regenstrydende zyn, en in tegendeel het geel aan het groen eigen, alzo het groen uit geel en blaauw herkomstig is.

Tegenwerping, en de zelve opgelost.

Indien het komt te gebeuren, dat men genoodzaakt is tusschen twee gelyke gekoleurde steenen een andere te voegen, zo zyn deze volgende wel het allermeeste in gebruik.

Tusschen twee zwarte marmersteenen past best jaspis, koper, metaal, of brons.

Tusschen twee serpentyn-of groene marmersteenen, desgelyks.

Tusschen twee roode steenen, wit.

Tusschen rood een zwarte of serpentynsteen, pisaans marmer met veele witte vlakken.

Tusschen twee graauwe steenen, hartsteen, of geclachtig wit marmer.

Tusschen twee gevlake langaaderige steenen, een gespikkelde, en ook het tegendeel.

Tusschen twee Jaspissteenen, geel, of vleeschachtig wit marmer.

Dit zyn de voornaamste steenen welke op malkanderen leggende, of tusschen malkanderen geslooten werdende, in 't gebruik zyn.

Het is voor al noodig, dat een Marmerschilder acht neemt op de gelegenheid en plaats daar hy marmeren zal. Is het een groote en ruime plaats, of zaal, zo heeft hy vryheid om zyn werk met kracht uit te voeren; maar is het klein van begrip, zal hy het zelve wat matigen en flauw houden, op dat de plaats daar door niet verkleend werd, en het oog te veel geweld aandoe. Is het zaake dat de kamer met schilderyen

Wat voor
aanmerkingen
een Mar-
merschilder
waar te nee-
men heeft.

bekleed is, moet hy zich voorzichtig daar in draagen, en, indien het mogelyk is, met eenige kenders, doch wel voornaamentlyk met den Meester die dezelve geschilderd heeft, raadslaagen wat koleur aldaar het dienstigste zoude zyn.

By of omtrent ligte Schilderyen zal donker marmer best passen; en in tegendeel by donkere, ligt marmer, als pisaans, jaspis, en al wat ligt geelachtig is. Doch zo het een enkele koleur is gelyk basseleaves, alsdan voegt hartsteen het allereigenst.

Wanneer men nu veelrhande koleurde marmers wil gebruiken, kan men de zelve, by voorbeeld aan een portaal, met twee of vier kolommen en door pedestalen ondersteund, aldus het voegelykste schikken en verdeelen.

De verdeeling der adelijke Steenen en hunne kleuren door een voorbeeld aangeveezen.

Het bazement en lystwerken der pedestalen zwart, met weinige of geene vlakken; het blok of vierkant derzelve donker rood, meest getikt met veele kleenigheid en weinige lange streepen; de plint of voet onder de kolommen en pilasters wit; de kolommen ligt rood of Pifaans marmer, met groote witte vlakaaders, en aan weérzyde even zwaar gevlaakt; de pilasters mede ligt rood, doch sober in vlakken; de kapiteelen wit; de architraaf zwart, gelyk het bazement en lystwerken van de pedestalen; de fries donker rood, zo als het blok of vierkant derzelve; en de cornis weder zwart, gelyk de architraaf. Indien 'er eenige verheevene cieraaden in de fries verтоond worden, als loofwerken, kindertjens, triglifen, oslehoofden &c, die moeten alsdan wit zyn. Wanneer d'er nu boven de cornis noch een borstweering komt, zo kan die geheel uit een gantsch andere koleur bestaan; gelyk de wederzydsche pedestalen en hunne lysten van Pifaans of Italiaans marmer, met eenige dwarsloopende aaderen; en de middelste panneelen of vlakten der zelve, graauw marmer, of wit als het met basseleaves verciert is. De beelden of vaazen boven op, desgelyks wit.

Deze verdeeling kan men verdubbelen en veranderen na de gelegenheid. De fries en kolommen kunnen wit zyn; de bazementen en capiteelen goud, met alle de cieraaden in de ornamenten, als triglifen, blokjes en loof. Het overige mag alsdan, gelyk voor gezegt is, blyven.

In een zaal van rood, of andere koleurde marmer, alwaar de lystwerken der ornamenten verscheiden zyn, grooter of kleender, kan men een portaal of alcove van wit, of van een andere koleurde marmer maaken: doch indien de ornamenten vervolgen, zo moet het portaal of alcove van een zelve koleur als de kamer weezen. De kamer kan van eene Order zyn, en het portaal, alcove en schoorsteen van een andere:

Wanneer men tweederhande Orders in een kamer mag brengen.

by

by voorbeeld, de kamer Iönifch, en het overige Corintifch of Romeinfch. De fteenen in de vloer moeten met het gebouw gelyk komen, dat is te zeggen, als de kamer pilafters heeft, zo zullen de banden van de vloer daar tegen aanloopen of uitkomen, 't zy dat de pilafters verre van of dicht aan malkanderen ftaan; moettende de zelve zodanig gelegd worden, dat zy overal een reguliere figuur vertoon, hoewel 'er verfcheidene uitftekken zyn, gelyk onder aan de deur, portaal, alcove, &c. even als een voorzichtige tuinman zyne parken doet, dan een rond, dan een vierkant, achthoekig, enz. maakende dat 'er altyd een overeenkomende gelykheid is die met de banden fluit. In het midden van de zaal kan men zodanige figuren of *compartementen* vertoon als men tot zyn onderwerp bekwaam oordeelt of goed vind, en dat van een koleur als men wil. In de kamers of lange gaanderyen, daar de eene zyden met de andere ongelyk zyn, is men genoodzaakt met een tuffchenfiguur d'eene van d'andere te fcheiden: en evenwel moeten de banden, die ze fluiten, overal gelyk komen. Indien 'er aan beide de zyden kolommen zyn, moeten de banden van ieder kolom de gaandery doorsnyden, en van d'eene aan d'andere loopen.

Komen wy nu tot de gekoleurde Tombes, en andere Steenen.

Op witte *Sfinxen*, Leeuwinnen, enz. voegt wel een Tombe van ferpenty of porfierfteen; en op een zwarte plint, zo d' er geen beelden of andere figuren zyn die het onderschragen, een diergelyke Tombe van porfierfteen. Op onderftutfels van koper of brons, Tombes van zwarte fteen. Op zarken, of andere blaauwachtige fteen, fchikt zich wel paarfchachtige fteen, porfier, koper, metaal, of brons. Merkt hier aan, dat het zwart altyd onder moet weezen, voornaamentlyk als 'er verfcheidene foorten boven malkanderen zyn, gelyk wy in de Orders aangetoond hebben.

De groote Vaazen en Potten zyn altyd met hunne plinten, aan de zelve vaf, van eene ftof, zo wel in niffen als op pedeftalen ftaande. Op pedeftalen moeten de plinten met de buitenkant van 't blok overeenkomen, nooit breeder noch fmaller.

De *Priapus-terminen*, in de *Bagchanaalen* gebruikelijk, waren meeft van hout, niet heel groot, en onder met een punt, om gemakkelijk van de eene plaats naar de andere, daar de troep van *Satyrs*, *Faunen* en *Bagchanten* heen wilde, verdraagen te kunnen worden. De plaats van hun verblyf gekoozen hebbende, plantten zy dezelve met de gemelde punt in de aarde. Deze Terminen waren veelydts rood gefchildert, als van gebakkene potaarde; fomtydts ook wel wit, maar omtrent den mond en borft door blaauwe druiven beklad en bemorft.

Waarnemingen in de Vloerfteenen.

Marmere Tombes.

Vaazen.

Priapustermen.

En *Hermes*. De Paalen, of Wegwyzers, *Hermes* genaamd, waren zwaar en roerlyk van witte steen, op gemetselde steenhoopen geplant, op dat ze van verre door de reizigers mogten gezien worden; om welke reden zy somtydts daar en boven noch wel op pedestalen of plinten gezet wierden.

Van het schilderen der Aaderen en Vlakken in Metsel-en-Timmerwerken, zo binnen als buitenshuis, en wat ordentelykheid daar in waar te neemen valt.

VYFDE HOOFDSTUK.

Onderscheid der steenen, zo in verdeeling als koleuren aangeveezen, noodzaakelyk.

Wat de opgemetzelde steenen, in de opene lucht, door den tyd onderworpen zyn.

DE schoonheid in 't schilderen der Gebouwen is dat men het onderscheid der steenen wel aangewezen ziet, 't geen men met een tamelyke netheid kan doen, niet alleen in hunne verdeeling, maar ook in hunne koleuren, voornaamentlyk van buiten, alzo men daar zo naauw niet op en ziet als van binnen, en ten anderen om dat ze meerder ongemakken onderworpen zyn, van regen, hagel en wind, inzonderheid zulke die in vochtige plaatsen leggen, welke gemeenlyk in korte jaaren groot gevoel daar van krygen, als zy niet van heel harde steen zyn: want hier en daar vallen stukken uit van lysten en uitsprongen. De Fonteynen voornaamentlyk werden zeer bemost en bedroopen, gelyk ook de Tombes of Graven, maar boven al de Piramides, vermits zy niet om hun schoon en glad ligchaam opgereggt worden, maar alleen om hunne gedaante en zwaare gevaartens; weshalven het niet en scheelt of de steenen van eene zelve stoffe en kolcur zyn. Men ziet ze ook dikmaals van veelerhande steenen, ten deele zo gevonden en ten deele door den tyd zo geworden: doch het cement lyd de meeste nood, werdende opgegeeten; waar door de opgestapelde steenen los raaken, en noodzaakelyk vervallen moeten. Daar en boven zommige steenen zwakker en brosser van aart zynde als d'andere, van de lucht, vocht, en droogte verteerd, worden dezelve door de persfinge der bovenste aan mofstelen gebroken, en laten alzo gaten, daar de regen in verzamelt; 't geen wier, mos, en andere groente, ja geheele takken doet uitgroeijen; al het welk het jaar om zynde vergaet, en tot een groen sap werd, 't geen daar dan uitvloeit, en langs de steenen nederloopt.

Doch wy vinden niet ondienstig, eer wy onzen voorgenomenen weg vervolgen, deze zaak een weinig meerder op te haalen, om het misbruik, 't geen in de zelve veeltydts gepleegd word, den Leezer voor oogen te stellen.

Ik weet niet, hoe zommige behaagen in die morffigheid kunnen vinden, van niet alleen de pronkfteenen en fchoone beelden zo jammerlyk te bederven, maar ook de heele gebouwen zelfs. Indien het vermorzelde of vergaane brokken, ruïnen, en andere vervallene fteenen waren, zou daar niet aangeleegen zyn, al waren ze noch zo bemorft en bedroopen: maar aan eële en fraaije beelden, daar niet het minfte aan is befchadigd, is het zeer oneigen; en dat noch op een plaats daar boomen, noch niets ter waereld, by of omtrent komen: desgelyks aan gebouwen die zo gaaf zyn of ze eerft opgebouwd waren. Waren 't vlakken in de fteenen, dan zou het noch eigender weezen als alle die bedroopene ftreepen. Men neem derhalven wel acht eer men aan het bedruipen gaat, dat men een onderscheid doe zien in de dingen die verre of naby zyn; denkende by zich zelve, hoe veel duidelyker men een vlak op een kleed van naby, als van verre, gewaar word. By gevolg dient noodzaakelyk op de vermindering der afgelegene voorwerpen gelet te werden. Doch wat vuiligheid van nat en stof kan doch aan of op gladde ligchaamen heften, 't geen regen, hagel of sneeuw niet afspoelt? maar wel datze door den tyd verteeren en afneemen, voornamentlyk die in 't noorden ftaan, en het onglyk van 't weder, en andere ongemakken welke zouden mogen voorkomen, als den yfel, het ys, en het geweld der winden moeten uitftaan. Men ziet aan de oude gebouwen daar veele exempelen van, dat 'er beelden zyn welke door den tyd zodanig zyn verteerd, dat men naauwelyks meer kan zien of 't mans of vrouwen zyn geweest, even als de beelden van sneeuw die door de zon ten deele zyn gefmolten.

Nu werd het bedruipen en bemorffen van zodanige voorwerpen hier niet tegengesproken dan in zyn misbruik, wanneer het geen eigenschap heeft: want daar moet altyd een waarfchynelyke oorzaak, waarom een ding dus of zo is, befpeurd werden. Anders is het geen konft, maar een enkele eenzinnigheid, die voor alle menschen niet behaagelyk is. Maar keeren wy weder tot onze begonnene zaak.

Het is niet te mispryzen, dat men de moeite neemt van de fteenen der gebouwen aan te wyzen, benevens der zelve aderen en vlakken, wanneer ze met oordeel en maat, volgens de regel overeenkomende, gefield worden. Ik zeg, dat het heel loffelyk is voor iemand die de *perſpectief* verftaat; maar in tegendeel belagchelyk voor die geenen, welke dezelve niet en kennen.

De gebouwen van binnen, die de ongemakken des tydts zo zeer niet onderworpen zyn, hebben zo veel nood niet van te breeken als die van buiten. Het gement houd ook beter ftand; waar door die dingen

Van het
bemorffen
en bedruipen
der Steen-
werken.

Dat de aderen en vlakken, met oordeel en maat, in de fteenen, aangewezen moeten worden.

Misflagen
door onkun-
dige Schil-
ders begaan.

zuiverder en gaaf blyven, zulks dat men naauwelyks de samenvoe-
ging der steenen kan gewaar werden; uit welke oorzaak zy fomtydts van
enen steen schynen gebouwd te weezen: waarom men zich wel moet
wagten voor diergelyke misflagen, door onkundige Schilders begaan,
welke hunne gebouwen met aders en vlakken opschilderen, en daar na
met steenen afdeelen, waar door dikwils een ader of vlak door twee à
drie steenen gelyk loopt, zo dat het zeer natuurlyk schynt geschilderd
te zyn, en geen leeven.

Daar en te-
gen de regte
manier aan-
geroond.

Het werk wel aangelegt en verdeelt aan steenen, dan gemarmerd en
gevlakt, is, dunkt my, het zekerste; wel agt neemende, dat ieder
steen zyne byzondere vlak heeft, op dat men oogschynlyk zien konne
dat het bedruipen en marmeren geen een ding is.

De marmere gebouwen zyn schoon en aangenaam, voornaamentlyk
wanneer de zelve met een sierlyke *Architectuur* verzeld zyn, nevens
hunne toepassende ornamenten, zo wel in schildery als natuurlyk.

Het is zeker, dat de ordentelykheid een der krachtigste oorzaaken
daar van is, zonder de welke het onmogelyk die groote bevalligheid zou-
de hebben.

Het wel ver-
kiezen der
steenen prys-
felyk.

Een vernuftig Bouwmeester laat zich ten hoogsten geleezen zyn aan
het zetten van de steenen, die hy tot zyn werk uitgezocht heeft en be-
kwaam oordeelt, ten einde de schoonheid zyners *Architectuure* daar door
niet mogte gekrenkt, maar in tegendeel verheerlykt werden, en aan 't
oog een aangename *harmonie* geeven. Derhalven zet hy de vlak-ade-
rige steenen ordentelyk op hunne plaats: als by voorbeeld zo 't een
portiek is met twee kolommen, zal men altyd maaken dat de adervlak-
ken tegen elkanderen aanwerken, als schuins van buiten naar binnen,
of van binnen naar buiten: desgelyks de pilasters, en alles dat gepaard
is, zodanig dat het werk van verre altyd een reguliere figuur maakt;
zoekende, zo veel het mogelyk is, dat ze even zwaar gevlakt zyn, op
dat het oog altyd gebalanceerd blyve, en niet meer tot het een als het
ander getrokken werde. Tot de architraaf, fries, en cornis zullen zy
de steenen zodanig zoeken, dat de streepen of aderen *perpendicular*
gezet worden, om de lystwerken niet verward te maaken; 't geen zeker-
lyk zou geschieden, by aldien de aderen der steenen met de streepen der
lystwerken overeen kwamen.

Hoe men de
vlakadere
in de Kolom-
men, ten
opzichte van
ligt en don-
ker.

Nu staat dit noch aan te merken in het marmeren der kolommen, dat
de vlakadere het krachtigste licht moeten ontfangen op de rondte en de
zwellende partyen, om alzo het platte, 't geen in schildery is, door de
konst te hulp te komen; 't welk de natuur niet van nooden heeft, als
van zelve rond weezende. Derhalven zou het geen welstand geeven,
dat

dat het donkerste der vlakaderen op de zwakste pattyen kwam; alzo de uitwerkinge, die men daar in zoekt te brengen, daar door t'eenemaal vruchteloos zoude weezen.

Verbeeld u eens een lange muur, in drie vakken verdeeld, aan ieder zyde van de welke vier kolommen staan. De twee eerste zullen tegen elkanderen aanwerken. De vlakken zullen of *parallel* aan den *horizont* weezen, of *diagonaal* tegens elkanderen toelooopen, na buiten of naar binnen: de twee andere desgelyks, en zo al voort.

Als mede,
hun beloop
schikken
moet.

Van de Ruinen of vervallene Gebouwen.

ZESDE HOOFDSTUK.

WY hebben tot noch toe wegens de schoonheid en ordentelykheid der Gebouwen gesproken, waarom wy hier niet onvoegelyk achten ook iets van de vervallene en gebrokene Gebouwen te verhandelen; 't welk, myn's oordeels, alzo noodzaakelyk als het eerste is.

Ik heb menigmaal gedacht, hoe het komt dat onder zo veele, die zich begeeven tot Gebouwen en ander Metielwerk te schilderen, het zy Beeld of Landschapshilders, zo weinige gevonden werden die de volkomenheid in haar geheel en gaaf vertoonen, en voornaamentlyk de laatsten. Het is al *ruinen*, gebrokene muuren en uitgegeectene steenen wat ze maaken, en zelden een heel en ongeschonden gebouw, zonder dat ze eens getracht of uit de oudheid nagespeurd hebben de gedaanten en allerfraaiste deelen der gebouwen, waar uit ze iets bezienswaardigs zouden hebben geleerd aan den dag te brengen. De reden daar van kan ik, na veel zoekens, anders niet vinden te weezen, als voornaamentlyk dat hun de kennis ontbreekt, gelyk ook de eerlust om die te bekomen. Hoewel nu veele meenen, dat een vervallen Gebouw zo naauw niet luistert, als een heel of gaaf, zy zyn verre verdwaald; want het een zo wel als het ander in een maatvoegelykheid en proportie bestaat. Doch zommige gaan heen en stayten een gedeelte van een Gebouw om ver, en voegen daar onder of omtrent eenige vreemde brokken van Capiteelen, stukken van Friezen, Cornissen, en diergelyke, van een heel contrarie Order als het gene daar van noch overeind staat. Hoe kan men zulks verschoonen? Zy mogen zeggen, als 'er een Gebouw ingestort is, 't zy door ouderdom of andere toevallen, wie zal onder de puin gaan zoeken of 'er een verkeerde Capiteel, Fries, of Cornis legt? en schoon daar iets of wat van dien aart mogt gevonden worden, is het daarom een misflag? want het kon wel gebeuren,

Veele zyn 'er
die de vervallene
Gebouwen, kwalyk
begrypen.

dat die verkeerde brokken daar van een andere plaats gebragt waren, en onder dien hoop gefmeeten. Maar deze reden gaat mank, en tegens alle billikheid dwars aan. En om de waarheid te zeggen, ik kan niet bezessen, hoe iemand zo verkeerd van zinnen kan weezen, dewyl 'er niet meer kennis en moeite van nooden is tot het beste als tot het slegtste, tot geheele als halve: in d'eene zo wel als in d'andere moet men de voetmaat en passer gebruiken. Is 't dat een schoon overblyffel van een heerlyk gebouw een fraay landschap vereerd en deftig doet staan, hoe veel te meer een dat in zyne volkomenheid praalt? Die dan de moeite niet ontziet, zal zekerlyk alle zwaarigheden, welke zich hier in mogten opdoen, al oeffenende gemakkelyk overwinnen, zo hy maar door eerzucht tot het beste en loffelykste geprikkeld word. Niet dat ik in de verkiezing der vervallene Gebouwen een tegenzin heb, veel min iemand zoek te verhinderen zyn werk daar af te maaken; want men weet dat alle menschen hunne byzondere neigingen hebben, gelyk wy in 't eerste Deel hebben verhandeld, daar hunne genegentheid toe strekt om daar in uit te munten, zynde een zaak die natuurlyk en gemeen is. Derhalven moet men niet denken, dat het geen ik hier gezegt hebbe strekt om eenig ongenoegen te geeven aan sommige *Ruïne* schilders, of om onlust tot de *Ruinen* te verwekken: geenfins. Ik wil maar alleenyk bewyzen, met wat aandacht men de Antieksche overblyffelen moet beschouwen, doch voornaamentlyk dat men moet poogen d'oude Paleizen en Gebouwen, zo als ze geweest zyn, te onderzoeken.

De voornaamste waarneemingen over de Stoffagie in het Schilderen van Zaalén, Kamers en andere Vertrekken.

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

Hoofdpun-
ten die een
Schilder waar
moet neemen
omtrent deze
zaak.

Voor al dient men omtrent deze stoffe acht te geeven op de regulierheid van de verdeeling, de timmeragie betreffende, dat het in zyne volkomenheid, zo dezelve in zyne bouworder wel is, blyve, zonder die in het minste, onder voorwendsel van welstand of schilderachtigheid, te krenken of te hinderen; en of de nood zulks echter vereischte, dat het zy met voorzichtigheid, altyd tot voordeel van het generaal, te weeten van de Bouwkonst.

Ten tweden, dat de Schilderagie, het zy waar in die ook bestaat, tot luister en sierlyke deftigheid des Gebouws moet strekken: ik spreek ten opzichte van het houtwerk te beschilderen, het zy van marmere of andere schoone steen, of wel van hout.

Ten

Ten derden, dat de Ornamenten, die men schilderen wil, met de geenen, welke alreeds gemaakt en vast werk zyn, wel overeenkomen, en uit dezelve Order als de kamer is, vloeijen.

Ten vierden, dat in de vakken, nissen, of vensters, konstig zal verbeeld werden het geen men in der daad, of als natuurlyk, daar wil doen schynen, het zy tapyten of doorzicht. Is het tapyt, dat moet blyken, een doorzicht desgelyks; het eerste aan zyne rand, het ander aan zyne lucht of zon: in d'opene lucht het licht van de kamer al om vervolgende.

Ten vyfden, dat de Meester zich zal wachten, drie of meerder stonden van den dag in één vertrek te gelyk te verbeelden, mede niet in Historien, 't en ware tapytsgewyze.

Ten zesden, dat hy zich zal wachten zyn basreleeve van wit marmer in hout te sluiten; dewyl zulks tegen het gebruik en de waarschynlykheid stryd.

En ten laatsten, vermits de overtolligheid dikmaals de deftigheid van een schoon vertrek verbreekt of vermindert, zal de Meester byzonder voorzichtig doen met zich van veele kleinigheden te wachten, zo wel in zyne verdeeling, als in zyne cieraaden der Ornamenten. Een kundig Meester zal in 't verbeelden zyners geschiedenissen in zulk een gelegenheid, in de kloekheid zyners beelden, de maat van drie à vier voeten niet te boven gaan, alwaar het Stuk noch zo groot. Tapytsgewyze meer als leevensgroot kan met geen reden goed gemaakt werden. Het is wanstallig in een kleen vertrek, en het ontruimt een groot.

Het ware wel te wenschen, dat Patroonen of Lichtehebers, die zulke werken aanbesteeden, van alle die byzondere aanmerkingen eenige kennis of wetenschap hadden, of ten minsten daar van onderricht wierden, en ook met den Meester, die het verstaat, wilden te vrede zyn, ik meen de uitvoering betreffende: want het is niet onbillyk, dat hy wegens het *Concept*, zo hy 'er een heeft 't geen hem behaagt, het zyne volgt.

Men ziet weinige Konstenaars, die zich aan de stoffragie binnenshuis laten gelegen zyn, niet alleen ten opzichte van de sierlykheid en kostelykheid, maar ook omtrent het gebruiken de noodzaaklykheid derzelve. Dit blykt genoegzaam in de werken van veele oude en beroemde Meesters. Door-gaans heeft men in hunne ordinantien een enkele eenvoudigheid: alles is, volgens het spreekwoord, slegt en regt; tafels, banken, stoelen, keukengereedschap, drinkvaten en meêr andere dingen: ja daar dikwils veele soude en jonge perfoonen in een kamer zyn, ziet men naauwelyks een stoel om op te zitten, en somtydts niet meer dan vier muuren met een enkele gordyn, en noch op zodanig een wyze hangende, dat

Als mede iemand die een Huis laat bouwen.

Mislag veelter Konstenaars.

In het opschikken der Kamers.

men niet kan begrypen tot wat einde zulks aldaar geplaatst is. De cie-raaden en het loofwerk vind men in hunne werken zo zelden, en veeltyds noch zeer oneigen te pas gebrogt en verstrooid, dat wy na veel onderzoek daar niets anders van kunnen oordeelen, als dat zy zulks niet om welstand, maar uiteigenhoofdigheid, aldaar gesteld hebben: waarschynlyke tekenen dat de natuurlykheid, de noodzaakelykheid, noch toe-eigening der voorwerpen by hen niet gekend zyn geweest.

Verskil in de pracht door verloop der eeuwen. Ook onder ryken en armen.

Voorbeeld van misflag in den Schryver.

Natuurlyke gevolgen om die misflag te verhelpen.

al schyn ik
niet b. d. d. d.
niet z. d. d.
niet v. d. d.

Voorbeeld van een misflag omtrent deze zaak.

go tot al
teb. d. d. d.
niet v. d. d.

Dat de oude Grieken en Romeinen in het begin zo prachtig niet geweest zyn in hun huisraad, als wel in laater tyden, werd niet tegen gesproken: maar het is wel te begrypen, dat'er een onderscheid was tus-schen lieden van vermogen en 't gemeene volk, als mede in hunne gebouwen, kleedingen, en andere dingen. Den een gebruikte zilverwerk op zyne tafel, en den ander aardewerk of geschilderd hout: den een had basreleves, pronkbeelden, behangfelen of tapitseryen; den ander weder slechte en enkele muuren: en aldus ieder na zyn zin of vermogen. Waarlyk, ik kan my over geene zaak meêr verwonderen, dan wanneer ik myne eerste Ordinantiën herdenk, die ik placht te ontwerpen toen ik noch in myn Jongelingschap was, hoe oneigen myne gedachten waren, verbeeldende meenigmaal een koninglyke geschiedenis in een Ital of slecht boerenhuis, en dikwils ook het tegendeel. Het is buiten twyffel, dat de geenen, welke een huis bewoonen, het zelve ook stoffeeren en voorzien van alles wat in ieder vertrek behoord, 't zy in de keuken, kamer, pronkzaal en gaanderyen; den een met een ledekant, of rustbedde, met al zyn toebehooren, kassen, tafels en stoelen; een ander met behangfels, min of meer kostelyk, tapyten op de vloer, geridons, kandelaars, staale spiegels &c. een ander weêr met banken, schoorsteen, tafelbedden, halvemaansgewys, na de forme van de tafel, en het overige na dat de plaats het vereischt; en aldus met andere vertrekken desgelyks.

Zommige meenen, dat de stoelen in den eersten tyd niet gebruikt zyn geweest, maar dat men op kussens neêr zat als in de Oosterliche Landen, of op rustbanken. Wanneer eens zekere Persoon *Eneas* by *Dido* had verbeeld, in een deftige zaal, en *Dido* op een klein zolder-tje, met een tapyt overdekt, hebbende den kleenen *Afcaan* in haaren schoot, en *Eneas* aan haare zyde, en vorder omtrent haar eenige Staat-juffrouwen hier en daar over de vloer op kussens nederzittende, welke vloer mede met een groot tapyt bedekt was; zo verwonderde ik my, dat ik in een hoek, aan de zyde van 't Stuk, een groote ronde tafel zag staan, op welke gedischt wierd, als tot een aanstaande gastmaal, en dat men daar noch daar omtrent niet eenen stoel vernam. Ik vraagde den

Meester,

Meester, waarom die Juffers niet op stoelen of banken zaten; dan of deze gestalte alzo in de Geschiedenis vermeld stond? Hy gaf my tot antwoord, dat in die tyden noch geen stoelen of banken bekend waren. Ik kon my niet wel van lagchen wederhouden: doch toen ik hem daar na vraagde, of zy dan staande zouden eten, vermits 'er zulk een hooge tafel geplaatst was, begon hy zyn misverstand te bemerken. Echter wilde hy zich verschoonen, zeggende: zy zullen die rustbank daar toe gebruiken, welke gints tegen dat behangsel staat. De meening was zo vreemd niet, had dezelve daar maar toe gemaakt geweest: maar die was juist regt, en de tafel rond. Ik zweeg still, om zyne schaamte niet te verdubbelen.

Men vind 'er wel meêr, die zulke mislagen begaan. Het is byna dezelve mislag, als de geen beging, die, volgens de vertelling, *Abrahams* offerhande willende verbeelden, hem met een krom zwaard en een regte scheê had geschilderd.

Twede
kwaad Voor-
beeld.

Gelyke mislag heb ik ook gehad, wanneer ik noch weinige opmerkinge, maar groote lust had om te ordineeren. 't Was een *Hercules*, spinnende by *Omphale*. Ik had van *Bartolet* in een ander voorval uitgebeeld gezien, dat hy *Hercules* ongelyk kloeker, dan alle de vrouwen, had gemaakt. Derhalven verbeeldde ik hem ook veel kloeker van gestalte, hebbende een vrouwenkleed aan, met mouwen, voor toe gereegen, (gelyk *Meriaan* in zyne Historische Chronyk *Sardanapalus* onder de wyven mede gedaan heeft) een spinrokken in zynen gordel, een spil in de vuist, een paerlsnoer om den hals: en om te toonen, dat het *Omphales* kleed was, had ik haar geheel naakt by hem gezet. Nu laat ik iemand oordeelen, hoe schoon *Omphale* dat kleed gepast had, dewyl het *Hercules*, die ten minsten andermaal zo kloek was als zy, niet te kort noch te naauw van mouwen of lyf was. Doch daar na wierd ik door herdenking wat opmerkender.

Derde Voor-
beeld in den
Schyver.

Het is wel af te neemen, dat zodanige mislagen nergens anders van daan komen, dan uit een geringe kennis, of slegte onderrichting in die dingen welke deze hooge Konst vereischt, en voornaamentlyk het geen de stoffagie betreft: ik zeg, stoffagie, hoedanig die ook zoude mogen weezen, zo binnen als buiten; dewyl 'er weinige zyn, welke weeten dat zulks van zo groot een aangelegenheid is, en zulk een ongemeene uitwerking doet.

Oorzaaken
waar uit de-
zelve ont-
staan.

Men mag hier en daar uit de fraaije Werken der oude en vernufterige Meesters heteen of 't ander wel afzien, naarbooten, en in zyne *Concepten* plaatsen, als het te pas komt; wel te verstaan, zo het eigenschap met de rest heeft, en met den zin overeen komt. Dat de vermaarde *Poussyn*

Hoe verre een
Schilder gaan
mag.

in zyne *Mozes* vindinge de *Nyl* met een *Watergod* verbeeld, heeft reden: (t welk wy in een ander Hoofdstuk, daar wy meenen te spreken door wat gezag het den Schilders toegelaaten is geestelyke en levenlooze dingen onder menschelyke gedaantens te verbeelden, zullen bevestigen) maar het is, myns oordeels, belagchelyk, dat iemand het zelve beeld met al zyn toebehooren op de kant van een rivier zet, en daar by *Narcissus* die zich daar in spiegelt; denkende mogelyk, als het maar een *Watergod* is, dat het daar mede wel zy; en zeggende by zich zelve: het schikt wel: 't is een schoon beeld: en behalven dat, *Poussyn* heeft het durven doen; waarom wy niet? Doch dit stryd tegens de gezonde reden; waar de *Sfinx* met de kinders daar noch af, dan kon het doorschieten.

Belagchelyk
voorbeeld
van opmer-
king.

Wie is 'er toch, die een bezoekkamer stoffeert, dat men uit de stoffagie kan oordeelen of het voor of na de maalyd geweest is, als men in d'eene hoek of d'andere geen tekens daar van bespeurt, niet alleen met een gedekte tafel, maar ook kannen en glazen, koelvaten, en al wat tot een maalyd behoort? want voor den eeten moet alles ordentelyk gereed staan; en na den eeten, leêge kannen onordentelyk leggende, leêge schotels, een hond die een been knaagt, de stoelen hier en daar, het tafelkleed half opgestagen, en meer diergelyke dingen.

Wat men
omtrent de
natuurlyk-
heid van een
verbeelding
moet waat-
neemen.

Wie zal ook voor goed keuren, dat *Testa* in zyne dooping van *Achilles*, *Thetis* haar kraambed doet houden in een opene gaandery, daar de kinderwieg by noch omtrent is?

Desgelyks
omtrent de
roerende
Beelden.

Wat de roerende stoffagie aangaat, het is oneigen, dat men *Marcus Antonius* met *Cleopatra* wil verbeelden, om daar mede te kennen te geeven haare pracht en overdaad, en zulks zonder stoet als in een byzondere maalyd; daar men weet, dat het in zulk een ongemeen gewoel bestond, van speellieden, hofnarren, googchelaars, en andere baldaadigheden meêr. Of kan men *Christus*, in een kribbe leggende, uitbeelden, met *Maria* en *Joseph*, alwaar de drie Koningen by komen, en dat in een stal daar overvloed van vouragie voor de beesten is, mitsgaders aan de muur een wan en dorsvlegel hangende, en meer andere gereedschappen tot den akkerbouw behoorende; daar by geene boeren of boereknechts; wat meer is, geen koffer noch kist, zaag of winkelhaak? doch of *Joseph* die stal gehuurd, of ontbloomt van menschen gevonden heeft, staat ons te denken; daar en boven een der aanzienlykste personagien in het volle harnas, en zulks blootshoofds, waar omtrent men geen helm noch muts, die hem toekomt, kan bespeuren.

voorbeeld
tot waars-
chouwing.

Als eens een myner Medgezellen een maalyd had geschilderd, vraagde

de ik hem, waarom hy geen mes op de tafel vertoonde? waar op ik niet anders tot antwoord kreeg, dan dat de messen niet antiëks waren. 't Is wel, dacht ik: is dan het brood, het vleesch, en een driestaf met een leuning, die daar ook stond, antiëks?

Het is mede niet oneigen, schoon het slegt schynt, dat men by een bed, daar iemand slaapt, een waterpot zet: ja al was'er ook in den morgenstond een lamp brandende, of uitgebluft, by, en meer andere dingen: waar uit men kan oordeelen wat verder aan te merken zy.

Het is dan, na myn gevoelen, een voorzichtig Meester, die zich aan de stoffagie t'eenmaal laat geleegeen zyn, en weet dat het zo kwaad is iets af te laten 't geen 'er by behoort, als iets by te voegen 't welk onnoodig is.

Wat soort van Schilderyen in ieder Vertrek van een Huis gevoegelyk zyn.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

DE natuur, eigenschap, en 't gebruik der Schilderyen in 't algemeen zyn bekwaame werktuigen om de zinnen door de verscheidene veranderingen der voorwerpen, die ons behaagelyk voorkomen, als beelden, landschappen &c. in een geduurige aandacht en bezigheid te houden.

De natuur derzelve is een groote overeenkominge met de natuur der dingen, die zy verbeelden, als ze door een ervaren en welgeoeffend penceel gemaakt zyn; en zy kunnen ons, by gebrek van de voornoemde natuurlijke dingen, genoegzaam te vrede stellen.

De eigenschap is een behoorlyke roepassing tot de plaatsen, alwaar zy gesteld worden; 't welk van d'ene in d'andere plaats niet kan worden verwisseld zonder de natuurlykheid te kort, ja zelfs te niet, te doen.

Aangaande het gebruik der Schilderyen, dat bestaat in wat gelegentheid en plaatsen daar zy mogen toegepast worden, om de zinnen der Eigenaars, wel uitgedrukt, te voldoen, en in de verscheidenheid der voorwerpen, tot het cieraad der wooningen overeenkomende, met de Bouwkonst te dienen.

Of dit gezegde nu voor sommige niet duidelyk en verstaanbaar genoeg mogt weezen, wil ik, zo veel als in myn vermogen is, om de zulken te hulp te komen, de zaak wat klaarder en breeder uitleggen.

Ik zeg dan, dat het niet genoeg is, dat een Schilder zich zelven werk verzorgt, en in 't een of 't ander Vertrek een Stuk maakt 't geen hem goed

De natuur, eigenschap, en 't gebruik der Schilderyen, moeten noodzakelyk in alle Vertrekken waargenomen worden.

goed dunkt, of 't geen hy het best kan: neen gantsch niet; maar hy moet ook acht geeven, of het zelve met de natuur, en eigenschap van de plaats, overeenkomt, en 'er wel past. En om hier in zeker te gaan, dient hy zich met de Bouwkonst te beraaden, en nooit tegens dezelve aan arbeiden, maar inzonderheid acht geeven op deze drie hoofdpunten.

Drie zaaken
waar op men
noodzaakelyk
acht moet
geeven in het
schilderen
der vertrek-
ken.

Eerstelyk, op den staat des Bouwers.

Ten tweden, op 't Gebouw zelve.

En ten derden, op de Vertrekken in het zelve.

Wat belangt het eerste: hy moet zien en overweegen, of het een Vorst, Heer, Amptman, of Handelaar zy.

Op het tweede: of het Gebouw zy een algemeene plaats, als Raadhuis, Kerk, Paleis &c., of een byzondere, als een Koopmans of Burgers woning.

En op het derde: of het een Zaal, Kamer, Spreekvertrek, Keuken, of zodanig een zy tot het een of 't ander gebruik gemaakt.

Voor zo verre moet hy raadpleegen met de Bouwkonst, en schikken zich hier na. Men zal voor een Koning een Paleis bouwen, en de byzondere Vertrekken daar binnen tot andere diensten schikken als voor een Koopman, of als zelfs een Raadhuis zal weezen: want in een Raadhuis vind men veelerley Vertrekken tot zulke verrichtingen geschikt die nooit in een Paleis geschieden. En om een volmaakt voorbeeld te geeven, zo beziet het Stadhuis van *Amsterdam*, daar door de Bouwkonst alle de Vertrekken op een wonderlyke wyze ieder tot zyn gebruik geschikt zyn; en neemt met eenen acht op het verstand der Schilders of Bouwmeesters in het gevoegelyk plaatsen der Schilderyen in de Vertrekken. Ieder Schildery, doch wel voornaamentlyk Beeldhouwery, is geschikt na de gebruiken die de zelve Kamers hebben, op de welke zy naakt en klaar slaan; zo dat men uit de zelve kan kennen waar toe de Vertrekken verordend zyn, en uit de Vertrekken wat de Schilderyen, steene Beelden en Basreleeves beduiden.

Derhalven is het zeer noodzaakelyk, dat men de eigenschap der Vertrekken aanzie, om zyn werk daar na te richten. Gelyk voor eerst,

In het Voorhuis past een graauw basreleeve, ook eenige wapentui- gen op de muur naar 't leven geschilderd.

In een Zyvertrek, waar in men de menschen, die om d'eene of d'andere order af te wagten komen, inleid, voegen ook geen andere cie- raaden als graauwen, somtydts een weinig bloemen daar onder gemengd, doch heel soberlyk.

In de Zaal van gehoor, passen tapyten of schilderyen tegen de muuren met levensgrootte beelden van prachtige uitbeeldingen, in geslootene kamers of paleizen voorgevallen.

In

Verscheide
verbeeldin-
gen in de
Vertrekken
eigen.

In de vrouws bezoekkamer dienen andere foorten van stoffagie, als fruiten, bloemen, landschappen, zoete gedachten, zedige uitbeeldingen, meest gekleede en eerbaare geschiednissen.

De kinderkamer zal het voegelyk verciert zyn met basreleves en geschilderde zinnebeelden of moraalën, waar uit zy eenige goede zeden of manieren mogen leeren, en zich van jongs op tot deugdzaamē zaaiken gewennen. Men kan 'er ook wat bloemen, vruchten, of eenig gevogelte, en andere diergelyke dingen by voegen.

In de keuken passen geen andere schilderyen als eenige verbeeldingen van keukengereedschap en wildvangst, het beeld van d'eene of d'andere meid, knecht, hond of kat, enz. doch meest graauw of houtkoleur, ter oorzaak van de rook, die de schoonheid der koleuren anders geweldig zoude beschadigen.

In de gaandery zullen wel voegen allerhande jagttuigen op de muur levendig afgebeeld.

In de bovenkamers passen landschappen, en allerley schoone gezichten.

In de slaapkamer van man en vrouw zyn goed eenige schoone tro-nien en naakte kinders, levendig afgebeeld.

In de kinderen slaapkamer passen geen andere dingen als *feuillage*, of loofwerk.

In de studeerkamer voegen eenige graauwe marmere geschilderde afbeeldingen van geleerde lieden, als Philosophen, etc.

In 't achterhuis, aan 't einde van de tuin, alwaar men in de hitte des zomers zyn vermaak neemt met een zoet gezelschap, en colatio-neert, meest onder manvolk, voegt niets beter als eenige fraaye en vrolyke bagchanaalen, harderspeelen, danffen, waterbeeken en fon-teinen.

Laat ons nu komen tot de verbeeldingen, die men op schoorsteenen en deuren, in ieder vertrek, schildert.

Op de schoorsteen in de eetzaal, *Comus*, God der maaltyden, ver-zeld met de Smaak, en de Reuk. En op de deur *Leitia* of Vreugd.

Op de schoorsteen in de vergaderzaal, *Decoro* of Gezag, verzeld met *Pallas* of Deugd, en *Honos* of Eer; en op de deur het Verstand.

Op de schoorsteen in de vrouws bezoekkamer, Eerbaarheid verzeld met *Obedientia* of Gehoorzaamheid en Naarftigheid; en op de deur Ge-trouwheid.

Op de schoorsteen in een salet of vergaderplaats voor de jonkheid, *Juventus* of de Jonkheid verzeld met Bevalligheid en Welspreekendheid; en op de deur *Gaudium* of Vrolykheid.

II. Deel.

k

Op

Verbeeldin-
gen op
Schoorste-
nen en Deu-
ren.

Op de schoorsteen in de kinderkamer, *Educatio* of Opvoedinge, daar by een jonge tak tegen een stok gebonden; en op de deur Gehoorzaamheid.

Op de schoorsteen in de keuken, *Prudentia* of Voorzichtigheid, verzeld door *Ceres* en *Bacchus*. En op de deur Naarstigheid.

Op de schoorsteen in de slaapkamer, de Gerustheid. En op de deur *Securitas* of Zekerheid.

Op de schoorsteen in de studeerkamer of kantoor, de Wysheid of Weetenschap. En op de deur *Harpocrates*.

In 't voorhuis op de deuren van beide de zykamers, *Clementia* of Goedaardigheid, en *Vigilantia* of Wakkerheid. En in de midden tegen de muur *Oeconomie* of Huishouding.

Op de deur van de spyskamer, *Abundantia* of Overvloed.

Op de deur van de kelder, *Silennus*.

Op de zolderdeur, de Winter.

Op de deur van de tuin, *Flora*.

Op de deur van de boomgaard, *Pomona*.

In de Oranjery, tusschen de kagchels, de beeltenissen van die in boommen en planten veranderd zyn, als *Ciparis*, *Mirra*, *Dafne*, enz. Op de deur van binnen *Apollo*, en van buiten *Diana*.

Op de deur van de stal, allerhande paardgereedschap, als toom, schabrak, stygbeugel, mestvork, schop, roskam, en diergelyke.

Op de deur van 't sekreet, *Momus* lagchende.

Van schilderyen die men onder Schoorsteenen zet.

Om niets voor de Konstbegeerige Liefhebbers verborgen te houden, willen wy ook spreken van Schilderyen die men onder schoorsteenen zet.

In zodanige plaatsen zoude men veel *concepten* kunnen vinden, vermits men aan het vuur niet verbonden is, ter oorzaake dat het vuur alleenlyk by de winter gestookt werdende, men zodanige kamercieraaden weg neemt. De Lente, Zomer, en Herfst, heeft men alsdan tot voordeel, dewelke cierlyke en aangenaame stoffe in overvloed verschaffen: want vermits de plaats geduurende drie vierendeeljaars tot alle dingen geschikt kan werden, kan men daar van maaken wat men goed vind. Men kan die toe laten of open slaan, of in nissen allerhande pronk- of borstbeelden, basreleevs, en andere cierlykheden, als koelvaten, vaazen, bloempotten, mandtjes met vruchten, muzick-instrumenten, globes en andere dingen meer, zetten. Men kan ze doen open gaan met of zonder deuren, met een heele of twee halve, en daar in verbeelden zodanige doorzichten als men goed vind, 't zy een bloemperk, een plaats met fonteinen, een straat met huizen, een bosch,

bosch, laan, poortaal, een spyskamer, een wynkelder, een alcove met een rustbedde, of een boekkamer, en meer andere dingen welke niet oneigen zyn, als het maar niet iets is 't geen noch eens in dat vertrek word gezien.

Doch hier dient wel aangemerkt te worden, dat zodanige Stukken met een natuurlyke *horizont*, te weeten hoog geschilderd, moeten werden, en daarom weinig of geen licht vertoonen, op dat ze zo veel te meer mogen diepen. De openingen, die ons van 't een in 't ander vertrek leiden, het zy hoedanig die ook zouden mogen weezen, als ze zich maar binnenshuis verbeelden, zyn niet oneigen. Maar wanneer men buitengezichten, als voor gezegt is, wil vertoonen, is het eigener dat'er deuren aan verbeeld werden, kwanfuis om de tocht. En gelyk het veelydts gebeurd, dat zodanig een Stuk het voordeeligste licht niet ontfangt, en dikwils door de verre uitsprong der schoorsteen in de schaduwe is, dient men wel acht daar op te neemen, ten einde men zyn werk daar na schikke, op dat het zich niet als een schildery vertoone, maar als de natuur zelve.

't Zal niet ondienstig zyn hier eenige *concepten* tot zodanige plaatsen ter neder te stellen, om den geenen, welke niet al te ryk van vindingen zyn, daar door eenigfins te hulp te komen.

Flora met een vrolyk wezen uitkomende, heeft een mandtje vol bloemen van dien tyd onder haaren linker arm. Haare regter hand heeft zy achterwaarts, waar mede zy haare rok een weinigje optilt. Haar linker voet is om laag op een trap, tredende met de regter vooruit opwaarts; en de borst is een weinig na het licht gekeerd. Achter, in een laag verschiet, ziet men een *parterre* of bloemperk met vaazen. Achter haar zou men noch een beeld, 't geen de trap opkomt, in de schaduwe kunnen stellen, om daar door het verschiet te beter te doen wyken, en het voorste beeld krachtig te doen afsteeken. Deze *Flora* moet na de plaats geproportioneerd zyn. Kan het geen volwaffene vrouw weezen, zo laat het een meisje zyn: en is de tronie in de schaduwe van de schoorsteen, zo neemt de *reflexie* te baat. Het zelve *concept* kan men ook met kindertjens verbeelden.

Pomona met een mandtje vol vruchten op de schoot, en in het verschiet een boomgaard, waar in eenige *Cupidootjens* bezig zyn met vruchten en bloemen te verzamelen.

Bacchus vertoont zich in den ingang, rondom met wynranken en druiven behangen; en, zo men wil, een jong *Satyrtje* met een kan by hem. Het zelve *concept* kan men desgelyks met kinderen afbeelden.

Anteros, als een Jongeling met laurieren gekroond, staat op den

Hoe den *horizont* derzelver genomen moet werden.

Het eerste *concept*, verbeeldende de Lente.

Twede *concept*, verbeeldende de Zomer.

Derde *concept* tot den Herfst;

De vierde
verbeeldende
de liefde tot
de studie.

drempel, hebbende een fakkel of lange pyl daar hy op steunt, wyzende na binnen op een *bibliotheek* of boekkamer, alwaar men een astro-labe en globe ziet, als mede een lier aan de wand hangende. Zyn kleed, op beide de schouders vast, is purperrood. Hy is bevallig en deftig van wezen, met den mond open als of hy iemand aanspreekt en daar binnen nodigt. Hy staat aan de linker zy tegen de deur, die half in de schaduwe tegen het verschiet is, zo dat hy krachtig afsteekt. Zyn aangezicht en onderlyf ziet men van vooren, zynde de borst naar het licht gekeerd. Deze verbeelding is links en regts even goed, gelyk ook de voorgaande.

Vyfte.

Cupido komt hier voor den dag met een blyd en zoet lagchend wezen, hebbende een teene boutelje in zynen arm, en een spawaters kan in de hand, die hy opheffende vertoont, als of hy zeggen wilde: *puik van borneeren*. Nevens hem staat een sierlyke genasion of teetafel, waar op een andere *Cupido* een zilver schenkbord met glazen, gelyk ook een zilvere suikerdoos en lepel neder zet. Achter zoude men een wynkelder kunnen verbeelden, die met een kaars of lamp verlicht wierd. Men zoude ook wel een gedeelte van een prieel of fontein op een plaats kunnen doen zien, als mede een gaandery, enz.

En zesde.

In dit *Concept* doen wy een *Serenade* door drie jongelingen uitvoeren; d'eerste als een *Polichionelle* gekleed, met een pypzak, *hautbois*, of fluit; de tweede als een *Harlequin* met een fiool; en de derde als een *Scaramouche* met een gittere, elk met zyne toegeëigende beweging. *Harlequin* staat ter regter zyde tegen de post, de fiool tegens zyn oor houdende, en styf van actie. *Polichionelle* tegen de andere post op den drempel zittende, houd de fluit van den mond, en ziet na vooren toe al lagchende, zulks dat zich alle zyne tanden bloot vertoon, drukkende het hoofd een weinig achter over in de nek. *Scaramouche* is in de midden met de gittere onder den arm, en het hoofd heel in de schouders gehaald; luiſterende met aandacht, en houdende de voorſte vinger bezyden de neus, en de beenen digt aan een. Achter deze ſpeelers zoude men een *balustrade*, boven het water, in de ſchaduwe kunnen verbeelden, op de welke een aap moeft zitten. In 't water kan men eenige gondels met maskarades doen zien; ook wel een ſtraat, en meer andere dingen.

Waarneemingen in deze verbeeldingen.

En vermits de dikte van de gemelde opening niet heel breed kan zyn, kan men echter, met de deur wat minder of meer toe te haalen, meerder voordeel van ſchaduwe krygen, indien het de zaak vereiſcht; ook wel met het een of het ander daar tuſſchen in te ſchikken. Men dient ten hoogſten niet boven een beeld en een half in 't licht te ſtellen, en een

een derde in de schaduw. De kleuren doen de zelfde uitwerkinge. Zodanige Stukken moeten niet gefineld zyn, maar wakker aangerast, en met kracht van licht. Dit is voor zo ver de verbeelde openingen betreft. Derhalven zullen wy ook verscheidene *concepten* ophaalen, zeer bekwaam om in schoorsteen, die toe zyn, te verbeelden.

Een vaas, het zy van wit marmer, goud, of zilver; ook goud van buik, ende hals en voet van *lapis* of azuursteen, staande in een roode marmere of porfiere nis; de weêrzydsche platen van een ligter steen, behangen met festons van allerhande groente en sierlyke bladen, hier en daar met kleene bloemetjes door een geschakeerd. Deze festons moeten zeer kloek zyn als twee armen, heel spartelende, om de ligte grond te verbreeken; op dat het middelstuk, het zy wit marmer, zilver of goud, te meerder kracht moge hebben.

Verbeeldingen in Schoorsteen die toe zyn.

Het borstbeeld van *Bagchus*, vertoonende zich als wit marmer, met wyngaardsbladen en ranken gekroond, daar eenige bossen druiven aanhangen, of moerbeziën met hunne groente tot het schikken van een krans: aan weêrzyde, op een hartsteene grond, festons van witte en blaauwe druiven, tusschen de welke eenige instrumenten, daar by passende, kunnen gesteld worden, als rinkelbommen, cimbaalen, *hautbois*, *Pans*-fluiten, en klapborden. Dit borstbeeld staat op een pedestel van pisaans marmer, in een nis als vooren; moetende het zelve beeld zo hoog met de nis zyn als het mogelyk is, op dat het zyne volle lengte konne hebben: doch indien de schoorsteen en nis zo hoog niet komt dat'er een volwassen beeld in zoude kunnen staan, kan men'er een jongeling van maaken. Wanneer men nu niet gezind was dit borststuk op een pedestel te vertoonen, zou men het zelve in de nis, doch een derdepart korter, kunnen plaatsen. Onder de nis konde men alsdan een slaauw basreleeve, van een graauwe of andere koleurde steen, stellen; of wel een andere feston van pynbladen, hier en daar met een kleen bloemetje van schoone koleuren geschakeerd.

Twede.

Het borstbeeld van *Apollo*, en aan weêrzyde eenige muziekinstrumenten, het zy uitgehouwen of natuurlyk verbeeld. Onder de nis een vierkant vak, en daar in uitgehouwen een fakkel en pylkoker kruiswyze door een laurierkrans. Onder de natuurlyke instrumenten eenige laurier- en olyfstakken; en onder de uitgehouwene eenige rollen papier met geometrische en andere konsttekenen meer, welke men in basreleeve beter kan schikken als in de natuurlyke.

Derde.

Een diepe nis, in de welke een casel staat sierlyk van voet, van schoon hout, en hier en daar wat verguld, met Oostindische Theegeereedschappen, als kopjes, schoteltes, trekpot, en een zilvere gedreevene

Vierde.

thee-

theebos; of wel Coffygereedschappen, als een sierlyke zilvere schenkan, een zilver schenkbord met eenige pypen, een mes, een eindtje verinis tabak op een papier, een schoon konfoor met vuur, en onder op de grond, in de schaduwe, eenige wynflessen.

Vyfte.

Dit *Concept* met een tafel kan veelderley weezen. Men kan veelerhande geregten daar opdissen, 'tzy meloenen, mandtjes met vruchten, als persikken, abrikoozen, nooten, enz.

Zesde.

Ook kan men op zodanig een tafel muziekboeken leggen, als mede een luit, fiool, *hautbois*, enz. en onder op de grond een koelvat, met eenige boeteljes in het water overeind staande.

Zevende.

In dit laatste stellen wy een ronde basreleeve, verbeeldende een zittend kind van vleeschkoleurde marmere, 't welk bellen blaast, op een azuure grond ingeleid, rondom een witte marmere lyst, en onder een feston.

Beschryving van verscheidene Tafereelen, volgens den aart, hoogte, en andere toeëigeningen der Orders in de Bouwkunde behoorende.

NEG ENDE HOOFDSTUK.

DEwyl'er tot het beschryven van fraaije Vertrekken geen bekwaamer styl is dan deze, die, als of men dezelve gezien had, de zaaken voor oogen stelt, zullen wy ons daar toe keeren, en van ieder Order een byzonder bouwgezicht maaken; hoopende zo duidelyk mynen medebeschouwer alles aan te wyzen, als ik my, door myne gedachten, verbeeld zulks klaar voor oogen te zien. Men geeve dan een weinig acht op de byzonderheden, dewyl alles aan een geschakeld is: want menigmaal een gering punt overgeflagen zynde, breekt men de t'zamenhang der zaak zonder ooit een volkomen begrip der zelve te verkrygen.

Wy zullen dit onderwerp in vyf Vertrekken bepaalen, en in ieder Vertrek die Tafereelen beschryven, welke den aart, hoogte, landaard, en verdere eigenschappen de Orders in dit Gebouw betreffende, zullen aanwyzen, &c. En dewyl de Order Toscana, zo wel in 't geheel, als in alle haare deelen en leden, heel grof en robuust is, zullen wy hier vertoonen het

Tafereel van Poliphemus en Galathea.

P*oliphemus* aan de strand door de schoonheid van *Galathea*, die aan Zin van het verdichtfel. dezen oever, in de aangenaame kabbeling der baaren, haar vermaak kwam neemen, tot liefde ontvonkt, zocht haar met zingen en speelen te behaagen, en tot mededoogen te beweegen: maar haar hert was voor hem ongevoelig. Zyn onbehouwen groote gestalte, en vervaarlyk wezen, verwekte by haar niet als afkeerigheid. Zy vlied hem, en spot met zyne liefde.

Hier zag men een volle zee met stille baaren. Op de tweede grond, aan de linkerzyde, deed zich een hemelhooge rots op, welke over de zee hellende tot byna aan het oogpunt, heel ruuw, en hier en daar met groente bemost en begrocid was, en na de linker zyde heel hobbelig afgang. Voor de zelve waren zwaare steenen op malkander gelegd, als een trap, tot aan de kant van 't water, niet als gemeene trappen, maar twee à drie maal hooger. Gedaante en beweging van Poliphemus. Op de onderste derzelve, digt aan den oever, zat de wanschapen *Ciclops*, afgemaald als een wild en woest mensch, heel rouw, donker, en dik gehaird van vel, als mede zyn hoofd en baard vol borstelig zwart hair 't geen tot op de schouderen en borst hing; hebbende niet meer dan een winkbraauw, die over het gantsche oog, dat, volgens de getuigenis van *Homerus*, zo groot als een schild was, en in 't midden van een gerimpeld voorhoofd stond, hing, en de breedte van het voorhoofd t'eenemaal overliep; met een dikke lip, die zich tegen een breede en platte neus, gelyk die der Mooren, omkrulde; steekende, met een grimmig, wezen zyne tanden, geschikt gelyk de tanden van een zaag, uit zyne gulzige kaakebenen. By hem neder lag zyn staf, welke, gelyk die der harders, aan 't eene einde krom, en, volgens het zeggen van *Ovidius*, grooter dan de mast van een schip was. Een knapzak of tas hing hem op de zyde. Zyn kleed was van bokkevelen aan malkander genaaid, 't geen hy van de schouders geschud had om mogelyk zyn ingebeeld schoon en welgemaakt ligchaam aan *Galathea* te vertoonen. Dit kleed was witachtig geel van koleur, met eenige zwarte vlakken. Hy zat heel ongeschikt, met zynen rug een weinig achter over tegen de rots leggende; het linker been na de kant van 't water uitgestrekt: en het regter, heel opgehaald, lag over een stuk van de rots, het onderste met de voet in 't verkorten. Zyne honderdpypige fluit had hy in de linker hand, digt aan den mond, als of hy even geblaazen had; latende ondertusschen, zyn oog ten hemel opslaande, het hoofd tegen *Cupido*, die hem voor deze

dezen tyd streelde en gezelschap hield, hangen, met den mond open, als of hy zong; terwyl de regter hand op zyne knie overeind rustende, de maat scheen te slaan. Het was raar te zien, hoe *Cupido* al spelende hem een pyl in zynen boezem stak, zonder dat hy het gewaar wierd.

Cupido.

Cupido vertoonde zich heel klein, omtrent zo groot als de helft van zyn arm of been, zo dat op de tweede trap geklommen zynde, hy noch naauwelyks aan de *Ciclops* zyne schouderen kon reiken, om met zyne regter hand de hoofdharen van des Reuzen oog af te stryken; terwyl hy met een uitgestrekte vinger van de zelve hand zeewaart in wyzende, een pyl met de linker hand, allagchende, in het hert van *Poliphemus*, onder den oppeligten arm, drukte. *Cupido* was bloozende en schoon van vel: zyn hair geelachtig blond. Een pylkoker, door een schoon ligtroode sluyer om zyn lyf vast gemaakt, hing hem aan de zyde; en zyn boog lag by hem neer.

Galathea.

De blanke *Galathea* ondertusschen op de voorgrond, in het midden des Stuks, in een groote zeeschelp gezeten, wierd getrokken door twee dolfynen, aan weêrzyde met *Tritons* en *Nereides* verzeld, blaazende op hunne kinkhoorns, en spelende op rinkeldommen en andere instrumenten. Men zag haar in de schelp vlak van vooren zitten, terwyl de dolfyns, die zy mende, zagtjes regtsom zwaaiden. Zy wierd gevolgd door meer diergelyke *Tritons*, met eenige schoone naakte dogters achter op hen zittende, als ook een groote meenigte van andere zeemonsters, die allengskens in de verheid versmeltende, uit het gezicht verdweenen: zynde dit gantsche gezelschap, al te samen, halvemaansgewyze geschaard. *Galathea* muntte in schoonheid boven alle uit. Ik stond eerst in twyffel of het *Venus* zelve niet wel mogt weezen: want zy had noch drie andere Schoonheden by haar, die ik oordeelde de drie Bevalligheden te zyn: maar haar wezen was wat jonger, en niet zo dartzel als *Venus* dikmaals uitgebeeld werd. Haar boezem was ook minder verheeven, en haar hulsfel dat van *Venus* mede heel ongelyk: want haare witte haren, in ruiten gestrengeld, en heel cierlyk omgesfingerd, waren hier en daar met witte waterklokken bestooken: en de wederzydiche lokken, boven op het hoofd te samen gebonden, vertoonden zich als een kuit, welke voor en achter afhangende, duidelyk te kennen gaf, hoe zagtjes zy de baaren doorwandelde. Het wonderlykst, docht my, was, dat men in dit groot gewoel van volk ieders byzondere zwieren, draaijingen, en drijven kon zien. Den een was traag, den ander schielyk en snel; het welk hunne baarden en hair, als mede de sluyers heel duidelyk aanwezig. Zommige hielden zich wat achterover, als blaazende, en andere voorover byna met het water gelyk. Eenige waren rondom vol schuim;

schuim; en ettelyke zwommen zo zoetjes, als of zy over spiegelglas dreeven, zo dat men maar even iets of wat van haar schynfel in de baaren kon beschouwen.

Deze tweede *Venus* dan had een groenachtig blaauwe sluyer over haaren schoot, die om het regter been geslingerd was, terwyl zy het linker heel bloot vooruit steekende, de voet op de voorkrul van de schelp zettede. Haar hoofd hield zy een weinig achterover na de regter schouder hellende; de borst vooruit; en de regter arm zich dwars voor 't lyf strekkende, steunde met de hand, daar zy den toom in vast hield, op haare bloote knie. Zy had een zedig, doch niettemin een eenigzins lagchend, wezen. Haare oogen, een weinig neêr geflagen, deden my oordeelen, dat het uit oorzaak van de zon was, welke haar in het aangezicht scheen: maar naauwer toeziende, merkte ik, dat zy tegen een Zeenimphje, of *Nereïde*, sprak, welke nevens haare koets achter op een *Triton* lag, die strandwaarts na *Poliphemus* omkeek, daar *Galathea* met de linker hand, een weinig in 't verkorten, na wees. Het bovenste van de rots was meest in de schaduw van een wolk; welke schaduw dwars door het stuk heen liep, waar tegen *Galathea* met haar Gevolg aftaken. Deze zegepraalende Groep was heel liefelyk gedaagd; en hoewel krachtig bescheenen, waren de schaduwen omtrent het water door de *reflexie*, of flikkering van het zelve, echter zeer zagtyes smeltende: 't welk, myn's oordeels, vry konstig en natuurlyk waargenomen was. Men zag van achter de rots, na de regter zyde toe, schoone landstreeken, heel groen en met veelderley boomen beplant, maakende een halvemaa voorby het oogpunt, alwaar eenige kudden, als ossen, geiten, schaapen, &c. op weiden gingen. In het verschiep werd men noch andere bergen, en aan de regter zyde een aanwyzing van een stad gewaar. Vooraan, aan de zelve zyde, in den hoek, vertoonde zich een stuk van een zeeklip, welke *Galathea* en haar gezelschap scheenen te vermyden.

Alzo wy de gedaantens van *Poliphemus* en *Galathea* verbeeld hebben, zal het niet ondienstig zyn die der *Tritons* en *Nereïden* mede aan te wyzen.

Pausanias beschryft de *Tritons* aldus: voor eerst, dat het opperdeel huns lyfs tot aan de navel van een menschelyke gestalte is, doch geheel bedekt met dunne, maar scherpe en ruuwe schobben: en voorts nederwaarts, in plaats van voeten, eindigt het in een groote dubbelde of gespleete staart. Hun hair is lang en blaauwachtig: maar de hairen zyn van malkander niet verdeeld of onderscheiden, maar in een geward als gevlochten. Hunne oogen zyn uit een groenachtige koleur: hunne

Gedaante
der *Tritons*.

ooren, neus, en mond als die der menschen, doch de laatste heel groot en breed: hunne tanden gelyk die der panthers: hunne vingers en de nagelen der handen als de rug van de oesterschelpen, of diergelyke. Zy hebben aan de borst en buik, als mede onder de ooren, vinnen of vlinnen als kleene vleugels, waar mede zy zich behelpen in het doorklieven der baaren terwyl zy zwemmen.

En die der
Nereïden.

Alexander van Alexandrien zegt, dat de *Nereïdes* van het hoofd tot aan de navel van zeer schoone maagdelyke gedaante zyn: maar de overige laager deelen, welke zich te samen als een vis vereenigen, eindigen in een paalingsstaart. Hunne hoofden zyn meest onthuld met slap hangend hair, verciert met paerlen, koraal, en andere diergelyke zeegewassen.

Twede Tafereel.

Zin van het
twede Tafereel.

P*oliphemus*, ziende van de top der rots, daar hy zat en speelde, zyne beminde *Galathea* aan de strand met *Acis* liefkoozen, word zodanig door gramschap ontfteeken, dat hy zich aan de wraak overgeeft; rukkende, vol woede, een stuk van de rots, van meening om hen beiden te verpletten: maar *Galathea* ontvlugtte het, en dook in zee: doch *Acis*, niet radgenoeg in 't loopen, werd daar door getroffen.

Zynde een
vervolg van
het voorgaande.

Dit Stuk is een weërgaa, of vervolg van 't voorgaande, zynde de rots hier aan de andere zyde geplaatst, waar achter zich een eiland, mede halve maansgewyze na de regter zyde, dwars heen strekt. Achter het zelve ziet men de zee langs den *horizont*. De rots aan de regter zyde daalt met ruuwe trappen af, en vervolgt een zandweg na vooren toe linksom tot het midden des Stuks, alwaarze zich in de lyst verliest.

Verbeelding
van de stand
der Persoonen,
als mede hun
beweging, enz.

Hier stort de ongelukkige *Acis* in het zand onder die overgrootte kluit, met beide de armen uitgestrekt, en het aangezicht om laag, een weinig na de zee gekeerd. Hy is noch niet dood; want die zwaare last in de lucht draaijende, raakt hem even op zyn stuitbeen in het loopen. De woedende *Ciclops* hier noch niet mede te vrede, schuimbekkende van hoosheid, grypt na een ander zwaarder stuk van de rots, om zyne ontrouwe *Galathea* te vernielen. *Megera* met haare smookende piktoorts hitst hem aan, en, hem een helische razerny inblaazende, wyft hem zeewaart in op de voorwerpen van zyne wraaklust, waar na hy omkykt. Zie wat een kracht dat hy doet om die groote brok van den berg af te rukken. Alle zyne leden verdraaijen, de zenuwen staan gespannen, en de spieren zwellen; nypende den mond, aan de eenen zyde, met de boventanden toe, en het oog half geflooten. Zou men

men niet zeggen dat het een anathomie of een gevild ligchaam was? Ja de allerminste muskel werkt, en drukt zich met geweld door zynen dikken huid heen. De hairen ryzen op zyn hoofd overeind; en de omgeslingerde beesten huid is, zo het schynt, van zynen gordel los geraakt, sloopende langs de grond, trappende hy daar op met de linker voet. De bokkenvoeten, die daar aan hangen, of wel het vel daar van, slingeren heen en weêr na zyne beweeging. Hy is heel krom geboogen, houdende zyne eene knie byna tot aan de borst, en duuwende met de voet tegen de rots, terwyl hy met beide zyne handen de kluit met alle kracht na zich poogt te trekken. *Tiffone*, half achter hem, met het bovenlyf over zyn hoofd, en haar aangezicht, een weinig in verkorting, is neêrwaarts gekoerd, wyzende met de regter hand na *Galathea*, niet met de vinger, maar met een volle vuist. In haare linker hand houdt zy een deel slangen, benevens een toorts. Haar kleed is donker graauw of zwart, hier en daar met bloed beklad. De zee schynt ontroerd. Ziet eens de baaren: met wat onstuimigheid slaan zy tegen de rots aan; schynende het strand te willen overstroomen. Aan de linker zyde komt *Galathea*, op haaren waagen, getrokken door twee dolfynen, glydende niet op de baaren gelyk voor dezen: o neen, maar op en nederhollende. Dan schynt zy boven, dan onder. Daar is zy met het achtereind van den wagen byna overeind. Zy staat in de schelp heel geboogen, de armen vooruit gestreken, kykende heel verbaasd om, terwyl zy aan de visschen den ruimen room geeft. Haare lokken zyn niet geschikt, maar vliegen met de losse tuiten tegen den wind op dien zy door het snel loopen verwekt; en haare sluijer, los geraakt, valt achter haar in zee. Aanschouwt eens, hoe haar teêre leden overweldigd zyn, en door een innerlyke ontroering zich beweegen. De spieren van haaren hals, voor dezen verhoolen, vertoonen zich nu. Haar hert schynt te kloppen, en de beenen buigen onder haar lyf, schynende al beevende hunre ondersteuning te weigeren. Haare schoone poezelachtigheid vervliegt, en doet my twyffelen of het noch wel *Galathea* mogt zyn. Haare bloozendheid verdwynt door de bangheid, en doet haar meer een marmere beeld gelyken dan een mensch.

Ik stond verzet in die denking. Is het mogelyk, dagt ik, dat het een Schildery is door menschen handen aldus uitgewrocht! Waarlyk, dat gaat myn verstand te boven. Maar zou ik my ook wel kunnen bedriegen, waanende dat het in der daad zo is? doch dagt ik weder, ja het is zo: en wat vermag de penceel van een vernuftig Meester niet? Het zy hoe 't wil, zie ik het zo, of beeld ik het my in, het is my genoeg.

In het verschiet, ter linker hand, zag men eenige schepen, door de baaren gesslingerd, en twee in het midden des Stuks ten anker leggen, benevens een boot die volk aan land zettede; het geen my deed vermoeden of het *Ulysses* niet wel mogt weezen, die het op des wreeden en gulzigen menschevreeters eene oog gemunt had. Ja dat is wis, het zyn Grieken: dat kan ik aan hunne gewapende galeyen en gantsche toerusting bemerken. De zee is blank van schuim; en de baaren loopen na het oogplint. De lucht is ontroerd, en vol dryvende wolken, welke hier en daer groote slagschaduwten veroorzaaken. Het krachtigste licht valt op *Poliphemus* en het onderste van de rots, nevens de strand na vooren toe op weinig na: maar de steen, die op *Acis* nederploft, is, benevens zyn onderlyf, in de schaduwe, door een stuk van een zyrots veroorzaakt, en komt geweldig krachtig vóór tegen het licht. *Cupido* ondertusschen, heel boven den *horizont*, komt vooruit vliegen; keert zich heel bedroefd regtsom na beneden, alwaar *Acis* legt; heeft zyne linker vuist tegens zyn oog; en de regter, daar hy zynen boog mede vast houdt, aan zyn hoofd om de zonneschyn, al schreeuwende of huilende. Zyne pylkoeker is omgeslagen; en de pylen vallen daar uit in zee. *Acis* legt op de voorgrond met de schouders bloot; en men ziet hem een weinig tegen de regter zyde. Zyne handen, half met zand bedekt, zyn wyd open als of hy zwom. Zyn hair is donker, en zyn kleed donker groen. *Galathea* tusschen hem, en *Poliphemus* met de rots, loopt dwars door het stuk. Men ziet haar regen de regter zyde; en haar aangezicht is na vooren gekeerd. Het verschiet, met heuvelen, bosschaadjen, schoone landtsdouwten en rivieren, is helder en klaar bescheenen. Men ziet'er ook eenige beesten weiden, gelyk in het voorgaande stuk. Onder het ahangen van de rots, aan de kant van de zee, legt een mantel van rood laken in de schaduwe, ongetwyffelt die *Acis* daar heeft laten leggen; het welk, myn 's oordeels, konstig bedagt was, om de plaats aan te wyzen alwaar dit ongelukkig paar gezeten had. De strand is vol kinkhoorns, en allerhande zeegeewas. Een groote schildpad, groenachtig van koleur, ziet men van onder *Acis* van daan kruipen na de zee toe. *Poliphemus* heeft zyne fluit by zich leggen; doch de ras hangt noch aan zyn zyde. Het bovenste der rots is donker tegen witte wolken die daar dryven. Het licht komt van de zyde.

Aanmerkinge des Schryvers over dit Tafereel.

Wanneer ik nu alle de byzonderheden van die twee stukken naauwkeurig waargenomen had, liet ik myne gedagten gaan, wat of het voornaamste oogmerk van den Auteur mogte zyn geweest; en ik bevond het te zyn, ons een voorbeeld te geeven van de uitdrukking der liefde,

of streeling der zinnen, welke het ligchaam door een dertele ontroering beweegt zonder gewelddaadigheid, in de persoon van *Poliphemus* in het eerste Stuk; en in *Galathea*, een gerust of onverschillend gemoed, zonder eenige hertstogt: want ik bemerkte, dat haare beweging simpel of eenvoudig was, en haare schoonheid in volle kracht. Daarom wierd zy van geene *Cupidoos* gevolgd, dan zulke die, met vlerken of vinnen, in plaats van vleugels aan, de *Nereiden* gemeenlyk verzellen. Ik was over deze aanmerking zodanig verheugd, dat ik het niet uitdrukken kan. Desgelyks onderzoekende, waar in het tweede Tafereel bestond, en wat men daar uit zou kunnen verstaan, vond ik eindelyk, dat des Autheurs meening was den ongelukkigen uitslag van de voorgemelde hertstogt, of liefde, uit te drukken in de persoon van *Galathea*. Deze passie is driftig en onverwagt: want de geringste onordentelyke hertstogt brengt de voornaamste ledemaaten onzes ligchaams in verwarring, en verstoort de rust en vrede der overige. Die van *Poliphemus* is geweldig. *Cupido* is geen passie onderworpen: doch zo 'er iets in bespeurd zou worden, zou het, myn 's oordeels, een mededogendheid weezen. Waarom hy hem schreijende gemaakt heeft, weet ik niet: mogelyk is 't geweest om een kinderachtigheid te vertoonen; want de kinderen gemeenlyk, om zaaken die hun vreemd voorkomen, lagchen of schreijen.

Uitlegginge op de Personen in beide de Tafereelen verbeeld.

DE Siciliaansche Herder *Poliphemus*, de wreedste en grootste van geitalte onder de *Cyclophen*, was, volgens *Homerus*, de zoon van *Neptunus* en de Nymfhe *Thoösa*. Aangaande het woord *Cyclops*, dat is te zeggen een oog in 't midden van 't voorhoofd hebbende; waer door zommige hebben willen betekenen de donder, weerlicht, en blixem (volgens de Grieksche naamen zyner medegezellen *Bronies*, *Steropes*, en *Piracmon*) en meer diergelyke uitwerkingen der lucht, rondom dewelke zy altyd bezig zyn ten dienste van *Jupiter*: zynde de lucht geplaatst in 't midden des Hemels, gelyk een oog in 't hoofd zeggen zy. Alzo verhaalen het de uitleggers over *Hesiodus* in zyne *Theogonie*.

Waarom *Poliphemus* met een oog uitgebeeld word.

Hesiodus zegt, dat *Galathea*, dochter van *Nereus* en *Doris*, zo ge-
naamd word ter oorzaak van haare witheid; geevende by gelykenis te
kennen, het schuim der zee: om welke reden deze Dichter haar het
witte hair, en het aangezicht gelyk melk toeëigent. Vorders zegt hy,
dat eenige Schryvers door *Galathea* hebben willen te verstaan geeven
het zoete water 't geen zich in zee stort, om dat 'er niets zoeter als de

De betekenis van *Galathea*.

melkis; en door *Polypheemus* de lucht, welke het zoete voedsel bemind. De Jongeling *Acis* word, door *Ovidius*, een Zoon van de Vloed *Faunus* ende *Symethus* genaamd; zynde jong, schoon, en bevallig van leden.

Acis.

Natuurlyke
uitlegging o-
ver de *Tritons*.

Wat de dub-
bele gedaan-
te der *Tritons*
betekent.

De *Tritons* worden van de meeste Dichters zoonen van *Neptunus* en *Amphitrite* gesteld, om dat de zee, zegt *Vermander*, moeder of voortbrengster werd genaamd van veelerley zeldzaame schepfelen, gelyk haar element daar toe het genegenste is. En d'oude Heidenen aldus iets wonderlyks ziende, eigenden de zee eenige Godheid toe, gelyk ze dezen *Tritons* ook deden, welke zy ter zee in nood om hulp aanriepen. Maar die de betekenissen der Eegyptenaaren wat naauwer onderzoeken, zeggen, dat de *Tritons*, door hunne dubbele gedaante, te weeten de bovenste helft van 't ligchaam als een mensch, en voorts laager als een dolfyn, vergeleeken worden by de twee krachten des waters, zout en zoet; ons leerende, dat 'er voordeel en schade uit hunnen aart en gesteldheden spruit, te weeten voordeel van de menschelyke natuur, en niet als schade van die der visschen: om die reden dat de menschelyke gedaante, zegt *Phurnutus*, vergeleeken by het zoet water, goed en bekwaam is tot onderhoudinge der geboomten, kruiden, en gedierten; daar in tegendeel de vischachtige gestalte, welke hier by het zee-water vergeleeken word, voor de dieren der aarde en der lucht, als mede voor de planten schadelyk is, doende dezelve vergaan en verdorren; gelyk men in *Plutarchus* van de natuur der dingen leeft.

Als mede die
der *Nereiden*.

Wat belangt de *Nereides*: *Plato* zegt, dat 'er honderd in getal zyn; doch *Hesiodus* rekent 'er maar vyftig, en noemt ze altemaal, van de welke *Glauce*, *Cymodoce*, *Galathea*, *Cyrene*, *Drimo*, *Deiopia*, *Xantho*, *Arethusa*, *Philloce*, *Euridice*, *Nesae*, *Leucothoe*, *Spio*, *Thalia*, *Cydicpe*, *Pasithea*, *Lycorias*, *Ligea*, *Ephyre*, *Opis*, *Asie*, *Clymene*, en *Halia*, de voornaamste zyn. Dat hunne ligchaamelyke leden zich te samen na onderen vereenigen op de manier als een visch, heeft reden aan de Dichters tot het uitvinden en verziereu gegeeven, dat de zelve zeer schoone Nymphen waren, welke hunne Goden vergezelschapten, gelyk den *Oceaan*, *Thetis*, *Neptunus*, *Nereus* en *Doris*, hunne Vader en Moeder, en veel meer anderen, die de vertcheidene hoedanigheden en verschillende uitwerkselen der wateren betekenen. Zy worden Moeders der Vlieten genaamd, om dat de regenwolken uit de zee op ryzende, der Vlieten oorsprongk zyn. Hierom wierden ze van de Heidenen, door de kracht en deugd der vochtigheid die d'aarde vergezelschapt, tot voortteeling van dieren, boomen, vruchten, bloc-

bloemen, en al 't geene de aarde voortbrengt, als voedsters derzelve aangemerkt en aangebeden.

Den afkomst en de betekenissen der Perfoonen, in beide de Tafereelen verbeeld, wydloopig verhandeld hebbende, zullen wy overgaan tot een algemeene en natuurlyke uitlegginge op het laatste Tafereel.

De overeenstemminge in de Muziek, gepaard door grove en laagge, met andere veel helderder en hooger klanken, maaken wel ongelyke, maar ook goede accoorden. Met de Liefde is het heel anders, konnende niets ongelyks vereenigen, als mede geen twee herten te samen binden die van malkanderen verschillende zyn, en door de overeenkomste der humeuren niet alreeds eenige overeenkomste te samen hebben. De grove en wreede natuur der *Cyclophen* kan zich niet aangenaam maaken aan de bevallige schoonheid van *Galathea*. Zy vlied hem om haaren beminden *Acis* te volgen. Hier door leert ons *Poliphemus*, dat die geenen te vergeefs arbeiden, welke waanen of zich inbeelden dat hunne lastige aanzoekingen de macht zouden hebben van de genegentheden der geenen, die zy beminnen, tot zich te trekken. En aan d'andere zyde, *Acis*, begunstigd door de liefde van *Galathea*, toont ons wat gevaar daar in steekt zich bloot te stellen voor de haat van een machtigen medeminnaar, waar van men ten allen tyden niet anders verwacht als de dood. Ook, zeg ik, kan het tot een voorbeeld strekken, in het welk men het vermogen der bevallige schoonheid van *Venus* gewaar kan worden, die hem zodanig betoverd hield, dat hy zich daar niet van kon ontslaan, schoon hy ten kosten van zyn leeven in liefde volhardde. Alzo vervoeren onze genegentheden ons zodanig, dat ze ons ter plaatse brengen daar het ongeluk ons op de hielen volgt, 't welk ons daar na door de traanen alle de krachten van ons leeven doet verliezen; gelyk deze Fabel van den jongen en verliefden *Acis* verbeeld, wanneer *Galathea* hem in een Vliet herischept.

Tegen over deze Poëtische Tafereelen zag ik twee andere van gelyke hertstogten, maar heel verscheelende van natuur, zynde waare Geschiedenissen, of Bybelsche Historien, verbeeldende *Simson* en *Delila*. De zin van het eerste is als volgt.

Derde Tafereel.

S*imson*, rustende in de schoot van *Delila*, word al slaapende het haar afgesneeden, terwyl de Philistynen zich gereed houden om hem te bespringen.

Hier zit *Simson*, omtrent het midden des Stuks, op een tapyt, wel-

Algemeene en natuurlyke uitlegginge over het laatste Tafereel.

Zin van een derde Tafereel.

Stand en beweging van *Simson*.

ke op de vloer nedergespreid, zich tot over drie ronde trappen strekt, voor een rustbed, daar *Delila* op zit, houdende zyn hoofd op haarschoot. Zy heeft de regter voet op een kleen voetbankje, tegen het welk hy met zyne linker knie, een weinig opgeligt, leunt, hebbende den voet van het zelve been onder zyne regter dy, die men eenigfins in 't verkorten ziet, waar van men het been, in zyne volle lengte, tegens de scheen gewaar word. De regter arm hangt nederwaarts tusschen zyne beenen, rustende op het buitenste van de hand, die men van binnen ziet; houdende den linker arm onder zyn hoofd over den schoot van *Delila*, en den elleboog heel achterwaarts. Hy zakt t'eenemaal in malkander; en zyn hoofd hangt een weinig voorover op zy.

Delila, en
verdere per-
soonen aan
de regter zy-
des Stuks.

Delila heeft haaren regter arm om zynen hals, met het bovenlyf een weinig naar de linker zyde overhellende, terwyl zy met de linker hand een bedaarde Vrouw, zonder na de zelve te zien, van haar weg duwt. Deze Vrouw treed wat achteruit, en houd haare vuisten, in welkers eene zy een sleutel heeft, te samen onder de kin; ziende al gliunlagchende, met den mond toe, na *Delila*. *Delila* houd haar gezicht geveft op een Jongeling, daar by staande, die met een vinger *Simsons* hair sagtjes opligtende, het zelve met een schaar af snyd. Deze Jongeling is aan zyne regter zyde heel over hem heen bukkende, met beide de armen uitgestrekt, en de beenen dicht aan malkander, tusschen dewelke hy zynen rok heeft gesteecken, om den slaapenden *Simson* niet te raaken. Neffens dezen staat een kleene Jongen, met een mandtje in d'eene hand, om de afgesneedene hairlokken in te verzamelen. Deze Jongen kykt om naar een der Philistynen, welke daar na toe treed met een touw of strik in de hand. De Jongen steekt zynen mond vooruit, houdende een vinger op den zelve, om den anderen noch een weinig te doen stil staan. De gemelde Philistyn gaat bukkende met het regter been verre vooruit, en het ander heel geboogen of gevouwen, 't welk zyn lichaam ondersteunt. Hy steekt den hals vooruit, en de elleboogen achterwaarts, houdende het touw met beide de vuisten dicht tegen zyn lyf. Een ander, heel aan de regter zyde achter hem, ligt een groot gordyn op, en ziet hem na. Tusschen deze twee ryft een zwaare kolom, als mede noch een aan de andere zyde der laatstgenoemde, alwaar het gordyn, 'tgeen hy opligt, aan hangt. Deze kolommen loopen na het oogpunt, en staan elk op een plint. Achter den geenen, welke het gordyn op ligt, staan noch drie à vier andere Philistynen.

Aan de linker zyde, achter de bedaarde Vrouw, ziet men een gedeel-

deelte van de koets, op een leeuwepoot steunende, boven als een loofwerk, daar een vrouwenhoofd met borsten van geelachtig yvoor, verbeeldende een *Harp*, uitschiet; en een uitgespreide vleugel ondersteunt een vergulde Architraaf. Van de bedspoude hangt een ligt weerschyn kleed met kwasten tot op de vloer af. Vooraan in den hoek vertoont zich een zwaare pilaar, of een stuk van een muur, tegen dewelke een tafel staat, gedraagen door drie Meerminnen rug aan rug, op een driekante voet van zwarte steen, met een zeskantig blad, op dewelke eenige geldzakken leggen. Achter de tafel komt een Jongeling zachtjes aantreden, gelykende wel een huisknecht, met diergelyke zakken geld in den arm, kykende snel om, met zyne winkbraauwen heel over de oogen getrokken, over de regter schouder na het rustbed. Kort achter hem komt een andere lastdrager met een koper vat vol penningen, die hy zeer zwaar voor hem draagt. Hy is met het bovenlyf heel achter over hellende, zynen mond gantschelyk toenypende, en met uitpuilende wangen als of hy blics. Deze is sterk en robuust, bedaad van wezen, met gekroest haar en baard. Bezyden het rustbed, beneden de trap, in de schaduw, ziet men een Pronkbeeld van *Venus* op een Pedestel, verbeeldende bedektelyk *Astaroth*. Bezyden het zelve staat een Overste der Philistynen met een staf in de hand, steekende zyn hoofd een weinig vooruit; en zo ik my niet verzin, is 'er meer volk achter hem die zich in de duisterheid verliezen. Aan de regter zyde van de trappen, dicht aan de voorste kolom, staat een klein wierookvat, waar van de rook langs de kolom op loopt. De kamer is rondom behangen met donkere tapyten, verbeeldende Landschappen; tusschen dewelke zwaare en breede pilasters opgaan. De vloer vooraan is met compartimenten en banden ingelegt.

Stand en beweging van de Persoonen aan de linker zyde, en verdere omstandigheden.

Delila is dertel gekleed, hebbende een sierlyk hulffel, met banden en paerlen doorvlochten. Een lange hairlok, donker en glinsterende van koleur, hangt haar over den boezem. Haar kleed is van wit satyn, strekkende zich langs den boezem onachtzaam neêr, zo dat zich de borsten, nevens de linker schouder, geheel bloot vertoonen. Het regter been is van vooren mede tot over de knie bloot; de dy in 't verkorten, en witte voetzoolen aan. Het linker been hangt van het bed, byna of zy daar regt op stond, de voet binnenwaarts achter de voetbank, zynde dat been door het afhangende kleed heel bedekt. Van haar regter schouder hangt een schoone zegroene sluijer af, schuins neêr, die op de linker zyde gestrikt is, waar van de slippen aan de eene zyde op het bed, en aan d'andere langs de dy neder hangen.

Koleur der Kleedinge van *Delila*.

Simson is kloek van gestalte, robuust van leden, bruin van vel, zwart

II. Deel.

van

Simfon, en
verdere Per-
sonaadjen.

van hair en baard, en de borst heel ruig. Hy heeft een donker purpere mantel aan, welke met een dwarsriem om het lyf, ter zyde met een gesp, vast gemaakt zynde, en om de middel gerold, tusschen zyne beenen tot over de regter dy nederhangt, leggende de slippen derzelve ter zyde over het tapyt met schoone plooyen.

De oude Vrouw heeft het hoofd met een geelachtige doek bewonden, en een violet of blaauw kleed aan met naauwe mouwen, zynde het zelve onder de borst en boven de heup gebonden.

De Jongeling, met de schaar, heeft een korte groene rok aan met mouwen. De Jongen, die nevens hem is, desgelyks, maar wat slegter. Zy zyn beide blond van hair, het welk achter met een wit lintje gebonden is.

De Soldaat, met het touw in de hand, is bruin van vel, en gekleed met een ligtgeel kleed tot boven de kniën, en yzere of kopere banden, donker en dof, om het lyf, drie vingeren breed van de navel tot byna onder de borst, en diergelyke op de schouders. Hy heeft een heel slechten helm van rood koper op het hoofd, een pook op zy, donkere voetzoelen aan, en banden tot aan de kuit. Die achter hem is, heeft mede een helm, verbeeldende een draakenkop, op 't hoofd, de huid van een wild dier om 't lyf, en een knods in de hand.

Die het koper gelaaden geldvat, ter linker zyde, voor hem draagt, heeft een ligtgrauwe lap voor, welke tot de halve dyen hangt, en om zyn middel gerold is.

Het kleed, op de tafel, is schoon rood, en hangt ter zyde af.

Het tapyt, op de vloer, is donker, en van vercheidene koleuren, gelyk de turksche tapyten.

De dag komt van de linker zyde, een weinig van vooren, als uit een enkel venster; waar door de middelste *Groep*, met de trap, het breedste licht schept. De Soldaat met de strik, voor de trap, is meer op zyde gedaagd. Het Pronkbeeld, in de schaduwe staande, word van de vloer *geresleccoend*. De Overste der Philistynen ontfangt een weinig licht op zyne schouders. De Jongeling, met de geldzakken beladen, is met de tafel in de schaduwe: maar de andere Lastdraager schept het licht vlak op zyne verheevene naakte borst.

Tweede Tafereel.

Zin van het
tweede Tafereel.

Simfon zyn hair afgesneeden zynde, en aan handen en voeten gebonden, word wakker, en ziende zich dus deerlyk van *Delila* bedrogen, springt op vol verwoedheid, slaat en stoot van hem af zo veel hy kan, maar werd eindelyk gestrikt en gevangen.

Daar staat hy woedende in het midden des Stuks linksom na het licht gekeerd, zyne beenen wyd van malkander; de linker elboog heel om hoog, schietende de hand met den arm achter zyn hoofd neer; de rechter vuist voor uit, werdende de elboog door een der Philistynen met een touw achterwaarts getrokken. Zyn regter been staat voorwaarts, en het linker heel achter, bezwykende onder de zwaare last van zyn grof ligchaam 't geen achter over helt. Twee leggen 'er onder zyne voeten op de grond, die hy neêrgeflagen of met de voet geschopt heeft. Een derde legt aan de regter zyde tegen een borstweering aan, ondersteunende zich met de eene hand op de vloer, en houdende met de andere hand het pedestaal vast. Zyn hoofd hangt neêrwaarts tegen de grond, spuwende bloed in overvloed.

Stand en bewegingen der voornaamste Personadjen, en andere omstandigheden in dit Tafereel begreepen.

Aan de linker zyde van *Simson*, een weinig voorwaarts, staat de Overste der Philistynen, welke toeschietende, met de linker vuist tegen zyn borst stoot, en met de regter, waar in hy een staf heeft, welke hy om hoog houdt, hem dreigt te slaan. Achter den Oversten staat een ander Soldaat, welke *Simson* een strik om den hals gesmeeten heeft, die hy na zich trekt; waar over het hoofd van den Nazarenschen Held derwaarts wat overweldigd hangt. Hy nipt zynen mond styf toe; en zyne kaaken zwellen. Achter *Simson* ziet men noch een Soldaat heel bokkende, trekkende aan een touw dat aan zyn regter voet vast is. De voorgemelde borstweering, ter regter zyde tot achteren toe, wykt na het oogpunt. De deur is in het midden der zelve, door dewelke drie à vier gewapende mannen in komen loopen met knodsen, stokken, en ander geweer in de handen, al schreeuwende; waar van de eerste met een stok of halve piek op den wankelenden *Simson* met al zyne kracht schynt te slaan. Het is vreesfelyk om aan te schouwen wat geweld zy doen. Een weinig ter linker zyde achter *Simson*, digt aan de koets, ziet men *Delila*, omhelsende het Pronkbeeld van *Venus*, en heel verbaasd en verleege omkykende. Zy is wat hoog op de trap die dwars door het Stuk heen loopt. Even voorby legt de oude Vrouw neder gevallen, of vallende, het eene been een weinig om hoog, en haar rok wat opgeslagen, zulks dat men het zelve bloot ziet; d'eene hand op de vloer, en d'andere vooruit. Vooraan in den hoek hangt een gedeelte van een groot gordyn, 't welk de tafel, daar het geld op legt, ten halve bedekt. De twee Jongelingen, in het voorige gemeld, komen heel verbaasd aanloopen, zoekende zich tusschen de tafel en de muur te verstoppen. Den een is 'er reedts half achter; en den ander kykt om, en vat zyn hoofd met beide de handen.

De mantel van *Simson* legt half op de trap en half onder zynen voet,

nevens eenig geweer, als een halvepiek en helm, van die daar dood leggen.

De Overfte der Philistynen heeft een rok aan tot onder de kniën hangende, en een mantel om zynen arm gesslingerd. Zyn hoofd is met een ligtgrauwe lap omwonden, achter met een goude band vast gemaakt.

Het grootste licht valt op *Simson* en daar omtrent. *Delila* is in een scheemerend licht, en diep in het Stuk.

Verwondering en aanmerkingen des Schryvers over deze beide Tafereelen.

Deze twee Tafereelen waren zekerlyk niet minder van hertstogten als de twee voorgaande. De schikking, daaging, en koleur deden my verwonderd staan: en 't was als of ik zulks in het leeven zelve zag gebeuren. My docht, al wist ik niet dat het *Simson* en *Delila* waren, zo zoude ik het hebben kunnen raaden aan hunne gestalte, wezen en beweging; en 't geen het wonderlykste was, men kon daar niet alleen de daad en het tegenwoordig bedryf natuurlyk uit zien; maar dat meer is, waar de zelve uit voortkwam: daar en boyen noch wat uitslag die zou hebben, en of het lukken of mislukken zoude. In het eerste kon ik wel bespeuren, dat *Simson* bedroogen zou worden; niet om dat ik het wist: maar zyn hair afgesneeden, het lyfgeld al geteld, en de strik by der hand, deden my zulks vermoeden. Doch des niettegenstaande was ik wel verzeekerd, dat het niet zonder bloedstorting zou toegaan; gelyk het genoegzaam blykt in het tweede Stuk, daar hy gevangen en vast gebonden is als een Stier dien men offeren zal, welke, na dat de eerste slag mis is geraakt, opryft, alles neder stoot en onder de voet loopt wat hy ontmoet, tot dat hy eindelyk afgemat zynde, om ver word gehaald, en, in dier voege vermeerderd, weder naar den altaar geleid. Even also kwam het my voor. Waarlyk, men ziet weinig diergelyke Stukken, zo krachtig afgebeeld. Alles wat 'er in was, kamer, stoffagie, en toevallen, waren zo eigen en gevoegelyk, ja ik mag zeggen zo noodzaakelyk tot de natuurlyke verklaring van de zaak, dat het zonder zulks niet volmaakt, maar eer gebrekkelyk zoude zyn geweest. Welk een kracht heeft het Pronkbeeld van *Venus* niet, om de godlooze ontuchtigheid van het Vertrek deezer Heidin aan te wyzen! Die bedaarde Vrouw, of liever Koppelaarster, wyft die niet duidelyk aan, met de sleutel die zy in de eene vuist heeft, dat zy in haar eigen huis is, en niet in dat van *Simson*, noch in dat van den Oversten der Philistynen? En wat zou dat geld op de tafel beduiden, als men niet zag aan dien Lastdrager dat het *Simsons* geld niet en was? want nu slaapt hy; en het geld word eerst gebragt. Iemand zou mogen zeggen, dat het in die gelegentheid oneigen ware zulk een ge-
loop.

loop van de lastdraagers, en dat geraas van geld; dewyl daar door den aanslag zou kunnen veydeld worden: maar hier op zal ik antwoorden, dat 'er geen ongevoegelykheid in steekt; dewyl met bloote voeten over een marmere vloer te loopen zonder geraas te maaken, en geldzakken neder te zetten zonder dat het klinkt, geen onmogelyke zaak is. Niemand spreekt, of doet hier immers den mond open; alzo ieder een genoegzaam bewuft is wat 'er omgaat.

In het twede Stuk neemt *Delila* haare toevlucht tot het Pronkbeeld. Waarom vlugt zy? en waarom zo bevreesd, nademaal *Simson* reeds buiten zyne macht is? Doch zy kan noch niet bedaaren: zy staat tusschen hoop en vrees; en de bangheid doet haar aangrypen 't geen zy eerst by der hand vind: en zo lang zy hem noch voor oogen heeft, kan zy onmogelyk van hertstogt veranderen. Wat den Oversten aangaat, zyne driftige beweging is, myn 's oordeels, zeer eighen: want schoon hy de pligt van een dienaar verricht, is het wel te begrypen dat hy zich in dat gevaar, ziende de doode ligchaamen om zyn lyf leggen, niet zoude gesteld hebben van hem te naderen, indien hy niet wel vast gebonden ware geweest. Nu uit zyne verhoolene plaats toeschietende, valt hy hem stoutmoedig op het lyf, mogelyk zo veel niet om zyne dapperheid te toonen, als om de anderen aan te moedigen: want hy ziet *Simson* niet aan, maar voorby na de Krygslieden. Dat die oude Vrouw neder gevallen legt, is niet oneygen, als swakker van beenen zynde, en vol van bangheid: en schoon zy geen rol in het spel heeft, is het echter niet srydig in dat geval, al was het maar om de statie van *Delila*. Het is ook om die reden dat zy niet in het oog steekt, maar achter in de duisterheid smoort. Dat haar rok opgeslagen is, kan voor een koppelaarster geen schande weezen.

Komen wy nu tot de algemeene en natuurlyke uitlegginge over beide de Tafereelen, doch wel voornaamentlyk de betekenissen van *Simsons* hairen, en de liefde van *Delila* betreffende.

Men leeft in 't kort in de Heilige Bladeren veele zaaken raakende het hair van *Simson*, het welk hy sorgvuldig onderhield, om dat het, zo lang als het groeiende was, langer en dikker wierd, waar door hy meerder en meerder krachten verkreeg om de strikken, met dewelke men hem telkens trachtte te binden, te verbreeken: maar het zelve afgeschoooren zynde, begaven hem zyne krachten, en verzwakte zyn gantsche ligchaam.

Door *Simson* den Nazareener word verstaan een mensch door *God* verkooren en hem toegeschikt: want die van deze order onderhielden heel sorgvuldiglyk, gelyk ik gezegt hebbe, hun hoofdhair, het welke

Natuurlyke
Uitlegginge
over beide de
Tafereelen
van *Simson*.

hen verrykte met een sonderlinge deugd die het hoofd verciert, dat is te zeggen ons verstand: en hoe meer het zelve groeit, hoe het ons standvastiger en moediger maakt tegens het geweld en de aanvallen onzer vyanden. Door de vyanden, die ons trachten te strikken, verstaan wy de menschelyke genegentheden en het vuur onzer begeerte: want de heilige gebeden wyzen het ons aan wanneer wy bidden om vry van vyanden te zyn. Als het nu gebeurt, dat wy, uit een menschelyke zwakheid, vervallen in de liefdestrikken van deze *Delila*, dat is te zeggen door onze verdorvene natuur, waar door de lust des slaaps ons overweldigt, en wy door haare vleijing in haaren schoot in slaap geraaken, denken wy niet meer op het geene wy wakker zynde, wannneer wy door de reden verligt werden, behoorden te doen; maar luy en onachtsaam zynde geworden, houden wy op van alle goede werken te doen. Alzo zyn wy geschooren door de listigheid der vrouwen, dat is te zeggen, dat wy de deugd des geests verliezen, gestreeld door de laagen der wellust; waar door wy zodanig onder het geweld en de macht onser vyanden gebracht worden, dat zy ons drukken, kwellen en verachten: want daar is niets in de waereld 't geen een mensch meerder kwelt als het belang der waereldsche zaaken, om dat, zo haast als wy ons laten vervoeren, wy gestadig gedwarsboomd worden, 't zy door de gierigheid, liefde, haat, jalousy, of door een andere verderffelykheid of wederwaardigheid: maar wannneer een mensch tot herdenkinge komt, 't welk gebeurt als hy ontwaakt, word hy zyne misslag gewaar, en geraakt door oprecht berouw en leedweezen, tracht met alle vermogen zyne hoofdharen te herwinnen, en zyne oude krachten allengskens weder te krygen, tot dat hy de zelve weder bekomen heeft; en toen in zonden stervende, overstelpt hy zich zelve, met de gantfche vergadering der vyanden, door een geweldige en algemeene ondergang: waar door men moet verstaan, dat hy alle zyne voorgaande wellusten en gebreken sterven doende, ook zelve de waereld of waereldsche begeertens verliet.

Het afgeschooren hair betekent mede de zwakheid van de krachten der ziel of des geests, of zelfs ook wel de dood.

Euripides getuigt, dat *Alcestis* desgelyks niet sterven kon, voor en al eer *Mercurius* uit den hemel kwam en hem zyn hair afsneed. *Minos* kon van gelyken den Koning *Nisus* niet ter dood brengen, ten ware deszelfs noodlottig hair door zyne Dochter afgesneeden wierd. En *Dido*, zegt *Virgilius*, kon niet sterven voor dat *Juno*, die zich over haar langwylig zieltoogen en harde dood ontfermde, *Iris* uit den hemel zond, om de wortelende ziel van de strikken des ligchaams t'ontbinden,

den, door haar de blonde hairvlechten af te snyden, en aan *Pluto* op te offeren.

Deze twee laatste historische Tafereelen, merkte ik dat de twee voorgaande ongelijk waren, en onderscheiden konden worden; naamentlyk dat zy niet meer geen Poëtische figuren vermengd waren, als *Cupido* of de liefde, *Megera* of de woede, en diergelyke, om de zelve hertstogten of zinnen te helpen uitdrukken: en zekerlyk zou de regte waarheid van een verdigtfel niet onderscheiden kunnen worden, by aldien het een met het ander vermengd was. En schoon het Pronkbeeld van *Venus* van die natuur schynt in deze waare geschiedenis, zo dient het echter tot de zaak niet, maar alleen om de plaats aan te wyzen die heidensch was, alwaar niet zonder waarschyntlykheid zulke beelden in weezen waren, heel gemeen onder hen.

Gezicht der Tafereelen in een tweede Kamer, na de Order
Dorica gebouwd.

TIENDE HOOFDSTUK.

NA dat ik deze Kamer bezichtigd had, niet kommende bedaaeren van myne verwondering, ging ik een trap op tot aan de tweede verdieping, in een andere Kamer, veel cietlyker van bouwkunde, na de Order *Dorica*, niet wel zo lang, maar een weinig hooger dan de voorige, alwaar ik deze navolgende Schilderyen zag.

De dappere *Hercules*, na veele wonderdaaden uitgeregt te hebben, eindelyk de gramfchap van *Juno*, zyne stiefmoeder, niet langer konnende wederstaan, verbrandde zich zelve uit een smertelyke en raazende pyn, veroorzaakt door het vergiftigd hembd van *Nessus*, 't welk *Deianira* uit jalouzy, om het gerugt 't geen 'er ging dat hy *Iole*, Dochter van *Euritus*, Koning van *Oechalieu*, beminde, hem toegezonden had: maar *Jupiter*, daar over bewoogen, voerde hem met een zegenwagenten hemel, en plaatste hem onder het gestarnte in 't getal der Goden.

Dit gezicht was wild en bergachtig, vol bosschaadsen en heuvelen. In het midden des Struks, een weinig aan de regter hand, ter zyde van het oogpunt, zag men een groote houtstapel van houten dwars over malkander leggen, niet als afgekapt, maar afgescheurd, zommige hier en daar de wortelen en bladeren noch aan hebbende. De bovenste houten waren dun, en de onderste heel zwaar, leggende de zelve *paralel* aan het Struk. Hier was het dat die rampzalige Held en

Zin van dit
Verdichtfel.

Beschryving
van het Tafereel, en de
Perfoonen in
het zelve.

Geel-

Geëffel der Gedrochten dwars over zynen uitgespreiden leeuwenhuid, heel uitgestrekt, heen lag; zyn hoofd na de regter, en de voeten naar de linker zyde, wat achterwaarts gekeerd; zyn borst voorover. Het aangezicht, een weinig opgebeurd en na vooren hellende, zag men op zyde tegen de regter wang, toonende een vreedzaam wezen, zonder de midde pynelyke trekken. Zyn linker arm vertoonde zich heel opgehaald, en de hand achter onder zyn hoofd; de andere arm regt uit, een weinig na vooren, op het hout rustende, met de hand half toe, en het binnenste naar zyn lyf gekeerd. De regter knie was gantsch opgetrokken, haalende de voet naar zich. Het andere been was afhangende verbeeld, even of hy zich wat hooger op wilde helpen. *Philoctetus*, voor het hout, een weinig ter regter zyde, lag op zyne linker knie, steunende met een geboogen ligchaam op zynen elleboog en de regter knie; het aangezicht nederwaarts gekeerd, houdende de eene hand, waar in hy een slip van zynen mantel had, voor het zelve, als of hy weende; terwyl hy met een fakkel in de linker hand den brand in het hout stak. In het midden des Stuks, achter de houtstapel, op de tweede grond, vertoonde zich een triomfwagen, welke zeer sierlyk met beeldwerk en kindertjens met palmkranssen verguld was; waar van men het eerste wiel, als een star, vlak tegens de zyde, half achter de grond, gewaar wierd, terwyl de paarden regtsom zwaaijende, byna t'eenemaal van vooren, wat hooger op klommen. *Mercurius* zag men in 't geheel, behalven de linker voet, die noch achter de grond, op dewelke hy achterover hellende steunde, verborgen was. Hy stapte met het regter been vooruit na den brandende houthoop, houdende den regter arm, in welkers hand hy den toom digt aan den mond der paarden, als of hy halte wilde houden, vast hield, achterwaarts. Zyn aangezicht, ruggewaarts gekeerd, sprak *Iupiter* aan, die in de lucht zweevende, met de linker hand vlak open, en een weinig in 't verkorten, op *Hercules* wees. *Iupiter* was met zyn bovenlyf voorover, en de beenen in 't verkorten na *Mercurius* gekeerd, wyzende met de regter hand, waar in hy den scepter had, dwars over zyn lyf na om hoog, terwyl hy met de linker hand achterwaarts tegen zyne dy de blixem hield. Achter den wagen, boven *Hercules*, naar de regter zyde, rees de grond bergachtig op. Achter de paarden wierd men hooge pynboomen, cypresfen, en eenige atgebroke ne stammen gewaar; en achter *Mercurius* etelyke wat laager en verder. Na de linker zyde, tot op den *horizont*, zag men de zee, en niet verre in de zelve een rots of klip, hebbende de gedaante byna als die van een verschrikt mensch, welken ik oordeelde den ongelukkigigen *Lychas*, zynen dienaar, door de woede zyns meesters

ters in zee geworpen, te zyn. Op den voorgemelden rotsachtigen heuvel stond een rookend autaar, en nevens het zelve een brandend vuurvot, als mede de knods van *Hercules*. In het panneel, of de vlakke des autaars, was een arend met opgespreide vleugelen, en de blixem in zyn bek, op een feston van eikebladeren zittende, uitgehouwen. Vooraan het Stuk, aan de linker zyde, lag een heel zwaare stronk van een ouden boom, met zyne wortels om ver gebaald, waar van de plaats, daar hy gestaan had, zich noch als een opene kuil vertoonde. De wortels waren ongemeen dik begroeid met een deel takjens; en het ander eind kwam na vooren toe tot het midden des Stuks, alwaar het in de lyst schoot. Hier en daar lagen eenige maytakjens, en steenen van hunne basis afgestooten. Op de grond, by *Philoctetus*, lag de yvoore boog en pylkoker van *Hercules*, met goud vercierd; zynde de zelve meer als gemeen groot. De riem, die 'er aan hing, was met goude gespen verrykt. Op deze koker stond een kleen beeldtje ingelegt of gedreeven, verbeeldende *Atropos*, de laatste der noodschikkelyke Zusters, met een schaartje.

Dit Stuk was van de regter zyde, een weinig van vooren, zeer krachtig gedaagd. De heuvel met het autaar, benevens het achtereind van den wagen, waren meest van de boomen in de schaduwe. De paarden van vooren, en het bovenlyf van *Mercurius* tot de halve dy, vertoonden zich in 't licht; zynde hy voorts laager, met een gedeelte van de grond, in de schaduwe. *Jupiter* zeer hoog, byna tot aan de lyst geplaatst, ontving achter op zyn hoofd, schouder, en arm, licht; en het overige zyns ligchaams was in de schaduwe tegens de heldere lucht. De boomen achter de paarden waren redelyk donker.

Als mede het licht, koleur, en koleur der kledingen.

Philoctetus, *Paans* zoon, had een satyne wapenrok aan, van koleur de paille of stroogeel, heel krachtig. De banden van de zelve waren met goud gestikt op een groenachtig blaauwe grond. Zyn mantel, die achter zynen rug hing, om de middel in de gordel tusschen het gevest van zyne pook gesteecken, was karmozyn koleur met goud gestikt: zyne brooskens desgelyks. Zyn hair was blond, en kort gekruld, hebbende weinig baardts. Zyn helm, nevens een halve piek, lagen by hem neêr. Den helm zag men een weinig van binnen, zynde cierlyk met goud en zilver doorwrocht. Een groote witte pluim hing van den zelve onagtsaam over de grond.

Het naakte ligchaam op het hout vertoonde zich uittermaaten schoon. De borst, een weinig zwellende, ontving een krachtig licht. De muskelen, omtrent de maag en ribben, waren tamelyk aangewezen; maar aan armen en beenen zeer twyffelachtig. Aan het regter

been, waar van de voet eenigzins werkelyk was, krompen de toonen binnenwaarts. d'Appelen zynere oogen waren stervende, en heel in den hoek getrokken. De mond, een weinig open, scheen of te zuchten, of den aassem in te haalen, of voor het laatst eenige beweegelyke woorden te spreken; waar over *Philoctetus* zich van droefheid niet kon wederhouden, smeltende in traanen, zo my docht.

Mercurius was naakt, hebbende maar een kleene sluyer van groene zyde om zyn lyf, alwaar de slangeroede in gesteecken was.

De paarden waren gevleugeld; en men zag niet meer als het hoofd van het eene, alzo dat van het ander achter *Mercurius* schoot.

Aanmerkin-
gen des
Schryvers o-
ver dit Ta-
felreel.

Dit Stuk was byzonder aanmerkenswaardig ten opzichte van dien stervenden Vorst, en kwam niet kwalyk overeen met het geen wy in ons eerste Deel aangemerkt hebben in de figuur of afbeelding van de heete Zomer. Het is wel af te neemen, dat het vergift niet alleen zyn ligchaam uitwendig kwelde en smarte, maar hem tot in zyn ingewand brandde en blaakte. Om die reden beeldde ik my ook in, dat hy sterven moest. Zyn aassem was even als een damp, die uit zynen mond, na de koelte gaapende, opging. Zyne oogleden, door de innerlyke hitte stram en zwaar, kon hy naauwelyks open houden; en zyn gezigt, door de dampen bewaasfemd, en deszelfs beweging door de slapheid der optieksche zenuwen vertraagd, trok na de uiterste hoeken toe. Het zweet brak hem uit, en glinsterde van vogt, voornaamentlyk omtrent de borst, daar men een dunne damp, gelyk de waassem van kookend water, over zag zweeven, die zyn ommetrek in de grond deed smelten. Rondom deze plaats was het dat de rampzalige het meeste gevoel had, en alwaar het bloed uit de leden vertrekkende, en een schuilplaats zoekende, na het hert toe vloede. Zyn borst was geswollen, en ging met het inhaalen van zynen aassem op en neer. De buik vertoonde zich ingevallen; en de ribben drukten zich uitwaarts. Het bovenlyf tot aan de middel was gloeiend en brandig van koleur, doch evenwel schoon en fris, als mede het aangezicht. Zyne lippen waren noch niet besturven, noch bleek; doch de handen en voeten reedts byna zwart verbrand. De winkbraauwen vertoonden zich een weinig opwaarts getrokken, gelyk iemand die, slaaperig zynde, de slaap nochtans zoekt op te houden. De armen en beenen waren ontbloed, bleek en droog, als met de dood vermengd; doch de vingers, knokkels, kniën, en toonen paars, en geelachtig opgehoogt. Omtrent de ribben en buik zag men eenige roode en paarsachtige plekken van het vergift; en zyn hembd, tot onder de navel geschooven, hing aan flarden, waar van het meeste deel onder zyn lyf en dyen lag, zynde het zelve hier en daar

met

met bloed besmet. Aldus lag die doorluchtige Held en Blixem der Godloozen zieltoogende. *Jupiter*, heel bewoogen, sprak *Mercurius* aan, hebbende zyn gezicht ter zyde neder geslagen op dit droevig lyk, terwyl *Mercurius* opwaarts na den Hemelvoogd keek, met een pynlyk wezen, als of hy zeggen wilde: *aanschouwt, ô Vader, hy legt en sterft*. Men zag hier noch daar omtrent geene menschen dan de voorgenoemde, als mede geene *Satyrs* of Boschgoden. Het is zeker, dat, zo 'er eenige zyn geweest, hy die in zyne woedheid wel verjaagd heeft. De droefheid van *Philoctetus* was, myn 's oordeels, in zyn wezen niet wel uit te drukken; en zekerlyk heeft de Konstenaar reden gehad om derhalven zyn aangezicht te dekken. Maar waarom *Paans* zoon alleen by *Hercules* was, zonder dienaars, kon ik niet bezeffen: doch ik vertrouw, dat het geweest is om dat de Schilder het niet noodig heeft geoordeeld; konnende deze boezemvriend het zelve alleen genoegzaam klaaren; ten anderen, vermits de Dichter daar niets van meld; en ten derden, om dat de zaak zich zelve zo klaar ontwind, dat het minste daar by gevoegd zynde, de zelve zou doen veranderen, en in plaats van een onverwagt voorval, een voorbedagte lykstatie of plegtigheid doen schynen. Aldus kan men wel afneemen, dat dit lykhout of deze houtstapel niet voor hem bereid is geweest; maar dat hy ze schielyk met zyne eigene handen heeft opgeworpen: gelyk de Poeët zegt.

Het aanmerkenswaardigste in dit konstig Stuk was, dat men deze drie dingen natuurlyker wyze en duidelyk zag aangetoond; de daadelykheid, het voorleedene, en het toekomende. Het eerste voorteecken van dit droevig schouwspel begon toen hy het vergiftigd hembd van *Nessus* door *Lichas* ontfangen hebbende, voor het altaar offerde aan den grooten *Jupiter*, zynen vader. Het vervolg zyner dolheid zag men aan dien rampzaligen in zee geworpenen, in een steenrots veranderden, waar na hy zich verbrand: en verders zyne toekomende triomf door den wagen dien *Jupiter* hem toezend tot zyne vergodding. *Renascitur ex funere Phoenix.*

Maar laat ons eens een korte en leerlyke uitlegginge maaken over de perfoonen van *Nessus*, *Dianira*, en *Lichas*.

Derhalven staat alhier aan te merken, dat deze *Centaurus* ons leert Korte en leerlyke uitlegginge op *Nessus*, *Dianira*, en *Lichas*. en aanwyft, hoe gevaarlyk de geschenken en giften onzer vyanden zyn, welke de dood aan dien grooten Held veroorzaakten. In *Dianira* bespeurt men de onverstandige of onbescheidene drift en uitwerking van haare minnendyd, welke haar een werktuig van haars mans dood deed worden. En in *Lichas* werd men gewaar het ellendige loon van zyne diensten, en hoe het ongeluk der dienaars somtydts by

de Grooten zodanig gereekend word, dat zy de gehoorzaam- en ongehoorzaamheid even strafwaardig oordeelen.

Boven de deur, tegen over het voorgaande Stuk, zag men in het uitgaan een ander Stuk, 't geen achtkant was, even breed als de opening, welke ik meende een gat in de muur te zyn, om dat het een weinig somber was: maar naauw toeziende, bevond ik het aldus.

Twede Tafereel.

Zin van het
zelve.

A *Amphitryo* met *Alcmena* in haare slaapkamer zynde, had, eer hy na bed ging, de twee kinderen *Iphiclus* en *Hercules* in zyn schild onder een paviljoen gelegd, daar *Juno*, vol haat en gramschap, twee slangen in smeet, om deze onnozele kinderen te verslinden, voornaamentlyk *Hercules*: maar hy verwurgde ze beide, en smeet ze voor *Amphitryoos* voeten neder.

Beschryving
van het Tafereel
in 't geheel.

Vooraan ter linkerzyde, een treede hoog, lagen deze twee kinderen in het schild, zynde de zelve met een balustrade, die 'er om liep, geslooten, van vooren na het oogpunt wykende, welke twee derdeparten van het Stuk besloeg. *Amphitryo*, naakt uit het bedde gesprongen, met den degen in de vuist, noch in de scheede, op het geschreeuw van de kinders, kwam om te zien wat de oorzaak daar van was; en zettende zynen voet op de tree, komt hem de jonge *Hercules* te ontmoet, houdende, met een lagchend wezen, en hem aanschouwende, in zyne beide handen vast een van die slangen, welke hy wurgde en hem toereikte. De andere lag reeds neder op de grond voor zyne voeten; waar over *Amphitryo*, verbaafd en verschrikt staande, te rug trad. Het ander kind, schreijende, lag half uit het schild omgevallen, met het kussen en een slip van de doek op de vloer. Achter *Hercules*, en over het schild, hing de purpere mantel van den *Thebaanschen* Prins over twee stokken of halve pieken, welke schuins op uit de muur staken, en vastgebonden waren. Heel boven de zelve, een weinig agterwaarts, zag men de bedroogene *Juno* opwaarts vliegen, omcingend van een donkere wolk, hebbende haare linker hand met den scepter in de zyde, en de andere toe na om hoog, schynende met de vuist te dreigen, en ziende met een stuurs gezicht nederwaarts op de kinderen. Wat verre voorby de baluister, in het midden des Stuks, liep een trap vier à vyf opwaarts aan wederzyde met een borstweering, die zich van d'eene zyde tot de andere dwars door het Stuk strekte. Achter de zelve, aan het eind, in het midden des Stuks, zag men een groote en diepe boogsgewyze nis of alcove, binnen de welke het rustbed stond, daar een groot gordyn boven hing

hing, 't geen ter wederzyde der alcove aan twee ringen opgeschort was. De muuren rondom de kamer waren acht voet hoog met tapyten behangen; en boven de zelve was, zo veel ik zien kon, de muur in vakken verdeeld, alwaar eenige staauwe basreleevés in uitgehouwen waren, verbeeldende deze en geene krygsdaaden. Aan de linker zyde van de alcove, in den hoek, zag men een ronde pedestál of halvekólom, daar een brandende lamp op stond. *Alcmena*, zeer verleegeu, stond, een weinig bukkende, of geboogen, op deze trap, met een kleene fakkél in de eene hand, die zy om hoog vooruit stak, lichtende en ziende zelve snel toc, terwyl zy met de andere hand op de pedestál ter regter zyde van de borstweering leunde, houdende in de zelve de sliip van haar witte kleed, welke onder haare kin geknoopt zynde, agter na sleepte. Haar hair was in een witte doek gebonden. Het agterwerk zag men van de flambouw of fakkél in een somber licht, behalven die hoek daar de lamp stond, welke zich, benevens de deur, met een fraay loofwerk verciert, een weinig krachtiger vertoonde. *Juno* schoot eenige heldere stralen op de kinderen, en daar omtrent. Dit licht was niet als het licht van een kaars, maar als het daglicht of de blixemstralen. Het grootste licht viel op het onderlyf van 't kind in 't schild, zynde deszelfs bovenlyf en hoofd, die met een gedeelte van het kussen voor uit vielen, in de schaduwe. Hy keerde zich in het schild om, het bovenlyf eenen weg, en het onderlyf een anderen in 't verkorten. *Amphitryo* was met zyn bovenlyf, byna tot de middel, in de schaduwe van de wolken, wordende van de kinderen en de vloer sterk gereflecteerd. Ik stond en dacht, hoe *Alcmena* aan die brandende fakkél kwam: maar naauw toekykende, zag ik een groote goude kandelaar nevens haar by de andere pedestál staan; en peinsde derhalven, waarom *Alceus* zoon die niet genomen had: doch na weinig overlegs dacht ik weder, dat hy ze mogelyk door de schiclykheid en vrees niet en had gezien, 't geen meesten tyd, in zulke gelegentheden, gebeurt; het welk *Alcmena* merkende, is zy uit het bed gesprongen, en heeft ze in de hand genomen: 't geen, myn 's oordeels, waarschynlyk is. Zodanig was dit Tafereel. Deze drie lichten waren byzonder wel en onderscheidentlyk aangewezen. De lamp, die heel ver was, gaf een wit- of bleekachtig licht, maar een weinig bedampt. De vlam van de fakkél was tot byna aan de pit meest bedekt door de wolken onder *Juno*; 't welk, na ik bezeffen kon, een konststreek van den Meester was, om de helderheid van het voorste licht des te helderder en krachtiger te vertoonen, en niet genoodzaakt te zyn het geheele Stuk donker te maaken om het natuurlyk uit te beelden; 't geen hy anders niet hadde kunnen vermyden.

Juno had een *diadema* op het hoofd; en haar kleed was hemelsch-blaauw; haar hulffel wild; en de lokken vloogen als slangen om het hoofd.

De betekenis der slange dooding door *Hercules*.

De Dichters melden, dat *Hercules*, door de Aloudheid voorgesteld als een voorbeeld van alle deugden, zo wel des geestes als des ligchaams, de slangen met zyne handen verftikte als hy noch in de wieg lag: willende daar door te verstaan geeven, dat de mensch, geschikt om groote en gedenkwaardige daaden uit te voeren, zelfs van zyne jonge jeugd af de wellust dient te schuwen, te verdryven, en de vleefchelyke begeertens te wederftreeven.

Zin van een derde Tafereel van *Hercules*.

Als ik nu meende uit te gaan, om verder te zien wat 'er noch mogt weezen, sloeg ik myn gezicht om hoog, en wierd noch een ander Tafereel tegen het verwulffel in een koepel gewaar. Ik bleef derhalven staan, nieuwsgierig om te zien wat den inhoud daar van mogt zyn, en of het eenige overeenkomst met de voorgaande Stukken had: en na een naauwkeurige opmerking bevond ik het te weezen de vergoding van dien grooten Held, door *Jupiter* en alle de Goden en Godinnen verwelkomd.

Verbeelding van het Zoldertuk.

Jupiter zat in het midden op zynen arend, heel hoog. *Hercules*, met laurieren gekroond, vertoonde zich heel laag, regt daar onder, staande met de eene hand in de zyde, en een olyfrak in de andere, vlak van vooren, tot half wege de dyen, in het voorste van den wagen overeind, en op wolken. De diffelboom steeg een weinig ter zyde op, na den loop der paarden, die *Mercurius* ter linker zyde opwaarts mende, zwaayende weder na het midden toe, en maakende met den wagen een halve cirkel, zo dat men de gevleugelde paarden meest van onderen zag, de borsten van vooren, en de hoofden na de regter zyde toe. *Mercurius* hield den toom met de regter hand, digt by den mond. De wagen was omcingeld met een mecnigte *Cupidootiens* met kranfen en takjes. *Mercurius*, zyn hoofd regtsom keerende, zag na *Jupiter*, die hem met zynen scepter na het firmament wees op een ronde kring van twaalf glinsterende sterren, welke rondom eenige kleene wolken verlichtten. Alle de hemelsche onderdaanen zaten op zweevende wolken, roepende met toejuigchingen en handgeklap. De zon scheen helder.

Ik stond verfteld, als ik na lang speculeeren zag dat 'er niet een zyn kenteeken by zich had, dan *Jupiter* alleen, die op zynen arend zat met de blixem in de hand, en *Mercurius* met zyne slangeroede en de wieken aan de voeten. In 't eerst kon ik de reden hier van niet bezeffen: maar daar na bedenkende, dat de Goden malkander in den hemel

hemel genoegzaam kennen, sloeg ik myn gezicht op *Hercules*, en zag dat hy zyn knods noch huid mede niet by hem had. Toen dagt ik wel, dat de zelve met zyn ligchaam verbrand waren. Echter merkte ik aan zyn gekroeft hair en baard, en aan zyne schoone gestalte, dat het niemand weezen kon dan *Hercules*. In 'tkort, ik zag alle de Goden en Godinnen, den een na den ander, en begon ze allegaar te erkennen, ja tot de minsten toe: *Apollo* aan zyn glinsterend wezen en schoon ligchaam: *Diana* aan haar zwart hair en bruin vel: *Bacchus* aan zyne opgeblaaze wangen en ronde leden: *Esculapius* aan zyn lang getuit hair en baard: *Venus* aan haare volmaakte en poezelachtige leden en lonkende oogen: *Momus* aan zyn gek wezen, enz. Den een had zulk een koleurd kleed aan, den ander zulk een. *Venus* had een rood, *Diana* een blaauw, *Bacchus* een purper, *Ceres* een stroogeel, *Momus* een groen en geel, enz. het welk hen zo duidelyk bekend maakte, dat ik 'er onmogelyk aan konde twyffelen. Doch *Juno* en *Iris* zag ik niet, ter oorzaake, geloof ik, dat de eerstgenoemde die smaad niet lyden noch gedoogen konde dat *Hercules* zodanig een eer wierd aangedaan. Ik speculeerde verder over de ornamenten en cieraaden van de kamer, en bespeurde dat die zo ordentelyk en eigen tot de zaak waren dienende, dat het een wonder was. Aan ieder zyde stonden acht kolommen van pisaans marmer met banden, redelyk wyd van malkander, dwars doorneeden; een aan wederzyde van de deur, in ieder hoek een, én tusschen beide twee dicht aan malkander, met hunne architraaf, fries, en cornis; en boven de zelve een borstwearing met panneelen, op de welke het verwulffel rustte; en in het midden dit laatst gemelde stuk in een ovaale lyft of krans van eikenbladeren met haare vruchten. De metopen in de fries waren verciert met uitgehouwene ranken van het zelve loof; en in de panneelen van de borstwearing zag men festons, waar aan een laurierkrans hing. Tusschen de twee eerste en laatste kolommen zag men mede in langwerpige vierkante vakken diergelyke festons, en onder de zelve een knods met een leeuwenhuid. Deze festons waren van palmtakken met hunne vruchten. Aan wederzyde der deur, tusschen de zelve en de eerste kolommen, stonden palmboomen, welker loof tot boven aan het verwulffel reikte, en heel cierlyk over het voorgezeide Tafereel swierde. Deze palmboomen, benevens de cieraaden in de fries, waren van brons; de architraaf en cornis van serpentynsteen; en de fries van pisaans marmer, gelyk de kolommen. Aan ieder zyde van de deur, tusschen de twee eerste kolommen, was een groote basreleve van een ligt geel marmer zonder vlakken. De eerste verbeeldde

Eigene berekenissen der Goden en Godinnen.

Als mede hunne kolouren van kleedingen.

Beschryving van de Architectuur der Kamer.

Her-

* *Hijmy*
cap: 30.

Hercules slaapende, zynde rondom omcimgeld van de troepen der *Pigmeen*: de tweede, daar hy wakker werdende, de zelve in zynen leeuwenhuid verborg. Door deze eerste proef en daad van dapperheid is hy naderhand genoemd geworden * *Hercules Primogenitus*. Aan de andere zyde van de kamer, tegen over dit laatste, zag men *Hercules* by *Omphale* spinnende; en in de andere vak daar hy *Nessus* dood schiet.

Rondom het Zolderstuk waren andere twaalf ronde kleene vakken in kranffen van palmladen aan elkander gehegt, of door een gevlogten; waar in, in flaauw basfeleeve van *Stucco*, de daaden van *Hercules* uitgebeeld waren. Tusschen de zelve en het Stuk zag men eenige leeuwekoppen.

Doch eer wy voortgaan te verhaalen, zullen wy mede eens aantoonen wat de Heidenen door de vergoding van *Hercules* hebben te kennen gegeven.

Uitlegginge
over *Hercules*,
daar hy
onder 't getal
der Goden
geplaatst
word.

Hercules, de roem der dappere Helden, toont ons door zyne vergoding, dat die geen en, welke door verwaandheid by hun leeven getracht hebben zich zelfs te vergoden, even als *Antonius* met zyne *Cleopatra* deden, of door een smeekelyke en vleijende redeneeringe tot het volk, gelyk meest alle de Persiaansche Koningen, en zelfs *Romulus*, hebben gezocht te verwerven, den regten weg misgaan: daar in tegendeel *Hercules*, zo lang hy op deze waereld leefde, niet deed dan die van Wangedrochten en Geweldenaars te zuiveren; werdende geen Goddelyke eere, dan na zyne dood, aan hem bewezen: want de eeuwigheid, welke de dood alleen hem aanbragt, leert ons, dat de waare deugd in dit leven niet geveleid wil zyn, gelyk *Alexander* zulks te kennen gaf aan hen, die hem reedts een God noemden, hun toonende het bloed 't welk uit zyne wonden liep op de zelve wyze als die der andere sterfelingen. Want hoe vermoogende en deugdzaam een mensch zy, zo lang hy adem schept kan hy zich niet wel gelukzalig noemen, om dat hy niet buiten 't bereik der tanden van de bitse nyd is, zo min als *Hercules* geduurende zyn levenstyd. De Heidenen hebben hem, volgens hun bygeloof, als een God geacht; geloovende ook 'teevens, dat, alhoewel alle zielen onsterffelyk zyn, nochtans die der dappere Helden, welke de deugd opvolgen, tot een veel hooger trap van eere geraaken, en deel aan de Goddelykheid verkrygen. Ja zelfs schikken zy hem *Hebe* de Godinne van de Jonkheid, ter oorzaak van de krachten die hy had, welke men zonder de jonkheid niet hebben kan, tot vrouw in den hemel toe.

Verwaand-
heid in *Empe-*
docles.

Gelyk zelfs langen tyd daar na de Filosoof en Dichter *Empedocles*, door een opgeblaazendheid het voorbeeld van *Hercules* (welke zyn vriend

vriend *Philoctetus* een zwaaren eed voor zyn sterven afgenomen had, van nooit de plaats aan te wyzen daar hy verbrand, of te kennen te geeven waar hy gebleeven was, om het volk te doen gelooven dat hy in den hemel was opgenomen) ter dezer oorzaake zich zelve in den berg *Ætna* wierp: maar zyne muilen, geheel van yzer zynde, welke met de gloeiende steenen en aarde uitgeworpen wierden, ontdekten het geval en de waarheid. Doch hier af al genoeg: keeren wy weder tot het vervolgen van onze verhandeling.

In het uitgaan zag ik op de vloer een *Sphæra mundi* of Waereldskloot zeer konstig ingelegt, aan wederzyde met compartimenten verdeeld, en met sierlyke banden doorsneeden, die na het centrum doorliepen, van kostelyke marmer en jaspis. In ieder steen was een Monster of Gedrogt, welke van de Waereldskloot af liepen, zynde die geene daar *Hercules* in zyn leeven de waereld van gezuiverd had.

En de vere
beeldingen
in de vloet,

Ik kon my niet verzaadigen in het beschouwen van dit werk, 't geen my in allen deele ten hoogsten vergenoeging gaf. Na dat ik eindelyk alles had bezichtigd, trad ik ter kamer uit, en klom ter zyde de trap op, alwaar ik op een *Borders* kwam, 't welk my na een ander Vertrek, van de Order *Ionica*, geleidde, zynde niet minder als de voorgaande in kostelykheid van cietaaden en marmer.

Gezicht der Tafereelen in de derde Kamer, na de Order Ionica gebouwd.

E L F D E H O O F D S T U K .

ALs *Semiramis* eens haar hair kemde, en het zelve weder op zou binden, wierd haar tyding gebragt, dat de Babiloniers van haar afgevallen waren. Hier op liet zy de eene hairvlegt also ongebonden hangen, en trok aanstonds tegen de afvalligen te veld: bond ook haar hair niet op voor dat zy de stad herwonnen, en het volk weder onder haare gehoorzaamheid gebragt had.

Verhaal der
Geschiede-
nis.

Deze heldhaftige en moedige Vorstin stond van haar stoel op half gehuld, zweerende met de duim van de regter hand om hoog, trekende met de linker haare zylokken, dewelke een jonge maagd, aan haar regter zyde staande, in de hand had, en alwaar de kam noch in stak, na zich. Op de tafel by haar, die met een kostelyk tapyt, styf van goud geborduurd, behangen was, stond een groote ovaale spiegel in een met loof en bladeren gedreevene goude lyst, en boyen op de zelve twee dui-

Beschryving
van het Ta-
fereel.

ven welke trekkebekten van gemat zilver. Voorts lagen op de tafel eenige klynoodiën, als brazeletten, karkanten, en juweelen, gelyk mede haar *diadema*, piramiedsgewyze, vol gefleente gezer, Achter haar stoel stond een jong Meisje, houdende een goude schaal, in welke eenige kommetjes, potjes en doosjes met riekend goed waren. Even agter deze vertoonden zich twee andere Juffers, heel ontsteld, malkander door verslagenheid omarmende. Ter linker zyde zag men een oude Matroone met den rug herwaarts aan, houdende in haare linker hand een open brief. Een weinig meer na het midden trok een andere Juffer een sierlyk gewrocht fonteintje, op vier wielen rustende, 't welk by de tafel stond, van daar na vooren toe in den hoek. Vooraan, ter regter zyde, lag een Bode op zyne eene knie voor de Koningin, gantsch verslagen. Achter aan 't einde van de kamer, in het midden, zag men een groote opening als een poort, en aan wederzyde der zelve een Term van wit marmer, aan dewelke eenige wapentui- gen hingen. Voorts was de kamer rondom met tapyten behangen. Deze poort strekte als een ingang voor een ander prachtig vertrek, verciert met basreleves en ander beeldwerk. Heel aan 't eind derzelve zag men een groote ondiepe nis, en daar onder een breede pedestal, of sierlyke bank, daar een beeld, met de voeten naar het licht, ter zyde op zat, houdende op haaren schoot een groote ronde kloot, daar zy met de regter hand, in de welke zy een scepter had, op leunde. Haar hoofd was verrykt met een driedubbelde muurkroon. Boven haar, in de nis, stond, basreleefsgewyze, een bedaard Man deftig gekleed, leunende met zyne regter hand op een knods, en houdende in de linker een fakkel. Zyn hoofd was met een bloemkrans verciert; en om den hals hing een goude keten. Dit beeld was van goud, en de grond van de nis azuur- blaauw. De kolommen waren van wit, en het geheele gebouw van Egyptisch marmer, en de cieraaden goud. Achter de Matroone, aan 't einde van de eerste Kamer, was een jonge Dogter ergens opgeklommen, reikende met de eene hand zo hoog als zy kon om eenige wapentui- gen van een der Termen af te neemen, het welke haar de Matroone uit or- dre van de Koningin gebod, wenkende met haare regter hand, en de voorste vinger na zich, de gemelde wapens herwaarts te brengen. Het Meisje keerde zich daar na om, terwijl zy de wapens ontbond.

En de kolur-
ren der klee-
dingen van
de Persoo-
nen

De Koningin stond aan de tafel met het bovenlyf een weinig links- om gekeerd; de boezem, half bloot, vooruit; het hoofd overeind, eenigzins na de linker schouder; de oogen wyd open; en de mond een weinig, gelyk iemand die spreekt. Zy was gekleed in het wit satyn, heb- bende een donker blaauw ryglyf of kuras aan, zeer kostelyk met goud ge-

gestikt en met gesteeentens bezet. De mouwen waren heel wyd, doch opgefronst, en met een goude gespe of haakje vast; haare rok boven de knie geknoot en rondom opgeschort. Zy had brooskens aan tot half wegen de beenen. Haar mantel, op de stoel leggende, was van Tyrisch purper met goud doorwerkt, en met hermynen gevoerd.

De jonge Dogtere, die bezig was met het hoofd van haare Vorstin te palleeren, was in 't paarsch gekleed. Het jonge Meisje agter de stoel, door het schieelyk opstaan van de Koningin een weinig gestooten, trad te rug, en stortte een kopje op de schaal om, waar over zy zich ontsteld en verleege toonde. Deze was gekleed in koleur de rose: de twee achter haar, in 't donker blaauw, een weinig groenachtig. De Matroone had een lange lakensche mantel aan van een donker feuljemorte koleur, met een goude rand of boordsel. Haar onderkleed, zo als men aan de mouw kon bemerken, was donker paarsch of violet; en haar hoofd sierlyk bewonden met veele koleurdewindfels, waar van de slippers agter op den rug hingen. De Dochter, die de wapentuigen afnam, had een heel bleek appelbloessem koleurd kleed aan. Den Bode zag men een weinig van agteren tegen de regter zyde, hebbende een klein manteltje, donkergraauw of zwart met een kleene goude franje daar aan, op zyne schouders omtrent tot de halve rug hangende. Zyn onderrok was ligtgraauw, en kwam hem tot over de kniën. Zyne brooskens waren van wilde huiden. Hy had een pook op zyde of in zynen gordel gestookt, en een kleene staf in de hand. Zyn helm, met een draakekop en twee vleugels, als die van een vleermuis, boven op, lag by hem neer. Zyn hair, nevens zyn bruine vel, glinsterende van zweet, was niet lang, echter achter gebonden.

De kamer ontving haar licht van de regter zyde, door een groot venster boven boogsgewyze, 't welk krachtig op de Koningin en daar omtrent viel, een weinig van vooren. *Semiramis* gaf een slagschaduwe op den hoek van de tafel, waar tegen de Matroone onder met goede werking afkwam. De Bode was meest in de schaduwe, als zynde meer voorwaarts dan het venster. Het behangsel, tusschen de dam van het venster en de opene poort, was half in de schaduwe, waar tegen de Vorstin en die agter haar stonden zeer krachtig afstaken. Op deze behangfels, die zeer oud of somber, en donker purper van koleur waren, zag men met de naald ongemeen kostelyk uitgewerkt de Zondvloet en de Arke *Noachs*, en op de andere de verwarring van Babel, daar het volk aftrekt en zich verdeelt: en boven langs de rondte van de poort heen, als om de rand van een medailje, waren eenige Syrische characters of letters. Aan de regter zyde, boven over de behangfels, zag men de kamer ligter, door twee ronde vensters die na het oogpunt

Als mede het licht, en de gelegenheid van de Kamer.

weeken. De zoldering liep rond, boogsgewyze. De vloer was met groote marmarsteenen van verscheidene koleuren ingelegt. Omtrent de tafel en de voorste *graep* lag een groote witte ronde steen in de gemelde grond, welke zich zagtelyk met het ander licht vereenigde, zonder echter het oog daar op te trekken.

Vooraan, ter regter zyde, achter den Bode, ging een trap nederwaarts na een deur, die zich om laag vertoonde. Door het venster zag men het verschiep, of ten gedeelte van een palmboom.

Ik heb vergeten te zeggen, dat de wapenen, die aan de Termen hingen, in pylkookers, boogen, en zwaarden bestonden. In de bak van de fontein, welke goud was, liep een straal waters op een doek of twee, en een spongie die 'er in lagen.

Tegen over dit Stuk, aan de andere muur, zag men het vervolg van het voorgaande, verbeeld in een

Twede Tafereel.

Inhoud van
dit tweede Tafereel.

Hier vertoonde zich *Semiramis*, tredende met een ongemeene deftigheid en moed uit het Koninglyk voorhof. Deze Heldin kwam de trappen luchtig af. Een martiaale vlam scheen haar het hert t'ontsteeken, welke haare kaaken deed bloozen. Haare oogen glinsterden als twee sterren. Had zy den helm niet op gehad, men zou haar, aan haar kleed en toerusting, voor een *Diana*, die ter jagt trekt, aangezien hebben. Alles, wat tot haar vertrek diende, was voor handen, als mede haar Koninglyke mantel: maar zy weigerde dien aan te doen; vergenoegende zich alleenlyk met pyl en boog, benevens haar ontzag. De Dienstmaagden liepen de trappen op en af; brengende d'eene dit, en d'andere dat aan. Eene der voornaamste zettede haar den gekroonden helm op. Een voetbank wierd voor haar beneden aan de trap gesteld, terwyl een andere haar het zwaard omgordde. Het moedig paard, ten oorlog opgevoed, stond beneden aan de trap gereed. De trompetten bliezen; en het volk drong door, vol van verlangen. Daar wierd ruimbaan gemaakt. De Ruiters stonden geschaard op het binnenhof. De Bode liep derwaerts de trappen af, terwyl de Matroone boven in het portaal met een gaapenden mond al dit werk aanschouwde. Den hemel was helder, en scheen haar groots voorneemen te willen begunstigen.

Deze dingen alzo in de vlugt overloopen hebbende, dagt het my onmogelykallest te kunnen onthouden om dit deftig en konstryk Stuk na den eisch te kunnen afmaalen. Derhalven ging ik voor het zelve Stuk staan, vergaderde alle myne zinnen by een, en merkte het op de volgende wyze aan.

Aan de linker zyde van dit Tafereel zag men een deftige Poortiek, met vier kolommen van de Order Ionica, welke hunne behoortlyke

lyke ornamenten onderfchunde; en aan wederzyde op een borftweering een baluifter, die vyf à zes trappen hoog af liep tegen een breede of dikke pedefal aan ieder zyde, op de welke leeuwinnen lagen met kap en dekkleeden, vol Syrifche characters, op het lyf. De poort was boogsgewyze, en boven de zelve een *cartoes* of kartel, die de cornis onderfchraagde, waar in een leeuwecop van brons uitgehouwen was. Boven ieder kolom, in de fries, waren mede diergelyke leeuwecoppen; en tuffchen ieder der zelve zag men een flauw uitgehouwene pylkooker en brandende fakkel, kruiswyze over malkander. Aan wêerzyde, in de vleugels van de Poortiek, ftond een nis gelyk met de deur, na het oogpunt wykende. Aan 't einde dezer vleugels waren noch twee kolommen, welke tegen een borftweering of muur, die tot in het midden des Stuks op een laage grond liep, ftuitten. Deze muur was met platte banden, op de manier als pilafers, verdeeld; en tuffchen de zelve waren ronde venfters, daar men het binnenhof door, en boven over de muur heen, de zyde des zelve hofs zag vervolgen na het oogpunt toe, heel diep in het Stuk. Aan 't einde der gemelde muur was een diergelyke borftweering of muur, *parallel* aan de voorfte, die het binnenhof inftuitten; en verder achter zag men eenige boomen, als palmieren en andere hooge boomen, boven overftecken. Op de voorgrond, aan de regter zyde, was de grond ruw en rotsachtig tot aan den onderften drempel, gaande met trappen agter af na het voorhof; in het midden van het welk een groote fontein oppereggt ftond van witte marmerfteen, ruftende op een bazement van vier of acht boogen, welke door vierkante pilaaren, zeer hoog en zwaar, Dorifche Order, of Ruffiek, met banden doorsneedden, onderfteund wierden. De pilaaren waren effen, doch de banden ruw en rotsgewyze gehakt; hebbende dit werk geen fries noch cornis, maar een groote plint, drie voet hoog, die mede omliep, van wit marmer even als de beelden. Boven de zelve, in het midden, wat hoog op een trap drie à vier, ftond een groote Waereldkloot, door vier Stinxen gedraagen, op de welke een Vrouw zat na het hof gekeerd, houdende in haare regter hand, om hoog, een zon, en in de linker, om laag, een maan. Op haaren helm vertoonde zich een arend met uitgefpreide vleugelen, en op haar borftlap een leeuwenhoofd. Haare kleeding was als die van een heldin. Op de onderfte trappen, boven de voorgezeide plint, zaten de vier Gedelten van de Waereld geboeid tegens eenige wapentuingen. Onder, tuffchen de gemelde pilaaren, waren kopere gebronsde kommen, welke eenige ftraalen van binnen uit een rots ontvingen. Dit gevaarte ftond in het midden des Stuks tegen het oogpunt, half achter de borftweering. Het voor-

Grondflag
en fehbikking
van al het
vafte werk.

af 25 hooft
af 25 hooft

hof was ruuw, en aan gins zyde met trappen op te gaan, gelyk voor.

Zodanig was de grondslag van dit Tafereel, en de schikking van al het vaste werk. Nu zal ik na myn vermogen de rest afmaalen.

stand en be-
weeging der
Beelden.

Daar trad deze moedige Koningin, een weinig ter linkerzyde des oogpunts, met het linker been de trap af; terwyl haar ligchaam eenigfins achter over hellende, op het regter been, het welk een trap hooget was, steunde. Zy zwaaide haar bovenlyf linksom, met de borst na voren; den linker arm, waar aan zy een klein schild had, een weinig opligtende; terwyl een jonge Maagd, al bukkende, haar een fabel op zyde hing. De regter hand, waar in zy de boog hield, hing met den arm slapjes nederwaarts; en een zwangere pylkoker zag men boven haare regter schouder opsteeken. Een gekroonde helm, daar een groote witte pluim af hing, wierd op haar hoofd gezet. Een derde keerde met den koninglyken mantel, dien de Vorstin in deze tocht niet noodig achtte, aan deze zyde weder de trap op, hebbende haar gezicht op de Koningin gevest. Deze Dogter was met de regter zyde een weinig herwaarts aan gekeerd, hebbende den mantel in de linkerhand om hoog, op dat de zelve niet sleepen zoude, terwyl zy met de regter hand de rest tegen haar lyf vast hield. Haar donker hulfsel stak tegens het witte bont, of de voering van den mantel, machtig af; en haare krullen, door den snellenloop, vloogen achterwaarts; slingerende wyders de rokken tusschen haare beenen. Zy was even onder de borst gegord, hebbende witte voetsoolen aan. Haar rok was ter zyde open, zo dat men het been tot de halve dy bloot zag. Haar kleed was van koleur de rose. De Matroone, bezyden het portaal aan geene zyde, stond vol verwondering voorover bukkende, steunende met de regter hand op de borstweering, en zag na beneden. Onder de eerste trap, vlak voor de Koningin, onder het oogpunt, stond een bukkend Meisje, 't geen een kleene voetbank van yvoor, met purper fluweel bekleed, neder zettede, op dat de Koningin met gemak te paard konde stygen. Zy had haare regter hand noch aan de zelve, terwyl zy met de linker haaren rok achter opschorste, schynende beschroomd voor het paard. Een weinig van daar kwam van de regter zyde des Stuks een Jongeling met zyn aangezicht naar het Meisje gekeerd, aanstappen, houdende met de regter hand een schoon Paard by den toom. Dezen Jongeling zag men vlak tegen den rug. Hy stapte met het linker been vooruit, en het regter heel achterwaarts, raakende even den grond met zyne grootte toon; de borst vooruit heel over zyn gewigt, als of hy noch gaande was, slaande met de linker hand ter zyde tegen het Paard

zyn

zyn buik om het zelve te doen zwaaijen. De borst van 't Paard kwam na vooren, en het gat ter regter zyde wat in 't verkorten; het hoofd op zyde; het voorste linker been vooruit, en het regter in haalende, als of het te rug trad. De neusgaten, wyd open, waren wit, als mede de borst nevens de vier beenen; de rest donker of bruin. Het toom, en ander tuig, was goud met gesteentens bezet; hebbende wyders een kostelyke kaparason op, heel cierlyk belegt met goude platen. De schabrak was purper, styf van goud geborduut, vol met paerlen en andere kostelykheden bezaaid, hangende byna tot op den grond met schoone kwasten, welke na zyne beweging opvloogen. De maanen waren aan tuiten gevlochten, en de staart opgeknoopt. Een tygersvel bedekte de borst. De Jongeling had lang blond hair, achter gebonden. Zyn rok, in 't midden gegord, was ligt weerschyng, geel en groen, steekende tegen de purpere schabrak krachtig af. Zyne regter schouder met den halven rug vertoonde zich bloot, schoon en frisch van vel. Hy had witte voetzoolen aan. Het Paard gaf een slagshaduwe over het Meisje met de voetbank, en noch een weinig voorby haar. Heel ter regter zyde, wat verder, stonden twee Trompetters, na het binnenhof gekeerd, met wildedierhuiden om, en bliezen. Hunne trompetten, byna als de Romeinsche, waren krom als slangen, met een drakenkop aan 't einde. Aan geene zyde der Koningin zag men den Bode, heel over zyn gewigt, de trap afloopen, wyzende met de regter hand, een weinig in 't verkorten, vooruit naar het binnenhof, en zyn aangezicht na de Koningin gekeerd. Aan zyn manteltje, dat agterwaarts vloog, kon men de snelheid van zynen gang bespeuren; zynde zyne actie gelyk die van den vliegende *Mercurius*, heel ontladen en uitgerekt. Hy trad met het linker been vooruit, en de regter voet heel achter en van de grond af. Men zag het volk op de tweede grond beneden de trap tot aan de pedestel van de eerste borstweering, onder zyne beenen door. Dit volk, zo mannen, vrouwen als kinderen, stonde sommige met de handen toegevouwen, andere met de zelve omhoog; eenige omhelsden malkander: andere klaptten in de handen, deze van vrees, en die van blydschap. Onder alle zag men een Vrouw als zeer verleegen of verflagen, latende heel slapjes het hoofd op zyde hangen, de armen voor haar neêr, en de vingers in malkander gevlochten. By haar stond een bedaard Man, spreekende haar, byna mond aan mond, aan; wyzende met de regter hand na den hemel, terwyl hy haar met de linker hand, en een vriendelyk gelaat als of hy haar moed wilde geeven, by de mouw trok. Eenige kinders lagen en kroopen de trappen op. Op het voorhof zag men sommige krygsbenden

te paard, die zich in ordre stelden, en eenige die op hunne paarden steegen. Aan geene zyde der plaats kwamen noch verscheidene menschen de trap afloopen. Het verschieft achter de zelve, aan de regter zyde, was bergachtig. Boven de gemelde trap, heel verre, zag men een groote piramide of naald, benevens eenige palmboomen, somberachtig tegens de heldere lucht opryzen. Het voorhof was ligt, en het hof zelve, aan de linker zyde, van witte marmersteen. De borstweering of muur, aan geene zyde der trap, was met het volk tot voorby de leeuwinnen, door een wolk beschaduwd, waar tegens de voorste groep, daar het grootste licht op viel, krachtig afstak. De Trompetters, aan de zelve zyde, waren, met een stuk van de borstweering daar zy op leunden, in de schaduwe. Vooraan in den hoek zag men een gedeelte van een poort open staan; loopende de zymuur heel hoog tot even voorby de Trompetters, welke daar door in de schaduwe waren, ontvangende hier en daar op hun onderlyf en beenen een weinig licht door de opening derzelve. De poort was laag, vermits de grond van de trappen af afliep; zynde de grond met het agterste van het Paard daar van beschaduwd. Het Paard, en de Jongeling die het ment, waren zeer krachtig met kleene partyen van ligt en donker. De Trompetters, als mede de poort, wierden sterk van de linker zyde *gereflexeerd*. Het volk op de tweede grond, tegen de borstweering, wierd meest van boven door het blaauw der lucht gedaagd; konnende geen *reflexie* ontvangen, vermits zy *parallel* langs de trap stonden. Achter de borstweering, of muur, met ronde vensters, tegen den hoek van de vleugels des portaa's, zag men de top of 't loof van een zwaaren palmboom opschieten, die de geschoorendheid van de gemelde borstweering brak, doende met eenen de kant van de vleugels tegens het witte hof heel lieffelyk in een smelten. Het voorste Portaal, vlak in het licht, was van Pifaansch en Egyptisch marmer met witte cieraaden, gelyk mede de baluifers. De Leeuwinnen, op de pedestalen, waren van Serpentyensteent. De boventrap was van wit gevlakt marmer; de groote en wyde drempel, onder de trappen, van hartsteen; en de grond, ter regter zyde, een weinig rosachtig, met aarde gemengd.

De kolen-
ren der voor-
naamste
kleedingen.

De Matroon vertoonde zich gelyk in het voorgaande Stuk met een donker feuiljemorte mantel aan, en onder een violet kleed, en het hoofd sierlyk omwonden. De jonge Maagden waren mede als gezegt is. Die de Vorstin het zwaard omhing, had een appelbloessem geko-
leurd kleed aan, zynde haar rok achter opgeschort en opgehaakt. Haar
hulffel was blond, tegen het donker groenachtige blaauwe kleed van
die welke agter een trap hooger, in de schaduwe, staande, de Konin-
gin

gin het kasket opzette. Het jonge Meisje, 't welk onder in de schaduw van het Paard kwam, was mede in het blaauw. De Dogter met den Koninglyken mantel vertoonde zich digt aan de voorste baluister, byna tot boven de trap achter de Lecuwinnen, welke krachtig tegenshaar ligte kleed aftsaken. Ik zoude haast vergeten hebben een Soldaat in de poort, omtrent de Trompetters, staande, met een knods met yzer beslagen op zyne schouders, en een ligtgrauwe linne rok aan tot even onder de kniën, hebbende kouffen aan de beenen, en een koperen stormhoed, waar op twee hoornen van een wild dier staken, op het hoofd, en diergelyk een huid, bruin ros van koleur daar de pooten noch aanhingen, omzynen hals gebonden, en een dagge op zyde. Deze Man was geheel in het licht van de poort.

Als ik nu den inhoud van dit Tafereel wel aangemerkt had, begon ik myne gedachten te verzamelen om te doorgronden waar in des zelfs deugd bestond, en waar aan my het meeste was geleege. Neemende derhalven myn zakboek, ving ik aan de voornaamste zaaken, op de volgende wyze, aldus daar in te noteeren.

Voor eerst de schrikking der ongelyke voorwerpen tegen malkanderen, hoogte en laagte, staande en leggende: ten tweden, de schikking der gronden achter malkanderen: ten derden, de plaatting der lichten: ten vierden, de roerendheid in de beweegende voorwerpen: ten vyfden, de stoffagie, klimaat en landaart daar toe eigen: ten zesden, de conditie of character, nevens de dragt en Syrische toerusting: ten zevenden, de byzondere wezens en hertstogten: en ten laatsten, de *harmonie* of houdinge der koleuren.

De voornaamste zaaken in dit Tafereel begreepen,

Toen heel verheugd, en door nieuwe begeerte ontfteeken om verder te onderzoeken wat noch aanmerkenswaardig overig was, zag ik tegen over deze twee Stukken, aan wederzyde van de deur, de navolgende Basreleevens van wit marmer.

In die ter regter zyde stond *Semiramis* op de voorgrond, en daar by een *Architect* met een bord in de hand, waar in hy haar aanwees de platte grond van een stadts muur. Aan de linker zyde waren eenige werklieden bezig met het uithakken, houwen, bytelen en zaagen van steenen: en op de tweede grond zag men de gemelde muur heel slaauw even uit de grond, en boven de zelve, de stad.

Beschryving van twee Basreleevens, benevens een Bronkbeeld in het midden.

In 't ander Stuk was de Koningin te paard zittende, met een pylkoeker op den rug, uitgebeeld, mikkende na een leeuw, die op zyn achterste pooten na haar toekwam, en alreeds een pyl dwars door 't lyf had. In 't verschieft zag men de stadts muur voltooid, en hier en daar eenige palmboomen. De beelden waren klein leeven, en uitermaten konstelyk en zuiver uitgewerkt.

Tuffchen deze Basreleevs stond een vierkant Pedestel in een Nis, en op het zelve het Pronkbeeld van *Semiramis*, houdende onder haare voeten een dooden leeuw; zynde na de Assyrische wyze als een Amazoon gekleed, met een boog in de hand, een pylkoker op den rug, en een gekroonden helm op het hoofd, op welkers kam of top een kleene draak lag, wiens hals zich op het voorste van den helm nederkrulde. Het pedestel was van porfier, en het beeld van massief goud. De nis, achter het zelve, was gelyk het Gebouw doorgaans van serpentynsteen, en de pilaaren benevens de pilasters van Egyptisch marmer.

Boven de nis zag men een langwerpige vierkante azuur blaauwe steen, en in de zelve een brandende houttappel van wit marmer uitgebeeld, uit welkers rook een duif opwaarts vloog.

Boven ieder kolom was een modiljon van olyfbladeren die de architectraaf ondersteunde. En in de fries vertoonden zich eenige wapentuijgen heel slaauw uitgebeeld. Alle de cieraaden in de ornamenten waren goud.

Verbeelding
van 't verwulffel.

Midden in het verwulffel zag men een heel groote koepel, en daar in een Hemels*s*sfeer van blaauw chrystal, met alle de tekenen en cirkelen van goud. Deze wonderlyke machine sloot daar in tot de halve diameter toe; vertoonende het zelve zich zodanig als of de zon daar op scheen, die de geheele kamer verlichtte; om welke reden ik tot dien tyd toe niet gemerkt had dat 'er geen venster in de kamer was. Aan wederzyde van de *Sfeer* waren twee andere Tafels van *Stucco*, en in ieder der zelve een beeld. In de eene was de Sterkte uitgebeeld, als een heldin met een eyketak in de hand, en een griffioen in haar schild; en in de andere een diergelyke heldin, betekenende Staatsbestiering, leidende met de linker hand een leeuw nevens haar by den toom, en in de rechter een staf houdende. Door welke Beelden, benevens de *Sfeer*, volgens het zeggen der Philosophen, de hemelsche *influentien* verstaan worden.

Vloer.

De vloer was gelyk in de benedenkamer met een waereldskloot regt onder de koepel omgelegd, alwaar het licht vlak op vallende de zelve zodanig deed zwellen en verheeven schynen, dat ik schroomde daar over te gaan.

En boven
de deur.

Boven de deur, in een ronde krans van palmloof, zag men in wit marmer uitgehouwen een ouden Zeegod, dien ik oordeelde Vader *Oceanus* te zyn; leunende op een groote zeekruik, daar een menigte waters uit stortte, 't welk dwars door het Stuk liep; waar uit in het midden een heel groote gevleugelde Leeuw kwam. Aan de andere zyde van den Zeegod vertoonde zich een kleene heuvel, en op den zelve een kleene palmiere stam.

stam. Dit Tafereel was als een medailje van een verdieping; zynde de zin, myn 's oordeels, de eerste oorspronk van de Assyrische Monarchie, door den gevleugelden Leeuw uingebeeld, gelyk de Profcet *Ezechiel* geruigt.

Verdeeling en verbeelding der Tafereelen in de vierde Kamer, na de Order Romana gebouwd.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

ALs *Horace* in een beslooten kamp den stryd tegen de drie *Curae* Inhoud der zier Geschiedenis. gewonnen had, en methunne wapenen na het *Capitool* trok, kwam zyne Zuster hem tegen, welke de wapenen van haaren ondertrouwden Bruidgom ziende, dezen haaren Broeder voor een moorder nitschold; 't welk hem vergrammende, trok hy zyn zwaard, waar mede hy haar op de plaats doorstak; bevlakkende op die wyze zyne overwinning met zyn eigen bloed. Dit door de omstanders voor een gruwdaad opgenomen werdende, oordeelden zy, dat hy zich de triomf daar door onwaardig had gemaakt en des doodts schuldig was.

Tafereel.

Deze treur-triomf geschiedde voor het *Capitool*, of Raadhuis, te *Rome* Verbeelding en plaatsbeschryving., niet gelyk deze Stad tegenwoordig is, maar als zy zich toen ter tyd vertoonde. Vooraan zag men een ruim plein, omcینگeld met muuren, alwaar twee gehouwene leeuwinnen van porfiersteen lagen. Of de Konstenaar zulks gedaan heeft om de plaats des te kennelyker te maaken, is niet onwaarschynlyk: doch ik twyffel, of zy zo lang gestaan hebben; hoewel men dit gemakkelyk te ontmoet kan komen. Ter regter zyde was het trotse *Capitolium*, van marmmersteen, en een kostelyke *architectuur*, Romeinsche Order, met veele trappen op te gaan, verbeeld. In de gevel vertoonde zich dit opschrift met goude letters, *Senatus Populusque Romanus*, dat is te zeggen, de Raad en 't Roomsche volk. Hier was het dat zy, met de wapentuigen op spieffen, de trappen Nevens die der personen, en hunne bysondere beweegingen. opklommen. *Horace* volgde achter aan, steekende zyn swaard in de scheede. Achter hem viel zyne rampzalige Zuster ruggelings nederwaarts. Het volk liep van alle kanten by troepen te samen, morrende en vervloekende zyne gruwdaad: maar hy kreunde zich daar niet aan, stappende onderwyl stoutmoedig voort. Voor de trappen, een stap drie

drie à vier lang, was de grond met groote graauwe steenen belegt, en het overige rotsachtig, of een weinig ongelyk. De eerste Wapendraager, ter poort in tredende, hield zyn zegenteken wat laag binnen de zelve. Men zag hem van agteren, zynde byna van beweeging even als de *Gladiator*, de linker arm vooruit, en het regter been op de drempel. De tweede, twee of drie trappen laager, hield het zyne overeinde tegen zyn lyf, omkykende na den derden, die kort achter hem volgde, en hem toesprak. Deze stond op zyn linker been, en de regter voet, een trap hooger, op de toonen, zo dat de knie voor-, en de voet achterwaarts kwam, zwaaijende het bovenlyf een weinig linksom, en het hoofd na vooren, terwyl hy met zyne linker hand tegen de regter borst de stok, en met de regter het einde der zelve onder vast hield. De derde hield het triumfteken op zynen schouder byna overeind, vertoonende zich met de borst vooruit, en den rug mede een weinig na vooren, den elleboog vooruit steekende; de regter voet op de trap, en de linker heil achterwaarts van de grond af als voortgaande; en de andere voor hem als een weinig staande, weezende beide digt aan malkander. Deze drie Mannen wierden *Velites* of Ligtgewaapenden genaamd, hebbende linne kleederen aan, om de middel gegord, een dag of pool op zyde, en eenvoudig gewerkte stormhoeden op, gelyk men in de Prenten der Kolom van *Trajanus*, en in andere overblyffelen der Oudheid vind. Een stap drie à vier daar van daan, regt in het midden des Stuks, volgde *Horace* in zyne volle krygsrusting, hebbende een olyftak beneevens zyne scheê in de linker hand; en aan den zelve arm, die met den elleboog vooruit en een weinig in 't verkorten kwam, een klein schild waar in een leeuw verbeeld was. Zyn borst was vlak van vooren; de regter hand om hoog, steekende met de zelve zyn zwaard in de scheede; het regter been vooruit wat geboogen, en het ander yer na achteren toe in de schaduw van zyn lyf, in gestalte als of hy metter haast aan stapte. Hy zag met het aangezicht van vooren nederwaarts na zyne scheê; hebbende een helm op het hoofd omvlogten met een krans van laurieren en eikebladeren, een pluim daar agter op, welke door het draaijen van zyn hoofd en de snelheid van zyn gang gints en herwaarts zwierde. Een mantel om zynen hals, op de regter schouder vast gemaakt, en tot onder de kin opgeschooven, hing een weinig over de linker schouder, waar van de eene slip achterwaarts vloog, en de andere voor over het linker been slingerde. De banden onder aan de wapenrok, en aan de mouwen, waren kort, doch breed, en onder rond gefneeden. Zyne brooskens kwamen ter halver been. Een weinig van hem af, na vooren toe, zag men de stervende Dochter, byna noch

noch overeind staande, achterover herwaarts aan vallen, de voeten na hem gestrekt, en de armen wyd van malkanderen geslagen, de regter om hoog, en de linker om laag; de borst na het licht gekeerd. De regter heup vertoonde zich opwaarts zwellende, de dy in haar volle lengte, en het been een weinig in 't verkorten, zynde het linker been onder het regter verborgen. Haar aangezicht, mede in verkorting, helde na de regter schouder, welke schouder zich, met een weinig van de borst, bloot vertoonde. Haar kleed, of borstlap, onder den boezem gegord, vloog opwaarts. Haar neergezakte mantel slingerde over haar regter been; en de slip hing over den linker arm. De blonde hairvlegten vloogen, door haar nedervallen, opwaarts. Beneden haar, een weinig meer na de linker zyde, zag men een bedaarde Vrouw, die deze edele Maagd voor het vallen scheen te willen ondersteunen, terwijl zy al schreeuwende na den Moorder zag; steunende met haar lichaam, de borst om laag, met de linker hand op de grond, en de regter om hoog tegen den rug van de vallende Roomsche Juffer. Haar hoofd was met doeken en windsels bewonden. Even achter deze vertoonde zich de helft van een Pedestal, waar op eene van de voorgemelde Leeuwinnen lag, en wat verder achterwaarts de weergaâ na het oogpunt wykende. Twee Soldaaten volgden *Horace*, welke onvernoegd te rug scheenen te willen keeren. Niet ver achter den Overwinnaar waren eenige toekykens verbeeld, welke mede heel misnoegd scheenen. Sommige weezen hem met vingers na, eenige dreigden hem, andere weder keerden hem verachtelyk den rug toe, enz. Het was natuurlyk of men hen hoorde murmureeren. Op de voorgrond, aan de regter zyde, kwam een bedoord Man, met den eenen schouder bloot, snellyk aanloopen, om te zien wat 'er omging. Hy had een korte rok aan, een herdersmuts op 't hoofd, en een fluit nevens een knapzak op zyde hangen. Zyn onderlyf was, benevens een gedeelte van de voorgrond, in de schaduwe, en zyn rug vlak in 't licht. Een hond liep voor hem heen, welke na hem om keek; gelyk deze dieren gemeenlyk doen. Voorby het Raadhuis liep een gedeelte van een muur met haarte architraaf, nevens een groote en breede opene poort, boven boogsgewyze, na het oogpunt. Deze muur strekte zich van daar dwars door het Stuk voorby het oogpunt na de linker zyde, zynde dezelve met pilalters van de Dorische Order, doch rustiek, verdeeld of doorsneden, en tusschen deze kleene nissen zonder iets daar in. Uit deze poort zag men tot even voorby de gemelde *parallele* muur eenig vee komen, als ossen, koeyen, geiten en schaapen, nevens een herder, welke op het gerugt om zag. Deze hoeder met zyn vee de poort inkomende,

deed my gelooven dat hy van de markt kwam, dewyl die achter het *Capitool* was. Over de muur vertoonden zich verscheidene schoone gebouwen, even als paleizen, gelyk mede een kolom, op de welke een wolvin met twee kinderen; zynde *Romulus* en *Remus*, stonden. Boven den hoek van deze muur, aan de regter zyde, zag men in 't verschiet de rots *Tarpeja*, zo ik giffen kon, heel hoog opschieten; maar noch het *Pantheon*, *Monte Cavallo*, *Varicaan*, noch het *Colizeum*; alzo die toen ter tyd noch niet bekend waren. Men bespeurde hier geene ruïnen of vervallene gebouwen, maar schoone en gaave, behalven alleenlyk eenige kleine huisjens; dewyl de Stad noch geen honderd jaaren gestaan had, en te vooren niet verwoest geweest was. Ter linker zyde, vooraan in den hoek, op een hooge grond, stond een vrouw by de bak van een fontein heel verbaast schreeuwende, welke zich geliet als of zy van daar wilde af gaan; strekkende de eene hand om hoog, en de andere aan een jong meisje toereikende, 't geen heel vervaard aan kwam loopen. Een kleen kind, dat door een ander meisje op de kant van de bak zittende gehouden wierd, keek na de grond, op de welke een omgevallene pot lag daar melk uit vloei- de. Deze fontein stond tegen een groote *piramide*, die na het oogpunt liep, aan. Verscheidene menschen kwamen van achter de *piramide*, met troepen van drie à vier teffens, zo mannen, vrouwen, als kinderen aan loopen: andere keerden van daar weder te rug. Alle deze lieden waren gemeen en sobertjes gekleed. Het jonge meisje, dat vervaard aan kwam loopen, had een korte rok aan, zynde blootsvoets, en het hair achter eenvoudig gebonden. Deze groep volks en voorwerpen met de *piramide*, besloegen byna een vierde part van 't Stuk. Een streek laage huizen, verbeeldende een boerenghugt, liep voorby de *piramide* na het oogpunt; en boven deze staken eenige pyn-, cipres, en andere boomen over heen.

Dag en scha-
duwing.

Dit Stuk was een regter dag, doch een weinig van vooren. Het Raadhuis gaf een groote slagschaduwe over de trappen tot voorby die twee wapendraagers, en achter *Horace* over noch twee à drie mannen welke achter hem stonden, tegens de welke hy krachtig af kwam. De zymuuren met de poort strekten zich tot de halve hoogte van 't gebouw, werdende het zelve van de grond sterk *gereflexeerd*, met slagschaduwen die niet al te kantig waren. De *piramide* met de vrouwen en kinderen waren uit oorzaake van een wolk wat somber gehouden, behalven de top, welke een helder licht ontfing. De lucht was met veele wolken bezet, voornaamentlyk in het midden en ter linker zyde van het oogpunt achter de huizen.

De

De Romeinen droegen in dezen tyd geene of weinig koleurde kleederen, dan alleen de voornaamste, maar meest wit of van ligtgraauwe wolle. Om die reden is het, myn 's oordeels, dat den uitvinder dezer Tafereelen de voornaamste personaadjen heeft doen uitmunten: want ik merkte, dat zy meest of graauw of wit waren; d'eene weinig aan de rosse, d'andere aan de groene kant. Ook zag men 'er weinige met lange tabbaarden of mantels, dan alleenlyk oude luiden. De wapentrok van *Horace* verbeeldde goud. De banden onder aan de zelve, en aan de mouwen, waren cierlyk geborduurd op een feuiljemorte grond. Zyn mantel was geelachtig wit, met een violette weêrschyn; de schê van zyn zwaard donker blaauw, en heel cierlyk gewrocht. Het geveft van het zwaard vertoonde een arendtskop. Zyne brooskens, welke met witte banden, doch heel vuil, na ik oordeelde wegens het zand en stof, gebonden waren, hadden een purpere koleur. De mantel van *Horaces* zuster was hemels blaauw; de borstlap ligt geel, weêrschyn met paars, byna gelyk die van haaren broeder. De bedaarde vrouw, beneden haar, was donker van vel. Haar kleed was groenachtig blaauw, zonder eenig cieraad. De leeuwinnen waren van donker porfier, en de *piramide* van een rosachtige steen.

En koleur
der Kleedin-
gen.

Als ik dit Tafereel nu lang genoeg beschouwd, en het zelve in alle deelen naauwkeurig onderzocht had, was ik geheel verheugd, denkende hoe duidelyk dit voorval was uitgedrukt, en dat 'er niets te vergeefs in bygebragt was; hoewel in de Geschiedenis niet een woord gemeld word van alle de persoonen die in deze verbeelding tegenwoordig waren. Waarlyk, dagt ik, het is veel dat het voornaamste van een verhaald voorval wel uitgedrukt werd; en hier in heeft een vernuftig Meester genoeg te doen om aan ieder zyne behoorlyke hertstogt te geeven, op dat de zaak van zelf moge spreken: maar veel pryswaardiger is het wanneer boven dit alle andere omstandigheden daar by gevoegd zyn, schoon 'er niets in het verhaal van gemeld word, indiervoegen dat het een en 't ander natuurlyk schynt.

Ter regter zyde van dit Stuk zag men een uitgehouwene *Basreleeve* van wit marmer, verbeeldende een zinnebeeld over het voorgaande. Dit *Basreleeve* vertoonde zich in een nis, schuins na het oogpunt loopende. Op een hooge trap Roma op haar regter knie, werdende door de Dapperheid opgebeurd. Men zag haar van vooren tegen de borst, keerende haar hoofd een weinig achterover na de linker schouder om. Haar regter arm hing nederwaarts, raakende even met de tippen der vingers de trap, terwyl zy den linker elleboog, ter linker zyde uitsteekende,

Zinnebeeld
op het zelve
in marmer.

de

de hand, waar in zy een slip van haar kleed hield, flapjes na haar toe liet hangen. De linker voet, verre van de trap, rustte op de toonen; schynende door de zwellende heup, en de knie, welke neerwaarts tegen de trap stunde, haar op te duuwen. De Dapperheid vertoonde zich met het bovenlyf op zyde na Roma gekeerd, ondersteunende haaren elleboog met zyne regter hand, zynde die arm van hem heel slaauw in de grond. Zyn hoofd was op zyde: zynen linker arm, door een schild bedekt, hield hy een weinig achter uit. Hy stond omtrent gelyk de bekende Statua van *Apollo*, steunende op zyn regter been, en het linker slaauw in de grond smeltende. Een weinig voorby de zelve lag *Albania* op haare kniën heel geboogen, gekleed zynde als een heldin; hebbende een helm, in gedaante als een Steedemuur, op 't hoofd. Zy lei met de linker hand een staf op de grond neder, houdende de regter voor de borst. De linker knie was op-, en de voet achterwaarts; ziende met een bedrukt gezicht voor haar neder. Achter haar stond het Noodlot, 't welk haar een juk op den hals lei, terwyl zy met de regter hand ruggewaarts achter haar eenige wapentuigen, die nevens malkanderen op pieken stonden, en slaauw in de grond smolten, aanwees. Deze Schikgodin was gekleed als een oude matroon. In haaren gordel stak een schaar. Haar onderlyf zag men op zyde, en het bovenlyf van achteren, zynde haar gezicht regt uit op Roma gevest. Onder de voornoemde wapentuigen zag men den gehoorden Tybergod, rustende met zynen linker arm op een groote kruik, en houdende in de regter hand, welke uitgestrekt was, een riem achter zyne regter zyde. Hy lag op de linker zyde, met de borst tegen het licht gekeerd, het linker been heel uitgestrekt doch wat slaauw in de grond. De regter heup vertoonde zich opwaarts, rustende de dy, welke men maar tot de knie zag, op het andere been: de rest schoot in de grond. Achter zynen rug wierd men de wolvin, en een gedeelte van de twee kinderen, gewaar. Boven hem vertoonden zich eenige kolommen, als van een poortiek, na het oogpunt loopende, die, gelyk aan de andere zyde, half in de grond smoorden. d'Overwinning, vliegende tusschen Roma en de Dapperheid, hield met haare regter hand een lauwerkrans boven het hoofd der eerste; en met de linker gaf zy haar een scepter, daar een kleene waereldkloot op stond, in de hand. Haar kleed vloog snel achterwaarts; smeltende haare beenen, welke geheel uitgestrekt zonder eenige verkorting waren, slaauw in de grond weg. In het schild van de Dapperheid zag men den stryd van *Horace* tegens de *Curacens*, en op zynen helm, die met een krans van eikenbladen omvlogten was, een leeuwenkop, als mede aan zyne brooskens. Dit werk wierd beslooten met

met twee jonge palmboomen, aan ieder zyde een, doch met weinig loof.

Deze triumf was voor my, ten opzichte van dit droevig toeval, zo ontroerende, dat ik twyffelachtig en verward van zinnen wierd, niet wetende of ik my na het volgende Stuk zoude durven keeren, vreezende voor een jammerlyken uitflag. Echter, denkende om zynen heldendaad, daar de geheele heerschappy van Rome aan hing, wierd ik beter gemoed, en schiep eenige hoop op zyne behoudenis, welke ik bevond na myne gedachten te weezen zo als de Schryver dezer geschiedenis ons verhaalt.

Horace dan wierd vast gezet over de begaane misdaad aan de persoon van zyne Zuster, en volgens de wet ter dood veroordeeld; doch weder, uit aanmerking der beweezene heldendaad, verschoond, mits dat zyn Vader zekere somme penningen, daar hy toe gedoemd was, zoude betaalen, die in de gemeene schatkist moesten gelegd worden. Het Tafereel was, na myn onthoud, aldus.

Inleiding of
korte inhoud
van het vol-
gende Stuk.

Twede Tafereel.

Op het *Capitolium*, of Roomsche Raadhuis, zat in een verheeven troon de Gerechtigheid of Roomsche Wet, met de weegschaal in de linker, en de heirbyl in de regter hand. In de eene schaal lag een pook, en in de andere een lauwerkrans met een palmtak; haalende deze laatste schaal verre de andere over: ten teken dat door de barmhertigheid de wet verzacht wierd. De Misdader stond zeer verflagen voor haar, met de handen op den rugge gebocid. Aan haare linker zyde lag de Vader op zyne knie, zettende een vaas met geld voor haare voeten neder. Aan haare regter zyde stond de Barmhertigheid, die haar de hand met de byl vast hield, wyzende haar met de andere hand op een Schildery, 't geen door eenige kindertjens wierd gehouden, waar in men zag uitgebeeld de vervallene Roomsche Heerschappy door de dapperheid van *Horace* hersteld. Wat verder beschouwde men de drie wapenrustingen der verflagenen, door hem zelf rondom het pronkbeeld van Roma aldaar geplant, na dewelke zy haar gezicht geeft had. Een ander Kind, met een lauwerkrans om 't hoofd, maakte den Beschuldigten zyne boeyens met de eene hand los, en zettende met de andere hem zynen helm, of den hoed van vryheid, weder op. Aan weêrzyde van den Troon was een Basreleeve, en boven ieder der zelve een Nis. In de Nis, ter regter zyde, zag men het Afbeeldsel van *Numa Pompilius*, en in die ter linker dat van *Lycorgus*, twee der oudste Wet-

Beschryving
van het Tafereel.

geevers; in het Basileeve onder *Numa*, het voorbeeld van *Charondas*, die, om zyne gemaakte wet stand te doen grypen, zich in den vollen Raad doorstak, om dat hy zelve zyn gebod had overtreden; en onder *Lycurgus*, dat van *Selencus*; daar hy om zyns Zoons wil, die zyne oogen om de wet moest verliezen, een van de zyne liet uitsteeken. Zo streng waren de Romeinen eertydts in het onderhouden van hunne wetten. Boven den Troon zag men twee Tafelen, in de welke de Wetten met Grieksche letters van goud geschreeven stonden.

Deze aangenaame en onverwagte uitslag verblydde my zeer: weshalven ik vol van verlangen na een derde Tafereel trad, om in agt te nemen hoe het begin van zulk een groot werk mogt zyn; en ik bevond het als volgt.

Inhoud van
het volgende
Stuk.

Tullius Hostilius, uit inzichte van zyne bekwaamheden en verdiensten door 't Roomsche Volk tot hunnen derden Koning verkoozen, viel in het Albaansche Gebied, schoon zy een stout Volk waren, en langen tyd in Italiën geheerscht hadden: maar wanneer zy eindelyk door menigvuldige veldslagen waren verzwakt, kwamen zy overeen wegens een lyfgevegt tusschen drie Gebroeders aan wederzyde op te regten, waar van de Romeinen *Horatii*, en de Albaanen *Curatii* genaamd wierden. 't Gevegt was roemruchtig, doch twyffelachtig, maar had een gelukkig gevolg voor de Romeinen: want een der *Horatii*, na zyne twee Broeders verlooren te hebben, zyne sterkte tegens drie zulke aanzienlyke Vyanden wantrouwende, voegde staatkunde by zynen moed, en versloeg door een konstgreep de drie *Curatii*, den eenen na den anderen, en behield aldus de overwinning.

Derde Tafereel.

Verbeelding
van het Tafereel.

Hier vertoonde zich een Kamp met een borstweering geslooten. Aan de regter zyde zag men den Oversten der Romeinsche Krygsbenden, en aan d'andere zyde in het verschieft dion der Albancezen, beide een weinig verheeven zittende, en hunne heirtekenen by zich hebbende. In het midden des Stuks was *Horace* loopende verbeeld, wordende door den laatst overgebleevenen vervolgd; doch hy zich omkeerende, stak zynen vervolger vlak in de borst, waar door hy achterover tuimelde. De tweede, een weinig daar van daan, lag op de kniën, met het aangezicht tegen de grond gevallen, steunende, gantsch bebloed, noch een weinig op den elleboog. Deze lag omtrent midden in het perk tegen de paal, waar op het beeld van 't Noodlot, of de Fortuin, van koper, stond. Even voorby de paal lag de derde op den rug geheel uit-

uitgestrekt; en verre aan 't eind zag men de twee *Horacens* dood leggen. Boven dezen dapperen Held vertoonde zich de Overwinning, die hem met de linker hand een laurierkrans opzettende, met de rechter aan den Oversten der Romeinen een muts met een staf toereikte; waar over deze, vol vreugde, onder het toejuichen en handgeklap des volks, van zynen stoel atrad. Aan de andere zyde stond hun Veldheer in tegendeel geheel verbaasd, keerende den rug na vooren om weg te gaan. Het volk nam de vlucht over hals over kop op het geklank der Romeinsche trompetten, latende hunne veldtekens op de plaats leggen. Ter rechter zyde, achter de Romeinen, beschouwde men een gedeelte van de Stadts muur; en aan d'andere zyde, achter de Albaners, stond, tot voor de muur, het veld vol tenten op een laage grond. Boven den Roomschen Rechter zag men *Romulus* en *Remus* op een grooten steen uitgehouwen. Het veldteken der Albaneezen was een draak of harpy. In het verschiep werd men den Tyber gewaar, gelyk ook de Alpische gebergten met eeuwige sneeuw bedekt.

Dusdanig was het begin van dit konstig werk, 't welk ik nevens het laatste niet minder verwonderenswaardig oordeelde dan het middelste, zo in kracht en schikking als natuurlykheid. Alles was daar in uitermaaten naauwkeurig waargenomen; de hertstogten en bewegingen zo wel uitgedrukt; de plaats zo kennelyk aangewezen; de hoedanigheid der stoffagie zo eigen; mitsgaders de schikking der daaging, schaduwe, koleuren, enz. zo voordeelig, dat ik het naauwelyks voor Schildery konde aanneemen. Drie dingen verwonderden my boven al; naamentlyk dat in deze Geschiedenis zulke drie byzondere verdeelingen uitgevonden waren; te weeten in het eerste Stuk, als het begin, een zaak die waarlyk buiten Rome was geschied; in het tweede, zo als de zelve zich binnen de Stad; en in het laatste, als het slot van de heele zaak, zo als ze zich binnen het Capitoel of Raadhuis had toegedraagen: zonder dat 'er iets aanmerkelyks tusschen beide was gebeurd, noch daar by gevonden kan worden 't geen de pyne waard was om 'er een Schildery af te samen te stellen. Ik spreek ten opzichte van de verscheidene stoffe, die een vernuftigen Meester zo gelukkig in de hand valt tot het uitvoeren van zynen scherpzinnigen en welgeoeffenden geest.

Wil men nu op den zin zien daar het op uit komt, zo is 'er dit noch in aan te merken, hoe krachtig deze drie Tafereelen uitmunteden van het eerste tot het laatste: alle drie te gelyk een naauwkeurige opmerking waardig. In het eerste bespeurt men het gelukkig lot der wapenen, of de dapperheid van dezen Held, waar door hy voor een Verloffer des Vaderlands wierd gehouden. In het tweede beschouwt men hem als een

Aanmerkingen des Schryvers over deze drie Tafereelen van Hoog.

Moorder, of het geval als een bloedige zegenpraaling, en hem door zyn geluk opgeblaazen: en in het derde als een ter dood verweezenen Misdadiger, of als een Overtreeder der wet. Waarlyk, deze drie dingen zyn krachtige voorbeelden ten spiegel voor de menschen. Is het niet de gemeene loop der waereld? Wat worden niet veele door al te groot geluk en voorspoed hoogmoedig en opgeblaazen? En waar toe laten zy zich door hunne blinde drift niet vervoeren? In der daad, de ondankbaarheid aan den hemel is de voorlooper van veele rampen en misgreepen, die hen dikwils in het uiterste gevaar doen vervallen: doch alles schikt zich na het eeuwige bestier der Godlyke Voorzienigheid.

Verbeelding
van het Zol-
der stuk.

In het midden der zoldering was een groot ovaal Stuk, waar in men uitgebeeld zag de Godlyke Voorzienigheid op een globe, zittende in de hoogste verdieping, gekleed met goud laken, het hoofd gekroond, boven het welk twaalf starren blonken, en een scepter in de hand daar een oog aan het opperste einde op stond, hebbende de zon op haare borst, en een spiegel in de linker hand die op haare knie steunde. Haar wezen was vol van majesteit en ontsag, wyzende naar beneden op Roma, die, een weinig ter linker zyde, op een laage wolk zat, verzeld met de Godtsdienst, Dapperheid, en Eendragt. Het lang Leven, Gezondheid, en Voorspoed, kwamen zagtjes zweevende afdaalen na haar toe. Het lang Leven was een schoone Maagd, in het best en krachtigst van haaren tyd, hebbende een vuurvlam op haar hoofd, en een gekrulde slang, bytende in zyne staart, in de hand. De Gezondheid was *Esculapius*, met een staf in de hand, om de welke een slang geflingerd was. De Voorspoed vertoonde zich als een naakte Jongeling, met laurieren gekroond, hebbende een hoorn des overvloedts vol vrugten onder den arm. De Godtsdienst, of Godvruchtigheid, was gelyk een *Vestaalsche Non* gekleed, houdende in haare regter hand een schaal, uit de welke een vuurvlam opging, en ziende opwaarts na de Voorzienigheid. De Dapperheid was verbeeld gelyk een *Hercules* met zyne knods en leeuwenhuid. d'Eendragt vertoonde zich wat bedaar- der van wezen dan de Godvruchtigheid, hebbende in haaren arm de bundel roeden, welke van een *Cupidootje* met een roode band omslingerd en vastgebonden wierd. Roma was in 't wit, of hemelsblauw, gekleed, omhangen met een purpere mantel met goud geftijk. In de regter hand hield zy een piek, en in de linker een lauriertak: wyders een helm op het hoofd, en brooskens aan de beenen.

Aanmerkin-
gen des
Schryvers o-
ver het zelve.

Nu moet men den zin aanmerken; en die ik daar uit begreep, was voor eerst de Godlyke Voorzienigheid als opperste Regeerster en Bestierster der waerelsche zaaken, die de Staaten verneedert en verhetst na haar

haar welgevallen. De drie Gaaven, als Lang Leeven, Gezondheid, en Voorspoed, zyn van haar afvloeiende. De ligchaamelyke Deugden zyn uitwerkingen van de moogendheid waar uit zy voortkomen. De eerste is de Godvruchtigheid, de tweede de Dapperheid, en de derde de Eendragt; als zynde de geene welke haare macht bevestigt, of liever doet aanwaffen. Merken wy nu, wegens de Konst, verder aan de scherpzinnigheid van den Vinder die deze Tafereelen op een ongemeene wyze heeft uitgevoerd: ik zeg ongemeen, alzo ik het nooit op diergelyke wyze van iemand heb uitgebeeld gezien. Voor eerst heeft hy de Voorzienigheid in de hoogste verdieping wel drie maal levensgroot uitgebeeld, na giffing; de drie Gaaven, die zy afzend, wat laager, meer als de helft kleender; en de onderste, te weten Roma en die haar verzellen, noch kleender, en evenwel wat meer als levensgroot.

De Voorzienigheid blyft onbepaald, behoudende altyd haare eigene kracht, zonder eenigfins te verminderen: en schoon de drie andere, die van haar afvloeiën, maar kleene gedeeltens zyn, echter zyn ze ten opzichte van de onderste veel grooter; en hoewel ze zich by de anderevervoegen, behouden ze nochtans hunne eigene gestalte, als over dezelve heerschende. De drie andere, op de onderste wolken, zyn maar ligchaamelyke Deugden, by gevolg veelkleender als de voorgaande, en minder aanzienlyk van gestalte. Roma munt echter uit, en vertoonst zich kloeker; willende daar mede te kennen geeven haare groeiing en aanwas. Dat zy in de wolken zit, is, myn'soordeels, omdat zy boven alle andere machten der wacteld opflygert.

Dit zoude een wanschapen *Concept* zyn, indien de Konst, ten opzichte van de *Perspectief*, niet naauwkeurig was waargenomen; doch deze deed het Stuk zo volmaakt schynen, dat ik oordeelde het onmogelyk anders goed te kunnen wezen: want de onderste *Groep*, als heel laag, was zeer krachtig; de tweede, na haaren afstand, wat flauwer; en de bovenste zeer flauw, en byna onkenbaar.

Dit Zinnebeeld heeft een verborgen zyn, en kan voor algemeen aangezien worden, konnende op alle staaten des waerelds toegepast werden, mits veranderende het beeld van Roma; in welkers plaats men een ander na vereisch der zaak kan voegen, zo als men goed vind. In steê van *Esculapius* zou men het beeld van de Gezondheid door een Vrouw kunnen verbeelden; en in plaats van *Hercules* desgelyks, nemende een Heldin voor de Dapperheid, houdende een eiketak in de regter hand, en voerende een leeuw in haar schild.

Deze wyze van Tafereelen hebben wy in onze Verhandeling aangemerkt onder den naam van Zinnebeeldige, daar men een verborgen zyn

zin by voegt; gelyk men gemeenlyk alle vernuftige Zinnebeelden, zo wel waereldlyke als geestelyke, noemt. Doch om een onderscheid te maaken tusschen de eene en de andere, en te toonen dat dit waereldlyk en historisch is, moet men aanmerken, dat hier in geen geestelyke zinnebetekenende beelden vermengd zyn, maat waereldlyke, uitgezondert deze twee, *Esculapius* en *Hercules*, die ik om de zuiverheid van 't werk als onvoegelyk verwerp, en niet eigen acht dan in Poëtische en verdichte zaaken. By voorbeeld, als in plaats van Roma, Troya of *Agina* verbeeld was, welke Ryken niet meer dan in de Poëtische schriften in wezen zyn; zo bevinden wy dat dit Zinnebeeld, even als zyn voorwerp, niet alleen waereldsch en heidensch is, gelyk de Geschiedenis van *Horace* getuigt; maar dat ook daar en boven de kracht, of verborgen zin, door deze heidensche beelden daar in uitgedrukt is.

Nu zoude iemand mogen vraagen, waarom dit Zolderstuk, met den zin, niet en slaat op den persoon van *Horace*, gelyk het voorgaande. De reden, myn 's oordeels, is deze, dat het slot van de zaak, voor zo veel het hem aangaat, in het laatste Tafereel begreepen is: want hier is geen Vergoding te verwagten; noch de Goden moeijen zich daar niet mede. Zy laten zich alleenlyk geleegen zyn aan de geenen, die onder hun getal gerekend worden, als *Aneas*, *Hercules*, *Memnon*, en meer anderen uit Goden geslagten gesprooten.

De Fabel van Calisto, gepast tot de verciering van het Vyfde Vertrek, gebouwd na de Order Corinthica.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

MY lust hier te verhaalen de wonderlyke verzierde Geschiedenis van *Calisto*, nevens haare Vergoding, verbeeld in vier Tafereelen, niet onwaardig, na myn begrip, om een zo treffelyk Vertrek, als dit laatste was, te verciereren, zynde van de Corinthische Bouworder, en zeer heerlyk, zo ten opzichte van de ongemeenheid der gedachten, als de konstige vloeying der zelve; welkers besluit dit werk tot de uiterste volkomenheid brengt. Het eerste Stuk was als volgt, zo van inhoud als

Verdeeling.

Calisto, door de jacht vermoeid, ging zich leggen onder de schaduwe en 't loof der boomen, om wat te rusten. *Jupiter*, in liefde tot haar ontflooken, kwam in de gedaante van *Diana* haar bespringen, om met haar zyne minnelust te boeten, niet tegenstaande zy met al haare macht, doch te vergeefs, hem poogde af te weeren.

Inhoud van
Verdicht-
fel.

Daar zag men die onnoozele ter regter zyde des Stuks, op een hoogen grond, onder het loof der boomen zitten, niet rustende maar vol van onrust zynde, beschaamd en bevreesd, smeltende in haare traanen, en met haare hand op de kant van een fontein leunende. Haare tuiten, half ontvloogten, hingen onachtsaam over haare bloote schouders. Haar kuische boezem was meer als half naakt. De beenen, meer dan betaamelyk ontdekt, betuigden genoegsaam haar droevig ongeval. *Jupiter*, die dit spel aangeregt had, zag men een weinig verder, digt aan het midden boven den *horizont* of zichteinder; vertoonende zich nu niet meer als een vermomde of gewaande *Diana*, maar als den Oppersten der Goden, door zyne majesteit glinsterende, hebbende zyn *diadema* op het hoofd, en den purperen tabbaard aan, niet als een Donderaar met blixem en onweder, maar alleenlyk door zynen Arend verzeld zynde. Die wreede en ontaarde minnaar scheen om haare droefheid te lagchen, hebbende de linker hand op zyn borst, als willende te kennen geeven dat hy zyn genoeggen heeft gehad: weshalven de wolken doorsnydende, zweeft hy door de lucht, en verlaat deze ellendige. *Cupido*, die ongenadige brandstichter, dompelde zyne fakkel in de fontein uit, na *Jupiter* omziende, welke hem met zynen scepter gebood zulks te doen. *Diana* vertoonde zich in het verschiet met haar gestoet van Jagtnimphen in een dal. Het Landschap was vermaakelyk en boschachtig. Hier en daar vertoonden zich eenige Riviergoden. Achter *Calisto* zag men tusschen de boomen een Term van *Priapus* in de schaduwe staan. Ik aanschouwde met aandacht, hoe deze drie personaadjen hunne rolle speelden; duidelyk verklaarende wat van de zaak was, ja tot de Term toe, schoon dezelve bygeval daar geplaatst mogt zyn: echter hielp hy de zaak uitdrukken. Nu zal ik overgaan tot het

Tafereel van
het zelve.

Tweede Tafereel.

DE rampzalige *Calisto*, treurig over haar misval, vol schaamte en vreeze, en van haare Vorstin verjaagd, zocht zich in d'eenzaamheid

Inhoud,

heid te verschuilen: doch de jaloezische *Juno* wist tot haar ongeluk haar aldaar te verspieden en te vinden.

Tafereel.

Aan de linker zyde des Struks vertoonde zich de opperste Godin des hemels, heel glinsterende, gehuld met paauweveeren, welke haar tot een *diadema* of koninglyk hoofdcieraad verstrekten; schynende zich te keeren om opwaarts te gaan, dewyl ze op een wolk trad. Zy had haaren blaauwen tabbaard aan, en den scepter in de regter vuist, rustende op de regter heup; gebiedende de helsche Raazerny of Wraaklust, welke haar verzelde en ten dienst stond, de onnozele *Calisto* te straffen; terwyl zy haaren linker arm ophefte, wyzende met de vingers om hoog, als of zy deze bedrukte Dochter verweet dat zy met *Jupiter*, haaren Gemaal, geboeleerd had, met wreede en nydige vlamme oogen haar aanschouwende. Onderwylen sloeg de Wraaklust, met de vuist vol slangen en adders, nevens haare smookende piktoorts, de elendige *Calisto*, welkers voorige wezen niet meer gezien wierd, maar wel haare kleederen, die aan de helsche Raazerny ten prooy overbleeven. Daar zag men de pylkoker, en hier den boog leggen, gints den gordel: en, na my docht, was het een Beerin die deze kleederen van haar lyf afschuddede, en weg vlood. Door de onverzettelyke jaloezheid van *Juno* nu in een zo vreeslyk dier herschappen zynde, zag zy in haare vlugt na den hemel, en scheen *Jupiter* door haar brullen tot medelyden te willen beweegen. Dit Landschap was mede een donker bosch, hier en daar met slaapende Riviergoden gevuld. Tusschen de boomen zag men eenige wilde dieren loopen, voornaamentlyk een leeuw die in een laagte, aan de regter zyde by den voet van een rots, uit een rivier dronk. Hier en daar reezen ettelyke palm-en verscheidene andere boomen op, geheel wild. Dit Stuk wierd van een ander gevolgd, wiens inhoud aldus was.

Inhoud van
het derde
Stuk.

Arcas, de zoon van de bedroogene en nu herschepte *Calisto*, was vyftien jaaren oud, wanneer door een bosch, na zyne gewoonte, gaande jaagen, hem een vervaarlyke Beerin ontmoete, welke na hem toe kwam; niet om hem eenig leed aan te doen, gelyk hy vermoedde; maar om, ware het mogelyk, zich aan hem bekend te maaken: doch hy, onkundig dat deze zyne hervormde Moeder was, maakte zich stoutmoedig gereed om haar te doorschieten: maar *Jupiter*, die het uit den hoogen hemel zag, met medelyden bewoogen, verhinderde hem deze moedermoord.

Derde Tafereel.

Hier zag men *Arcas* ter regter zyde des Stuks zagtjes voorttreeden, Beschryving van het Tafereel. komende van achter eenige boomen, en zettende een pyl op den boog, om zyne Moeder, doch in deze gedaante hem onbekend, te treffen: maar *Mercurius* daar op zeer snellyk komende aanlyegen, wederhield zynen arm, na den welken hy derhalven om zag. De hemelsche Bode keek achterwaarts heen na de Beerin, die op de tweede grond was, wenkende met zynen stat, dien hy in zyne linker hand hield, dat zy de vlugt zoude neemen; 't geen zy scheen te willen doen. Zy stond overeind met het onderlyf na hem toe, en het bovenlyf linksom gekeerd, draayende zich na den weg: maar in 't keeren wendde zy haar gezicht noch om na haaren lieven *Arcas*. De weg, dien zy insloeg, was duidelyk aangewezen, beginnende van haare voeten als stof of dunne dampen, die zich allengskens meer en meer in wolken veranderden en met bogten omlieden, dan achter haar ter regter zyde, dan weder na de linker toe, en eindelyk zich in de lucht vermengende; in de welke *Jupiter* zich vertoonde, doch zeer slaauw en byna onzichtbaar. In de wolken by hem, aan zyne regter zyde, maar een weinig laager en wat meer voorwaarts, zaten de drie *Fataale* of Noodschikkelyke Zusters, waar van *Clotho* den draad spon, *Lachesis* denzelven op den haspel haalde, en *Atropos* gereed was om hem af te snyden; 't welk *Jupiter* belettete, houdende zyne linker hand op de schar, en den scepter in d'andere om hoog, met den mond een weinig open; waar over zy, heel verschrikt, zich na hem toe keerde. *Arcas* had zyne beenen wyd van malkander gespreid, en de borst heel vooruit. Achter hem, op en by een steen, lag eenig wild, als een hinde, vos, haazen, &c. nevens een kleed, 't geen ik oordeelde zynen mantel te weezen. Tegen den gemelden steen lag een Riviergod met zyne kruik, doch zeer laag. Dit Landschap was een bosch, gelyk de andere waren. De Beerin, staande omtrent het midden des Stuks, vertoonde zich in de schaduwe tegen het ligte verschiet. Aan de linker zyde, op de tweede grond, of aan het einde van de eerste, lag een vervallene tombe met eenige cipressen; waar agter, op een verdere grond, een zwaare rots opwaarts rees.

Toen dagt ik om het Zolderstuk, als het slot en uitslag van dit konstig werk, mede met aandacht te beschouwen; en ik vond het zelve als volgt.

Jupiter, bewoogen over het droevig lot van *Calisto*, verheerlykt Inhoud van het Zolderstuk. haar, in spyt van *Junoos* haat, met den glans van de Noordster, welke

ke de Grootte Beer onder de Hemelstekenena genaamd word, werdende van den Kleinen Beer, daar haar Zoon *Arcas* in veranderd was, gevolgd.

Vierde Tafereel.

Onder aan het Stuk zag men den Jongeling, opwaarts vliegende, zyne Moeder vervolgen met pyl en boog, werdende ondersteund door eenige Cupidootjens. Men zag hem tegen den rug aan, zonder eenige verkorting, de regter arm met de pyl vooruit getrekt, en de andere met den boog achterwaarts, hebbende een pylkoker op zyde. *Jupiter*, wat hooger ter regter zyde, en op een wolk zittende, niettemin zeer groot van gestalte, wees hem met den scepter heel om hoog na den Zodiak of Sterrenkring, alwaar zich een klaare en heldere Ster zeer blinkende vertoonde. Den Beer zag men opgaan, een weinig voorby de gemelde Ster na om hoog achter om ziende, zynde in het midden van een groot stralend licht in de gedaante van een Ster, die het geheele Stuk verlichtte. Haare achterste pooten waren in de wolken geveest, welke nevens haar, van *Jupiter* af na de linker zyde, onder dezelve opgingen. Heel aan de linker kant zat *Juno* op den regenboog, die *Arcas* met een nydig oog beschouwde, steunende met het hoofd op hare linker hand, en den elleboog op den regenboog, leggende half regtsom gekeerd, haar onderlyf na *Arcas*, en het bovenlyf daar van afgedraaid zynde, den regter arm dwars over haar lyf met den scepter in de hand. Onder haare voeten, op de wolken, lagen eenige Watergoden en Godinnen met hunne kruiken, als onderbestierders van de wolken en den dauw. Achter haar stond de Paauw met de staart uitgespreid, welke staart haar tot een *Diadema* scheen te verstrekken. *Iris* vertoonde zich, opwaarts ziende, achter haar, houdende de hand boven haare oogen, om voor de stralen der Star bevryd te zyn. *Diana* en *Apollo* zaten achter haar. *Juno* wierd overschaduwd door de boven dryvende wolken, nevens de geene welke onder haar zaten. *Diana*, *Apollo*, en meer anderen, waren bly en lagchende van gelaat. *Jupiter* vertoonde zich vlak in het licht, op een gelyke hoogte met den Beer. *Juno* was een weinig laager, en de Riviergoden noch laager, gelyk met *Arcas*, die maar een Jongeling was, kleen van gestalte, ontvangende zyn licht van boven van de Ster.

Zodanig was dit werk beslooten met de vergoding van de ongelukkige *Calisto*, voor de tweede maal herschaapen. Het zoude groote moeite in hebben alle de byzonderheden daar van te verhaalen, en onnoodig weezen voor de verstandigen. Derhalven zal ik dit hier noch maar by zeg-

zeggen van de schikking der lichten en donkere partyen in 't algemeen. *Jupiter* was krachtig in 't licht nevens *Arcas* tegens het blaauw der lucht ter regter zyde; en *Juno*, in tegendeel, donker daar de Star was ter linker zyde. De voorste Watergod, onder *Juno*, schepte een weinig licht van boven, houdende zyne hand boven de oogen.

Uitlegging.

DEze verzieling toont ons klaarlyk aan, welk een smet de onkuisheid de schoone ligchaamen aanzet: want weinig tydts na dat *Calisto* haaren zoon *Arcas* gebaar had, wierd zy door *Juno*, tot een straf haarer ontucht, in een Beerin herschaapen; een dier zo ongevormd van ledemaaten, dat men niet zonder reden het zelve onder de wanschapene telt. Ja zo afschuwelyk is dit kwaad, dat ook de vruchten, of kinderen, die daar uit voortspruiten, een doodelyken haat en afkeer van de schuldige ouders hebben: want de schoonheid, door onkuisheid besmet, wischt dit laatste, alle de tekenen en bevalligheden in de oogen en achting der deugdzaamen, uit en het geen ons certydts verwondering baarde, word nu het grootste kenteken der bedreevene misdaad. Dat *Ovidius* haar op een konstige en cierlyke wyze een aanmerkelyke plaats aan de Noorder Zonnekeerkring in den hemel doet hebben, benevens de smeekingen van *Juno* aan *Thetis*, dat deze Sterren, na den waan der Heidenen, nimmer zich in het zee water ververschen mogten, zulks doet hy om op een verwonderlyke manier haare eeuwige schande aan te toonen, als muntende boven de andere Hoofdsternen uit, en staande in zodanig een plaats aan de Noorder Pool, dat, gelyk de zelve Pool of Noorder Aspunt hooger dan onzen *Horizont* of Zichteinder is, wy, hoe deze Sterre ook haaren loop neemt, haar nooit uit het oog, en by gevolg haare misdaad nooit uit het hert noch de gedachtenis kunnen verliezen.

Zinbeteke-
ning der Fa-
bel.

Doch hier op kan men mede een veel Christelyker gedachte vormen, naamentlyk dat deze besmette ziel een afkeer van haare bedreevene misdaad krygende, haare opregte bekeering en waar berouw zo aanmerkelyk en Gode zo aangenaam is geweest, dat hy haar een veel heerlyker plaatse en blinkender gelaat aan den hemel toegevoegd heeft, nevens een vaste standplaats; op dat alle stervelingen haar voorbeeld volgende, zich tot bekeering en deugd mogen voegen; even als in *Maria Magdalena* is gebleeken: door welk een berouw de smet van het bedreeven kwaad niet alleenlyk uitgewischt, maar door een onvergankelyke glants geheel weggenomen word.

Christelyke
aanmerking
over de Fa-
bel.

Waare Geschiedenis, daar zy uitgetrokken is.

Laat ons nu de waare Geschiedenis van deze Fabel eens ontdekken, door het aflagten van het dichtkunstig momaanzicht.

Arcas, zoon van *Jupiter* en de Nymphe *Calisto*, leerde, aan de Arcadiers, (welke waanden het alleroudste volk des aardbodems te zyn, ja hunnen oorspronk voor de Maan gehad te hebben, gelyk *Plutarchus* in zyn 76te en 92te der Roomsche Verschilpunten zegt, stoffende hunne geboorte en opkomst uit de Aarde te hebben gehad, en houdende daarom veel van den aart en eigenschap der eike-en beukeboomen, nevens die der akelen en beukvruchten, waar mede, na dat de Koning *Pelagus* hun het gebruik, om een nut voedsel daar af te bekomen, geleerd had, zy zich geneerden, gebruikende voor dien tyd niet als kruiden en wortelen,) de aarde te bouwen, en koorn in de zelve te zaaijen, welke weetenschap hy van *Triptolemus*, zoon van *Ceres*, geleerd had, en namaals brood daar van te bakken, benevens wolle kleederen te bereiden, tot dekfel hunner ligchaamen; oeffenende hen ook noch wyders in veele beleefdheden. Om nu dezen weldoender te erkennen, hebben zy hun land na zynen naam *ARCADIA* genoemd; zynde deszelfs naam te vooren *Pelasia*: gelyk *Pausanias* in zyn *Arcadia* getuigt.

Beschryving van Apolloos Tempel, te zien van binnen.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Voorheen hebben wy, in de verhandeling van het schilderachtig Schoon, dezen Tempel van buiten beschreeven: nu zullen wy, onze belofte volbrengende, aantoonen hoe de zelve van binnen gesteld was; houdende onze voortige wyze van schryven, als of wy eertydts zulks weezendlyk beschouwd hadden.

Beschryving van het Portaal.

Ik trad dan het portaal in, ziende boven de deur des ingangs een lier in steen uitgehouwen; 't geen my als een weezendlyk kenteken, van dat deze Tempel den God *Apollo* toegewyd was, voorkwam. Binnen getreden zynde, wierd ik door het zien van zo veel fraaijgheden, die van kostelyke stof zo konstig gewrocht waren, verrukt.

En het Beeld des Godts, met zyn bywerk.

In het midden stond het Beeld des Godts op een hoog voetwerk of pedestal. De vier Getyden des Jaars zaten op ieder van deszelfs hoeken, houdende elk een hoorn gevuld met zyne byzondere tydige vruchten en bloemen. Deze alle waren van schoone witte en ongevekte marmersteen. Zyn Beeld was geheel naakt, hebbende een lauwerkran om 't hoofd, en een scepter in de hand. De

De vloer was van veelerley kostelyke en gekleurde steenen ingelegt, op de wyze als een aardklóot, ten opzichte der figuur welke zy maakte; staande het Beeld op deszelfs middelpunt geplaatst. De Vloer.

Het verwulffsel was azuurblauw: doch ik kon niet onderscheiden, of het van *mozaik* werk was of niet. Hier tegen kwamen de zeven Planecten, of Hoofdsternen, nevens de verdere Hemelstekenen af te steeken, zynde alle van goud. Bezyden de vensters, tusschen de twee pilasters, waren nissen met beelden gevuld, welke ieder eene der Maanden van het Jaar verbeeldden; hebbende altemaal de gedaantens van Jongelingen, en zynde van wit vleeschachtig marmer uitgehouwen. Verwulffsel.

Het geheele Gebouw was wel van marmer, doch zo zuiver niet van aart als dat waar uit de beelden gemaakt waren; maar in tegendeel hier en daar onder die nissen en in het lystwerk geaderd, als mede omtrent de vensters. In de borstweering zag men een basreleeve, geheel rondom loopende, uitgehouwen; zynde slaauw of half rond, de beelden omtrent vier voet hoog, en zuiver wit van steen. De verdere verdeling van binnen was eveneens als wy de zelve van buiten beschreeven hebben; het onderste van de Order Ionica, het tweede deel Romana, en het derde Corinthica. Aart van het Gebouw, en Borstweering.

Bovende eerste Cornissen vertoonden zich, in de plaats van pilasters, Termen, verbeeldende de Uuren, welke met hunne hoofden de koepel of 't gewelf onderschraagden; altemaal van gedaante als jonge Maagden, tot het getal van vierentwintig toe. Deze alle, stuk voor stuk, met haare kentekenen te beschryven, zoude een groot en moeijelyk werk zyn, te verdrietiger om dat zulks door *Cesar Ripa* zo loffelyk gedaan is. Pilasters van Termen.

Toen gaf ik acht op de ordentelyke schikking en maat, welke in alles verstandig was waargenomen: want het Beeld van *Apollo* was, docht my na gissing, acht voeten hoog; en de andere Beelden, by hem, zeven en een half; de Jongelingen, die de Maanden vertoonden, zeven; en de Termen voor de Uuren zes, of zes en een half. Deze maat schein niet alleen zo groot: maar deze gegifte lengte kwam my in waarheid zodanig voor, zonder dat de vermindering der afstand hier plaats in greep, wanneer men haar van beneden zag. Toen dacht ik, deze fraaiheid overweegende, hoe vreemd het is dat verstandige lieden, ja zelf groote Meesters, kunnen toestemmen, dat men een groot boven een klein venster kan plaatfen, of een reus boven een teder kind, en dat zulks welstandig kan zyn? Dat de basreleevs, onder, kleender van beelden dan die van het bovenwerk zyn, zulks heeft reden; om dat de muur, in de welke zy staan, zo wel als dit beeldwerk overal draagt: doch die Maat en schikking der Beelden.

Aanmerking des Schryvers.

zich de zaak, en zulk een gezicht, wel verbeeld, zal haast van gevoelen veranderen. Want dewyl *Apollo*, of de Zon, het grootte van alle geschapene voorwerpen is, en daar en boven het voornaamste van het geheel, door zyne eigenschap onder de redenlooze sehespelen, als Vader van de vier Getyden, door de Heidenen aengemerkt, is hy het grootste en voornaamste beeld en hoofdstuk. Deze vier Jaardeelen, door hem voortgebracht, zyn wat minder, en de Maanden noch minder als deze in grootte, voor de welke de Uuren weder wyken moeten, dewyl vierentwintig der zelve maar eenen natuurlyken dag uitmaaken. Daar en boven moet men aanmerken, dat de vier Getyden wat bedaar-der van gelaat en zediger van gestalte zyn. De Maanden vertoonen Jongelingen, die noch in hunne groey zyn; en de Uuren vlugge jonge Meisjens.

Is deze verdeeling, ten opzichte der Bouwkonst, niet zeer cierlyk, dewyl alles in en by zyne betrekking en eigenschap blyft? Zekerlyk, een goed Bouwmeester laat in de verdeeling zynere zaalen en vertrekken de gedachten over alle deze byzondere voorwerpen gaan; na de welke zich een braaf Meester in het schilderen van Gebouwen dient te voegen.

Op de Verhandeling der
ZOLDER-SCHILDERYEN,
 En aart der
HEIDENSCHEN GODEN.

Door den Heer
GERARD DE LAIRESSE.

Wat grooter voordeel kan een mens
 Genieten, dan zyn volle wens?
 Dat een beminnaar van gebouwen,
 Moog te aller tyd zyn lust beschouwen?
 En zo zyn hert tot deugden trekt,
 Daar daag'lyks toe werd op gewekt?
 Zulkx kan de Schilderkonst hem geeven,
 Door dooden eeuwig te doen leeven,
 Door hun bedryf en groote naam
 Te toonen aan de snelle faam.
 Die, 't meldende aan des waerelds oorden,
 Een lust ontfonkt na 't geen bekoorden:
 O Konst! door elk zo hoog geacht!
 Hoe verr' hebt gy uw lof gebracht!
 Wat baaren uw bekoorlykheeden
 Niet arbeid moeyte en bezigheeden!
LAIRESSE die uw' schoon bemind,
 Zich, om u, altijd werksaam vind.
 Hy maakt hier Hemelen op aarde,
 Door 't oog gekeurd van groote waarde;
 Noch meér, hy wyft den Leereeling
 Hier midd'len aan, om ider ding

En

En voorwerp, na zyn eis te voegen,
 En dus Natuur en Konst vernoegen:
 Hy neemt een oorzaak die op aard
 Volvoerd is, waar in hy vergaard
 't Geen duid'lyk kan de zyn vertoonen:
 Daar na gaat hy de Helden kroonen,
 Haar plaatsende in des hemels glantz,
 Ver boven deze waerelds trans.

Die dus het loon der deugd beschouwen
 En straf des kwaads, wat kan weêrhouwen
 Dat hy het deugdenpad verkiest,
 Ja ook de lust tot kwaad verliest?
 Men kan 't gemoed doch nooit verzaaken,
 Zelf de ondengd kan geen goed doen wraaken.

Wel aan, o Leerling! wyl uw kunst
 Verdiend den lof en menssen gunst,
 Komt deze Lessen overweegen,
 Steld dan uw scherp vernuf daar tegen:
 Beschouw op Aarde hoe de Goôn
 Daar boven leeven in haar Troon.

Leerd, door de uytvoering der gedachten,
 Nooit Goôn noch Menssen te verachten;
 En acht, met my hem die U Leerd,
 Zo werd den Lof der konst vermeerd.
 Zo zult gy tyd op tyd in winnen,
 Ook Goôn en menssen U beminnen.

F. DE KAARSGIETER.

Van

Van de Zolderwerken, of het schilderen der Plafonds.

VIII. BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Onder alle de verkiezingen in de Schilderkonst is 'er geen zo zwaar als die der *Plafonds*, of Zolderwerken, schoon veele weinig zwaarigheid daar in maaken, ja dikmaals minder als in een Stuk aan de wand, of op een schoorsteen. De reden daar van is deze, dat het meeste deel der menschen geen kennis daar van hebben, en dat het hun niet verscheelt waar mede hunne verhemeltens beklad worden, als het maar gaauw gedaan werd, dat het wakker in de oogen schittert, en weinig geld kost. Voor dezen plagt men met luchtig en gaauw gedaan loofwerk te vrede te zyn, op dat men voor het beschilderen van zulk een groote plek niet diep in de beurs behoefde te tasten, dan des noodts zynde, en op plaatsen daar veel aan geleege was: maar dewyl zy nu zien, dat zy het allengs by de tegenwoordige Schilders, en deze gesteldheid der tyden, voor een en de zelve prys kunnen krygen, en dat zy daar niet meer werk van maaken, neemen zy die gelegenheid waar; latende overal *Plafonds* maaken met geschiedenissen en zinnebeelden, alles zonder onderscheid, het past of niet. Doch wat zal men zeggen! Het is met alle dingen gelyk het spreekwoord luid: Als de zanden verlopen, moeten de bakens verzet worden.

Moeielykheid welke deze Konst-oeffening verzelt.

Oud gebruik in deze Stuk-die.

Men ziet, dat alles uit een klein begin door de wakkere geesten der vernuftige Oeffenaars werd opgekweekt, en eindelyk tot volkomenheid geraakt. Zo is 't met deze Konst ook. My heugt noch veele *Plafonds* gezien te hebben met beelden, landschappen, zee- en landgevegten, en meer andere dingen, zonder eenige de minste verkortinge, min noch meer als of de zelve tegen een opstaande muur geschilderd waren. Ik heb 'er ook verscheidene andere gezien, die min of meer van onderen en tot niet verkortende waren, ook wel die min of meer verkortten, maar zonder oogpunt: waar uit blykt, dat, by aldien de Doorzichtkunde niet in acht genomen werd, zodanige Stukken onmogelyk tot die volmaaktheid kunnen gebragt worden gelyk het be-

hoord. Om een weinig na order te gaan, zo laat ons eerst den naam der zaak onderzoeken.

Oorspronk
van den
naam.

Het woord *Plafonds* is een Fransch woord, en betekent een platte of effene grond, bekwaam om met plank of doek bekleed te worden, ten einde daar zodanige verbeeldingen of cieraaden op te schilderen, of te boetsceeren, als men goed oordeelt, meest bestaande in geschiedenissen met vliegende beelden, luchten met vogels, bloemen, en meer andere dingen: doch de regte meening van het woord *Plafonds* is eigentlijk in zyne zinbetekening een Zoldering, zo van zaalen, kamers, tempels of gaanderyen, ja alles wat boven het hoofd hangt, en *parallel* of *gelyklynig* met de grond is. Zodanige Zolderstukken werden *Optiek* genaamd, om die reden dat ze van een bepaalden afstand moeten gezien worden, waar buiten zy zich onvermydelyk mistallig vertoonen, gelyk wy hier na zullen aanwyzen.

En waar in
een Zolder-
stuk bestaat.

In de zaak zelve is aan te merken de eigenschap van een *Plafonds*, en waar in die met een Schildery aan de wand is verschillende. Voor eerst, in de verkortinge der voorwerpen; en ten tweden, in de koleur. Ik spreek, ten opzichte van de voorwerpen die in het een en 't ander zyn begreepen, zo gebouwen, balustrades, beelden, en wat 'er meer zoude mogen weezen in een Ordinantie te pas komende; alle welke dingen in een hangend Tafereel, zo in lengte als breedte, hunne volkomenheid behouden, verkortende alleenlyk in hunne diktens. In de *Plafonds*, in tegendeel, is noch lengte, maat, noch proportie waar te neemen: ja alles verkort, behalven de *basis* en de kap. Dat rond is, blyft cirkelrond; en dat vierkant is, in zyne winkelhaak; 'tzy in het midden, op zyde, hoogte of laagte. Wat nu de koleur aangaat, het is wel af te neemen dat die ook heel veel moet verschillen; naamentlyk dat de koleuren in de *Plafonds* ongelyk schoonder moeten uitmunten, niet alleen op den dag, maar ook in de schaduwe, wel te verstaan in een helderen dag; welke reden wel te bezeffen is.

Wat in een
Konstenaar
dezer Konst-
oeffening
vereischt
word,

Daar en boven dient men te weeten, wat een Konstenaar met de *Optica* kan uitwerken. Door middel van de zelve, of *Perspectief practyk*, kan men regt doenschynen dat scheef of rond is, plat en effen dat hol en rond is, ja zo het uiterlyk schynt vertoonen dat 'er niet en is; gelyk de beroemde Pater *Niceron*, en meer anderen klaarlyk aangewezen hebben: waarom men zich niet behoeft te verwonderen, dat 'er zo weinige Schilders in dit deel van de Konst uitmunten, vermits de *Perspectief* zelden door hen zo veel verstaan word om de *practyk* vast te kunnen hebben; daar nochtans zonder de zelve onmogelyk een goed *Plafonds* of Zolderstuk kan werden gemaakt. 't Is wel waar, dat 'er veele Schil-

Schilders zyn die zich verftouten zodanige werken te onderneemen, en dat ze ook fomtydts wat goedts verrichten; want de werkfaamheid en dagelyksche oeffening doet 'er dikwils veel toe: doch zy onderzoeken niet, of het de kortite of langfte weg is dien zy volgen; neemende maar gemeenlyk die hun voor komt; martelende en vroetende zonder wiffigheid; en zich latende geleiden door het blinde geval.

Zwaarigheden die men ontmoet in het fchilderen der Plafonds.

T W E D E H O O F D S T U K .

Voor eerst ontftaat 'er een groot gebrek, door dien men het leven niet kan gebruiken, noch in het naakt, noch in de vliegende kleding; daar het nochtans de voornaamfte dingen zyn. Oorfpronk
veeler ge-
breken op-
gezocht.

Ten tweden, dat men niet dan met groote moeite den wiffen en zekeren ftand der beelden, die men daar in plaats en wil, kan vinden; waar door het meeft na giffing moet gefchieden.

Ten derden, dat men de Stukken niet zien mag gelyk het behoort, zo lang als ze op den Ezel ftaan.

Eindelyk volgt hier uit, dat de Meefter altyd bekommerd is wat uitflag het Werkftuk zal komen te hebben wanneer het op zyne plaats zal gefield weezen.

Deze zwaarigheden, dunkt my, zyn vry wat bekommerlyk, ja zelf voor een die zyn werk wel verftaat: want met de geenen, welke meer met de handen werken dan met den geest, dat 's te zeggen zonder fundament, gaat het heel anders, fchoon zy veel meer dan anderen behooren bekommerd te zyn. • Laat men zo veel Zolders fchilderen als men wil, zo lang als men niet geloofst dat 'er grondregels toe zyn, en de zelve niet kent, zal men nooit deze zwaarigheden te boven komen. De gaauwste, fchranderfte, en ervarenfte Schilder die 'er kan weezen, zal zich in deze oeffening noch dikwils verleegen vinden. Men leere dan de *Perspectief optica*, en wat die ons aanwyft: want door dat middel alleen zal men zich een weg baanen tot deze hoogloffelyke ftudie; en buiten het zelve is het een volkomene onmogelykheid.

Van de verkorting der voorwerpen in de Plafonds.

DERDE HOOFDSTUK.

Wat het verschie-
schiet in een
Schildery.

HEt is een ontwyffelbaare waarheid, dat het verschiet in een gemeen Tafereel dat deel des zelfs is 't geen van ons afwykt, vermindert en verflaauwt: en de *horizont* is een uiterste verheid die ons gezicht bepaalt.

En Zolder-
stuk ver-
schilt.

In de *Plafonds*, in tegendeel, is ons verschiet, en de bepaaling van ons gezicht het firmament of der sterrenhemel, waar door de voorwerpen, hoe hooger zy zyn, hoe kleender in gestalte werden en verminderen, ja uit ons gezicht verdwynen, niet alleen in de proportie en netheid, maar ook in de koleur.

Hier dient ook aangemerkt te worden, dat alle de voorwerpen, van wat gestalte of figuur zy ook mogen weezen, hunne behoorlyke breedte behouden, als zy maar *paralel* of gelyklynig aan den *horizont* zyn.

Vordere aan-
merkingen in
de nevens-
gaande figuur
letter A ver-
toond.

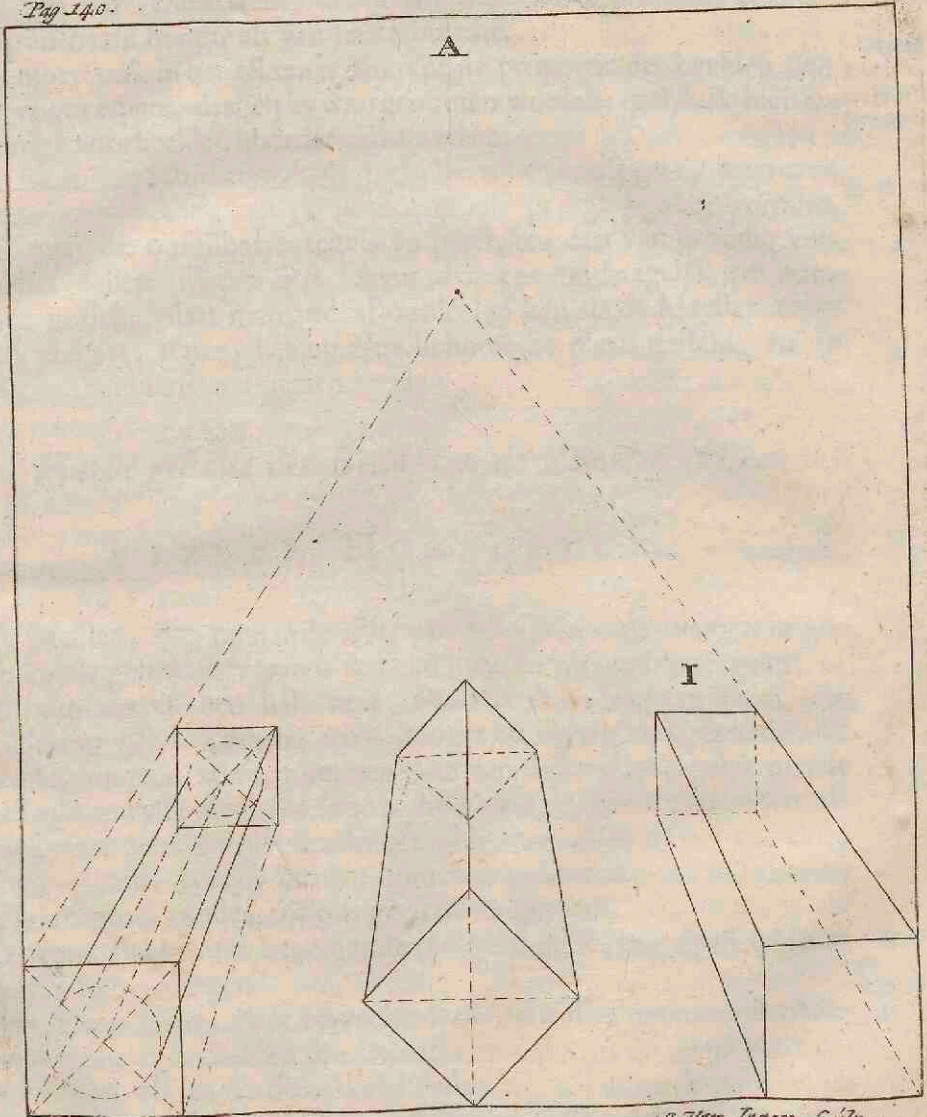
Als by voorbeeld, men stelle een vierkanten steen tegen welken men vlak aan ziet, of een beeld op diergelyk een wyze: doch in de nevensgaande Prent, letter A, vertoonen wy een vierkant ligchaam, No 1. Hier ziet men, dat het bovenste en het onderste van den gemelden vierkanten steen altyd hunne *quadraat* of vierkantheid behouden; als mede dat de bovenkant en de onderkant van den steen altyd *perpendicular* of lootlynrecht uit het zichtpunt hangen; vorders dat, hoe men het gemelde vierkant verdraait, altyd de kap en de boom in hunne winkelhaak zyn, en de achterste kant altyd met de voorste gelyklynig. Even alzo is het met de beelden, en andere voorwerpen meer.

Overbren-
ging van dit
voorbeeld tot
de beelden.

Stelt, by voorbeeld, een man aan d'eene of d'andere zyde van 't Stuk, overcind staande, en het oogpunt in het midden. Laat hy vlak op zyde staan, en beide de schouders even hoog: zo zal men gewaar worden, dat de schouders, te weeten van d'eene aan d'andere, altyd hunne volle breedte behouden, en de volle dikte van het hoofd tot de voeten. Aldus dan ziet men klaarlyk, dat 'er geen verkorting getchied als in de lengte, of om beter te zeggen in de hoogte: en hoe de beelden, of andere voorwerpen, hooger en nader aan het oogpunt komen, hoe de zelve korter en misvalliger werden; vermits zy hunne maat en proportie in hunne breedte behouden, gelyk aangetoond is. Dit is wel een der voornaamste grondregelen, die men zekerlyk altoos in acht moet nemen.

Wat

H. Deel & Rademaker del.

C. Van Ingen sculp.

Wat de Gebouwen aangaat, A. Bossé geeft daar een genoegsaame onderrichting van achter in zyn Boek van de *Perspectief practyk*. Doch dit zal ik noch in 't voorby gaan zeggen, dat wanneer men eenige kolommen boven malkanderen wil stellen tot gaanderyen, zo moet men door het *centrum* der zelve een opgaande linie trekken van de *basis* of grond af na het oogpunt, ja door ieder baluister, en alzo door middel van een verkortladder deze haare behoorlyke proportie zoeken, zo wel van haare hoogte als van haare breedte.

Dit moet ook in het tekenen omtrent de proportie der beelden, en andere voorwerpen, desgelyks waargenomen worden: gelyk ik hier na door eenige voorbeelden klaarder zal aanwyzen.

Dit soort van Schilderwerk is niet alleen het konstigste, maar ook het zwaarste van alle, gelyk ik noehmaals gezegt hebbe; vermits, schoon men de onfeilbaare regels en practyken daar van grondig verstaat, het echter niet anders schynt dan een mishagelyk en wanschaapen gezicht, daar niemand af oordeelen kan als de Meester zelve die het verstaat, ten zy het op zyne behoorlyke plaats gesteld, en op of van den regten afstand gezien werd.

Grondregel
omtrent de
verkorting in
Gebouwen en
Pilaaren.
Als ook in
de Beelden.

Van de gestalte der Beelden in de Zolderwerken.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE beelden, die men in de *Plafonds* wil schilderen, mogen in gestalte de gemeene *proportie* van een mensch niet te boven gaan, te weeten van zes en een half voet, wanneer ze zo laag zyn dat ze met de zoldering gelyk komen; maar hooger en op wolken gezeeten, of vliegende, moeten ze verminderen, en van ons wyken; gelyk ons de *Perspectief* aanwyft: doch de Goden mag men zo groot vertoonen als men wil, mits de zelve niet krachtiger schilderende dan of het gemeene gestaltens waren: ja zelfs kan het komen te gebeuren, dat ze somtyds noch levensgroot zynde, uit ons gezicht verdwynen.

Maat der
Beelden in de
zelve.

Het zonnelycht is wel het eigenste, aangenaamste, en toepasselykste in geestelyke uitbeeldingen.

Verkiezing
en eigen-
schap van 't
licht.

Wat hunne glans, voor zo veel ieder Godheid in het byzonder aangaat, betreft, zy behouden die wanneer zy zich aan de menschen vertoonen: maar als ze in den hemel verbeeld zyn, word de zelve onder een gemengd; en komt aldus uit veele kleene maar een groote glorie of afschynsel voort. Deze waarneeming wel en konstiglyk uitgedrukt, is

zekerlyk van het minste belang niet: en 't is een groot Meeſter welke, zonder zich te behelpen van donkere, dikke, en zwaare wolken zo plots als wolbaalen, zyne beelden op dunne en byna onzichtbaare dampen, daar men alles door heen kan zien, neder zet of plaatſt.

F Waarneem-
ming om-
trent de vlie-
gende Beel-
den, en de
wind.

Het zal niet ondienſtig zyn, tot volvoeringe van dit Hoofdstuk, iets aan te haalen wegens de vliegende beelden in de lucht.

Schoon het zelden gebeurt, dat in de lucht geen wind is, maar dezelfde altydts eenigermaten beſpeurd word, is het nochtans in de *Plafonds* geenſints raadſaam zulks duidelyk uit te drukken; ter oorzaak dat, wanneer de wind blies, de beelden, die voor de wind vloogen, geen beweging zouden ſchynen te hebben; en in tegendeel de vaſt zittende, of ſtaande, alzo veel geweld als de vliegende zouden maaken. Het is dan om die reden, dat men geen wind moet verbeelden daar in te zyn, maar dat ieder beeld zynen eigen wind door zyne vluſheid veroorzaakt; op dat men klaarlyk konne zien door welk een beweging de kleedingen geſtingerd worden, gelyk ook de plaats daar zy heen willen, en die van waar zy komen, den een al zweevende, en den ander ſnel en gelwind.

Behulp door
de ſtoffen
daar in.

De byzondere ſtoffen hebben in zulk een geval bekwaame eigenschappen daar toe, welke de zaak krachtig helpen uitdrukken: als daar is de weërſchyn van kreukende zyde tot zweevende beelden, en die zagtjes nederdaalen: de dunne en ſlappe zyde tot ſnel op of neërwaarts vliegende beelden: de leenigſte of zwaarſte zyde, of ſtoffe, tot zittende, leggende, of ſtaande. Hier in is het geheim en waar belang van een fraay en woelend Zolderſtuk gelegen.

Wat het maaken van de gekoleurde ſtoffen der vliegende beelden aangaat, vermits men ze niet op de Leeman kan ſtellen, en by gevolg niet na het leven ſchilderen, kan men daar geen wiſſe onderrigting van geeven: het is alleenlyk door den geest en het natuurlyk oordeel, benevens een geduurig oefnende aanmerking, welke den oeffenaar tot een bekwaame kennis en uitvoering der zelve kan brengen. Van deze middelen alleen moet men zich bedienen, en zich daar door tot een meeſter maaken; ten dien einde aanmerkende wat ſtoffe daar toe de bekwaamſte zy, gelyk boven breeder is aangewezen.

Men geeve ook acht, dat de dunne ſtoffen tegen het licht gloeiende en doorschynende moeten zyn, waar door zy een aangenaame werking tegen de ſlaauwe lucht doen; als mede dat de vliegende beelden nooit regt overeind moeten ſchynen als of zy ſtonden; veel minder ſtaande, maar altyd zittende, knielende, leggende, of vliegende; 't en ware het menſchen waren op zolderingen of gaanderyen zich onthoudende, welke

welke dan staan, bokken, of knielen, na dat het voorwerp der ver-
toonde zaak zulks vereifcht.

Hier zal ik dit noch by voegen, dat tot het fchikken van de alge-
meene en byzondere voorwerpen fomtydts wat toegegeeven moet wor-
den; maar dat het zo voorzichtig gefchiede als het doenlyk is, op dat het
onvermogen des Schilders en de gebrekkelykheid van het werk niet geo-
penbaard werde.

*Middelen om zyn Stuk op den Ezel te zien even of het zelve
in de Zolder op zyne plaats gefield ware.*

VYFDE HOOFDSTUK.

WY hebben aangemerkt, wat zwaarigheden zich in de *Plafonds* op-
doen ten opzichte van het leven te gebruiken, en het opstellen
van wiffe regels daar toe dienende. Nu, wat my aangaat, indien ik
myn gezicht had, zou ik 'er zekerlyk eenige kunnen vinden: maar ver-
mits zulks niet kan gefchieden zonder figuurlyke aanwyzinge, en dat het my
onmogelyk is dit met woorden alleen uit te drukken, zal ik echter fom-
mige middelen aanwyzyn, welke, fchoon ze gering fchynen, niette-
min van grooten dienft en van kleene moeite by my altyd in gebruik
zyn geweest.

Als ik myne Ordinantie begreepen en op het papier gefield had, heb
ik de zelve tegen een laage zoldering vast gemaakt, dan een fpiegel ge-
nomen, en, daar onder zittende, met gemak alles naauwkeurig over-
woogen, waarneemende wat daar in ontbrecken mogte, en alzo de
misflagen, zo veel 't my mogelyk was, en myn begrip het toeliet,
aantekenende en verbeeterende; daarna, beeld voor beeld, na het le-
ven getekend, het zy naakt of gekleed, zo als ik hier vervolgens zal
aantoonen. Thans heb ik myn Stuk aangelegt met zodanig een licht,
als ik bekwaam oordeelde. Toen nam ik weder de fpiegel, en hield
de zelve boven myn hoofd, om alzo het Stuk, 't welk achter mynen
rug op den *Ezel* een weinig achterover hellende ftond, bekwaamelyk
als tegen de Zolder te kunnen zien; zwaaijende myne oogen overal,
eerft op het algemeen, daar na op byzondere deelen; en doende dit zo
dikmaals als ik het goed vond, nu en dan het een of 't ander verbeete-
rende; tot dat ik op die wyze myne meening verkreegen hadde: maar
men moet acht geeven, dat men zynen afstand niet al te dicht by neeme,
op dat men het geheele Stuk gemakkelyk in de fpiegel begrypen konne.

Middel by
den Schryver
gebruikt om
den stand
zyns werks te
befchouwen.

Ik

Ik klom ten dien einde met de spiegel somtydts op een stoel of tafel, altyd palét en penceelen gereed houdende: en myn Stuk dan zo verre gebragt hebbende, maakte ik het op zonder omkyken.

Nu zal ik ten voordeele der geenens, die het nut en noodig zullen vinden, ook eens handelen

Van het tekenen na 't leven, om in de Plafonds te gebruiken.

ZESDE HOOFDSTUK.

LAaten wy ons niet wys maaken, dat men zonder een goede kennis der proportie met de *Plafonds* te regt zoude kunnen komen; dewyl men, als gezegt is, het leven zo kwalyk kan gebruiken: want hoe wel men daar in ervaren zy, vind men echter noch werks genoeg, alwaar 't dat men het leven voor zich hadde, om het zo op de doek te volgen. Niettemin, om te toonen dat het evenwel doenlyk is, en dat ik zelf het leven dikmaal heb gebruikt, zal ik de manier, hoe ik my daar in gedraagen heb, aanwyzen, om niets achter te laten 't geen eenigfints kan strekken tot verligting voor de leergierigen welke de moeite niet ontzien.

Middel des Schryvers om de voorwerpen na het leven te tekenen.

Het Modél, 't zy man of vrouw, na myne schets op een hoogte gesteld zynde, ging ik met den rug tegens de stellagie op de vloer nede-zitten, zettende een spiegel tusschen myne beenen, en de zelve zo lang keerende en wendende tot dat het Modél zich daar in vertoonde zodanig als ik het na myn oogpunt van nooden had; tekenende het zelve met *Sjefst* op gegrond papier zo correct na, als 't my doenlyk was. Hier op voort na de rekening geschilderd, wanneer ik alsdan weinig moeite tot het voltoojien ontmoette.

Wat de kleeding aangaat, met de zelve handelde ik insgelyks; stellende het kleed op den Leeman, na myne Schets, wel te verstaan zodanig als dezaak het lyden kon buiten het vliegen; 't welk onmogelyk gesteld kan worden, als zynde een werking alleen van den geest. Ik stelde dan den Leeman, dus geschikt, op een hoogen driestel, gelyk de geene zyn die de Turfdraggers gebruiken, en ging daar tegen aan zitten, op die wyze als hier voor gezegt is, tekenende de kleeding alzo uit. Was het een vliegend of leggend beeld, dan behielp ik my met touwetjes, draaden, of andere middelen, zo ik best kon, zonder moeite te ontzien, na dat de lust my dreef om wat fraays, na mynen zin, te maaken, en dat 'er aan gelegen was.

Het

Het zelve middel gebruikte ik ook om allerhande boetsfeersels na te tekenen, ten einde dezelve van onderen te gebruiken, als trooniën, vaazen, potten, ornamenten, capiteelen, festons met bloemen, ja alles wat'er van pleister of was te krygen is. En op zodanig een wyze tart ik de meeste zwaarigheden, welke in deze oeffening zouden kunnen voor komen. Evenwel deed ik dit niet zonder myne Doek alvorens bereid, en daar toe bekwaam gemaakt te hebben, om niet te dwaalen: want men zoude zich des niettegenstaande in zommige dingen, voornaamentlyk in overeind staande voorwerpen, noch wel gemakkelyk kunnen verzinnen.

Wat aangaat het bereiden der Doeken eer men daar op begint te tekenen, als ook daar na wanneer het in de verw gestreeken is om het op te maaken, ten einde door de zelve zyne geheugenis te verwarffen en voor oogen te hebben, zullen wy nu breeder verhandelen.

Eerstelyk stel ik het oogpunt vast, binnen of buiten het Stuk, gelyk myne standplaats my aanwyft; slaande alsdan, uit het gemelde oogpunt, met een draad zo veel stralen over myn Stuk als ik bekwaam oordeel om my te dienen tot alle myne regt overeind staande voorwerpen, als baluisters, kolommen, pilasters, beelden, &c. die ik aanmerk als regt *perpendicularaar*. Wyders sla ik eenige *diagonale* of schuine liniën van de zyde des Stuks daar het licht van daan komt, links of regts, alleger *paralel* en evenwydig van malkanderen; welke liniën my doen in-dachtig zyn hoe het licht op myne voorwerpen valt, te weeten hoe hoog of laag. Is het dat ze *paralel* of waterpas loopen, dan zyn ze vlak van de zyde gedaagd: loopen ze schuin, als gezegt is, van boven na beneden, dan daagen ze een weinig van vooren: en daalen de stralen van boven uit het oogpunt, dan daagt het vlak van vooren; gelyk in deze nevensgaande Voorbeelden, getekend 1, 2, 3, gezien kan worden.

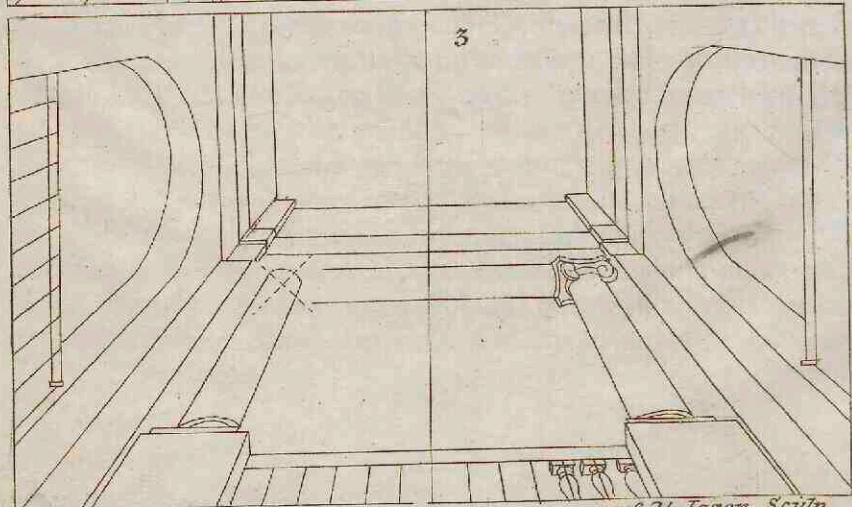
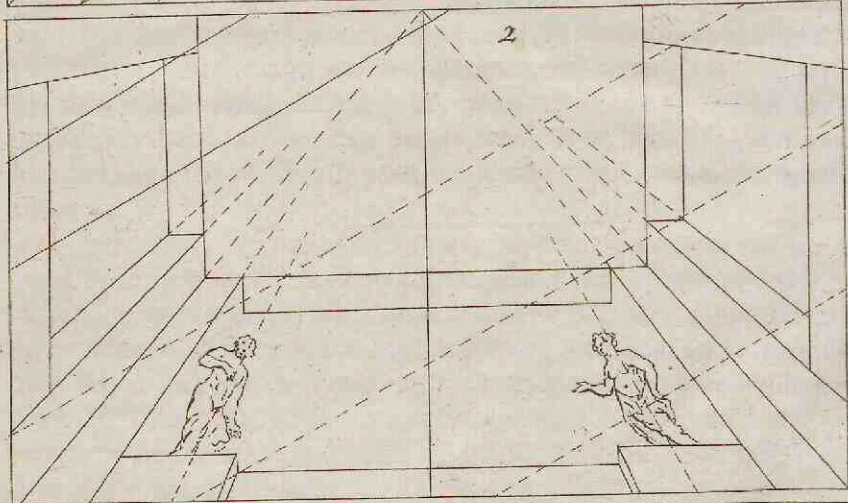
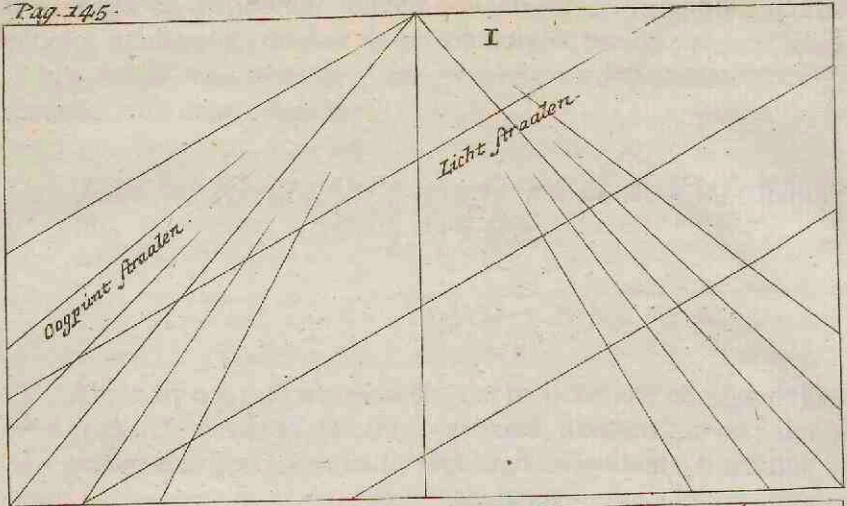
Middelen tot bereiding en bekwaam-maaking der Doeken, door het verdeelen van lynen om standplaats en daaging te vinden.

In de figur aangewezen,

Ik acht my verplicht alhier een kleene practyk van myne vinding den Kunstenaar voor te stellen, myn's oordeels van weinig omslag en van een groot voordeel voor die welke zich in de *Plafonds* oeffenen: want wy bevinden, dat, hoewel 'er onseilbaare regels zyn, echter de zelve niet krachtig genoeg gevonden werden om ze naar vereisch te gebruiken, als met de uiterste moeite en oeffening, niet zonder veel tydts te verzuimen, ten zy door middel van d'eene of d'andere practyk of konstig werktuig 't geen het zelve te hulp komt: gelyk men genoegzaam weet, dat 'er byna geene konsten noch handwerken zyn, zo bewysbaar als zy weezen mogen, of ieder heeft haare behulpmiddelen. De Astronomie heeft haare *globe* of *astrolabium*; de Architectuur haar *planum* en

loot-

lootlyn; de Geometrie een ovaal, triangel, quadraat, en passier; de Mathesis de algebra, en zo voort.

Byzondere
vinding en
manier des
Schryvers.

Om weder tot myne uitvindinge te komen, giet ik eerst eenige Poppetjes van was, gelyk wy in een Hoofdstuk van 't Ordineeren aange-merkt hebben, zo groot en zo veel als ik bekwaam oordeel. Daar na neem ik zo veele, daar toe dienstige, yzere draadtjes, het eene kort, en het andere langer, aan de eene zyde spits toeloopende, om de gemelde poppetjes daar op vast te kunnen hegten, en voor het buigen te verzorgen, 't zy dat zy staande, leggende, vliegende, of zittende ver- toond worden. Dit alzo geklaard zynde, neem ik een zo groot als ik goed vind met blik beslaagen langwerpig hout bakje drie à vier ving- ren hoog of diep van rand, tot het stellen van zo veel poppetjes als ik wil, uit welke rand of hoeken ik eenige pennen of schroeven vast maak. Dan neem ik een deksel van blik, of hout, 't geen daar op sluit, vol gaatjes dicht aan malkander, waar door men de voorgemelde draaden met de poppetjes kan insteeken, dat zy daar gemakkelyk in kunnen om- zwaaijen. Thans vul ik de bak vol aarde of kley, met wat pekcl ge- kneed: en op deze wyze is myne machine, of Werktuig, klaar gemaakt. Als ik het zelve nu wil gebruiken, steek ik myne poppetjes, zodanig geboogen en gedraaid als myn Concept is, in de yzerdraaden, en alzo door de gaatjes in de kley, ter plaatse daar ik ze hebben wil, het een hoog en het ander laag, het een voor en het ander achter over, en zo voort, na dat het onderwerp zulks mede brengt, dewelke alsdan in de kleygrond onbeweegelyk blyven.

Myn opstel aldus klaar zynde, zet ik dit gantsche werktuig achter over op een tafel, linker of regter dag; tekenende myne stelling, alles luch- tig aanwyzende, op die manier als wy met de stralen aangewezen heb- ben alzo na. Deze Machine kan ik zodanig doen daagen als ik begeer, van de zyde, van voeten, of van boven, gemeen, zon-, of kaarslicht.

Om nu deze Schets te voltooijen, en myn Stuk daar bekwaamelyk na te kunnen maaken, stel ik myn Leeman met zulke kleeding als ieder beeld vereischt, op de manier als hier voor is aangewezen. Dan myn Doek bereid zynde, val ik aan 't schilderen.

Dit Werktuig heb ik bedagt en gebruikt in het Jaar 1668, vyf jaar lang, met groot voordeel, en met zodanig een naauwkeurige opmer- kinge, dat ik na dien tyd het zelve niet meer tot gebruik noodig had, in alles wat my ook mocht voorkomen, hoewel ik nooit meer dan drie à vier poppetjes ten hoogsten daar in noch op gebruikte.

Nuttigheid
en aanmer-
king van het
gebruik.

Nu dient de Liefhebber ook te weten, welke myne opmerkingen waren in 't gebruiken der zelve. Voor eerst stelde ik 'er een vlak neder-
daa

daalende, heel uitgestrekt, te wecten het hoofd en de voeten even laag; merkende dat 'er ter waereld geen verkorting aan was, zynde alle de deelen in hunne volle lengte, aanzicht, hals, borst, buik, dyen en beenen. De twedé zettede ik overeind op zy staande, bezyden het oogpunt; en vond, dat die in alle de voornoemde leden verkortte. De derde stelde ik opwaarts vliegende van achteren na vooren; en bemerkte, dat de leden wat meer als die van de eerste verkortten, en wat minder als die van de tweede. De vierde vertoonde ik als zittende, met het bovenlyf overeind, de dyen *parallel*, en de beenen als het bovenlyf: en ik bespeurde, dat, wanneer die vlak op zyde was, het bovenlyf met de beenen verkortte, en de dy haare volle lengte behield; als mede wanneer de zelve van vooren was; gelyk men in deze nevensgaande Vertoofschemts kan zien. Dit nu vast in myne gedachten geprent hebbende, had ik dat middel niet meer noodig.

Laat ons nu eens overgaan, en iets verhandelen

Van de koleur der vliegende Beelden in de lucht.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

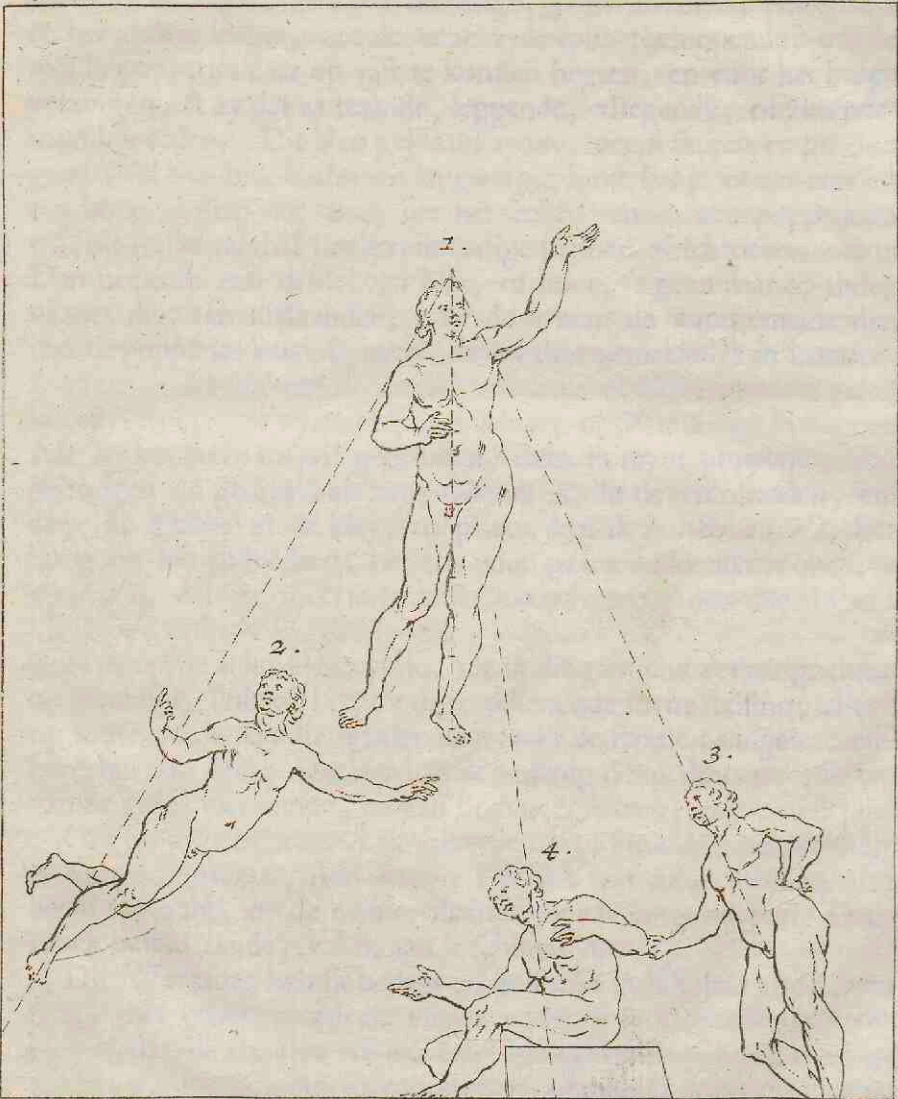
Een eerstelyk daar in aanmerken, dat het met het schilderen der *Plafonds* is gelyk met dat der Landschappen. Het allereerst legt men de lucht, daar die het lichtste is, aan; dan al om en om; dan de hoogste en flauwste voorwerpen: en na zy laager en ons nader zyn, moeten wy die vervolgen: en is 't zaake dat 'er een borstweering of balustrade vertoond werd, zal deze het allerlaatste moeten weezen. De reden heb ik in het doodverwén en aanleggen der Historien en in de Landschappen genoegzaam aangetoond.

Wyders, gelyk in een fraay Landschap de lucht het voornaamste is, waar na het zich alles schikt, en buiten de welke geen behoortlyke afwyking in 't Stuk zoude kunnen gebragt worden; even also is het in de *Plafonds* met vliegende beelden door de lucht: want het is onmogelyk onze voorwerpen te doen opryzen, ten zy die eenige gemeenschap met de lucht hebben. Het zoude ook niet genoeg weezen, dat onze voorwerpen, na dat zy hooger of verder van ons afweeken, flauwer en flauwer geschilderd wierden, gelyk dezelve in een tekening of prent zyn; maar de koleur moet daar by vertoond werden: en na dat de lucht gekoloreerd is, moeten de voorwerpen daar aan deelachtig zyn, wel te verstaan in hunne schaduwen: want is de lucht blaauw, geel, of rood,

Manier van
behandeling
in 't Zolder
schilderen,

De lucht is
de oorzaak
der wyking.

G. Rademaker del.

II. Deel.

C. v. Jagen. sculp.

rood, zo moeten desgelyks de schaduwen met blaauw, geel of rood vermengd zyn.

Achtgeving
op het licht.

Wat het licht der voorwerpen aangaat, daar zal men dit over aanmerken, van wat koleur het ook moge weezen, dat het zelve in de hoogte of in zyne wyking verbreekt en verduistert. Al waar de lucht, by manier van spreken, ineen wit, zy verbreekt door de verheid of tusschenlucht: het rood word paars, het geel groenachtig, het paars violet, en het violet eindelyk blaauw. Na dat de voorwerpen van ons afwyken, en aan de lucht naderen, worden ze verduistert: het wit word donkerder, het bleekgeel desgelyks, en zo voort met de andere koleuren.

En de schaduwe der
voorwerpen.

Daar is noch iets, 't geen byzonder aanmerkelyk is ten opzichte van de voorwerpen in de lucht, naamentlyk, dat, vermits de lucht van alle kanten licht geeft, de vlakke schaduwen onmogelyk zo duister konnen weezen als wel in een Landschap of ander Stuk; maar in tegendeel van diepselen des te krachtiger. Alles wat in de schaduw is, moet helder en duidelyk zyn, doch een weinig minder dan op den dag. Men moet ook weten, dat alle ronde voorwerpen geen *superficie* of oppervlakte hebben, voornaamentlyk aan de zyde der schaduw, dat is te zeggen, dat de ommetrek tegen de lucht moet smelten en verdwynen, niet heel weg verdreeven, maar wat lichter op de kant; gelyk wy in het begin van ons eerste Boek, door het voorbeeld van een ronde Bol, klaarlyk aangewezen hebben: bestaande het zelve ten voornaamsten hier in, dat zodanige werken in de lucht van andere zyn verscheelende, naamentlyk dat de voorwerpen tegen de lucht meer ronden en weemen.

Algemeene waarneeminge in het beschilderen der Plafonds of Zolderingen in Zaaln, Kamers, Gaanderyn, en andere Vertrekken.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Waarneem-
ing in de
Gebouwen.

DE voornaamste waarneeminge in deze oeffening is eigentlyk dat de Bouwkonst ongeschonden blyve, en haare eigenschap en regulariteit zuiver blyve behouden.

Om hunne
deftigheid te
bewaaren, en
op te helpen,

De tweede waarneeminge bestaat in de deftigheid der Bouwkonst, als zynde het geen daar het meest aan gelegen is. De Schilderkonst word in dat geval niet anders aangemerkt dan als een hulpmiddel om met minde

onkosten de zelve te voltocijen : waarom daar zodanig een acht op genomen dient te worden, dat de *Concepten* van den Schilder die van den Bouwmeester niet te niet doen; maar dat het een met het ander zodanig werde vereenigd, dat de oogen der aanschouwers misleid zynde, alles voor de waarheid zelve komen aan te zien.

Met de eerste waarneeminge, daar wy zeggen dat de Bouwkonst hare regulierheid zuiver moet behouden, willen wy te kennen geeven, dat het opstel van 't gebouw der Kamer het voornaamste is waar na de Schilder zyn *Plafonds* moet schikken, zodanig dat de regelmatigheid der zelve niet gekrenkt werde, met verkeerde openingen te maaken daar ze niet behooren : want het is niet geoorlofd de openingen overal zo groot en klein te maaken als men wil. De zolder moet zolder blyven. Al dat buiten 't schilderwerk is, van banden of balken, moet zyne behoorlyke dikte hebben, en bekwaam weezen om stand te houden, en niet in te storten of zodanig te schynen: 't geen echter door onachtsaamheid veelydts gebeurd. By voorbeeld, de zoldering der Kamer is in drie vakken verdeeld; een voor de gevel of glazen; het ander in 't midden, boven de schoorsteen; en het derde tegen de muur. Het middelste is tusschen twee balken een voet diep geslooten, op de welke het middelste paneel of doek komt te leggen: de twee andere zyn aan weerszyde byna met de gemelde balk van onderen gelyk. By aldien nu die gemelde twee zydoeken gelyk de middelste met lucht beschilderd worden, en de dikte des balks, van een voet diep, niet en werd uitgespaard en op de doek geschilderd, zo word de zolder aan die zyde zo veel verzwakt, of ten minsten schynt het zo, en in het midden zwaarder; 't welk tegens de Bouwkonst aanloopt: daar in tegendeel, om het natuurlijk en naar de ordre te verbeelden, in dit geval het zwaarste aan de kanten, en het lichtste of dunste in het midden moet zyn, op dat het niet schyne op ons hoofd te zullen storten. Hier benevens zal men dit noch aanmerken, dat 'er niet meer als eene opening mag weezen, dat is te zeggen, dat alle drie de Stukken niet open verbeeld mogen worden: het middelste alleen, vernits 'er niet meer als een oogpunt en eene standplaats is waar door het werk zyne behoorlyke welstand kan doen. Wat aangaat nu de dikte der balk daar op te schilderen, dat heb ik alleenlyk gezegt om die misflag te verbeeteren, welke men veelydts begaat, wanneer men een zolder overal open breekt, en in plaats van een verhemelte, of zoldering, niets als een rooster overlaat; 't welk met geen waarschynlyke redenen goed gemaakt kan worden. Zommige beelden zich in, dat het voor een lantaarn zoude kunnen doorgaan; maar zy zyn niet wel bedacht: want een lantaarn ryft over-

Breeder aange-
toond.

Waar men
open lucht of
panneel moet
verbeelden.

ende, en een zolder legt vlak. Ten anderen kan de geheele zolder voor geen lantaarn verftrekken, dewyl 'er vensters aan de gevel zyn. Het voornaamste in het midden moet het meest te zeggen hebben, by gevolg open, en de rest toe, dat is, zonder lucht of levendige beelden, en in derzelver plaats basreleeve, loofwerk, compartimenten, of bloemen: alles met zodanig een koleurde stof als met de Kamer overeen komt. Dit is het, 't welk ik oordeel het allereerste en voornaamste te wezen 't geen een welmeenend Plafonschilder behoort in acht te neemen en rypelyk te overleggen eer hy de hand daar aan slaat: want het gaat met de verdeeling van de zolder als met een diamant: de kloekste en kostelykste steen in het midden, en alom mindere en minder.

Wat belangt de tweede waarneeminge, dat de Schilderkonst de *Architectuur* behulpzaam is, dezelve verheerlykende met minder onkosten, is ligtelyk te bezeffen. Ik zal dan verder voortgaan met het bewyzen der oorzaake waarom d'eene d'ander kan te niet doen.

En aanwyzing waar door de Bouwkonst veeltyds te niet gedaan word.

Met het schilderen der verdeelinge gebeurd het veeltyds, dat de banden of balken niet op hunne behoorlyke *basis* of fondamenten rusten, voornaamentlyk wanneer de zoldering met een enkeld panneel of doek gelyks de balken bekleed is, en zulks aan het goedvinden van een onachtsaam Schilder gelaaten word, die dan ten eersten, zonder eenig overleg, de zelve in drie, vier, zes, acht, of meer vakken verdeelt, met banden of balken scheidende, welke banden of balken nergens steunfel op hebben, en meest altyd missen. Om dit voor te komen, zal men ieder balk of band op een kosyn, pilaster, of *cartoes* laten rusten; gelyk ons de Bouwkonst aanwyft. By voorbeeld, men wilde die twee vakken, het een aan de glazen, en het ander aan de muur, elk in tweeën verdeelen, om vier vakken te hebben: zulks zoude heel on-eigen weezen, en tegens de Bouwkonst aangaan; want dat is vlak boven een venster: ten ware het glas boven boogsgewyze was; en dan kan het noch niet draagen, of daar moest een *cartoes* onder zyn.

Wat eens Schilders plicht in de verdeeling des werks is.

Nu zoude iemand moogen vraagen, of de verdeeling wel het werk van den Schilder is? Waar op ik antwoord van ja, voor zo verre als hy de Bouwkonst eenigzints verstaat: anders is 't een *Architect* meer eigen; doch met behulp en kennis van dezen kan het ligtelyk geschieden.

Wat belangt het werk daar de schilderagie de Bouwkonst zou kunnen vernietigen, of tegen loopen, zulks bestaat in de *concepten*, voornaamentlyk wanneer die met de zelve niet overeen komen, noch correct op de fondamenten staande, hun behoorlyk gewigt niet hebben. Met de fondamenten der schilderagie meen ik de Kamer; en met de gewigtig-

tigheid van 't *concept*, verftaa ik dat het geen, 't welk de Schilder voor heeft in zyn *Plafond* te verbeelden, het onderfte niet te veel verzwaare en indrukke. Om myn zeggen beter te doen begrypen, zal ik een vierkante Kamer voorftellen, zynde twintig voet in haar *diameter* of middelfnyding: zo men nu een tweede verdieping of opkamer wilde verbeelden, moeten noodzaakelyk de muur, kolommen, deuren en vensters met de onderfte overeen komen en op malkanderen rusten. Ten tweden moet de Order naauwkeurig waargenomen worden, gelyk de *Architectuur* ons leert; naamentlyk dat het zwaarste altyd onder moet geplaatft zyn: eerst Toscana, daar na Dorica, ten derden Jonica, ten vierden Romana, en voor de laafte of hoogfte Corinthica; en zo vervolgens na boven ligter en ligter: het welke ik meen dat zelden word waargenomen. Dit korat daar van daan, dat men fomtydts de beelden meer als levensgroot vertoont; waar door zy genoodzaakt zyn het bywerk na de zelve te proportioneeren: een misflag die niet te verschoonen is, en die met geen reden in de waereld goed gemaakt kan worden. Doch ik zal dit by een andere gelegentheid breeder verhandelen, en nu maar alleenlyk ons voorneemen in het schilderen der *Plafonds* vervolgen. Het voornaamfte daar van is, dat het werk opryft; dat de kracht van het zelve met het leven vereenigd word, dat is te zeggen, dat de voorwerpen op zyn alderlaagft, niet krachtiger mogen gefchilderd werden als het vaste werk, gelyk de compartimenten, bas-relieves of andere cieraaden, welke niet verkortende, hun licht door de geveelglazen ontfangen. Nu zoude my iemand mogen vraagen, als men een Kamer boven wilde verbeelden, en met een gelyk licht als onder, of men dan niet een gelyke kracht van licht en fchaduwe zou mogen gebruiken? Waar op ik antwoord van neen, dewyl het een van het ander te veel verfchillende is, gelyk het hier duidelyk en klaar met die twee kolommen boven malkanderen is aangewezen, alleenlyk uit een gevel hun licht ontfangende, de eene van de onderfte glazen, en de andere van de bovenfte; waar aan men zien kan, dat het bovenfte bazement niet krachtiger moet zyn, als het onderfte capiteel: want by aldien het anders was, zou het fchynen nader te weezen: ook zoude het niet ryzen, en by gevolg het leven overweldigen. Het is hier mede gelegen gelyk als in een fraay Landschap, daar de voorgrond de meefte kracht heeft; de tweede en derde minder en flaaower, na dat zy verder en verder van ons afwyken. Even alzo gaat het ook met de vliegende beelden in de lucht: want het licht verzwakt door het opryzen; en de fchaduwen werden, zo wel als in een kamer, door de daarom zweevende lucht zwakker en flaaower: maar de diepfels en toetsen blyven hunne kracht behouden.

Oorzaaken
van de wan-
fchiklykheid.

En waar in
de welstan-
digheid be-
ftaat.

Wy

Wy hebben aangemerkt, wat'er waargenomen diende te worden, ten einde de Bouwkonst haare behoorlyke vastigheid en regulierheid mogte behouden, zodanig dat het een met het ander een eenig ligchaam schynt: gelyk wy door het volgende verdichtfel uit *Ovidius*, 't geen wy hier als een schilderachtige gelykenis stellen, met weinige woorden zullen te verstaan geeven.

Door een
gelykenis
uit *Ovidius*
bereikt.

Salmacis en *Hermaphroditus*, twee volmaakte en bevallige jonge menschen elk in zyne byzondere kunne aangemerkt, stel ik voor als de Bouw- en Schilderkonst verbeeldende. *Salmacis* ontmoet *Hermaphrodit*, en werd in liefde tot hem ontstooken; oordeelende, dat haar geluk in het bezitten van zo een schoon voorwerp alleen bestaat: doch tegenstand vindende, roept zy eindelyk de Goden om hulp aan, en verkrygt door dit middel haaren wensch. De Jongeling de godlyke wil niet durvende wederstaan, geeft het op, en word alzo door *Mercurius*, dien wy hier moeten aanmerken als de *Optica*, vereenigd, en aldus deze twee ligchaamen tot een gevoegd. Ik oordeel het onnut breeder toepassing tot deze gelykenis te maaken, dewyl zy zich klaar genoeg opdoet.

Om ons werk dan te vervolgen, zo moeten deze onderstaande zaaken voor al in het begin waargenomen worden.

Hoofdregels
aangewezen.

Eerstelyk de gestalte der plaats, hoedanig dezelve zy.
Ten tweden, de staat, bediening, hoedanigheid, en neiging van den geenen dien ze toebehoort.

Ten derden, moet men voorwerpen, het zy geschiedenissen, verdichtfels en diergelyke, daar op slaande, verkiezen.

En ten laaften, hoedanig, en op wat wyze men de zelve verdeelen zal.

En breeder
aangeoord.

Met de gestalte der plaats meen ik het licht van de Kamer, hoedanig het zelve de zoldering verlicht; en daar nevens in hoe veele vakken de gemelde zoldering, door den Bouwmeester, is verdeeld; ook welk Stuk het voornaamste zy: om alzo onze gedachten in het schikken der verbeeldingen, zo wel als in het uitvoeren derzelve, daar na te voegen.

Met de bediening, hoedanigheid, en neiging van den persoon moet men verstaan of 't een Gods-, of Rechtsgeleerde, Wysgeer, of Konstenaar zy: verder, of hy genegen zy tot geest- of zedelyke uitbeeldingen, algemeene of byzondere, dat 's te zeggen op hem of zyn geslacht slaande en betrekkelyk, of in 't algemeen op ieder een die het huis na hem zoude kunnen bewoonen: na welke onderrichtinge wy alsdan zodanige voorwerpen zullen verkiezen als daar toe dienstig zyn.

Ten derden, hoedanig de voorwerpen moeten verdeeld worden, wel

te verstaan wat boven in de lucht, waar in, als geroond is, de ziel van een kamerwerk bestaat, en wat beneden in de kamer, 't geen het ligchaam deszelfs betreft, moet geplaatst worden; 't welk wy noemen geestelyk en *moraal*; geestelyk, alles wat door den hemel; en *moraal* of zedekonstig, alles wat door het verstand word bestierd.

En ten laatsten, hoe het voorwerp zelve moet verdeeld worden, dat is te verstaan, dat het voornaamste Stuk in het midden de oorzaak van het werk der geschiedenis, of deszelfs uitwerking, moet aanwyzen; het naaste daar aan, 't geen het werk of de zaak zelf is; en het ander, verder af, 't welk als aanhangsel daar toe behoort. Doch om my duidelyker te doen verstaan, zal ik trachten door een voorbeeld het klaarder uit te leggen.

In het middelste Vak stellen wy *Salomon* voor de Arke *Godts*, bid-
dende om wysheid; en vertoonen rondom in een glorie aan weêrzyde van het zelve de gaven, die hem van *God* toegeschikt wierden, te weten wysheid en rykdom afdaalende. Verders wyzen wy in de mindere, in bafteleeve, aan de lichaamelyke deugden. En op dezen voet kan men alles verhandelen, wat zaaken of voorwerpen het ook zouden mogen weezen. Deze vier dingen wel in acht zynde genomen, en naar vereisch uitgevoerd, kan of zal zodanig een verbeelding onvermydelyk ieder een behaagen, al ware het de nyd zelve.

Door een
voorbeeld
aangetoond.

Hier uit is dan genoegzaam te begrypen, hoe ordentelyk het behoort toe te gaan; waarom het geen wonder is, dat 'er zo weinige in de *Plafonds* of *Zolderschilderyen* uitmunten, niettegenstaande daar alzo wel regelen voor zyn als voor anderen *Studiën*: maar als die niet volkomentlyk in acht genomen worden, zal men zyn gewenschte oogmerk daar in ook niet bereiken; gelyk het in alle dingen gaat. Want eer iemand zich voor een goed *Meester* uitgeeft, moet hy ook toonen zyne *Konst* te verstaan.

Vraagt men my, of *Corregio*, *Corton*, *Vouët*, en anderen die zo veele wonderwerken in deze soort van *Konst* gemaakt hebben, de regels altyd zo stiptelyk nagevolgd, en juist alle die aanmerkingen zo zwaar waargenomen hebben, als hier volgens myn begrip ter neder gesteld is? Ik antwoord, dat het te beter zoude zyn zo het geschied ware: of het moest weezen gelyk wy in een voorgaande *Hoofdstuk* aangetoond hebben wegens de *Machine* met poppetjes, die ik zeide vier of vyf jaaren lang gebruikt te hebben, en naar dien tyd niet meer van nooden had: waar mede ik zeggen wil, dat men eerst een zaak vast moet kennen, en daar na het zelve betoonen. Ik geloof evenwel, dat, by aldien die groote *Meesters* de voorschreeve regels vast gehad hadden,

Tegenwer-
ping en op-
lossing van
zwaarigheid.

dat men zulke groote mislagen in hunne werken niet zoude vinden, als zommige oordeelen daar nu in te zyn. Echter is het genoegzaam zeker, dat de geenen, die het nooit by der hand genomen hebben, daar ook niet van kunnen oordeelen, maar alleen die welke beter weeten: want iemand die de grondregels van de Konst wel verstaat, en de zelve vast in zyn geheugen heeft, kan altyd oordeelen of die wel waargenomen zyn of niet, al ware het dat hy zelve het niet konde doen: doch de geenen, die na giffing te werk gaan en van geen regels noch fundamenten weeten, zyn ongelyk meer te verschoonen als die de zelve kennen en niet gebruiken; hoewel het geen van beide goed zy. De een is onachtsaam, en leert de grondregels niet; en de ander kent ze, en door onachtsaamheid gebruikt hy ze niet.

Ik weet wel, dat 'er eenige zyn, die veele zaaken, door my noodzaakelyk geoordeeld en hier aangeroerd, niet of zeer weinig zullen achten: maar ik kreun my daar niet eens aan, als ik den leergierigen Leezer in de Konst slegts kan voldoen.

Ik wil wel bekennen, dat ik in myne jonkheid eenige Zolders heb beklad; maar echter heb ik my nooit geveid, dat ik de Konst regt verstond zo als 't behoorde: want ik wist toen niet, dat 'er eenige vaste en wisse regels waren. Maar naderhand leerde ik die, wanneer ik nu en dan daar over heb hooren redenkavelen; ten tweden, door de grondregelen van de *Perspectief*; en ten laatsten, door myne onvermoeide naaftigheid in deze Edele Oeffening: zulks dat ik daar door met veel minder moeite en meerder zekerheid een groot en zwaar werk kon opstellen, als voor dezen een kleen of gering. Ik zal eens verhaalen, hoe ik te werk ging.

Oeffening
des Schry-
vers omtrent
deze Konst-
handeling.

Ik had een kleen uitstek in myne kamer; en als ik iets zou ordineeren, spykerde ik myn ly of papier daar onder tegen aan, houdende de kaars in d'eene en 't kreon in de andere hand. Hier na my op den rug gelegte hebbende, krabbelde ik myne gedachten daar op; 't welk ik een goed middel vond te zyn om niet te missen, te weeten voor de Schets. Om het nu uit te voeren in 't schilderen, deed ik zulks mede tegen de zolder, doch niet na zulk een luchtige krabbeling, neen: Als ik myne Schets ontworpen had, zocht ik in de Prenten van *Vouët*, en andere, zodanige werkingen en gestalten van beelden daar toe bekwaam, de zelve min of meer veranderende na myne giffing, en zo als ik best kon, tronien, handen, of de plooijen der kleederen. Aldus behielp ik my; echter alles tegen de zolder: waar uit men kan oordeelen, wat moeite het was. Maar wanneer ik daar na beter wist, bleef ik gemakelyk aan mynen *Exel* zitten: want moeite en ongemak om het te vinden,

vinden, en dan noch moeite en arbeid om het gevondene uit te voeren, is dubbeld werk. Die wis en zeker toetreed, heeft een groot voordeel boven anderen.

Middelen om alle zwaare Bouwgevaarten, Beelden, Boomen, als anders, na het leven, in hunne volkomene en natuurlyke verkorting, te tekenen.

NEGENSE HOOFDSTUK.

DE wyl het gemeenlyk gebeurt, wanneer de natuur ons schynt te be-
geeven, en haare gunstige hulp niet meer by te zetten, dat wy dan
onze toevlucht tot het vernuft neemen, om middelen te verkrygen door
de welke wy het gebrek kunnen herstellen en deze schade vergoeden; zo
is het my, in het schilderen der Zolderwerken, mede gegaan. Na
veele moeite te vergeefs, en veel wroetens onnuttelyk aangewend te
hebben, om na het leven alles te mogen tekenen, heb ik eindelyk dit
volgende middel ontdekt, 't geen my ruim de schade, door het ver-
geefs blokken, vergoed heeft: zynde het zelve zeer goed in alle
Stukken met laage *horizonten*; gelyk men door het gebruik zal bevin-
den.

Oorzaak van
veele vindin-
gen ontstaan
uit gebrek.

Ik neem dan tot voorbeeld, dat ik het Stadhuis van Amsterdam, ja
al was het driemaal zo hoog, en dat zonder op te kyken, wil tekenen.
Om dit te doen verkies ik een afstandts wydte van het zelve tot op acht
oftien voeten, meer of min na vereisch der zaak.

Middel, om
volkomen na
het leven te
tekenen, ont-
dekt en aan-
geweezen.

Vervolgens neem ik een rondglazige spiegel, die *convex* of verheeven
gesteepen is, omtrent een voet groot in de *diameter* of middelsnydinge,
welke in de Neurenburger winkels wel gevonden worden. Stelt deze
tegen het binnenste des deksels van uw tekenbord of *portefoly*. Maakt
dat gy de zelve overeind kunt zetten, zomtydts wat achterover, na dat
gy die dingen van onderen en hooger zien wilt. Dus nadert men met
het opengeslagen *portefoly*, en met de rug na het voorwerp gekeerd,
tot op zulk een afstand, als gy 't gebouw, den boom, of wat het zy,
begeert in zyne vertooning te hebben. Dit tekent men vervolgens uit
de spiegel alzo na; of men modelt het op wit of blaauw papier.

Dit middel is zeer bekwaam om allerhande groote werken in naauwe
plaatsen of straten af te modellen, ja twintig à dertig huizen teffens;
als mede voor de Landschapchilders tot het modelleeren op het land,
ja heele landstreekken met steden en dorpen, water, en bosschen, bergen, en

meer,

meer, van het oosten tot het westen, zonder zyn hoofd te roeren, noch zyne oogen om te draaijen. 't Is mede zeer natuurlyk en gemakkelyk voor die de *Perspectief Optica* in den grond niet verstaan.

Twede middel om alles na de *Perspectief* te doen verkorten.

Men moet hier ook noch een ander middel ophaalen wegens het verbeelden van allerhande platformige ordinantien in 't verkorten, als schilderyen, behangfels en basreleves, tegen wanden, zolders, of waar die zouden mogen staan, hangen of leggen, wis en correct naar de *perspectief*; nademaal het zaaken zyn die veele Schilders dikwils voorkomen in het verbeelden van beschilderde kamers, gaanderyen, lusthoven, en andere plaatsen meer: welk middel, hoewel ligt en zonder zwarigheid, echter zonnige, schoon zy zulks weeten, verleegeen doet staan, om dat zy 'er niet op denken.

Ik heb dan dit nevensgaande voorbeeld daar toe verkoozen, 't geen de grond is van alle verkortingen, zo in kamerverschieten, als zolderwerken. De uitwerkinge geschied als volgt. Wanneer ik het bestek van een kamer in *perspectief* getekend heb, verdeel ik de zymuur, daar ik myn behangfel of verbeelding der schilderyen wil hebben, zo veel voet hoog en zo veel breed, te weeten verkortende, haalende uit het oogpunt de dwarsse, en de *perpendicularare* uit het *planum* of de ladder.

En door Prentverbeelding aangevoond en bevestigd.

In dit voorbeeld zal men vier voornaame verkortingen gewaar worden: want A is de zoldering of het *plafond*, B de zymuur, C de vloer, D losse tafereelen voor af achterover hellende: alle vier op een en dezelve wyze uit het oogpunt gevonden, gelyk het middelstuk E aanwyft, 't welk met ruiten verdeeld en overlagen is. Breeder hier van te redeneeren is voor de geenen, die eeniglyns licht in deze Konst hebben, onnut, en by gevolge te langwylig.

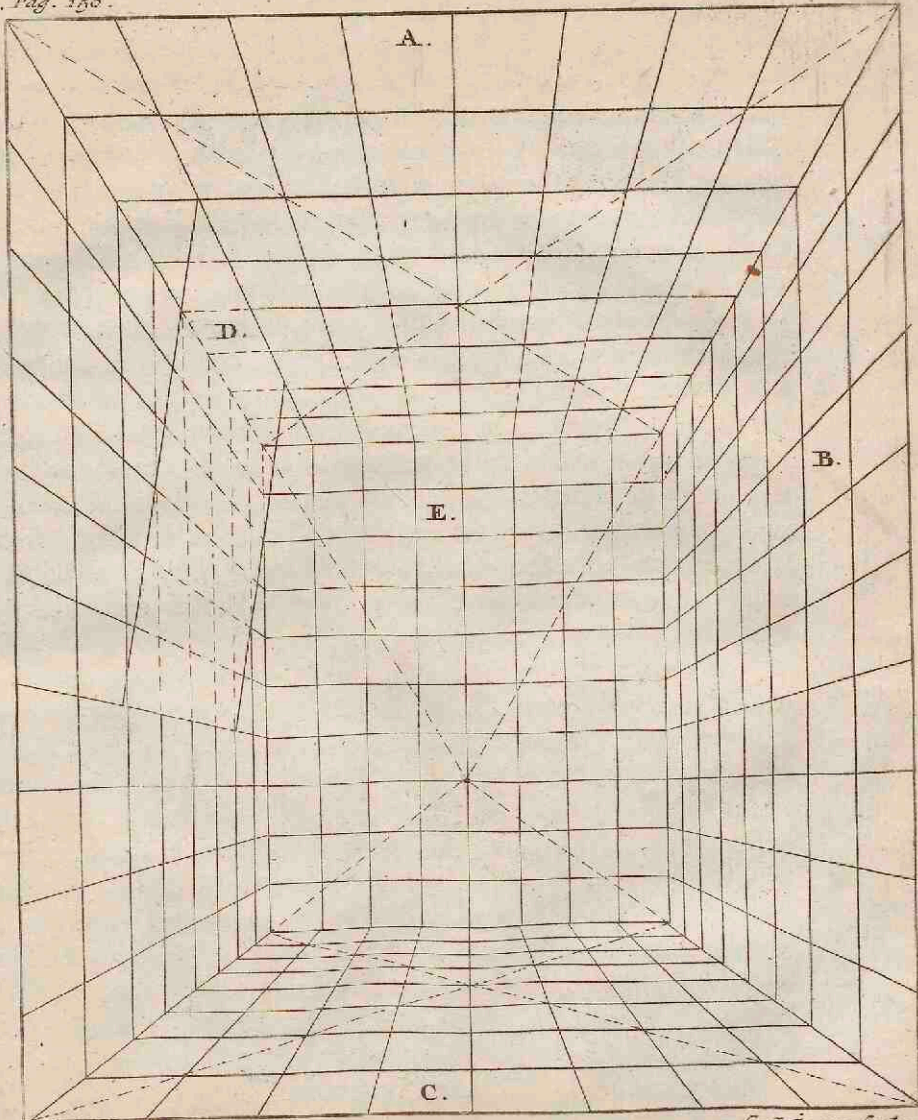
Van de houding en smelting der koleuren in de Zolderstukken.

TIENDE HOOFDSTUK.

HOewel in het Hoofdstuk van de Goden, en der zelve eigenschappen, breedspraakelyk van de koleuren, welke hun eigen zyn, gehandeld zal worden, zo dient echter by deze gelegenheid noch iets voor af gezegt te werden; weshalven wy eens zullen aantoonen, hoe men de zelve moet plaatsen en behandelen, om een volkomene *harmonie* uit te maaken.

Men moet zich hier door het *brillant*, of krachtig schoone glinstering der koleuren niet bekend maaken: gantsch niet. Ik oordeel, dat in deze

G. Rademaker del.

II. Deel.

C. v. Jagen sculp.

deze gelegenheid niet beter voegt dan de smeltinge der koleuren, alzo het een aangenaamheid aan 't oog geeft: het ryft wel, en heeft iets ongemeens, ja bovenmenschelyks by zich. En wanneer ik hier ter neder stel, dat men tedere en wykende koleuren, al ware het meest uit wit, in Zolderstukken moet gebruiken, zo wederspreek ik myne eerste steiling niet, te weten daar ik in een Hoofdstuk gezegt heb dat den Goden hunne byzondere koleuren worden toegeëigend, ieder naar zynen aart en zin, en dat die koleuren in zulk een geval niet vermyd kunnen werden, als rood, purper, geel, blaauw, groen, en zo voort, ja dat zy daar door moeten worden gekend zonder die tekens by zich te hebben daar zy gemeenlyk mede verbeeld werden, als *Febus* met de zon, *Diana* met de maan, *Mercurius* met zyne slangeroede, *Ceres* met koornairen, *Jupiter* met den arend, *Juno* met een paauw, *Momus* met zyne zotskap en marot, &c. Die zulke Stukken op zodanig een wyze kunnen uitdrukken, zyn boven allen pryswaardig; en de zelve moeten ongetwyffeld zich ook wel vertoonen. Doch hier in bepaal ik niet het licht en donkerheid der koleuren, of ze weinig of veel van malkander verscheelen, en of ze byna allegaâr wit moeten zyn of licht: want de koleuren kunnen schoon weezen al zyn ze noch zo licht. Ja al ware het dat een Zolderstuk alleen uit wit en zwart, dag en schaduw, bestond, het zou daarom geen minder welstand hebben, noch minder achting waardig zyn. Ik oordeel het omtrent hier in met een Print overeen te komen, welke, schoon maar uit wit en zwart bestaande, echter haare houding en welstand heeft, wanneer licht en donker wel tegen malkander geschikt is; en noch meer als 'er de welvoegende koleuren by gepaard zyn, en dat ze flauwelyk met dunne of laksecrende verwen afgezet word, waar door ze de eigenschap van een Schildery bekomt.

En gelyk het voornaamste in de Zolderstukken daar in bestaat, dat men de beelden wel boven malkander schikt, zo is ook het volgende, dat de koleuren wel daar na gevoegd zyn.

Ik stel eens een voorbeeld van twee Stukken, verschillende in licht en donker van malkander. Het eerste is van drie, en het ander van twee verdiepingen. Het eerste heeft zyne onderste verdieping krachtig tegen de tweede afsteekende in koleur, dewyl de tweede een weinig somber is: de derde is licht tegen het donker blaauw der lucht. In het tweede, en 't geen ik oordeel het beste te zyn om des welstandts wille, is de bovenste troep donker tegen een licht blaauwe lucht; terwyl de onderste, door kracht van licht, tegen de bovenste afsteekt. Doch al schikte men op deze wyze drie en meer gronden of troepen boven malkander, zal het altoos een groote welstand hebben; en nochtans zal ieder Godheid de hem

Verkiezing
van koleu-
ren.

Voorbeeld
van schik-
king.

Hoemen zy-
ne koleuren
plaarfen
moet.

hem eigen zynde koleuren, doch in vermindering van kracht, na maate van den afstand, behouden: want als de bovenste troep tegen de helder lichte lucht afsteekt, zo veroorzaakt zy een verwonderlyke wyking. De reden is, dat de lucht oneindig hooger schynt te weezen; het welk door het tegendeel niet uitgevoerd kan worden.

Tegenwer-
ping.

Werpt my nu iemand tegen, dat, indien het geviel dat een der voornaamste beelden in de bovenste troep, na vereisch zyner waardigheid, volgens redenen in de toepassing der koleuren aangetoond, een wit kleed moest aan hebben, by gevolge deze stelregel om ver gegoooid zou werden.

Opgelost.

Ik antwoord neen: hier is raad toe: want alsdan schikt men eenige bruine wolken daar achter, die het zelve kleed zyne kracht, en echter een zoete *harmonie* met het andere en overige deel des werks doen behouden. In de schikking der voorwerpen, boven, nevens, en achter malkanderen, is breeder daar van gehandeld, en deze waarheid en welstand aangetoond: want het donker tegen het licht heeft zo veel kracht niet om voor te komen, als wel het licht tegen het donker, ter oorzaak dat het licht veel meer geweld by zich heeft. Doch om eens van een zaak, daar te veel en te langwylig over geschreeven zou kunnen worden, zonder dat men op het papier door redeneering iemand overtuigen of zulks aantoonen kan, af te scheiden, zal ik deze zaak eindigen, en met den grooten *Junius* fluiten, daar hy zegt in zyn derde Boek van de Schilderkonst.

Dus zien wy dat de Konstenaars allenthalven in hunne Werken eenige schaduwven ofte verdiepingen te passe brengen, ten einde dat het geene, * t welk in hunne Schilderyen verhoogd is, met meerder kracht mogt uistee- ken, en d'oogen der aanschouwers zelfs ook buiten het Tafereel zoude schynen ontmoeten. Laat twee parallele ofte evenwijdige linien op een pannel met de koleuren van licht en schaduwve worden getrokken, zegt *Longinus**, nochtans zal de uisteevende blinkende helderheid des lights ons gezicht waardiger ontmoeten en veel naarder schynen te zyn. En een weinig verder haalt hy *Joannes Grammaticus* aan, welke zegt*, „Indien wy een berd met wit en zwart te gelyk overstryken, nochtans zal het witte altyd nader by, en het zwarte verder af schynen te weezen. Daarom pleegen ook de Schilders, vervolgt de zelve Auther, in aanmerkinge van dit stuk, zich met zwartachtige of donkerbruine verwen te behelpen, wanneer zy de verdiepte holligheid van een bornput, van een regenbak, van een grast, van een grondloozen kuil, ofte iets zulks meenen af te beelden. Wanneer zy eenige dingen in het tegendeel zoeken te verhoogen, als naamelyk de borsten van een maagd, een uitgestrekte hand, de voeten van

* De subli-
miti Orat. 15.

* In Lib. 1.
Meteorolog.
Aristotelis.

van een springend ofte loopend paard, pleegen zy aan beide de zyden een genoegsaame schaduw van zwarte en bruine verwen aan te wryven, op dat deze gedeeftens door de nabuurige verdiepinge met een leevendige kracht van het Tafereel mochten afsteecken. enz.

Van de GODEN in de Heilige, Heidensche, en Waereldlyke Geschiedenissen, en Verdichtfelen. En eerstelyk van het onderscheid tusschen Geestelyke en Heidensche Verbeeldingen.

ELFDE HOOFDSTUK.

DE verhandeling der Zolderstukken afgedaan zynde, heb ik onnoodig geacht dit Boek te sluiten, en van deze Hoofdstukken een nieuw te maaken, om dat de stoffe zo zeer aan een geschakeld is, ja zelfs in een gesmolten, dat men van het eene naauwelyks kan denken, zonder dat onze gedachten ter zelve oogenblik op het andere overgaan.

Inleiding tot deze verhandeling.

Wel is waar, dat in gewoone Tafereelen de Goden, Geesten, Halfgoden, Engelen, Deugden, en verdere Machten niet minder ingevoerd konnen worden, ja onscheidelyk aan en tot de zelve verknogt zyn: maar in de Zolderwerken, welker toppunt van hoogte de sterrenhemel is, hier in is 't dat zy noodzaakelyk moeten komen, dewyl zy onnalaatelyk daar in geplaatst moeten werden, door dien meest alle de verbeeldingen opzicht op hunne persoonen, eigenschappen, of deugden hebben.

En redenen waarom de zelve hier geplaatst word.

Om nu deze verbeelding der Goden na eisch en behooren wel uit te voeren, zo dient de Konstenaar voor alle zaaken wel in de Geschiedenissen, zo heilige, heidensche, en waereldlyke, als in de Verdichtfelen geoeffend te zyn; op dat hy daar uit de byzondere gevallen, en eigenschappen, ieder persoon en rang der Goden of Oppermachten eighen, moge wecten, om die gevolgelyk wel uit te drukken: want hoe wel hier de geest zeer veel moet werken, dient het een ieder niet het alles daar op aan te laten komen, op dat het hem niet mislukke: even als het dien man ging, welkers nabuur gedroomd hebbende, dat in zulk een plaats een groote schat verborgen lag, opstaande zich derwaarts verwoegde, door graaven de zelve ontdekte, en met zich nam. Den ander, dit goed gevolg ziende, leide zich op een hoop slaapbollen ter nedet, waanende het zoude hem ook gelukken: maar na een geruimen tyd geslaapen te hebben, ontwaakte hy, geen voordeelige droom, noch dachi-

Wat in een Konstenaar omtrent deze Konstoeffening vereischt werd.

dachten gewaar geworden zynde. In tegendeel bevond hy, dat zyne geldbeurs hem, toen hy fleep, door de dieven ontnomen, en hem dus de zoete hoop van beter geluk, met het wegnemen van zyne zekere bezitting, t'evens ontnomen was. Deze gelykenis is, myns oordeels, te klaar om de zelve nader toe te eigenen.

Een verftandig Meefter moet zekerlyk zich wel ter deeg geoeffend hebben in de kennis van de waare gefchaapenheid der zaaken die hy verhandelen wil, om niet voor onkundig geacht te worden: want de waarheid kan niet verborgen blyven ten opzichte van den Dichter.

Daar mogen in de waare geestelyke Verbeeldingen geene heidensche gemengd worden.

Het is dan om die reden dat iemand zich moet wagten van de gemelde waarheid met eenige valsheid te vermengen, voornaamentlyk in heilige geschiedenissen, of geestelyke verbeeldingen: want daar is een groote strydigheid tusschen beiden. Zy kunnen geensins te samen gevoegd worden, dan alleenlyk om een tegenstreevigheid te kennen te geeven. Ik zeg, dat ze onmogelyk niet onder malkander kunnen vermengd worden om eenen zin alleen uit te drukken; maar dat ze eerdienen om de zelve te verwarren, krachteloos te maaken, en in een dwaaling te doen vervallen, ten ware zy van malkander, de geestelyke boven in den hemel, en de waereldlyke onder op der aarde gesteld wierden.

Voorbeelden tot verklaaring.

Ik spreek in gevalle van Zinnebeelden: want tusschen *Pallas* en de *Wysheid Godts* is een groot onderscheid, vermits de tweede niet en kan aan eenig mensch, wie hy ook zy, toegeschreeven, veel minder op der aarde verbeeld worden: *Fanus* en de Voorzienigheid desgelyks. De hemelsche en de burgerlyke Gerechtigheid gelyken malkander ook niet. Men geeve dan acht, dat de geheele *Iconologia*, of Beeldenkennisse der Heidenen, schoon zy wel eer voor hemelsch zy gehouden, nu niet anders en werkt dan op de zeden en verdiensten der menschen, en geensins op de ziel.

Wat daar in moet waargenomen worden.

Laaten wy dan met eerbied en aandacht onderzoeken wat Christelyke Zinnebeelden zyn, en welke *profane* of heidensch zyn geweest; gebruikende tot hemelsche en geestelyke uitbeeldingen niets als dat zuiver en hemelsch is; en tot de aardsche, al wat aardsch eigen is: op dat wy zo wel van geestelyke als waereldlyke perfoonen mogen geacht werden, en lof verdienen.

Daar is in de Heilige Schrift een geval, meldende de uitdryving van *Lucifer* en zyne gezellen, welke ten hemel uitgestooten wierden; waar uit men klaarlyk kan besluiten, dat die gedrogten naderhand den heidenen ten deele zyn gevallen, als niet behoorende onder de heilige: maar men vind niet, dat na dien tyd eenige dier-

diergelyke onrustige geesten meer uit den hemel zyn gedreeven. Derhalven is het ons verboden meer zulke gevallen te verbeelden: maar wanneer de mensch tegens het waare geloof mincerde of streed, alsdan mogen de zaaken met heidensche zinnebeelden verzeld en afgebeeld werden, doordien, gelyk gezegt is, de heidenen aan den duivel als overgegeeven waren, om door dit middel hunne dwaaling des te beter uit te drukken, en de waarheid te klaarder te vertoonen, hen dus mede uit den hemel doende jaagen.

Onder de Farizeën, of schynheiligen, is het mede niet ongevoegelyk noch tegenstrydig, als het te pas komt; en het heeft te meerder kracht in zaaken van Verdichtfelen of Gelykenissen. Men mag ook zonder misdryf geene andere zinnebeelden daar by voegen dan Christelyke, wanneer zy geen ander oogmerk hebben als ons tot den weg ter zaligheid op te wekken. Ik staa toe, dat men dan verbeelden mag Engelen of Geesten, die den weg des hemels voor hen sluiten, en met *Adam* daar uit en daar af weeren.

In waare waereldlyke Geschiedenissen, als Romeinsche, Griekische en andere, zou dit niet eigen weezen, maar wel met zinverbeeldende en andere kentekenen, waar van een onnoemelyk getal is, als by voorbeeld, by een godvruchtigen een wit kleed, of een offerschaal, by een wreeden een tygersvel, of draak, het zy op den helm, of in een schild. Het zou niet passen als men een *Vestaalsche* maagd by *Numa Pompilius*, om zyne godvruchtigheid uit te beelden, voegde: by *Alexander* een *Achilles*, om zyne dapperheid uit te beelden: by *Milo* een *Hercules*. Noch veel belagchelyker zou het weezen, indien men een *Hercules* by *Hercules* voegde, om de sterkte uit te beelden; en een Gek by *Momus*, om de zothed te vertoonen. Het zoude, zeg ik, heel belagchelyk zyn *Ovidius* met zinnebeelden te willen verklaren; dewyl hy ons niet anders dan zinnebeelden voorstelt. Dit zoude zyn het licht met licht te willen zoeken, of de duisternis door donkere nevelen te willen ophelderen. Wy hebben geen andere zon noodig, om het zonlicht uit te drukken: neen, het voegt best, dat men een kuiken in zyne eigene veeten laat opwassen. Maar deze verbeeldingen en byvoegfelen moeten alleenlyk strekken om het onzichtbaare door zichtbaare voorwerpen aan onze oogen voor te stellen.

Hoe men nu verbeeven en hooger geachte zaaken wil verbeelden, hoe de zinnebeelden, of voorwerpen, hooger in waardigheid daar toe moeten verkoozen worden, als by voorbeeld, omtrent de uitdrukkingen van den aart en de eigenschap der Goden, of der zelve deugden, gebruikt men jonge en kuische maagden, van alle eeuwen onder het

Nevens andere om de zinverbeeldingen te leeren kennen.

Wat men omtrent de verkiezing der voorwerpen moet waarnemen.

menschedom voor den dierbaarsten, zeldzaamsten, en waardigsten staat geacht. Maar dat men zich van dieren, of wel ziellooze denkbeelden en voorwerpen bedient, om de hertstogten der menschen te verbeelden, zulks acht ik toegelaaten, om dat, gelyk zy laager in rang en achting dan de Goden zyn, zy ook mindere voorwerpen lyden mogen.

Tegenwer-
ping.

Dat my nu iemand tegenwerpt, waarom ik dan de Leuwigheid door een slang, en de onnozelheid der Goden aan eenige misdaad door een lam vertoon, zulks blykt ten deele gegrond te zyn, door dien het myne voorgaande stelling schynt om ver te smyten en te vernietigen.

Opgeloft.

Maar ik geloof, dat hy my gelyk zal geeven, wanneer hy wegens het eerste de verbeelding dezer zaak door de alleroudfte Heidenen naziet: en wat het tweede belangt, ons komt in de H: Schriften en de Openbaaringen van *Johannes*, op veele plaatsen, de persoon van *Christus* onder de gedaante van een Lam, en wel het *Lam Gods* voor. En dewyl dit alles zyne zinbeteekeningen heeft, is het my dan niet geoorlofd uit zo zuiveren en ryken bron van wysheid myne zinverbeeldende gedachten te putten? Dus gedraag ik my omtrent andere diergelyke voorwerpen, welke eenige eigenschap der Godheid verbeelden: maar die van laater vinding zoek ik met al myn vermogen in dit geval te vermyden.

En voorbeel-
den in de H:
Schrift.

Daar en boven spreekt de H: Schrift in veele plaatsen onder zinverbeeldingen, vergelykende de Gramschap by een Beer die van zyne jongen beroofd is, de Zachtmoedigheid by een Lam, de Onnozelheid by een Duive, de Arglistigheid by een Slang, enz.

Breeder aanhaaling zoude den liefhebbenden Konstenaar verveelen, en onnoodig zyn.

*Onderzoek wegens het verbeelden van de Persoonen der
H: Drieëenheid.*

T W A A L F D E H O O F D S T U K .

Verskil der
Christenen
over dit
Hoofdstuk.

DEze stoffe zal meenig oordeelen dat buiten het bestek onzer Verhandelingen is, en niet die der Konst niet te samen kan gaan: maar myn gevoelen is met dat der zodanigen zeer verschillende: want een tederhertig Konstenaar heeft wegens de zweevende verschillendheden onder de Christenen over deze zaak groote redenen van verlegentheid, dewyl hem veele gevallen in de H: Schrift voorkomen, of daar *God* in eenige gedaanten zelf omtrent den mensch werkende is, of daar hy als een schynfel voorby zweeft, en echter omtrent is.

Her

Het grootste deel der Christenheid (Holland, Engeland, en een klein gedeelte van Duitschland uitgezondert) stemmen eenpaarig de verbeelding der Persoonen in de H: Drieëenheid toe; naamentlyk de eerste, *God den Vader*, in de gedaante van een oud man, met een lange gryze baard en hair; de tweede, *Jesus Christus*, zo als hy zich in zyne menschelyke gedaante vertoond heeft; en de derde, *God den H: Geest*, onder de gestalte van een Duive, even die gedaante in welke hy op *Jesus Christus* in zynen doop nederdaalde.

Verhandeling der
schepping
tot een voor-
beeld gesteld.

Wanneer ik nu volgens de uitgedrukte woorden der H: Schrift *Adam* en *Eva* moest vertoonen, zo vind ik noodzaakelyk dat de Schepper der waereld en formeerder van *Adam* onder een zichtbaare gedaante vertoond werd; dewyl 'er geschreeven staat, dat hy *Adam* maakte uit een klomp aarde of slyk, en hem den geest des levens inblies. Wie nu iets maaken, of iets inblaazen zal, moet, menschelyker wyze gesproken, handen en een mond hebben.

Dewyl ook zelfs de H. Schrift ons doorgaans een bevattelyke hoedanigheid van den Almachtigen *God* te kennen geeft, waarom zal ik meer kwaad doen met den zelve te vertoonen onder deze, als onder die van een Driehoek, met een kring van zonnestraalen omringd, in de welke eenige Hebreuwische letters staan. Nochtans meenen onze *Theologanten*, of Godtsgeleerden, het eerste niet, en het laatste wel geoorlofd te zyn. Is dan het laatste niet zo wel een figuur, als het eerste? of verandert het, om de wille der Joodsche Characters, en der ziellooze gedaante van den Driehoek?

Redeneering
over de ver-
beelding der
H. Drieëen-
heid.

Is niet, behalven deze reden, een geschilderd Tafereel zo wel tot leeraamheid strekkende, als een welgeschikt Vertoog, in 't welk de Redenaar, om zich te doen verstaan, genoodzaakt is zyne toevlucht te nemen tot een figuurlyke wyze van spreken door gelykenissen? of als een Schrift, daar men de zelve manier van zich te doen verstaan in vind? Waarlyk ja: want het doelwit der twee laatste is hunne redenen door het begrip der behoorderen op der zelve gemoed te doen klem hebben. Ja het bloote schrift, waar in de zaak vervat is, bestaat dat niet altemaal in letterbeelden, die wy, door een zekere wyze van verstaan, begrypen? Het is immers de zaak zelve niet.

Dat nu de geleerde Wereld, en de Konstenaars, veel eer den eersten Persoon in de H. Drieëenheid vertoonen in de gedaante van een mensch, als onder die van enig ander schepsel, acht ik zeer wel gegrond te zyn, en op goede redenen steunende: want wy hebben uit de H. Schriften, en uit het getuigenis der aloude Godtsgeleerden; uit de eersten, dat *God* den mensch na zyn evenbeeld en gelykenisse geschaapen

Waarom
men aan den
eersten Per-
soon een
menschelyke
gedaante
geeft.

en gemaakt heeft; en uit het tweede, dat de mensch is het kort begrip van alles wat *God* geschaapen heeft, die ook daarom door hen de kleine waereld genoemd word: ja zommigen noemen den mensch het proefstuk van *Godts* handen. Derhalven, indien wy eenige gelykenis uit de schepselen zullen neemen, moet men, om *Godts* volmaaktheid te toonen, den zelven ook door het allervolmaaktste denkbeeld, 't geen ter waereld gevonden word, uitdrukken, en aldus het *Copy* op 't allerbest na het *Origineel* doen gelyken; te meer, dewyl 'er in de H. Schrift op veele plaatsen gewag word gemaakt van het hoofd, oogen, ooren, mond, lippen, armen, voeten, handen, en andere leden van *God*; en dat men wel weet, dat die dingen niet vleeschelyk verstaan moeten worden, en volgens de letter (gelyk zommige onweetende menschen zouden kunnen doen, welke denken mogten dat *God* in zyne natuur een mensch gelyk is; dat hy daar boven in den hemel in een verheeven koninglyken stoel zit, en op een zekere plaats is, gelyk in *Jesaias* staat, *den hemel is myn stoel, en de aarde de voetbank myner voeten*; verhaallende de zelve Propheet op een andere plaats, *ik zag den Heere zitten op eenen hoogen ende verheevenen throon*) maar dat men ze figuurlyker wyze moet neemen, en na den alleevendigmaakenden geeft: zo oordeel ik, dat, ten opzichte van een Schilder, hy geen nader uitdrukkingen heeft, in dusdanige verbeeldingen daar *God* zelve in werkt, om zich klaarder te doen verstaan, dan het beeld *Godts* in een menschelyke gedaante te vertoonen, dewyl het met die gelykenissen allerbest overeen komt. Men schildert hem bedaagd, om zyne majesteit en wysheid te kennen te geeven, welke meer by de gryzen als by de jongelingen gevonden word, met een scepter en waereldkloot, benevens een sterrenkring om zyn heilig hoofd, ten einde zyne oppermacht in den hemel en over de aarde te vertoonen. Doch de Roomsch-Katholyken voegen 'er, boven dit, dagelyks noch veel meer by.

Gevolgen uit
de H. Schrift
getrokken,
tot bewys dat
men dezelve
verbeelden
mag.

Indien de H. Schriften ons zynen Godlyken Persoon onder eenigen verborgen en voorstellen, waarom werd het den Konstenaar geweigerd zulks op de zelve wyze te doen? Leest men niet in de Openbaringen van *Johannes*, wat daar van *God* in een menschelyke gedaante aangetekend staat? Is het niet klaar genoeg uitgelegt? Of zal men mogelyk zeggen, dat deze beschryvinge *apocrief* is, en maar een droom? Wel aan, laat het een droom zyn: het word echter voor geen heidensch vertelling gehouden. De twyfeling, die daar uit zoude kunnen ontstaan, raakt niet eens het punt van de gedaanten. Daar staat ook noch in een andere plaats, dat de Hoogepriester zich verftak om den Heere te zien: maar de Heere zettede hem den vinger op de oogen tot dat

dat hy voorby was. Hoe zal ik die passagie zonder ligchaam verbeelden? Of is het geen waare geschiedenis? De Profeet *Jesaias* zegt van *God*: *de Heere zal komen, en een vuurvlamme zal uit zynen mond gaan, of wel een swaard.* Indien men eenen, die niet kan leezen, en daar by doof is, zulks wil bekend maaken, is het niet veel gemakkeliker het zelve door een verbeelding als door beduiding te doen? Maakt men een mond alleen, daar een vuurvlam uit spruit? Is dit wel zo bekwaam, dan een geheel beeld, om zulks zodanig een te doen begrypen? Gantsch niet. Daar en boven, is dit zo wel geen gelykenis en figuur, als een geheel beeld? Waar willen dan die berispsers heen, die wel een deel der schuld willen toestaan, ja goed keuren, en niet het geheel? Zo het een kwaad is, moet het geheel verboden en nagelaaten, of zo het een goed, of ten minsten iets lydelyks is, geheel toegestaan en uitgevoerd worden. Doch men moet zich voor de zelve niet nederbuigen, noch die dienen en 'er eerbied aan bewyzen, veel min die aanbidden; maar wel den waaren *God* die daar mede gemeend word. Hoe kan men anders een offerhande aanmerken? Is dat niet een mysterieuse verbeelding, of, om beter te zeggen, een figuurlyk verhoog dat 'er staat, daar brandde het offer op den altaar, en de kinderen *Godts* boogen zich voor den zelve, biddende, smeekende, en dankende in alle nederigheid.

De Schriftuur spreekt in verscheidene plaatsen van de verschyningen *Godts* aan de menschen, of weezendlyk door den dienst der Engelen, of in gezicht door droomen, of door verrukkinge der zinnen. Daar is zulk een fraaije beschryvinge *Godts* onder de gedaante van een oud man in 't zevende Capittel van *Daniel*, dat geen Konstenaar de zelve fraaijer kan verbeelden.

De zelve Schrift spreekt ook van verscheidene verschyningen der Engelen onder menschelyke gedaantens. Daarom is 't dat de Kerk in 't tweede *Concilium* van *Niceen* geen zwaarigheid gemaakt heeft om den Konstenaars toe te staan zulks te mogen doen, en voornaamentlyk den Schilders, *God* den *Vader* als een goedertieren oud man, en de Engelen onder menschelyke gedaantens te vertoonen.

Het schynt ook, dat een Schilder regt heeft om levenlooze zaken als leevende te schilderen en te verbeelden, opvolgende de denkbeelden die de H. Schrift hem hier van geeft: en de beschouwer moet zich niet argeren, als hy in zommige Schilderyen eenige heilige voorwerpen met Poëtische vindingen, tot klaarder uitdrukking en opheldering der zaak, verzeld vind; waanende, dat de dichtkunstige vindingen en verzierungen een godloosheid zyn. Zyn niet de *Psalmen Davids*, het

Door het
Concilium
van Niceen
den Konste-
naars toege-
laaten.

Hoe verre
een Schilder
hier in be-
voont is,
door voor-
beelden, uit
de H. Schrift
aangetoond,

Hoogelied *Salomons*, het Boek *Jobs*, de Openbaaringen van den Godtgezant *Johannes*, alle onder Poëtische verzierfelen en vindingen voorgesteld? zonder te rekenen alle die gelykeniffen welke in 't overige van de Schriftuur gemeld worden.

Voorbeelden
van groote
Konstenaars.

Derhalven doen veele Konstenaars niet kwalyk, dat zy zommige Heilige Geschiedeniffen met iets, 't geen Heidensch is, verzellen, tot opheldering van het geval, en voornaamentlyk zo het in heidensch Landen geschied is.

In *Raphaël*.

Zo heeft de groote *Raphaël*, volgens den text, in zyne verbeelding der doortogt van de Kinderen *Israëls* over en door de *Jordaan*, die Rivier onder een menschelyke gedaante vertoonend, doende de zelve aldus haare wateren met geweld weder na haaren oorsponk, en tegens haaren loop, omkeeren.

De Heilige Schrift zulke en diergelyke zaaken dikwils onder eenige figuurlyke beschryving gedaan hebbende, geeft hun een volkomen ver- lof om van gelyken te doen: want zy, om zich na het swak begrip der menschen te schikken, maakt een gewoonte van veele der allerverbor- genste en zwaarste dingen ons onder verbeeldingen en gelykeniffen voor te stellen, gelyk van de rivieren in den acht-en-negentigsten Psalm, *ψ*. vier, gesproken word.

Poussyn.

Daarom heeft ook *Poussyn* niet geschroomd in zyne verbeelding der vin- dinge van *Moses* insgelyks de Rivier de *Nyl* door een menschbeeld te ver- toonen. Doch het heeft ten zynen tyde de waereld also min aan laste- raars ontbroken, als het in onze dagen gaat. Deze gaven hem na, dat hy een ongodist was, mengende de waarheid met de logen door een, even als of hy voor het een geen meerder aching als voor het ander had, maar, gelyk het spreekwoord zegt, *alles over eene kam schoor*.

Schynstry-
digheid voor-
geworpen en
opgelost.

Doch indien men dit eens nader inziet, moet niet iemand overtuigd staan, dat deze schrandere man niet minder als zulks, en ongodistery, begaan heeft? Is het niet in het Heidensch *Egypten* voorgevallen? Was niet de Dochter van *Pharao* daar by? Geloofde deze aan de waarheid die alleen aan *Israël* geopenbaard was? Gantschelyk niet. Dewyl dan deze Geschiedenis in een Heidensch Land, en maar in de tegenwoordigheid van een of twee Hebreuwsche Vrouwlieden, de an- dere Heidentich zynde, voorgevallen is, zo heeft die groote Meester noch tegens het Christelyk geloof, noch tegens de Konst, gezondigd.

Nader onder-
zoek over het
vermengen
van de waare
en onwaare
zaaken.

En hoewel hunne tegenwerping in den eersten opslag zeer wel ge- grond is, naamentlyk dat men in zaaken, onzen Godtsdienst betreffen- de, geene valsche Goden noch Godheden, welke door het Heider- dom wierden aangebeden, moet mengen; daar en boven dat het genoeg

voor

voor een Schilder is een Rivier, zo als zy natuurlyk in haaren loop strekt, te verbeelden, en niet onder een menschelyke gedaante: is de zelve tegenwerping echter lichtelyk op te lossen, en gemakkelyk te beantwoorden.

Want de H. Schrift zelve geeft ons de wateren, en het bruiſſen der rivieren, onder een menschelyke gedaante te kennen; gelyk reeds uit den 98sten. Psalm is aangetoond, daar gezegt word, *dat zy in haare banden klapt en juigten*. Daar en boven zyn deze Rivieren nooit door het Heidendom in *Egypten*, maar wel de Krocodil, die zich in de zelve onthoud, en *Ihs*, onder de gedaante van een Koe, aanbeelden geworden; gelyk *Ovidius*, en meer andere Schryvers aantoonen.

Dewyl dan de H. Schrift zich van verbloemde wyzen van spreken bedient, zo vermag ook een Schilder en Konstenaar onder verbloemde en bevatbaare gelykenissen zyne zaak ten toon te stellen, om aldus te verstaanbaarder in het oog des aanschouwers te zyn, zonder dat hy schroom behoeve te hebbe dat dit zyn werk eenige geloovige Christenen zal misleiden, of het Heidendom in deszelfs waangeloof sterken: want een Schilder, die geen andere taal heeft, om zich uit te drukken, als figuren, moet zich van de zelve bedienen, wil hy verstaan zyn.

Rubbens, die zich van alle de Schilders op de bevalligste en geleerdste wyze bediend heeft van deze verbloemde gedaantens te vertoonen (gelyk men voornaamentlyk ziet in zyn werk en de beschryving der Intrede van den Kardinaal-*Infant* binnen de stad Antwerpen, en in de Schilderyen staande in de wandelplaats van 't Paleis van Luxemburg) is door zommigen veroordeeld geworden, dat hy in de samenstellingen dezer verbeeldingen en geschiedenissen de waarheid met de verdichtſelen onder een gemengd heeft.

Voorbeeld in *Rubben*, hoe deze zich daar van bediend heeft.

Maar hoe ligtelyk is dit zeggen om verre te werpen, en deze veroordeeling krachteloos te maaken, door een aanwyzing van het gebruik dat die vernuftige Meester daar af gemaakt heeft: want het verdichtſel is hier met de waarheid niet in een gesmolten; maar het eerste strekt om het laatste klaarder aan ons gezicht en begrip voor te stellen, en aldus de waarheid duidelyker uit te drukken, door de merktekenen en denkbelden van de verdichtſelen.

Ziet eens in de verbeelding der Geboorte van *Lodewyk den XIII^{den}*, Koning van Frankryk, hoe die door luchtige Konstenaar op verre afwykende wolken met een geestige zwier *Castor*, zittende op zyn gevleugeld paard, vertoont, en aan een andere zyde *Apollo*, welke, op zynen zonnwagen gezeeten, opwaarts ryft, om aan te toonen dat deze Prins door een gelukkige verlossing in den morgenstond geboren was.

Hier

Verdeedi-
ging van
kinbens.

Hier door is het immers klaarblykelyk, dat deze schrandere Konstheld geen gedachten gehad heeft om Goden als Goden te vertoonen, maar alleen om door *Castor*, zynde een Gesternte 't geen voor gelukkig gehouden word, zyn voordeelige geboortensuur, en door *Apollo* den tyd des dags, welke in den morgenfond was, te verbeelden, door dien zyn zonnewagen uit de kinmen opwaarts ryft.

Om nu myne gedachten, aangaande het verbeelden van *God den Vader*, noch duidelyker te doen verstaan, zal ik, alvoorens dit Hoofdstuk te sluiten, het volgende daat noch by voegen.

De Propheet *Ezechiël* zegt in zyn eerste Capittel, dat hy *God gezien hadde van het hoofd tot de lendenen, gelyk als in een blinkend vuur, en van de lendenen tot aan de voeten in gelykformigheid van een brandende fakkel van een zeer grooten glans.* Derhalven stellen wy (door dit, en andere voorbeelden meer die wy uit de Schriftuur tot onze bevestiging zouden konnen bybrengen) vast, dat dit H. Beeld nooit zonder glans of glinsterende afstraaling, van het hoofd tot de voeten, moet vertoond worden, ja zodanig dat zich deze glans (min of meer breed of smal zynde, na dat de plaats en gelegenheid zulks toelaat, en de welstand vereischt) al zachtjes dunder en flauwer, gelyk een heldere en dunne damp, rondom verspreidende, eindelyk onzichtbaar in de bywerken smeltende, verdwynt.

Laaten wy nu komen tot de tekening en uitvoering des penceels van het gezegde.

Voor eerst zal men het beeld *Godts*, 't zy zittende of staande, van een volmaakte gestalte en wezen, doch veel kloeker dan eenige hemelsche of aardsche schepselen, vertoonen, 't zy waar hy zich ook bevindt, in den hemel of op der aarde. Getekend zynde, zal men het zelve met een enkele tint of grond, een weinig donkerder als het schynfel, bestryken, en vervolgens met licht ophoogen. Alsdan zal men een der grootste vispenceelen of *das* neemen, en verdryven het beeld zodanig, dat niet alleen de geheele ommetrek van het zelve, maar ook geene de minste kantigheid noch scherpigheid van eenige deelen des aangezichts, handen of voeten, welke heel zachtjes of flauw moeten aangewezen zyn, bespeurd werd, even als of het door een zyde floers, bewaassend glas, of een dunne mist gezien wierd; en om het noch duidelyker te zeggen, even gelyk de dingen, die zich in een *camera obscura* vertoonen: wel acht neemende, dat het beeld geen licht van boven, van de zyde, noch van achteren ontfange, maar alleen, om de verhevenste partyen en 't hoogste licht, van vooren gedaagd werde, alshoon het geheele Stuk doorgaans een ander licht heeft; daar en boven geene andere
scha-

schaduwe dan in de diepste holligheden brengende, en noch heel flauw.

Waarom wy *God den Vader* als een eerwaardigen Oude, wit en gryshairig verbeelden, zulks hebben wy hier vooren ter loops aange-Waarom men God den Vader wit en gryshairig verbeeld. weezen: doch wy zullen het nu een weinig breeder verhandelen, zonder echter alle de Schriftuurplaatsen, die tot ons voordeel dienen, aan te haalen. Daar staat in den Propheet *Daniel* in het zevende Capittel, op het negende vaers: *de hairen zynes hoofds waren als zuivere wolle, ende zyne kleedinge wit als sneeuw.* De reden daar van zegt *Gregorius Nazianzenus* deze te zyn, om daar door, als door een onbedriegelyk merkteken, zyn zuiver ende onbcylekt wezen te verstaan te geeven. Waarom ook de wyze *Eusebius* van meeninge is, dat om die oorzaak het Choor en de veelheid der Engelen ons in witte kleederen werden vertoond. Anderen vergelyken het met de menschelyke gedaante, willende daar door de eeuwigheid der tyden uitdrukken; dewyl 'er niets eeuwiger is als het Godlyk wezen: het welk ik daarom te meer heb aangemerkt, om dat eenige naauwgezette lieden van gedachte zyn, dat men *God den Vader* in zulk een gedaante, met witte kleederen en gryze hairen verciert, niet behoorde te verbeelden.

En ten dien opzichte hebben de menschen, door een algemeene overeenstemminge onder de volkeren der aarde, goed gevonden den Godtsdienst in witte kleederen en cicraaden te verrichten; also het wit ten allen tyden aan den H. dienst toegëigend is'geweest. Waarom de Poëet *Persius* zegt. *Hy is in 't wit aanbeden.*

Maar wat hebben wy ons aan het oordeel van *Persius* te gedraagen, nademaal de kleedingen van onzen Zaligmaaker *Christus Jesus*, willende zyne heerlykheid aan zyne Discipelen openbaaren, zich zo wit als sneeuw vertoonden. *Cicero* in zyn tweede bock der Wetten, zegt: *het wit staat het best in alle stoffen, maar voornaamentlyk in de geweevene, om het Heilige en Godlyke te verbeelden.*

Derhalven is het noodzaakelyk, dat wy *God* met een wit kleed verbeelden: doch het is niet oneigen, dat men, om het zelve noch natuurlyker af te maalen, een weinig geelachtig houde, als van een zon bescheenen, of gelyk het schynfel daar de gedaante van het beeld rondom in vertoond is.

Maar in dit alles moet zich een Schilder op een gemaatigde wyze gedraagen, en zyn gezag, door de H. Schrift en toestemming der H. Oudvaderen aan hem verleend, niet misbruiken, gelyk ook de H. Waarheden door zyne Konst nooit zoeken te niet te doen, noch achter uit te zetten, veel min te belemmeren, of verachten.

En de
plicht eens
Schilders.

Van de glans der Engelen en Heidensche Godheden.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

A Angeweezen hebbende hoedanig, en hoe verre men, myn's oordeels, mag gaan met het verbeelden van den eenigen waeren God, zo laat ons eens verder onderzoeken en aantoonen hoe de Engelen in hunne kracht dienen verbeeld te worden.

Hoe de Engelen, in menschelyke gedaanten verschynende, verbeeld moeten worden.

Gregorius Nazianzenus zegt, dat de regte eigenschap der Engelen, wanneer ze in een ligchaamelyke gedaante verschynen, is met een gantsch heldere glans en klaarblinkende kleederen voorzien te zyn. Zulke een beschryving der Engelen vinden wy by *Matth.* in het acht-en-twintigste Cap: v. 3. In de Handelingen der Apostelen, eerste Cap: v. 10. *Marcus* in het 16de. Cap: v. 5. en in veele andere plaatsen der H. Schriften.

Voorbeeldingen der zelve by *Abraham* en *Loth*.

Dit helderstralende licht der Engelen dient derhalven noodzaakelyk in hunne meeste verschyningen waargenomen te worden, als by voorbeeld in die der zelve by *Abraham*, en hunne verdere uitwerking in de verlossinge *Loths* uit *Sodom*, alwaar zy het baldaadig en godloos volk in de genoemde Stad verblinden. Want dat 'er boven het menschelyke en natuurlyke iets omtrent hen is geweest, is ontwyffelbaar, vermits *Abraham* hen als Heeren begroet. Het is niet te gelooven, dat zulks wegens hunne kostelyke kleederen, juweelen, en by zich hebbende schatten, maar door eenige hemelsche of ongewoone byvoeging veroorzaakt zal zyn.

Omstandig voorbeeld aan de Engelen in *Sodom*.

Tot verder bewys van deze glans der Engelen strekt de aanhouding der Sodomiten, die noch *Loth*, noch zyne Dochters, noch andere Vreemdelingen, welke, na alle waarschyntlykheid, mede in *Sodom* geweest zyn, begeerd hebben, maar alleenlyk deze twee Mannen of Jongelingen. Ik geloof, dat zulks uit geen andere redenen is geschied, dan om hunne bovenmenschelyke gestalte, en omstralende glans, welke hen bekoord heeft. Indien nu deze al te krachtig geweest ware, zouden zy, zo wel als wy aanschouwers, die het Schildery zien, een Godlykheid zyn gewaar geworden, en dienvolgens hunne godloosheid gestaaft hebben: want het is onbegrypelyk, dat een mensch met opgehevene hand, en des bewust, tegens *God* zoude willen stryden.

Oordeel des Schryvers wegens den Persoon van *Jesus* in zyne menschheid.

Doch eer wy verder gaan, moet ik noch een weinig voor af zeggen raakende myn gevoelen omtrent onzen Zaligmaaker *Jesus*, te weten, dat

dat hy, na zyne menschelyke natuur, en voor zyne opstandiging, met geene de minste omstraling of glans van Godlyke Majesteit moet verbeeld worden; dewyl hy zich alom in menschelyke gedaante heeft vertoond, en den mensch gelykvormig heeft willen weezen, uitgenomen in de zonde, volgens de woorden der H. Schrift: maar na zyne verryzenis moct hy met een glans, gelyk wy leezen dat hy zich aan zyne Discipelen op den berg *Thabor*, en andere plaatsen meer, vertoonde, verbeeld worden; dewyl hy het menschelyke deel, in zyn voornaamste opzicht, als toen afgelegd had.

Keeren wy nu weder tot het voorige.

Wy hebben meer gevallen van verschyningen der Engelen, als daar is de geen die by *Manoach* kwam, by *Gideon*, by *Tobias*, de slaande Engel over Jeruzalem, om *Dauids* zonde, enz. waar van uitdrukke-lyk in de H. Schrift staat, dat die by *Manoach* de geboorte *Simsons* verkondigde, in een rook of damp verdween, mogelyk in een vermeerdering der heldere omstraling, welke zich met de rook van het offer vereenigde: door welke verdubbeling van glans deze Ouders in hun geloof en vaste hoop op de toekomstige geboorte, en de vervulling der beloften, zyn versterkt geworden.

Deze bygevoegde glans nu te sterk en als een blixem gemaakt of verbeeld zynde, verblind onze sterfelyke oogen: en alzo zoude *Abraham*, dien Aertsvader, alzo min zyne oogen op haar hebben kunnen slaan, als de Propheet en Leidtsman Israëls *Moses*, wanneer *God* aan hem verscheen, en vootby zyn aangezichte heen ging; en deze glans zoude den mensch en aanschouwer doen verteeren.

Het blinde Heidendom heeft een schemerlicht van deze waarheid gehad: want als *Semele* door verwaandheid begeerde, dat *Jupiter* haar eenmaal zoude komen omhelzen in die majesteit gelyk hy het *Juno* in den hemel deede, en, niettegenstaande de afraading van dien Oppergod, echter daarom aanhield, is zy, dewyl hy haare begeerte inwilligde, door de verzellende glans zyners majesteit geheel verteerd, zo dat die *God* ter naauwer nood zynen en haaren Zoon *Bacchus* redden konde.

Verdichtsel van *Jupiter* en *Semele* tot een bewys bygebragt.

Waar uit blykt dat zulks, te weeten de glans, zelfs in het verbeelden der Heidensche Godheden moet waargenomen worden: want wanneer zy zich aan de menschen vertoonden, het zy by nacht of by dag, op een zegenende of straffende wyze, waren zy in hunne volle kracht, glorie, en majesteit. Dit ingezien zynde, konden zy mede niet anders dan glinsterende verbeeld worden, schoon van gestalten en gedaantens, helder van verw, hunne kleederen cierlyk van koleur, im-

Hoe de Heidensche Godheden zich aan de menschen vertoond hebben, en hoe zy moeten verbeeld worden.

mers zo veel mogelyk is en den aart en 't gebruik der Schildery toelaat, gelyk in de Verhandeling van de koleuren in een Zolderstuk gezegt is.

Doch als zy zich onder de menschen vermengen, werden ze onbekend ver-
toond.

Maar wanneer deze Goden zich onder de menschen als menschen vertoonen, dan zyn zy den zelve gelyk, en niet wel te onderscheiden, dan door hunne gestalten, als by voorbeeld in het geval van *Jupiter by Calisto*, *Apollo by Dafne*, *Jupiter by Lycaon*, *Mercurius by Argus*, en diergelyke. In deze gevallen hebben zy zich, om hunne rol te beter uit te voeren, geheel in menschen herschept, en zyn hun volkomen gelyk geworden, leggende alle Godlyke glans en gedaante van zich af, als of zy, na het gevoelen der Heidenen, wilden te kennen geeven, dat de Godlyke en Menschelyke natuur niet konde vereenigd werden.

Van het gaan der Goden.

Gevoelen van *Heliodorus* hier omtrent.

Nu zullen wy eens overgaan tot de beweging der Heidensche Goden. Veele verbeelden hen in hunne verschyningen in werkelyke gestalten, gaande, loopende, en andere bewegingen maakende: maar het is strydig niet alleen met myn gevoelen, maar ook met dat van dien grooten Bisschop van Hippo, *Heliodorus*. Die doorgeleerde Man, en groote Onderzoeker der Heidensche Oudheden, wil niet dat de zelve gaan of wandelen zullen, wanneer men hen in hunnen staat van God en Oppermajesteit beschouwt; maar dat zy zweeven, en buiten eenige werkelyke actie zyn: wel in een gestalte als of zy eenigzins gingen, doch echter voortglyende gelyk de wind een schip op zee doet voortgaan, zonder dat men immermeer eenige beweging van het zelve bespeurt; maar dat zy altoos met een zwift van dunne wolken, waar van de geenen, welke het naast omtrent hunne personen zyn, een helderder en gloeyender glans ontfangen, verzeld zyn.

Van de verbeelding der Engelen en Geniën der Heidenen.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

DE goedertierene en eeuwige *God* heeft in den beginne ontallyk veel goede Engelen of Hemelsche Geesten geschaapen, welke in de H: Schriftuur doorgaans met naamen onderscheiden worden, als *Seraphynen*, *Cherubynen*, *Throni*, Krachten, Aertsengelen, Engelen &c.

Van het onderscheid der Engelen, en hunne diensten.

De eerste, als de naaften aan de heerlijkheid *Godts* zynde, ziet men doorgaans heel jong en onnozel, volgens de getuigenisse van *Jesaias 6*. met zes vleugelen verbeelden.

De tweede, worden niet verstoond als om de beweging, en de ontroeren,

roerende kracht van de wenschelyke gelukzaligheid te betekenen; 't geen hunne onbevleete zuiverheid en kinderachtige gestalte te verstaan geeft.

De derde, welke altyd acht neemen op *Godts* gerechtigheid, (gelyk *Dyonisius Ariopagita*, de Leerling van *Paulus*, beschryft) zyn wat ouder en volwassener van gestalte, en van een aanvallige zwier en beweging; verwekkende door hunne verschyningen in de gemoederen der menschen geen schrik noch vrees, maar alleenlyk vreugde en blydschap.

De vierde zyn verordineerd om de wraake *Godts* uit te voeren in 't straffen van allerley zonden en boosheden, waar af een zo sterk was, dat hy met de wille des Heeren honderd en vyf-en-tachtig duizend mannen versloeg in het leger van den Koning *Sanberib 2 Regum. Cap: 19. Jesai: 27. Paral. 32.* Deze worden noch kloeker van gestalte dan de voorige, wreed van opzicht, en van een geweldige beweging verbeeld, werdende zelden of ooit naakt-vertoonde, maar met een harnas of wapenrok aan, en een vlammeend zwaard of blixem in de vuist, ook wel een schild aan den arm daar de naam des Heeren in slikkert. Zy verwekken, door hunne onverwachte verschyning, niet alleen bangheid en schrik aan de godlooze menschen, maar een geduurig knaagende conscientie zonder berouw of leedwezen.

De vyfde beschikken groote zaaken en hoofdhandelingen, leidende de menschen, als bestelde herders en bewaarders, tot de Godlyke kennis. Zy zyn volmaakt van gestalte, en zedig van wezen.

De laatste draagen zorg, en zyn 't beschut der menschen voor alle aanstoot, en byzonderlyk verordend om ons te lokken tot het goede, en af te leiden van het kwaade. *Act. 12.* Deze, na het zeggen van *Dionisius*, worden, als de oudste zynde en in het onderste choor of *hierarchie* zittende, kloek van gestalte, staatig van wezen, en van een vluchtige en vaardige beweging vertoonde.

Daar is noch een andere soort, welke booze Geesten, of *Demonen*, anders Duivels gezegt, doch van *Plato Cacodamones*, dat is weertende en arglistig, genoemd worden. Deze werden van *God* toegelaten tot kwelling der kwaaddoenders en booswigten: want daar zyn gene zonden, of men heeft booze geesten die de brosse natuur der ongeregelde menschen daar toe leiden, als tot godslasteren, onkuisheid, gulzigheid, dronkenschap, liegen, bedriegen, moorden, en andere ongerechtigheden meer. Hunne gedaantens zyn menigvuldig, ja zo menigerley als 'er zonden zyn: en hoewel zy, door een schoone gedaante, de menschen somtydts zoeken te misleiden. en op 't verkeerde pad te brengen, worden zy echter altyd noch met het een of 't ander

Van de listigheid der booze geesten, en hunne kentekenen,

teken, waar aan zy kennelyk zyn, verbeeld, het zy aan 't hoofd, handen, of voeten, gelyk vinnen of vleermuizenvlerken op den rug, gier- of arendtsklaauwen, beerepooten, draakeftaarten, enz. als mede met brandende toortfen, tandige vorken, geldbeurzen, moordpriemen, doornetakken, kroonen, yzere boeyens, jok, slangen en adderen in de vuift, vuurvlammen uit den mond gaande, en alles 't geen kwaad betekent, te lang om hier te noemen.

Waarom de Engelen met vleugelen verbeeld worden.

Wat nu de verbeelding der voorschreevene Engelen betreft, welke van oudts her door de Konftenaars met vleugelen verbeeld worden, daar geeft de H: Schrift ons genoegfaame vryheid toe: want *God* zelve heeft aan *Mofes* de Arke des Verbonds, en de *Seraphins* en *Cberubins* dusdanig op de Arke verbeeld. Is 'er een volmaakter voorbeeld van navolging, als dat de Vormer en Schepper van het Heel-al aan ons voorftelt? Wie verdere voorbeelden in de H: Bladeren wil vinden, zie de Profetien van *Daniël* in het 9. Cap: op het 21 v: *Jesaias* 6: de Openbaarigen van *Johannes* 4: *Ezechiël* 10, &c.

De verbeeldinge der Engelen dus verre verhandeld hebbende, willen wy tegenwoordig tot het gevoelen der Heidenen, met den zelve zin niet kwalyk overeenkomende, overgaan.

Van de gedaantens der *Geniën*, of Heidensche Geboortsgoden.

Plutarchus verhaalt, dat de oude Romeinen mede hunne Beschermgeesten gehad hebben, door hen *Geniën* of Geboortsgoden genaamd: doch deze wierden niet verbeeld als Engelen, noch op wolken zittende, noch met vleugelen, ftraalen, of schynfels, maar als volmaakte Jongelingen tuffchen de zestien à twintig jaaren oud, hebbende lang blond hair, zonder baard, een vreedfaam wezen, zedige beweeging, en een hondevel over hunbovenlyf.

Waarom de zelve met hondevellen bekleed verbeeld worden.

De reden, waarom zy met een hondevel bekleed wierden, was, zegt *Chryfippus*, om dat zy, de goede geesten betekende, van de geboorte af by ons zyn, hebbende last om ons te bewaaren als bestierders van ons doen en laten, straffende onze kwaade daaden en woorden, wrekende onze ongerechtigheden en overtredingen, zo menigmaal als wy de menschelykheid aan een kant stellen, het kwaade doen, en het dierlyke aankleeven, waar van de *Geniën* of Geboortsgoden een schrik en afkeer hadden, ons vervolgende, en als honden na blaffende, om ons geweeten te doen ontwaaken; 't welk ook de meeninge is van *Censorinus*, en van verscheidene anderen die hy aanhaalt; daar by voegende, dat de voorschreevene Geesten ons van naby zodanig bespieden, dat zy zich nooit van ons af fcheiden; zynde zy de zelve die ons menigmaal dwingen het goede aan te kleeven, na maate dat wy het kwaade vlieden, en, het geen ons zalig is, wenschen. Maar behoeft men zo-

da-

danige voorbeelden uit anderen by te brengen? Onze Zaligmaaker verzekert ons, dat aan de Engelen last is gegeven om ons te geleiden en te bewaaren, gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben; waarom dan de Heidenen niet regt door dit zinnebeeld hunne *Geniën* ook Beschermengelen hebben genoemd.

Verder getuigt *Censorinus*, dat de Ouden de *Geniën* aanmerkten als Goden van de voortteelinge, 't zy om, gelyk wy gezegt hebben, dat zy de zorg over ons hadden, of dat zy met ons geboren wierden: en om die reden meenden zy, dat'er zo veele *Geniën* als menschen waren, en dat ieder de zyne had; of wel dat'er tweemaal zo veel waren, en dat'er ieder twee had, een goeden en een kwaaden; noodigende de een ons tot het goede, en de ander tot het kwaade; gelyk wy Christenen zeggen van onze Beschermengelen, en van de Duivelen, die niet ophouden de menschen te plaagen, hoewel deze laatste met ons niet geboren zyn, gelyk de Heidenen van de *Geniën* of hunne Geboortegoden oordeelden. Hier van daan komt het, dat eenigen de *Geniën* in de gedaante van een slange, anderen als kinderen, jongelingen, of wel als oude gryze mannen verbeelden; gelyk de Filosoof *Cebes* in zyn zinbetekenend Tafereel gedaan heeft.

Zoroaster en de oude *Wyzen* hebben zodanig een onderscheid gesteld tusschen de dieren die eigen zyn aan de goede en kwaade *Geniën* of Geesten, dat, na hun zeggen, zommige toegeëigend zyn aan de goede, als de honden, het gevogelte, en de schildpadde; en andere aan de kwaade, al de waterdieren.

De Ouden vertoonden de *Geniën* veeltydts met kranffen van plaane-, of andorenboomranken om het hoofd, welker bladeren ten naasten by als die der wyngaard zyn, ook wel kranffen van verscheidene bloemen; gelyk *Tibullus* op een zekere plaats aldus zegt: *De Genius is met een seboone krans van bloemen versierd, wanneer hem ter eere zyn naam en feest gevierd word.*

Ieder bid zynen *Genius*, zonder dat hy 't weet, aan, in het vieren der geboortedagen: maar de geboortedagen der Prinsen wierden voornaamentlyk van ieder een met grooten luister gehouden: waarom dan de geen, welke een valschen eed by den Geboortegod van zynen Prins deed, aanstonds strafbaar was, om dat de Ouden zulks als een zwaaren eed opnamen.

Nademaal ik reeds gezegt hebbe, dat'er by de Heidenen tweederhande *Geniën*, te weeten een goede en een kwaade, waren, gelyk de *Socratische Euclides* stelt, na 't verhaal van *Censorinus*, zo laat ons nu eens zien hoe de kwaade verbeeld wierden: want tot noch toe hebben wy van de goede gesproken.

Uit wat
oorzaak zy
Goden der
voortteelin-
ge genoemd
wierden.

Toeëige-
ning der die-
ren aan de
goede en
kwaade *Geni-
ën*.

Ik vind niet, dat de Ouden een stokbeeld of gelykenisse van deze gehad hebben: maar men leeft wel, dat zy, volgens de getuigenissen der Schryvers daar van aan ons nagelaaten, aan veele verscheenen zyn.

Verbeelding
der kwaade
Geniën.

Plutarchus, *Appianus*, *Florus*, en anderen, verhaalen, dat, wanneer *Brutus* zich op een zekeren nacht met licht in zyne kamer begeeven had, om zich in eenigheid te vermaaken met denkingen, gelyk hy gewoon was, hy de gedaante van een mensch, doch heel zwart en verschrikkelyk, met een wolfsvel gekleed, voor hem zag staan, welke hem op zyne vraag, wie hy was, antwoordde, dat hy zyn kwaade *Genius* was. *Valerius de Groote* schryft ook, dat de kwaade *Genius* zich insgelyks vertoonde aan *Cassius*, zynde een van het vloekverwantschap van *Marcus Antonius*, een weinig te vooren eer *Cesar* hem het hoofd deed afhouden. Deze verscheen in de gedaante van een groot zwart man, omtrent de vyftig à zestig jaaren oud, met lange hairen, en een vuil bemorste baard; wyders zyn ligchaam van de schouderen tot half wegen de dyen met een wolfsvel bedekt.

De *Temessaanen*, welke eertydts een volk uit *Abruzzo*, een Landstreek in Italiën, waren, hadden mede een zeer kwaaden *Genius* van een zwarte koleur, verschrikkelyk om aan te zien, en met een wolfsvel bekleed, doende aan het voornoemde volk heel veel kwaadts; gelyk *Pausanias* en *Suidas* verhaalen.

Van de Heilige Zinnebeelden.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

DE kracht en 't oogmerk van een welgemaakt geestelyk of heilig Zinnebeeld bestaat voornaamentlyk hier in, dat het ons stigtelyk tot de deugd leid en vermaant, en de zelve ons als een spiegel klaarlyk voorstelt, niet door ons ligchaamlyk na te vormen, maar na onze inwendige gestalte, of na de ziel, om ons aldus, door het vertoonen dezer voorbeelden, tot een gelukzalig leven te leiden.

Deze Zinnebeelden zyn of algemeen, of byzonder op iets passende. Zy zyn algemeen, wanneer ze op ieder een gepast zyn; maar byzonder, wanneer ze maar een mensch alleen toegevoegd worden. By voorbeeld, wanneer ze tot voorwerp hebben de godvruchtigheid of de deugd, de geleerdheid, vryheid, gerustheid des gemoedts, en diergelyke, alsdan zyn ze algemeen, en kunnen op ieder een gepast werden die deze hoedanigheden betracht, of zoekt te bezitten: maar wanneer ze eenige by-

Redenen
waaron de
geestelyke
Zinnebeelden
tweederley
zyn.

zon-

zondere perfoonen tot voorwerp hebben, gelyk de Maagd *Maria*, een Apoftel, of eenig ander deugdzaam Mensch, welke door zyne zondertlinge begaafdheid uitgemunt heeft, zyn ze ten dien opzichte particulier of byzonder. Derhalven moet men aanmerken in het eerste foort, dat de hoofdzak geestelyk is, en de tweede in tegendeel ligchaamelyk. De eerste verbeeld de geleerdheid zelve, en de tweede een geleerden of wyzen; de eene de vrede, en de andere een vreedzaamen; de eene de godvruchtigheid, en d'andere een godvruchtigen, enz. Het een is de zaak, en het ander die de zelve bezit. Doch het is een vernuftig Meester, die een onderscheid weet te maaken tusschen geestelyke en ligchaamelyke deugden, neigingen, en gaaven *Godts*: naamentlyk dat de ligchaamelyke, gelyk kracht, voorzichtigheid, rechtmatigheid, en diergelyke, als uit ons voortkomende, of, om beter te zeggen, ons aanklevende zyn, met ons gaan, staan, en werken; en dat die, welke geestelyk, en gaaven des hemels zyn, en by gevolg geen eigenschap met het ligchaam hebbende, even als buiten ons zyn. Derhalven verbeeld men de zelve zittende, of leggende op wolken: en hoe ze nader aan de gelukzaligheid raaken, hoe ze meer en meer glinsterende, vluchtig, zachter, en zweevende vertoon worden.

Ik ben van gevoelen, dat aan de voorgenoemde Deugden en Begaafden een byzondere hoedanigheid van stoffe toegepast behoort te worden, ieder na haare waardigheid of rang; gelyk als de Aardsche te bekleeden met stof en laken; de Hemelsche met grove zyde; en noch hooger, met floerste sluijers, of wel geheel naakt.

Byzondere stoffe der kleedingen, na de hoedanigheden der Deugden.

Het zal niet ondienstig zyn noch iets van de laatste te zeggen, te weten, dat de tekenen, die men hoedanigheden *Godts* noemt, ik meen figuurlyke tekens; naamentlyk, de Scepter met een oog, welke de Heerschappy betekent; de ronde Slang, Eeuwigheid; de Zon, Heerlykheid, en dusdanige meer, altyd in de hoogste glorie blyven, als afhankelijk van de *Godheid*, door zweevende lieve kindertjens verbeeld.

Doch men moet aanmerken, dat dit is voor zo veel de zegeningen *Godts* betreft: maar in tegendeel wanneer den Hemel verstoord is, en eenige straffe zal afzenden, alsdan zal men weder andere hoedanigheden vertoon, als de Toorn *Godts*, de Godlyke Rechtvaardigheid, enz. welke mede door hemelsche Geesten, of Engelen, verbeeld zullen worden, als de blixem, het vlammend zwaard, de schaal, &c. doch deze zullen door sterker Jongelingen verbeeld moeten zyn, gelyk in de Schriftuur gemeld word, en men in de geschiedenis van *Loth* ziet, daar zy het moedwillig volk verblindden; en in *Senacherib*, daar een

Engel des Heeren zo veel duizenden in eenen nacht versloeg, en diergelyke gevallen meer.

Tot bevestiging van 't geen ik hier boven gezegt heb, moet ik noch eenige voorbeelden daar van vertoonen, zodanig als ze by my begrepen zyn.

Hier toe heb ik my een ongemeen voorwerp in de doorluchtige Persoon van haare Koninglyke Majesteit van Groot Britannien verkooren, om tot een voorbeeld te strekken van een byzonder

ZINNEBEELD en PRAALTOMBE van haare Koninglyke Majesteit Maria Stuart, Koninginne van Groot Britannien, Vrankryk, en Ierland, Princefse van Oranjen.

Eerste Voorbeeld.

Hier staat een Tombe, ter linker zyde des Stuks, op een hooge plint, in dewelke uitgehouwen is de Riviergod van de *Teems*. In het midden des Stuks, op de tweede grond, zit een Vorstin heel prachtig op een Throon, verbeeldende Engeland met des zelfs behoortlyke kentekenen. Zy leunt met haar hoofd op de linker hand; en met de rechter opent zy de Koninglyke mantel, die met witte hermynen gevoerd, en van de Overleedene is, welke zy in haaren schoot houdt, daar de scepter en kroon mede in leggen, die zy met bedroefde oogen aanziet. Zy is bedekt met een zwarte floerffe sluijer, welke de schittering van haar stoel met de wapenen verduistert. De Politie, aan haare linker zyde, beschouwt die Tombe met smert nedergebogen, verzeld met Hertseer of Droefheid. Aan de andere zyde ziet men de Protestantische Kerk besweeken, wordende van de Hoop opgebeurd, en gewezen naar de Tombe, waar op een schoone groote Antieksche Vaas staat, uit de welke een Roozetak groeit, daar geen roozen aan zyn, maar een knop; op de welke de Godlyke voorzienigheid, op de wolken zittende, uit een kleine kristalle fles eenige vogt stort, terwyl zy met haaren scepter om hoog na het Hemelsche licht wyft, waar na men op ziet vliegen de Wysheid, Godyruchtigheid, en Standvastigheid, ondersteunende, of liever draagende, een schoone jonge Maagd; die zy mede voeren. Deze Maagd is in 't wit gekleed, en met roozen gekroond, en heeft boven haar hoofd een blinkende ster. Haare handen leggen op haar borst kruiswyze over malkander; en zy ziet met een vreugdig gelaat opwaarts. In de hoogte vertoont zich de Liefde of Barmhertigheid *Godts*, haar met opene armen verwagende, hebbende in haaren schoot een Pelikaan die

die haare jongen met haar eigen bloed voed. De andere voorgenoemde tekenen vande Godlyke Gelukzaligheid werden daar by gezien, en voornamentlyk de Hemelſche of volmaakte Vreugde of *Harmonie*, door eenige zingende en ſpeekende Geelten verbeeld. Op de Pot van de Roozeboom is een Medalje, waar in men een Fenix, uit zyne aſch herborren, uitgehouden ziet. Onder dezelve, in een zwarte Tafel, ſtaat met goude letters in 't Latyn of Engelsch beſchreeven: *Ik ſterf om te leeven*. De Tombe is met ſeltons van cipreſſetakken behangen, hier en daar met roozen, doormengd. Aan de regter zyde van de Tombe ſtaat het Noodlot, hebbende in haare linker hand een roos digt aan de Pot, en in de regter een ſchaartje, als of zy met het zelve de roos afgeknipt hadde. Aan de linker zyde der Tombe ſtaat de Natuur, houdende, zeer bedroefd, een doek voor haare oogen, en de linker vuift tegens haar hert. De Nyd, na de regter zyde vooraan, neemt de vlucht, bytende in een hert, en ziet na de Godlyke Voorzienigheid, of na de opgaande zaligeziel. Om den Throon ſtaan Schotland, Vrankryk en Ierland in den rouw.

Tweede Voorbeeld.

Hier zou men een Koninglyke Majesteit, in een verheeven Throon, zittende in haare volle luifter, konnen verbeelden; achter de welke *Clementia*, of Sachtmoedigheid, en Gezag zonden ſtaan, die een Kroon boven haar hoofd houden, boven de welke een blinkende Ster ſtaat. Aan haare zyde zouden zitten Religie en Staatsbeſtjering, een trap laagget, onder de ſlip van haare mantel ſchuilende. De Geruſtheid, Overvloed, en Welvaren te land en te water, zou men ſtellen als inkomende; de Vrede aan de andere zyde, verzeld door Konſten Weetenſchap. Boven in een open Hemel zit de Voorzienigheid *Godts*, die den Godlyken Zegen aſzend. Boven den Throon zou men, op een wolk, konnen plaatſen de Wysheid, Godvruchtigheid, en Standvaſtigheid.

Deze Koninglyke Majesteit zoud hier zyn het voorwerp van dit Zinnebeeld; en indien zy geen byzondere kentekens by zich had, zo waar de zin toepaſſelyk op alle Koningryken, Mogendheden, en Republyken des waerelds onder het Chriſtendom: maar in tegendeel is daar by een wapen, devys, of ſpreuk, gelyk *Sufficit Unus*; of een Lelie voor Vrankryk; *Plus ultra* voor Spanjen; *Hony ſoit qui mal y penſe* voor Engeland: dan moeſt deze Majesteit na die gelyken welke het wil verbeelden.

Het zou niet oneigen zyn, dat men de glorie met de Godlyke Goedertierenheid, gelyk hier voor gemeld is, vervuld zag, waar uit de

Voorspoed is afvloeiende. De Schrik en Vrees neemen de vlucht; en de Majesteit heeft onder haare voeten, Nyd, Bedrog, en *Herezie* of *Kettery*: en alzo waar de zin voltrokken.

De werkelyke Deugden verbeeld ik met die haar de kroon boven 't hoofd houden, en de Geestelyke met die daar op de wolken zitten enz.

Derde Voorbeeld.

Het voorwerp van dit zal de vermoorde Onnozelheid weezen.

Hier legt de Onnozelheid door de woedende Godloosheid moorddaadig omgebracht. Zy legt by den uitgeblusten altaar ter aarde uitgestrekt in een zuiver wit gewaad, tekenen van een opregt en onbevlekt hert. De wreede beul rukt haare onnozele kinderen met geweld van de borst af, terwyl de bloeddorstige moordenaar van de hoogte, daar hy op zat, af treedt om heen te gaan, t'eenemaal met onschuldig bloed bespat, steekende zyne bebloede pook in de scheede, en trappende een Pellikaan met haare jongen met voeten; terwyl de Woede, welke hem verzelt, die met zyne fakkel in brand steekt, zeer verschrikt omkykende na den hemel, welke een menigte van blixemstraalen uitschiet op haar aan. Daar daalt de Godlyke Rechtvaardigheid af met de weegschaal in de eene hand, en de blixem in de andere gereed houdende. De Godvruchtigheid, by den altaar voor haar nedergeboogen, smeekende, wyft haar op de Onnozelheid, waar op zy haare snelheid verdubbelt om de wraak te volvoeren. Ziet daar de toorn *Godts* uitgedrukt, niet met heldere zonnestraalen uit de hoogte, maar vuurig en bloedig.

Hier heeft de Gerechtigheid of *Wraake Godts* een vlammeend rood kleed of sluijer aan. De Godloosheid is omvangen met een koperroestkleed of mantel. Die het kind van de borst afrukt, is wreed en leelyk van opzicht, en roodverwig. Boven de Onnozelheid vliegt een Engeltje met een blinkende ster opwaarts na den hemel, waar van een lange straal uit haar mond schynt te komen, hebbende een palmtak in de hand, 't geen haare gelukzaligheid wil uitbeelden.

Een luchtige
aanwyzing
van de stel-
ling.

Ik zal noch ten overvloed een luchtige schets van de Stelling aanroeren. Het hoofd van 't lyk legt in het midden des Stuks op de voorgrond, de voeten na de regter zyde wat nader aan den Altaar, het eene been wat opsparrelende als of daar noch een weinig leven in was. Achter den Altaar legt de Godvruchtigheid op eene knie met de zelve in de schaduwe, en krygt haar licht van de Gerechtigheid, die op de tweede grond vlak boven 't oogpunt is met haar bovenlyf, en haare voeten achterwaarts wat verkortende.

tende na de regter zyde toe, daar zy vandaan komt. Ter linker zyde, op de zelve grond, een weinig meer voorwaarts, neemt de Godloosheid met de Woede de vlucht. De Woede is door donkere wolken tot aan het halvelyf beschaduw, boven welke donkere wolken den hemel zich opent. De voorgrond is regter dag; doch de Gerechtigheid ontfangt haar licht van achteren. Aan de linker zyde des Stuks ziet men een donker verschiet.

Nu, gelyk het voorgaande Zinnebeeld de belooning van de deugd betrefte, zo verbeeld dit de straffe van het kwaad. In dat word vertoond de liefde *Godts*, en in dit zyne toorn.

Zodanig is myne opstelling in deze voorvallen. Niet dat ik my vermeet de uiterste naauwkeurigheid daar in waargenomen te hebben. 't Is verre van daar dat ik die zoude willen uitgeeven voor volmaakte zinnebeelden: want ik weet voorshandts, dat het een werk van een vernuftigen geest is, 't welk niet zonder een groote kennis, en rypelyke overweeging van zaaken, kan uitgevoerd werden. Maar evenwel, al is het noch zo ruuw, is het echter genoeg om te doen verstaan het geen ik voor had. En gelyk men altyd min of meer aan de Konst blyft hangen, en zich beswaarlyk t'eenemaal binnen de paalen van de naauwkeurigheid kan houden, zonder icts of wat van de vryheid in de schikking te laten uitvloeijen, heb ik my een weinig laten verleiden wanneer ik het alzo heb uitgebeeld; naamentlyk dat ik die, welke het kind weg neemt, als een Beul naakt heb vertoond, zyn hair met een doek gebonden, en een pook by hem neêr; de Godloosheid als een Vorst met een bloedroode *diadema* om het hoofd, en een staf in de hand: welke beelden, als het regt zou zyn, vrouwen diende te weezen: en behalven dat waar de beul overtol- lig. Maar myne meening is niet geweest daar door het zinnebeeld te verduisteren, gelyk het blykt.

Aanmerking
des Schryvers
over deze
voorbeelden.

Van de Penates, Lares, en Cupidoos.

ZESTIENDE HOEDSTUK.

DE oude Historien verhalen, dat meest alle de Naticn, welke onder wetten en politie leefden, voornaamentlyk de Hebreen, Grieken, en Romeinen, doch de laatste wel het allermeest, zekere afbeeldsels, van goud, zilver, koper, en van hout hadden, welke zy *Dii Penates* noemden, of in onze taal Huisgoden. Dezen bewaarden zy voor alle dingen zeer zorgvuldig als heiligdommen, ja zodanig dat, by aldien zy die

eens kwamen te missen, 't zy door achteloosheid, geweld, of andere toevallen, zy het voor een aanstaande ongeluk of onheil namen. Dat meer is, zy geloofden, dat, wanneer iets diergelyks was naakende, de gemelde Huisgoden alsdan verhuisden of verdweenen.

De verbeeldinge der Penates.

De afbeeldfels der zelve waren, volgens het getuigenis van *Timaeus* den Historieschryver, gelyk twee schoone Jongelingen, gekleed als krygslieden, hebbende ieder een werpspies in de hand, en by of nevens hen een aarde vuurvat, waar over twee lange yzere stangen kruiswyze heen lagen, welke voor, op de manier der wigchelroede die de Waarzeggere in de hand hielden wanneer zy dienst deden, omkrulden:

Cicero van de *Penates* handelende, zegt, dat het zekere Goden waren, in de huizen van byzondere menschen gebooren, welke in de geheimste en verborgenste plaatsen der zelve wierden aanbeden; en in dezen zin zeiden *Demiphoon* en *Terentius*, dat zy eerst na huis wilden gaan om de Huisgoden te bergen, en zich daar na tot hunne bezigheden en beroep te begeeven.

Ook hebben wy in de H. Bladeren de *Teraphims*, ofte Huisgoden, welke *Rachel* haaren Vader *Laban*, terwyl hy gegaan was om zyne schaapen te scheeren, ontvoerde; gelyk de Rabbyn *Eliezer*, in het 3de Cap. van zyne verhandelingen, breeder daar van getuigt, alwaar hy wydloopig van *Laban*, en het toestellen der *Teraphims*, handelt.

Wy hebben hier voor gezegt, dat de *Penates* by de Romeinen in een zeer groote achtting waren; 't welk *Dionysius* van *Halicarnassen* bevestigt, zeggende, dat te Romem de godtsdienstigheid der zelve gepleegd werd onder de gedaante van twee zittende Jongelingen van een heel oud maaksel, gekleed op zyn soldaats, hebbende werpspieffen in hunne handen, met dit onderschrift, *Di Penates*, gelyk men noch diergelyke in oude Medaljen vind. *Nigidius* meent, dat het *Apollo* en *Neptunus* waren, te meer om dat door *Apollo* verstaan word de hitte en droogte, en door *Neptunus* de koude en vochtigheid; oordeelende dit de oorspronk te zyn van de aanbidding dezer Goden: en daarom worden zy by *Virgilius*, in het 8de boek zynr *Aneid*, genoemd de groote Goden, waar door hy verstaat de *Penates*. Anderen meenen, dat men daar door heeft willen betekenen *Jupiter* en *Juno*, ter oorzaak dat zy de voornaamste last hadden om de menschen te helpen en by te staan, en dat zy daarom beiden hunnen oorspronk hebben uit het latynsche woord *Juvare*, 't welk betekent helpen en bystaan. Anderen meenen, dat het zyn *Castor* en *Pollux*, om dat die ook by de oude Poëten en Historieschryvers met de *Penates*, of Huisgoden, in zeer groote achtting waren; en omdat de Godtsdienst der oude Romeinen aan de zelve in hunne Kerken de eerste plaats vergunde.

Verschiende gevoelens over de afbeeldfels der groote Goden.

't Is de moeite niet onwaardig eenige zaaken daar van uit de Oudhe-
de op te haalen, welke wy achten tot ons oogmerk dienstig te zullen
zyn.

Wy leezen, dat de Dochter van *Pallantes* in Arcadien, met *Darda-
nus* trouwende, tot bruidschat met zich bragt de giften haar door *Pallas*
tot een geschenk gedaan, bestaande in een langwerpig schild uit den He-
mel nedergedaald, het welk zy met den naam van *Palladium* doopte, en
de beelden van de *Penates*, of groote Goden. Dat in Peloponnesus, al-
waar *Dardanus* met zyne huisvrouw woonde, een groot oproer ontstaan
zynde, hy met een goed getal Arcadiers van daar vluchtte, en te scheep
zynde gegaan, de koers na Samotraciën stelde, alwaar hy van deze giften
en gaaven, door zyne bruidschat bekomen, een Afgodentempel sticht-
te, heimelyke plechtigheden tot den godtsdienst daar toe verordende, en
de zelve voor het gemeene volk zeer verholen hield. Uit die oorzaak
verborg hy deze beelden in een onderaardsche kelder, welke hy kort
daar na, zich naar Aſien begeevende, met zich nam, en in Dardaniën,
't geen hy also na zynen naam noemde, plaatste. *Nus*, zyn Zoon, be-
zig zynde met Ilium, of Troyen, te bouwen, bragt ook aldaar de zelve
Goden. *Aeneas*, hebbende die uit den brand van Troyen geborgen,
nam ze mede naar Italiën, en stelde ze in de Stad Lavinium. *Ascanius*,
zyn Zoon, voerde ze over in de Stad Alba, daar aan toewyende een
heerlyken en grooten Tempel, welken hy ter eere van de zelve met zwa-
re kosten had doen stichten. Maar men zegt, dat de voorlz. Goden door
hunne eigene beweging, en zonder behulp van iemand, den volgen-
den nacht naar Lavinium wederkeerden, niet tegenstaande dat de poor-
ten geslooten, de Stadsmuuren en het dak van den Tempel in hun ge-
heel, en zonder eenige breuk, wierden bevonden. *Ascanius*, over dit
wonderwerk zeer verbaasd, stuurde zes honderd Wachters van deze Go-
den, welke hy *Curatores*, ofte Bezorgers, noemde, naar Lavinium,
waar van de voornaamste *Egestus* was. Deze Goden eindelyk naar Ro-
men overgebragt zynde, bleeven aldaar zonder eenige verandering; en
het Roomsche Volk hun de wagt en bescherminge der Stad en van hun
toekomende Ryk opofferende, plaatsten de zelve, na 't voorbeeld van
Dardanus, op dat zy door geen bedrog of geweld mogten ontvoerd wor-
den, in een onderaardsche kelder of Tempel, die aan hen wierd toe-
gewyd, in de welke de offerhanden aan hen wierden opgedraagen; en
het was niet geoorlofd in de zelve te spuwen, om dat men aan de voorlz.
Goden met vuur, gelyk als aan *Vesta*, offerde.

Waarom zy zittende, met werpspiessen in de hand, en als Jongelin-
gen verbeeld worden, betekent dat men hen aanbad als Voorstanders en
Bescherm-

Oorspronk
der *Penates*
in 't breede
verhandeld.

En hunne
uitlegginge.

Beschermgoden. Want het zitten beduid in het zinbetekenende een volstandige bestendigheid van het geen iemand voorgenomen heeft. De Werpspieſſen geeven te kennen, dat zy ons bewaaren tegens allerley kwaad en ongevallen; de Jongelingschap, het toeneemen en vermeerderen van hunne macht.

Van de verbeeldinge der *Lares*.

Met de *Penates* kwamen de *Lares* zeer wel overeen, ten minsten om de wagt en zorg der ſteden. Ook wil men, dat zy zich verborgen, of heimelyk in de huizen, zo wel als de *Penates*, onthielden: 't welk *Tibullus* bevestigt, zeggende, dat zy niet alleen tot bewaarders der byzondere huizen zyn geſteld, maar ook van de gantsche ſtad.

Honden tot wachters der Huisgoden.

De oude Heidenen hadden voor een gewoonte honden tot wachters by hunne Afgoden, genaamd *Lares*, te ſtellen; om dat de honden aanvallig en liefkoozende voor het huisgezin, maar grimmig en ſchrikkelyk voor de vreemden zyn. Het zelve gevoelen hadden zy van hunne *Lares* of Huisgoden, aan de welke zy de geheele zorg en wacht van hun huisgezin overgaven. Om die reden, zegt *Plutarchus*, wierden ze by de Romeinen als ſlukke Jongelingen, met hondehuiden bekleed, verbeeld. *Ovidius* getuigt, dat men ze ſomtyds verbeeldde met korte klederen aan, die op de linker ſchouder opgeſchort, en onder de regter afhangeſte waren, om zo veel te loſſer en vryer in hunne bewegingen te zyn; dewijl hunne doeninge, zegt hy, ook beſtond, zo wel als die der *Geniën* hier voor gemeld, in een vlytig of naauwkeurig onderzoek van alles 't geen de menſchen deden, op dat de kwaaddoenders door hen mogten werden geſtraft.

De Philoſoof *Jamblichus* verhaalt, dat zy veelytyds op de wegen aangebeden, en van tyd tot tyd met wyn en wierook geofferd wierden.

Laat ons nu een weinig van de geſtalten der Kinderen ſpreken, en die in hemelſche en aardſche onderscheiden.

Onderſcheid der geſtaltens tuſſchen de hemelſche en aardſche Kinderen.

Pouſſyn vertoonden de zelve al te bol en logachtig als ze vliegen moeſten; en die van *Raphaël* zyn doorgaans, doch voornaamentlyk in de rand der Geſchiedeniſſen van *Pſiche*, wat te zwaar, en te veel gemuskeld: weshalven men zich, om een goede geſtalte daar uit te vinden, hier in tuſſchen deze beiden moet houden. Maar de *Cupidoos* mogen zo zwaar van ligchaam niet verbeeld worden als de aardſche Kinderen, doch zo jong als men wil. Daar en tegen dienen de aardſche verſtand te hebben om iets te handelen en teregeeren; verzwaarende hunneligchaamen vervolgens na het werk dat zy doen of draagen moeten. Doch als men een boodſchappenden *Cupido* verbeeld, dunkt my dat het wel voegt dat hy een bekwaamen ouderdom en geſtalte vertoone om de laſt be- hoorlyk

hoorlyk uit te voeren, en de waarheid en eigenschap alzo te nader te komen.

Men moet ook omtrent de vlerken of vleugels acht geeven, dat men die juist niet grooter maake na maate van de zwaarte hunner ligchaamen, gelyk of het vogelen waren: neen, want het zyn zweevende ligchaamen uit zich zelven; en de grootheid der vleugelen misstaat veelmaals: dan alleen wanneer men een *Fama* door hen wil verbeelden, zo moeten ze grooter gemaakt worden.

Waarneminge hunner vleugelen.

Wat nu de Liefdens zelf aangaat, voor zo veel ik kan bezeffen zyn ze grootelyks in gestalten en werkingen verschillende. De een word *Cupido*, en d'ander *Anteros* by de Dichters genaamd. De eerste verwekt liefde en begeerte tot ydelheid of wellust; en de tweede tot deugden, konsten, en wetenschappen. Hunne gestaltens zyn beide na hunnen ouderdom in schoonheid en bevalligheid even uitmuntende. *Cupido* werd omtrent zes à acht jaaren oud, en geheel naakt, voorzien met boogen pylen, en somtydts met een brandende toorts, verbeeld. *Anteros*, in tegendeel, heeft een purper manteltje aan, zynde niet als armen en beenen bloot, een laurierkrans om het hoofd, een brandende fakkel in de hand, sandalen aan de voeten, en is omtrent twaalf à veertien jaaren oud. *Cupido* is wild en dertel, en *Anteros* bezadigd en aandachtig, elk na zynen aart en eigenschap.

Verschiendheid tusschen *Cupido* en *Anteros*.

Daar is noch een ander minder slag van *Cupidootjens*, wat jonger en onnozelder als de eerste, om de liefde te vermeerderen, en het vermaak der wellust des te aanlokkelyker te maaken, of de zinnen met meerder kracht te streelen. Dezen worden, om hunne onnozelheid te kennen te geeven, kinderlyke en ydele werkingen toegepast, als danssen, springen, loopen, tuimelen, vliegen, malkander met appelen goojende, en meer diergelyke kindertachtige potsen aanrechtende. Hun passen ook geen koker, boog, pylen, noch fakkel; maar alleen mandtjens met vruchten en bloemen, bloemekranssen, spiegel, en alles wat tot de bevalligheden van *Venus* kan strekken.

Minder slag van *Cupidootjens*.

Alexander, *Propertius*, *Philostratus*, *Claudianus*, *Silius Italicus*, *Apulejus*, en meer anderen, verhaalen, dat de verscheidene Liefdens niet alleen tot de bekoorlykheid en dienst van *Venus* behooren; maar dat ze ook de begeertens en genegentheden onzer herten betekenen, dewyl alle menschen geen eene zaak beminnen; maar ieder mint verscheidentlyk, en somtydts verscheidene dingen: 't welk niet zoude kunnen geschieden indien alle menschen slegts eene liefde hadden.

Uitlegginge over de verscheidene Liefdens.

Waarom men *Cupido*, of de Liefde, in de gestalte van een klein kind vertoont, geschied om dat het niet anders is als een zotte begeerte

En de gestalten van dien.

wanneer de mensch zich tot geile lusten komt te begeeven: want het voorneemen, als ook de redenen der verliefden, zyn also onvolmaakt als die der kleine kinderen; 't welk *Virgilius* in *Dido* aantoon, daar hy zegt: *zy begint te spreken, en blyft midden in haare reden steeken.*

Zyne vleugels.

Met vleugels word hy verbeeld, om daar door te betekenen de lichtvaardigheid der Minnaars, die gestadig haaken na een geduurige veranderinge hunner wil en begeertens, zo haast als zich de gelegenheid daar toe opdoet; gelyk men zien kan aan *Dido* hier voornoemd, welke van voorneemen was den geenen te doen sterven, dien zy te vooren zo heretelyk bemind had.

En pylen.

Hy is met pylen in de hand voorzien, om dat de zelve insgelyks zeer ligt zyn, en hun doelwit niet altoos treffen; gelyk wy hebben gezegt van de verliefden, welke in hunne onzekerheid zeer wispeltuurig zyn, en genegen om te veranderen, wanneer zy niet kunnen erlangen het geen zy zo vuurig begeeren. En gelyk de pylen scherp en snydende zyn, doorsnyden ook de zonden der begeerlykheid het binnenste van onze gewiffen. Ook zyn de pylen een zinnebeeld, waar mede te verstaan word gegeven, dat de liefde als een doordringende blixem het hert der menschen slaat: want veele hebben die droevige gevallen beproefd, dat ze door het brenken der oogen van een vrouw zodanig van des zelfs schoonheid zyn bevangen geworden, dat hunne vierige driftten hen tot groote ongemakken en ongelukken hebben gebragt. En dit is ook de reden, waarom men *Cupido* meenigmaal met de blixem in de hand vertoond ziet.

Z E V E N T I E N D E H O O F D S T U K .

Maniere van gestaltens in de aanbiddingen en godvruchtigheid der Volkeren gebruikeelyk.

De Godtsdienst is de allervoornaamste deugd in den mensch.

VAN alle volmaaktheden, welke de menschelyke natuur bezit, is 'er geen grooter noch meer overeenkomende in 't algemeen, als de Godtsdienst; waarom ook alle natien en volkeren des aardbodems, in welke gedeelten zy hunnen zetel mogen gevest hebben, in hunne maniere van leeven en aanbiddinge deel daar van hebben genomen. Endewyl de reden het voornaamste is 't geen den mensch van de wilde dieren onderscheid, ziet men overal dat het gebruik der zelve den mensch aan eenige Godtsdienstige plechtigheden verbind; als zynde het geen 't welk het menschelyk verstand verzelt, en na het zeggen

gen van *Jamblichus*, Philosooph onder de Aanhangers van *Plato*, opwekt door een natuurlyke begeerte en drift om het goede te doen, en het kwaade te laten: 't welk eenigen onder het Verdichtfel van *Prometheus* door het goddelyk vuur, waar mede hy den eersten mensch bezielde, hebbende te verstaan gegeven, wilden zy daar mede betekenen, dat, dewyl onze zielen door Godtsdienftigheid bepaald worden, wy in alle onze onderneemingen het voornaamfte moeten achten te zyn den zegen van *God* over de zelve af te bidden, en de oogen en handen hemelwaarts te heffen; weetende, dat van het onzienlyk wezen aller dingen het goede afdaalt, en dat wy tot uitbreidinge van zyne lof en eere het verkrygen van het zelve met dankbaare herten moeten ontfangen. Wy zullen derhalven uit de Oudheden, tot vermaak en nutheid des Lezers, ophaalen, hoe, en in welker voegen vercheidene volkeren, door het licht des Evaangeliums noch niet bestraald, hunne aanbiddingen onder verdichtfelen aan het onzienlyk wezen hebben toegewyd, en een begin maaken met de Egyptenaaren.

Dezen hadden een gebruik, dat, wanneer iemand van de Goden iets verzocht, hy zyn gebed, als het allerwelvoegelykste, staande, en met opgehevene handen doen moest; welke gestalte door de Romeinen in hunne dienstpleegingen wel striktelyk is onderhouden geworden, gelyk *Martialis* en *Horatius* getuigen. *Virgilius* van gelyken wyft aan, dat staande met opgehevene handen aanbiddinge betekent; wanneer hy *Anchises* bybrengt, die het zeldzaam gezicht beschouwd had, door 't welk het hoofd van *Julus* als in een omstraalend licht scheen, latende zyn hair, 't geen door de vlam even aangeraakt wierd, nochtans onbeschadigd; waar over *Anchises* zyne oogen vrolyk ten hemel sloeg, zyne handen om hoog hefte, en *Jupiter* aanbad: en tot bevestiging dat zyn gebed aangenaam was, hoorde men kort daar op een zwaaren donderslag; en daar verschoot by duister aan den hemel een Icar, die als een fakkel met een langen klaaren staart voortliep, daalende helder over het dak van 't huis heen, verbergende zich in het bosch van *Ide*, en latende een spoor achter, 't welk een lange streek van licht en overal een lucht van zwavel en rook van zich gaf. *Anchises* recht zich daar op overeind, roept de Goden, en bid het heilige gesternte aan. *Philo* zegt, dat de overeind staande gestalte een bewyfteken is van een verflagen herte, 't geen zich geheel aan *God*, zonder wankelen, overgeeft. Wy leezen doorgaans, dat de Ouden aan *Jupiter* staande offerden, en ook in die gestalte hunne beloften en beden aan hem deden; maar aan de Godinne *Ops* zittende: betekende daar door, dat zy moeder der

Gestaltens
en bewegingen
der Ouden in hunne
aanbiddingen en stellingen
gebruikelyk.

Aarde was. *Pythagoras* beveelt, dat de geenen, welke aanbidden, het zelve zittende moeten doen; hoewel *Plutarchus* zegt, dat het een uitvindinge van *Numa Pompilius* was, om ons te leeren dat onze beloften en gebeden zeker en standvastig moeten weezen.

Wat aangaat de gestalte van staande te bidden, het zelve vermaant ons *Paulus* genoegzaam op verscheidene plaatsen, *Gal.* 5. vers 1. *Phil.* 4. 1. *Theff.* 3. 8. Van gelyken vinden wy op veele plaatsen in de H. Schriftuur, dat de Priesters des Ouden Testaments in het bidden hunne handen ten hemel uitstrekten. In 't Bock der Richteren, Cap. 7. leezen wy, dat in het Leger *Gideons* de knegten, die zich ter aarde wierpen en het water lekten als de honden, gelyk mede alle die op hunne kniën bukten om te drinken, door *Gods* bevel te rug gehouden, en weg gezonden wierden: maar de geenen, welke staande dronken, en met den mond uit de hand geslurpt hadden, wierden uitgekoozen, en versloegen het Leger der Amalekiten t' eenemaal. In *Exod.* Cap: 17. staat geschreeven, dat, zo lang als *Moses* zyne handen om hoog hefte, *Amalek* verslagen wierd; het welk, gelyk *Adamantius* zegt, beduift dat hy voor *God* zyne daaden en werken opofferde, niet gelyk het kruipende gedierte aan de aarde vast blyvende, maar zyn hert en gedagten hemelwaarts wendende: op welke vaste gronden en klare voorbeelden het Concilium van Niccën bevel heeft gegeven, dat wy onze gebeden aan *God* staande doen zullen.

De aanbiddinge bestaat niet alleen, zegt *Plinius*, in de handen ten hemel op te heffen, maar ook dat de zelve handen, met het binnenste naar boven, als of men die gave te kussen, open geslagen zullen zyn. Die aanbidden of smeeken, zegt de Kerkenleeraar *Jeronimus*, zyn gewoon de handen te kussen: weshalven dan de Hebreëen die manier van kussen voor een groote eerbiedigheid namen, en de zelve ook naauwkeurig onderhielden. De betekenis van het opheffen of uitstrekken der beide handen ten hemel, als boven, getuigen ook *Cicero* en *Catullus*. *Tertullianus* van het gebed voor de behoudenisse en voorspoed des Keizers spreekende, zegt aldus: de Christenen heften, met ontblootene hoofden, hun gezicht: als mede hunne handen, tot een teken van onnoozelheid, hemelwaarts: daar mede te kennen geevende, dat zy geene schaamte behoeften te hebben, maar met hert en genegenheid voor hunnen Keizer baden. De *Toscāners* gebruikten in hunne gebeden desgelyks zodanig een gestalte of uitstrekkinge der handen: en in de aanroepinge hunner Goden, voornaamentlyk van *Jupiter*, heften zy hunne handen ten hemel: van welke wyze *Virgilius* in zyn vierde *Aeneid.* gewaagt, alwaar hy *Jarbas* midden onder de beelden der Goden, en

voor d' altaaren, zyne handen ten hemel opheffende, en *Jupiter* ootmoediglyk en vierig biddende, beschryft. Verders leest men, dat in de Olympische Speelen, welke eertydts door de Ouden tot Smirna wierden gevierd, een belagchelyke en onervarene Speelder was, welke door *Polemon*, den Sophist, berispt wierd, dat hy de bewegingen zynere handen verkeerd en zottelyk deed, om dat, als hy *O! Jupiter* zeggen moest, hy zyne handen om laag na de aarde sloeg; en zeggende *O! Aarde*, wendde hy zyn gezicht hemelwaarts. Doch deze verkeerde bewegingen worden veelydts noch, uit de aloude gewoontens herkomstig, door de Roomsche Priesters, op verscheidene plaatsen, werktellig gemaakt: want ieder maal dat zy het woord *God* of *Heere* uitspreken, geeven zy den zegen aan het gemeen; en biddende om de voorspoed des volks, strekken zy hunne handen uit om hoog. In de Medallie van *Gordianus Pius* ziet men een klein beeldtje, met uitgestrekte armen na om hoog, en met opene handen, van malkander afgaande, met een toegeëigende zinspreuk op de zaak staande **PIETAS AUGUST.** Maar om weder tot de oude Egyptenaaren te keeren:

Belagchelyke
beweeging
eens onerva-
renen To-
neel-speel-
ders.

De wyze en 't gebruik der zelve was op een hieroglyphische of zinverbeeldende manier de Godheid met een cirkel of rond te verbeelden; en in dien zin gebooden ouden Filosoof *Pythagoras*, *God* in 't rond draaijende aan te bidden. *Alcinous* zegt van 's gelyken, dat hy aangemerkt heeft in de Schriften en aantekeningen der Grieken, dat zy een langen tyd de gewoonte gehad hebben van, terwyl zy offerden, rondom de altaaren te loopen; beginnende hunne gang van de linker na de regter zyde, op de manier van den zodiak; en loopende daar na van de regter na de linker zyde. *Plutarchus* is van meeninge, dat dit geschiedde, om dat de stervelingen de hemelsche bewegingen, in hun rond onophoudelyk op hunnen as omdraaijende, moesten navolgen; hoewel anderen van gevoelen zyn, dat daar door de geduurige bewegingen en de ongestadigheid der menschelyke zaaken werd verstaan. Wat aangaat de geduurige beweginge en draaijinge des lichaams in 't bidden, wy vinden, dat verscheidene natien en volkeren het zelve tot een gebruik hebben gehad; in welken zin de Poëet *Propertius* in zyn eerste Boek zynet gedichten aan zyne beminde spreekt.

Manier van
aanbiddinge
volgens Py-
thagoras.

'k Heb voor uw drempel al heel dikwils rond getreden,
Opofferende u myn ziel en 't puik van myn gebeden.

Men vind ook in de Historie van *Suetonius*, spreekende van de voorouders van *Vitellius*, 't geen hier zeer na gelykt. Hy was, zegt hy, van

En Numa
Pompilius.

een zonderbaare behendigheit om te vleijen. Hy was de eerste die gebood, dat men *Cajus Caesar* godlyke eerbewyzingen zou aandoen; niet durvende, na zyne wederkomst uit Syrien, voor zyn aangezicht verschynen, als gedekt zynde, en verscheidene maalen zich rondom keerende, en het aangezicht ter aarde nederbuigende. En het was *Numa Pompilius*, die beval, dat, om God aan te bidden, men zich verscheidene maalen rondom moest keeren, ende daar na gaan nederzitten; willende daar mede te verstaan geeven, dat in de aardse gevallen en zaaken niets dan onbestendigheit en geduurige verandering den sterffelyken menschen ten deele valt, en dat de zelve de geduurige veanderingen van het geluk met een bestendig gemoed en lydzaamheid behooren te draagen: moettende hier by gevoegd werden het geen *Plinius* deswegen verhaalt, te weeten, dat die wyze van zich in 't gebed rondom te keeren, geschiedde van de linker na de regter hand, en na het voorbeeld van den aardkloot, welke, gelyk *Plinius* en meer anderen daar van verhaalen, van de linker na de regter hand zich op zyn as omwentelt. De Historien verhaalen, dat, als *Camillus*, na de wyze der Romeinen, zich al rondom draaijende aanbad, hy zeer schielyk ter aarde viel; uit welk geval het Roomsche volk, de bygeloovigheden zeer toegedaan zynde, zyn val en ondergang, gelyk kort daar na gebeurde, kwam voor te spellen. Zy zeggen ook, dat *Marcellus*, de overalpische Gaulen beoorlogende, en digt by een vlek, Capide genaamd, gekomen zynde, om de zelve aan te tasten, zyn paard, door het geschreeuw der vyanden schrikkelig geworden, achter uit deinsde; weshalven hy het zelve, om zyn volk aan te moedigen, in 't ronddeed keeren, gelyk als of hy de Zon aanbad, 't welk de Romeinen voor den Itryd gewoon waren te doen; verduisterende also dit geval voor hunne oogen.

Nu zullen wy overgaan tot de verhandeling van de Godvruchtigheid, en alles bybrengen, wat in ons vermogen is, om den Lezer ten dien opzichte mede voldoening te geeven.

Altaar, zinn-
betekenis
van God-
vruchtigheid.

Het Altaar is by de Ouden voornaamentlyk voor een zinbetekening van godvruchtigheid tot *God* gehouden, aan hem opofferende, volgens hun gevoelen, door middel van 't vuur, onze gebeden. Daarom zegt *Virgilius* in zyn 12de *Aeneid.* ik raak het altaar, en neem het vuur, 't geen 'er midden op legt, en de Goden tot getuigen, &c. Om dat het vuur tusschen het hemelsche en het menschelyke gesteld word, meenen zy met goede redenen te bewyzen het zelve als middelaar en bode te zyn. Verders willen zy, dat het aan de stoffelyke deelen verbonden is, en zich altyd van onderen opwaarts strekt; als weetende alle onze zaaken hier

hier om laag, en de zelve openbaarende of mededeelende aan de hemelſche ſchepſelen. Daar van daan komt het, dat de manieren en wyzen van offeren niet zonder oorzaak'zyn ingevoerd; nademaal men de wetten der natuur zo zuiverlyk bewaarde: en ſedert dat de waereld doot de waarheid is verlicht geworden, gebruikte men zodanig het vuur tot dienſte van *God*, dat zonder het zelve geloofd wierd aan hem beſwaarlyk een aangenaame offerhande gedaan te kunnen worden. En in der daad, wanneer de aardſche ſchepſelen ons eenigſins kunnen verzoenen met de hemelſche, is 'er geen ding 't welk grooter overeenkomſte heeft met den geest, dewyl hy lichtende is, en alle dingen opheldert. Hier doot dan meenen zy de *Geniën* of *Geboortgoden*, de Engelen, en *God* zelfs te kunnen verbeelden.

Wat nu de Altaaren en hunne godvruchtigheid betreft, in de Medalie van den Keyzer *T. Aelius* ziet men een beeld met opene handen, 't welk ik hier voor gezegt hebbe dat aanbiddinge betekent; en daar benevens een altaar met deze letteren *PIETAS*. In een Medalie van *Hadrianus Augustus* ziet men het zelfde beeld in de eigenſte geſtalte, aan de eene zyde een oyevaar, en aan de andere een altaar verciert met aardvyl of klimopraken, met dit opschrift, *PIETAS AUG.* In de Penning van *Diva Augusta Faustina* vertoont zich een vrouwenbeeld, 't welk met de linker hand haar kleed opheft; en met de andere zet zy het offer aan 't vuur, 't geen op het altaar helder brand, met het woord *PIETAS*. In de Medalie van *Lucilla* ſtaat een altaar voor het beeld; en in de hand van 't beeld is een offerschaal, als gereed ſtaande om te offeren, met het zelve woord *PIETAS*. Met het eigenſte opschrift ziet men het beeld van Godvruchtigheid in de Medalie van *Antoninus*, openende de regter hand, tot teken van aanbiddinge, terwyl de linker gereed is om het offer aan 't altaar te brengen. In de goude Penning van *L. Aelius Caesar* vertoont zich de regter hand van 't beeldtje in de zelve geſtalte; en de linker houd een gift, met het eigenſte onderschrift *PIETAS*.

Men ſtort zyne gebeden en ſmeekingen, 't zy wanneer men eenige belofte doet, of genade ontfangt, zynde de beloften alsdan volbragt. Van daar komen de verſcheidene opschriften in de Medalien, welke niettemin alle op de Godvruchtigheid ſlaan, 't zy dat wy hulp van *God* verzoeken, of dat wy hem bedanken. Derhalven vinden wy in de Gedenkpenning van *Julia Pia Aug.* een vrouwenbeeld, opſchortende haar kleed aan de linker zyde, en met de regter offerende, met dit onderschrift, *VOTA PUBLICA*. Maar in die van *Hadrianus* zyn twee afbeeldſels: het een heeft de gelykenis van den Keizer; en het ander houd met

met de linker hand een jonge spruit van een palmboom, en aanbied met de rechter een klein bakje of schaaltrje aan den Keizer, met deze spreuk: *ADVENTUI AUGUSTI*. In die van *Domitiaan* werd mede een altaar verbeeld, en het brandende vuur daar op, verzeld met dit opschrift: *PRINCEPS JUVENTUTIS*.

Als mede een plaats van vryheid en behoudenis.

Desgelyks zyn de altaaren in den alouden tyd, zo wel als heden-daags, plaatsen van vryheid en behoudenis geweest: waarom *Priamus* in *Virgilius*, hebbende alle hoop van behoudenis verlooren, zyne toevlucht tot het altaar nam, van het welk zyne vrouw gezegt had: *dit altaar zal onzer aller behoudenis zyn*. En *Cicero* zegt, sprekende van *Roscius* den Toneelspeelder: *wy loopen in het huis van dezen als na 't altaar*. En *Ovidius* in zyn *Tristib.* het eenige altaar blyft my in myn ongeluk over.

Altaar, zinsbetekening van ontfermhetigheit en medelyden.

De *Atheniensers* hadden een byzonder altaar toegeheiligd aan de ontferminge en mededogendheid, waar van de Dichter *Papinius*, en *Lactantius Grammaticus* gewag maaken, als mede *Apianus* in zyne *Rhetorica*. *Plutarchus* in zyn Boek daar hy van de bygeloovigheit handelt, noemt het altaar vervloekelyk. *Xenophon* in het tweede Boek van den staat van Griekenland neemt *Vesta* voor een zinsbetekening van toevlucht tot het altaar: *wanneer Theramenes*, zegt hy, *die dingen verstaan had, nam hy zyne toevlucht tot Vesta*. *Pollux* noemt *Vesta* het altaar van offerhande, voornaamentlyk dat 'twelk tot * *Prytaneis* is geweest, alwaar het ontsteeken vuur altyd bewaard wierd. *Dionysius* van *Halicarnassen* zegt, dat *Romulus* een Tempel ter eere van *Vesta* stichtte, welke diende ter gedachtenisse van dat hy het Roomsche volk in dertig wyken had verdeeld. *Suetonius* schryft ten naasten by een diergelyke zaak in het leven van *Tiberius*.

Voor het overige zyn de altaaren tot het doen der offerhanden en gebeden verordend geweest, om de godlyke gunst en genade te verwerken; niettegenstaande weinige personen aangetoond hebben, welke manieren onder hunne verschillende offerhanden de beste geweest zyn, en by de ouden goed gekeurd geworden; offerende zy aan den Almachtigen God alleenlyk door het verstand en den geest, zonder een woord te spreken. Derhalven eerden de Egyptenaaren den Crocodil, om dat hy geen tong heeft; toepassende het zelve op de Goddelyke stilzwygendheid. Zy preezen de geesten en zielen der eeuwiggelukkingen en zaligen. Aan het hemelsche offerden zy stoffelyke dingen, die eenige

* Dit was een plaats tot Athenen alwaar de Overighèid raad hield, en de geenen, welke dienst aan de Republyk gedaau hadden, openbaarlyk wierden gevoed en onderhouden.

eenige overeenkomst met de zaaken hadden, gelyk het vuur aan de zon, enz. Maar aan de kwaade Geesten, of Duivelen, offerden zy, op dat de zelve hun geen hinder ofte schade mogten toebrengen, of dat hunne onzuiverheid het offer en de reuk van het vleesch niet zoude besmetten. De * Egyptenaars hebben altoos voor een gruwel gehouden de manier van God door het bloed der beelten en ge- dierteus te verzoenen; hebbende zich derhalven altyd vergenoegd met gebeden en wierook. De Koningen van het geslacht der *Prolomeën* dwongen hen de offerhanden van *Serapis* en *Saturnus* aan te nemen, voor de welke zy Tempelen stichtten buiten den omvang der Stad, om op de gewoonelyke wyze beesten aan hen te offeren; hoewel men daar na, door het onmenschelyk voorbeeld van *Busiris*, menschen begonste te offeren, na dat hy de landen en plaatsen, naast aan de Nyl grenzende, door zyne dwingelandy onrechtvaardig in bezit hadde genomen. Doch van de offerhanden willen wy in het volgende Hoofdstuk wydloopiger handelen.

* *Macrobi.*
Saturn. lib. 1.
Cap. 7.

Van de verscheidene Offerhanden der volkeren, benevens de byzondere plechtigheden en dienstpleegingen omtrent de zelve gebruikelyk.

ACHTIENDE HOOFDSTUK.

DE wyl van aloudts af tot nu toe een verschillende eerbiedigheid aan veele persoonen en plaatsen is gegeven, en dat'er een Konstenaar veel aangelegen is kennisse daar van te hebben, moet hy vlytig onderzoek doen in de Oudheid na de byzondere manieren en wyzen, welke niet alleen de Oudheid in het algemeen, maar ook elke byzondere Land- aard in zich zelve aangemerkt, gehad heeft.

HOOFDZAA-
ken daar een
Schilder op
moet letten.

Die van Athenen staan in de H. Schriften voor zeer Godtsdienstig bekend; waarom zy ook, zo wel als de Romeinen, uit schroom van eene Godheid te vergeeten, veel liever een Altaar aan den onbekenden God hebben willen oprichten, en door hunne Priesteren op en aan den zelve doen offeren, dan eenigzins in deze plicht van Godtsdienst verzuimen: van welken Altaar *Paulus* de gelegenheid ontleent om zo krachtig een predikatie van *Jesus* en zyn H. Evangelium te doen, dat veele zielen daar door tot het Christendom getrokken wierden.

Daar nu zo veele Altaaren gevonden worden, is een getal van Priesteren noodig; en deze waren zo veel verscheelende in kleederen, als in de byzondere Goden en Offermanieren; komende die van *Jupiter*

gantsch niet overeen met die van *Priapus*, noch die van *Diana* met die van *Bagebus*: om het welk aan den Leezer te vertoonen, zullen wy 'er zo aanstonds gewag af maaken.

Maniere der Jooden omtrent de Heilplaatsen.

Het groote Waschvat by de Hebreëen geeft getuigenis, dat de Joodsche Priesteren een naauwkeurige zindelykheid in hunnen Godtsdienst moesten onderhouden. Ja *God* zelve wilde, dat *Moses* zyne schoenen moest uitdoen wanneer hy hem aan den brandenden braambosch verscheen; en wyders, dat alle dier, 't welk aan of omtrent den berg *Sinai*, zo lang zyne Godlyke tegenwoordigheid aldaar was, naderde, met steenen gedood, of met pylen doorshooten zoude worden.

Der Heidenen.

Dat de Heidenen niet zo zeer bezet daar omtrent geweest zyn, is niet te denken; maar uit hunne hedendaagsche viesheid wel te gelooven, en te besluiten, dat hunne voorouders niet minder op deze zedigheid in hunnen Godtsdienst gelet hebben; dewyl het zelfs den Christenen als noch ongeoorlofd is in der Mahometaanen Moskeën of Hoofdkerken te komen: en deze zyn noch de minsten in plechtelyke omstandigheden onder alle de Ongeloovigen.

My dunkt, dat men 'omregt de Egyptenaaren alleen belacht en bespot wegens dat zy zommige beesten aanbaden, en 'er Godlyke eer aan beweezen; vermits de meeste volkeren der aarde met de zelve bygeloovigheid zyn aangedaan en besmet geweest, voornaamentlyk die van Griekenland, welke boven alle andere in wysheid en verstand uitblonken, gelyk ook de Republyk van Rome, alwaar de plechtigheden der Godtsdienstigheid zeer naauw wierden onderhouden en in acht genomen.

Janus, de Italiaansche God, wierd in alle Offerhanden eerst aangeropen.

Macrobius schryft, dat de Koning *Janus* de eerste geweest is die in Italiën de manier van aan de Goden te offeren ingevoerd en vastgesteld heeft, zynde zelve naderhand als een God aanbeden geworden, ja zodanig dat de oude Romeinen die plechtigheid gebruikten van nooit aan eenigen God, wie hy ook mogt weezen, te offeren, of zy tiepen eerst *Janus* aan, als voorstander en uitvinder der offerhanden; 't welke zy ook deden om dat zy geloofden dat *Janus* altyd aan de deure des hemels zat, weshalven de gebeden der sterffelyken niet doordringen of tot aan de andere Goden konden genaaken, indien hy haar den ingang niet vergunde; ja zelfs dat hy haar de hand moest leenen om te helpen voortgaan, ter oorzaak dat de gebeden, welke *Homerus* zegt vrouwen te weezen, kreupel en mank zyn.

Waar de allereerste Offerhanden in bestonden.

De allereerste Offerders van alle volkeren, onder welke de Egyptenaars wel de voornaamste waren, offerden geen beesten, maar kruiden, bloemen, boomen en planten; bedienende zich mede van ruikende speceryen.

ryen. Derhalven deden de geenen, welke certydts van beesten leefden, zulks, zegt men, by gebrek van vruchten; en geschiedde dit wel meest omdat zy navolgers der meeningen en gevoelens van *Pythagoras* waren, welke verboden had vleesch ofte bloed te eeten; oordeelende, dat de ziele daar in was gevest: hoewel *Eusebius* zegt, dat de oude Godtsgeleerden beweerd hebben, dat men geen eenig beest behoorde te offeren, ja zelfs geen meel, honig, vruchten en bloemen der aarde: want, zegt hy, *God* kent de geenen welke hem vreezen, en neemt voor aangenaam het geringste blad dat de zelve op den altaar nederleggen, ziende aan hunne herten en genegentheden, en niet het geene zy met hunne handen komen te offeren.

Het is geen verdichtsel, dat men in voortyden, schier onder alle volkeren des aardbodems, op een zeer vervloekte en afschuwelyke wyze Menschen ten slachtoffer geleidde; also men in verscheidene Schryvers der Geschiedenissen, luiden van goeden geloove, leest, dat men gewoon was aan de Taurische *Diana* zodanige offerhanden te doen. En de oude Scythen waren niet alleen met zulk een onmenschelyken en vervaarlyken gruwel besmet, maar ook zelfs de Egyptenaaren en Romeinen; offerende de eerste ter eere van *Juno*, en de laatste aan *Jupiter*, genaamd *Latialis*, dien zy waanden den Beschermgod der Latynen te zyn, zodanige slachtoffers. *Sicinius Dentatus* (als of men wilde zeggen de Getande, om dat hy in zyne geboorte met tanden in den mond ter waereld kwam) zeer vermaard door zyne dapperheid en groote overwinningen tegens zyne vyanden, was d'eerste onder de Romeinen die zulke slachtoffers aan den Krygsgod *Mars* toewyde. De Kerkenleeraar *Athanasius* verhaalt, dat verscheidene andere volkeren, in 't wederkeeren van hunne gelukkige overwinningen, de gevangenen in getallen van honderden verdeelden, en dat van ieder dezer hoopen een man, dien dit ongelukkig lot ten deele was gevallen, aan *Mars* wierd opgeofferd. *Varro* getuigt ook, dat de omzwerende Troyaanen, na dat zy eindelyk in Italiën waren gekomen, volgens de wil en begeerte van 't Orakel, aan *Pluto* en *Saturnus* van den tienden man een offerden. Waarom *Eneas*, in het tiende Boek der Heldendichten van *Virgilius*, de laatste plichten aan de ziele van den verslagenen *Pallas*, zoon van den ouden *Ervander*, willende voldoen, vier jongelingen, van *Sulmon* geteeld, en noch zo veele van *Ufens* opgevoed, leevendig by den hals grypt, om hen, tot een lykofferhande voor de schijn des overleedenen, op te offeren, en het lykvier met den bloede der gevangenen te besprengen. *Diodorus Siculus* verhaalt, dat die van Carthago aan een Afgodenbeeld van metaal, verbeeldende *Saturnus*, 't geen zyne armen boogsgewyze voor zich uit-

De Egyptenaaren offerden Menschen aan *Juno*, en de Romeinen aan *Jupiter* en *Mars*.

De Troyaanen aan *Pluto* en *Saturnus*.

De Carthageniers.

gestrekt hadde, jongelingen offerden, welke in een gloeienden oven, aan de voeten van dit Beeld geplaatst, leevendig tot een brandoffer door de vlammen des vuurs wierden verteerd; pleegende zeer langen tyd van jaaren deze offerhanden, tot dat zy eindelyk een gruwel en atkeer van die plechtigheden gekreegen hebbende, leevendige hartebeesten tot dat gebruik kogten: doch eenigen tyd daar na, na de dood van *Alexander* den Grooten, door een zwaare pestilentie overvallen werdende, en hunne Stad daar en boven noch door *Agathocles*, Koning van Sicilien, zeer streng belegerd en tot de uiterste benaauwdheid van hongersnood gebragt zynde, namen de inwoonders, na 't gemeen gebruik der volkeren, hunne toevlucht tot hunne gewaande Beschermgoden, gebeden, en vervloekte bygeloovigheden; verkeerdelijk meenende, dat de vergramde *Saturnus*, door de veranderinge der offerhanden, welke hunne voorvaderen met groote aandacht en eerbiedigheid hem hadden toegewyd, het volk dit verderf en deze onverzettelyke schade tot straffe had laten overkomen. Dit gevoelen had de gemoederen der burgeren en gemeene menschen zodanig ingenomen, dat zy op een dag twee honderd, ja, zo andere schryven, drie honderd edele Jongelingen, op een woedende en zeer onmenschelyke wyze, aan dien Afgod, om deszelfs gewaande toorn en ongenoegen te stillen, tot een zoenoffer offerden. Verders zegt de zelve Schryver, dat de Pheniciers in deze afgryffelyke en onnatuurlyke gewoonte boven alle andere volkeren uitmunten; vermits zy, door dolle en raazende buitenspoorigheden gedreeven, zich zo verre heen begaven, dat, om de vermeinde toorn van dien Afgod te doen bedaaren, zy niet ontzagen hunne eigene Kinderen aan hem op te offeren, tot dat zy die gruweldaad afleggende, anderer luiden kinderen, welke zy heimelyk roofden of voor geld kogten, tot dat verfoeijelyk lot gebruikten. Doch *Plutarchus* verhaalt, dat *Gelon*, Koning van Sicilien, de Carthaginiensers door den veldslag van *Hymera* t' onder gebragt hebbende, de zelve door verdrag dwong te belooven, dat zy hunne eigene of anderer lieden kinderen nooit meer op zodanig een wyze zouden offeren. *Quintus Curtius* getuigt, dat deze vervloekte maniere van doen by die van Tyrus tot aan de verstooring van die Stad in zwang ging. En na het getuigenisse van den Oudvader *Augustinus*, waren de oude Gauloisen, bewoonders van het hedendaagsche Frankryk, en verscheidene andere Natien meer, met dien zelve gruwel besmet. *Helioabalus*, een der grootste en buitenspoorigste Tyrannen die den Throon van Rome ooit beklommen heeft, liet door geheel Italien jonge en schoone Edelknaapen, welke noch vaders en moeders in 't leven hadden, opzoeken, om de zelve, tot zo veel

De Pheniciers,

En de oude Gauloisen offerden hunne eigene Kinderen aan Saturnus.

groot-

grooter droefheid en smertelyker hertfeer der ouden, op een onmenschelyke manier, ten slachtoffer te doen brengen. Ook werden de Jooden door *Appion*, *Julianus* den Verzaaker, en anderen, niet zonder oorzaak zwaarlyk beript wegens dat zy menschen aan de Afgoden geofferd hadden; verfoeiende de euveldaad van *Jephthe*, Hoofd der Geladiten, welke uitgetoogen zynde om de Ammoniters te bestryden, een belofte deed van aan *God* te zullen offeren den eersten die uit zynen huize hem te gemoet zoude komen om hem over zynen bevochten zegen te begroeten. Het ongelukkig lot zyner Dochter wilde, dat zy haaren Vader onverwacht te gemoet ging, om zich met hem wegens de verkreegene overwinninge op zyne vyanden te verblyden. Hy de zelve van verre gewaar wordende, verscheurde zyne kleederen, en beweende het beklagelyk geval en de naakende dood zyner Dochter; doch liet daarom niet zyne belofte te voldoen. Deze vervloekte bygeloovigheid van de menschen aan de Afgoden te offeren moet niemand ongeloovelyk voorkomen: want niet alleen waren de Heidenen zulks in veele landen gewoon; maar ook de Koningen van Juda, die over 't verkooren volk *Godts* heerschten, hebben zich zo zeer besmet met der Heidenen dwaalingen, dat ze mede hunne kinderen met den vuure aan den Duivel geofferd hebben, gelyk men leest van *Athas* en *Manasses* 4. Reg. 16. en 21. volgende de manier der Cananeën, als *Josephus* de *Antiq. lib. 2. 9. Cap. 12.*, zegt. Ook leest men in de H. Bladeren, dat veele van hunnen zaade aan den Afgod *Moloch* offerden. *Cambyses*, Koning van Perſien, en *Alexander* de Groot kort na hem, verbooden met openbaare en algemeene wetten aan hunne onderdaanen die affchuwelyke offeringen; doch ze wierden niet lang agtervolgd: maar eindelyk heeft de Roomſche Keizer *Hadrianus* op zeer zwaare straffen de zelve verbannen en uitgerooid. *Hercules* was de eerste welke het dooden van menschen, om tot offerhanden aan *Saturnus* te dienen, affchafte; offerende aan den zelve zo veel brandende lichten, in plaate van onnozele menschen, en hervormende daar door dat gruwelyk en onmenschelyk gebruik. Dit wierd door hem ingevoerd, na dat hy uit Spanjen was wedergekeerd: en hy gaf tot reden, dat het Griekſche woord *Φῶς*, het welk 't Orakel van Dodone, tot inzettinge van die plechtigheid, gebruikt hadde, zo wel licht als mensch betekende, en dat men daarom aan *Pluto* aarde gebakke * beeldtjens, en brandende fakkels of kaarſſen, in steē van menschen, zoude offeren: weshalven men uit die oorzaake in de feestdagen van *Saturnus*, anders *Saturnalia* genaamd, den een den anderen kleene beeldtjens en brandende waskaarſſen mededeelde. Doch *Lycurgus*, Wetgever der Lacedemoniers, gebood, dat men

• Macrobr.
lib. 1. ch. 7.

Wat men in
de *Saturnalis*
of feestdagen
van *Saturnus*
ver-offerde.

Diana door
de Lacede-
moniers aan-
geboden.

verkens, in plaats van menschen, ten slagtoffer zoude brengen. Het Afgodenbeeld van *Diana*, hier vooren gemeld, het welk *Iphigenie* en *Orestes* uit het land *Taurica Chersonesus*, hedendaags de *Crim* geheeten, in floers gewonden hadden overgebracht, wierd by de Lacedemoniers met groote eerbiedigheid aanbeden. Men offerde aan het zelve in alle oude tyden menschen, die door het werpen van het lot daar toe wierden verkooren; welke gruwelyke gewoonte van offerhande door den Wetgever *Lycurgus* in naarvolgende maniere wierd veranderd: te weten, men voerde eenige jonge luiden voor het altaar van die Afgodin, en geesselde de zelve zo lang, tot dat het volgens hunne inzettinge, ter begeerte van het Orakel, met menschen bloed besprengd wierd; 't welk geschiedde om de jonkheid aan te moedigen tot de slagen en wonden, die zy van de vyanden in den oorlog mogten ontfangen, niet te vreezen.

Wreede
Offerhanden
der Lacede-
moniers, om
van de Pest
bevryd te
zyn.

Plutarchus verhaalt ook, dat, wanneer de pest in de aloude tyden de stad Lacedemonien zeer deerlyk verwoest had, het volk van 't Orakel raad kreeg, dat de besmettelykheid van 't kwaad ophouden zou indien zy alle jaaren eenige edele maagden offerden. De Lacedemoniers gehoorzaamden de Godspraak hier in. 't Gebeurde nu eindelyk, dat het lot *Helena* te beurt viel, welke aldus om te offeren geleid werdende, daalde een Arend nederwaarts, en ontrukte het offergeweer uit de handen des Priesters, en voerde het zelve boven een ruim veld, alwaar hy het op een veerfe of jonge koe liet nedervallen. *Aristides* verhaalt in zyn negentiende Boek van den Italiaanschen Staat, dat het zelve voorval eertydts te *Romen* aan de persoon van *Valeria Luperca*, en om de zelve oorzaak, ook gebeurd is.

Brandoffer
tot God.

Het hoofd, zegt *Hesychus*, Bisschop van *Jerusalem*, dewyl het van al 't geene geschaapen is een redelyke ziele heeft, word verstand genoemd, en heeft zynen zetel in de herten geplant. God had ook in voortyden bevolen, het hoofd en de lever, met al 't geene daar aan vast was, den Heere tot een brandoffer te offeren: want uit het hert en de lever komen de sprinkaderen en de beweegingen van onze vleeschelyke lusten en begeerlykheden voort. En in dien zin zegent den Apostel *Paulus* zyne gemeente, zeggende: *de God des vreedes, die onze gedachten te boven gaat, bewaare uwe herten ende verstand.* En tot bewys noch verder zegt den Propheet *Esaias*: *het hoofd en hert is krank: van de hoofdschedel tot de voetzoolen is niets gezondts in hem.*

Aanmer-
kelyke Offer-
hande van
het Scythische
volk aan
Mars.

Herodotus schryft, dat de *Scythen* verscheidene Goden aanbaden, maar niettemingeen tempelen, altaaren, noch beelden, dan alleen aan *Mars*,

op-

oprechten, hoewel zy op eene en de zelve wyze aan alle hunne Goden offerden; 't geen ik niet ondienstig hebbe geacht hier te verhaalen. Het slachtoffer, met beide de voorvoeten aan malkander gebonden, ter bestemder plaats gebragt zynde, kwam de Priester achter aan, slaande het beest voor de kop; het welk daar op vallende, aanriepen zy dien God waar aan het zelve wierd geofferd. Thans wierp hy het een strik om den hals, waar mede hy het beest wurgde. Kort daar aan de huid en het vleesch van de beenderen gevild hebbende, zettede hy het zelve, by gebrek van hout, op de beenderen, met andere brandstoffs vermengd, om te kooken; en by mangel van de noodige ketels dedden zy het vleesch weder in de huid, en lieten het aldus op een vuur, van zich zelve brandende, gaarkooken. Zulks gedaan zynde, offerde de Priester dit slachtoffer aan die Goden, waar aan zy het toegedagt hadden. Maar onder alle slachtoffers was het Paard by hen het voornaamste, 't geen zy daarom ook aan *Mars* toewyden; wiens tempel door de menigvuldige regenbuyen en vochtigheid, als mede door de kwaade getempertheid der lucht van dat land, geschonden en bouwvaldig geworden zynde, zy op de navolgende wyze herstelden. Zy verzamelden een menigte afgesneedene takken, rysbossen, en spaanderen, van de welke zy, de zelve op malkanderen stapelende, een groote vierkante hoop maakten, hoog en styl aan drie zyden, en de vierde laag afdaalende, op die manier dat men gemakkelyk daar op en af kon gaan. Op het midden dezer hoogten leiden zy een groot Mes, de hede laagste Perisiaansche sabels of Turksche zwaarden niet ongelyk, neder; houdende dit voor het waare Afgodenbeeld van *Mars*, dien zy het meest aanbaden, en met hunne offerhanden vereerden.

Dat het Paard in voorige tyden t'eerst aan *Mars* is geofferd, geeven ons de Geschiedenissen der Grieken en Romeinen klaarlyk te kennen. De Jaarboeken der laatsten getuigen, dat men jaarlyks op den 12^{den} December gewoon was op het Kampveld van *Mars* een Paard te offeren, het welk in de Tournooy en Renspielen d'overwinning had behaald; wordende *Mars* daar door aangebeden hunne onderneemingen in oorlogsbedryven na hun wensch te doen gelukken en voorspoedig te maken. *Pausanias* getuigt, dat *Tindarus*, Vader van *Helena*, welke door *Paris* was geschaakt en na Troyen ontvoerd, voorgenomen hebbende die daad ten uitersten te wreken, alle Prinsen der Grieken, zo wel als *Menelaus* haar Man, by malkanderen vergaderde; en dat zy by het slachtoffer van een Paard aan de Goden een belofte dedden, dat zy het ongelyk en smaad, hem en zyn geslacht aangedaan, met den zwaarde tegens de Troyaanen zouden helpen wreken. Eenige willen ook, dat het

Aan welke
Goden de
Paarden ge-
offerd wier-
den.

het bovengemelde feest, 't geen men op den 12^{den} December aldaar vierde, zoude zyn geweest op den 12^{den} October; en dat men aan het Paard, tot die offerhanden geschikt, den naam gaf van October: by welke gelegenheid op zekeren tyd tot Romen een zwaare twist tusschen de Saburinen en Sacraviers over het hoofd van het geofferde Paard ontstond; om dat deze het zelve tegens de muuren van het Capitoel, en d'andere tegens een Stadtstoorn, genaamd Manilia, wilden vast spykeren. De plechtigheden van dit Feest geschieden op de volgende wyze. Men voerde den 12^{den} der genoemde maand October zeker deftig Paard, omhangen met kranssen van groente, doorvlochten met bloemen en brooden, door de straaten en wyken van Romen; tot dat men aan het Kampveld van *Mars* gekomen zynde, en het aldaar ge-dood hebbende, om voorspoed en vruchtbaarheid der veldgewassen te verkrygen, het zelve aan *Mars* offerde. Dit geschiedde om den landverderwenden oorlog, waar in de ruitery aan de veldgewassen de grootste schade en verwoesting toebrenge, van dien Afgod daar door af te bidden. Want het zoude zeer ongerymd wezen, en den naauwkeurigen ontoepasselyk voorkomen, indien de Romeinen, welke van de Troyaanen waanden afkomstig te zyn, het Paard na de manier der Grieken, en na de zinnelykheid van *Tyndarus*, in diervoegen ter eeren van *Mars*, om zich over hunne voorouders te wreken, geofferd hadden; weshalven dan het gemelde gevoelen ten dezen opzichte stand moet grypen. De Lacedemoniers, gelyk *Festus* getuigt, hadden ook de gewoonte van jaarlyks een Paard op den Berg *Taygeta* te offeren, en tot asch te verbranden; op dat de zelve van daar in alle hunne steden, vlekken, en landpaalen door de winden omgevoerd zynde, mogte verspreid werden. En *Pausanias* verhaalt ons, dat de Macedoniers op dien berg het Paard aan de Zon offerden, en de Perlianen navolgden. *Xenophon* getuigt ook het zelfde in zyne Gedenkschriften, wanneer hy verhaalt dat aan *Curio* een Paard tot offerhande aan de Zon wierd geschonken; wetende, dat het de gewoonte der Perliaanen was de Zon met zodanig een slachtoffer te vereeren. Verders zegt hy, dat de Sarmatiers Paarden kweekten, om de zelve te offeren, en tot hunne spyze te bereiden. De Salentiners offerden mede Paarden, en verbrandden ze vervolgens ter eere van *Jupiter*. Die van 't Eiland Rhodus offerden aan de Zon een Wagen met vier schoone Paarden bespannen, stortende de zelve in de zee, om van de baaren verslonden te worden; dewyl zy geloofden dat de Zon, zodanig bespannen, den geheelen Aardkloot om liep. Men leest in de Heldendichten van *Philostratus*, dat men gehouden was, om overwinning tegens zyne vyanden te verkrygen, een witte Veulen, 't welk nooit

nooit toom of spoor beproefd had, aan de Zon op te offeren: geschiedende zulks uit aanraading van *Palamedes*, om den Grieken, die Troyen belegerd hadden, en door een schielijke Eclipsis, of verduistering der Zonne, met schrik en benaauwdheid bevangen waren, weder hert en moed aan te brengen.

Origines verhaalt, dat de offerhande van den Stier, die de oude Hebreëen, volgens de Joodsche Wet, gewoon waren voor den Tabernakel des Heeren te doen, leerde en te kennen gaf, dat men alle hovaardy en opgeblaazendheid van zich moest werpen, en met de voet vertreedden. En door een Kalfoffering betekenden zy, de zwakheid des vleesches te hebben overwonnen.

De Beotienfers hadden de gewoonte van aan *Neptunus* den Stier, by hen genaamd *Mucytes*, of brullende, te offeren, om dat zyne stemme en geluid eenige overeenkomst heeft met het geraas der woeste baaren, als ze door d'ongestuisigheid der stormwinden bewoogen en gellingerd worden. De Stieren, welke de Priesters voorgenomen hadden aan die Godheid te offeren, moesten donker en zwart van hair zyn, ten einde daar mede de duisterheid der wateren in de diepte van derzelver holle afgronden te betekenen. Waarom ook veele van meeninge zyn, dat den Adelaar, by de Latynen *Aquila*, van het woord *Aqua*, wegens zyne bruine en zwartachtige koleur, genaamd zoude weezen. 't Is ook om die reden, dat de Zeegoden gemeenlyk bruin van verwe, met blaauwachtige hairen en kleederen, sterk van borst, en breed gevleesde schouderen, gelijk de Stieren, verbeeld worden. Wat belangt de Stierspelen, by de Romeinen voortydts in gebruik, de zelve waren aldaar niet aangesteld ter eere van *Neptunus*, maar voor de Hellsche Goden, welke zy meenden tot mededogen te verwekken als de Stad Romem onder de regeeringe van *Tarquinus Superbus* door een gruwelyke pestilentielle ziekte, waar in zeer veele zwangere vrouwen kwamen te sterven, wierd bezocht; geloovende het gemeene volk, dat die kwaal door het eeten van 't vleesch van zwarte Stieren was voortgesproten.

De offerhanden, die de Roomsche Tuchtmeesters, genaamd *Censores*, alle vyf jaaren, om zich te zuiveren, gewoon waren te doen, bestond in een Verken, een Schaaap, en een Stier; welk offer by hen den naam van *Solitaurilia* voerde.

De offerhande van een Os, gelyk wy op verscheidene plaatsen leezen, was gemeenlyk een teken van de verkreegene zegen of overwinninge op de vyanden, voornaamentlyk onder de Romeinen: waarom *Juvenalis* zegt, men voerde na 't Capitoel een grooten en zwaaren Os, met kryt getekend. Doch hier staat aan te merken, dat die van Lacedemogen.

Wat de oude Hebreëen door een Stier en Kalfoffering betekenden.

Zwarte Stieren door de Beotienfers aan *Neptunus* geofferd.

Stierspelen te Romem den Hellschen Goden toegewyd.

Offerhande van de Roomsche *Censores*.

Offerhanden der Romeinen en Lacedemoniers na de verkreegene overwinninge.

monien een manier hadden van de Romeinen in verscheidene hunner offerhanden van die natuur na te volgen: want wanneer de Romeinen, door het nedermaaken en gevangen neemen van hunne vyanden, een overwinning verkreegen, hadden zy de gewoonte van een Os te offeren; en als het geschiedde zonder slag en bloedstorting, een Schaap. De Lacedemoniers offerden in tegendeel een Stier, als hunne verkreegene zegen niet wreedelyk of bloedig was; doch wanneer zy d'overwinning in 't open veld of in een vollen slag behaalden, een Haan: dewyl zy de onderneemingen, die de menschen met reden en voorzichtigheid dedden, veel prysfelyker en waardiger achtten, als die met geweld en ligchaamelyke krachten uitgevoerd wierden.

De Atheniers offerden alle jaaren een Os.

Wy leezen ook, dat in de aloude tyden, en wel voornaamentlyk by de Romeinen, den Os in zodanig een eere gehouden wierd, dat, zo wanneer iemand een der zelve om 't leeven had gebragt, hy niet minder de straffe des doodts was onderworpen, dan of hy een burger hadde ontlyfd. Derhalven had *Erechtens*, tot Athenen regeerende, bevoelen, dat in een groote jaarlyksche feesthoudinge, in de welke een Os geofferd wierd, na volbrenginge der plechtigheden en standhoudinge der wet, de *Popa*, of Priester (welke de offerhanden of slachtoffers verkogt, den Os aan den altaar moest brengen, en aldaar dooden) zich uit het geheele land van Athenen zoude begeeven, na dat hy alvorens de byl tegens den voet van het altaar had laten staan.

Offerhande der Thessaliensers op het graf van *Achilles*.

Aan de Thessaliensers was door de Godspraak van den Dodonischen *Apollo* bevoelen alle jaaren op het graf van *Achilles* offerhanden te doen, en al het noodige, tot die plechtigheid behoorende, uit hunne landpaalen by te brengen; te wecten, twee tamme Stieren, den eenen wit, en den anderen zwart; hout van den berg *Pelion*; het vuur uit Thessalien; en meel en water dat in *Sperchiën* geput was. En ten overvloed bevalen zy, dat men by die offerhanden kranffen en festonnen van groente, met amaranthbloemen doorvlogten, zoude gebruiken: om dat, als de schepen uit andere landen, die het noodige bybragten, door tegenwinden wierden opgehouden, het ten minsten in die plechtigheden aan zulke groente, bloemen en kranffen, die nimmer verwelkten, niet mogte ontbreken om aan het graf te hangen.

Offerhande van die van *Rhodus* aan *Hercules*.

Apollodorus en *Athenens* verhaalen in hunne Schriften, dat *Hercules* een zo overmaatige groote vraat was, dat hy menigmaal alleen een volwassen Os opat. Om die oorzaak hebben hem de Ouden den Watervogel, by de Grieken genaamt *καρπος*, het welk in onze taal een Maarkolf is, toegewyd, omdat, na 't zeggen van *Suidas*, die vogel heel gulzig in de natuur zynde, zeer veel eet, en een meenigte van spyze ver-

verslint. Ja zelfs om het veel eeten 't geen *Hercules* deed, wierden hem eenige offerhanden aangedaan, by de welke het niet geoorlofd was andere als scheld-en vloekwoorden te gebruiken: en dit zoude geschied zyn, na het *Lactantius* en *Apoliodorus* verhaalen, om dat hy op een zekeren dag met eenigen zyner gezellen het Eyland Rhodus doorreizende, en zeer hongerig zynde, by geval een Boer op het veld vond, die met een gespan ossen zyn land beploegde, dien hy vergde een der voorz. ossen voor geld aan hem te verkoopen, om zynen hollen en hongerigen buik daar mede te verzadigen; doch de zelve daar toe wygerig zynde, nam hy ze beide met geweld, en peuzelde zo lang, dat hy ze met eenigen zyner gezellen geheel opat. De Boer hier door tot de uiterste razerny gebragt, en zich schier uitzinnig en wanhoopig toonende, woedde en baarde geduurig met gruwelyke vervloekingen en scheldwoorden tegens *Hercules* terwyl hy at, welke niet anders als met lagchen beantwoordde: en om den Boer noch meer te plaagen, zeide hy nooit lekkerder beetjen te hebben gepeuzeld, en 't geen hem zo goed gesmaakt had als dit, en wel voornaamentlyk om dat hy dezen Boer met zo veel gebaar en scheldwoorden had aangehoord, en verscheidene vreemde beweegingen daar by had zien maaken: waarom hem de bewoonders van dit land, na zync vergodding, een altaar hebben opgerecht, op het welke een jok ossen uitgehouwen stond, offerende hem aldaar op zekere jaargetyden een paar ossen; by welke plechtigheden de Priester en 't gemeene volk met vloeken, zweeren, en groote lasteringen tierden en raasden, meenende daar door die Godheid te behaagen ter gedachtenisse van dit voorval met den Boer.

Hier by moct ik noch een andere offerhande, niet minder zot als belagchelyk, voegen, welke men ter eere en gedachtenisse van dezen vergoden *Hercules* deed. *Suidas* verhaalt, dat de Beotiers op zekeren tyd een schoonen Os ten offer geleidende, de zelve los brak, en het ontvluchte. De Boeren, om den tyd, daar toe gesteld, niet te verliezen, staken een Appel op vier stokken, en noch twee andere kleender stokskens op de kruin daar by voegende, waar by zy de vier voeten en de twee hoorns betekenden, offerden zy den zelve in diervoegen met groote plechtigheid aan *Hercules*. Andere schryven deze wyze van Appeloffering, in plaats van een Os, den Atheniensers toe: en *Julius Pollux* getuigt, dat ze langen tyd by de Thebanen in 't gebruik geweest is. Doch *Pausanias* verhaalt in zyne Gedenkschriften, dat, also den Appelboom zomtydts by de Goden tot een teken eener gelukkige offerhande aangenomen wierd, het Beotische volk, door het ontvluchten van den Os, een Appelboom, aan den welken maar vier takken, in plaats van het viervoetige beest, waren, aan *Hercules* offerde;

Beotische
offerhande
aan *Hercules*.

waar door naderhand de gewoonte gekomen is van den Appelboom aan dien God toe te wyen. En *Apollodorus* getuigt, volgens het zeggen van *Zenodotus*, dat deze Beotische offerhande in de plaats van Rammen en Schaapen geschiedde.

Plechtighe-
den welke de
Scythen ge-
bruikten om
de Goden tot
hulp regens
hunne vyan-
den te ver-
bidden.

't Verzoek van hulp en bystand, geschiedende door middel van een Os, maakt my indachtig, dat de oude Scythen, hedendaags genaamd Tartaren, een Os gedood hebbende, de huid daar af trokken; ende iemand onder hen grovelijk beleedigd zynde, nam de zelve en spreiddeze op de vlakke der aarde neder, zettende zich daar op, zyne handen ruggelings tegen malkander slaande: en de geenen, welke hem, gevallyk daar voorby gaande, hulp en bystand beloofden, vertraden die huid met de regter voet; daar mede te kennen geevende de middelen, die zy voorneemens waren t'zyner wraake te gebruiken: welke gewoonte van doen *Lucianus* wydloopig in zyne verhandeling van de vriendschap, onder de benaaminge van *Toxaris*, beschryft. En wat aangaat de offerhanden der Homolotten, hy zegt, dat de zelve zich op een onverbreekelyke wyze onder malkanderen willende verbinden, een Os slachten, en in kleine stukjens verdeelden, om die aan de voorbygaande mede te deelen: werdende dit gebruik noch ten huidigen dage by 't volk, Circassische Tarters geheeten, tusschen de rivieren Tanaïs en Phasis woonende, met veele plechtigheden onderhouden. En alle de geenen, welke van zulk een Os een stukje, daar voorby gaande, komen te nuttigen, houden zich door verband van vriendschap aan den geever zodanig verplicht, dat ze niet schroomen hun goed en bloed in de waagschaal te stellen, om het ongelyk, aan hunnen vriend gedaan, op het alleruiterste te helpen wreeken.

Wat men
door het
woord *Heca-*
tombe ver-
staat.

De Athenieners den voordeeligen arbeid van den Os met tekenen van dankbaarheid willende erkennen, plaatsten hem op hunne Munt, genaamd *Didrachma*. Weshalven men in *Homerus*, en andere Schryvers, leest, dat men gewoon was de koopmanschappen by zeker getal van Ossen te koopen, gelyk hy in het tweede Boek zyner Iliaden aldus zegt: *elk van dien aart wierd voor een Hecatombe verkogt*, dat is voor honderd Ossen, of, om beter te zeggen, voor honderd stukken goude of zilvere Munt, op welke een Os verbeeld stond.

Ezeloffering
der Hyperbo-
riensers aan
Apollo.
Den Ezel by
de Egypte-
naaren, als
een onrein
dier, gehaat.

Pindarus melt, dat de Hyperboriensers hunne * *Hecatombes*, of groote offerhanden aan *Apollo*, met Ezels uitvoerden: om welke oorzaak *Callimachus* zegt, dat *Apollo* vermaak nam in het slachten van een vetten Ezel.

Doch de Egyptenaaren haatten den Ezel, niet alleen om zyne ongeschikt-

* Een woord uit het Grieksch, betekenende een offerhande van honderd beesten.

Ichtheid en botheid, of dwaaze natuur; maar ook om zyn gemengelde vel van bruin en wit, het welke zy voor een grouwel en als onbekwaam tot de offerhanden der Goden achtten. Derhalven bedreeven zy alle onwaardigheden en spotternyen aan den Ezel; gooiende hem met steenen, kluiten aarde, en slyk; steevende hem met scherppgepunte stokken; en bevindende hem, in het vervolgen, op een bekwaame hoogte, deden zy hem van boven neder rollen. Daar van daan komt het spreekwoord tegens de verachtste en hatelykste menschen der aarde: *den Ezel van Egypten*.

De Egyptenaaren zyn 't alleen niet die eerbewyzinge aan 't Varken deden; andere volkeren hebben het zelve desgelyks in eenen rang met hunne Goden gesteld. Want het Varken was eertydts in Candien geheiligd; vermits zy geloofden, dat *Jupiter*, ter wereld komende, de speenen van een Zog gezoogen had, overwinnende door haar knorren des kindts gekryt, zo dat het niemand kwam te hooren; hoewel zommige deze weldaad aan de Geit van *Amalthea* willen toeschryven.

De gewoonte der oude Koningen in Italiën was een Zwyn in de plegtigheden van hunne Huwelyken te offeren: en de Grooten, op de Toscanaansche manier, bragten in hunne Huwelyksfeesten aan het altaar een Varken aan de beschermgoden en voorstanders van de nieuwgehuwden; het welke doorgaans zo by de Grieken als Latynen in Italiën gebruikelijk was.

Die van Argos vierden het feest genaamd *Hysteriës*, in het welk zy een Zwyn offerden ter eere van de Godinne *Venus*, daar *Callimachus* wydloopig af handelt: hoewel wy vinden, dat de Sicyoniërs allerley soorten van beesten aan *Venus* in hunne offerhanden toewyden, gelyk *Aristophanes* daar van getuigt, zeggende, *men slachte aan Venus een Varken ten offerhande*.

Men offerde ook een Zog aan de Godinne *Maja*, (daar niet anders dan de Aarde mede gemeend word, alzo geheeten, na het zeggen van *Cornelius Labeo*, van den naam die grootsheid betekent) ter oorzaak dat het Zwyn in den tyd des oogsts'grootte verwoestingen aan het koorn en graan veroorzaakt: werdende het Zwyn daarom aan *Maja* geofferd, om dat het zelve niets gemeender heeft als in de aarde te vroeten, gelyk *Horatius* in dien zin zegt, *het Zwyn bemint de modder*. Want men offerde de beesten aan de Goden, of door gelykheid en overeenkomst, of door tegenstelling en afkeerigheid.

Daarom verhaalen de Dichters, dat het Varken, wegens het groot verdorf 't welk het aan 't koorn toebrengt, allereerst aan *Ceres* geofferd is geworden. *Veranius* zegt, dat men ook een Zog na den uitvaart eens overleedenen aan *Ceres* offerde, tot zuivering van het geslacht.

Die van Candien eerden het Varken als een God.

Offeringe eener Zwyn, gebruikelijk in de huwelyksfeesten der Prinzen.

Als mede in het *Hysteriësche* feest ter eere van *Venus*.

Offerhande aan de Godinne *Maja*.

En aan *Ceres* na de begraavinge der overleedenen.

Als 'er na den oorlog een vrede, stilstand, of wel een ander verbond onder het volk gemaakt wierd, offerde men van gelyken een Varken; waar van *Virgilius* iets getuigt, daar hy zegt, *hy maakte de vrede onder het slachten van een Zogge*: hoewel *Quintilianus*, en *Servius* in zyne aanmerkingen zegt, dat *Virgilius* daar door een Zwyn verstaat, om dat in de gezeide offeringen altyd een Zwyn of Varken wierd gebruikt. *Suetonius*, in het leven van *Claudius Caesar*, zegt, *hy maakte met de Vorsten een verbond onder het offeren eener Zogge*: hoewel *Titus Livius* insgelyks van een Varken getuigt.

Offerhande
voor de zonden
de door een
Bok.

Het oude gebod in de wet van *Mozes* gebod, dat de Koningen of Vorsten wegens hunne zonden een Bok; en die, welke geen openbaare bedieningen hadden, een Geit of Lam zouden offeren. Verders geeven ons de H. Bladeren klaarlyk te kennen, dat het aan *Aron* gebooden was voor hem en zyn gantsche huisgezin een Kalf te offeren, als onnozelen of rechtvaardig; en een Bok tot verzoeninge zyner zonden. En *Hesychus*, Bisschop van Jerusalem, toont ons aan, dat het den Hoogenpriester, nagedaane brandoffer van een Bok, geoorlofd was in het Heilige der Heilige in te gaan, gekleed met een rok van wit lywaat, en de schamelyke deelen gedekt met een gebraaid kleedje van wit linnen, omgord met een witte linnen gordel, en zyn hoofdcieraad mede gemaakt van wit linnen; het welk betekende, dat hy zich met *God* verzoend hebbende, gezuiverd aan ligchaam en ziele, kuisch, matig, en rechtvaardig, opgevuld met een Godlyk verstand, en de cieraaden des H. Geestes, te weeten van kennisse en wysheid, het zelve mogt onderstaan.

Als de *Mosaïsche Wet* mede beveelt Bokken en Schaapen ter offeringe te brengen, wil de zelve daar door te verstaan geeven, dat wy alle onze onreinigheden en vleeschelyke lusten moeten dooden, en t'eene-maal uitrooijen, gelyk *Adamantius* zulks zeer wel uitlegt; komende dit ook met het gevoelen van den Kerkenleeraar *Ciryllus* overeen: want de H. Schriftuur neemt doorgaans in zinverbeeldelyke stellingen den Bok voor menschen die stinkende, onrein, en in allerley vleeschelyke wellusten en buitenspoorige begeertens gedompeld leggen; het welk ook klaarlyk blykt uit de woorden van onzen Zaligmaaker, wanneer hy ten jongsten dage de Schaapen, dat is, zyne uitverkoorenen, met alle zegeningen zal doen zitten aan zyne regter, en ter linker hand plaatsen die geen en welke door hunne stinkende zonden en overtredingen zich zyner liefde en barmhertigheid onwaardig gemaakt hebbende, ter eeuwiger kwaale en verdoemenisse zullen verweezen worden. En de Bok wierd in diervoegen ten verzoenoffer voor de zonden gebracht, dat de wet beveelt hem leevendig voor den altaar te stellen, en dat de Prief-

En welke
plechtighe-
den men
daar by ge-
bruikte.

ter

ter beide zyne handen op deszelfs hoofd gelegd hebbende, de zonden en menigvuldige overtreedingen des volks zoude bekennen, en op het hoofd van dit geile beest leggen: en dit volbragt zynde, wierd het beest door een man, daar toe gesteld, uit het midden des volks ter woestynce gebragt en gedoemd. Noch voegen zy daar by, tot versterkinge van dit onderwerp, dat de hardheid en ruwheid des hairs van dit dier hem als een stinkende last zynen zonden is opgelegd.

De verdichtelen der Grieksche Poëten geeven ons te verstaan, dat *Hercules* de eerste was die den Bok temde, om dat de zelve in geilheid alle viervoetig gedierte overtreffende, hy zich eindelyk door de deugd liet betemmen en beteugelen; willende daar mede te kennen geeven, dat hy de wulpsche lusten en dollen driftten des vleeschcs hadde overwonnen en afgelegd. Hy was ook d'eerste welke de Geit aan *Juno* offerde, ter oorzaak dat hy *Hippocoön* bevegtende en overwinnende, die Godin tot gramschap had verwekt, en geen ander slachtoffer voor de hand vond om zich met haar te verzoenen, gelyk *Pausanias* in zyn derde Boek verhaalt. Maar de Lacedemoniers offerende aan *Diana*, genaamd de *Corythalische* in de velden, gebruikten geen ander vleesch als dat van Geiten; zynde het hun niet geoorlofd in die plechtigheid andere als dit dier te offeren: waarom dan *Xenophon* in zyne Gedenkschriften verhaalt, dat, terwyl de Persische volkeren met groote macht de Stad Athenen besprongen, met voorneemen van de zelve tot het alleruiterste te verwoesten, de Atheniensers aan *Diana* een belofte deden van aan haar zo veel Geiten te zullen offeren als zy vyanden zouden komen te verslaan, indien zy als overwinnaars mogten zegenpraalen.

De Dichters verhaalen ook, dat men den Bok aan *Bacchus* offerde, om dat hy de beschermer des wynstoks zynde, van de menschen met geen aangenaamer offerhande kon vereerd worden als met de dood van een dier 't geen den wyngaard, hem toegewyd, zo schadelyk was: en wierden ook daarom de feestdagen, genaamd *Ascolii*, ter eere van *Bacchus* gevierd, wanneer men flessen of zakken van Bokken of Geitvellen gemaakt, en van buiten met vet of oly besmeerd, vol wind blies, en op een evenmatige verte van malkanderen ter aarde nederlei, op welke de menschen, daar toe gesteld, hunne voeten insgelyks met oly alvorens vet gemaakt hebbende, ter eere en gedachtenisse van *Bacchus*, vol van blydschap en vrolykheid, om de prys van den eenen op den anderen sprongen, en niet zonder vermaak en gejuigch der aanschouwers, wegens de glibberigheid der voeten en zakken, kwamen te tuimelen, en den een over den anderen te vallen.

Voortyds offerden de edele Roomsche vrouwen, welke van twee-

Offerhande
van *Hercules*
aan *Juno*.

Waarom de
Bok aan
Bacchus ge-
offerd wierd.

Dankoffer
der kraam-
vrouwen aan
Juno.

lingen in de kraam waren bevallen, aan de Godinne *Juno*, daar de koningryken en rykdommen der waereld aan toegeëigend waren, zekere Schaapen, na 't zeggen van *Bebius Maacer*, tusschen twee paar Lammeren aan weêrzyden vast gebonden. Maar de Sicyoniërs waren gewoon vette Schaapen, by hen genaamd *Eumenides*, voor 't geluk en de voorspoed van hunne huishouding en familie aan de Goden van weldoen en goede hoop ten offer te brengen. Men offerde ook aan *Hercules*, als een God van rykdommen en overvloedige inkomsten, een Schaaop op vier staaken vast gebonden, in plaats van een Os die 't ontkomen was als men hem ten slachtoffer wilde brengen; en dierhalven wierd hy *Melius* genaamd, dat is te zeggen Schaapenhoeder. Doch van deze belagchelyke offerhande heb ik hier voor breeder gesproken.

Verscheide-
ne Offerhan-
den der Hon-
den.

Wanneer men de Geschiedenissen en Oudheden der Romeinen en Grieken doorloopt, vind men dat de eersten aan het Afgodenbeeld van *Genetia*, en de laatsten aan dat van *Proserpina*, Honden offerden. In het Feest, by de oude Romeinen genaamt *Lupercales*, den Lycifchen Afgod *Pan* toegewyd, offerden zy mede de zelve; weetende dat de natuurlyke driften der Honden van zodanig een aart zyn, dat zy de Wolven altyd vervolgen. Andere zyn van meeninge, dat zulks geschiedde ter eere en gedachtenisse van *Romulus*, dien zy voorgaven in zyne eerste kindtsheid voor vondeling in een woest woud nedergelegd, de borsten van een Wolvinne gezoogen te hebben. Zomwige zeggen, dat *Evander* de eerste zoude zyn geweest die deze feesten invoerde en vast stelde. Die van Argos slachtten de Honden ter offerhande van de Godinne *Cyonia*, welke zy het vermogen toeschreeven van aan de bevruchte vrouwen in baarennood een gelukkige en voorspoedige verlossinge te kunnen geven. De Lacedemoniërs hadden ze aan *Mars* toegewyd, om de moedigheid en vaardigheid waat mede zy het wild aandoen: want hunne Jongelingen, zich in den stryd oeffenende, hadden de gewoonte van voor hem, als den sterksten en strydbaarsten onder de Goden, alvorens hunne oeffening te beginnen, een klein Hondtje tot een offerhande te slachten; oordeelende de Honden de beste en aangenaamste onder het tam en huizelyk gedierte te zyn. De Waarzeggers, welke onder de Romeinen een soort van Priesters waren, offerden ook veelmaals een aart van rosse Honden voor de Poort der Stad, welke haaren naam daar af ontleende, en genaamd wierd *Catularia*, of kleene Hondespoort, op dat de hitte der Hondtsdagen, die men in de Maanden van Julius en Augustus heeft, de boomgewassen en vruchten des veldts niet mogte verbranden noch bederven.

Een belag-
chelyke jaat-

De burgers van Methone hadden een jaarlyksche gewoonte van een

Haan

Haan, tot voorspoed en overvloed van het wyngewas, te offeren, om daar door de hevigheid der stormwinden uit den zuidoosten af te bidden: want als de zelve in 't bloeijen van den wyfstok zich komt te verheffen, doet hy de jonge ranken door zyne kwaadaardigheid uitgaan, en verydelt alzo de hoop van een vruchtbaaren wyngoogt: en wierd ook daarom door de Waarzeggers van die landstreek geordoneerd en goedgevonden, dat twee mannen, daar toe verkoozen, op zekere plaats een Haan met witte veeren zouden neemen, welken ieder van hen boven het spoor by een been zoude vatten, en alzo van malkanderen afsloopen, tot dat zy den zelve aen stukken hadden getrokken, loopende elk met het stuk, 't geen hy van den Haan in handen had, de wynbergen rond, d'een de regter, en den ander de slinker hand om, tot dat zy, na hunne meeninge, door deze offerhande verzoend zynde, op de plaats, daar zy dien ongelukkigen Haan aan stukken gescheurd hadden, weder te samen kwamen, en den zelve aldaar begroeven en met aarde bedekten. Het blind geluk wilde somtydts ook, dat, zo lang als zy deze plechtigheden werktellig maakten en 't gebruik daar van onderhielden, de uitkomst van zaaken met hunne begeerte en verlangen overeenkwam.

lyksche offerhande van een Haan door die van Methone. en hunne plechtighden, tot voorspoed van den Wyfstok.

De oude Romeinen hadden ook een jaarlyksche gewoonte van aan *Esculapius*, als een God der gezondheid, Hennen te offeren.

Offerhande der oude Romeinen aan *Esculapius*. Den Eendvogel door de Beotieners aan *Hercules* geofferd.

Den Eendvogel wierd om zynen gulzigen en slokachtigen aart door de Beotieners aan *Hercules*, welke by hen voor den grootsten eeter en gulzigaart gehouden wierd, toegeëigend, en daarom ook aan den zelve, met zyne natuur overeenkomende, als een aangename dienst, geofferd.

En volgens het getuigenisse van *Zenodotus*, offerden de Pheniciers de Kwakkel aan den zelve God, om dat zy hem zyn leeven eenmaal behouden heeft.

En door de Pheniciers een Kwakkel.

De Cyrenieners schryven *Saturnus* in de Landbouvery groote eere toe; alzo zy zeggen, dat hy de middelen zoude uitgevonden hebben van het planten, enten, snoeijen, en mesten: weshalven zy, aan dezen Afgod offerende, hunne hoofden met versche vygen bekransden, zo wel om der zelve voedsel, als om de zoetheid van de smaak.

Offerhande der Cyrenieners aan *Saturnus*.

De Egyptenaars offerden alle jaaren op den negentienden dag der eerste Maand, ter cere van *Mercurius*, Honing en Vygen, vierende dit Feest met groot gedruis en luider stemme, en uitroepende: *O! wat is de waarheid zoet en aangenaam!*

Der Egyptenaars aan *Mercurius*.

De oude Gaulen hebben *Hercules* als een God van de voorzichtigheid, en, na het zeggen van *Lucianus*, van de welsprekendheid, aangebeden,

Der oude Gaulen aan *Hercules*.

ja zelfs veel meer dan *Mercurius*; om dat de welspreekendheid by de bejaarden, gelyk *Hercules* doorgaans verbeeld word, veel volmaakter word gehouden als by de Jongelingen. Derhalven offerden zy zo wel aan hem, als de Egyptenaaren aan *Mercurius*, *Honing* en *Vygen*. Daar en boven hadden alle de Offerbedienden een tak van een *Vygeboom* in de hand; en hunne hoofden waren, zo wel als die der *Priesters*, met *Populierbladeren* bekrant. *Virgilius* verhaalt van gelyken, dat *Evander*, aan dien God offerende, zyn hoofd met het zelve loof omvlochten had, noemende zulks *Herculesloof*. En *Macrobius* zegt, dat de offeringen der Ouden aan *Saturnus* en *Hercules* met ontdekte hoofden gevierd wierden; daar in tegendeel aan andere Goden offerende, de *Priesters* hunne hoofden gedekt hielden.

Der oude Romeinen aan de Godinne *Carna*.

De oude Romeinen hebben aan de Godinne *Carna*, welke zy door hunne verdichtfelen het onderhouden der leevendige deelen en geesten van het menschelyk ligchaam toefchreeven, *Spek* en *groente* van *Boonen*, waar door de mensch in zynen arbeid zeer kloek en sterk gemaakt word, geofferd. En het is zeker, dat de eerste dag van de maand *Junius* by de oude Romeinen genaamd wierd *Fabaria*, dat is te zeggen *Boonendag*; om dat die offerhande het eerst was ingesteld door *Junius Brutus*, van welken deze Maand haaren naam ook ontleend heeft.

Der zelve aan *Vulcanus*.

Festus Pompejus verhaalt, dat de Romeinen een gebruik hadden van alle jaaren, in de maand *Junius*, op het *Feeft* en de *Speelen* der *Visscheryen* genaamd, een soort van leevende *Visschen* voor de zielen der *Menschen* aan *Vulcanus* te offeren; om dat de *Wyzen* der *Oudheid* door de *Visschen* de zielen, op een zinverbeeldelyke wyze, vertoonden; en gelyk *Philo* de *Jood* zegt, om dat zy uit een zuiver *Element* bestaan, en *God* de zelve het eerst onder alle *schepselen*, met een *ziele* begaafd, heeft geschaapen.

Een andere Romeinische Offerhande aan den zelve van *God*.

Vincent Cartari verhaalt, dat de oude Romeinen noch een ander gebruik hadden, wanneer hunne *Veldoversten* overwinnaars van eenige oorlogen bleeven, te weten dat zy alle de *Schilden*, en andere wapenen der *Vyanden*, by malkander op een hoop verzamelden, en de zelve verbrandden, tot teken van offerhande aan *Vulcanus*: 't geen genomen is, zegt *Servius*, uit de *Geschiedenis* welke meldt dat *Tarquinius Priscus*, hebbende de *Sabynen* overwonnen, alle hunne wapenen ter eere van *Vulcanus* verbrandde: gelyk *Evander* in *Virgilius* zegt dat hy, noch jong zynde, gedaan had wanneer hy overwinnaar onder *Prencste* bleef.

Offerhanden der Egyptenaaren en oude Siciliaanen aan *Isis* en *Ceres*.

De Egyptenaaren offerden aan *Isis* Brooden en Appelen.

En de oude Siciliaanen Eekelen en Meel aan *Ceres*.

De Heidensche Priesters offerden aan de Nymphen, of Water- en Veldgodinnen, witte Lelien, ter oorzaak van haare zuiverheid.

Lelien de Nymphen toegewyd.

Alzo *Serapis* door de Egyptenaaren voor den God der Rykdommen of inkomsten der aarde gehouden wierd, wegens dat hy de eerste is geweest die uitgevonden heeft de aarde te bezaaijen en te bewerken; zo word hy daarom door hen met een mandetje of korf met aardvruchten op 't hoofd verbeeld: ja zelfs de offerhanden, die zy aan hem deeden, 't zy dat het vleesch, brood, vruchten, of bloemen waren, wierden in manden en korven aangebragt.

Wat het korfken op het hoofd van *Serapis* betekent.

Men ziet, dat de Kruijk gemeenlyk aan *Osiris* toegeëigend word, niet alleen om dat men hem voor Opperheer en Vinder van den wyn houd, maar ook van alle vochtigheid; waarom hy *Oceaan*, en *Isis*, van gelyken *Thetis* genaamd word: want het was de gewoonte een Kruijk in de offerhanden te draagen, om aan dien God daar door eerbiedigheid te betoonen, dewyl zy een zekere groote Kruijk in een byzondere waarde hielden, welke zy in een heerlyke en staatelyke plechtigheid gedekt tempelwaarts droegen; alwaar gekomen zynde, knielden zy ter aarde, en, de handen ten hemel heffende, bedankten dien God voor zyne goedertierenheid aan de menschen bewezen: alzo zy van gevoelen waren, dat alles door vochtigheid voortgebragt wierd.

Plechtelyke offerhande der Egyptenaaren aan *Osiris*.

In een zekere plaats van Griekenland wierd *Myngrus*, de God der Vliegen, geëerd. Wanneer het volk aan dezen offerde, vertrokken zich alle de vliegen buiten die Landstreck. Van gelyken de Cyreniensers, in 't land van Lybien, eerden en aanbaden den God der Vliegen genaamd *Achor*; offerende aan hem om de pest te doen ophouden, welke somtyds door de groote menigte dezer beestjens veroorzaakt wierd.

De Cyreniensers aan *Achor*.

In aloude tyden offerde men rooden wyn, in plaats van bloed. Want in het Boek *Deuteronomium* zegt *Moses* in zynen tweden Lofzang: ende hy zal het zuivere bloed uit de wyndruive drinken. En de Propheet *David*, in zyne Psalmen, zegt: zy hebben het bloed der wyndruiven gedronken. En in waarheid, de Priesters der Egyptenaaren, in welker getal zelfs Koningen mede wierden gerekend, onthielden zich 'teenemaal van wyn te nuttigen; maar gebruikten ze ten allen tyden in hunne plechtigheden en offerhanden der Goden, niet om een aangenaam offer aan den hemel te doen, maar om daar door het bloed, en de straffen der geenen welke tegens de Goden opgestaan en wederspannig geworden waren, te betekenen; oordeelende door dit middel der Goden gunst te verwerven, en zich met hen te verzoenen: want de Egyptenaaren geloofden vastelyk, dat de wynstok van het bloed der

De Egyptische Priesters offerden met wyn tot een zoenoffer der Goden.

verflagene Reuzen, welke, tegens de Goden opgestaan, den hemel dreigden te bestormen, op de aarde was gestort, en daar door was voortgesprooten, en daarom de menschen dwaas, buitenspoorig, en raazende maakte: verbeeldende verder door de wynpers, vervolging, tegenspoed, kwelling, en benaauwdheid der tyden.

Offerhande In tegendeel vierden de Romeinen de Feestdagen en de Offerhanden aan **Mercurius** met Melk, en geen Wyn; om daar mede te betekenen de zoetheid der welspreekendheid: welk Feest en Offerhanden men gewoon was tot Romen te verrichten in de straat, genaamd *Sobra*, of nuchteren, om dat de wyn veele vreemde uitwerkingen veroorzaakte, te weten, geheimen t'ontdekken, met verwoedheid en dolle driften zich in onnodige gevaaren te begeeven, zwakheid der beenen, stamerende tongen, losse zinnen, en veele andere onvolmaaktheden en ongerogeldheden.

Verders wierden de Goden in de Offerhanden niet alleen vereerd met het slachten van beesten, maar ook met sestonnen en kranssen van bloemen; als mede met tuitgetier van koperwerk en schuddingen van rinkeltuig, trommelen, eenstemmige geluiden, schalmeyen en pypen, enz.

Volmaakte
heid der Offerhande by de Ouden door een ronde kring betekent.

Tot besluit van dit Hoofdstuk zal ik dit hier noch byvoegen, dat in voortyden veele volkeren tot een gemeen gebruik hadden een cirkel of ronde kring op het plat van den altaar, daar men op offerde, van het bloed des Slachtoffers, 't geen door hen met groote zorgvuldigheid en aandacht in een glaze fles daar toe verzameld wierd, te maaken: en zy noemden deze plechtigheid met een woord 't welk volmaaken betekent; zeggende, dat de gedaante van het rond de grootste volmaaktheid aller dingen was.

Van de Priesterlyke Gewaaden of Kleedingen, als mede van de gewyde Vaten, en andere zaaken tot de Offerhanden behoorende.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

IK heb, tot meerder voltooiing van het voorgaande Hoofdstuk, het niet ondienstig geacht ter dezer plaats iets van de Priesterlyke Gewaaden of Kleedingen, en de gewyde Vaten in hunne byzondere plechtigheden der Offerhanden gebruikelijk, als mede eenige andere zaaken daar toe behoorende, te verhandelen; hoopende, dat het den yverzuchtigen en leergierigen Konstoessenaars, die door hunne dagelyksche bezigheden

zigheden de grootste gelegenheid niet en hebben om de boeken, deze stoffe betreffende, na te zoeken en te doorbladeren, tot vrucht gedien moge.

Wanneer de Egyptische Priesters, om de zonden des volks, de toorn en straffe van *God* zochten af te bidden, waren zy in 't zwart gekleed; geevende daar door te verstaan, dat de nutheid der aarde, waar uit wy sterfelingen zyn voortgekomen, dat onzienlyke wezen aanbad en smeekte: alzo zy meenden, dat geene ander koleur van kleedinge beter daar mede overeenkwam.

Wanneer de Egyptische Priesters in 't zwart Gewaad verscheenen.

Het is ook onder de voornaamste en beschaafdste volkeren der wereld een gemeen gebruik, dat ze zich in tyden van wecklagen en des berouws in 't zwart kleeden; zynde de woorden van *Leviticus* in dezen zin zeer nadenkelyk: *indien zyne kleedinge niet zwart is: dat is te zeggen, dat hy door zyne traanen geen waar berouw en boetvaardigheid van zyn kwaaddoen en begaane overtredingen heeft.*

De zelve koleur eigen aan de Boetvaardigen.

De rouwdragenden waren mede in 't zwart gekleed; weshalven zy van *Varro*, *Ambracini*, dat is zo zwart als hout of steenkolen, genaamd wierden.

En Rouwdragenden.

't Arcadische volk vereerde *Ceres*, Godinne der aardgewassen, desgelijks met zwarte kleederen. En de Priesters van den Afgod *Falacer*, dien zy zeiden zorg en opzicht over de boomvruchten te hebben, droegen gemeenlyk zwarte mutsen: doch als zy de plechtigheden hunner offerhanden bedienden, waren zy geheel in 't zwart. Het zwart was ook aan *Pluto* toegewyd; en als aan hem geofferd wierd, waren de Priesters in 't zwart gekleed: vermits zy zeiden, dat die koleur en verwe meest met de helische of onderaardsche Goden overeenkwam.

Als mede aan *Ceres*.

En *Pluto*.

Herodotus, om te betoonen dat de Heidenen overeen komen met de hedendaagsche omtrent de betekeninge der zuiverheid, getuigt, dat het by de Egyptenaaren niet geoorlofd was eenige kleederen, van wolle gemaakt, in de Tempelen hunner Afgoden te draagen; en dit was de reden waarom zy zich met een wit linnen gewaad bekleedden. *Tertullianus* derhalven, spreekende van onzen Zaligmaaker *Christus*, zegt, *als hy gekleed is met het gewaad van wit linnen, is het de zelve kleedinge van Osiris*. En *Plutarchus*, in zyne verhandelinge van *Ihs* en *Osiris*, meent dat dit de oorzaak en beweegreden is, waarom de Priesters zich niet bedienden als van wit linnen gewaad, om te betekenen dat alle zuivere en onbevleete dingen het meest overeenkomstig zyn met de natuur der Goden: want het is niet geoorlofd, volgens het getuigenisse van *Plato*, dat de zuivere en heilige Majesteit der Goden werde gediend door zaaken die vuil en bemorft zyn. En dewyl het lin-

waarom de Priesters van *Ihs* en *Osiris* linne kleederen droegen.

nen boven alle andere dragten zuiver en onbevlekt is, en zeer gemak- kelyk schoon gemaakt kan worden, zyn zy van gedachte geweest, dat het zelve meest met de Priestelyke waardigheid en zuiverheid over- een kwam. En in der daad, de *Magi*, of Priesters der oude Perſiaanen, zeiden dat *God* zelve behagen had in witte kleederen; het welk ik meen uit *Salomon* genomen te zyn: want de menschen tot goede en onberispelyke zeden, en zuiverheid des gewetens, willende vermaanen, zegt hy, *ten allentyden laat uwe kleederen wit zyn*: als of hy wilde zeggen, in al uw doen en laten wacht u dat gy van het kwaade en onreine niet besmet en werd.

Priestelyke Rok.

Deze Priesteryke Rok dan, *Podere* genaamd, was van sijn wit linnen gemaakt, naauw om het lys geslooten, tot de voetsoolen lang afhan- gende, van het Griekſche woord *Podés*, het welk de voeten betekent, voortkomende. De oude Godtsgeleerden zeggen, dat zy daar door de allerheiligste en verborgene leere te kennen gaven; en het was hunne onderſte kleedinge, gelyk in *Exodus*. 39. staat: *ende zy maakten hunne kleedinge, of rok, van witte geweevene linne stoffe, en hunnen mantel, Hypodis* genaamd, geheel van *Hyacinth* verwe; waar mede de zelve Godtsgeleerden het hemelsche betekenden: geevende daar door te ver- staan, dat men eindelyk zynen geest, verstand, en krachten hemel- waarts moet heffen, en al het aardſche t'eenemaal verlaaten en verzaaken.

Linnen On- derbroek.

Noch droegen de Priesters onder hunnen rok een fijne witte linnen Onderbroek, met dewelke zy de schaamelyke deelen bedekten en de lendenen slooten; waar door niet anders betekend wierd als een ver- maaning van zich te kleeden en te verschynen met kuisheid.

Een Gordel.

Daar en boven was het den Priesters in de wet der offerhanden be- volen omgord te zyn met een fijne linne Gordel, met hemelsblauw, purper, en ſcharlakenverwe geborduurd; het welk op een zinverbeelde- lyke wyze voor kracht, sterkte, en deugd word genomen.

De Roomsche Priesters gebruiken noch ten huidigen dage in hunne Kerkdiensten witte linne kleederen; van welke kleedinge *Apollonius Tyanens* zich altyd bediende, om dat het hem schein met de zuiverheid meer overeenkomstig te wezen, als andere geweevene kleederen van vuil en vertigheit der wolle.

Wat voor Schoenen by de oude E- gyptenaaren gebruikelijk waren.

Wat belangt de Schoenen der Egyptische Priesters, de zelve waren van schorsſen der boomen gemaakt; en het was hun niet geoorlofd schoenen van andere stoffe te draagen: zo voorbedachtsaam waren zy om alles te vermyden t welk eenige argwaan van onkuisheid en onzui- verheid hadde. En daarom, ten aanzien van die zuiverheid, was het een groote overtredinge voor de Roomsche Priesteressen, genaamd

Welke den God *Jupiter* waren toege- wyd.

* *Flamminea*, schoenen te draagen van de huid eenes beests t geen zyne

na.

natuurlyke dood was gestorven, maar wel van geslachte en geofferde; zynde anders al het geen, 't welk zyne eigene dood was gestorven, door bygeloovigheid onder hen een gruwel; weshalven zy'er een grooten afkeer van hadden. En onze Zaligmaaker zelve beval aan zyne Leerlingen en Discipelen, geeneschoenen te draagen; om dat hunne voeten, welke snellyk liepen om te verkondigen de onveranderlyke duurzaamheid van het eeuwige leeven, hen t'eenemaal van dit vergankelyke zochten af te trekken. En zelfs *Moses*, verlatende de dienstbaarheid van Egypten, was geschoend met schoenen der doode beesten; met de welke hy gelyk als aan de sterffelykheid gebonden was: maar als hy in deugden en krachten begon toe te neemen, en op den berg des Heeren te klimmen, en aldaar diende omtrent de onsterffelyke geheimenissen, wierd hem van *God* bevolen zyne schoenen uit te trekken, ter oorzaake dat die plaats heilig was; 't welk betekent de banden der sterffelykheid te verlaten, verbeeld zynde door de schoenen van doode beestenvellen.

De Egyptische Priesters vercierden hun hoofd met Sperwerveeren; neemende dit cieraad voor de achtinge en eer die zy oordeelden aan den Sperwer verschuldigd te zyn, ter oorzaake dat hy voormaals, volgens hun zeggen, aan de Priesters van Theben in Egypten een boek, met roode letters beschreeven, gebragt had; behelzende de manieren om de Godden te éeren en te dienen, met een meenigte der voornaamste plechtigheden welke zy in hunne offerhanden waar te neemen hadden; waarom de Latynsche Poëten, volgens het getuigenisse van *Martialis*, deze Priesters de getopte of gekamde noemden.

Waarom de
Egyptische
Priesters
Pluimen
droegen.

Meerder van deze Priesterlyke gewaaden, als Hoed, Muts, *Ephod* of Borstlap, en andere cieraaden aan te haalen, zoude overtollig zyn; nademaal de zelve, met al het geene dat tot de zuiverheid van het Priesteramt, hunne Kerkdiensten, Offerhanden, en Plechtigheden behoort, met de uiterste naauwkeurigheid door den schranderen Konstbeminnaar, den Heer *Goeree*, met groote vlyt in zyne Joodsche Oudheden, heel wydloopig, tot dienst en gebruik van alle liefhebberden der Oudheid, beschreeven zyn.

Derhalven zullen wy alleenlyk van die der oude Romeinen handelen, na dat alvorens noch iets wegens de hoofdharen der Priesteren gezegt te hebben.

In voorrige tyden was het de snoodste spot en schande als men iemand de haren liet affcheeren. En misschien beval *Moses* daarom in de wet, aan de Joodengegeeven, dat de Priesters de haren des hoofds en den baard met geen scheermes zouden laten afneemen, maar met de schaar korten; om een onderscheid te maaken met die van Egypten, welke na de dood van *Apis*, onder hen vergood en aangebeden, hunne scheerden.

Waarom de
Egyptische
Priesters hun
Haar dagelyks
scheerden.

hunne hoofden niet alleen, maar ook alle deelen des ligchaams, met het scheermes lieten kaal scheeren; op dat zy aan hunne Goden offerende, van alle vuiligheid en onreinheid mogten gezuiverd weezen: behalven dat, na 't zeggen van *Beda* in zyne Kerkelyke Historie, door het kaal scheeren des hoofds te verstaan word gegeven de afstand en verloochening der aardfche en overtollige goederen; welke de Priesters by hunne aanneminghe gehouden zyn te doen, en stiptelyk na te komen; en dat de hairen maar overtolligheid des ligchaams zyn. En in dien zin zegt den Oudvader *Hieronymus*, dat, gelyk de Piefter zyn hoofd kaal laat scheeren, hy ook alzo moet affnyden en van zich werpen den draad van alle overtollige rykdommen en aardfche begeerlykheden; en dat door het weinige overgelaaten hair betekend wierd, dat zy met een geringe kost, tot onderhoud van hun sterffelyk ligchaam, zich moesten vergenoegen. Andere voegen daar by, dat door de weinige hairen, welke men hun in gedaante van een kroon om het hoofd overig liet, betekend wierd de kroone der eeuwigheid, waar mede zy, na een geduurige ftryd en overwinninge, hier namaals zouden begenadigd worden.

Doch wat de wet belangt, welke gebood de hairen in 't rond af te snyden, en den baard te scheeren, veele zyn van meeninge dat het zelve gesprooten is uit het gruwelyk misbruik der Heidenen, welke hunne hairen, en de hoofden der kinderen, aan de Duivelen offerden.

Daar en tegen gebooden verscheidene Concilien, volgens het voorbeeld en tot nabootfinge der Nasareenen, aan de Priesters hunne baarden te voeden en te laten groeijen; met dit oogmerk dat zy, ziende en handelende hunne baard en hairen, zich door dit middel hunne plicht gestadig voor oogen zouden houden; dar's te zeggen, dat zy hunne gedachten aan *God* moesten opdragen; dat de Priesters zuiver behoorden te weezen; zich van goeden raad te bedienen; en niets bedryven 't geen zy naderhand, berouw hebbende, zouden willen veranderen of herroepen: weshalven de Priesters hunne hairen niet met een mes mogten afscheeren, maar zorgvuldig met een fchaar korten, op dat ze niet overmaatlyk mogten groeijen.

Keeren wy nu tot onze belofte, te weeten van de waardigheid, kledinge en toetfel der offerhanden by de oude Romeinfche Priesteren gebrukelyk.

Numa Pompilius eerste aantelder der Romeinfche Priesteren, als mede hunne klee-

Numa Pompilius, tweede Roomfche Koning, en Piefter, konnende de regeering, en alle plechtigheden en dienften des Priestersampts niet langer alleen waarneemen, stelde ter dier oorzaake in het eerst drie Priesters aan, welke men *Flamines* noemde; den eerften ter eere van

Jupiter

Jupiter Capitolinus; de tweden van *Mars*; en den derden van *Romulus* dingen en gewyde vaten tot de Offerhanden behoorende.
Quirinus. Hunne kleedinge was de kappe der hedendaagsche Roomsche Priesters en Monnikken, waar mede zy den dienst in de Kerken verrichten, niet ongelyk. Hun hoofd was met een witten ronden hoed gedekt, met een olyftak daar op, aan wiens uiterste deelen zich een vlok wolle vertoonde; welke wolle noodzaakelyk van een geofferd Schaaap moest gemaakt zyn. Deze hoed wierd by hen *Albogalerus* genaamd.

Naderhand stelde hy noch twaalf andere Priesters aan, met den naam van *Salii*, ter eere van *Mars* den Overwinnaar, Beschermmer, Wreeker, en Vredemaaker; welke met langhangende kleederen of rokken gekleed gingen, hebbende een borststuk van koper, met goud, zilver, en verscheidene edelgesteentens verrykt. De dienst der Goden eindelijk onder de Romeinen meer en meer aangroeijende, en het getal van dertig duizend verre overtreffende, vermeerderde *Numa* naar maate het getal der Priesteren. Hy maakte den *Pater Patratus*, den *Fecialis*, door wien de oorlogen wierden verkondigd; *Epulones*, de Gastereerders; en de *Augures*, Waarzeggers, welker gezag zo groot was, dat de Raad des volks zonder hunne bewilliging niet kon vergaderen. Zy gingen elk in hunne byzondere kleedinge, uitgenomen ten tyden van hunne plechtige diensten en offerhanden, wanneer zy op eene en de zelve wyze gekleed gingen, te weeten, in een rok of kappe van wit linnen, zeer wyd, en tot de voeten lang ahangende, midden om 't lyf met een gordel en gesp vast gestooten; wordende dit kleed by hen *Gabina* genoemd.

En nademaal het geloof geheim dient te weezen, dat 's te zeggen, dat de dingen, die in onze handen vertrouwd zyn, verborgen, zuiver, en onbevlekt, zonder eenig bedrog of list, mogen blyven; beval *Numa Pompilius*, dat de Opperpriester, aan 't Geloof offerende, zyne hand met een wit kleed zoude gedekt houden, gelyk *Tertullianus* verhaalt, om te verstaan te geeven dat men de goede trouw in allen deelen eenvoudig en opregt behoort te houden, en dat de zelve geheiligd is aan de regter hand, dewyl wy ze met alle vaardigheit en kracht moeten voorstaan. *Virgilius* erkent van gelyken, dat de vastheid der oprechte trouw als een verzekering door de regter hand betekend word: waarom hy *Dido*, in zyn 4de *Aeneid*: aldus doet klaagen: *Ay, bezie toch eens, dit zyn die schoone woorden en trouwbeloften van den Zoon, die, zo men zeit, Heiligdom en Huisgoden zynes vaderlands met zich omvoert.* En in zyn 3de *Aeneid*: staat, *Vader Anchises* geeft zelf den verssaagden Jongeling *Achemenides*, tot teken van zyne verzekerende trouw, de regter hand. En op een andere plaats doet hy *Amate* regens

Latinus zeggen: waar is uw oprechte trouw? waar de voorgaande orgvuldigheid voor de uwen, en uw woord en hand, zo menigmaal aan Neef *Turnus* gegeven? *Virgilius* noemt het geloof mede wit en grys; het welk *Servius* aantoonde gezegt te wezen om dat de oprechte trouw veel meer word gevonden by de ouden, welke reedts grys en wit zyn. Als *Horatius* klaagt over de boosheden der menschen in zynen tyd, zegt hy, dat de oprechte trouw, in 't wit gekleed, weinig aangebeden word; voegende daar by, dat, aan de zelve offerende, de Opperpriester niet alleen de regter hand gedekt houd met het witte kleed, maar ook het hoofd, en byna het geheele ligchaam: om aan te toonen, dat de geest en wille zuiver en onbevlekt diende te wezen, om de oprechte trouw altyd te vergezelschappen: waarom ook *Ariosto* zegt, men verbeeldde de oprechte trouw voortyds met een wit kleed aan.

Petronius zegt, dat *Numa Pompilius*, tot een teken van 't Priester-schap, zelve een kleene linne kap op 't hoofd droeg, gelyk de Priesters en Wighelaars in hunne offeringen en diensten gebruikten. Desgelyks waren de Vrouwen en Dienstmaagden der Romeinsche Priesters, *Flamines* geheeten, daar mede gedekt.

De Muts betekende by d'oude Romeinen mede de Priesterlyke waardigheid: want de Priesters, gezegt *Flamines*, ontleenden hunnen naam van *Pileus*, hoed of muts, als of men wilde zeggen *Pileamines*; hoewel andere meenen, dat hunne benaminge komt van *Flameum*, het welk by hen een hoofdcieraad was: want de Bisschoplyke mutsen, langhangende rokken en kleederen, waren, gelyk ik gezegt heb, den Priesters toegeëigend. Tot dit gevoelen beweegt ons het gezagen de geloofwaardigheid van den doorluchtigen man *Fabius Pictor*, als hy zegt, dat het den Priesters of *Flamines* niet geoorlofd was zonder muts op het hoofd zich op de straaten aan het volk te vertoonen; maar dat zy in hunne huizen dienaangaande doen konden het geen zy wilden: het welk noch ten huidigen dage door groote Prelaaten en Voorstanders der Roomsche Kerke in veele Catholyke Plaatsen, naauwkeurig word nagekomen.

Infula was een fyn linnen kleed, waar mede de Priester en het Slachtoffer bedekt waren.

De Vestaalsche Maagden, by de Romeinen aan de Goden offerende, waren gekleed met een lange en wyde witte rok van zeer fyn wit linnen, *Suffibulum* genaamd. Haare hoofden waren desgelyks met een wit kleed bewonden, daar zy noch over heen hadden een sluyer van wit linnen, vierkantig lang ahangende, en tot over haate wangen nederdaalende, zynde onder de kin met een *agraphe* of gesp vast gemaakt:

weshalven zy van het woord *Vestis Vestalen* wierden genaamd. De Romeinsche vrouwen draagen noch ten huidigen dage lange sluyers over het hoofd; willende wel gaarne daar mede de godvruchtigheid, zuiverheid en kuischheid der oude Matronen (welke hunne hoofden, hals en borsten, met kleeden of sluyers dekten, om dat de zelve haare eerbaarheid en kuischheid in zodanig een achtting hadden, dat zy zich nooit alleen van haare mannen wilden afzonderen, en aan zich zelve noch anderen eenige gelegenheid tot kwaad geeven) nabootsen.

Behalven de voornoemde Kleedingen hadden de Offerpriesters noch verscheidene Gestellen en gewyde Vaten tot het gebruik der offerhanden, te weeten,

Prefericulum, een Vat van metaal of koper, van boven open, en zonder handvatfel.

Patina of *Patera*, Kom of Schotel, in welke de Priesters het bloed der geofferde beesten vergaderden.

Achama, een ander kleen Vat, van gedaante als een kleine kop, in het welk zy den wyn van de offerhande, droppels wyze afdruipeude, vergaderden.

Acerra was een kleen Kistje, waar in het rookwerk bewaard wierd.

Enclabris was de Tafel, waar op de geheiligde dingen lagen, waar van ook de gereedschappen en andere zaaken, tot de offerhanden dienende, *Enclabria* wierden geheeten. Op deze Tafel leiden zy het geofferde beest opengesneeden en wyd uitgestrekt, naauwkeuriglyk onderzoekende deszelfs ingewanden, te weeten, het hert, de long, en leever, met een yzer mes de zelve omkeerende, en zorgvuldiglyk beschouwend, om daar door eenige openbaaringen en waarzeggingen, zo zy waanden, aan het gemeene en domme volk bekend te maaken. *Pausanias* verhaalt, dat die zelve maniere van doen in 't offeren by de Grieken ook gebruikelyk was.

Secespites, zo geheeten *à secando*, dat is snyden, was een tamelyk langwerpig Mes, hebbende een rond yvooren hegt, op het einde met goud en zilver, beslagen met kopere spykertjes, waar mede zy het beest, ter offerhande verordend, den hals afsneeden.

Strupii betekenden een bondeltje van kruiden en rankjes, *Verbena* genaamd, van laurier, myrthus, en olytakjes by malkander gebonden. Zy waren van gevoelen, dat deze kruiden en takjes hun in allerley offerhanden veel heyl en geluk voorspelden, en bedienden zich daar zelfs af in hunne reinigingen, maakende daar oorkussens van voor hunne gewaande Goden, welke zy daar mede vulden en toemaakten.

Aspergile, of Wykwast, was by hen van takjes met bladen van
 ee 2 hysop

hyfop gemaakt, welke zy in een vat van marmer, met den naam van *Labrum* bekend, aan den ingang van hunne Afgodentempelen plaatften, even als de wywatervaten ten huidigegen dage in de Roomfche Kerken geplaatft worden, waar mede zy dan het byftaande volk en de gemeente besproeiden.

Zy hadden noch verfcheidene andere plechtheden, welke ik kortheids halven zal voorby gaan: dienende dit alleenlyk om den liefhebbers en vuurigen beminnaars der Konft voor te ftellen dat zy de Hiftorien en Gefchiedeniffen onvermoeid moeten doorbladeren, op dat zy daar door de Oudheid met haare omftandige hoedanigheden in de uitwerkingen hunner zinryke gedachten zodanig mogen navolgen, en alles op zyne behoorlyke plaatfe fchikken en verbeelden, dat door de aanfchouwers en waarachtige beminnaars met volkomene vergenoeging en toejuigching moge geoordeeld worden daar niets aan te ontbreeken.

T A F E R E E L

VOOR HET

N E G E N D E B O E K ,

Handelende van de

B E E L D H O U W E R Y .

BEn jonge en sterke Maagd, heel werkzaam, en styf van opzigt, staande met het regter been op een vierkanten steen, en met de linker voet op een ronde kloot. Zy heeft een ligtgraauw kleed aan, onder met een knoop boven de knie vast, en achter opgeschort, en een schaapsvacht voor om haar lyf gebonden. Haare mouwen zyn tot boven de elleboogen opgerold. In den linker arm houdt zy het beeld *Decoro*, of Achtbaarheid; in d'eenie hand een beitel, paffer, lootlyn, en winkelhaak; en in d'andere een houten hamer. Haar hulffel, of lokken en tuiten, zyn achter te samen gebonden met een breede band om het hoofd, waar in een klein outaartje, en een arend met de blixem in de klaauw, getekend staat.

U I T B R E I D I N G .

N *Abootser der Natuur, LAIRESSE, alom vermaard.*
Die Beeld- en Schilderkonst gelyk twee zusters paart.

Wat toont dit Boek een schat van rype weetenschappen!

De nyverende By zuigt lekk're honing sappen

Uit kruid en bloemen, gy zuigt merg en pit uit kunst

Van groote mannen, en verdient dus ieders gunst.

Wat hebt gy ons doen zien ontallelyke blyken

Van uw verheerve geest, die niemand hoeft te wyken;

Dat tuigt uw weergaloos, uw meesterlyk Penseel

In Vorsten Zaaln, op het Amsterdamsch Tooneel,

Op duizend Doeken, op Panneelen, Vaazen, Wandn,

Daar leerelingen door verrukt in liefde branden

Om 't na te volgen, zo gy maar navolglyk zyt;

Doch 't is niet mooglyk dan door onvermoeiden vlyt,

Opmerking, yver, om, uit letterryke boeken,

't Geheim der weetenschap en kunsten op te zoeken.
 Uit dit uw nuttig werk straalt uw volmaakt vernuft,
 't Geen nergens stil voor staat, voor aarzelt, noch voor suft,
 Zo wel in schilderen, als etsen, en graveeren,
 Wiskunstig tekenen, ontwerpen en bootseeren:
 'k Aanschouw in dit Tafreel uw zonderlinge geest,
 De Maagd, Beeldhouwery, haar eigenschap, haar leest,
 Gewaad, gedaante, en haar gereetschap, kloeke vonden,
 Gebooren uit verstand, daar elk is aan gebonden:
 Door haar scheidt gy uit wasch, uit klei, uit elpenbeen,
 Uit hout, uit marmer, en uit allerhande steen
 Gedaantens naar den eisch, dan schynt uw kunst te geeven
 Aan wasch, klei, steen, en hout en elpenbeen het leeven.
 Die dus uw voet niet volgt loopt door onkunde mis,
 En maakt al dwaalende zyn werken by de gis.
 LAIRESS', gy zult de roest des tydts door lof verduuren;
 Gy hebt gewoekerd van u zelf, geen ledige uren
 Gekend, maar steeds voldaan uw nyverende plicht,
 Den grooten Angelo, dat wyduitstraalend licht,
 Wierd door zyn naarstigheit, en door zyn hooge jaaren,
 Berooft van zyn gezigt, maar kon zyn kunst bewaaren;
 Want toen hy blind was zag hy door zyn wisse hand,
 En voelde een beeld of 't waar gevormt in goeden stant,
 Of 't oud of nieuw werk waar, geen blindheit kon beletten,
 Dat hy naauwkeurig daar den prys niet op zou zetten.
 Gy hebt één lot met hem, verzienden Blindenman,
 Terwyl uw geest naar eisch de dingen schatten kan,
 Daar gy de blyken van nu in het licht doet geeven,
 Waar door uw naam en faam ontsterffelijk zal leeven.
 Gy Tyber, stof, stof op uw Konstenaaren vry,
 Gedoog dat we op LAIRESSSE ook stoffen aan het T,
 Die de Oudheid overtreft, ten minst' kan evenaaren,
 Terwijl Minervas geest is in zyn brein gevaaren.

SCHILDER-BOEK,

N E G E N D E B O E K.

Verhandeling van de Beeldhouwery.

E E R S T E H O O F D S T U K.

Er wy tot de hoedanigheden en uitwerkingen van de Beeldhouwery komen, zullen wy alvoorens, tot onze Inleiding, een weinig van haare oudheid spreken.

Dedalus, zynde zo beroemd een Bouwmeester als ervaren en voortreffelyk Beeldhouwer, was van een Koninglyk geslacht: *Cadmus* zelve, aan wien de Stad Troye haare beginselen verschuldigd is, was een Konings Zoon. Deze onwederस्पreekelyke waarheden zyn baarblykelyke preuven van het geene ik hier ter neder stelle. Dewyl deze Weetenschappen dan uit de Grieksche Oudheden voortkomen, zal ik der zelve vindere niet gaan zoeken uit de overblyffelen der Israëliten, noch aan die aan den zeer kostelyken en voortreffelyken Tempel van *Salomon* hunne konstocffeningen hebben besteed, aan de hoofden der Cherubynen, aan de cieraaden der Arke, en aan de Vaten welke tot gebruik hunner offerhanden ingewyd waren. Het is genoeg, dat de H. Bladeren ons nadrukkelyk daar van spreken, om ons te overtuigen dat deze Konsten ook in die tyden in zeer groot gebruik zyn geweest.

Oudheid
der Beeld-
houwery.

Genoegzaam is bekend de onvermoede arbeid dien de kinderen van *Seth* namen om op twee Kolommen, van welke de eene van gebakken, en d'andere van arduinsteen was, te graveeren en aan de nakomelingen na te laten alle het geene zy in de Sterrekunde hadden ondervonden; op dat die Konst mogte aan de latere eeuwen in haar geheel blyven, welke de zondvloed en de overstromende wateren met haaren ondergang dreigden; en dat na de zondvloed *Promethus*, Zoon van *Japhet*, de eerste was die uitvond de gebocteerde en gebakkene beelden: 't geen voet heeft gegeven tot alle de fabelen en verdichtfelen der Poëeten. De Assyriers en de Chaldéers waren onderweezen in de Beeldhouwery; gelyk men leeft dat *Laban* Huisgoden had welke zyne Dochter *Rachel* hem ontroof-

roofde: en naderhand maakte het Joodsche volk in de woestyne, by den berg Sinaï, zich een gouden Kalf, om het zelve aan te bidden.

De Heidenen begaven zich met een zeer goed gevolg tot het onderzoek der Konsten. *Ninus*, de zoon van *Belus*, anders in de H. Schriften genaamd *Nimrod*, eerste Koning van Assyrien, vereeuwigde de gedachtenisse van zynen Vader, stichtende hem ter eere een Tempel, vervuld met Stokbeelden, maar onder anderen den Afgod *Baal*, om hem te doen aanbidden. De *Obelisks* of *Piramides*, welke uit Egypten door *Augustus* naar Romen overgebracht wierden, geeven overvloedige blyken van de grootsheid diër natie in haare werken.

De aloude Beeldhouwers onderrechten ons van duizenderhande aardige uitvindingen en omstandigheden der Historien, waar van zy de oplossing geeven; ons leerende de gewoontens der Ouden, der zelve Godtsdienst, verscheidene kleedingen, wapenen, enz. vermits alle die dingen van een zeer naauwkeurig onderzoek en oeffening zyn.

In de tyden van *Alexander* hebben de Schilderkonst en Beeldhouwery haare volmaaktste gronden gehad.

Het is ook niet door gebrek van verstand, dat men de Antieken als de volmaaktste modellen van welstand en treffelijke overeenkomste heeft voorgesteld: en om de reden hier af klaarlijk te doen zien, moet men weeten, dat de eeuw, in de welke *Alexander* heeft geleefd, de allervolmaaktste was die men kan bedenken, ter oorzaak van het voorneemen 't geen men in dien tyd by der hand vatte, noopende de Konsten en Wetenschappen tot den hoogsten top van volmaaktheid te brengen. Ten dezen einde dan begon men met de Schilderkonst en Beeldhouwery, zoekende daar in eenige voorschriften te maaken waar uit men vaste en wiskonstige regelen konde ter neder stellen, buiten dewelke men niet en kon gaan zonder van de waare order en schoonheid af te dwaalen. De vermaardste Beeldhouwers dier tyden besteedden derhalven alle de krachten van hun verstand om dat werk gelykelyk voort te zetten, en beyverden zich tot een naauwkeurig onderzoek van 'de schoonheid der natuure, en van wat gedaante en proportie de gedeeltens van het ligchaam moesten weezen om de welstand en gezonde overeenkomste daar in te brengen, zodanig dat de zelve al te samen by malkanderen vergaderd zijnde, een geheel volmaakt konstwerk mogten formeeën: doch zynde het hun niet mogelijk alle de verzamelde deelen in een en het zelve voorwerp by een te brengen, beslooten zy de voornaamste en schoonste deelen uit de eene en d'andere te verkiezen, om verscheidene volmaakte beelden daar uit te samen te stellen, welke aan de nakomelingen tot voorschriften en modellen mogten verstrekken.

T W E D E H O O F D S T U K .

DE Beeldhouwery is een naarbootfinge der geheele natuur, haare voorwerpen door een krachtige beweginge des ligchaams en behendigheid der handen uitvoerende. Zy bestaat in de *symetrie* of naauwkeurige afdeeling van de byzondere hoedanigheden der voorwerpen, voornaamentlyk in 't Menschbeeld, waar in zy ook meest uitmunt, en daar na in de viervoetige Dieren, ten opzichte van hunne proportie en fchikking, alles rond en het leven zeer gelykformig; zynde dit het voornaamfte van haare twee hoedanigheden.

Wat de Beeldhouwery is, en waar in zy bestaat.

Haare tweede uitvoering betreft het Basrelève, of Halfrond, na de verscheidene hoedanigheden, gelyk wy hier na zullen verklaren.

De Stoffen, die zy bewerkt, zyn vyfderley, te weeten die de voornaamfte zyn, van byzondere natuur en eigenschap.

Hoe veele Stoffen zy bewerkt. En welke die zyn.

De eerste, is de Kley of Potaard.

De tweede, Was.

De derde, Hout.

De vierde, Elpenbeen of Yvoor.

En de laatste, Steen.

De twee eerste werden door houtte werktuigen bearbeid, en d'andere door yzer en fcherp: doch elke Stoffe vereifcht een byzondere handeling. Van de eerste neemt zy af: tot de tweede voegt zy toe: in de derde hakt zy: van de vierde fchraapt zy: en tot de laatste ftoot zy, na den aart der Stoffe leenig of taay, draadig, vast, droog en brof is.

Haare werktuigen.

Nu staat hier aan te merken, hoe zy te werk gaat in het maaken van een Beeld of ander Schepfel.

Hoe zy een Beeld bewerkt.

Eerstelyk stelt zy op papier haare gedachten in 't ruuw, verkiezende de fchoonfte zyde. Daar na neemt zy wat potaard of kley, en zet deze begrippen overeind, zo veel het mogelyk is haare vast geftelde tekening gelykende. Als het nu in 't ruuw is gevormd, met een tandig en afneemend houtje, doch meest met de vinger, fchikt zy het leven alzo, om dat ruuwe modél naauwkeurig daar na op te maaken en uit te voeren. Als zich dit dan van vooren wel verftoont, gaat zy allengskens om, tot dat het van alle kanten heel opgemaakt is, en 'er niets meer aan ontbreekt. Het werk aldus eenigen tyd fttaande te droogen, laat men het in den oven bakken; dienende het zelve dan voorts tot modél, om in 't marmer, of andere Stoffe, daar na uit te houwen.

Het voornaamfte in deze Konft is een fchoone gefalte, en een nette of duidelyke afbeelding der dingen die men voor heeft te verftoonen,

Waar in zy bestaat.

op het naauwkeurigste uitgewrocht, als Menschen, Beesten, Dieren, ja alles wat naargebootst kan worden: doch het voornaamste zyn Beelden en Basreléves.

Het eerste werd begreepen in Man, Vrouw, en Kind van allerhanden ouderdom, als mede Conterfeitsels.

Het tweede zyn Paard, Kameel, Oliphant, Leeuw, en meer andere Beesten.

Het derde Paauw, Arend, Raave, Uil, en diergelyke in deze Konst te pas komende: tot alle welke dingen een naauwkeurige en grondige kennis vereischt word.

Dewyl dan aan deze Konst zo veel vast is, oordeel ik het van het uiterste belang dat een welmeenend Oeffenaar al zyne vlyt aanwende om voor eerst de Tekenkonst grondig te verstaan, eer hy de practyk of oeffening aanvaart, en zulks om twee redenen.

Eerstelyk, op hoop van eer en voordeel.

Ten tweden, uit vrees voor schade en schande.

Welke twee dingen den Meester altyd volgen, en voor de helft, dat 's te zeggen een van beiden, onvermydelyk van zyne kennis en uitvoering afhangen.

Hier by is aan te merken, van wat vermogen deze twee dingen zyn ten opzichte van den Oeffenaar.

Het is een werk daar veel aanhangt, en van groote kosten, zo wel ten aanzien van de materiaalen of werkstoffen, als van de traage langduurigheid des arbeidts. Indien het gebeurt, dat het wel gelukt, brengt het groote eer en voordeel aan; maar in tegendeel, zo het mislukt, noch grooter verlies en schande.

Een welmeenend Beeldhouwer dient deze navolgende Boeken noodzaakelyk te hebben: de Statuaas van *Perrier*, de *Iconologia* of zinnebeeldelyke Betekenissen van *Cesar Ripa*, *Oudtaans* Roomsche Mogendheid, en meer andere Boeken van de Oudheden; mitsgaaers de voornaamste Historien, doch voor al *les Caractères des Passions* van *Monsr. de la Chambre*, en andere van de Hertstogten; als mede die der kleedingen; ook die van Beesten en Gediertens, enz.

En tot hunne oeffening of practyk, Pleisterbeelden, Baareléves, Medaljes, Borstbeelden, Handen en Voeten, Leeuwen en Leeuwinnen, *Sphinxen*, *Termen*, en meer andere dingen die 'er te krygen zyn; ook Modellen van was, van potaarde, en op papier.

En wat tot de zelve vereischt word.

Haar vermogen.

En welke Boeken een Beeldhouwer noodzaakelyk zyn.

Van de Basreléves.

DERDE HOOFDSTUK.

WY zullen dan, om grondig van dit alles te handelen, beginnen met de Basreléves, welke drierley in soort zyn, te weteen byna rond, half rond, en flauw of plat; waar in dit onderscheid wel in acht genomen moet worden, alzo zy drie byzondere oogmerken in hunne proportie of verdeeling hebben.

Drierley
soort der
zelve.

De eerste, byna rond, is die, welke men gemeenlyk in holle nissen gebruikt met levensgrootte beelden, hebbende drie verdiepingen of gronden achter malkander, de voorste beelden byna rond, de tweede half, en de derde wat minder.

En welke die
zyn, benevens
hun gebruik.

De tweede soort, half rond, gebruikt men in ondiepe vierkante nissen, frontspiesen, ronde bovendeuren en nissen. Deze heeft twee verdiepingen, te weteen, de voorste half rond, en de tweede wat flauwer.

De derde soort is die, welke men gebruikt in friesen, pedestallen, borstweeringen, en medaljes. Deze derde soort heeft maar eene verdieping, of een enkeld beeld op een grond.

Wat het ordineeren derzelve aangaat, daar staan deze vyf dingen in waar te neemen.

Vyf waarneemingen in 't ordineeren der zelve.

Dat het voornaamste beeld van 't werk zyne volle verhevenheid behoude, en die het minst te zeggen heeft het flauwste werd, en in de grond blyve zitten.

Dat de meeste beweging en werking der beelden altyd in het profiel of op zyde geschiede: doch daar moet geene verkorting der leden wezen.

Dat de hegring der uitsteekende gedeeltens natuurlyk, en niet gezocht moet schynen.

En einde yk, dat het werk overal gelyk geschikt zy, niet te vol op de eene plaats en te yl op een andere, maar evenwichtig verdeeld, aan het welk veel geleegeen is.

Schoon dit werk van Basreléves de Beeldhouwers byzonder schynt te betreffen, is het echter den Schilders even na, en zulks uit de byzondere vermaagschapping die deze twee Konsten met malkander hebben, waar door de eene zonder de andere niet volmaakt kan wezen.

En aanmerking van de nuttigheid dezer verhandeling.

De Beeldhouwer ontleent van den Schilder de ordinantie of stelling, War de die Beeldhouwer

van den
Schilder ont-
leent.

die hem tot grondslag van zyn werk dient, waar na hy dan zyne practyk begint te oeffenen.

In tegendeel ontleent de Schilder van den Beeldhouwer de practyk van 't boetsceeren, als moettende hem tot een vasten grond in het uitvoeren van zodanig een werk noodzaakelyk dienen.

Het is dan om die reden waarom ik vermoede dat een Schilder onmogelyk een goed Basrelève kan schilderen, ten zy hy wat konne boetsceeren; gelyk ook in tegendeel geen goed Beeldhouwer den aanschouwers hier in genoeg zal doen ten zy hy eenige ervarenheid in de Schilderkonst hebbe.

Aanmerking
op de daag-
ing van de-
ze drierley
Basrelèves.

Een verstandig Meester zal naauwkeurig zyn in 't stellen van zodanige Basrelèves, als voor verhaald is, naamentlyk, dat ieder zyn behoorend licht ontfange, ten einde alles duidelyk en zonder de minste verandering bekend werde. Zonnelycht, of kantige schaduwen maaken de dingen onkenbaar door de wanschaphenheid der slagshaduwen, welke zich in die gelegentheid in de natuur vertoonen, wanneer het werk heel verheeven zynde, veele diepe holligheden heeft.

Licht van
d'eerste.

Het groote en algemeene licht is voor de eerste, of byna ronde, het voordeeligste.

Der tweede.

Wat de tweede aangaat, te weten de half ronde, het licht wat meer op zyde is het bekwaamste, ter oorzaak dat daar weinige verheevtheden zyn, en dat het werk derhalven meer vry is van slagshaduwen.

En van de
laatste.

Het licht heel op zyde is voor de laatste soort het voordeeligste, geevende het zelve een groote welstand en netheid, schoon het byna geheel zonder schaduwe is.

Mogelyk zal het veelen vreemd voor komen 't geen ik hier wegens het licht gezegt heb, te weten, dat men het zelve na de Basrelèves, of Schilderyen, die daar in zullen staan of hangen, moet nijken, na dat ze verheeven of plat zyn.

Dat men tot ieder soort van Basrelèves een bekwaam licht moet verkiesen, daar uit moet men begrypen, dat het licht niet overal even goed is. Hier past een Basrelève in een diepe en hooie nis; daar een minder verheeven; en hier weêr een heel flaauwe: zynde dus het een van de zyde, en het ander van vooren gedaagd. Doch men moet niet denken, dat, als de kamer gemaakt is, het licht of de glazen geplaatst, de plaats van twee nissen vastgesteld ter wederzyde van de schoorsteen, het in onze keur staat een Basrelève van drie gronden in d'eene, en een van twee of een grond in d'andere te maaken, om dat het dichtste aan de glazen meer van vooren gedaagd

gedaagd word. Zulks mag geensins geschieden; zy moeten even hol en verheeven zyn. Dat men daar toe een bekwaam licht moet verkiezen, iste zeggen, dat men zyn werk zodanig dient te schikken, dat ieder na zyn licht een goede welstand verkrygt. By voorbeeld, in d'eerste, alwaar de beelden heel verheeven staan, kunnen ze geen zo groote slagschaduw en geeven, vermits het licht daar een weinig van vooren op valt; het welk in d'andere zou kunnen geschieden, alwaar het licht meer van de zyde op komt, ten ware men de beelden, die in d'eene aan de rechter zyde staan, in d'andere aan de linker zyde zettede, waar door men alsdan die overtollige schaduw en zoude kunnen voorkomen, en de ongelijke lichten welstandig vergelyken.

De Basreléves in ondiepe nissen met twee gronden luisterden alsoo naauw; en 't is het zelve daar mede gelyk in friezen, pedestallen, of medaljes.

Veele begaan een grove misflag wanneer zy hunne Basreléves plaatsen in friezen van schoorsteen, pedestallen, en boven kamerdeuren, ja zelfs op de schoorsteen, zettende daar meer als halfronde, ja heele ronde beelden boven op; gelyk ik eens een Basreléve, byna rond en op een enkele dieping, in de fries van een schoorsteen gemaakt, gezien heb. My dunkt, dat het heel oneigen is beeldtjes van drie quart voet hoog zo wyd van elkander, en zo yl van plooyen te maaken: ja somtydts heeft ieder beeld maar een plooy drie à vier; gelykende het zelve aldus eer een gladde en gepolyste doodverw, op zyn Schilders gesproken, of, om beter te zeggen, een oud en heel versleeten, dan opgemaakt werk; dienende wel de helft flauwer en fynder uitgevoerd te worden. Ik heb aange-merkt, dat, wanneer fraaije Schilders zulke Basreléves op zodanige plaatsen vertoonen, zy alle kloeke partyen van schaduw en zo veel vermyn den als 't mogelyk is, voornaamentlyk in friezen, pedestallen, en andere platte banden; zynde het myns oordeels heel eigen dat die vlakke partyen van de *Architectuur* hunne vlakheid behouden: en gelyk alle de cierraaden, als kapiteelen, loofwerk, modiljons, trigliefen, en diergelyke, op dat geval gemeenlyk kurieus en nettjes uitgevoerd zyn, behooren onze beelden desgelyks teer en net uitgevoerd te wezen.

Zommige houden zich te veel aan de kloeke kant: maar hoe de dingen kleender zyn, voornaamentlyk binnenshuis en zo dicht by de hand, hoe zy netter moeten wezen: want buiten is 't een heel ander werk, vermits ze daar van alle kanten verlicht zyn, en derhalven minder afsteecken al zyn zy noch zo verheeven. De Beeldhouwery dan by de *Architectuur* gevoegd zynde, zo als 't behoort, is 't het werk van een vernuftig Meester, en waar toe ieder zonder groote oeffening niet bekwaam is.

Misflag in
het plaatsen
der Basrelé-
ves.

Dewyl deze Konstoeffening zo wel den Schilder als Beeldhouwer betreft, zal ik voor den eersten aantoonen op hoe veelderley manieren men een Basrelève kan schilderen: doch de gemakkelykste en vaardigste is altyd de beste: weshalven ik hier een aanwyzing zal doen van die, welke ik door ervarenheid de beste heb bevonden.

Manier des
Schryvers in
't schilderen
van Basrele-
ves.

Eerstelyk stryk ik myn doek zuiver en gelyk, met zodanig een koleur als myn Basrelève moet weezen, 'tzy wit, graauw, rood, of geel, &c. tuschen licht en schaduwe, of van de tweede tint.

De grond aldus bereid zynde, en myne ordinantie daar op getekend, zo trek ik de zelve met hard potloot net en correct om, doch een weinig sterk: waar na men 'er met een drooge doek over heen moet vryven, op dat het 'er vast op moge blyven zitten, en de vernis wederstaan konne zonder te smetten. Dan haal ik 'er een dunne vernis over, en daar mede aan 't schilderen, eerst de schaduwe en dan de tweede tint daar tegen aan, latende de grond voor het licht blyven, de schaduwe met de tweede tint luchtig onder een mengende, zonder de zelve met een vispenceel te verdryven, de tweede tint met de vinger of een styve penceel met de grond wat schommelende. Alsdan neem ik een andere tint, zo donker als myn model aanwyft, geevende daar mede een grond achter myne beelden, en latende het werk aan de lichte zyde zonder de minste rondigheid staan.

Als ik het nu zal op schilderen, stryk ik het geheele Stuk, of een gedeelte zo veel als ik op een tyd kan afmaaken, met een ligter tint als de eerste grond, heel dun en egaal over al, zodanig dat men daar alles door kan zien: doch men moet acht geeven, dat het wit daar toe heel dik en byna droog moet gevreeven, en niet als met tarpentynolie verdund worden. Op deze natte grond leg ik myne uiterste hoogfels aan, welke zich dan allengskens daar in vermengen, en de schaduwe desgelyks, zonder dat ze malkander raaken.

De tweede en derde soort kan men zonder moeite ten eersten opmaaken, op het retoqueeren na, alzo daar geene slagschaduwen noch holligheden aan zyn, gaande te werk als volgt.

En de ma-
nier om het
uit te voeren.

Ik bereid myn panneel of doek even als gezegt is. Dan hoog ik maar ten eersten, verdryvende het hoogfel in de natte grond, die door het uittrekken van de terpentynolie wat droog gebleeven is; en zo doe ik met de schaduwe desgelyks, latende aldus de grond voor de tweede tint blyven. Is het zaake dat het uittermaaten net uitgevoerd moet worden, stryk ik een schoone vernis, gemengd met wat taaye witte olie, daar over, op dat het zo schielyk niet zal droogen, en ik zo gemakke-lyk, en zo lang als ik wil, over en weer over konne schilderen, hoogen-
de

de dan op de hoogste partyen, en in de holligheden diepende of toetsende, ook hier en daar met een zachte vispenceel wat smalt schommelende, en wat geel in de gereflexeerde schaduwen. Moet de agtergrond een weinig donkerder weezen, zo is het nu de bekwaamste tyd, want het zal dan niet meer inschieten.

De derde en laatste soort heeft geen andere grond van nooden als de eerste, die heel zuiver en gelyk moet weezen; vermits het licht aan d'eene, en de schaduw aan d'andere zyde, het werk genoegzaam doet zwellen en verheeven staan. Doch men moet hier aanmerken, dat, zo menigmaal als men 't overschildert of retoqueeren wil, zo menigmaal het ook met vernis moet uitgehaald worden, of ten minsten daar het noodig is, als men niet wil hebben dat het inschiet: want de natuur van de vernis is zodanig, dat die niet meer als eenmaal overschilderd wil weezen, of het werk schiet aanstonds in.

Laat ons nu verder gaan, en aanwyzen wat men dient waar te nemen in het schilderen van beelden in holle nissen, 't welk niet kan geschieden ten zy men de *Perspectief* wel verstaat: anders kan men geen goed beeld maaken, en veel minder deszelfs behoorlyke slagschaduw aanwyzen. Die het niet verstaan, zullen echter van de onkundigen mogelyk geprezen, maar van kenners voor botterikken uitgemaakt en belagchen worden.

Een groote misslag beging die, welke een schoon beeld in een nis geschilderd had met een stok in de hand, waar van hy de slagschaduw op de holligheid van de nis zeer duidelyk had aangewezen, en het been van boven tot onderen, daar het gheele ligchaam op rustte, zonder slagschaduw gelaaten, zulks maar alleen even aan de voet op de pint aanwyzende. Een slegte zaak, met welke het ging even als met een jong kwantje, die heel eenvoudig zynde, zag dat zyn Meester een graatw beeld in een nis maakte, en hem aanwees dat aan de slagschaduw veel gelegen was, en dat de zelve ook correct moest weezen, met eenen hem aantoonende het modél daar hy 't na maakte. De jongen niet luy zynde, ging heen en liet een nis maaken; maar alzo hy geen beeld had, sende hy dat van zynen Meester, en plaatste het zelve daar in, trekkende de slagschaduw met potloot op de nis om, waar na hy zynen beelden, 't zy van wat actie die ook waren, altyd de zelve slagschaduw toevoegde.

In tegendeel moeten de dingen, op vaste plaatsen geschilderd, om natuurlyk te schynen, hunne behoorlyke slagschaduwen, na de verheevenheid, hebben; wel acht neemende, waar van daan zy hun licht ontfangen; van voren of van de zyde; ten tweden, hoe ver of naby de

Beschryving
van de derde
soort.

Men moet
vooral de
Perspectief
verstaan.

Van de
schaduwen
der Basrele-
ves, Beeld-
werk, en an-
dere Ciera-
zelve

den op muu-
ren en vaste
plaatfen ge-
schilderd na
de daaging
der zelve.

zelve aan het licht zyn geplaatst, op dat men de behoorlyke bepaaling van de slagschaduwten zal kunnen vinden; d'eene wat kort, scherp, en krachtig, als zynde naby het licht; en de andere wat langer, flauwer, en meer smeltende, na maate dat zy van het licht afwyken.

Om den oeffenenden Konstenaars verder te gemoet te komen, dunkt my niet ondienstig noch iets wegens het beschilderen der Vaazen, Potten, Koelvaten, en diergelyke dingen op hout of vlakke voorwerpen, te zeggen.

Hoe men op
Vaazen, Pot-
ten &c. van
hout, of
vlakke voor-
werpen moet
schilderen.

Vermits de geschilderde dingen op eenige vlakten, in groote en ruime plaatsen staande, geen verheevenheid noch uitsprongen aan weêrzyden kunnen hebben, wanneer men ze van vooren ziet, zo zyn de hoog en verre uit steekende cieraaden, als verheevene beelden, leeuwewekoppen, festonnen, en diergelyken, daar aan heel oneigen en onnatuurlyk, ten ware de zelve in vaste plaatsen en onbeweegelyk gesteld, maar van eene zyde gezien wierden. Alsdan kan men zodanige verheevene en krachtige dingen daar op schilderen als men wil, blyvende van de kant af, doordien de gladde rondigheid der figuur zulks niet toelaat. De roerende en gebruikelyke dingen, die men van alle kanten kan zien, moeten vlak van vooren gedaagd, heel plat of flauw, en met geen verheevene uitstekende geschilderd worden: en de grond, van wat koleur die zy, moet zodanig gelegd weezen, dat het geen, 't welk daar op word geschilderd, met een donkere tint in zyn omtrek tegens de zelve uitkome, het zy in een beeld of iets anders, en zulks donkerder of ligter na dat het min of meer moet ronden; doch het uiterste hoogfel dient wat sterker als de grond te weezen.

En derzel-
ver koleuren.

Belangende de koleuren, daar zyn 'er veele die wel by malkandē passen, als *Lapis Lazuli*, of Azuursteen met goud ingelegt; groene Serpentyensteent, van gelyken met wit, als marmer of pleister, ingelegt; Toetssteen, Porfier, Agaat, en andere. Op hout, van alle hande soort en natuur, past wel Yvoorwerk, doch dat het hout niet al te ligt van koleur zy, gelyk Palm- en Olyvenhout. Het Goud, wanneer men zulks gebruiken wil, moet van zodanig een tint aangelegt worden, als men bekwaam oordeelt om met schulpgoud op de uiterste verheevendheid der dingen opgehoogd, en daar na met venis overstreeken te werden.

Kleenaach-
ting voor de
Beeldhouwe-
ry in deze
landen.

In deze landen word de Beeldhouwery niet veel gericht. Hier is geen of weinig voordeel te maaken met marmer, noch andere steen; en schoon hier of daar een tuin, of zo iets is, daar men nu en dan een beeld of kindtje van hartsteen te maaken vind, dat is te gering voor een braaf Meester. Het is zo niet als in Italien, alwaar zo veele defti-

ge en prachtige gebouwen zyn , waar van het beste en fraaiste meest in de Beeldhouwery bestaat. Voor iemand, die wat kan, is 't het land van belofte. Men krygt veel geld, en word by de Grooten aangchaald, en in achtinge gehouden: wegens welke reden het ook noodzaakelyk is, dat een Beeldhouwer alhier wat schilderen kan, om, gelyk men zegt, van de nood een deugd te maaken. Ik heb'er een gekend, die om deze oorzaak zyn zin zodanig op het schilderen stelde, dat hy de steen in doek, en de bytels in palét en penceelen veranderde: want de menschen willen naauwelyks, zeide hy, hier de doek betaalen, laat staan dat zy zo veel geld voor een blok marmer zouden verschieten. Zy hebben altyd geen gelegenheid om zulke zwaare ballasten mede te voeren: ik spreek van de geenen, welke hunne huizen, gaanderyen, zaalen of kamers met doek bekleeden, en dan met statuaas en basreléves laten beschilderen, die zy t'eeniger tyd, door ongelegenheid van verhuizing, brand, en diergelyke toevallen op kunnen rollen, en elders mede nemen, om andere vertrekken daar mede te behangen; 't geen zy anders niet zouden kunnen doen. Doch het is, dunkt my, noch voorzichtiger gedaan als 't wel plagt, wanneer zy alles op de muuren zelve lieten schilderen: want het is hier te lande niet als in Italiën of Vrankryk, gelyk ik zeg, alwaar men veel in *fresco* schildert; 't welk verscheidene Paleizen en Kerken, die honderden van jaaren gestaan hebben, kunnen getuigen, 't geen de moeite en kosten ruim waardig is.

Van de kracht, eigenschap, en schikking der Basreléves.

VIERDE HOOFDSTUK.

OM vindingen tot stoffe in deze Konstoeffening, zo wel door het penceel als den bytel, oordeel ik dat nooit Konstenaar behoeft verleen te zyn: want wy vinden niet alleen de zelve in de Verzieringen, Zinnebeelden, en Bagchanaalen, maar ook in de H: Bladeren.

Voor dezen heb ik in het Hoofdstuk van de Schikking der Geschiedenissen en Voorwerpen dat van *Juda* en *Thamar* voorgesteld; het welk een weinig, volgens de schikking der Basreléves, veranderd zynde, nevens veele andere, bekwaam daar toe is, wanneer men twee of drie gronden achter malkander wil verbeelden: doch in deze Geschiedenis is zo veel diepte niet noodig. En hoe fraay voegt zulk een Basreléve, wanneer men een Rechtzaal der Jooden of Christenen wilde stoffeeren? Indien men nu hier den knecht en het landhuis op een byzondere

II. Deel.

§ §

grond

Stoffe en voorwerpen om Basreléves af te maaken.

Voorbeeld in *Juda* en *Thamar*.

Verkeerd
oordeel van
de Basreléves

grond plaatste, zou de zaak heel kenbaar worden, zo men de zelve na zyn vermogen gantsch natuurlyk uitdrukte. Want hoewel veele waanen, dat het met de Basreléves even zodanig gelegen is als met de Gedenkenpenningen, die maar alleen tot een vereeuwing der geheugenis van dit of dat voorval, of deze of geene gedenkwaardige geschiedenis, strekken, zulks word door my wel niet volkomen ontkend: maar het voornaamste inzicht is, myn 's oordeels, dat de zelve, op een leerzaame wyze, tot cieraad der Gebouwen dienen: maar hoe duidelyker, konstiger, en verstaanbaarder zulks geschied, hoe het beter is, voornaamentlyk als men een vrije verkiezing en de middelen daar toe heeft. Doch wat de geschilderde Basreléves aangaat, die moeten zo wel als een konstige Schildery hunne eigenschap hebben; 't geen de Ouden, die deze Konst zo ver hebben gebragt, ons genoegzaam in hunne fraaije overblyffelen hebben nagelaaten, zynde voor ons de beste modellen die wy zouden kunnen bedenken.

Kennis en
gebruik der
Alouden van
de zelve.

Ik beken, met veele anderen, dat zonder de naauwkeurige opmerkingen, overweegingen, navorschinge der Oudheid, en de uitlegging van sommige schrandere Geesten die tot onze narichting daar af geschreeven hebben, wy weinig van de zinbetekening der Antieke Basreléves zouden weten: want veele van de zelve zyn zo vreemd en duister, dat men naauwelyks begrypt wat zy door de verbeeldingen te kennen wilden geeven.

Voorbeeld in
een bekende
Basreléve van
Meleager
door *Perrier*
geëist.

Wy zullen ons derhalven een weinig hegten aan die lange en smalle, doch fraaije Basreléve van *Meleager*, door zyne Moeder, overmits het verbranden van het ongelukkig noodlotshout, gedood. 't Is waar, dat de verbeelding dezer zaak, geval, of verdichtsel, flauw is uitgedrukt: maar na myn gevoelen heeft de Meester de woelende en krachtige werkingen van *Meleagers* ligchaam nagelaaten om de cierlykheid der actie te behouden. Ik vind het ook niet vreemd, dat veele deze geschiedenis niet begrypen zouden, ten ware het byschrift zulks te kennen gaf. Men ziet daar wel de drie *Fataale* Zusters, of Schikgodinnen; maar men weet niet, of de Moeder daar by is: en hoewel 'er *Diana* by zit te treuren, verklaart dit echter den vollen zin niet. Men hadde veel eer eenige jachtuigen en honden by hem geplaatst, om zyne persoon en genegentheden daar door te verbeelden. En hoewel de verbranding des houts de zaak eenigzins schynt te kennen te geeven, zo dunkt my evenwel dat dit hout te net gehakt en geschaafd is, en meer na brandhout moest gelyken. Maar het geen my het meest verwondert, is dat de Moeder *Althea*, een der hoofdpersonagien, daar niet in is, zy die zulk een groote Vorstin was, en uit wraak dit treutsfel volvoerde: daar het immers een van

van de krachtigste uitwerkingen van een wraakzuchtig gemoed is te willen triumfeeren, zelfs in de tegenwoordigheid der overwonnelingen. Daar en boven ziet men gantsch geen werkelyke hertstogten hier in regeeren. Ik zou ook niet durven zeggen, welk een vrouw daar by hem zit, of het zyne Moeder, *Diana*, *Atalanta*, of eenige andere persoon wil verbeelden: doch dat het zyne Moeder is, geloof ik niet; want de Zoon schynt zo oud van gelaat als zy. Behalven dat bespeurt men geene beweeging van een gepynigd ligchaam in hem. Ook begryp ik niet, welk een troonie op het ronde bord, om laag op de grond staande, verbeeld is; zynde geen Medailje tot cieraad, maar zekerlyk om eenige redenen door den Konstenaar aldaar geplaatst. Anderen meenen, dat het de raazerny, kwelling, of wel het vuur wil verbeelden; hiertoe bewoogen zynde, om dat deszelfs hairlokken vuurvlammen schynen te wezen. Immers had de Konstenaar door nypingen der oogen, sparteling van armen en beenen, trekkingen van neus, mond, vingers en roonen, zulks, benevens de kwelling en pyn in den persoon des sterfelijs, nader kunnen uitdrukken; en hier werd men niets, 't geen daar na gelykt, gewaar. In tegendeel schynt hy gerust te sterfen; 't welk zyne armen, digt aan het lyf geslooten en regt uit gestrekt, genoegsam uitwyzen. Buiten dat is het tegens den regel der Zinnebeelden slydig, welke wil, dat, waar de daadelykheid door den persoon zelf kan verriicht worden, men geene hulpmiddelen daar toe van nooden heeft, en veel minder dat men een tweden of derden, om den zin te verbeelden, daar by mag voegen, ten zy in Pronkbeelden, gelyk de Tiranny by *Nero*, de Heerschsucht by *Alexander*, de Dapperheid by *Scipio*, en alzo ook met anderen.

't Is waar, voor dezen plachten de Schilders, om dat zy de hertstogten in de troonien en gebaarden niet wisten uit te drukken, de zelve op een rolletje of wimpeltje, uit den mond zynen oorspronk neemende, daar by te zetten: en aldus gaven zy die te verstaan. Dit heeft plaats en gebruik gehad tot 'er tyd dat ze beter onderrichtwaren: weshalven ik zeggen wil, dat het zeer oneigen zoude wezen een zittenden of stillstaanden man te verbeelden, en daar by een haan of spoor, om te betekenen dat het een naarstig man is; en een dootshoofd by een ander, om te kennen te geeven dat hy dood is, enz.

Uit deze aanmerkingen blykt het, dat door de fraaye *actie* en beweeging deze *Meleager* meerder kenbaar moest zyn: want het voor-naamste oogmerk van 't geen men verthoont is de eigenschap der zelve zaak krachtig en natuurlyk uit te drukken; 't welk zo wel in Basrelieven als in Schildery kan geschieden, ten ware de Geschiedenis zulks niet

Oud Schilder-
gebruik.

mede bragt. Niettemin zyn'er sommige hertstogten, die niet uiterlyk werken, welke men door eenige byvoeging moet te kennen geeven, om verstaanbaarder voor den beschouwer te weezen, als daar zyn de Liefde, Barmhertigheid, Godtsvrucht, Milddaadigheid, en diergelyke: maar in tegendeel de Gramschap, Dolheid of Raazerny, Pyn, Smert &c, welke het ligchaam zo wel als den geest ontroeren, door slijngelingen en draaijingen der leden, hebben geen zinhulp of bygevoegde verklaaringen van nooden.

Van de Kleeding der Statuaas en Basreléves.

VYFDE HOOFDSTUK.

Op de Kleeding der Statuaas moet men zich niet vertrouwen.

MEn vind onder de Statuaas der Grieken geene als die met eenereley manier van stoffe schynen gekleed te weezen, na dewelke een regt Beeldhouwer of Schilder zich moet reguleeren. Verre is het van daar dat een Conterfeitsel, 't welk niet anders dan een pronkbeeld is, een Statua of steene beeld zou gelyken, alschoon het wit en van een enkele koleur geschilderd ware, ja al was 'er *Ovidius* met alle zyne herscheppingen zelve tegenwoordig. Hier baat geen schoone schikking der plooijen. Zo de zelve aart van stoffen die der Grieken niet gelykt, zyn zy den steen niet eigen: noch minder schynen zy met de oudheid gelykvormig te weezen.

En hoe zich daar in te gedraagen.

Laaten wy ons dan niet vleijen, dat wy iets zullen voorderen met nieuwe stoffen te zoeken tot het kleeden van onze beelden, noch onste veel vertrouwen op de behendigheid onzer handen door het bewerken van de steenen, hoe bros zy ook mogen weezen, en dat 'er niets is dat men niet maaken kan, ja dunne plooijen als papier, vliegende lapjes en losse tuiten die maar aan een draad gehegt zyn, en diergelyke dingen meer: maar volgen wy liever hen in de dunheid, leenigheid, en slapheid hunner kleedingen, dat het schoon beloop der beweegende deelen niet verhinderd, maar duidelyk daar onder bespeurd werde, ten ware oude vrouwen en mannen, welke ten opzichte van hunne steevigheid wel met grof laken mogen bekleed werden, echter met zulk een omzichtigheid, dat het geen kleëren zonder ligchaam schynen, maar digt aan 't lyf de voornaamste partyen aanwyzende, waar van de einden slapjes nederhangen zonder uitsteekfels.

De vliegende kleëren zyn niet als op de tweede of derde grond eiegen.

De vliegende kleëren hebben geen plaats in de Pronkbeelden noch *Basreléves*; en schoon deze laatsten Geschiedenissen verbeelden, heeft het

het doch geen eigenschap, ten ware op de tweede of derde grond, konnende alsdan ten dien opzichte tegens de zelve grond gehegt worden, en aldaar niet hinderen.

In een Medalje van weinig verhevenheid, en op Potten of Vaazen, alwaar men vliegende en loopende beelden in allerhande Getchiedenissen kan vertoonē, staat het vry zo veele vliegende kleēren te maaken als men wil; vermits, gelyk wy in het derde Hoofdstuk aangewezen hebben, de meeste beweging op een enkele of tweede grond altyd in 't *profiel* moet geschieden.

Dat de Grieken de eerste vindere van de flappe kleēren, als wel de gemakkelykste, zyn geweest, wil ik gaarne bekennen: maar dat het daarom niet geoorlofd zou zyn, nu de Beeldhouwery tot zulk een hoogen trap van volmaaktheid gebragt is, allerhande stoffen te mogen gebruiken, dewyl het doenlyk is, dunkt my vreemd: want het is zeker, dat alle dingen door de langduurige oeffening beter en beter worden; en dat men noch dagelyks nieuwe dingen vind, en aan den dag ziet komen, die voor dezen niet bekend geweest zyn. Behalven dat, daar zyn weinige wetten geweest, die niet somtydts verbeterd, of op een deftige wyze vermeerderd konnen werden; niettegenstaande dat het spreekwoord zegt: *zelden ziet men jongen die de ouden verbeteren zullen.* Nochtans gebeurt het in zommige dingen wel, en voornaamentlyk in deze Konst. Dat ik hier zeg van wetten, is maar bygelykenis. Ziet eens den beroemden *Bernin* te Romē, hoe verre hy zich aan de Grieksche oudheden heeft laten gelegen zyn, en zich daar aan verbonden. Hy heeft ze voorby gestapt door zyn vernuft: ja hy is zo verre gekomen, dat het hem niet scheelde wat hem voor kwam, vliegende, loopende, leggende, staande, naakte of gekleede beelden. Alles, wat het ook mogt weezen, voerde hy uit niet als de Grieken op een steenachtige wyze, maar met vliegende kleēren, spartelende en slingerende, anders niet dan of het leevende menschen waren; niet als darmen gekronkeld, maar schoone en vlakke plooijen, dan flap, dan styt, dik of dun, en dat zo mals en lieffelyk uitgewerkt, als de Konst vereischt. Maar wat zeg ik? wy behoeven zo ver niet te gaan. Daar is die vermaarde Beeldhouwer *Keizer*, wat heeft die niet al fraaye kleedingen gemaakt? Zekerlyk heeft hy de Antieken niet gevolgd; maar wel gedagt, dat het geen braaf Meester, gelyk hy was, betaamde de gemeene fleur na te volgen: hy zocht het *plus ultra*, om verder te geraaken.

Hoe veel sedert eenige eeuwen in deze Konst gevorderd is.

Voorbeeld in den Ridder *Bernin*.

Keizer.

En *Quenooy*.

Behalven de gemelden hebben wy noch dien grooten Meester *Francisco du Quenooy*: niet dat ik dezen noem om anderen te mispryzen, door hen stiltwygende voorby te gaan, maar als braave voorgangers om ons het regte pad

aan te wyzen 't welk men behoort in te slaan om niet te dwaalen en berispt te worden. Want met te zeggen dat *Bernin* deed het geen de Grieken niet gedaan hebben, daar mede wil ik te kennen geeven dat hy zyne beelden met dikke en styve stoffen bekleedde, om de zelve, na het schynt, beweegelyker te maaken, de lappen geslingerd, vliegende en spartelende; het welk een braaf en verstandig Meester vry staat te doen als hy het kan uitvoeren.

Verkiezinge
des Schry-
vers omtrent
de Beeld-
houwkunde.

Hoewel het iemand mogt toefchynen, dat ik de geheele Oudheid en haaren alouden roem onder de voet gooije, is zulks echter myn toeleg geensins: maar dit weet ik, dat wanneer aan zommigen voorgesteld wierd een *Praxiteles*, of *Phidias* te zyn, of de vrye keur van hen en den Hollandfchen Keizer, of Roomschen *Bernin*, te mogen hebben, zy zich aan de laatsten houden zouden. De reden van deze verkiezing schryven zy toe aan de opkomst der Konst, welke toen zo verre niet was, als zy in de volgende eeuwen gevoorderd is geworden: doch wat myn gevoelen belangt, hoewel het in onze keur of vrye wil staat zodanig een Stoffe te verbeelden als wy willen, en uitvoeren kunnen, zo lang als men geen schoonder, eigender, noch deftiger vind dan die welke ons de Grieken tot voorbeeld hebben gegeven, oordeel ik dat men zich daar by behoort te houden. Wat het vliegen, spartelen, waaijen, en woelen aangaat, dewyl het in de Pronkbeelden heel oneigen is, gelyk wy gezegt hebben, zal ik zulks ter believinge van *Bernin* laten, en meen noch *Keyzer* noch *Quellinus* na te volgen: doch als ik iemand die eer zou willen aandoen, zou het *Francisco Quenooy* weezen.

En redeneering
over
zyn gevoelen.

Dit zeg ik niet om iemand aan te raaden de byzondere manier van dezen of geenens na te volgen: geheelyk niet. Zulks is nooit het minste noch meeste myner gedachten geweest. Maar dewyl ieder mensch zyne byzondere genegenheid en verkiezing heeft, behoud ik ook de vryheid van de myne te hebben. Ik stel deeze redeneering alleenlyk voor om verstanden te oeffenen door het onderzoeken van zaaken.

Misflag van
veele Beeld-
houwers.

Veele begaan een groote misflag: want als zy somtydts een party voor hebben daar hunne zinnen opgezet zyn, die bewerken zy met de grootste yver en lust der waereld, om de murtheid daar in te brengen, 't zy een mooyen hals, fraaye schouder, of rug met aardige muskels, of een schoone dy: en als die wel na hun zin uityalt, dan zyn zy daar als verliefd op; zo dat men veeltydts wel kan bemerken waat de zulke de meeste lust in gehad hebben. Dit is de reden waarom de partyen somtydts in een beeld zo ongelyk zyn, de eene fraay, en de andere slegter; hebbende bywylen om een rug fraay te bewerken, andere deelen ongeacht voorby gegaan, als handen, voeten, hals, ja somtydts het

aan-

zangezicht; daar het nochtans in hunne macht is die beter te maaken als zy 't maar in acht wilden neemen: maar zy kittelen zich te veel om eenig deel naar hunne zinnelykheid zuiver uit te werken. Het is wel waar, dat aan de voornaamste partyen het meeste gelegen is: maar echter weet men, dat de mindere deelen een schoon beeld geheel kunnen verciereu, en ook wel bederven, en 'eenemaal ontciereu. Wat is doch een schoon naakt met slegte handen en plumpe voeten? Waarom is van *Dyk* zo beroemd geweest in zyne Conterfeitsels, als om dat hy zo veel werk van een hand maakte als van een troonie? Iemand, die de practyk heeft, kan 't niet verscheelen of hy een vierkant blok marmer hakt, of dat hy iets van potaarde maakt, behalven dat het eerste meerder tyd vereischt.

Echter is deze verkiezelyke handeling, netheid en zuiverheid van geen belang, indien het beeld niet wel geschikt noch getekend is; dewyl het een met het ander vereenigt, de grootste volmaaktheid voortbrengt. Derhalven is het zeker, dat, indien *Phidias* en *Praxiteles* de handeling en sierlykheid van *Bernin* gehad hadden, en deze laatste de kennis der Grieken, zy alle drie veel lofwaardiger zouden geweest zyn.

Vergelyking
tusschen *Bernin*
en de *Ouden*.

Ik wil niet alleenlyk gaarne bekennen, maar stel voor vast dat het gebrek der Konst heel veel door de Konstenaars zelve is ontstaan, zo wel in de Schilder-, Beeldhouw-, als Bouwkunde; doordien de Meesters hunne geheimen, konstregelen, en ondervindingen aan hunne Leerlingen niet hebben willen overgeeven en bekend maaken: ja veele hebben zelfs getracht hunne Discipelen, welke wat voorbaarig in de Konst voorderden, te stuiten, en eenige verhindering in de weeg te brengen. Want te willen twyffelen, dat de *Alouden* de zelve niet wel verstaan hebben, zulks zou een groote dwaasheid wezen: maar de voornoemde reden, myn 's oordeels, is wel de voornaamste van haaren ondergang; waar uit de tweede, naamentlyk de lusteloosheid der Leerlingen, om zich tot verder oeffening in de zelve te beyveren, ontstaan is. Deze zaak heeft voor al klem op de Beeldhouwery. Daar is niemand die het regte pad zyner voorgangers wil zoeken. Het zelve is nu zo begroeid en twyffelachtig geworden, dat het byna onnaspeurlyk is. Elk loopt nu blindelings door de heyde, zonder te wecten waarheen.

Oorzaak der
verachtering
in de Kon-
sten.

Men ziet, dat de Grieksche Beeldhouwers gemeenlyk meer naakte gedaantens als de Romeinen gemaakt hebben: daar ik geen andere reden van weet te geeven, als dat de Grieken voorwerpen genomen hebben meer overeenkomstig met hunne begeertens, om te doen verwonderen de diepte van hunne kennis in de samenbouwing en in de gelykenissen der deelen van het menschelyke ligchaam. In hunne opgeregte Statuaas-

Onderscheid
der Grieken
en Romei-
nen in hunne
Statuaas.

ver-

vertoonden zy veeler Goden als Menschen, en in hunne Basreléves veeler Bagchanaalen en Offerhanden als Geschiedenissen.

De Romeinen in tegendeel, welke door hunne Statuaas en Basreléves aan den nazaat wilden overgeeven de geheugenisse van hunne Keizers, hebben zich noodzaakelyk verbonden geacht, om niets te doen tegens de Geschiedenis, hunne beelden te kleeden na de wyze van hunnen tyd.

Wat in het schilderen der Statuaas en Basreléves waargenomen dient te worden.

Laat ons nu eens aanmerken, wat in het schilderen der Statuaas en Basreléves dient waargenomen te worden. Het is zeker, dat zy zuiver en wit moeten zyn, ter oorzaak dat men zulk een werk nooit plagt te onderneemen ten ware men alvorens schoone blokken marmet daar toe uitgezocht hadde, om zulk een zwaarwichtige zaak, daar zo veel moeite en kosten aan hangen, niet in de waagschaal te stellen. Derhalven moet men op de steenen en hunne soorten acht geeven.

De verschildende soorten van wit Marmet.

Daar zyn verscheidene soorten van wit marmet, onder anderen een die heel wit is, weét een andere wat blaauwachtig, een derde vleeschachtig van koleur, enz. 't zy dat het in de natuur zodanig is, of dat het door den tyd is veranderd: als ze maar niet bevlakt zyn, zyn ze altegader even goed, en staan even wel wanneer ze tegen bekwaame gronden gesteld worden.

De Ouden hebben het wit Marmet, om gedenkwaardige zaken uit te beelden, boven het gekoleurde gesteld.

Om die reden ziet men dat de Oudheid de doorluchtigste en gedenkwaardigste geschiedenissen in koper, of in wit marmet hebben afgebeeld, gelyk veele overblyffelen getuigen, als op Paleizen en Tempels, Eerpoorten, Kolommen, Puntnaalden, Tombes, &c. Behalven noch, zo heeft het wit boven de gekoleurde stukken dat het minder verandering onderworpen is: en zo 't eenigfins besterft of verandert, het is eenpaarig, gelyk het marmet zelf daar niet vry van is. Wat het uitvoeren aangaat, men behoeft niet te twyffelen dat het met veel minder moeite en gevolg uitgevoerd kan worden, en niet minder natuurlyk als met koleuren: en dit niet alleen, maar men vind eer tien bekwaame Meesters in zulk een soort of wyze van schilderen dan drie met koleuren, ter oorzaak dat het maar een enkeld deel der Schilderkonst in zich behelst, en altyd het zelfde is en blyft zonder verandering; daar het zich met de koleuren heel anders toedraagt.

De verbeelding van de graauwe stukken.

De graauwe Schilderyen verbeelden maar een muur of steenwerk, en de gekoleurde het leven zelf 't geen men als door een venster ziet. Derhalven zyn de graauwen niet om ons te verkwikken, en kunnen ook niet voor byzonder Schildery verftrekken daar ieder vermaak in vind. want ze worden niet verder aangemerkt als ten opzichte van de plaats daar ze tot cieraad dienen, en maar een kleen gedeelte van zyn: en zo d'er

d'er iets anders mogt weezen, dat zou de natuur van de steen zyn die ons niet kan verkwikken gelyk wel een gekoleurd Stuk doet. Het is even als met het veld in de zomer en in de winter. Als de noordewind alles heeft verdord en doen sterven, dan is alles graauw en onvermaakelyk, dat 's te zeggen zieleloos; maar wanneer de zomer weder komt, zo herleeft het in 't geheel, en alles word weër groen: de veelverwige bloemen brengen de ziel weder tot onze verkwikking.

Het wit marmmer heeft een zonderlinge koleur en tederheid, 't welk men in de vermenging der verwen kan bespeuren: weshalven het van groot belang is het zelve na zyn grond te voegen daar het tegen geplaatst word.

Welke tegen bekwaame gronden moeten gevoegd zyn.

Tusschen graauwe steen moet het alleenlyk uit wit en zwart getemperd, en met wat lichten of geelen oker vermurwd worden; maar tusschen roodachtige of porfiersteen, met een weinig vermiljoen of engels rood gemengd, wat vleeschachtig, zo wel de schaduwe als de tweede tint.

En waar in die bestaan.

Deze koleur uit het leven grondig geleerd hebbende, zal de zelve d' uiterste bevalligheid aan uw werk toebrengen.

Van de bewegingen die men de Pronkbeelden doet vertoonen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Behalven het geen, 't welk wy van de Kleedingeder Pronkbeelden gezegt hebben, staat 'er noch iets wegens het beloop en de gestaltenis der zelve aangemerkt te worden; zynde daar, myn 's oordeels, het voornaamste en het meest aan gelegen.

Voorname opmerkingen in de bewegingen der Pronkbeelden.

Wy zullen dan voor eerst aantoonen wat Pronkbeelden zyn: ten tweeden, of 'er na reden meerder verandering in gebragt kan worden, als de Grieken daar in gevonden hebben: en ten derden, of alle de geene, welke naderhand, en buiten de zelve in gebruik zyn geweest, wel zo goed werden geoordeeld: verders, of het niet raadsaamer is de oude en deugdsame na te volgen, als nieuwe en minder deugdsame te zoeken.

Gelyk ieder mensch zyne byzondere beweging heeft, schoon 'er byna een oneindelyk getal is na de verscheidene gemaatigheden, de eene woelende, de tweede traag, een derde tusschen beide; zo is 't doch niet onwaarschynlyk, dewyl het een zaak zo gemeen en naspeurlyk, ja zo zichtbaar en kennelyk is, dat 'er niemand in de waereld zoude zyn,

ten ware hy geen verftand noch kennis hadde, of van zinnen beroofd was, die de gemelde veranderlyke bewegingen onder de menfchen niet zou kunnen onderscheiden; nademaal zulks het geen is waar door wy tot afkeer, liefde, of haat tot dezen en geenen gedreeven werden, en wy hunnen ommegang, leven en bedryf aanneemen of verwerpen, dewyl wy ons toch altyd geneegen vinden om ons gelyken te zoeken. Dit aldus zynde, zo is het wel te bezeffen, dat de oude Meesters, en voornaamentlyk de Grieken, die boven alle Natien in vernuft hebben uitgemunt, alle die byzondere bewegingen, zo wel innerlyk als uiterlyk, aangemerkt hebben; ter welke oorzaak zy de zelve ook in hunne werken hebben uitgedrukt, niet alleen zommige, maar zo menige als 'er geweest zyn, geene uitgezondert. Wat is 'er dan voor onze geesten van die stoffe noch overig? Men zoude immers zeggen, niet met al. Zouden wy dan onze bekwaamheid en geest niet gebruiken mogen om verder te voorderen? Ik oordeel ja, maar in andere dingen meest: want dat gedaan is, zet men onder tuffchen aan een kant. Wy zullen dan eens onderzoeken, wat een Pronkbeeld te zeggen zy, en wat daar door betekent werd.

Waar in een
Pronkbeeld
bestaat,

Een Pronkbeeld of Statua bestaat in een Afgod, met menschelyke gedaante verbeeld: Afgod, zeg ik, ten opzichte van der zelve oorspronk en gebruik, zo verre de Beeldhouwery betreft, na de beste leeft en gestalte van een ligchaam geformeerd, zo uit goud, zilver, als andere metaalen, en door de behendigheit, het verftand, en de konstige hand des Meesters bewerkt. Hunne plaats is in Tempelen, Hoven, Paleizen, en andere openbaare plaatsen, tot vercieryng van de zelve, en van de Bouwkonst voornaamentlyk. Men vind die zo wel in de H: Bladen, als in de Verdichtfelen: by voorbeeld, in *Mardocheus*, daar hy, op een paard gezeten, van *Haman* door de Stad geleid wierd, met Koninklyke cieraaden opgepronkt: desgelyks in onzen Zaligmaaker, door *Pilatus* te pronk gesteld.

Zo uit de H:
Gefchiede-
niffen, als

In waereld-
lyke.

Men vind ook stoffe daar toe in waereldlyke, ja in de hedendaagsche Gefchiedeniffen, als by voorbeeld in onzen doorluchtigen en laatst overleedenen Koning *William*, en Koningin *Maria*, Hoogloffelyker gedachtenisse, op het leven afgevormd, en in den Tempel van Eer te pronk gezet, en meer diergelyke. Alle welke praalstukken niet na hunne natuurlyke bewegingen werden uitgebeeld, werkelyk, driftig, noch geweldig; maar eenvoudig, of staatig en deftig, na hunne waardigheden, welke wy moeten overweegen als Heeren of Juffers, in deuren of vensters staande, om de menfchen te aanschouwen en van hen gezien te worden, doch in aandacht en zonder beweging; waar van het spreek-

spreekwoord schynt oorspronkelyk te zyn, *hy staat als een steene beeld of blok*: als of men zeggen wilde, een stil mensch, stom, en zonder leevendigen geest.

Wy zullen derhalven eens twederley Pronkbeelden aanmerken, beweegelyke en zedige. De zedige zullen wy aanzien als die enkeld in Nissen en boven Frontespiessen staan: de beweegelyke en spartelende, met twee à drie gekoppeld, op Pedestallen, Triumfboogen, en Fonteynen.

Verskil in
de Pronk-
beelden.

Nu is het zeker, dat deze twee onderscheidene soorten onvetmelyk een byzonder oogmerk hebben; waarom zy ook aan byzondere plaatsen zyn toegeëigend: naamentlyk, dat de eerste van een enkele stand, daar zy toe verkoozen zyn, gezien werden; en de tweede, rondom van alle kanten. Doch dit zullen wy in het volgende Hoofdstuk breeder verhandelen.

Wat deze tweede soort van Pronkbeelden aangaat, zy worden zo niet genaamd ten opzichte der persoonen die zy verbeelden, maar ten opzichte der daaden die de zelve verricht hebben, of der gevallen die hun wedervaaren zyn: en hier aan is het meest gelegen, dewyl zonder het zelve de personaagien alleen niet kennelyk zouden weezen; als by voorbeeld *Seneca*, *Petus*, *Laocoon*, *Piramus*, en diergelyke meer: alle welke voorvallen maar eens, en voor dien tyd, hun toegeëigend kunnen zyn. En indien deze voornoemde personaagien met een enkeld Pronkbeeld moesten uitgebeeld worden, *Laocoon* met een slang, *Piramus* met een pook, enz. wat onderscheid zou'er dan weezen tusschen iemand die eenmaal zulk een daad verricht had, of dien eenmaal zulk een geval was overgekomen, en een die in zyn leeven duizend diergelyke had gedaan, en hem overgekomen waren, gelyk *Hercules*, *Thesens*, *Achilles*, *Hector*, en meer anderen welke met een Pronkbeeld uitgedrukt worden. Zo is 't dan ligtelyk te begrypen, dat de Ouden huune stellingen in alles zo valt gegrondvest en ordentelyk geschikt hebben, dat 'er niets aan ontbreekt; zulks dar'er dien aangaande geene verandering noch vermeerdering kan geschieden. Behalven dat ziet men, dat al het geen, 't welk de Modèrnen daar hebben bygevoegd, gantsch niet na het oude gelykt, noch in eigenschap noch deugden; gelyk klaarlyk blykt aan *Quellinus*, *Keyzer*, *Bernin*, en meer anderen, welke geen onderscheid hebben gemaakt tusschen Pronkbeelden en Pronkbeelden.

Nu schynt het, dat ik my zelven wederspreeke; vermits ik deze drie groote Meesters in het voorgaande Hoofdstuk byna boven de Oudheid gesteld hebbende, nu de zelve verre daar beneeden verwyze: maar men

moet acht geeven, dat hier van de Pronkbeelden, en niet van de Bas-relèves gesproken word: want hier in hebben zy de Oudheid in de schoone, luchtige, en veranderlyke plooiingen zo niet voorby gestreeft, ten minsten gelyk geweest.

Oogmerk en
behandeling
der Ouden in
de zelve te
verbeelden.

Nu zullen wy eens aanmerken, wat de Ouden in hunne Pronkbeelden beoogd hebben, naamentlyk drierley voornaame stand en aart van menschen; luchtige, zwaarmoedige, en gemaatigde: de luchtige, werkelyk, vol vuur, en rank gelyk de *Apollo*: de tweede, zwaarmoedig, traag, en onlustig als de *Antinoüs*: tusschen beide een gemaatigde of getemperde, als de *Mercurius radians*, welke van onderen gedaagd is; zynde alle drie Statuaas door *Perrier* geëst. Wy zien ook gemeenlyk, dat de geenen, welke actief en van een luchtigen aart zyn, niet lang stil staan kunnen, maar altyd woelen, dan op 't eene been dan op 't ander; om welke reden zy zodanig een persoon op een been staande, hebben verbeeld, weinig of niet op d'andere voet steunende: daar zy in tegendeel een luijen, wellustigen, en brooddronkenen zwaarmoedig verbeeld hebben, gelyk duidelyk in den *Antinoüs* te zien is, hoe zwaar hy op een been staande, evenwel op zyn andere voet steunt, de buik voor uit steekende, het hoofd neêrwaarts hangende, met een uitermaate zwelling der heupen. 't Is aanmerkenswaardig, hoe naauwkeurig zy die twee tegenstreevigheden hebben uitgedrukt: d'een schynt te vliegen, en d'ander in tegendeel in d'aarde te zinken.

Voorbeeld in
drie opmerke-
lyke Pronk-
beelden.

Laaten wy nu eens toonen, hoedanig zy de derde tusschen deze twee voornoemde soorten uitgebeeld hebben; doende dezen bedaarden en wel getemperden vast op zyne beenen staan, ziende als in aandacht voor hem neêr, zonder de minste draaijingen, niet al te vuurig en ontslaaden, noch te veel ingevallen; de eene heup een weinig meer zwellende als die van den *Apollo*, en wat minder als die van den *Antinoüs*, en, hoewel op een been steunende, echter vastter als d'een, en luchtiger als d'ander zich vertoonende.

Gelyk zy deze drie verscheidene ligchaamen, na hunne aart en werking, zo net hebben weten te verdeelen, behoeven wy niet te twyffelen dat zy niet even also met alle de anderen gedaan hebben: ik spreek alleenlyk van hunne hoedanigheden, gelyk een stilstaande *Bagchus*, *Mars*, *Hercules*, *Saturnus*, enz. zelfs de Vrouwen, Godinnen en Nymphen niet uitgezondert; alle welke meest uit die voorverhaalde drie zyn voortkomende, d'een wat minder, en d'ander wat meerder: en dat zulks zodanig is, kan niet ontkend worden door de voorbeelden die wy hebben bygebragt, en die ons noch dagelyks voorkomen, het zy in modellen of printen, welke de waarheid onzer stelling bevestigen. Laaten

wy

wy ons dan niet door een gewaande inbeeldinge vleyen, dat wy eenige nieuwe *actien* tot onze Pronkbeelden zullen vinden, dan die reeds gevonden zyn; veel minder noch dat die beter en eigencr zouden weezen: maar laten wy onze gedachten liever elders met meerder voordeel op wenden, en volgen ondertuffchen de Ouden zonder schroom in zulk een deftige zaak, die hun zo veel zweetens gekoft heeft.

Aan het schoon beloop of de zwier van een Pronkbeeld, na de hoedanigheid, staat, eigenschap, en zin wel uitgedrukt, is het meest gelegen; en daar in bestaat het alles.

Niet dat ik hier mede wil stellen, dat men de *actien* en gestalten der Ouden naauwkeuriglyk, zonder in het minst daar van af te wyken, genoodzaakt is op te volgen: neen, een ieder heeft vryheid om zynen geest te oeffenen: maar ik stel hunne werken voor als voorbeelden, na de welke ik inzonderheid my gevoegd heb, en die ik als zulks een ander aanraad, zonder dat men door hen op te volgen den naam van een namaaker, of het werk dat van namaakfel, zal moeten hebben. Ik oordeel de zulken zelfs pryswaardig te zyn, die zich in deze maatigheid houden: want het verdichtfel van *Icarus* leert ons, dat de hoogvliegers dikwils zwaare vallen doen; of door *Scylla* te ontwyken, vervallen zy in *Charibdis*.

Ingeworpene
zwaarigheid
opgelost,

Daar en boven is 'er noch een zeer noodwendige waarneeming omtrent de byvoegfelen der Pronkbeelden: en om door redeneering niet langwylig te zyn, zal ik den aart der zelve in drie byzondere Pronkbeelden eens kortelyk vertoonen, en uit veele maar de geschiedenissen en beelden van *Lucretia*, *Dido*, en *Thisbe*, onder de vrouwelyke voorstellen: die der mannen konnen op den zelve voet gemakkeelyk begrepen worden.

Noodzaakelyk waarneeming omtrent de byvoegfels der Pronkbeelden, door voorbeelden te kennen gegeven.

Alle drie vertoon ik ze met pooken in de hand, als werktuigen waar mede zy zich zelve gedood hebben.

Lucretia, staatig en deftig.

Dido, hoogmoedig en trots.

En *Thisbe*, zeer eenvoudig en burgerlyk.

De reden waarom ik ze zodanig voorstel is, dat *Lucretia* een Edele Romeinsche Juffer was, welke door *Sextus Tarquinius* verkracht zynde, zich zelve uit mismoedigheid met een pook het leven benam. Om dit nu te kennen te geeven, heeft zy op een rond schild, of bord, de tronie van haaren verkrachter aan haare voeten staan of leggen; en aan haare regter zyde legt een hond, om haare getrouwe liefde aan te tonen. Op het Pedestel ziet men de daad zelve verbeeld.

In *Lucretia*.

De tweede, een Koningin van groot gemoed, heeft desgelyks een

Dido.

pook; alzo zy bedroogen zynde, zich zelve uit spyt en gramschap van het leven beroofde. Het afbeeldfel van *Eneas* vertoonen wy nevens haar; en aan de andere zyde ziet men een Mos, als het voorbeeld of kenteken der dertele en geile min.

En *Thibe*. Maar de laatste, eenvoudig in haare oprechte liefde, en door *Piramus* gewaande dood bewoogen, of veel eer misleid, doorsteekt zich zelve uit wanhoop en zuivere liefde; niet willende haaren minnaar overleven. By haar zet ik mede aan de eene zyde het afbeeldfel van *Piramus*, en aan de andere kant twee tortelduiven; en onder beide deze laatste hun einde of dood. Dit oordeel ik genoeg te zyn om aanleiding tot verdere verbeeldingen te geeven; dewyl ik meene de verschillendheid in drie, byna gelykvormige, genoegzaam aangetoond te hebben.

Van de plaatsing der Beelden op Pedestallen, Frontespiesen, in Nissen, en andere plaatsen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Bepaaling
der Beeld-
houwkunst.

’t IS genoegzaam beweezen, dat de Beeldhouwery ahangelyk van de Bouwkunst is, en daar door onvermydelyk van de zelve afvloeit: en gelyk de Beelden de stoffagie, cierlykheid, en het leven van een Landschap zyn; zo is de Beeldhouwery de stoffagie, deftigheid, en cierlykheid der Bouwkunst. Even als een goed Landschapschilder weet wat voorwerpen in een Ordinantie de gevoegelykste zyn, en welke gedaante of gestalte zy moeten uitmaaken, krom, regt, staande, zittende, links of regts, om een welstand te doen voortkomen, gelyk wy hebben aangemerkt in het eerste Deel, in het Hoofdstuk van de ongelykheid der voorwerpen: even alzo moet een konstig Bouwmeester zyn werk met Beelden, Basreléves, en andere cieraaden na de konstregelen weeten te stoffeeren; op dat het daar door niet alleen deftig en cierlyk werde, maar dat men ook oogenschynlyk zien konne dat het zo behoort te zyn, en anders niet. Ook moet hy weeten, waarom zommige Beelden malkanderen spreken of zien moeten, en andere wederom van malkanderen atkyken; waarom deze van buiten moeten zwellen, en d’andere weder regt of zittende vertoond worden, enz.

En waar aan
de Beeld-
houwer ver-
bonden is.

Het is dan de plicht van den Beeldhouwer de regte meening des Bouwmeesters wel te verstaan, eer hy de handen daar aan slaat: daar en boven, wat voor Beelden hy zal maaken, naakt, of gekleed; van wat zyde

zyde zy moeten zwellen, hoedanig geboogen zyn, zo mans, vrouwen, als kinderen; en van wat zyde de zelve moeten gezien werden; of zy hoog of laag moeten staan, en zo voort: na welke onderrichtinge hy zynen geest alsdan in 't werk zal stellen, om na de voorschreeve beloopen fraaije actien en gracelykebeweeegingen uit te vinden, schoone kleedingen voort te brengen en uit te werken, door de welke het gezamentlyke werk zyne behoorlyke welstand moge verkrygen: dit is voor zo veel deze twee werkelyke Zusters belangt.

Wat nu de derde aangaat, te weten de Schilderkonst, die haar beiden omhelst, als haare hulp van nooden hebbende, van deze zegge ik, dat, nademaal de Bouwkonst benevens de Beeldhouwery de voornaamste haarer oefeningen is, als mede haarer sierlyke defftigheid, 't zy in Historien of Landschappen, een vernuftig Schilder, de voorverhaalde (wegens het stoffeeren zyner Bouwkunde met Beelden, Basreléves en andere stoffagie) vast moet weten, om de zelve natuurlyk, met de schaduwe en koleur uit te drukken, ja zodanig dat de onvermydelyke mistalligheden, die noch in de natuur konden opgemerkt worden, zelf daar door werden verhelpen.

Het is te verwonderen, dat onder zo veele braave Bouwkonstenaars, Beeldhouwers, en Schilders, weinige geweest zyn, die het schikken der Pronkbeelden regt verstaan hebben. Gebrek van opmerking in het plaatsen der Beelden. Zo zy het somtydts hebben getroffen, het is by geval, en niet op een wiskonstige manier. Derhalven zullen wy trachten zulks zonneklaar, met weinige woorden, en in drie Schetsen, aan te wyzen: maar men neem my niet kwalyk af, dat ik het zelfde voornaamentlyk ook ten opzichte der Schilderkonst doe, dewyl zy een groote betrekking met deze zaak heeft.

Gelyk in de natuur niets volmaakt is, moet men in het gebruik der dingen met een goed oordeel te werk gaan, om het beste te verkiezen en onze oogen, zo veel het mogelyk is, te voldoen, benevens ook die van andere kenners en liethebbers. Het goed oordeel is hier in het voornaamste.

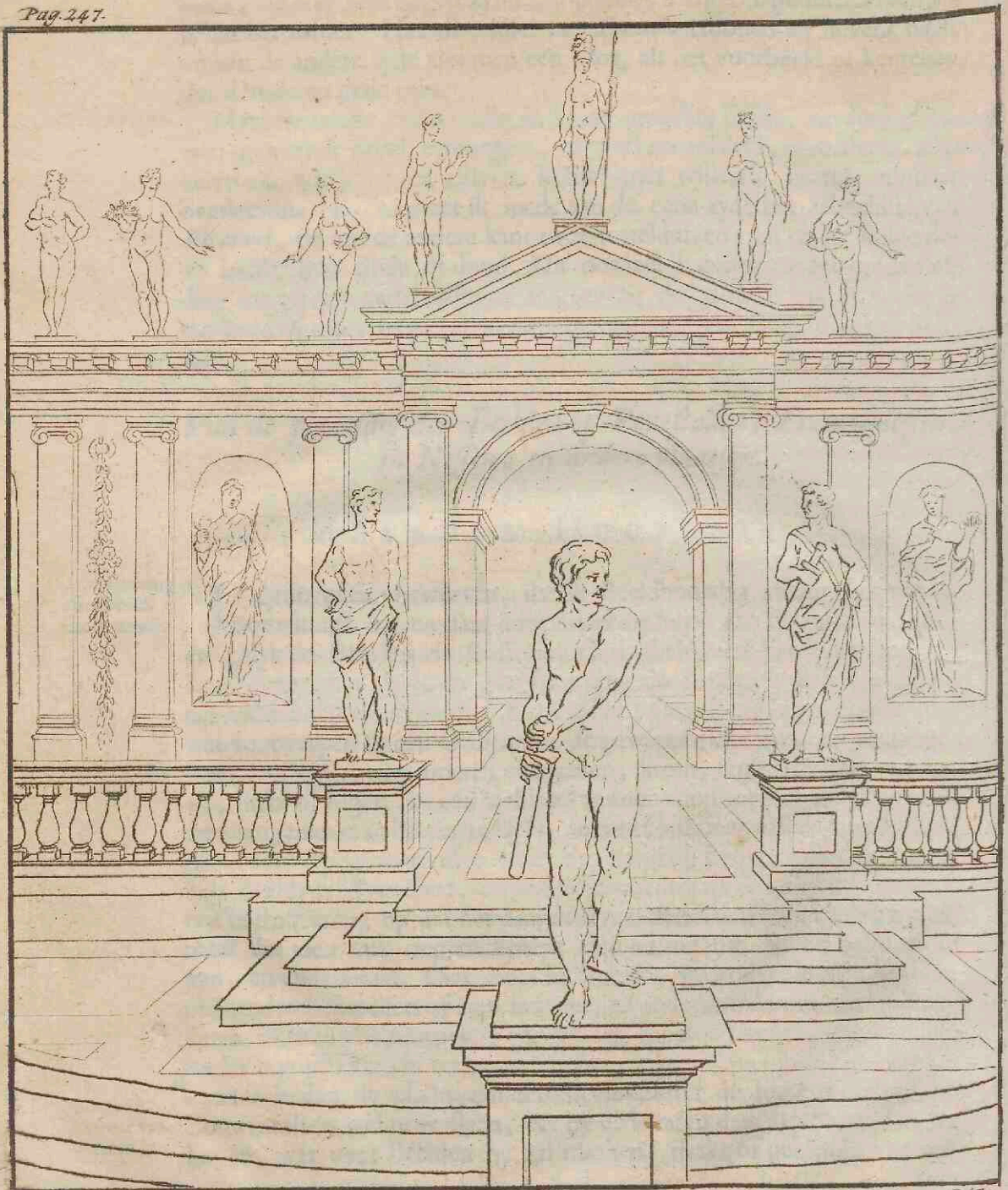
Het gaat met het schikken der Pronkbeelden in de Bouwkonst op de zelve wys, 't zy waar die ook zouden mogen staan of zitten. Ik spreek niet alleen van 't schilderen, maar van het geen alle beide betreft, de Beeldhouwery voor eerst, en ten tweden de Schilderkonst.

Bezie deze Ommetrek met opmerking, waar in ik de Pronkbeelden, in verscheidene gelegentheden en plaatsen, ordentelyk geschikt heb; 't welk genoeg zal zyn om, wanneer iemand lust het tegendeel te onderzoeken, de regelmaatigheid myner opstelling te ondervinden. Bewys der stelling door Voorbeelden.

Men moet hier alleenlyk de uiterste ommetrekken aanmerken van twee by twee, wat voor een figuur die tegen malkander maaken:

want.

want een alleen speelt voor zich zelve, en twee voor hen beiden gelyk.

Wy hebben voor dezen aangewezen, waar in een schoone actie bestaat, naamentlyk in een goede draaijinge der leden, en beweginge van hoofd, armen, handen en voeten.

Dit Voorbeeld betreft inzonderheid de Beeldhouwers, welke dit myn zeggen in acht neemende, daar door zullen toonen, dat zy 't verstaan, en bekwaam zyn om zo wel groote als kleene dingen te ordineeren en te maaken.

Tweede Voorbeeld, voor de Schilders.

Het tweede Voorbeeld betreft de Schilders, alhoewel 't het zelve is ten opzichte van de ommetrek; maar wegens de schaduwe is 'er iets meerder aan te merken, naamentlyk, als men aan een enkeld en onveranderlyk licht gebonden is, dat men zich dan genoodzaakt vind een bekwaam en voordeelig te verkiezen, op dat de gemelde ommetrek, die het voornaamste van ons oogmerk is, daar door haare kracht behoude, en die gezochte welstand en werking doe, gelyk men hier, nevens het tegendeel, uitgebeeld ziet.

Voor dezen hebben wy gezegt, dat de ommetrek zonder de schaduwe van geen uitwerkinge is, en dat een schoone actie en ommetrek door een kwalyk genomen licht kan werkeloos gemaakt, en de gracelykheid te niet gedaan worden; welke misstalligheid meestendeel word gezien in snelle en vlakke lichten, steekende geweldig op, en aan d'oogen onbehaagelyker voorkomende als in bewegende beelden.

Derde Voorbeeld.

Het derde Voorbeeld betreft de geenen, welke zich in het schilderen van Beelden, Basreléves, en andere cieraaden oefenen, 't zy van wit, rood, geel, of ander gekoleurd marmer of steen. Aanmerk hier niet alleen de ommetrek of beloop als in de eerste, of met de schaduwe als in de tweede; maar ook de koleur van de steen, zo wel in de schaduwe als in het licht: ik zeg in de schaduwe voornaamentlyk, waar in de meelte verandering bestaat, 't zy door de lucht, of van eenige andere reflexien.

Wy hebben mede aangetoond, dat de voorwerpen, hoe die ook zouden mogen weezen, hunne natuurlyke schoonheid in de schaduwe behouden, 't en ware de zelve door het een of 't ander gereflexeerd wierden; als mede dat het wit voornaamentlyk het gevoeligste daar van is, en zeer ligt door zyne zuiverheid aanneemt 't geen 'eraan voorkomt. Gedenkt ook, dat 'er tusschen wit marmer en linnen groot onderscheid is; zynde het een vast van ligchaam en digt, en het ander doorschynend en yl. In het derde Voorbeeld zal men bevinden, dat het wit marmer geen geele noch roffe schaduwen zonder oorzaak voortbrengt, onder-

zoe-

zoekende de natuur zorgvuldig, om de zelve met kennis naar te boot-
fen.

Laat ons eens aanmerken in het eerste Voorbeeld, wat voor een fi-
guur, met de buitenfte ommetrek, twee beelden tegens malkanderen
maaken: voor eerst op de frontespijs, alwaar die twee beelden buiten
om zwellen, de tronien na malkanderen gekeerd of van malkanderen
af, de armen desgelyks; en het middelste regt zonder zwellinge vlak
van vooren, en aan de zyde van gelyken weinig of niet gedraaid, om
dat zy maar van vooren gezien worden: die twee aan weerzyde de trap,
insgelyks buiten om zwellende, doch meer gedraaid en slingerende,
om dat ze van de zyden mede gezien worden, en alzo van drie kanten
schoon moeten zyn: ten derden, het voorste zo veel draaijende en wer-
kende als men wil, en rondom goed: ten vierden, die in de nissen,
vlak van vooren, zonder de minste draaijing of sparteling, de meeste
zwellinge van vooren. Het is ook wel voegelyk, dat de mannen onder
staan, en de vrouwen boven; ter oorzaak dat de vrouw boven smalder
is en scheutiger toeloopt, en daarom zich meer in de lucht verliest en
smelt: 't geen een groote welstand in de *Architectuur* toebrengr.
Om die reden is het ook, dat men voor dezen dikwils op de toppen
der gebouwen, in plaats van beelden, kleine piramides placht te zet-
ten.

Breder ver-
klaaring van
de eerste
Print.

De bovenste beelden voegen tegens de lucht best naakt om de luch-
tigheid; in de nissen massief en gekleed; en onder aan het portaal
half gekleed. Dit is, voor zo veel het eerste Tafereel aangaat, na myn
oordeel genoeg gezegt.

Van de klee-
ding der Beel-
den en plaat-
sing der
Naakten.

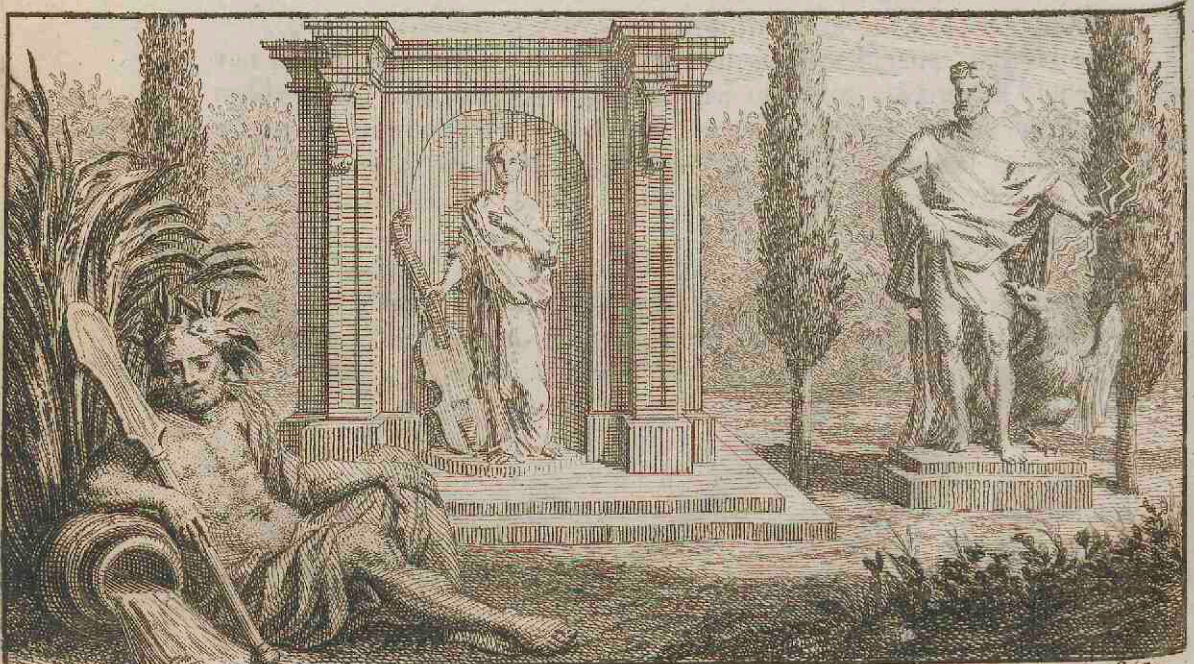
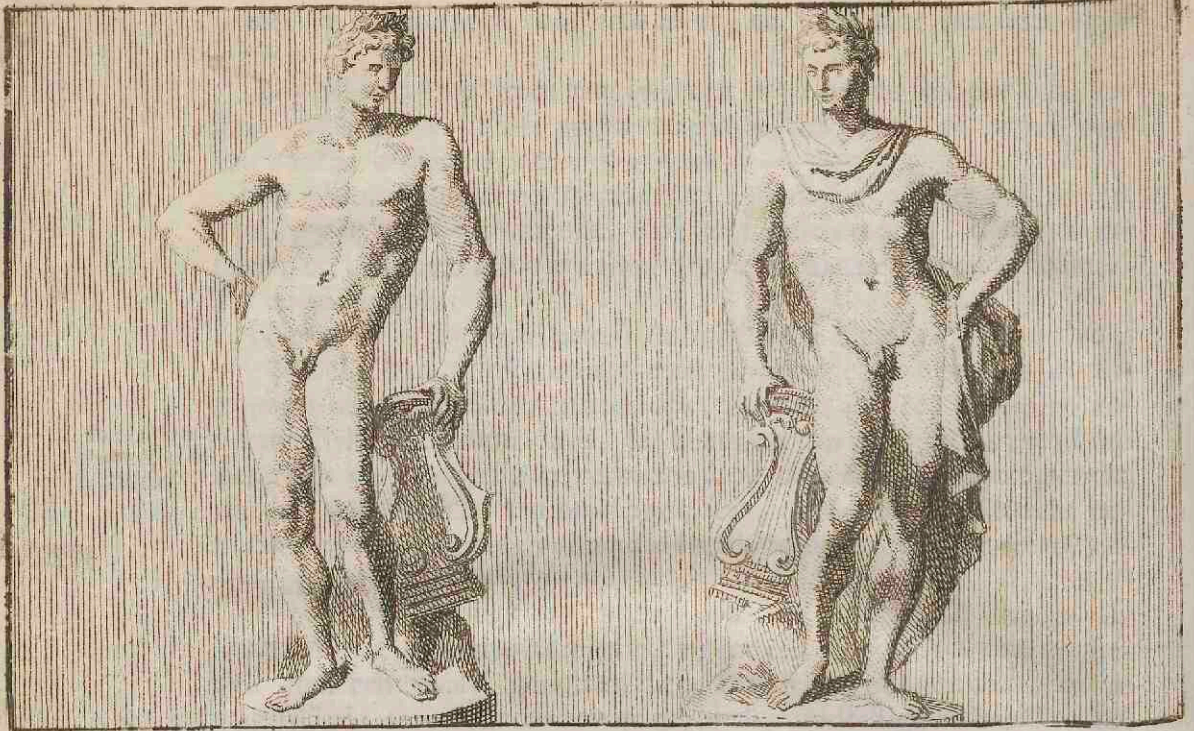
In het tweede Voorbeeld kan men genoegzaam zien, wat middel men
zal gebruiken wanneer het komt te gebeuren dat de voornaamste mis-
stalligheid wegens de schaduwe op de zwellende party valt: te weeten,
men kan het te hulp komen door het schikken van een arm, plooy, of
hand; 't welk men verstaan moet in het schilderen, waar in het licht
alcyd het zelve blyft, en waar aan de Beeldhouwers zich niet behoe-
ven te verbinden, voornaamentlyk in de opene lucht; vermits het licht
omdraait, dan links dan regts, des morgens dus, des avondts zo; en in
een Schildery niet: zo als het geschilderd is, moet het blyven. Deze
zaak is der opmerkinge waardig, zo wel in beweegende als onbewee-
gende beelden.

Breder ver-
klaaring van
het tweede.

In het derde Tafereel vertoonen wy een staande beeld in een nis,
tusschen het welk en de nis, een bas of viool de gamba staat, die wy
stellen van een geelachtig ros hout te weezen; welke koleur, vermits
het beeld van wit marmer is, krachtig reflexeert. Ter zyde vertoonen

En van het
derde Voor-
beeld.

II. Deel. Ph. Tiedeman. del.

G. V. Gouwen. sculp.

wy een ander tusschen het groen, en een derde op het veld, rondom in de lucht: alle drie met een en het zelve oogmerk, te weeten, om de oorzaak aan te wyzen van de vermenging der schaduwen: waar uit men ligtelyk kan afneemen, dat, buiten dit, de beelden somtydts van tweederhande stoffe schynen te weezen; als het licht, wit; en de schaduwe, van een andere koleur. Dit wel in acht neemende, heeft men altyd een reden om zich te verantwoorden.

Oploffing
van een
schynstrydig
heid.

Schoon nu deze stellingen, wegens de werkende actien, met de geenen die ik hier voor heb vastgesteld, strydig schynen te weezen, wanneer ik oordeelde dat men de minste draaijingen en wringingen in het houwen en schilderen van beelden moest maaken; zulks stryd echter niet in der daad tegens het ander. Toen ik daar van sprak, was het wegens den opstel van een beeld alleen: nu word hier van veele by een gesproken, benevens van de zulke die men op pedestallen, fonteinen, en diergelyke plaatsen, alwaar zy rondom en van alle kanten gezien werden, stelt, welke zo wel in de natuur als omstandigheden verschillen.

Verantwoor-
ding des
Schryvers op
een tweede te
genwerping.

En dat het iemand my tot verwaandheid mogt toereekenen, dat ik my tot schikmeester in de plaatsing der beelden, naakte, en vrouwen boven, en mans, benevens gekleede, onder stel; men moet my daar niet mede betichten: want myn oordeel is op de order der Bouwkunde gevestigd, welke wil dat de vyf Orders aan vyf verschillende staaten der menschen eigen zyn; als *Polipheemus*, of de Reuzen, voor de eerste; *Mars*, als de robuste of zenuwachtige, voor de tweede; *Apollo*, wegens de tedere ligchaamen, voor de derde; *Diana* of *Venus*, voor de vrouwelyke, aan de vierde; en *Iris* of *Cupido* voor de laatste soort. Ik meen, dat my zulks niet alleenlyk moet verschoonen, maar ook stoutmoedig maaken.

Tot besluit van dit Hoofdstuk zal het niet onvoegelyk zyn hier ter plaatse een weinig van de hoofden, handen, en voeten te handelen; alzo ik door ondervinding hier te lande en elders, verscheidene Konstenars, zo wel Schilders als Beeldhouwers, daar gebrekkelyk in heb bevonden, als of het deelen en leden waren welke weiniger opmerkinge verdienden dan de ligchaamen zelve.

Kwaade op-
volging van
veele Beeld-
houwers.

Zommige Beeldhouwers hebben dit voor een byzondere manier, dat zy in de aangezichten hunner beelden geen verandering genoeg brengen; maakende niet veel onderscheid in den ouderdom en de jonkheid; daar by veele tydts naar het Modern zweemende, en *geaffecteerd* en *gecarrigeerd*, zonder na de Antieken te zien.

Met de woorden *geaffecteerd* en *gecarrigeerd* verstaan wy een soort van zinnelykheid en verkiezing daar veele Konstenars mede ingenomen zyn,

zyn, by voorbeeld, wanneer zy de oogleden hunner beelden al te zwaar vertooncn, het welk een oud en slaaperig wezen veroorzaakt, de kuiltjes aan weerzyde van den mond, neus, en aan den hals een weinig te diep inhakkende, om kwanswys de poefelachtigheid der vrouwen daar door te willen verbeelden; daar zy in tegendeel de spieren wat meerder behoorden aan te wyzen: want met het draaijen van het hoofd ziet men de spieren of halsmuskels min of meer, voornaamentlyk aan tengere en bedaarde menschen. Ik spreek maar alleenlyk wegens de verandering in de wezens en boezem te brengen: want het komt niet altyd te pas de tronien even statig en groots te verbeelden. Daar moeten zo wel dertele als minlyke, kloeke en ook tengere, na de ligchaamen, weezen; zynde het hier even eens mee gelegen als met de boezems: daar zyn volwassene en ook aankomende: van gelyken met den hals.

Daar is ook veel aan de greepen der handen en 't zetten der voeten gelegen, ja meer dan veele zich wel verbeelden, inzonderheid omtrent die naakt en zonder zoolen zyn: doch het komt meest op de schikking der toonen aan. De drie voorste moeten langer zyn als d'andere en geslooten, min of meer buitenwaarts, als mede de stand der voeten: daar in tegendeel zommige de toonen binnenwaarts schikken, en de groote *pararel* aan de voet, en d'andere daar tegen aan; 't welk zeer misselyk staat. Ziet deze Voorbeelden en het onderscheid tusschen d'eenen en d'anderen eens, waar van de twee bovenste de gezegde mistalligheid, en de drie overige de welstandige verbeelden.

Wichtige opmerking omtrent handen en voeten.

Voorbeeld in de Print wegens de voeten.

En hoewel 'er veele zyn, die afgietsels van schoone vrouwenhanden hebben, welke zy altoos gebruiken, zulks is mede, zo wel als het voorens gezegde, mede in alle gelegentheden niet goed wanneer men het verschil der geslachten moet aanwyzen: want de vrouwenhanden zyn dikker van vingers, spitsfer na de einden toelooende, en smalder van nagels dan die der mannen: daar deze weder de knokkels, na dat zy oud of robuust zyn, duidelyker dan de vrouwen hebben.

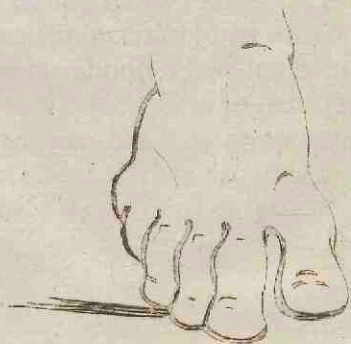
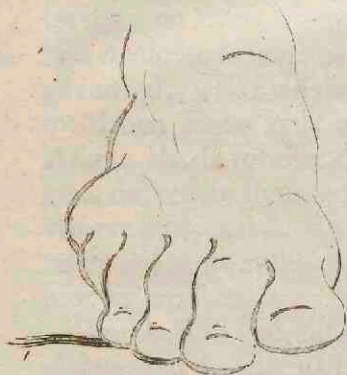
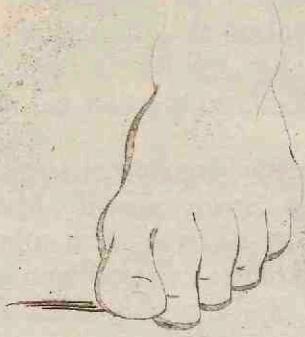
En redeneering over handen en 't gebruik der modellen, nevens het onderscheid.

De nuttheid van het Boetsseeren der Modellen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Hier voor, in het tweede Hoofdstuk, is een weinig van het Boetsseeren gehandeld: doch tegenwoordig zal ik van het zelve wat breeder spreken; also ik oordeel, dat de hoogwigtigheid van die fraaye oefening, voor een leergierigen Konstyveraar ten hoogsten noodzaakelyk, zulks wel waardig is.

Nut en
noodzaake-
lykheid van
het Boetse-
ren.

Het wel modelleeren en boetseeren, het zy in of door potaarde, pypaarde, was, of andere weeke stoffen, is zeer nut, vermaakelyk, en hoognoodig zo voor den Beeldhouwer als Schilder, en allen die hopen en trachten willen tot eenige volmaaktheid in de Konst te geraaken: want men verkrygt door deze oeffening (ten opzichte van de verheevenheid der dingen die men wil verbeelden; waar door het schynt, dat wy de natuur of het leven altyd voor ons hebben) een groote valtigheid, en te gelyk een stoute handeling. Het verligt onze gedachten, en doet een stercken indruk in onze hersenen, zodanig dat wy om het leven niet behoeven verleegen te zyn. Men kan wel afneemen, dat'er ongemeene voordeelen van komen moeten; dewyl men op allerhande voorwerpen, als autaaren, vaazen, schotelen, kandelaars, koelvaten, enz. basreléves, loofwerk, en andere cieraaden, na de Antieken, in de genoemde stoffen kan boetseeren, en dezelve daar na beschilderen met zulk een verwe en koleur als men begeert, ook wel vergulden, bronzen, of zo als men die graag zoude willen gebruiken. Desgelyks kan men sierlyke gevesten van degens, en helmotten, zo Grieksche als Romeinsche, door dit middel in voorraad hebben, om zich in alle gelegtheden daar af te kunnen bedienen. Die dit wel doet, kan zich zelve uit alle verlegtheden redden. Men grype dan moedig die stoffen by der hand, en maake basreléves, sfinxen, tombes, vaazen, en wat meer door de Konst vereischt word. Men kan ook kleene houtte schoteltes en potjes van verscheidene soorten laten draaijen, en die vercierren met aardig beeldwerk van was, zo Satyrstronien, speellende kindertjes, danssende nimphen, &c. Deze dingen kunnen op allerhande manieren gebruikt worden, by zon-, maan-, ook kaarslicht, na dat het in een ordinantie te pas komt. Is 't dat de lust noch verder strekt, zo kan men zich vermaaken met medailjes en penningen in was te boetseeren, en een goeden vriend daar door, als een gift, verplichten, met hem een afgietsel daar van te laten toekomen. Dus zal men zich te gelyk verlustigen en oeffenen.

Daar zyn byna geen vermaarde Meefters geweest, of zy hebben 't een of 't ander geboetseerd; 't welk in hunne Konststukken genoegzaam doorblinkt. In der daad, men kan alles maaken wat men van nooden heeft; ja zelfs het geen niemand anders heeft en nergens te bekomen is, om na die dingen, als na het leven zelve, te schilderen.

Wat de wyze van het boetseeren belangt, daar zal ik weinig van zeggen, om dat het eensdeels heel gemeen is, en ten anderen om dat ieder zyne byzondere manier heeft. Derhalven zal ik niet wyder gaan, dan voor zo verre die der staauwe basreléves betreft.

Manier des
Schryvers in
het boetsce-
ren der Bas-
relievs.

Ik stel myne gedachten of ordinantie op het papier, zo groot of zo klein als ik de zelve wil boetsceeren. Als die nu, met dag en schaduw, net en uitvoerlyk, zo als ik oordeel welstandig te zyn, getekend is, neem ik een bord of pannel, 't geen alvorens met een olievrwgrond van de zelve koleur en tint is bestreeken, en trek de tekening met een stift daar op door, vullende dezen omtrek op de gemelde plank met was of potaard, min of meer verheven, na dat de zaak zulks vereischt; bewerkende wyders die stoffe eerst met de vinger, daar na met een tandig houtje, en verder met een vochtige penceel, als de nood het begeert, om de zuiverheid en gladheid. Dit werk aldus voltooid, en gesteld zynde op zodanig een dag als die is daar onze schilderyen staan of hangen moete, verstrekt tot modél om na te schilderen. Als wy het zelve dan in onze Stukken zullen te pas brengen, het zy in landschappen, friessen, ondiepe nissen, en andere diergelyke plaatsen in kamers, zetten wy het overeind vlak van vooren, schuins of naar het zichtpunt wykende, op zodanig een licht, hoogte, of laagte, als ons oogpunt aanwyft. Doch indien het meerder rond of verheeven is, stelt men het oogpunt in het midden van het Stuk: en hoewel de verheevene partyen alsdan aan de buitenzyde noodzaakelyk over den omtrek komen te springen, ja somtydts over andere beelden heen, als de Stukken lang zyn, gelyk in een fries en diergelyke, gebruik ik, om zulks voor te komen, daar meer als een oogpunt toe.

Waar in de welstandigheid van een steene beeld of Statua met zyn Pedesttal is geleege, zo wel binnen als buiten; nevens het toepassen der Pronkvaazen en Borstbeelden.

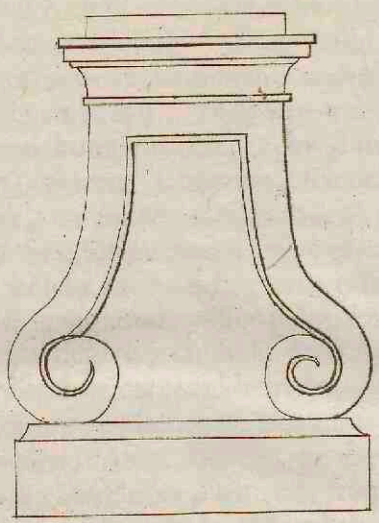
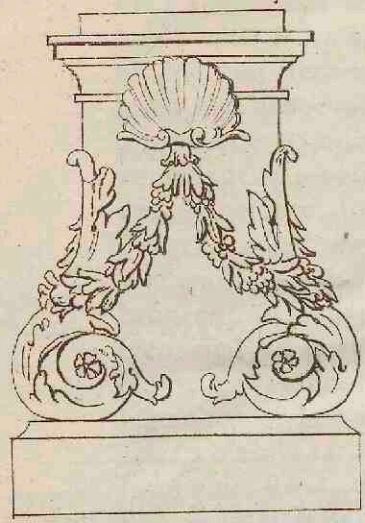
NEGEND E HOOFDSTUK.

WY bevinden, dat de gestalte en zwier van een fraaye Statua, zich welstandig aan ons oog vertoonende, nergens anders van daan komt, dan uit deszelfs veranderlyk beloop van boven tot beneden, niet alleen het beeld, maar ook het pedesttal daar onder begrepen, met dat onderscheid evenwel tusschen naakte en gekleede beelden, dat de eerste een cierlyk en uitgesneeden of uitgehouwen pedesttal hebben, de, zulks een groote welstand aan de zelve geeft, en een enkel pedesttal in tegendeel. De tweede soort geeft van gelyken een schoone uitwerkinge, gelyk het voorbeeld A, B, aantoot, doch met dit onderscheid tusschen mannen en vrouwen, dat de krullen of zwellinge van

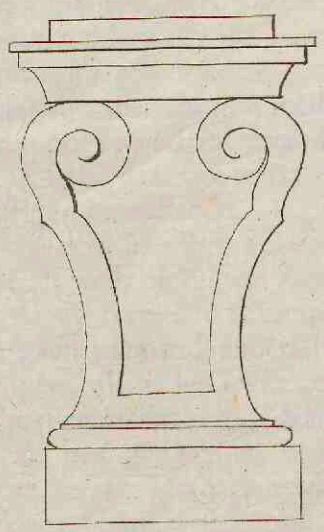
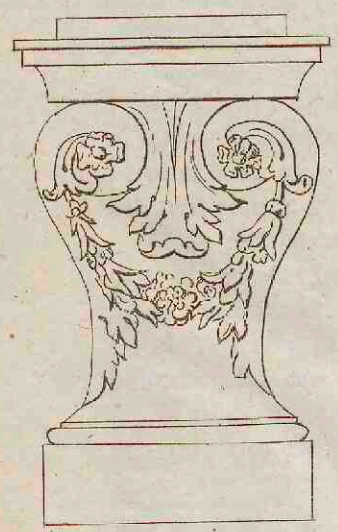
Onderscheid
der Pedestal-
len onder
mannen en
vrouwen-
beelden.

A.

B.

de pedestallen der mannen onder, en die der vrouwen boven moeten zyn; welk beloop in beide de gestalten en *Sexen* tegenstrydig is.

Vraag voor-
gesteld.

Nu zoude men mogen vraagen, wanneer men twee naakte beelden by malkanderen moest plaatfen, te wecten een man en vrouw, als *Diana* en *Apollo*, *Venus* en *Adonis*, &c, of men dan de pedestallen zo

En opgeloft. ongelijk zou mogen verbeelden? Ik oordeel van neen, als frydende tegens de regelen en order. Zyn het twee mannen, zo moeten de pedestallen onder zwellen; en zyn het twee vrouwen, beide boven: is het man en vrouw, beide enkeld: zyn het twee mannen en een vrouw in het midden, zo zullen de wederzydsche enkeld weezen, en het middelste op zich zelve, als gezegt is; en ook het tegendeel.

Tusschen twee kolommen, of pilasters, voegen geen enkelke pedestallen, alwaar het schoon dat'er gekleede beelden, vaazen, of borstbeelden op stonden; doch in plaats van uitwendig of zwellende, inwendig of hol.

Aanmerkin-
gen en rege-
len die de
Schilders zo
wel als de
Beeldhouwers
noodzaake-
lyk in acht
behooren te
neemen.

De hoogte van een pronkvaas tusschen twee beelden moet niet te boven gaan de hoogte van drie derden der beelden, met pedestal met al, dat 's te zeggen tot aan de borsten, hooger niet.

Een borstbeeld mag niet hooger komen met zyn pedestal, als een menschen hoogte; het pedestal niet uitwendig zwellende, maar het tegendeel gelyk in 't Voorbeeld te zien is.

In een tuin, daar men van meening is tusschen twee beelden twee vaazen en een borstbeeld te stellen, zullen de buitenpedestallen gelyk van hoogte zyn met de middelste, en enkeld; de twee andere inwendig of uitwendig naar het beloop der vaazen, een derde of de helft laager, doch even breed.

Een vaas, tweemaal zo hoog als breed, en regt oploopende, zal een opzwellend vierkant pedestal hebben: van gelyken zal het regendeel de zelve welstandigheid vertoonen.

Wanneer een borstbeeld tusschen twee vaazen zal staan, moeten de zelve met de schouders van het beeld gelyk zyn. Het tegendeel is ook goed, mits dat het pedestal wat kloeker zy, en na het beloop der vaas geschikt.

*Hoe de Frontespieffen der Tempelen, Huizen, en Schouw-
plaatsen verciert behooren te worden.*

TIENDE HOOFDSTUK.

DAar is in de Beeldhouwkunde, zo wel als in de gantsche Schilderkonst, niets 't geen zonder opmerking behoorlyk en na vereisch gedaan kan worden: ik spreek niet alleen van de manier en behandeling, maar ook van de omstandigheden. Zelfs kan men den luister van een welgemaakt gebouw beneemen, wanneer het door een kwaade verkiezinge van buiten word verciert. Derhalven zullen wy een weinig aanwyzen wat wy hier mede verstaan, en toonen wat gedaan behoort te worden.

Voor den Tempel van *Jupiter*, een arend met de blixem in zyne klauwen.

Verbeeldin-
gen in fron-
tespieffen
van eenige
Tempelen.

Voor dien van *Mars*, eenige wapenrustingen, als harnas, helm, schild, zwaard, pylen, en standaarden.

Van *Febus*, een zon midden in den zodiak met de twaalf hemels-
tekenen.

Van *Pallas*, het schild van *Medusa*, en een helm daar een wil op staat, of een leggende *Sphinx*.

Van *Diana*, honden, boog, en pylen, en een maan daar boven.

Van *Ceres*, een ploeg met koornairen, benevens een snoeimes.

Van *Bacchus*, twee tygers, een tirse omvlogten met wyngaardts-
bladeren en druivetroffen.

Van *Mercurius*, een gevleugelde hoed op een slangeroede.

Van *Vulcanus*, een ambeeld, waar op een hamer en nyptang leggen.

Van *Vesta*, een offerschaal, daar een vlamme vuurs uitkomt, in het midden van een rond gekrulde slang.

Van *Sybylla*, twee leeuwen, en in het midden een kasteel of sleutel.

Voor de Huizing van een Raadtsheer of *Consul*, een bondelroede met de bylen, en in het midden de blixem.

Byzondere.

Van een Geleerden of Filosoof, een *Sphinx* met een brandende fakkel, benevens eenige boeken.

Van een Veldoversten, een schild waar in een griffioen verbeeld staat, als mede een knodts en leeuwenhuid.

Van een Koopman, een baal, weegschaal, en elle.

Van

Van een Medicynmeester, het beeld van *Aesculapius*, en een slangenstaf.

Van een Schilder, een aap met palét en penceelen.

Van een Harder, een harders staf, daar een tas en een fluit aan hangt.

Van een Visscher, eenige netten, riemen, biezen en visschen.

En Stadthuizen.

Voor een Hospitaal of Gasthuis, de liefde of barmhertigheid, met het wapen of teken van den Stichter of de Stad.

Voor een Gevangenhuis, allerhande schrikkelijke gereedschappen, als boeyens, ketens, touwen, en diergelyke.

Voor een Tuchthuis, het beeld *Educatio* met het toom van een getemd dier, dat voor haar gaat, in de hand.

Alle de Konsten, gelyk *Pictura*, *Arithmetica*, *Architectura*, en zo voorts, kunnen met beelden aangewezen worden.

Het is onwedersprekelyk, dat 'er geene Tempelen ter eere der Goden zyn gesticht, dan om hunne beelden daar in te stellen, en aldaar aanbeden of met offerhanden geëerd te worden. Veele onkundigen doen dan kwalyk, welke de beelden, die men daar binnen moet zoeken, van buiten in de frontespiesen of nissen stellen, gelyk als dat van *Diana* te Ephesen, *Appollo* te Delphos, *Jupiter* te Dodone, en meer andere altemaal buiten de Tempels staan.

Einde van de Beeldhouwery.

T A F E R E E L

VOOR HET

ELFDE BOEK,

Handelende van de

S T I L L E V E N S.

Hier zitten Verstand en Voorzichtigheid by een tafel, by de welke zich eenige Cupidotjens vertoonen, die allerhande goederen, als scepter, kroon, halsketen, boeken, herdersstaf, muziekinstrumenten, kranffen, bloemen, vruchten, en ontal-lyke andere dingen meer, tot Stilleven dienende, uit een grooten overvloedtshoorn neemen, en haar toereiken; alle welke Verstand aanneemt, en door hulp van de Voorzichtigheid by hoopen op de tafel leggende, ordentelyk schikt, tot het verbeelden van zinryke Tafereelen of Stillevens.

Op de verhandeling der Stillevens

O Eed'le konst! die door uw' teed're en zachte streeken
 Veel schoone dingen zo krachtadelyk volvoerd:
 Gy streeld de zinnen, ja uw' stomme beelden spreken,
 Als gy het ernst verbeeld of met het ydel boerd.
 Hoe zinryk zie ik hier het menschelyke leeven,
 En zynen broosheid, door een waterbel verbeeld!
 Die wel uitmuntend praald, maar schielyk werd verdreven.
 Gelyk een schaduw, door geen artzeny geheeld.
 Hoe krachtig toond gy my door de afgebeelde boeken
 En prenten, de uitvoer van elks daaden, geest of aart!
 Het hooggeacht vernuft der schrand're letterkloeken,
 Dat veel geschichten voor vergeetelheid bewaart.

Aan 't by gevoegde werk kan ik elks konstlust leeren ;
 Het snaar en speeltuig wyft een vrolyk leven aan.
 De lauw'ren toonen wie de deugd heeft willen eeren ;
 De pook of 't zwaard, wat pad des doodts zy zyn gegaan ;
 Of zo een' eige dood ontluiken deed hun oogen,
 Dit wyft de rookende en reeds afgebrande kaars.
 O Konst! verwonderlyk en nut is uw vermoogen!
 Waar vind men grooter licht en wonderlyker raars!
 Een Blinde derft het licht, en komt den zienden baanen
 De naauwste wegen naar 't geheim dier groote Konst:
 O Konstbeminnaars, volg LAIRESSE in zyn vermaanen!
 Streeft hem met yver na en dank hem voor zyn gonst.

DI: WILLINK

GROOT

G R O O T
 SCHILDER-BOEK,
 E L F D E B O E K.

Verhandeling van de Stillevens.

E E R S T E H O O F D S T U K.

DUs verre de kracht, het vermogen, en de waardigheid der Edele Schilderkonst verhandeld hebbende, nevens de luister en het voordeel 't welk de geenen verkrygen die haar volkomen betrachten, en, zonder moeite te ontzien, hunne bekwaamheid in 't werk stellen; zullen wy nu tot behulp der zwakke geesten tot het Stilleven overgaan, en na ons vermogen aan de zelve bekend maaken, welke de beste en voordeeligste zyn. Doch voor af moeten wy eerst het woord Stilleven verklaren; zynde zo veel te zeggen als onbeweegelyke, of zielelooze dingen, als bloemen, vruchten, goud, zilver, hout, steen, muziekinstrumenten, doode vissen, &c. konnende alle op verscheidene manieren, doch elk op zyne beurt, tot hoofdstoffen dienen om iets daar van op doek of pannel natuurlyker wyze op te stellen. Met deze genoemde voorwerpen kan men genoegsaame middelen vinden om allerhande slag van menschen en zinnen te voldoen, zo wel hooge en laage, als geleerde en eenvoudige. Wy zullen dan uit veele deze navolgende, welke wy de schoonste, sierlykste, en aangenaamste oordeelen, tot voorwerpen verkiezen.

Eerstelyk de Bloemen.

Ten tweden, Vruchten.

Ten derden, Goud, Zilver, en andere kostelyke Schatten.

Ten vierden, Muziekinstrumenten.

Deze vier soorten, konstig geschikt en wel uitgevoerd, mogen zo wel als de beste Schilderyen in zaalen en kabinetten zonder hinderge-
 kk 2

Wat het
 woord Stille-
 ven te zeggen
 is.

Vier der
 voornaamste
 soorten van
 voorwerpen,
 in de Stille-
 vens gebruik-
 kelyk.

plaatst

plaatst worden, mits hun behoorlyk licht ontfangende, en by malkander blyvende. Doch men dient dit voor af te weeten, waar in een schoon en konstig Stilleven bestaat: want het is niet genoeg, dat zodanig een Stuk natuurlyk en wel is geschilderd. De verkiezing is noch veel meer: die bekoort en voldoet de zinnen der aanschouwers, en maakt den Meester roemruchtig. Men moest wel beroofd van zinnen, of van gering verstand zyn, indien men wilde denken dat verlepte en verdorde bloemen iemand zouden kunnen behaagen, al waar het in 't leeven zelve, 'k laat staan in een Schildery: en wie is 'er die een Stuk met vruchten van de slegste en gemeenste soort, en noch onryp, verrot, en bemorft, in een beste kamer of kabinet onder zyne fraaiste konst zoude willen zien hangen of pronken, waar van het leven zelve ieder een doet walgen? Waarlyk, zulke wanschepsels heb ik wel met aandacht gezien: doch merkende, dat de zelve niet anders strekten als om de natuur in haare gebrekkelykheid te vertoonen, is myne lust om die ooit weder te aanschouwen t'eenemaal vergaan. Maar om weêr tot de zaak te komen.

Myn oordeel is dan, dat de schoonheid en deugd van een Stilleven alleenlyk in de alleruitgeleezendste voorwerpen bestaat: ik zeg uitgeleezendste, meenende daar mede dat men uit alle bloemen de schoonste en raarste moet verkiezen, gemeene en slegte uitgezondert; desgelyks met de vruchten en andere dingen: zynde het daar door dat een Meester met regt den naam van een Konstryk Schilder mag voeren, als hy 'er noch eenige en daar toe eigene zinnen byvoegt. Het is ook niet waarschyntlyk, dat lieden van vermogen, die alles rykelyk bezitten, enig vermaak zouden scheppen in ouwerwetse goederen van spiegels, zilvere en goude potten, kannen, schenkborden, en andere kostelykheden meer, en niet de zelve willen pronken, daar zy alles schoonder en cierlyker kunnen hebben. Desgelyks is het met de speelinstrumenten: de raarste, konstigste, en volmaaktste zullen by de verstandigen, die de Muziekkonst beminnen, plaats vinden; maar geen hedendaagsche lier, hakkebord, noch zakpyp. Wat koolen, wortelen en raapen, als mede kabeljaauw, zalm, haring, spiering, en diergelyke dingen aangaat, welke slegte en gemeene vercieringen zyn, niet eigen noch waardig om binneus huis in kamers te hangen, die zullen wy voorby gaan: die ze lust, mag zich na de markt vervoegen. 't Zelfde is het ook met paardetuigen op houte planken geschilderd, ook allerhande jagttuigen: doch deze laatste zyn niet heel oneigen, benevens zwynen, herten, haazen, als mede faifanten, patrysen, en andere doode vogelen meer, welke gemeenlyk van der Vorsten en Edellieden zin afhangen.

Dus

Dus verre den algemeenen trant van Stilleven aangeroord hebbende, geeven wy den wyzen en verstandigen in bedenkinge wat, of welk van alle, het beste en voordeeligste zy, ten opzichte van vinder en uitvoerder, en die het bezit of koopt.

Wat my aangaat, ik oordeel dat de welspreekendheid heel bekoorlyk voor het gehoor is. De deugd alleen is 't die de schoonheid aanminnelyk maakt. Wat is een schoone bloem, appel, goude bocaal, en welgestelde viool, als 'er geen goede reuk, lekkere smaak, bekwaamheid om te gebruiken, en aangenaam geluid in is? Neen, zeg ik, de deugd moet doorstralen: de reuk, smaak, gehoor of geluid kan het penceel niet afmaalen: maar door eenige verborgene betekenissen kan men den aanschouweren het zelve wel te verstaan geeven, ten minsten iets of wat daar van, het zy in basrelève door fabels, *hieroglyphen* of zinbetekenende figuren, en andere dingen meer, waar van overvloedige stoffe is als 't aan de wil niet onbreekt.

Wat de natuur en eigenschap der plaatsen in de Stillevens, zo binnen als buiten, belangt; wy zeggen, dat de zelve tweederlei zyn: verbeeldende de eerste als of het tegen een vlakke muur of schot hangende geschilderd waar; en de tweede, als liggende op bank, tafel, of op de grond.

De natuur en eigenschap der plaatsen in de Stillevens.

Wy stellen ook vast, dat geene voorwerpen, in de Stillevens te pas gebracht, minder dan levensgroot mogen verbeeld worden.

Het voegt ook niet, en het is tegens de natuur en de waare eigenschap van de Stillevens strydende, in een van alle de voornoemde verkiezingen eenige gekleurde verbeeldingen of doorzicht te vertoonen, noch binnen noch buiten, dat 's te zeggen, landschap of *architectuur*, als mede geene levendige schepselen, het zy menschen, beesten of vogelen, waar door de naam van een regt of waar Stilleven geheel te niet zoude loopen; behalven dat het te zwaar, ja byna ondoenlyk voor een Stillevenschilder is in alles te treffen: en zo hy het kan doen, twyffel ik of zulk een wel den naam van een Stillevenschilder zoude willen voeren. Maar laten wy weder tot de zaak keeren. Ik zeg dan, dat men alleenlyk de diepte, min of meer, meteen behangsel, gordyn, of basrelève van hout of steen, van zodanig een koleur en tint, zal vertoonen als tot welstand van het algemeen schiikt: het een wat somber, het ander wat lichter. By bloemen past geen witte, geele, noch roode achtergrond, maar sombergraauw. By vruchten voegt witte en graauwe marmer, maar geen geele noch roode. Doch vermits een schoon basrelève meerder kennis en konst vereischt als een bloem, vrucht, en diergelyke, kan men in der zelve plaats een holle

Geen gekleurde verbeeldingen, noch doorzicht, mogen tot achtergrond in deze verkiezing te pas gebracht worden.

Maar wel Basrelèves, of toeëigennende Borstbeelden.

nis, met een borstbeeld daar in, vertoonen, van Goden of Godinnen op de zaak passende, als een *Flora*, *Pomona*, *Bachus*, *Apollo*, *Diana*, of anderen, na dat men het *concept* verkielt, en een byzonderen of algemeenen zin wil uitdrukken: want uit ieder kunnen veele uitvloeijen. De bloemen zyn menigerley, en kunnen, zo wel als de vruchten, in drie hoopen verdeeld worden, te weteen, in Lente, Zomer en Herfst. De zelve hebben verscheidene eigenschappen, bekwaam om veele fraaije, zeldsaame, en zinryke *concepten*, met basrelève of borstbeelden, gelyk gezegt is, op te stellen.

Men dient te weteen, dat onder de bloemen geen vruchten passen, dan alleenlyk koornairen, om dat de zelve ligt en buigzaam zyn; maar onder de vruchten wel eenige of zommige bloemen, voornaamentlyk zulke die rust en vrolykheid betekenen, als papavers en roozen: en echter voegen deze noch het allerbest by druiven, het zy in kranssen of feltons, en anders geene.

Laaten wy nu eens aanmerken, wat de Geleerden ons hebben nagelaaten tot oeffening van onzen geest over deze stoffe; op dat wy de zelve, zo veel als in ons vermogen is, tot meerder of hooger luister en waardigheid mogen brengen dan tot nu toe is gedaan.

Eenige Bloemen, Vruchten, en Instrumenten aan verscheidene Goden en Godinnen toegeëigend.

De witte Lely is aan *Juno* toegewyd; de Zonnebloem aan *Apollo*; aan *Venus* de Roos; *Diana* en de Slaapgod eigener zich de Maankoppen toe; *Ceres* de Koornbloemen; *Juno* de Granaatappelen; *Bachus* den Vygenboom en Wyngaard; *Ceres* of *Isis* de Persikken en Koornairen; *Venus* en *Apollo* de Appelen; *Ops*, of Moeder Aarde, alles 't geen uit haaren schoot het geheele Jaar door, als Lente, Zomer, Herfst, en Winter, voortkomt. Onder de Instrumenten is de Lier of Harp aan *Apollo*, *Mercurius*, en de *Musen* toegewyd; de Fluit aan *Pan* en *Venus*; de Trompet aan *Mars*, enz.

Concepten voor Basrelèves, dienende tot stoffeeringe der Stillevens.

TWEDE HOOFDSTUK.

Basrelèves tot de Bloemen.

Tot de Bloemen, *Zephirus* en *Flora* malkanderen lietskoozende; *Venus* en *Adonis* desgelyks.

Vruchten.

Tot de Vruchten, *Ceres* en *Pomona*, of *Pomona* en *Vertumnus*: by de Druiven *Bachus* en *Ariadne*, en smullende Bachanten. En als 'er Moerbyen onderzyn, voegt 'er best een slaapende *Silenus* met de Nimf *Eglé*.

By

By de Instrumenten, *Apollo* met de negen Mufen; *Orpheus* speelende; als mede *Arion* op een dolfyn. By de Rinkelbom, Cornet en Cimbaal voegt best een *Bachus* offerhande, *Bachanaalen*, of dansende *Bachanten*.

En Instru-
menten.

Aan drie Saizoenen, Lente, Zomer, en Herfst in een, kan men *Venus*, *Ceres* en *Bachus* toeëigenen; mede by een volgens hunnen rang zittende. Wy sluiten de Winter uit; oordeelende zulk een vertooning oneigen, en meer verdrietig in 't aanschouwen als vermaakelyk: behalven dat men haar niet dan straffe en gebrekkelyke zinnen kan toepassen, als honger, armoede, en diergelyke, die dit getyde des Jaars mede brengt.

Tot de Lente,
Zomer, en
Herfst in een
Tafereel.

Maar men dient wel aan te merken, hoe deze *Basrelèves*, om de welstand te verkrygen, geschikt behooren te werden.

Formaaten
der *Basrelé-
ves*.

In *Kransen* voegen achtkantige.

In *Festons*, ronde.

En in *Bouquetten*, vierkante met de lyst *parallel*, voornaamentlyk wanneer dezelve boven, onder, en aan weerzyde hangen.

In tegendeel, wanneer ze in de hoeken geschikt zyn, dan voegt een *Compartement* beter, te weten vierkant boven, doch onder en aan weerzyde half cirkelrond. Dit 's voor zo veel de binnen-*Basrelèves* in het algemeen betreft.

Wat nu de verhevenheid aangaat; hoe flauwer hoe beter, zonder de minste slagschaduwe, om alle geweld en verwarring voor te komen.

Nu tot de tweede soort van *Sulleven*, staande, leggende in holle nissen, op banken, en tafels, Wy hebben voor af gezegt, dat zulke niet minder dan levensgroot mogen verbeeld worden, by gevolg heel vooraan in het Stuk; om die reden dat zy zich alsdan in hunne volle kracht en hoedanigheden vertoonen, ja ongelyk beter met een buiten- als binnenlicht, van voor als van de zyde.

Wat de gronden aangaat, die zyn drierley welke de vruchten welstandig doen afsteeken: de druiven op een hartsteene, byzonder de blaauwe, gelyk mede de karssen, blaauwe pruimen, en alle vruchten die aan de bruine kant zyn. In tegendeel vertoonen zich appelen, persikken, en abrikoozen beter op een sombere graauwe grond. Daar is noch een derde soort, als pompoenen, meloenen, oranjeappelen, aardbeziën, en meer, die op een witte grond best schikken; 't zy op een bank, tafel, of in een diepe nis.

De welstan-
digste gron-
den voor de
Vruchten-
dienende.

Hier nevens zal ik eenige *Concepten* ter neder stellen, welke, myn 's oordeels, niet onaangenaam aan de Konstlievenden zullen voorkomen; also in de eerste de drie bloeiende Getyden des Jaars in een vervat zyn, en zodanig geschikt, dat zy malkander geen hinder doen.

Ta-

Tafereel.

Lente, Zomer en Herft in dit Tafereel te pas gebragt.

Dit Stuk zal een holle nis, van binnen vierkant, zo diep als breed, en boven rond loopende, vertoouen. Binnen de zelve zet ik een schoone Vaas, het zy van kristal, koper of goud, vol bloemen; die de kortste steelen hebben in de midden, en de anderen ter zyden uitspartelende. Boven in het midden, aan een ring, plaats ik een wakker bos druiven of drie, van de kloekste soort. Aan de zelfde ring bind ik een smal lint, waar aan koornairen, met eenige bloemen van dat graan geschakeerd, los hangende, in de wederzydsche hoeken des Stuks opgeschort en vast geknoopt, langs dezelve zyden nederhangen. Beneden om de Pot, of Vaas, leg ik schoone en smaakelyke vruchten, mede van de kloekste en ongemeenste welke te vinden zyn, als meloenen, citroenen, varffe vygen, granaadappelen, okkernooten, ook wel appelen, persikken, chinaasappelen, enz. Zodanig is den inhoud.

De schikking en koleuren der zelve.

De schikking is aldus. De festons zyn aan bosjes, een hand lang met groente verdeeld en geknoopt, die de steelen van het koorn meest bedekken; en geschakeerd, gelyk gezegt is, met eenige blaauwe bloemetjes, welke een lieffelyke vermenging, zonder geweld, doen voortkomen. De rand, daar zy tegen afsteeken, is van een graauwe steen, en het lint donker violet. De druiven, van de kloekste soort, aan een kopere ring gebonden, zyn wit, te weeten die in het midden hangen; en die aan wederzyde, blaauw, met een groen blad of twee: welke *Groep* tegen de schaduwe der holte wel afsteekt, zonder het gezicht van het voornaamste af te trekken. Myn oogmerk is, de bloemen te schikken in een groote massa van schoone en lichte bloemen, de krachtigste en volste in het midden, bestaande in wit, geel, en licht rood. De hoogste naast aan de druiven zal een zonnebloem zyn: aan de zyden, andere van minder koleur en krachten, hier en daar een schoone blaauwe tusschen. En vermits de Pot, om plaats voor de omleggende vruchten op te ruimen, niet heel vooraan kan staan, zullen de ter zyde uitspartelende bloemen in de schaduwe zyn. De vruchten schik ik weder in tegendeel, als de kloekste ter linker, en de kleenste en tederste, gelyk persikken, abrikoozen, en pruimen ter regter zyde. Myne meening is Italiaansche vruchten, de citroenen voornaamentlyk, ten minsten twee vyisten dik, dewyl het de aangelegenste van den hoop zyn, waar na de rest zich moet schikken. Wil men nu, boven de Getyden des Jaars, eenige Zinnen verbeelden, voegt een lier, viool, of

of ander Instrument daar by, 't geen men tegen de lichte zyde der holte kan zetten of hangen: daar mede is het Stuk voltooid.

Wel aan dan, wakkere Stillevenfchilders, befchouwt met aandacht Vermaaning aan de Stillevenfchilders. en zinnen dit voorbeeld, en overweegt wat zwaarigheden ik u voorftel, of 'er wel iets in zy begrepen 't welk niet in uw vermogen is. Gy Bloemfchilders, is 'er meerder moeite en konft om een druif, appel of perfik naar te bootsen, als een roos, lily, of zonnebloem? En gy die niet als vruchten afmaalt, wat zwaarigheid fleekt in een bloem meer als in vruchten, een granaadappel of mcloen van binnen of van buiten? Gy kunt het een zo wel als 't ander, fttaande of leggende, voor u zetten, zo lang als 't u lust. Een harp, viol, lier of fluit desgelyks. Derhalven ontbreekt u niets: want deze gezegde dingen zyn alle genoegzaam in uwe macht. De proportie, maat, en gefalte van al het geen dat ftill staat, hangt of legt, kan uw oog bezeffen en begrypen. Uwe malffe penceel, door een geoeffende hand geleid, kan ze natuurlyk treffen, en welltandig op het panneel vertoonen. Wat fcheelt 'er dan aan dat gy veelydts zo eenzinnig op eene foort alleen al uw welvaaren ftelt? 't Is waar, een fchoone bloem kan de aanschouwers wel behaagen; maar een friffe of fmaakelyke vrucht daar by, noch meerder: en eenige fraaye instrumenten daar benevens, noch veel meerder. Van elks wat kan immers niet meer als uw panneel beftaan; en den meeften tyd doet gy het met eenehandte foort alleen. Is 't een bloemftuk, uw panneel moet evenwel gevuld zyn: de vruchten en instrumenten van gelyken. Als men zegt, die man was een fraay Stillevenfchilder: dan behoeft men niet te vraagen wat hy fchilderde, bloemen, vruchten, of instrumenten; maar alles dat ftill staat, legt of hangt.

Twede Tafereel.

Zynde het tegendeel van het voorgaande.

HEt voornaamfte in dit zal een laag of plat mandtje met vruchten De fchikking. zyn, 't geen de opening, in de breedte, meeft beftaat. Dit mandtje zal men vullen met allerhande tedere en fmaakelyke foorten van vruchten. In plaats van druiven, boven de zelve, zal men een bouquet bloemen met fchoone en cierlyke groente aan de ring vast hegten, en, gelyk in de andere, opgebonden; en tegens de wederzydsche posten eenige instrumenten, als fluit doux, fchuiftrumpet, bassons, kromhoorns, hautbois, &c. Ter regter zyde van het mandtje zal een porcelyne fchaal met aardbeziën leggen; en achter de zel-

ve, wat dieper in de holte, een wyde glaaze fles met moerbyen, &c.

De hangende festons aan wederzyde van het bouquet bestaan meest in koornairen en groente.

En kolouren
in deze aan-
getoond.

Het grootste en krachtigste licht zal op het mandje met vruchten zyn, bestaande meest in helder witte, geelc, en een weinig roode; de donkere zyde in bruine, zwarte, of violette. Het bloembouquet boven de zelve zal daarentegen meest in blaauw, purper, paars, en een weinig wit en geel bestaan. De instrumenten, van gelyken. De rest, die dit sluit, als de koornairen en groente, wyft zich zelf.

Dit Stuk, aldus geschikt en konstig uitgevoerd, is een regte en welstandige weêrgaa tot het voorgaande.

Nu zullen wy noch een derde Tafereel, de instrumenten betreffende, en de *harmonie* toegepast, daar by voegen, zynde van geen minder welstandigheid als de twee voorige.

Derde Tafereel.

Schikking
van het derde
Tafereel.

IN het midden der holte van de nis zet ik een groot muziekboek, meer breed als hoog, op een lessenaar. Dat 'er in geschreeven staat, is vocaal muziek, aan de eene zyde de Cantus, en aan de andere zyde de Bas, het zy kerk- of kamermuziek. Boven de zelve, aan de ring, plaats ik een yvoore lier met goud verciert: en tusschen deszelfs hoornen, zal een laurierkrans, benevens een kleene olyve- of mirthetak hangen. Al de blaasinstrumenten, voorgemeld, nevens de viool, zal men ter zyden en achter het boek schikken, en vooraan eenige daar toe behoorende dingen, als een schroef of twee, een stuk *colesonium* of spiegelharft, een doosje met snaaren, een rietje van de basson, of hautbois &c. Wordende dit alles geslooten door een schoone bloemfeston, met koornairen geschakeerd.

Dit Stuk zal zich best tusschen de twee voorgaande schikken.

Wat nu het formaat dezer drie Stukken belangt, men zal bevinden dat de zelve veel beter in de hoogte, dan in de breedte voegen, en ook veel destiger staan.

Daar is noch een andere soort van Stilleven, die van de geringste niet is, en by de voorgaande een welstandige en niet min sierlyke veranderinge zoude geeven. Het is die welke in allerhande kostelykheden bestaat, als goud, zilver, kristalle en andere glazen, paerden, edelgesteentens en paerlemoer, gemeenlyk *Vanitassen* genaamd. De vermaarde *Kalf*, die veele heerlyke en uitmuntende voorbeelden daar van heeft nagelaaten, heeft in deze zeer uitgemunt, en boven allen den hoogsten lof verdiend. Om

Om nu aan de yvergraage Schildergeesten te toonen, dat tot deze verkiezing geen verandering van stoffe ontbreekt om van een handwerk tot een konst te geraaken, of om beter te zeggen, de oeffening van de hand met die van den geest te verryken, waar door men met regt den naam van een konstryk Meester mag voeren of kan bekomen; zal ik een vierde Tafereel opstellen, neemende daar toe tot hoofdstoffe wysheid, rykdom, en eer. Het was wysheid alleen welke *Salomon* van den Heere wenschte, en die hy verkreeg, verzeld met rykdom en eer. Ik schik het dan als volgt.

Vierde Tafereel.

Alle kostelykheden zet ik in het midden, als goud, zilver, potten, kannen, schenkborden, bokaalen van paerlemoer, kristal, kandelaars, goud en zilver geld met hoopen, ook wel volle beurssen, &c. Aan de ring boven de zelve hang ik een klein tabletje, waar op deze woorden in goude letteren staan, *Sapientia nutritrix*, of wel in plaats van het schrift een goude zon op een azuure grond. Aan wederzyde van de zelve hangen eenige boeken, seltongewyze met laurieren doorvlogten, aan de beiderzydsche hoeken vast gemaakt, beginnende uit de ring, en aan weerzyde neerhangende, voorzien met scheeps- en muurkroonen, palm, laurier, mirthe, en eykekranssen, &c. Om de zelve zoude men een smal wimpeltje kunnen slingereren, met deze woorden, *Laboris Merces Sapientia nutritrix*, of *Proemia Majora Laboribus*.

Wysheid.
Rykdom, en
Eer in het
vierde Tafereel te pa;
gebracht.

Om nu het voornaamste, welke de wysheid is, in het midden te plaatsen, kan men, in steê van de zon en boeken, het gulde vlies boven aan de ring hangen, en onder een Sphinx nevens eenige boeken en persikken vertoonen.

Behalven deze genoemde zyn 'er noch andere soorten van Stillevens, die wy voorby zullen gaan, alzo zy geen byzondere betekenissen hebben, en te gering, ja niet waardig zyn om in kamers, zaalen, veel minder in kabinetten van groote en wyze mannen nevens het voorgefelde te pronken, hoe fraay en natuurlijk zy ook mogen geschilderd weezen, als doode vissen, kool, wortelen, raapen, uyen, distelen, en andere steekelige onkruiden, &c.

Maar doode haazen, patryzen, faizanten, als ook allerhande jagttuigen zyn, gelyk wy hier voor gezegt hebben, noch roemwaardig.

Eenige verbeeldingen op byzondere Perſoonen toegepaſt, bekwaam om met Stillevens uitgevoerd te worden.

DERDE HOOFDSTUK.

Dat de Stillevens gemeenlyk zonder zin verbeeld worden.

Zin

Hoewel wy hier voor gezegt hebben, dat de vermaarde *Kalf* in de Stillevens boven anderen heeft uitgemunt, heeft hy nochtans, zo min als zyne voorgangers en navolgers, reden van zyne verbeeldingen weeten te geeven waarom hy dit of dat vertoonde: maar ſlegts het geen hem in den zin ſchoot (als een porcelyne pot of ſchaal, een goude boecaal, een fluit of roemer met wyn, en daar in een citroenſchil hangende, een horologie, paerlemoere hoorn op een goude of zilvere voet, een zilvere ſchaal of bord met perſikken, of welopengeſneedene cinaasappelen of citroenen, een tapyt, en diergelyke gewoonlyke dingen) verbeeld, zonder eens zyne gedachten te hebben laaten gaan om iets van belang voort te brengen daar een byzondere zin in ſtak, of 't geen ergens op toegepaſt kon worden. Echter om te toonen dat zulks, zo wel als in andere verbeeldingen, doenlyk is, zal ik eenige Tafereelen of Stillevens, op byzondere perſoonen toegepaſt, opſtellen, en alhier na malkanderen laaten volgen.

Tafereel op een zegenpraalenden Oorlogsheld.

Tafereel op een Overwinnaar.

WY vertoon en alhier eenige wapenen, als een borſtharnas van ſtaal, een cierlyk bewerkten helm, ſchild en zwaard, waar van het geveſt een arendts- of leeuwenhoofd verbeeld; een piek of ſpies, een gespannen boog, een gelaaden koker vol pylonen, als mede eenige kranſſen van laurier, palm en olyf. Boven aan de lyſt zou men, aan twee ringen, een goude halsketen, waar aan een hert, tot op de borſt ahangende, met koſtelyke geſteentens bezet, konnen hegten, boven het welk men een eigene ſpreuk, als zulk een Held heeft dien mandit toepaſſen wil, kan ſtellen. Verders vertoon en wy een goude kroon, armbanden en ringen, een gepluimden hoed met een diamante knoop opgezet, en een trompet. Onder de kranſſen, den hoed, en de trompet, legt een geborduurde rok, waar af de ecne mouw van de tafel nederhangt. Op de muur, of in een klein tafereel zoude men in Baſteléve konnen vertoon en *Apollo* die den draak *Pithon* heeft gedood; of wel *Perſeus* en *Andromeda*; of een man met een leeuwenhuid omhangen,

hangen, breekende een tyger den bek open, by den welken een knods op de grond nederlegt.

Uitlegginge van de genoemde voorwerpen.

MEn nam in voortyden het Borststuk tot een teken van verstand en bescherminge: want vermits de borst daar door bedekt word, zo behoed en bewaart men daar mede het leven. Uitlegginge van het Borst-harnas.

Met den Helm geeven wy te kennen genegentheid tot den oorlog, en srydbaar inborst. Den Helm.

Het Schild, voor bescherminge genomen, wierd in voortyden onder de Ouden in zulk een groote achting gehouden, dat zy het zelve aan de Overwinnaars, wegens hunne beweezene dapperheid en kloek gedrag, vereerden. *Virgilius* verhaalt in zyn negende Boek, dat *Eneas* gebod een Schild aan hem te brengen om *Nysus*, een wakker en dapper Jongman, wegens zyne beweezene trouw en heldendaad daar mede te beloonen. De *Argivers* hadden tot een gebruik de Jongelingen, welke het door de eene of andere mannelijke daad verdiend hadden, met het Schild van *Enhippus* zegenpraalende door hunne stad en landpaalen te geleiden. Wy leezen ook, dat het *Palladium*, 't welk de Ouden waanden uit den hemel nedergedaald te zyn, een Schild was, het verborgene zinnebeeld der bescherminge van het Roomsche Volk en Ryk verbeeldende. En na de uitlegginge van *Numa Pompilius*, betekende het Schild geluk en voorspoed; waat mede hy het Roomsche Volk, in het achtste jaar van zyne regeeringe, door een zwaare pestilentie bezogt zynde, welke geheel Italië met een naakenden ondergang dreigde, zocht aan te moedigen en te troosten. Wyders waren de Schilden en Rondassen aan die geenen toegewyd, welke de Stad en Republyk uit een zeer zwaar dreigend gevaar hadden verlost: en om de geheugenisse van zodanig een weldaad onder de nakomelingen te vereeuwigen, en de zelve tot het spoor der deugd aan te prikkelen, deed men die geschiedenissen op hunne Schilden graveeren of uithouwen. Het Schild en de Piek zyn ook noch betekenissen van oorlog, bestaande voornaamentlyk hier in, om de geledene schade te herstellen, en onze vyanden te verjaagen en te verderven. Doch de wapenen brengen zeer weinig nutheid by, indien de zelve niet door wysheid en verstand gevoerd worden. Daarom ziet men *Pallas* doorgaans met Schild en Piek gewapend verbeelden; betekene de laatste kracht en vlugheid des verstandts.

De Spies, of Piek, betekent ook de verbreidinge van een heerlyken De Spies.

ken naam. En het was om die reden, volgens het verhaal van *Plutarchus*, dat *Lysippus* het beeld van *Alexander* daar mede vercierde, niet tegenstaande andere hem met de blixem in de hand vertoonden; meenende, dat het niet voor een korten tyd, maar voor veele volgende eeuwen zoude dienen, om de heerlyke onderneemingen en uitvoeringen van dien voortreffelyken Held te verheerlyken en onsterffelyk te maaken. En gelyk men met de Spijs of Pyl na een doel werpt of schiet, alzo betekent, op een zinverbeeldelyke wyze, de zelve de uitgestrektheid van een heerlyken naam. Doch de Ouden verbeeldden niet alleen met de Piek, of Spijs, de Koninklyke hoogheid en gezag; maar waren ook gewoon de geenen, welke zich grootmoedig in 't verwinnen van hunne vyanden hadden getoond, met de Piek of Spijs te vereeren: het welk *Plinius* mede aantoot; zeggende, dat *Sicinius Dentatus* om zyne wonderbaare dapperheid met twaalf Pieken wierd begiftigd. *Festus Pompejus* is van gevoelen, dat de Oorlogshelden met de Piek of Werp spies wierden vereerd, om daar door het voornaamste bestier des oorlogs en des ryks te verstaan; en dat het daarom ook het gebruik was de oorlogsgevangenen *sub hasta*, dat is onder de Spijs of Piek, in 't openbaar te verkoopen.

Het Zwaard.

Het Zwaard betekent, in zaaken van oorlog, verwoedheid, grouwzaamheid, verschrikkinge, vervolginge, en bedreiginge des doodts.

De Boog en Pylen.

De gespannen Boog is mede een teken des oorlogs: en de Pylen betekenen het volk, of de groote en verre uitgestrektheid van macht, als mede de lichtheid en gezwinde beweginge.

De Krans van Laurier.

Dat de Krans van Laurier het merkteken der zegenpraalenden was, en van die eenige waardige daad van onsterffelykheid hadden verricht, betoonen ons overvloediglyk de overblyffelen der Oudheid. Het is ook door de Historien kennelyk, dat de Generaals en Hoofden van de Legers der Romeinen in hunne Triomfen een Lauwerkroon aan *Jupiter Capitolinus* bragten, en de zelve aldaar by hem lieten beruften.

Palm;

De Romeinen plagten ook voorinaals aan de Zegenpraalenden, tot bewys van hunne Triomfen, de Palm te schenken; zynde dezelve het algemeene teken der overwinninge. En hoewel men den Palmboom met een zwaaren last van boven drukt om hem neder te buigen, wast hy doch geduurig daar tegen op: en daarom wilde men dat hy in gevaarlyke stryden het teken der overwinningen zoude weezen; welke niet anders als door standvastigheid des gemoedts, alle gevaaren en rampen kloekmoedig wederstaande en verachtende, konnen behaald en verkreegen worden.

en Olyf.

d'Olyf is mede een teken van overwinninge; vercierende de Ouden hunne

hunne Tropheën en opgeregte Praaltooneelen met Olyftakken, of het hoofd des Overwinnaars met een krans met Olyf bladeren omvlochten.

De goude Halsketen was by de Romeinen de belooninge en prys van dapperheid en bestendige deugd, en een teken dat de goede verdiensten niet alleen daar mede, maar ook met eer, glorie en achtbaarheid, wierden beloond. De gedenkschriften der Romeinen leeren ons, dat de Zoon van *Tarquinius Priscus*, noch een Jongeling van maar veertien jaaren zynde, zynen vyand in 't open veld aantastte, en mannelijk overwon; waarom hy ook d'eerste was, welke, op dat zyne dapperheid vereeuwigd mogt worden, met een goude Halsketen werd begiftigt: hoewel andere meenen, dat *Herfilius*, de eerste Zoon uit de getoofde Sabynsche Dochteren tot Romengeboreen, met die waardigheid beschonken wierd. Wy leezen ook, dat *Sicinius Dentatus* driestestig maal met de halsketen, en vyf-en-twintig maal met andere goude of vergulde geschenken, wierd vereerd.

De goude Halsknoet.

Het Hert, met edele gesteentens verciert, 't welk aan deze *Bulla*, of goude Keten, tot op de borst afhing, betekent dat goede raad en het heilzaam overleg uit het binnenste des herten voortspruiten. Derhalven wierden de geenen, die by de Romeinen over hunne verwonene vyanden zegenpraalden, met deze goude Keten om den hals verciert ingehaald; in welkers uiterste gedeelte, of het op de borst afhangende Hert zy waanden kruiden en balzem beslooten te weezen die de Zegenpraalenden, tegens de nydigheid en misgunst bevrydden en beschermden. *Africanus* verhaalt met byzondere opmerkinge, dat de kinderen der Edelen en vrye Burgeren deze Halscierraad en van goud droegen: maar de *Liberti*, of Vrygemaakten, vermochten de zelve niet als van zilver of koper, tot onderscheid, te draagen; in welken zin *Juvenalis* in zyne Schimpdichten zegt: *Den armen moet zich met koper vernoegen.*

en het daar aanhangende Hert met edele gesteentens bezet.

De goude Kroon en Armbanden, welke niet alleen de armen maar ook de schouderen vercierten, waren mede belooningen van loffelyke daaden en onderneemingen. Deze giften wierden voor de latere nakomelingen bewaard, op dat de jeugd daar door mogte aangeprikkeld werden om de voetstappen hunner voorouderen onvermoeijelyk na te volgen. *Titus Livius* maakt daar gewag af in zyn tiende Boek na de verkregene victorie tegens de Samniten by *Aquilonia*, en de eerste stichting en het begin der Stad Romem; te weeten, dat *Papyrius* by die gelegentheid *Sp. Nautius*, *Spurius Papyrius*, zynen Neef, vier Capiteinen, en een drom of hoop Piekeniers, met Armcierraaden en goude Kroonen vereerde; geevende aan de Hoofdmannen, Voetknechten, en Ruiters, Armbanden en Cieraaden van zilver, welke zy *Cornicula*, dat 's te zeg-

De goude Kroon, Armbanden.

gen

gen kleene Hoorntjes, noemden. En *Decius de Tribunus*, of Wachtmeester, wierd van *Aulus Cornelius Cossus*, om dat hy zekere vaste Plaats, den Romeinen toekomende, tegens de Samniten had beschermd, en der zelve Leger daar voor opgeslagen, met een goude Kroon vereerd.

En Ringen.

De Ringen wierden ook by de Romeinen voor een teken van eer en adeldom gehouden: want als *Mago*, volgens het verhaal van *Titus Livius* in zyn derde Boek van den tweden oorlog met die van Carthago, door *Hannibal* aan de Carthageners was afgezonden, om hun de bloedige nederlaag der Romeinen, in den slag van Cannas, en den grooten zegen op de zelve bevochten, bekend te maaken, verhaalt hy hun die vrolyke tydinge, en doet te gelyk een geheelen berg van goude Ringen voor hunne oogen nederstorten, welke zy van de verflagene lyken tot buit hadden gekreegen; daar by voegende, om de overwinninge dies te grooter en heerlyker uit te breiden, dat het aan nieman als de voornaamsten en edele Ridderen onder hen geoorlofd was die te draagen. En in 't einde van zyn negende Boek, na de slichting en eerste beginselen der Stad Romen, verhaalt hy, dat de verkiezing van *Flavius* tot *Adilis*, of Opziender der gemeene gebouwen, in een openbaare vergadering gedaan, by den Adel en Ridderfchap zo kwalyk opgenomen wierd, dat verscheidene onder hen de goude Ringen, en andere tekenen van eer en achtinge, nederleiden. En de welspreekende *Cicero*, in zyn vierde Vertoog tegens *Verres*, verwyf hem, dat hy in de volle vergadering des volks aan flegte, onwaardige, en verwerpelyke menschen de eertekenen van goude Ringen had uitgedeeld: by den welken *Afcenius* zich voegt; zeggende, dat de Byl, Bondels van wapenen, burgerlyke Kroon, en goude Ringen, onder 't volk tekenen van vry- en adeldom waren, en altyd met eer en voordeelinge inkomsten vergezelschapt gingen.

Den Hoed.

De oude Grieken hielden den Hoed of Muts voor een teken van Adel en doorluchtig geslagt; en derhalven vertoonden zy het hoofd van *Ulyffes* met een muts of hoed bedekt, om dat hy van vader- en moederlyke zyde van een zeer doorluchtig geslacht afkomstig was. Waarom men gemeenlyk op de Munten en Penningen der Ouden een Muts of Hoed, met het opschrift *Libertas*, verbeeld ziet.

De Diamant.

De Diamant is zonder tegenspreken de allerhardste, en door zyne flikkerende van zich schietende straalen de schoonste en volmaakteste onder alle edele gesteenten; en het geene in den zelve het wonderbaarste en aanmerkenswaardigste is, hy wederstaat met een onveranderlyke standvastigheid de felle en alverteerende vlammen des vuurs, zonder van zyne deugd en voortreffelykheid het geringste te verliezen.

Dit

Dit is ook de reden waarom hy voor het zinnebeeld van een onveranderlyke en heerlyke standvastigheid in voor-en tegenspoed word gebruikt: weshalven de Oudheid ook een bovennatuurlyke eigenschap aan hem gaf, te weeten, dat hy het hert van ydele vreeze en twyffelmoedigheid bevrydde, en den mensch nooit verleegen liet staan in zyne noodzaakelyke voorvallen, wanneer het tyd was, ook zelfs in de grootste gevaaren, om meester van zich zelven te zyn.

De Pluim betekent mede eer en adeldom.

En de Trompet, achtbaarheid, en een onstierfelyken naam.

De geborduurde Rok, *Tunica Palmata* genaamd, was een onderkleed, in het welk de Triomfeerenden of Zegenpraalenden zich gemeenlyk vertoonden; gelyk *Titus Livius* in zyn tiende Boek daar van getuigt. En *Isidorus Hispalensis* in zyn *Originum lib. XIX.* zegt, dat de geenen, welke hunne vyanden hadden overwonnen, een tabbaard plagten te krygen, die *Toga Palmata*, of ook *Toga Picta* genoemd wierd, wegens de victorien en palmtakken die daar door de weefkonst in gewrocht waren. En *Macrobius lib. II. Saturnal. cap. 6.* zegt, dat *Tullus Hostilius* de eerste geweest is die dit kleed by de Romeinen ingevoerd heeft.

De Pluim.
De Trompet.
De geborduurde Rok.

De twee eerste Basreléves verklaaren zich zelven; en met het laatste willen wy een beeld van sterkte betekenen: want de Leeuwenhuid verbeeld doorluchtig verstand en dapperheid des gemoedts, en de Knodts beleid en onvertaagdheid.

En Basreléve.

Tweede Tafereel, op een Rechter.

IN dit Tafereel vertoonen wy een Waagschaal, een Swaard, een Spiegel, een Scepter met een oog daar boven op, een bord waar op een Driehoek met het getal van 1 verbeeld staat en in hetzelfde het *Simulacrum* van de waarheid, een Wigchelroede en Heirbyl, een Seiffen, een Roede, een Slagtbyl, een goude Halsnoer, een Staf met klimop omslingerd, een groot Foliantboek daar een zegel met het wapen van de Republyk aan hangt: en op de muur, in basreléve, een vruchtdraagenden Palmboom.

Tafereel op een Rechter.

Uitlegginge van de genoemde Voorwerpen.

DE Waagschaal, gemeenlyk in de hand der Gerechtigheid gesteld, betekent dat zy de werken aller menschen weegende, aan ieder toewyft het geen hem van God toegelegd is: waarom ook de Heidenen verbeeldden, dat *Astréa* ten hemel was opgeklommen, en zich

Uitlegginge van de Waagschaal.

aldaar geplaatst hadde tusschen den Leeuw en de Schaal; hier mede betekende, dat een Rechter met een mannelijk en onbedeest gemoed, na ondervindinge en overweeginge der zaaken, d'overtreedingen der menschen, zonder aanzien van personen, behoort te straffen.

Het Zwaard. Het Zwaard betekent mede justitie en strengheid der wet. En in dien zin spreekt den Apostel, *dat de Rechter is een dienaar Gods, en dat hem niet zonder oorzaak het zwaard in handen is gesteld om die kwaad doen te straffen.*

De Spiegel. De Spiegel in de hand der Voorzichtigheid betekent verbeteringe der zeden.

De Scepter. De oude Egyptenaaren betekenden door het hieroglifiek van den Scepter met het open oog het volstrekt gezach der Rechtvaardigheid en Voorzichtigheid: welke altyd waakzaam zynde, de daaden der menschen doorzien, en het geen elk verdient hun rechtmatig doen weder-vaaren.

De Driehoek. *Plutarchus* verhaalt in zyne verhandeling van de Leere der Pithagoristen, dat de Driehoek het volmaaktste beeld der gerechtigheid is. Eenige voegen het getal van 1 in het midden, om dat men daar in de Godlyke betekenis des allerhoogsten ziet.

Het *Simulacrum* van de Waarheid verklaart zich zelve.

De Wigchelroede en Heirbyl betekenen, het eerste de geestelyke, en het tweede de waereldsche waardigheid, of Godtsdienst en Politie.

De Seiffen. De Seiffen is een zinnebeeld van kastydinge: tot bekrachtiging van 't welk wy in den Propheet *Zacharias* in 't vierde cap: leezen, dat de seiffen, die hy in zeker gezichte zag, uitgestrekt was om alle dieven, myneedigen, en lichtvaardige zweerders te veroordeelen.

De Roede. Door de Roede werd mede verstaan straffe en kastydinge tot onderhouding van goede tucht en wetten naar billikheid en gerechtigheid.

De Byl. De Byl wierd niet alleen by de Romeinen, maar ook by eenige Volkeren van Grickenland, op een zinverbeeldelyke wyze voor harde en zwaare kastydinge genomen; gelyk men op de Medailjes en Munten van Tenedos, waar van *Pollux* verhaalt, kan zien. Want als de Koning van Tenedos een wet had doen afkondigen, dat de geen, 't zy man of vrouw, welke op heeter daad in overspel bevonden wierd, met de byl ter dood zoude werden gebragt, (hebbende hy zynen eigen zoon niet gespaard om die wet, na haaren inhoud, te volbrengen) beval hy dat men die geschiedenisse op hunne medailjes en munten daar door zoude veruewigen.

De gonde Ketten. De Egyptenaaren hebben ook de *Bulla*, of gonde Ketten, met het hert daar aan hangende, aan de Rechters des volks onder hen toegepast:

past: waar door zy ons wilden vermaanen en te gemoed voeren, dat een Rechter geheel onzijdig, en zonder aanzien van staat of persoon, recht moet spreken en oordeelen, en niet anders als de zuivere en onbevleete waarheid tot zyn eenigste voorwerp en doelwit hebben.

De Staf met klimop omslingerd betekent, dat de justitie beschermt moet worden: want met de Staf verstaat men het gezag, en met de Klimop bescherminge, en dat ze altyd groenen en bloeijen moet.

De Staf
met klimop.

Het groot Foliantboek behelst de ordonnantien en placcaten van den lande.

Het Foliant-
boek.

De vruchten van den Palmboom, in het Basrelève vertoond, zyn van een evenmaatige grootte gelyk de bladeren: en daarom hebben de Ouden daar mede recht en gerechtigheid willen betekenen. Behalven dat bestaat de Palmboom uit een onvergankelyke stoffe, en veroudert of verandert niet zo ligt als andere boomen: om mede tot een voorbeeld te dienen, dat de justitie ongekrenkt en onveranderd gehandhaafd behoort te worden. Hy verliest nooit zyne bladen gelyk de Laurier, Olyf, Mirthus, en andere boomen, ten zy men ze met geweld daar van komt af te rukken, en wederstaat allerley geweld en zwaarte die hem drukt: verstrekkende tot een exempel dat de Rechters ook alzo behooren te doen; wederstaande met oprechtheid des gemoedts de geenen, welke hen met schoone woorden, giften, gaaven, of kuiperyen, van hunne plichten zoeken af te trekken.

De Palm-
boom.

Tafereel op een Rechtsgeleerden.

WY verbeelden in dit Tafereel een Pleisterbeeld van *Mercurius*, staande op een vierkante steen of *basis*; hebbende in d'eene hand zyne gulde en met slangen omslingerende *Caduceus*, en in d'andere een Olyftak. Zyn hoofd en voeten zyn met vleugels voorzien. Hier benevens plaatsen wy een *Sphinx*, mede van pleister. Verder een Swaard en Schild, een Lier of Harp, een brandende Lamp, een Inkkoker met pennen en een rol papier, een Zift, eenige Boeken van de voornaamste Wetgeevers en Rechtsgeleerden, als mede den Bybel. In een kleene Vaas of Pot planten wy een Irias of twee. Boven aan een ring hangen drie Kranffen; de eene van laurier en klimop, de tweede van ceder en mirth, en de derde van eikebladeren. Op de muur, of in een kleen Tafereel, vertoon en wy, in basrelève, de fabel van *Minerva* die uit het hoofd van *Jupiter* word gebooren.

Tafereel op
een Rechts-
geleerden.

Uitlegginge van de Voorwerpen.

Uitlegginge van *Mercurius* op de vierkante steen staande.

M*ercurius* betekent de nadruk der woorden en kracht der welsprekendheid; waarom de Oudheid hem voor den Boode en Tolck der Goden hield.

De vierkante Steen, op welke hy staat, beduidt de achtbaarheid en standvastigheid der wetten, en regelen, om door de zelve na behooren te spreken: en daarom wierd *Mercurius Tetragnos*, of vierkant, dat is vast en wys, geheeten.

De Roede of *Caduceus*.

Als mede de Slangen om de zelve.

De Staf of *Caduceus* van *Mercurius* geeft te kennen, dat de tegenstreevige en hardnekkige geweldnaryen zich moeten buigen onder de wetten en vloeiende aangenaamheid der welsprekendheid. Door de Slangen, om de gulde roede gesslingerd, geeft de Oudheid ons te verstaan, dat de welsprekendheid door schrandereid en voorzichtigheid verzeld zynde, de menschen gemakkelyk tot de reden kan overbrengen.

Eenige willen ook zeggen, dat de gulde Roede, in de handen van *Mercurius* gesteld, heerlykheid en voortreffelykheid van eerampten betekent; waar mede die geenen behoorden verciert en beloond te worden, welke tot welstand van hunnen evenmenschen en 't gemeene best de gaaven der welsprekendheid, aan hen als een heerlyk talent van God mede gedeeld, ten voordeele konnen en weeten te besteeden.

De Olyftrak.

Door de Olyftrak, in zyne hand, wordt de vrede verstaan; also de Ouden van meeninge waren, dat door deszelfs tusschenkomst de vershillen, die partyen onderling met malkanderen hadden, beslegt en afgedaan wierden.

De Vleugels aan hoofd en voeten.

De *Sphinx*.

De Vleugels aan hoofd en voeten worden hem toegevoegd om daar door de vaardigheid en kracht der welsprekendheid te betekenen.

De *Sphinx* geeft te kennen, dat geene zaak zo geheim en verborgen is, welke niet door de scherpeid des oordeels en verstandts van een Rechtsgeleerden onwedersprekelyk klaar den menschen voor oogten kan gesteld worden.

Het Zwaard en Schild.

By de gelykenisse van de Rechtsgeleerdheid stelt men het Zwaard en Schild: want gelyk de krygsman daar mede zyn leven beschermt, en zynen vyand kwertst; also houd de Rechtsgeleerde door de bewysredenen en welgegronde besluiten zyne goede zaak staande, en zet de tegenstrydenden te rugge.

De Lier of Harp.

De oude Romeinen betekenden met de Lier of Harp een mensch van groote geleerdheid en oordeel: want de Lier is uit verscheidene stemmen.

en snaaren te samen gevoegd, en doet ze altemaal zeer geestig overeen komen; 't welk de Rechtsgeleerde ook schynt te doen, als hy de verschillendheid der zaaken aan de reden onderwerpt, en de strydende partyen daar door met malkander doet vereenigen. Van gelyken wierd door de Lier of Harp te kennen gegeven, dat alle *harmonien* en overeenstemmingen uit verschillende en ongelyke accoorden bestaan; en dat de menschen van strydende wille en geneigdheden by malkanderen vergaderende, door een goede vereeniging een voortreffelyke gedaante van regeeringe onder hen kunnen instellen, en tot de nakomelingen doen overgaan. En gelyk *Plato* in zyn *Thimaeus* de ziel een *concert* en zoete overeenstemming noemt, zo mag de eendragt wel met regt de ziel van den staat genaamd worden. De Grieken en Romeinen zeggen, dat de Lier ten deele door *Mercurius*, en ten deele door anderen uitgevonden is.

Indien iemand geneegen mogt zyn om te weten wat fatsoen en gedaante de Oudheid aan haare Harp gaf; die moet weten, dat ze gelyk als twee hoornen by malkanderen was geboogen, hebbende een ronde buik, en boven aan een handgreep. Men verhaalt, dat ze niet meer als drie snaaren had, welke zeven toonen, die een volkomene *harmonie* maaken, konden uitleveren. Deze drie snaaren waren aan de zelve, na het voorbeeld der drie getyden van 't jaar, gegeven; vermits de Egyptenaars niet meer als drie getyden, als zomer, winter en lente, elk van vier maanden, kenden; en dat zy de Cantus aan de zomer, de Bas aan de winter, en de Alt aan de lente, toeëigenden. Anderen zeggen, dat het zelve was ten opzichte van den mensch, wiens ligchaam uit vier elementen, en de ziel, ten aanzien van haare werkinge, uit drie bestaat; maakende also het getal van zeven: welke by malkanderen gevoegd zynde, een volkomene *harmonie* uitmaaken.

De duisternisse vlied, als het licht van waare kennisse en verstand De Lamp. komt te schynen. Daarom word de Lamp menigmaal voor de werken, die men by het licht van de zelve verricht, genomen: want het nachtwaaken is tot de studien en naarstige overdenkingen, ten aanzien van de rust en stilheid, zeer nut en eigen: waarom ook de Grieksche Dichters aan de nacht een naam gaven, welke zo veel als verstand, wysheid en vreugd aanbrengeende betekent, ter oorzaak dat de geest alsdan zeer vaardig en bekwaam is om zich met naarstige studien en overdenkingen te oeffenen. Derhalven word onder de Studenten dit spreekwoord gevonden, *plus olei quam vini*, dat's te zeggen, dat hy meer in oly als in wyn heeft verteert: verstaande daarmede, dat hy meer dernaarstigheid en arbeid met de zinnen heeft gedaan om de weetenschappen te verkrygen, als

mer wandelen, slemmen, of andere dastelheden. *Epicharmes* plagt te zeggen: indien iemand van groote zaaken wil onderregt en geleerd worden, die moet de nachten tot zyn gemak niet spaaren.

De Inktoker,
Pennen,
en een rol
Papier.

De Zeef.

De Egyptenaaren verstonden door een Inktoker, Pennen, en een rol Papier al 't geene waar mede men de konsten en weetenschappen verbeeldde.

Met de Zeef gaven de Egyptenaaren, op een zinverbeeldelyke wyze, de vruchtbaarheid der onderwyzingen in konsten en weetenschappen te kennen. Verders verstonden zy door de Zeef de Schryvers der heilige en verborgene zaaken: want gelyk de Zeef het goede van 't kwaade onderscheid, zo wisten hunne Rechtsgeleerden, die ook Priesters genaamd wierden, de dingen, welke tot de dood of het leven geleidden, door hunne voorzichtige wysheid van malkanderen te scheiden; gebruikende zy het woord Zeef tot een spreekwyze, om daar door waachtige en bekende dingen te verbeelden. Anderen zeggen, dat door de Zeef een man van groote wysheid, verstand en volmaaktheid, welke van Goddelyke en menschelyke zaaken met een gelyke scherpheid en klaarheid van oordeel grondig weet te spreken, word betekend. En gelyk dit werktuig de bloem van de zemele onderscheid, maakt ook alzo de kennisse, het verstand, en de ondervindinge der dingen ons bekwaam om het goede van 't kwaade, en rechr van onrecht, t'onderscheiden: weshalven *Virgilius* het zelve met groot regt in 't eerste Boek van zyne *Georgica*, *Mystica Vannus Jacobi*, de zinverbeeldelyke wann van *Jacchus* genoemd heeft. Eenige brengen het voorstel van den Filosoof *Antisthenes* hier by wel te pas; welke zeide, dat het een groote dwaasheid was het koom van 't kaf niet te kunnen scheiden: waar mede hy de geleerde en voordeelige burgers van de ongeleerde verstond.

De Boeken.

De voornaamste Boeken, uit de welke de Rechtsgeleerden hunne gronden putten of trekken, zyn onder de Grieksche Auteuren *Solon*, *Lycurgus*, *Demosthenes*, en *Isoorates*: onder de Romeinen, *Cato*, *Cicero*, *Hortensius* en *Cesar*; der zelve *Leges* & *Orationes*; 't *Corpus Byzantinum*, en 't *Corpus Juris* of *Justinianéum*, 't welk *Theophilus* en *Dorotheus*, Raadtsheeren onder den zelve Keizer *Justinianus*, uit een reeks van oude Rechtsgeleerden te samen hebben gesteld: onder de Spanjaarden *Didacus Coeverruvias*, *Francisco de Salgado*, welke Secretaris van *Philippus* den Tweden is geweest, en *Ferdinandus Vasquius*: onder de Franschen *Jacobus Cujacius*, en *Marcus Antonius Muretus*: onder de Hoogduitschers *Contsius*, en *Carpsovius*: en onder de Nederlanders *Hugo de Groot*, en *Groenewegen* &c. doch voor al den Bybel niet te vergeeten.

Het

Het kruid of de bloem *Irias* is een zinnebeeld der welspreekendheid; dewyl de oude en voortreffelyke Poeët *Homerus*, willende de Afgezanten der Troyaanen, en der zelve aangenaame en vloeiende welspreekendheid, te kennen geeven, hen verbeeld de bloeiende *Irias* gegeeten te hebben: willende daar mede te verstaan geeven, dat zy in de konst en geduurige oeffening der zoete, aangenaame, en bevallige welspreekendheid grondig onderweezen en geleerd waren; om dat deze bloem door veele en verscheidene koleuren, die zy van de natuur heeft ontvangen, de hemelsche *Iris* of Regenboog niet ongelijk is, welke by de Oudheid voor de Godinne der welspreekendheid word gehouden.

De bloem
Irias.

De Krans van laurier met klimopbladeren doorvlochten, betekent dat men de Rechtsgeleerden om d'uitsteekendheid van hunnen heerlyken arbeid en verstand met die kroone ter gedachtenisse by de nakomelingen heeft willen vereeren: want de Ouden verstonden door de Laurier een natuurlyke kracht en vruchtbaarheid des verstands, en door de Klimop de konst en naarstigheit welke de Rechtsgeleerden door geduurige oeffeninge en arbeid verkrygen. Want gelyk de Klimop, een slegt en teer gewas zynde, altyd nederig langs de aarde kruipt, brengt zy het door haaren geduurigen en onvermoeiden arbeid eindelyk zo verre, dat zy zich aan boomen of gebouwen vast hegt, en langs de zelve gestadig opklimt, tot dat zy ze in hoogte overtreft, en hunne opperste toppen, gelyk als zegenpraalende, te boven gaat.

De Krans van
laurier en
klimop.

Het zal den Rechtsgeleerden niet onaangenaam zyn, dat wy hun ter eeren by de Laurier en Klimop noch de Ceder- en Mirthuskrans voegen, om hunne naamen en geheugenisse daar door te vereeuwigen; dewyl men gemeenlyk van deftige, uitmuntende, en welspreekende mannen, welke veele verdiensten hebben, met *Persius* en *Horatius* kan zeggen, *Cedro digna locuti*, dat ze dingen hebben gesproken die waardig zyn dat ze in Cederenhout gesneeden werden, dat is te zeggen, dat ze eeuwigduurende mogen weezen: want de Ceder is, onder alle boomen, het zinnebeeld der eeuwigheid, om dat hy niet verrot, noch door oudheid vermolmt. En daarom wierd ook de Arike des Verbondts van cederenhout gemaakt. De Mirthus betekent een verstand met allerley gaaven verciert.

De Ceder en
Mirthus.

Onder de Kranissen, waar mede de Romeinen de gewoonte hadden van de hoofden der Wetgeeevers en Rechtsgeleerden te verciereen, was die van Eikenbladeren in zeer groote achttinge, om dat daar mede de behoudenisse der stad en burgeren wierd betekend. Men geeft daar verscheidene redenen van, waarom en uit wat oorzaake die Kroonen van den

En Eiken-
krans.

den Akerboom gemaakt wierden. Want eenige verhaalen, dat in den beginne de Arcadiers het eerst daar mede vereerd wierden, ten aanzien der oudheid van hunne orakelen. Andere zyn van meeninge, dat het is om dat de zelve aan *Jupiter*, die voor den Patroon van het Dodonische Orakel en den Bewaarder der Steden wierd gehouden, was toegewyd; en dat het daarom ook zeer billik was, dat die geen, welke eenige burgers, 't zy door wapenen of in rechten, uit nood en naakenden ondergang verlost hadde, gekroond wierd met de bladeren van dien Boom, welke aan den Beschermgod van alle Steden eigen en toegewyd was. Andere zyn van gevoelen, dat de Akerboom het eerst onder alle planten geschaapen is, en dat zy de eerste voedster der menschen en stoffe der orakelen is geweest. Men vind noch ten huidigen dage zekere Medailje met dit Dorische opschrift, *ΠΗΛΙΩΤΑΝ*, verbeeldende wyders een Arend die de blixem met zyne klauwen vertreed, en twee takken van een Akerboom by malkanderen geboogen in de gedaante van een krans; 't welk buiten twyffel de Munt der Epiroten zal zyn geweest, betekenende den Aker van Chaonia en de Dodonische Orakelen.

Met Basreléve.

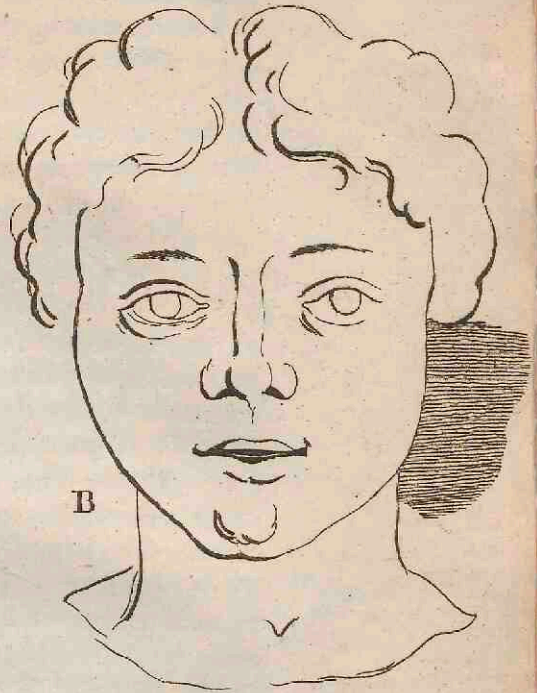
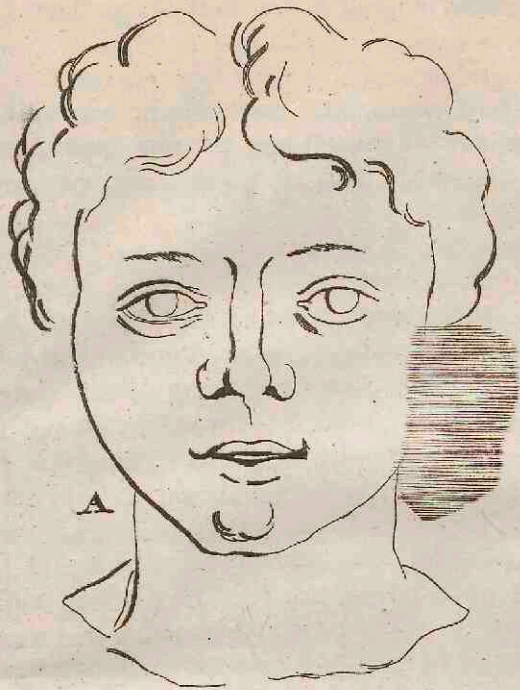
Met *Minerva*, die uit het hoofd van *Jupiter* word gebooren, verbeelden wy den aart en de leevende werkzaamheid des verstandts, en der wysheid en kennisse; zonder welke noodwendige gaaven niemand tot den top der Rechtsgeleerdheid kan geraaken. Zy betekent ook ryphheid en voorzichtigheid in raadslagen. Daarom zeggen eenige, dat *Jupiter Metis*, dat is te zeggen, raad en voorzichtigheid, verstond, en daar na *Minerva* baarde: want alle de geenen, welke de achttinge van wys en verstandig te zyn trachten te verkrygen, kunnen niet anders als door den weg van ryp overleg en raad tot het heerlyk gebouw der voorzichtigheid geraaken.

Tafereel op een Godtsgeleerden.

Tafereel op een Godtsgeleerden.

WY verbeelden in het zelve den Bybel, of de H: Schrift; een klein Autaar; een brandende Lamp; een Borstharnas; een Zwaard; twee Pylen; een Trommel; een kleene Tafelschel; een Harp; een Koel- en een Rookvat; een Zees; een mudde vol Koornayren; een korf met Brood en een klomp Deeg; een zoutvat met Zout; een witte linnen Gordel; een bondel Vlas; een Rad van een wagen; een Zaphiersteen, in een ring gezet; een Olyftak; een blad Papiers, waar op drie cirkels, door malkanderen gevlochten, in den omtrek van een grooter rond of cirkel begreepen, getekend staan; en op het zelve blad, een

een weinig laager, een evenmaatigen Driehoek, en daar benevens een vierkant. In een klein Tafereel ziet men een Landschap geschilderd, waar in onder anderen een Steenrots, een Palm-, en een Cederboom, en een Berg, waar uit een meenigte van water springt, vertoond worden. Op de muur verbeelden wy in Basrelève een Olifant, welke zyne snuit om hoog na den hemel heft; een Oijevaar, en een Haan. Maar voor al dient het vruchtbaare Mostertzaad niet vergeeten te worden, waar van wy een spruit, in een pot of vaas, benevens de andere voorwerpen op de tafel nederzetten.

Uitlegginge van de bovengenoemde Voorwerpen.

A *Damantius* en anderen geeven ons te verstaan, dat het gezag en heerschappy van de geheele waereld, met al het geene wild en woest daar in gevonden werd, zich onder de Godtsdienstigheid en haare gezonde leere moet buigen, en geheel en al onderwerpen. Verderre verklaring over den Bybel te doen vinden wy niet noodig; also zulks by de meeste volkeren, zo wel van grooten als kleenen staat, genoegsaam bekend is.

Het Autaar word voor een zinbetekening van godvruchtigheid tot God gehouden; waar van ik verder in dit Twede Deel pag: 190 en 191 heb gehandeld.

Uitlegginge van het Autaar.

Plutarchus vergelykt de Lamp by het ligchaam, in het welk de ziel gehuisvest is; en het stralende licht by de krachten des verstandts. Doch in de H: Bladeren vinden wy veelmaals, dat de Leeraars en Onderwyzers der konsten, weetenschappen, en geheimenissen, door de lamp verstaan worden, welke de Heer vermaant op den kandelaar te zetten, om alle duisternisse te verdryven, en alle de geenen, die in 't huis zyn, tot verrichting van hunnen arbeid en beroep te verlichten. En op een andere plaatse zegt hy, dat men het licht niet moet verbergen, maar voor ieder een in 't openbaar op den kandelaar zetten. En indien het licht zelve, gelyk *Scholasticus* in zyn *Climax* daar van spreekt, zich in duisternisse komt te veranderen: wat zal de duisternisse uit de natuur, dat is te zeggen, menschen die geen kennisse van God hebben, in haaren staat van onweetendheid niet bedryven? Anderen verstaan weder door het licht het Evangelium; anderen, *Johannes* den Dooper, die ook een brandende lamp genaamd word. En zeker, de Propheeten waren mede lampen, maar donker brandende; om dat zy, gelyk als door raadfels, en onder den dekmantel der verborgendheid, spraken. Maar de *H. Johannes* heeft ons gelyk als met de vinger onzen Zalig-

De Lamp.

maaker aangewezen. *Eucherius* zegt, dat de H: Schrift door de lamp menigmaal onze goede werken betekent; en dat daarom het Evangelium zich van deze wyze van spreken bedient: *Laat uw licht schynen, op dat ze uwe goede werken daar door mogen zien.* Maar het licht of vuur verbeeld ook menigmaal, op een zinbetekenende manier, aandacht en godvruchtigheid. Indien de aardsche dingen ons met de hemelsche op eenigerhande wyze kunnen doen overecnstemmen, en gelyk als vereenigen, is 'er niets in de geheele natuur 't welk meer met ons verstand en geest overeenkomt als het zelve; dewyl het helder en klaar is, alles verlicht, en ons gemeenzaam met *God* doet wandelen.

Het Borst-
harnas.

De Filosoof *Antisthenes* van het Borstharnas sprekende, zeide gemeenlyk, dat de deugd een onveranderlyke beschutster was, om dat zy nooit kon verlooren gaan: want de wapens van wysheid en verstand zyn duurzaam en standvastig by de geenens welke daar mede bekleed, en ten regten aangedaan zyn. In welken zin ook den Apostel *Paulus*, zyne Gemeente vermaanende, zegt, dat zy haare herten en zielen zoudt wapenen met het schild en harnas des geloofs, op dat zy de vuurige pylen des Satans en zyne werktuigen daar op vermorzelen en verbryzelen konden. Dit komt met de meeninge van den voortreffelyken Poët *Horatius* zeer wel over een, wanneer hy zegt: *Qui pectus præceptis format amicis*: dat is, die zyn borst met deugdzaamelissen, en vriendelyke vermaaningens, stichtelyk bezielt.

Het Zwaard.

Den H: Apostel *Paulus* zegt, dat het woord des Heeren werkzaam en leevendigmaakende is, scherper en doordringender als een tweefnydend zwaard, het welk herten en nieren verkwikt: betekende het zelve, dat, gelyk de steen in de nieren voor de Geneeskunde een ongeneesselyke kwaal schynt te wezen, het woord des Heeren nochtans den harden steen onzer ongeloovigheid tot bekeeringe weet te bereiden, en te geneezen. Want eer onze Zaligmaaker uit den hemel was nedergedaald, om onze zwakheden te geneezen, was dat zwaard onder de menschen niet te vinden, en het vleesch met geene begeerlykheden tegens den geest aangedaan: maar door zyne komste op der aarde hebben wy geleerd 't geen aan den geest en het vleesch eigen was; en zyne leere heeft, als een uitgetrokken tweefnydend zwaard, den geest van het vleesch afgezonderd, op dat wy hier namaals een geheel geestelyk leven mogten leiden, hebbende ons voornaamste doelwit niet in het vleesch, maar in den geest; achtende de vergankelykheid des vleesches voor een groot gewin, als wy door den geest het eeuwige leven mogen verkrygen.

De Pylen.

De Propheet *David* zegt in den 127sten Psalm: *Gelyk de pylen zyn in de hand der krachtigen, zo zyn de kinderen der geener die God vreezen.* Meenende *Eucherius*, dat hier door de Apostelen en hunne

hunne zending in alle landen moct verstaan werden; vermits zy alle landen der aarde doorwandele, met de leere van *Jesus Christus* de herten der menschen, als met een vluggen pyl, hebben doorboord, en de zelve uit de duisternisse tot het zaligmaakende licht des levens overgebracht. Want door de pylen word in verscheidene plaatsen der H: Schriften het woord *Godis* verstaan, 't welk onze herren vermurwt, en de herren en zielen als een tweefnydend zwaard doorboort.

In de H: Bladeren vinden wy, dat *God* beveelt zynen lof met *Tamboeren en Trommels* te verkondigen. En de Kerkenleeraar *Gregorius*, in het zesde boek zyner Zendbrieven aan *Athanasius*, geeft op een zinverbeeldelyke wyze, door den trommel, de tederheid der onthoudinge te kennen: want, zegt hy, gelyk de stoffe, waar van de trommel gemaakt is, te weten het hout en vel, lang te voren bereid en bekwaam gemaakt is om geluid en geschal daar mede te maaken: zo moet ook de mensch door oeffening der deugd en godvruchtigheid trachten *God* zynen Schepper te danken, en hem met verheffing van zyne stemme voor alle zyne beweezene weldaaden looven en pryzen.

De Trommel.

De Klokjes en Belletjes, welked' Opperpriester, na 't bevel van *Moses*, onder zyne kleederen gehouden was te draagen, betekenden, zinverbeeldelyk, de verkondiging van *Godis* woord. Want in het 28de Cap: van *Exodus* was het den Opperpriester bevolen goude klokjes en belletjes aan den zoom zyner kleederen te draagen, op dat men door het klinken en geluid der zelve zoude kunnen hooren als de Hoogenpriester in het H: der Heiligen zoude ingaan, en daar weder uit komen: willende daar mede te verstaan geeven, dat de edienaars des *Goddelyken* Woordts des Heeren wet en bevelen altyd in den mond moeten hebben, om te bestraffen, te vermaanen, en te vertroosten, na maate dat het de zwakheid en zonden des volks vereischen.

De Klok.

De Harp verbeeldde in voorige tyden allerley konsten en deugden: en *Eusebius* meent, dat de zelve haare benaaming heeft van een Grieksch woord, het welk zo veel betekent als iemand in treffelyke en heerlyke wetenschappen onderwyzen. En zo hebben de Gezangen van *Orpheus* en *Proclus* onder de Heidenen, en die van *David* onder de Jooden, het volk des Heeren krachtiglyk vermaand godvruchtig en stichtelyk te leeven: gelyk men aan *David* verder toeëigent, dat hy de menschen door de *harmonie* en het zoet geluid van zyn snaarspel, en de lieffelyke en stichtelyke woorden, van

De Harp.

de ongebondenheid der zeden tot een beter leven, en tot de zoete regelen van het burgerlyk leven en de samenwooninge heeft overgebracht.

Koel- en
Rookvat.

De Egyptische Priesters betekenden met het Water en Vuur, te weeten, het Koel-en Rookvat, dat men van vlakken en vuiligheden was gezuiverd; ja zelfs dat men van de donkere schaduwen der onweetendheid, door middel van de zuivere leere, verlicht en verbeterd was: want door het water worden de vlakken gezuiverd; en het vuur volbrengt het geen daar van noch mogt overgebleeven zyn. Waarom ook de Ouden de gewoonte hadden, dat zy van de begraaffenisfen wederkomende, zich met water zuiverden, en met kostelyke speceryen berookten, meenende door dat middel van alle stank en onreinigheid gezuiverd te zyn: want de speceryen en het kostelyk rookwerk, op het vuur gelegd, verbeelden, op een zinbetekenende wyze, het gebed en de Godlyke leere, gelyk *Hesychius*, Biscop van Jerusaleem, daar van schryft.

De Zeef.

De Egyptenaaren hebben aan de Zeef, op een zinverbeeldelyke wyze, de vruchtbaarheid der onderwyzingen in konsten en wetenschappen toegepast. Anderen hebben ook door dit zinnebeeld het einde en uiterste deel van alle dingen te verstaan willen geeven: want door de geduurige oefeninge van ons zelven te ziften geraaken wy eindelyk tot de hooge wysheid van ons zelven te kennen, en daar door stil, gerust, en volmaakt te leeven; bespiegelende met naarstigheit het voorleedene, tegenwoordige, en toekomende, om deze algemeene lesse daar uit te trekken van zich in voorspoed niet te verheffen, noch in tegenspoed ongeduldig en kleinhartig te zyn; en wat voor uitkomst onze onderneemingen hier op aarde mogen hebben, dat wy de zelve met lydsaamheid en een standvastig gemoed van den Bestierder aller dingen zonder murmureeren blydelyk ontfangen.

Het Koorn.

De Egyptenaars noemden Leere en Onderwyzinge SBO; het welk vertaald zynde, rykelyk leven, of al't geene tot het gebruik van ons leven noodzaakelyk is, beduid: willende daar mede te verstaan geeven, dat de studien en het verkrygen der wetenschappen vereifchten dat men alvorens van tydelyke goederen wel voorzien zy. Van welke meeninge *Aristoteles* mede schynt te zyn geweest; zeggende, dat die geenen, welke van tydelyke goederen bezorgd zyn, hunne betrachtningen tot de wysbegeerte behooren te keeren. En de woorden van *Zacharias*, een man van groot aanzien en gezag onder de Hebreën, zyn zeer aanmerkenswaardig: *Indien gy meel hebt,* zegt

zegt hy, zult gy de wet kunnen leeren: indien gy de kennisse der wet hebt, zult gy geen meel van doen hebben. Want de Hebreëen verstonden door de wet, kennisse en weetenschappen; en door het meel, koor en al't geene verder tot het menschelyk onderhoud noodig is: maar ik ben van gevoelen, dat dit beter met de wysheid der Egyptenaaren zal overeen komen, indien wy aan het voedsel der ziele en de vruchtbaarheid der gezonde leere toepassen 't geen anderen aan het onderhoud van 't vergankelyk ligchaam hebben willen toeschryven. Want men houd het daar voor, dat de korf met ongezuurde Brooden, welke *Aaron* en zyne Zoonen alleen moesten offeren, gelyk wy in *Leviticus* leezen, op een zinverbeeldelyke wyze de tonge of het woord, of, om klaarder te spreken, de eeuwige en hemelsche welsprekendheid betekende. Want gelyk het brood het voedsel en onderhoud des ligchaams is, alzo voed de wet en het woord des Heeren de sterking en verkwikking onzer ziele ten eeuwigen leven. En dewyl het vleesch doorgaans, niet alleen van de Egyptenaaren, maar ook van alle volkeren welke de waare kennisse der oudheid en weetenschappen beminnen, voor de leere en onderwyzinge werd genoomen: aan wien behooren wy dan meerder verplichtinge van dankbaarheid te hebben, als aan den geenen welke door zyne volmaakte leere en welsprekendheid de oogen onzes verstandts geopend hebbende, de oorspronk en de fonteyne van alle overvloed en volmaaktheid is? In dien zelve zin betekenden ook de twee Brooden, de *Brooden der Eerstelingen* genaamd, van twee tiende deel van fyn geheeven meel, welke de Heere in *Leviticus* 23 Cap: beveelt aan hem tot een nieuwe offerhande te offeren, de *Wet* en het *Evangelium*. En eindelyk, onze Zaligmaaker verklaart dit hierogliphick verder, als hy van den Duivel in de woestyne gevoerd zynde, en de zelve hem verzoekende, antwoord, dat de mensch niet alleen leefde van den broode, maar van het woord dat uit den mond des Heeren voortkomt.

De Brooden.

In de Broodbakkery heeft het Zuurdeeg de laatste plaats niet, heb-
bende in de H. Schriften verscheidene beduidingen: maar wy zullen
daar van neemen 't geen tot ons oogmerk dient. Men zegt, dat
onder andere zinnebeelden het zuurdeeg, of de zuurdeeffem, de men-
schelyke weetenschappen betekent. Nu is het doorgaans bekend, dat
de weetenschappen gemeenlyk in menschelyke en Godlyke onderschei-
den worden. De menschelyke weetenschappen zyn die, welke aan de
verscheidenheid der woorden onderworpen zyn: de Godlyke zyn be-
stendig, eeuwigduurende, en onveranderlyk; en voor zo veel dat
deel betreft, hebben zy veel van de Godlykheid: want het geene eens
vol-

Het Deeg.

voltricktelyk rechtvaardig is, (ik spreek van het volmaakte,) blyft altyd rechtvaardig. Het vuur, dat eens verwarant, hout nooit op van te verwarmen zo lang als het vuur is. De eeuwige voorzienigheid, zo wel als het bestier van alle geschaapene dingen, heeft nooit einde: en op die wyze is de Natuur, de *Philosophie*, de *Moraale* of Zedenkunde, en de *Theologie*, zeer gelykformig met de Godheid. Maar de *Grammatica*, *Rhetorica*, en *Dialectica* noemt men menschelyke weetenschappen: waarom de zuurdeesslem, gelyk *Origenes* zegt, by de offerhanden niet word aangenomen. Want door de zuurdeesslem verstaan de Godtsgeleerden de menschelyke weetenschappen, welker stoffe en kracht alleen in woorden bestaat. Zy zyn evenwel behulpmiddelen; vermits de zuiverheid der taal, welke de *Grammatica* ons leert, ons de schoonheid, kracht, en deftigheid der welspreekendheid aantoot, welke wy door het middel van de *Rhetorica* verkrygen: en de wyze van redenceringen en tegensprekingen, in de welke ons de *Dialectica* onderwyft, is het hulpmiddel tot allerley weetenschappen.

Het Zout.

De Filosoofphen zeggen, dat alles uit de ingewanden der aarde door het zout word voortgebracht, en zyne wasdom heeft. Desgelyks hebben de Theologanten, op een verborgene wyze van spreken, de vruchtbaare leere des Evangeliums by 't zout vergeleeken; brengende daarom by het 13 Cap: van *Leviticus*: Gy zult alle offerhanden, welke gy den Heere zult offeren, met zout besprengen. Even als of *Moses* hadde willen zeggen: in alle uwe leere, het zy onderwyzinge, vermaaninge, of bestrafing, zult gy de H. leere der Apostelen navolgen: want na 't zeggen van onzen Zaligmaaker zyn de Apostelen het zout der aarde. In 't 24 Cap: van *Leviticus* leezen wy van gelyken, dat het geboden was het zuiverste rookwerk op de twaalf toonbrooden te leggen; het welk de 70 Overzetters zout hebben vertaald, om daar door de leere der Apostelen te betekenen. Want gelyk men al het vleesch, tot onderhoud onzer ligchaamen, met zout bekwaamelyk toeberaid en smaakelyk maakt: zo brengen ook, na 't zeggen van *Hesychius*, alle woorden van leere en vermaaninge in onze zielen een reuk en smaak der Godlyke wysheid; waar door onze goede werken, als hoop, geloof, en liefde, ten eeuwigen leeven vermenigvuldigd werden, en vruchten voortbrengen die God behaagelyk en aangenaam zyn.

De Linnen
Gordel.

Wy leezen in de H. Bladeren, dat God door den mond van den Propheet *Moses* bevolen had, dat de Priesters des Ouden Testaments onbevlekt van leven, en in hunne zeden onberispelyk voor de ooggen des Heeren ende der Gemeente moesten wandelen; op dat zy het volk *Godts* door hun voorbeeld van kuisheid, godvruchtigheid,

en

en oeffeninge van goede zeden mogten voorgaan, en hunne lendenen gelyklaam, als in die plichten beslooten, altyd werksaam houden, om op de paden van *Godts* wegen onophoudelyk en zonder omzien voor te gaan. Het zinnebeeld van den witten linnen Gordel, waar mede zy na de lessen van *Moses* hunne lendenen gehouden waren t'omgorden, geeft ons daar van een klare getuigenisse; vermits daar door te verstaan wierd gegeven de allerheiligste en verborgen leere, waar mede zy hunne toehoorders, ende de kudde, hun aanbevolen, met alle zuivere en onbevleete handel en wandel, gelyk als Leeraars van *Godts* Kerke betaamt, geduurig, als een leidsterre, moesten voorgaan. De zelve beteekenisse had ook de Gordel, waar mede aan den Propheet *Jeremias* bevolen was zyne lendenen t'omgorden; gelyk *Cyrellus* in zyne nagelaatene schriften en verhandelingen wydoopig daar van spreekt. En dewyl die Gordel van wit linnen was toebereid, dünkt het ons alhier niet ongevoegelyk te zullen komen, indien wy van de eerste stoffe, waar af de zelve gemaakt was, te weeten het Vlas, het een en 't ander naauwkeuriglyk verhandelen.

't Is kennelyk, dat het zaad van 't Vlas in den akker gezaaid zynde, in korten tyd groen, als het gras uit de aarde, komt op te schieten; en na dat het gebloeid en weder zyn zaad gezet heeft, plukt men het nochmaals. Men laat het een tyd lang in 't water leggen om te rotten, en daar vervolgens wederom uit neemen, om op het veld van de heete stralen der zon opgedroogd te werden. Men breekt en slaat het van alle kanten, tot dat het, verzagt zynde, werd gekamd en gehekeld, en daar na tot gaarn gesponnen: maar alvorens men het zelve tot een webbe linnen bereid, word het door een sterke loog opgekookt, tot een webbe gemaakt, en sneeuw wit gebleekt, om ons daar mede te bekleeden, en voor het aangezicht des Heeren te verschynen om hem t'aanbidden. Doch voor al dienen de Leeraars van *Godts* verbond op alle deze dingen wel zorgvuldiglyk acht te geeven, en zich, als ook de gemeente, geduurig voor ooggen te stellen wat moeite aan dit kruid, het welk een zinnebeeld van een heilig en onbevleete leven is, werd aangewend. Want zo haast als wy, van aarde gebooren, op deze wacrelde komen, brengen wy de bloem van onze jonkheid met speelen, en andere onnutte dingen, door. Wy moeten ons dan door de Meesteresse der konst en weetenschappen met kracht en geweld daar van onttrekken, en uit den poel der verdurvendheid en onweetendheid, door onzen geduurigen arbeid, tot de stralen der weetenschappen uitworstelen, en ons

Het Vlas.

ge-

geduurig kammen en oeffenen; op dat de harde basten en schillen van ons verduisterd verstand afvallende, wy den draad van een heerlijk en onbevlekt leven, door allerley treffelyke konsten en wetenschappen verlicht, mogen aanvangen, en door alle scherpe loog van tegenspoed en beproevingen het witte kleed der heerlijkheid verkrygen. En gelyk het vlas zeer ligt wast, en in korten tyd aangekweekt kan worden: zo kan men ook de deugden en wetenschappen heel gemakelyk erlangen als wy daar toe begeerig zyn, en den akker onzer herten zeer naartig daar toe zoeken bekwaam te maaken. *Hesychius* hier van uit de H: Schrift spreekende, zegt, dat het vlas de nietige en broosche voorneemens der stervelingen, en den draad van den wille des allerhoogsten, welke ons bestendig en onveranderlyk byblyft, betekent: weshalven het de plicht der Leeraaren is door ninnen geduurigen arbeid en zorg ons het vlas in handen te geeven, om daar van, na hun voorbeeld, een kleed der goede werken en onvergankelykheid te spinnen, en voorzichtiglyk te bereiden.

Het Rad. Veele werden onder de Geleerden gevonden, welke, op een zinverbeeldelyke wyze, door het Rad van den wagen de Leere der *Theologie* betekenen; vermits het rad met zyn uiterste punt van 't rond de aarde alleen raakende, het overige gedeelte van 't zelve altyd om hoog blyft: dat ook alzo onze ziele, door de vreeze *Godts* geleid werdende, zich gestadig, boven al 't geene dat aardsch is, hemelwaarts tot *God* moet verheffen. Aldus worden de Godtsgeleerden, en de plichten der zelve, zeer wel by zulk een rad vergeleeken; te weten, dat zy de nederige en aardsche gedachten verlaatende, altoos het hemelsche moeten betrachten.

De Saphiersteen. In oude tyden, zo wel als ten huidigen dage, is de Saphiersteen in zeer groote achting gehouden: want het is zeker, dat door zyne zinnbetekenis het opperbewind en Priesterschap wierd verbeeld. Eenige willen deze reden daar van geeven, dat deze steen hemelsche invloeyingen van *Jupiter* en *Saturnus* aan zich trekt; en dat de geenen, welke hem by zich draagen, alles verkrygen wat zy van de genoemde Godden verlangen; te weten, van *Jupiter* opperheerschappye en gezach; en van *Saturnus* het Priesterschap. Maar de Christelyke Godtsdienst, volgens de leere der Oudvaderen, is van gevoelen dat de saphier den throon, waar van de Propheet *Ezechiël* spreekt, te weten, den stoel *Godts*, eeuwig goed en almachtig, verbeeld. En *Eucherius* verstaat door het gebouw, en de gedaante der hemelen, het gezelschap der vroomen en uitverkoorenen; met het welk *Hesychius* eenemaal overeenkomt, zeggende dat de throon van saphier den tienden hemel, by eenige

eenige genaamd *Empyreum*, betekent: want door de kleur van saphier verstaat hy de zuiverheid, klaarheid, en het hemelsche licht, het welk alles overtreft en te boven gaat, gelyk ons door de Leeraars geduurig werd voorgesteld, voornaamentlyk om de gemeente in de nooit veranderende onbeweegelykheid der zuivere leere te onderwyzen.

De H: Bladeren leeren ons, dat *God*, van den beginne des waereldts, door den Olyf het zinnebeeld des vreedes heeft willen te kennen geeven: want zo haast hadden de woeste baaren der Zondvloed niet opgehouden het aangezicht der aarde t'overstromen, of *Noach* liet de Dui-ve uitvliegen, welke kort daar na met een olyftak wederkeerende, aan *Noach* te verstaan gaf, dat de rechtvaardige toorn des Allerhoogsten gestild zynde, *God* het geringe overblyffel van 't menschelyk geslacht, met al 't geene in de Arke was, in genade had aangenomen, en zich over hunnen beklagelyken staat ontfermd, doende de wateren in de holle afgronden der aarde wederkeeren. Den olyftak ziet men ook in de H: Schriften het zinnebeeld van een rechtvaardig en godvrezend man te zyn; gelyk wy in 't Evangelium zien, dat het licht net en zuiver op den kandelaar behoort te branden: waar mede onze Zaligmaaker ons wil leeren, dat beide leeraars ende toehoorders het licht hunner goede werken niet onder de koorntmaaten moeten verbergen, maar de lampe met den olyf der Christelyke deugden opvullen. De zelve werd ook menigmaal, om zyne geduurige groente, voor het zinnebeeld der hoop genomen: waarom *Basilus* wenschte, dat wy mogten zyn gelyk den olyf boom; welke vol vruchten hangende, door zyne glinsterende groenheid nooit van hoope voor het toekomende ontbloomt is: verbeeldende daar mede de onverwelkelyke vruchten van godvruchtigheid en barmhertigheid.

Niet zonder oorzaak hebben de wyzen onder de Egyptenaaren en de oude Grieken, alear het verstand der menschen door scherpe en dubbelzinnige vraagstukken was verward, veel eenvoudiger, en daarom beter en vaster redeneerende, den loop van zekere weetenschappen *Encyclopoedia* genaamd; om dat zy door drie zekere ronde cirkels, aan malkander geschakeld, zodanig dat het middelpunt van de eene het begin van de andere is, in den omtrek van een grooter rond waren begreepen; welk laatste rond men *Theologia* noemt. Want de cirkels, in een grooter beslooten, betekenen de menschelyke weetenschappen; welke door de gewoonte, reden, en kracht der natuure ingevoerd en overwoogen zynde, in de gedachten en 't verstand der menschen zyn ingesloopen, en verkeerdelijk voor onseilbaare kundigheden aangezien. Maar het groot rond, waar in de andere cirkels, gelyk als aan malkander geschakeld, begreepen zyn, betekent de Godlyke weetenschappen.

De Olyftak.

De vier Cirkels.

Deze zelve zaaken worden in 't boek *Mosis*, *Leviticus* genaamd, door de kleedinge en cieraaden van den Hoogenpriester t'eenemaal zinverbeeldelyk te verstaan gegeven. Want eerstelyk word hem geboden zich met den gordel, dat is goede en onberispelyke zeden, alle kwaade werken verzaakende, te vercierē: daar na, zich te kleeden met het Priesterlyk gewaad, dat 's te zeggen waarheid, zuivere leere, leven en wandel, door de reden verzeld: vervolgens met de verklaringe, zo men het noemt, welke de kennisse der dingen, te wecten de *Philosophie*, of Wysbegeerte, is, door welkers behulp en middelen wy de verborgendheden der natuur onderzoeken, en gelyk als een *Cerberus* uit de ingewanden en verborgene hollen der aarde opgraaven, om hem het klare licht te doen aanschouwen. Eindelyk moet hy zich met het slikerende kleed der waarheid bekleeden, waar mede de *Theologie* of Godtsgeleerdheid betekend werd, bestaande niet in netheid van uitgezochte woorden, maar meer in verbeteringe onzer zeden, door het zorgvuldig vermyden der zonden en boosheid onzer herten, op dat wy door onze overtredingen van het rechte en ten hemel leidende pad der deugd niet mogen afdwaalen. De H: Schriften leeren ons, dat de geest der Godlyke wysheid niet komt in 't herte der boosdoenders: want *Moses* gebod, dat de onreine en met zonden besmettene tot den Tabernakel niet zouden ingaan; waar mede hy wilde zeggen, dat die geenen, welke hunne herten tot bekeeringe met onberispelyke zeden niet hadden vercierd, daar toe t'eenemaal onnut en onbekwaam waren: maar dat de zodanigen, welke in het spoor der deugd bestendig voortgingen, en in de kennisse *Godis* toenamen, eindelyk door 't gebruik der vyfgerste brooden, gelyk *Cyrellus* daar van spreekt, dat is de vyf boeken der Wet, wrang en bitter van smaak, hunne herten moesten bereiden tot dat zy tot de twee gebakkene visschen, dat is de H: Leere der Evangelisten en Apostelen, gekomen zynde, hunne herten en geest daar door mogten versterken, verkwikken, en onveranderlyk daar in volhardē. Na de kennisse en weetenschap, tot verbeteringe der zeden strekkende, moeten de Godtsgeleerden zich benaarstigen dat zy in hunne redenvoeringen duidelyk, klaar, en ordentelyk spreken; het welk onder de geleerden *Dialectica* werd gonaamd. Haare uitwerkingen zyn, dat zy strydige dingen en verwarde gedachten na den richtsnoer der reden leidende, alle duistere, dubbelzinnige, en twyffelachtige vraagstukken met opmerkzaamheid vaardig weeten te beantwoorden, en de verschillen te beslechten: want hoewel zy de oeffeninge der zeden, na het voorbeeld van *Moses*, werkstellig maakten, en dat zy in 't heilige ontfangen wierden, behandelden zy nochtans de geheiligde dingen niet als door

behulpmiddel hunner redenvoeringen. Hier na gaven zy zich over tot het onderzoek van de natuurlyke Wysbegeerte, *Physica* genaamd; hebbende tot hun voorwerp de waereld met al het geene daar in geschapen is. Doordeze weetenschap namen zy weg de stoffe der tegenwerpingen, waar door de geest en 't gemoed ontrufft wierden; op dat zy ten laafften den vryen toegang tot de H. dingen verkreegen hebbende, hunne herten en gedachten mogten verheffen tot het heerlyk gebouw der hemelen, om den Schepper aller dingen voor de verkreegene kennis te looven en te danken. Ten laafften begaven zy zich tot de H. *Theologie*, of Godtsgeleerdheid, welke, gelyk wy hier voor gezegt hebben, alle weetenschappen in zich begrypt. Door de zelve verkrygen de Godtsgeleerden zich een vaste en bestendige vrede; welke de welgeschiktheid der menschelyke zeden, de zuiverste welspreekendheid, noch het naauwkeurigste onderzoek der natuure en haare verborgendheden hun nooit heeft kunnen geeven. Maar die onveranderlyke vrede en het vast verbond met *God* verkrygen zy als zy hunne kennis en genegentheden onder den regel, hun door de reden voorgeschreeven, komen te buigen, en den inellen loop hunner begeerlykheden en de samenweeringe van vleesch en bloed aan deszelfs gezag gewilliglyk onderwerpen. Het is deze vaste band van onderlinge vriendschap der Pythagoristen-dien zy voor het uiterste en het toppunt van de geheele *Philosophie* hielden, door de welke men in 't verborgenste van 't Heiligdom geleid werd om de heerlykheid *Godts* t'aanschouwen, tot dat men eindelyk van trap tot trap tot de verhevenste plaats van kennis en verstand gekomen zynde, *Osiris*, of den geweldenaar onzer ziele, door een heldenmoed en kracht komt te verscheuren en gelukkiglyk te overwinnen.

Zo bestaat dan deze onderwyzinge uit vier deelen. Maar *Salomon*, welke, volgens zyn gebed, de grootste wysheid van *God* ontfangen had, heeft de zelve in drierley weetenschappen verdeeld, te weeten in de Zedenkunde, Natuurkunde, en de *Contemplative* of bespiegellende; welke hy in drie Boeken heeft verhandeld, zynde zyne Spreuken, Prediker, en *Canticum Canticorum* of Hoogelied: onderwyzende ons, ten aanzien van onze zeden, in zyne Spreuken; in den Prediker, in de natuur der dingen; en in zyn Hoogelied, in de bespiegellinge der bovennatuurlyke zaaken. Dit schynt wel overeen te komen met het geen de H. Schriften melden van den *God Abrahams*, den *God Izaaks*, en den *God Jakobs*: want dat *Abraham* in alle dingen *God* gehoorzaamd heeft, betekent het voorschrift der zeden: *Izaak* putten graavende, en doorzoekende de diepe en verborgene gronden der aar-

de, betekent de *Physica*, of Natuurkunde: en *Jakob* in zynen droomde ladder tot in de hemelen ziende, en op de zelve de Engelen op en afklimmende, betekent de *Contemplative* of bespiegelende kracht van hemelsche en Godlyke zaaken. Van deze stoffe hebben de Godtsgeleerden onder de Hebreën, zo wel als onder de Grieken en Latynen, wydloopig gehandeld. De Elementen zelve schynen ons in deze leere te onderwyzen; vermits de Aarde, het Water, en de Lucht, door hunne wonderbaare samenvoeginge de verscheidene trappen der wetenschappen verbeelden. Want de Aarde en de vochtigheid betekenen de historien en geschiedenissen der dingen, zynde een leermeesteresse der zeden, om onze handelingen in dit leven daar na te regelen en aan te stellen, met het goede na te volgen, en het kwaade te vermyden. De Wateren, door tegenwinden ontroerd, wyzen ons aan de verscheidenheid en onbestendigheid der menschelyke zeden; zullende ons de leere en onderwyzing der Zedenkonst gevoegelyk kunnen leiden om de onzekere baaren onzer gedachten, en de stormwinden van onze ydele voorneemens, in een zekere haven te brengen. De Lucht vermaant ons, dat wy eindelyk alle de krachten onzes verstands om hoog heffende, de Godlyke natuure onophoudelyk moeten bespiegelen; het welk de Grieken in hunne taal *Theologia* hebben genaamd: boven welke de zwakheid onzes verstands tot zyn opperste toppunt gekomen zynde, zich niet verder kan uitstrekken. De *Dialectica* laaten wy voorbedachtelyk hier van uit, ter oorzaak dat de zelve als tot een behulpmiddel van de *Ethica*, *Phisica*, en *Theologia* dient, om ordentelyk van die drie wetenschappen te kunnen spreken en redeneeren.

De Driehoek. Het oogwit en einde van een heilig en onberispelyk leven betekenen wy door het Driegeral en evenmaatige Driehoek, om dat den menschen voornaamentlyk drie hoofdleeren waren nagelaaten, welke noodig zyn om het leven stichtelyk en gelukzalig door te brengen; te weeten, dat men zynen evennaasten wel moet raaden, gezond oordeelen, en ten laastten wel doen: waarom ook de Heidenen de Godinne *Pallas Tritonia* hebben genaamd, om dat zy de onzydige en ongekrenkte gerechtigheid aan haar hadden toegewyd. De Egyptenaaren en Grieken, boven andere volkeren door hunne zinnebeelden vermaant, gaven met den Driehoek behendiglyk te verstaan, dat het menschelyk verstand altyd bezig en werkzaam is om hemelsche, aardfche, en onderaardsche dingen te doorgronden; zynde de voorwerpen waar op de geest en het menschelyk verstand altyd arbeid. Andere hebben hier door de *Mathematica* of Wiskunst, de *Physica* of Natuurkunde, en de *Metaphysica* of bespiegeling der geheiligde geheimenissen, willen

te verstaan geeven: waar mede de gevoelens van *Socrates* zeer wel overeen komen.

De vierhoekige gedaante, of figuur, betekent vastheid, bestendigheid, en onbeweegelykheid; om dat de zelve, over wat zyde men haar draait of keert, ons altyd vier linien en vier hoeken verthoont: zynde dit wiskunstige aanmerkingen, welke men met goed fundament den lievelingen der Godvruchtigheid, en andere Christelyke deugden, kan toepassen; om dat de zelve hun bestendig en onveranderlyk by blyft, en maakt dat hunne naamen, na dit vergankelyk leven, met onsterfelykheid in de geheugenisse der laateren nakomelingen verceeuwigd worden. *Aristoteles* in zyn eerste Boek der Zeden, en in zyn derde Boek aan *Theodatus* schryvende, is mede van dit gevoelen; houdende het daar voor, dat de mensch, by vergelykenisse, vierkantig word genaamd, en dat daar door een volmaakt en Godvruchtig man werd betekend. Dit komt ook wel over een met het oude Latynsche spreekwoord: *Quadrangulum in se perfectum, & criminis expers*: dat is, de vierhoek is volmaakt goed, en geen lastering onderworpen. De Leeaars en verlichtste Theologanten der Oudheid zeggen, dat het vierkantig gebouw van houtwerk, in het welk men, na het bevel des Heeren, de Arke van *Noach* bouwde, de treffelyke Voorstanders en Leeaars van *Godts* Kerke betekende, welke door hun verstand, wysheid, en reine Godlyke leere het volk zouden onderwyzen, en tegens alle hinderlaagen en aanvegingen der ketteryen ter zaligheid geleiden. Want *Adamantius* vermaant ons, vierhoekige Boekzaalen op te bouwen, niet van steenen en dood hout, maar van de boeken der Propheeten, Apostelen, en Leeraaren, uit welke alleen de waare wysheid en verborgendheden des Heeren overvloedig zyn te leeren; om ons te onderwyzen, dat wy alle zonden verzaakende, ons tot den waarachtigen en onveranderlyken hoeksteen onzer zaligheid zouden bekeeren, en hem alleen volmaaktelyk aanhangen.

De oude Egyptenaars, om door zinverbeeldelyke voorwerpen hunne gedachten te doen verstaan, betekenden met den Steenrots vastheid en bestendigheid; waarom *David* ook in zynen 27^{den} Psalm, spreekende van *God* en deszelfs troostelyken bystand, zegt: *Gy zyt myn rots en vasteburg*. Om de zelve reden zegt ook onze Zaligmaaker *Christus*, willende de geduurzaamheid zyner Kerke te verstaan geeven, dat hy zyne Kerke op een steenrots zoude bouwen. Hier mede komt ook zeer wel overeen de droom van *Nebucadnezar*, waar in hy een zeer groot beeld zag, hebbende het hoofd van goud; de armen en de borst van zilver; de buik, heupen en billen van koper; en de beenen en voeten

De Vierhoek.

De Steenrots.

ten van yzer en aarde: waar by ook nog gemeld word, dat een groote steen, zonder handen los gemaakt zynde, zeer schielyk van den berg nederstortende tegen dit beeld, het zelve verbryzelde en tot stof maakte, welke door den wind verdween, zo dat de plaats, daar het gestaan had, niet meer wierd gevonden: maar de steen, die het zelve tot stof had vermorzeld, wierd een zeer groote berg, welke de geheele aarde met zyne schaduwe bedekte.

Palmboom.

De Palmboom betekent het leven der vroomen en oprechten; om dat des zelfs stam dicht by de aarde dun, mager, en vol knobbels, en daarom onaanzienlyk is: maar hooger op is hy dik, schoon, en aangenaam wegens de aardigheid van zyne geduurige groente en wyduitgespreide takken. Zo is ook de staat der oprechten in den beginne onaan gezien en verachtelyk: maar ten laafsten ziet men hen verciert met een wonderbaare schoonheid van deugden en zeden. Doch waarom voeg ik hier niet by de woorden van dien vroomen en geleerden man *Eucherius*? De Palmboom, zegt hy, is van alle andere boomen zeer onderscheiden: want alle boomen groeijen beneden by de aarde dik; en na dat de zelve hooger op komen te schieten, neemen zy in dikte af, spuiser en scherper by hunne takken toeloopende. Waar by moet men dan deze boomen vergelyken? By aardfche menschen, welke hun grootste genoeg en vermaak, met verachting van het beste deel, in broosche en vergankelyke dingen stellen. Zy ontzien geen moeite noch arbeid, en zorgen geduurig om aardfche goederen en rykdommen te vergaderen; spaaren zich ook niet, zelfs met gevaar van hun leven, om tydelyke cere hier beneden te bezitten: maar vermoeyen zich ten eersten als zy God, hunnen Schepper, een uur met aandacht zullen dienen, en hunnen evennaasten de behulpige hand in der zelve verdrinkingen toereiken. Maar de vroomen en afgezondenen des Heeren kunnen niet recht by den palmboom vergeleeken worden, welke met zynen tederen stam de aardfche wellusten en begeerlykheden verachtende, zyne krachten om hoog schiet, om God, den schepper en geever aller dingen, aan te hangen, en des zelfs geboden te gehoorzaamen: zo dat de rechtvaardige, gelyk gezegt is, als een palmboom zal groeijen en bloeijen.

En Cederboom.

De Cederboom, welke zeer heerlyke en liefelyke vruchten voortbrengt, die den menschen ten hoogsten nut en voordeelig zyn, is het zinnebeeld van Barmhertigheid en Godvruchtigheid; welke deugden meest met de pylaaren van Gods Kerk overeenkomen, om voor de verloorene en afgedwaalde schaapen van het huis Israëls onophoudelyk te waaken, en aan de zelve de werken der Barmhertigheid te bewyzen, na de lesse van den Apostel *Jacobus*, welke zegt, dat de oprechte en onbevleete Godtsdienst is weduwen en weezen te bezoeken in hunne ver-

verdrukkingen, en zich onbesmet te houden van de wereld.

De springende Wateren zullen wy hier doen volgen, van de welke men in de Psalmen Davids leest, dat uit de springende wateren Israëls het lof des Heeren in de vergadering der vroomen voortkomt; 't geen de Godtsgeleerden verstaan, dat door de boeken der Wet en der Propheten, als springaderen van levendig water, de leere en kennisse Godts overvloedig is geweest in Israël, 't welk in voorige tyden het uitverkooren volk des Heeren was: uit welke springende wateren de heilige mannen onder hen door den geest des Heeren vervuld zynde, lofsangen tot grootmaakinge van Godts heerlyken naam voortbragten. Verscheidene uitleggers der H. Schriften en doorluchtige werktuigen in Godts Kerk hebben met deze springende wateren de Apostelen en eerste Leeraars van Christi Kerk willen betekenen. Euthymus, en de eerste Leeraars der Kerke verstonen daar mede de verkondiging van het Evangelium. En de Propheet David zegt in zynen 104^{den}. Psalm: *De levendige wateren zullen langs de bergen vlieten, en met gerucht in de dalen voortschieten, op dat de beesten des velds daar van mogen drinken: wilende daar mede te verstaan geeven, dat 'er geen plaatse zo bergachtig noch ongenaakbaar is, daar de Wet des Heeren niet zal doordringen.*

Verscheidene Schryvers verhalen, dat den Elephant, dien men weet dat onder alle viervoetige dieren het leerzaamste is, uit zyne eigene natuur en beweeginge zich boven andere dieren verheffende, de liefde en Godvruchtigheid byzonder bemint: want zo haast als de nieuwe Maan met haare opsteekende hoornen het firmament des hemels en de aarde begint te verlichten, gaat hy na de klaarloopende zoete waterstroomen om zich te reinigen: en krank geworden zynde, neemt hy gras en andere groene kruiden op zyne snuit, en werpt de zelve opwaarts na den hemel: gelyk of hy daar mede den Godlyken bystand over zynen zwakken en elendigen staat wilden aanroepen.

Niet minder aanmerkelyk is het, dat de H. Schriften ons op een zinnebeeldelyke wyze, spreekende van den Oyevaar, daar mede te verstaan geeven een gezuiverd verstand, en een geest boven alle waereldsche zaaken verheven. Want den Oyevaar plaatst altyd zyn nest op de spitsen der verhevenste gevelen, om niet van de listige en wilde dieren der aarde verflonden te worden: en zyne jongen daar op uitbroeiende, heeft hy een eeuwigen en altyd duurenden oorlog met de slangen; welke gestadig met den buik op de aarde, en in de holen der zelve kruipende, het zinnebeeld van allerley vuile, geile, en lasterlyke begeerlykheden zyn. De mensch dan, volgende het voorbeeld van den Oyevaar,

Als mede
de Berg in
het Tafereel
verbeeld.

Den Ele-
phant.

Oyevaar.

vaar,

vaar, dient met recht zyne gedachten opwaarts te heffen, en zyne woonplaats te zoeken in den hemel, alwaar hy van alle de listige laaggen des vleesches en deszelfs woefte en ongeregelde genegentheden, mitsgaders van de dood, duivel, en hel, eeuwiglyk bevryd zal weezen.

En Haan in
het Basrelève
vertoond.

De Oudheid verstond door het zinnebeeld van den Haan de onsterffelykheid en Godlykheid der ziele. En *Pythagoras* gaf aan zyne leerlingen en navolgers bevel om den Haan te voeden en op te kweeken: waar mede hy wilde te verstaan geeven, dat wy het Godlyke gedeelte van onzen geest met de kennisse der Godlyke dingen, als een vaste en hemelsche spyze, geduurig moeten voeden en onderhouden. Waarom *Socrates*, stervende, en vol van hoope zynde dat het onsterffelyk gedeelte zynet ziele met de Godheid zich haast zoude vereenigen, om eeuwig daar in te leeven, zeide, dat hy aan *Esculapius*, waar mede hy den geneesmeester der ziele wilde te kennen geeven, verschuldigd was een Haan te offeren: want weetende dat zyn uure naby was om uit dit leven te verhuizen, achtte hy van alle kwaalen geneezen te zyn. De navolgers en uitleggers van *Plato* zeggen, dat door de offerhande van den Haan te verstaan wordgegeven, dat onze zielen ten hemel vaarende, aldaar de heerlykheid en den lof van *Phoebus* voor altoos verkondigen.

Het Mostaartzaad.

Het Mostaartzaad betekent voor eerst dingen, welke in hun beginfel klein en verachtelyk zyn; daar na zeer schielyk opschieten, en overvloedige vrucht voortbrengen. En daarom spreekt ook onze Zaligmaaker: *Indien gy maar een geloof had gelyk een mostaartzaad*, enz. Want het zaad van dat kruid is klein: nochrans in goede aarde gezaaid zynde, en zorgvuldiglyk onderhouden wordende, overtreft het in zyn wasdom alle kruiden, en groeit in korten tyd tot een boom, daar de vogelen hunne nesten in komen maaken. Zodanig is ook de vruchtbaarheid der H: Godtsgeleerdheid, welke uit een klein zaadtje voortkomende, met 'er haast tot een boom opwast, die met zyne takken verre uitgestrekt zynde, door der zelve schaduwe de aarde bedekt, en aan de vogelen des hemels plaats verstrekt om daar in te nestelen. *Hesychus* is van meeninge, dat door deze vogelen des hemels de menschen, welke zich tot de bespiegeling van hemelsche zaaken overgegeven hebben, betekend worden. En andere Geleerden zeggen, dat door dit zaad de groote en wonderbaare kracht *Godts* word verstaan, welke als een klein en verachtelyk zaadtje in de leezing en betrachtting der H: Schriften verborgen is; van veele veracht word, als van een wrange en vieze smaak voortkomende; maar gekaauwd zynde, de maag versterkt en zuivert; verdry-

dryvende de overtollige vochten en dampen, waar mede de menschelyke herffenen bevangen zyn; en zuiverende de smaak: op dat men de fchriften der wyzen en de Goddelyke geheimeniffen dies te beter moge doorgronden. Want gelyk *Horatius* zegt:

*Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modo cultura patientem commodet aurem.*

Dat is: Daar is niemand zo woest en ongeschikt, of hy kan, door goede leere en onderwyzinge getemd zynde, tot verstand en kennisfe geraaken. Maar laat ons *Horatius* voorby gaan, dewyl onze Zaligmaaker ons belaft de fchriften r'onderzoeken; welke eenige leerlingen van een al te fcherpe en onaangenaame smaak vindende, spraken zy onder malkanderen, dat die woorden hard waren, en duilter om te verftaan: maar met dit zaad toegericht zynde, zullen zy ons beter, als wy in den beginne verwacht hadden, voorkomen, de duifterheid onzes verftandts openen, en het zelve van alle aardfche vochtigheden en kwaade gedachten zuiveren, tot dat wy met *Hagar*, in onze grootste benaauwdheden, de springende fonteyne van levendig water in de woestyne van dit leven eindelyk mogen komen te zien, om onze dorftige en verflaauwde zielen daar mede te laaven en te fterken. En wat betekent dit zaad, dat het eens in den akker gezaaid zynde, kwalyk kan uitgerooid werden? want zo haast is dit zaad niet in de aarde geworpen, of het begint ten eerften groen op te fchieten en te waffen; het welk betekent de beftendige opkomst en voortplanting van de Godlyke Leere. Want de geenen, die de aangenaame smaak van dit kruid eens geproefd hebben, zullen nooit van het gebruik deszelfs kunnen afgetrokken werden. Deze spruit zal altyd, in hunne herten geworteld zynde, opwaffen, en zaad voortbrengen, 't welk de wilde dieren des veldts niet zullen kunnen vertreeden, de koude of hitte nooit zal doen verwelken, en de stormwinden der vervolgingen niet zullen verdolgen of uitrooijen. En wat meer is, het Mostaartzaad betekent een heldere en waakzaame ziel, en een klok verftand: want den flaapzuchtigen vryft men daar mede het hoofd, kaal gefchooren zynde, tot hunne geneezinge. Met het Mostaartzaad reinigt men insgelyks onze befneedene en afgewafene herten van de flaapzucht der zonden tot bekeeringe. *Pythagoras* op zekeren tyd het blad van dit kruid proevende, verwonderde zich ten hoogften daar over, hoewel het maar aardfch was, en beminde het naderhand ten hoogften; ondervindende, dat deszelfs geest opwaarts vloog, als of zy ten hemel wilde klimmen, om dat zy door de

neusgaten met haare kracht na de herffenen vliegende, de zelve zuivert, en de oogen des verstandts opent. *Democritus* zeide, dat eenige weinige graantjes van dit kruid, met andere groente gekookt, de zelve zeer schieyk gaar en zagt doet worden. Laat ons ook alzo het zinverbeeldelyk Mostaartzaad met de vruchten van onze hemelwaarts strekkende gedachten vermengen; op dat zy, gaar geworden zynde, een damp en reukwerk des levens ten hemel mogen doen opgaan: alwaar onze zielen, met *God* vereenigd, van dorst, honger, of slaapzucht, nooit meer zullen kunnen overvallen worden, en *God* met een geduurige waakzaamheid eeuwiglyk zullen looven en pryzen.

Aanmerking
over de me-
nigte voor-
werpen in dit
laatste Tafereel begrepen.

In dit laatste Tafereel van den Godtsgeleerden, hebben wy veele voorwerpen, tot verryking van die stoffe itrekkende, verbeeld: doch dewyl men de zelve kwalyk allegader in een Stilleven, zonder te veel opgepropt en overhoopt te zyn, gevoegelyk, na de vereifchte welstand, zoude kunnen schikken; hebben wy maar alleenlyk de leerzuchtige Schildergeesten hier mede willen aantoonen, dat het hun, in deze weetenschap te verbeelden, nooit aan bekwaame stoffe ontbreekt: want de *Philosophie*, *Phisica*, *Dialectica*, *Rhetorica*, *Logica* &c. alle in de *Theologie* begrepen, en in en aan haar zelven van een overvloedige stoffe zynde, kunnen de zinryke en arbeidzaame lievelingen der Schilderkonst in hunne bedenkingen altyd onuitputtelyke schatten in het leezen van goede Schryvers bybrengen, om die na de vereifchte welstand in hunne Stukken te ordineeren; en die overvloed van stoffe heeft, kan na zyne zinnelykheid gemakkeliker iets daar uit laten, als, te weinig hebbende, de zelve mager en schraal voor de oogen der Konstlievende menschen te vertoonen.

Van den oorspronk, aart, en eigenschap der Romeinsche Zegenkroonen, en andere belooningen van Eertekenen.

VIERDE HOOFDSTUK.

De edelmoe-
digheid der
Romeinen
jegens hunne
Veldoversten
en Soldaaten.

Dewyl men in de Romeinsche Historien en Geschiedenissen doorgaans beschreeven vind, dat de oude Romeinen een zeer edelmoe- dig gebruik hadden om de deugd, dapperheid, en het loffelyk gedrag hunner Burgeren, Soldaaten, en Bevelhebbers van hunne krygsbenden, behalven de gewoonlyke bezolding met heerlyke giften en eertekenen van verscheidene Zegen- en Praalkroonen, Juweelen, en andere schenk-

schenkaazien, tot een teken van dankbaarheid, te beloonen, om door die pryffelyke voorbeelden het gemoed van ieder tot gelyke daaden ten besten van hun vaderland op te wekken; oordeelen wy het gevoegelyk dit Hoofdstuk achter dat der Stillevens te laten volgen, om dat men door de plaatsing der zelve een volmaakter zinbetekening aan een braaf Strik kan geeven, en zyne gedachten daar door verryken; niet twyfelende, of het zal den Konfliktievenden tot vermaak, nutheid, en opmerkzaamheid dienen.

Als den een of ander voornaam Bevelhebber der Roomsche Republyk een groot voordeel of overwinninge, het zy in belogeringen van steden, veldslagen, of te water, op de vyanden van zyn vaderland had behaald, deed hy, volgens gewoonte, alles op het naauwste onder de krygsbenden onderzoeken, om te weten wat perfoonen in 't betoonen van hunne kloekmoedigheid, dapperheid, en onverfaagdheid, boven andere hadden uitgemunt; waar na hy zich op een schouwtonceel, uitdrukkelyk daar toe opgerecht, plaatste, en, na de Goden voor de behaalde zegen en overwinninge gedankt te hebben, het geheele krygshair wegens des zelfs betoonde standvastigheid roemde, en byzonderlyk ten hemelhoog verhefte die benden welke het meest hunne moed en dapperheid in 't bevegten der vyanden hadden betoond. Daar na noemde hy in 't byzonder by de naamen bende voor bende, opentlyk hunne manhaftigheid loovende, met hen te noemen vrienden en liefhebbers van hun vaderland; daar by voegende, dat de Republyk voor hunne beweezene trouw en kloekmoedigheid ten uitersten aan hen verplicht was: waar na hy veele kostelyke gaaven en geschenken uit den naam der Overigheid onder hen uitdeelde, bestaande in goude en zilvere kroonen, gordels, halsketenen, oor-, arm-, en vingerringen, harnassen, schilden, spieffen, zwaarden, werpschichten, standaarden, voortreffelyke toerustingen van uitmuntende paarden, en andere oorlogstuigen, zeer konstig en sierlyk toegericht; zonder dat het iemand geoorlofd was die te gebruiken en te draagen, als alleenlyk den geenen welke de zelve voor hunne beweezene trouw en kloekmoedigheid op de voorschreevene wyze hadden verkreegen. De Roomsche Historien zyn met zodanige geschiedenissen en voorvallen opgehoopt, en byzonder *Titus Livius*, welke verhaalt, dat de Roomsche Burgermeester *Papyrius Cursor* aan veertien honderd mannen goude armbanden uitdeelde, en daar na een geheel legioen met andere heerlyke gaven en zeer ryke geschenken begiftigde. Hy verhaalt ook het zelve van *Scipio*, in Spanjen en andere gewesten oorlogende. Van gelyken leezen wy, dat *Lucius Antonius*, zoon van *Lucius Fabius Quadratus*, door den

Hunne gewoonte en manier in het naauwkeurig onderzoeken van kloekmoedige Perfoonen,

En hunne heerlyke Geschenken en Belooningen,

Keizer *Tiberius* tot twee verscheidene maalen met goude hals- en armcieraden is vereerd geweest.

Dat de oude Romeinen zo in dapperheid als krygstucht boven alle Volkeren vermaard zyn geweest.

Maar het is voor al aanmerkenswaardig, dat de Romeinen in voortyden, zo ten aanzien van hunne voortreffelyke dapperheid als bekende krygstucht, niet alleen boven alle andere volkeren der aarde vermaard waren; maar dat menigmaal een man alleen, na de getuigenisse van *Plinius* en *Solinus*, alle de voorz. eercieraaden door zyne deugd en dapperheid heeft verkreegen: daar toe bybrengende het voorbeeld van *Marcus Sergius*, die byna alle de gemelde eertekenen verkreeg, ja ook zelfs in de oorlogen en veldslagen van *Trasimenes* en *Trebias*, waar in de Romeinen van *Hannibal* wierden overwonnen, als mede in de bloedige en gruwelyke nederlaag welke zy by *Cannas* uitstonden, echter noch de burgerlyke kroon behaalde. Men verhaalt wyders van hem, dat hy zo kloekmoedig en onverzaagd was, dat hy in zekeren veldslag de regter hand verlooren hebbende, zich met de linker, vermits hy aan den regter arm een yzere hand had laten aanzetten, zodanig oeffende, dat hy op eenen dag vier weigewapende mannen, den eenen na den anderen, op het slagveld versloeg: in welke tweegevegten en verscheidene andere voorvallen hy drie-en-twintig wonden van vooren had ontfangen. En nochtans heeft deze *Marcus Sergius* niets konnen haalen by *Lucius Cincius Dentatus*, Wykmeester der Stad Romen; van wien *Plinius*, *Solinus*, *Valerius Maximus*, en *Aulus Gellius* eenpaarig getuigen, dat hy meer als drie honderd en twintig eerpryzen, van allerhande soort, van den Senaat door zyne verdiensten had verkreegen: dat hy negen maal met veldoverstus zegenpraalende was ingehaald, die hy door zyn kloekmoedig beleid in hunne overwinningen had bygestaan: dat hy kon toonen een groot getal van lancien en pieken zonder yzer, welke hem, als zo veele eertekens, waren te beurt gevallen, mitsgaders achtien goude en drie-en-tachtig zilvere halscieraaden, vyf-en-twintig heerlyke paarderustingen, honderd en veertig armbanden, veertien burgerkroonen, acht legerkroonen, drie muurkroonen, een belegeringskroon, en ik weet niet hoe veel scheepskroonen. Hy was in alle die slagen op vyf-en-veertig plaatsen aan zyn ligchaam van vooren, en op niet een van achteren gekwetst geweest. Hy had den vyand vier-en-dartig maal ontwapend, en honderd en twintig veldslagen bygewoond. Hy was zo kloekmoedig en onverzaagd in den wapenhandel, dat hy in zyn tyd de Roomsche *Achilles* wierd genaamd. En hoewel alle de voorverhaalde dingen ongeloofelyk schynen, worden de zelve nochtans eenpaarig door veele Historiefchryvers be-
waarheid.

Wat aangaat de Kroonen, waar mede men mannen van byzondere verdienften vereerde, zy hadden byzondere trappen van waardigheid, en wierden na de verſcheidenheid der overwinningen met verſcheidene naamen genoemd; te weten, *Corona Obsidionalis*, *Civica*, *Triumphalis*, *Ovalis*, *Muralis*, *Navalis*, en *Caſtrenſis*.

De verſcheidenheid der Eerkroonen.

De *Corona Obsidionalis*, of Belegeringskroon, was de heerlykſte en uitſteekendſte van allen, hier in beſtaande, dat, als een ſtad of leger der Romeinen, van de vyanden rondom belegerd, benaauwd, en omcingeld, tot den uiterſten nood van honger, dorſt, en andere verlegendheden gebracht zynde, door den eenen of den anderen Veldoverſten wierd verloſt, en den vyanden zodanig een voordeel ontnomen, begiftigde de Roomſche Republyk den verloſſer en uitvoerder van zulk een heldendaad, tot teken van een onſterffelyke roem, met de hoogſte en edelſte belooning, beſtaande in de genoemde Kroon en zegenpraaling. Deze Kroon was van lingras, gemeenlyk hondtsgras of hondstand genaamd, gevlogten, en wierd by hen van veel hooger waardy gehouden, dan of de zelve van goud gemaakt, en met koſtelyke geſteentens verrykt was geweest; en het gras, daar toe noodig, wierd op het veld, daar de vyanden de nederlaag hadden gehad, geplukt: om welke reden men zegt, dat deze Kroon aan *Mars* toegewyd was. *Boccius* verhaalt dit ten naaſten by eveneens; zeggende, dat de Kroon van Lingras aan *Mars* was toegeëigend, mogelyk om dat het meeſte gedeelte van dit kruid voortspruit in opene plaatſen en velden, alwaar zich de krygsbenden gewoonlyk legeren. De groote *Quintus Fabius* wierd met volle toefstemminge des Raads en Roomſchen Volks, tot loon zyner verdienſte, met zodanig een Kroon verheerlykt, als hy, in den tweden Carthagineeſchen Oorlog, ter liefde des vaderlandts de ſtad Romem, door *Hannibal* tot de uiterſte benaauwdheid gebragt zynde, van haar naakende verderf en overgaave bevryde. *Emilius Scipio* wierd in Africa daar mede begiftigd, om dat hy den Burgermeester *Manlius* met zyne benden van der vyanden geweld verloſt had. *Calphurnius* verkreeg ook de zelve in Sicilien; gelyk mede de voortreffelyke en in dapperheid uitmuntende Romein *Lucius Cincinius Dentatus*.

De Belegeringskroon.

De *Corona Civica*, of Burgerkroon, wierd aan den geenen geſchonken, welke een Roomſchen Burger, in gevaar van zyn leven, beſchermd, of, gevangen zynde, uit de vyandlyke banden gered en verloſt had. Deze Kroon was van eikenbladeren, met de vruchten daar aan hangende, gevlochten, en wierd den verloſſer, tot loon zyner deugd en getrouwe daad, door order van den Veldoverſten, die de zelve aanden verloſten

De Burgerkroon.

toereikte,

toereikte, op het hoofd gezet. Maar schoon iemand een Koning, of ander voornaam Hoofd, welke met de Romeinen in verbond waren, uit handen der vyanden had verlost, wierd hy echter met deze Kroon niet begiftigd, en de zelve maar alleenlyk gegeven aan den geenen die een Roomfchen Burger van de dood en flaaverny had bevryd. *Plinius* verhaalt, dat deze Kroon ook wierd gefchonken aan die den eerften der vyanden, een stad, den Romeinen toebehoorende, in een belegering beftormende, kwam neêr te vellen. Deze Kroon was na de *Corona Obsidionalis* de voornaamfte onder hen geacht, en wierd in verſcheidene gelegentheden, voornaamentlyk op de groote feesten en plechtigheden, van hen gedraagen: en in de ſchouwſpelen, en andere openbaare vertooningen, hadden de geenen, welke daar mede vereerd waren, de naaſte plaatſen by den Senaat, en wierden met alle eerbiedigheid op hun inkomen daar af ontfangen. Van alle belastingen waren zy, hunne vaders, en grootvaders t'eenemaal bevryd, om dat zy zoonen, zo voordeelig aan 't gemeene beſt, hadden voortgebragt. Daar en boven ſtond het hun vry ampten en bedieningen, aan hen opgedraagen zynde, aan te neemen of van de hand te wyzen. Verſcheidene Romeinen hebben die eere verkreegen, en wel voornaamentlyk de gemelde dappere en voortreffelyke held *L. Cincinnus Dentatus*, welke veertien maal daar mede was verheerlykt. *Capitolinus* wierd 'er zes maalen meê vereerd. De kloekmoedige en onverfaagde *Marcus Sergius* is door den Roomſchen Raad inſgelyks daar mede begiftigd. Men gaf de zelve ook aan de zodanigen, die tenige byzondere weldaad aan de ſtad of het vaderland beweezen hadden. Ter dier oorzaake wierd de vermaarde *Cicero*, door een byzondere willekeur van den Raad, daar mede gekroond, om dat hy de ſtad *Romen* van het naakende ongeval en gevaar 't geen haar door de ſamenzweeringe van *Catilina* boven het hoofd hing, gelukkiglyk had bevryd. Deze Kroonen, hoewel van gras en takjes van boomen gevlochten, en die men by ons voor eenvoudige en ſlegte kransſen zoude aanzien, waren by hen in veel grooter achttinge en waardigheid, als die van goud en andere onſchatbaare koſtelyke juweelen. Van eiken wierden ze gemaakt, om dat de alleroudſte volkeren hun voedsel van de akels hadden, en daar by leefden, als mede om dat die boom aan *Jupiter*, den Beſchermgod, toegeëigend was. De overwinnaars in de *Capitolynſche Spelen*, door den Keizer *Domitianus* ingeſteld, wierden inſgelyks met eikenloof gekroond, gelyk ook de Kamerspeelders, *Cytherſpeelders*, en Poëten.

De Zegen-
kroon.

De *Corona Triumphalis*, Zegenkroon genaamd, wierd gegeven aan zodanig een Veldoverſten die de vyanden in 't open veld met een veld-
flag

slag overwonnen hebbende, daar door de Bondgenooten der Republyk behouden, of eenige landen en provincien aan haar gezag had gehegt en onderworpen; wordende de zelve ook daarom op een vergulde wagen, door vier, of, gelyk anderen willen, door zes witte paarden getrokken, zegenpraalende ingehaald. Deze Kroon bestond uit laurierbladeren, aan *Apollo* toegewyd, om dat de zelve zeer groen, en met roode greynen of beziën voorzien zyn; geevende daar mede te kennen, dat de overwinning niet zonder groote moeite, gevaar, en bloedstorting op de vyanden behaald was. *Sextus* verhaalt, dat de Soldaaten mede de gewoonte hadden van den Triomfwagen, op het hoofd een krans van laurier hebbende, te volgen; op dat zy de stad ingaande, daar door van het bloed der omgebrachte menschen mogten gezuiverd werden. Zy gaven ze ook aan die, welke, door stemming des Raadts, in 't worstelperk de overwinning bekomen had. De Oudheid vereerde mede met een diergelyke haare uitmuntende Heldendichters en Redenaars; ter welke oorzaak *Hesiodus* zegt, dat de Musen hem met een scepter en kroon van laurier begiftigd hadden. De Roomsche Priesters en Waarzeggers kranften hunne hoofden insgelyks met laurieren. Ja zelfs die het leger volgden, hadden een laurierspruit, in plaats van pluimen, op den helm, om dat het voor een waarzeggend kruid gehouden, en ook alzo by hen genoemd wierd.

De *Corona Ovalis*, welke aan de Veldoverstans, of andere Hoofden, die met weinige tegenstand de vyanden uit het veld hadden gestagen, of den oorlog by geval, zonder uitdrukkelyk bevel van den Raad, ondernomen hebbende, eenige voornaame vesting, stad, of plaats veroverd hadden, gegeven wierd, was van myrthusbladeren, een boom aan *Venus* eigen, gevlochten; betekenende door de zelve, dat men zonder groote bloedstorting had geoorlogd: waarom men te Rome wel openbaare vreugde bedreef, doch echter zonder de groote zegenpraaling. Wanneer zy op de Slaaven, of Zeeschuimers en Roovers de overwinning behaalden, wierden zy mede met een diergelyke gekroond; om dat zy deze vyanden, als menschen van kleine waarde, de uitwerking der Romeinsche dapperheid onwaardig achtten. De voornaamste Veldoverstans, die deze Eerkroon, als mede de *Corona Triumphalis*, hier voor gemeld, verkreegen hebben, zullen wy hier na in de Triomfen of Zegenpraalingen, zo wel als die in de twee eerste genoemd, aan den Lezer mededeelen.

De *Corona Muralis*, of Muurkroon, wierd gegeven aan zulken Soldaat of Capitein, welke in 't bestormen van een vyandyke stad het eerst de ladders aanbragt, met onverfaagdheid de muuren beklom, en

De kleine
Zegenkroon.

De Muur-
kroon.

en daar door aan de zynen den weg tot de verovering baande. Deze Kroon was geheel van goud, en vertoonden des zelfs takken of lovers de gedaante van de wallen en muuren der stad die men had veroverd; of ook wel gemaakt op die wyze, als de geene welke door de Dichters aan *Cybele*, Moeder der Goden, toegeëigend word, welke, daar mede verciert zynde, de Aarde vertoont. Rondom den rand waren leeuwen, zinnebeelden van dapperheid en edelmoedigheid, gegraveerd. *Suetonius* getuigt, dat de zelve zo wel aan de gemeene Soldaaten, als aan de Overstens en Veldheeren gegeven wierd, wanneer zy van hunne spitsbroeders het getuigenis kreegen dat zy het eerst des vyandis muuren, borstweeringen, of wachthuizen beklommen hadden. De eerste, welke deze Kroon, na 't zeggen van *Plinius*, verkreeg, was *Manlius Capitolinus*. *Scipio* gaf de zelve ook aan *Q. Trebellius*, en *Sextus Diguius*, om dat zy beide te gelyk, voor alle anderen, in den storm het eerst de muuren der vyanden beklommen en vermeersterd hadden.

De Scheepskroon.

De *Corona Navalis*, of Scheepskroon, wierd aan hem gegeven welke in den zeeftryd, wanneer men geënterd had, kloekmoediglyk gewapender hand het eerst in een vyandlyk schip gesprongen, en met hulp van de zynen daar meester van gebleeven was. Zy was mede van goud; en boven des zelfs rand waren, in steê van takken of lovers, voorstevens van schepen of galeijen verbeeld. *Marcus Varro* versmaadde de zelve niet uit handen van den grooten *Pompejus*, in 't beoorlogen van de Zeerovers, met aangenaamheid t'ontfangen. *Octavianus Augustus* vereerde daar mede *Marcus Agrippa*, na dat hy den zeeftryd op de kusten van Sicilien gewonnen had; als mede *Sylla*, en verscheidene anderen. Van gelyken wierd dezelve, benevens een goud schild en andere voornaame eergiften, door den Raad aan den Keizer *Claudius* gegeven, ter oorzaak dat hy, kort na zyne komst tot die waardigheid, drie maal honderd duizend Barbaaren, welke tegens het Roomsche Ryk waren opgestaan, overwonnen had, en twee duizend vyandlyke schepen in de grond geboord.

Die der Atheeners.

De Atheeners hadden reeds te vooren met een diergelyke Kroon de geenen begiftigd, welke het eerst tot hunnen dienst schepen ten oorlog uitrusten, of het eerst den voet op vyandlyk eylanden zetteden, en zich aldaar verschanften.

De Romeinen hebben naderhand ook een Egel op des zelfs rand of krans geplaatst, om dat dit dier, verdedigende zich door zyn eigen huid, waar in het beslooten is, voor het zinnebeeld van een zeeftryd genomen word. Deze Kroon wierd aan *Diana*, of de Maan, toegeëigend, om dat zy veel heerschappy over de zee en haare vloedden heeft.

De

De *Corona Castrensis*, of Legerkroon, wierd door den Veldheer aan den geenen gegeven, welke door zyne dapperheid in een veldslag het eerst in de legerplaats der vyanden was doorgedrongen. Deze Kroon bestond in een gouden krans, tegen de welke palissaaden, van de zelve stoffe, gehegt waren. Men gaf ze ook aan die de palissaaden of staketfelen van het vyandyk leger het allereerst uit den weg geruimd, en daar door den zynen den weg tot de overwinning gebaad had; wordende onder de Romeinen, welke in die tyden in dapperheid uitblonken, een zeer groot getal gevonden die daar mede vereerd waren.

De Legerkroon.

De Romeinen hadden ook noch, buiten en behalven deze trappen van eer, verscheidene voorrechten, waar mede zy de geenen vereerden welke in de oorlogsbedryven in dapperheid boven anderen uitmunten; doende hen in de algemeene rechtspleegingen, alwaar men gewoon was de gerichtsvorderingen en gedingen volgens recht, billikheid, en algemeene inzettingen uit te spreken, in de *Sedes Curulis*, of Opperschoutsstoel, zitten; gelyk wy het zelve van den grooten *Scipio* leezen: en het gebeurde menigmaal, dat men na vereisch van zaaken, vermits het alles in de goedkeuring en bewilliging des volks bestond, de Bevelhebbers, of iemand anders uit het gemeen der Oorlogsbenden, met meerder gezag, macht, en voorrechten kwam te voorzien en te vereeren. Ook wierd aan alle de Veldoverstans, die het Roomsche Ryk door eenige conquesten en overwinningen hadden vermeerderd, en het gezag der Republyk verder uitgebreid toegestaan hunne Statuën en Pronkbeelden, gekleed en verciert gelyk die der Burgermeesteren, te mogen oprechten. De Keizer *Augustus* beval, om de geheugenis van alle de doorluchtige Veldoverstans onder de Romeinen, die den Staat vergroot hadden, noch meer te vereeuwigen, dat men hun, na de Godden, de eerste eerbewyzingen zoude aandoen: en tot dien einde liet hy hunne Beelden met alle de eertytlen in zekere gallery van zyn Hof, daar toe gemaakt, op nieuws oprechten; verkondigende door een algemeene ordonnantie, dat hy zulks voor hem en alle navolgers in 't Ryk tot een voorbeeld had gedaan, op dat de nakomelingen het gebaande spoor van hunne deugden en dapperheid mogten inslaan en navolgen. Daar en boven had de Raad noch deze loffelyke gewoonte onverbreekelyk vastgesteld, dat zy de nagelaatene kinderen der geenen, die in de oorlogen gesneuveld waren, de soldy der verstorvenen, gelyk als of zy noch by leven waren, milddadig lieten genieten. En aan de oude en verminkte Soldaaten, welke in de oorlogen en ongemakken de gryze en tot rust genegene jaaren hadden bereikt, deelden zy in de overwonnene en door hen veroverde Provincien zo veele landgoederen uit,

Verdere voorrechten en eerbewyzingen der Romeinen aan hunne braave Veldoverstans, Capiteinen en Soldaaten betoond.

dat zy uit de inkomsten der zelve met hunne familien het overschot hunner dagen gemakkelyk en met rust konden doorbrengen. Op deze wyze wierd de stad Siviliën in Spanjen, met de omleggende vruchtbare landtsdouwe, door *Julius Caesar* tot een colonie of volkplanting der Romeinen gemaakt. *Cordua* wierd ook vervolgens op die wyze, en ontrallyke andere plaatsen in verscheidene gedeelten der waereld, daar toe gebruikt. In 't kort, de Romeinen lieten de goede dienften hunner burgeren en ingezetenen nooit onbeloond: en dit was ook de oorzaak, dat die Republyk meer deftige mannen heeft voortgebragt, als eenig bekend volk onder de zon: want elk spande zyne uiterste krachten in om alle die trappen van eer door een standvastige deugd te beklimmen. Maar daar en tegen wierden ook de lasterlyke en lafhertige menschen door de zwaarheid der straffe, welke zonder oogluiking geschiedde, rechtvaardiglyk na verdienften gestraft; wordende of van hunne eerampten, en verdere verwachtingen, t'eenemaal ontzet; of ook wel strengelyk, tot het bloed toe, met roeden gegeesseld zynde, in kettingen geboeid en tot slaaven gemaakt, zo als hun de straffe, na maate van hunne overtreedinge, was opgelegd. *Titus Livius* verhaalt, dat een bende van *Appius Claudius*, welke gesteld was om zekere post te bewaaren, de zelve lafhertig verlaatende, zeer zwaar wierd gestraft; vermits de tiende man daar van, het lotgeworpen hebbende, anderen ten voorbeeld, zonder aanzien van perfoonen, tot een smaedelyke dood wierd verweezen. *Julius Frontinus* schryft in zyne Historien, dat *Marcus Antonius* aan zekere bende, die de stads wallen en vesten niet na behooren had verdedigd, een gelyk lot deed ondergaan. Zy hadden noch verscheidene andere straffen, waar mede zy de ongehoorzaamheid der soldaaten beteugelden, welke ik hier met stillwygen zal voorby gaan, en tot besluit met *Horatius* zeggen:

ad sit
Regula peccatis qua poenas erogat aquas.

dat is, daar moeten zekere wetten zyn, na welker regel de overtredingen des volks moeten en behooren gestraft te worden.

Van de plechtigheden der Romeinsche Triomfen en Zegenpraalingen

V Y F D E H O O F D S T U K.

TWee beweegende oorzaaken zyn 'er in de waereld, welke den mensch tot uitvoeringe van ongemeene dingen, zo in vrede als oorlog,

oorlog, aanprikkeljen. De eerste bestaat in groote eer, waar door een onsterffelyke naam word verkreegen; en de tweede, in rykdommen, voordeel, en nuttigheid. De grootmoedigste en edelste herten streeven doorgaans na het eerste, met verwerpinge van het tweede, 't welk voor hen al te nederig en verachtelyk schynt te weezen. De Romeinen wisten de voorschreevene oorzaken in hunne regeeringe, tot aanmoediging van hunne onderdaanen, met groot voordeel te gebruiken; en zullen wy van 't eerste, te weeten, de Zegenpraalingen, waar mede zy de dapperheid hunner Krygshelden tot den hoogsten top vereerden en opwekten, aanvangen te spreken.

De Triomf, of Zegenpraaling, was een soort van inhaaling en verwelkoming, welke de Romeinen, na 't gelukkig uitvoeren en ten einde brengen van zekeren oorlog, door een Raadtsbesluit aan den Veldoversten over hunne benden dedden; toeëigenende aan den zelve, tot een blyk en teken van hunne grootachtinge, de grootste tekene van pracht en eer, welke men aan iemand na het uiterste vermoogen, in 't openbaar en voor de oogen aller menschen, konde bewyzen. De dag van den intocht gekomen zynde, begaven zich de inwoonders van alle plaatsen en steden van Italiën daar na toe; en de geheele stad, tempels, straaten, poorten, huizen, en vensters van Rome waren met allerhande kostelyke stoffen van goud, zilver, en zyde behangen, en met allerley groene takken van boomen en bloemen op het heerlyklyk verciert. Niets ontbrak 'er 't welk den aanschouwers de Roomsche micht, grootheid, en heerlykheid, niet overvloedig voor oogen stelde, en blyken van de algemeene vreugde dezer magtige Republyk betoonde. De Raad, de Priesters, den Adel, met al het voornaamste en aanzienlykste der Burgeren, en gevolgelyk het grootste gedeelte der stad Rome, zeer dechtig gekleed en opgeschikt, gingen den Triomfeerder, of Zegenpraalenden, buiten de poorten der stad te gemoet. Hy zat gewapend op een yvooren of elpenbeenen stoel, *Sedes Curulis* genaamd, in een gouden wagen, die van edele gestcentens blonk, door vier of zes van de allerfchoonste witte paarden, treffelyk uitgedost, getrokken; wyders gekleed met een goude en purper geweevene rok, *Toga Palmata* geheeten; hebbende het hoofd met een laurierkrans gekroond, en de staf van commando in zyne hand, of wel een beelden van de Victorie met vleugelen, en met een laurierkrans of palmtak in de hand. Andersins stond ook wel het gemelde beeld van de Overwinninge achter den zegenpraalenden Held, houdende met de regterhand een laurierkrans boven zyn hoofd; gelyk men beide deze verbeeldingen op de oude basrelèves en medalien veelydts ziet. Alle de

De maniere
der inkom-
ste.

gevangenen in den oorlog gingen, met slaaffche kleederen aangedaan, en de hoofden kaal gefchooren, voor hem heen; en de Koning of Veldoverfte der overwonnenen, mitsgaders de aanzienlykften der vyanden, wierden het allernaast aan den wagen, twee aan twee geboeid, voor hem heen geleid. De Roomsche legioenen volgden hem by benden, in hunne ordre, zo te voet als te paard, alle op het prachtigft gewapend, zynde hunne spieffen en lancien met laurierbladeren omvlochten, tot teken van een algemeene vreugde: doch de geenen, welker moed en dapperheid in den bekomenen zeegen het meest uitgemunt hadden, verzelden hem aan weêrzyden van den wagen, bekransft met laurier- en palmtakken in hunne handen. Voor hem heen reeden ook eenige wagens met de wapenen, banieren, goude en zilvere vaten, juweelen, en allerhande footten van goude en zilvere munten, tot buit op de vyanden verkreegen, mitsgaders de giften en geschenken welke hy van de vrienden en bondgenooten des Roomschen Volks had ontfangen. Daar na volgden kasteelen en toorns van hout, cietlyk gefneeden, die de steden en sterktens, welke hy van de vyanden gewonnen had, verbeeldden. En al voorttrekkende, maakten zy eenige bataljes en spiegelgevechten, waar mede zy de voorgevallene oorlogsbedryven na 't leven vertoonden, op zodanig een wyze dat de aanschouwers door de wonderlyke gevallen met allerley hertstogten, van droefheid, blydschap, en schrik wierden aangedaan. Het getal en de verscheidenheid dezer vertooningen was zo groot en overvloedig, dat de Zegenpraalingen menigmaal drie of vier dagen duurden voor alcer de zelve voltrokken waren. Men eindigde deze plechtigheden als ze aan het Capitool in den Tempel van *Jupiter* waren gekomen, in welchen zy alle de wapenen en buit, genaamd *Mannbia*, door hunne dapperheid den vyanden ontnomen, tot een eeuwige gedachtenisse van van hunne deugd dienende, ophingen, daar zy dan door den Roomschen Raad wegens de gedaane dienften aan het Vaderland bedankt, en gewoonlyk tot een Opper- of Mederegent verkoren werdende, deze vreugde met een prachtig festyn volbragten. Maar op dat men een klaar en verstaanlyk denkbeeld van deze Zegenpraalingen, en de ordre welke daar in door de Romeinen werd gehouden, moge verkrygen, zullen wy eenige uit de Romeinsche Historien, voor zo veel ons de geheugenisse toelaat, alhier kortelyk beschryven, en een aanvang maaken met die van *Paulus Emilius*, een voortreffelyk Veldoverften, welke hy wegens de overwinning tegens den grooten en machtigen *Perseas*, Koning van Macedonien, verkreeg; wordende door *Plutarchus* in dezer voegen beschreeven.

Ten eersten zag men het Roomsche Volk, en dat van alle rondom gelegene plaatsen, zeer deftig gekleed en uitgedoft, in de deuren, vensters, en balkons, op zolders en daken der huizen met ontallyke menigte, om door het aanschouwen aan deze plechtigheden mede deel te hebben. Alle de Tempels binnen Romem, op het heerlykst vercierd, stonden open. De huizen en straaten waren met allerley kostelyke behangfels wonderlyk opgepronkt, en met groente en bloemen, van uitgezochte reukwerken, en duizenderley andere heerlyke en aangename dingen, opgepropt. En om dat de toeloop der menschen, van alle kanten en plaatsen van buiten, ongemeen groot was, had men mannen met stokken aangesteld, om onder het gedrang een opening te maaken, en het volk aan weêrkanten te doen wyken, ten einde den Zegenpraalenden een weg en vryen doortogt te baanen. De menigte van de verkreegene buit, de veelheid der banieren, standaarden, en vaandels, met de gevangenen, was zo groot, dat men deze plechtigheden somtydts drie achtereenvolgende dagen moest doen duuren. Den eersten dag wierd alleenlyk toegebracht met de banieren, standaarden, vaandels, statuën, kolossen, schilderyen en beelden, alle op cierlyk geschilderde wagens staande, en langzaam voortgetrokken wordende, te doen inhaalen. De tweede dag wierd besteed met de wapenen van den overwonnen Koning, en alle de Macedoniers, zeer kostelyk, en glinsterende, alle op nette en daar toe geschikte wagens in de stad in te vocren: volgende na die wagens drie duizend mannen, welke het gemunte geld van goud en zilver, leggende in zeer groote zilvere schofels en vaazen van zilver, elk drie talenten weegende, te draagen; van welke vaazen en grooteschotelen drie honderd en vyftig in getal waren, en tot elk vier mannen verordend om de zelve te draagen. De rest, die het overschot der drie duizend man maakten, droegen huisfonteynen, en andere groote en heerlyke vaazen, mede van zilver, en konstryk gearbeid. De derde dag gekomen zynde, begon men met het lumieren van den zelve de plechtigheden van deze Zegenpraaling te hervatten. Voor de eerste bende ging een groot getal pypers, trommelslagers, schalmey- en trompetblazers; geen toon van een aangenaam muziek, maar een groot ruuw en vreesfelyk geraas en geuid maakende, gelyk of ze zich ten stryd bereidden om den vyand aan te vallen. Achter deze bende volgden honderd twintig koeyen met vergulde hoorns, en met linnen deekens, by hen voor heilig gehouden, gedekt, met allerley kranssen van groente en bloemen gevlochten; wordende door schoone en welgemaakte jongelingen, alle zeer kostelyk opgeschikt, geleid, om de slagtofferhande der zelve te doene, wel-

ke door veele kinderen, groote goude en zilvere schotelen, dienende tot gebruik der offerhande, draagende, wierden gevolgd. Na dezen kwamen de geenen, die de goude vaazen, met goude penningen gevuld, droegen, een getal van twee-en-seventig uitmaakende; werdende gevolgd door de geenen die de overmaatig groote goude schaal, weegende tien talenten aan goud, welke *Paulus Aemilius* uitdrukkelijk had laten maaken, en konstig met allerley kostelyke steenen en juweelen doen verryken, droegen; zynde verscheidene Bedienden van aanzien, die voor dezen de Koningen *Antigonus*, en *Seleucus*, Koningen van Macedonien, en zelfs *Perseus*, opgepalt hadden. Na die volgde de wagen van den overwonnen Koning, met de wapens tot deszelfs ligchaam behoorende, waar op zyn *Diadema*, of Koninglyke hoofdband, kroon, en scepter ten toon lagen. Hier na verscheenen de Kinderen van dien beklagelyken en ongelukkige Vorst, verzeld met een groot getal van zyne Hovelingen, als Hofmeester, Secretaris, en veele andere diergelyken van zyne familie en hofhouding; schreijende, en over hun droevig noodlot van een ongewoone dienstbaarheid zodanig rouwklagende, dat de omstanders en aanschouwers, de menschelyke gevallen overdenkende, tot medelyden wierden verwekt, te meer als men de drie onnozele Kinderen, twee Zoonen en een Dochtertje, die door de kindtsheid noch weinig indruk van hunnen rampzaligen staat hadden, kwam te aanschouwen. Na de Kinderen kwam de Vader, welke, na 't gebruik van zyne landtsgenooten, in 't zwart gekleed was, gaande met een vrees- en schrikachtig gelaat, gelyk het de tyd en gelegenheid vereischte, gevolgd wordende van zyne vrienden, gunstelingen, en vertrouwelingen, die hunne oogen na den Koning gekeerd hadden, zeer bitterlyk weenende, en van zulk een droevig gelaat, dat zich veele, zelfs onder de Romeinen, niet onthouden konden van hunnen en des Konings droevigen staat met traanende oogen te beklagen. Na dezen wierden de goude kroonen gedraagen, die de oude Grieksche Vrystedden aan *Paulus Aemilius* vereerd hadden, om hem over zynen verkreegen zegen te begroeten en geluk te wenschen; welke door hem zelfs, op een goude pronkwagen gezeten, en met een purperen rok van goud zeer rykelyk doorwrocht, een lauriertak in zyne hand, en een krans van de zelve om zyn hoofd hebbende, met groote heertykheid zegenpraalende wierd gevolgd. Achter hem kwamen de Oorlogsbenden, zo te voet als te paard, ordentelyk onder hunne banieren, vaandels en standaarden verdeeld, in hunne handen laurierkranssen en palmtakken draagende, en ter ere van den Overwinnaar en den behaalden zegenlofzangen zingende. En op zulk een manier volbragt *Paulus Aemilius* zynen

zinen zegenpraalenden intocht in de vermaarde Stad Romen, alwaar hy de verkreegene buit in den Tempel van *Jupiter Capitolinus* offerde, en den zelve voor den verworven zegen en behaalde overwinning feestelyk dankte.

Alle andere Triomfen geschieden ook op zodanig een wyze, doch met veranderinge in het een en het ander, na maate dat het den Veld-overlten, welke men met diergelyk een plechtigheid vereerde, behaagde. En hoewel men in de Historien beschreeven vind, dat de gemelde plechtigheden in hunne Triomfen en Zegenpraalingen, in maniere als verhaald is, stiptelyk wierden achtervolgd en onderhouden, waren 'er nochtans wetten toe gemaakt, welke aan de verdiensten der groote mannen zulke heerlyke eerbewyzingen, tot een belooninge van hunne deugd en standvastige dapperheid, toeweezen, met een nette aanwyzinge op wat tyd, en door welke poorten en straaten den intocht moest geschieden. Maar wat belangt de spelen, vertooningen, en andere kleenigheden, het stond den Triomfant in zyne vrye keur, de zelve na zyne zinlykheid en gooddunken te verminderen of te vermeerderen, en den wagen te verkiezen. De Historien leeren ons, dat de Praalwagen gewoonlyk door vier witte Paarden wierd getrokken; hoewel men ook vind, dat de zelve door Stieren getrokken is geweest. De groote *Pompejus*, Africa t'ondergebragt hebbende, deed zyn intocht op een Wagen met Elephanten bespannen. *Suetonius* verhaalt, dat *Julius Caesar* zegenpraalende op een Wagen zat, door veertig Elephanten voortgetrokken. De Keizer *Gordianus* triumpheerde ook op de zelve wyze. *Cajus Marius* wierd insgelyks door Elephanten gevoerd, na dat hy geheel *Africa* onder het gebied der Romeinen gebragt hebbende, de paalen van 't Roomsche gezag tot in Egypten had uitgebreid. *Scipio Africanus* zegenpraalde om die zelve reden met Elephanten. De Keizer *Augustus* triumpheerde, met toetemminge van den Roomschen Raad en het Volk, met vier Elephanten voor zyn Wagen, na dat hy uit het Oosten, zynde den oorlog tegens *Antonius* geëindigd, als overwinnaar wederkeerde. De Keizer *Vespasianus* wierd mede, na het volbrengen van verscheidene groote oorlogen in 't Oosten, zo wel als *Augustus* met die eere verwaardigd: geevende de ingespannene Elephanten voor den Wagen de overwinninge van die Volkeren en Landen, daar de Elephanten vallen en zich voortplanten, te kennen. *Flavius* zegt in zyne Historien, dat de Keizer *Aurelianus*, die een Koning der Gotthen was, zynen intocht deed op een Wagen door Hertten voortgetrokken. Doch *Marcus Antonius* spande getemde Leeuwen voor zynen zegenpraalenden Wagen; als willende daar mede doen blyken, dat hy in den burgerlyken

Verscheidene Praal. of Zegenwagens der Romeinsche Veldoverlten.

En dertelver betekenis.

Oor-

Oorlog de dappersten en onverzagsten onder zyn gebied zou doen bukken; het welk hem *Cicero* in zyne *Vertoogen*, genaamd *Philippica*, tegenwerpt; zeggende, dat zyn Triomfwagen, met Leeuwen bespannen, een heerschzuchtig man, na een monarchie of eenhoofdige regeeringe haakende, vooronderstelde.

Verdere
omstandig-
heden in de
Triomfen ge-
bruikelyk.

De Veldoversten der Romeinen hadden noch deze byzondere gewoonte, dat zy, zegenpraalende, een, of verscheidene kleene kinderen, in hunne wagens by zich voerden, waar van *Cicero* in zyn *Vertoog* voor *Murena* gewag maakt. Andere deden in den Triomf een zeer groot getal van vreemde en wilde beesten, als leeuwen, beeren, tygers, rinoceros, panthers, drommedariffen, en diergelyke soorten van dieren, met zich omyoeren; zo als *Josephus* in zyne *Historien*, van de Keizers *Titus* en *Vespasianus*, verhaalt. Sommige weder hadden by hunne Zegenpraalingen allerhande vocaale en instrumentaale muziek, en andere vermaakelykheden meer: onder welke Zegenpraalingen die van *Pompejus* den Grooten, *Cesar*, en de twee *Scipioos*, gebroeders, met die van verscheidene Keizers, enige byzonderheden hadden, waar van *Blondus* in zyn boek, het zegenpraalende *Romen* genaamd, wydloopig spreekt. Het wierd ook den Triomfeerenden Overwinnaars toegelaaten hunne Beelden en Statuen in Tempelen en openbaare plaatsen ten toon te stellen, als mede kolommen en kostelyke gebouwen van marmer, *Arcus Triumphales* genaamd, waar op hunne veldslagen en overwinningen in basrelève, ter eeuwiger gedachtenisse voor de nakomelingen, uitgehouwen waren, te doen oprechten; waar van men ten huidigen dage noch verscheidene overblyffels, zo te *Romen* als elders, kan zien. Hier mede volgden zy na de gewoonte der oude Grieken, welke ter gedachtenisse van kloekmoedige en ridderlyke daaden *Tropheën* oprechten; 't geene zich op de volgende wyze toedroeg. Op de plaats, daar d'eene of d'andere voornaame Veldoverste door zyne dapperheid den zegen van een groote en gedenkwaardige overwinning had behaald, plantte men den hoogsten boom, die daar omtrent te vinden was, na dat men deszelfs takken afgekapt hadde, hangende aan de noch overgeblevene stomp, ter cere en gedachtenisse van den Overwinnaar, de wapenen der overwonnenen en verslaagenen, en geevende aan den boom den naam van *Trophaeum*, afkomstig van het Grieksche woord *Tropi*, het welk omkeeringe, vlucht, en wyken betekent; om dat hy daar ter plaats den vyand gedwongen had zyn heil en behoudenis, met de vlucht te zoeken. De Romeinen hebben 'er zich naderhand op de zelve wyze ook afbediend; want *Salustius* verhaalt in zyne *Gedenkschriften*, dat *Pompejus* d-

Maniere en
oorspronk
van de Eer-
poorten, en
opgerekte
Zegerekens.

Span

Spanjaarden overwonnen hebbende, zyne *Tropheën* op de hoogste toppen van het Pyreneesche Gebergte plantte. Welke gewoonte naderhand tot zulk een hoogachtinge geraakte, dat men de zelve van metselwerk maakte. Maar indien men de H: Bladeren opflaat, zal men zekerlyk vinden, dat dit gebruik van grooter oudheid is, en dat andere volkeren zich ook in hunne plechtigheden daar van bediend hebben. Want wy leezen in het 15de. Cap: van het eerste Boek der Koningen, dat *Saul Agag*, den Koning der Amalekiten, overwonnen hebbende, en op den berg Carmel gekomen zynde, aldaar een *Arcus Triumphalis*, of gedenkteken van zyne behaalde overwinninge, oprechtte. Om kort te gaan, de glorie van te mogen triomfeeren en zegenpraalen was onder alle de eerbewyzingen van het Roomsche Volk inde allerhoogste achtinge; en om de zelve te verkrygen was 'er geen arbeid of gevaar zo groot, 't geen hunne Veldoversten niet met blydschap ondergingen; vermits die glorie met het verkrygen van groote rykdommen, welke hun uit de geschenken der bondgenooten en den veroverden buit der vyanden overvloedig ten deele viel, gemeenlyk verzeld ging. De Historieschryvers hebben deze stoffe, na myn gevoelen, met zo veel meerder omstandigheden beschreeven, om door die voorbeelden groote Prinszen en Regenten te vermaanen hunne veldoversten, oorlogsbenden, en luiden van uitneemende verdiensten, heerlyk te beloonen; op dat domme, lasthertige, en tot de regeeringe onbekwaame en onnutte menschen, niet in gelykheid gesteld mogten werden met die geenen, welke door geduurige oeffeningen van hun verstand en ligchaamelyke krachten zich niet ontzien hebben hun leven, goed en bloed voor hunnen Vorst, en ten beiten van hun vaderland, gewilliglyk op te offeren. Na het verhaal van *Paulus Orosius* zyn tot Rome drie honderd en twintig *Triumphatores*, of zegenpraalende Overwinnaars geteld geworden, van de welke de Keizer *Probus* de laatste is geweest; by wiens regeering het groot en heerlyk gebouw van de Roomsche Monarchie al aan 't vervallen was komen te geraaken.

En haare
oudheid.

't Getal der
Romeinsche
Zegenpraalenden.

Eer wy met de Romeinsche Zegenpraalingen verder gaan, zullen wy ons alvorens een weinig inlaaten, om ook een Triomf, in Griekenland gehouden, op het naauwkeurigst, even als de voorgaande, naar ons beste vermogen te beschryven.

Antigonus, Koning van Syrien, toegenaamd *Epiphanes*, betekende de zo veel als de doorluchtige, hebbende hooren verhaalen de voortrefelyke zegenpraaling van den gemelden Burgermeester *Paulus Emilius*, wierd daar door zodanig tot ydelheid en dwaaze eerzucht aangeprikkeld, dat hy besloot een soort van een zegenpraaling aan te rechten, welke

Grieksehe
Triomf of
heerlyke ver-
toonning van
Antigonus.

in heerlijkheid boven die van den genoemden Burgermeester verre zoude uitmunten. Tot dien einde liet hy door zyn geheel Koningryk verkondigen, dat hy op zekeren gestelden tyd in de Stad Daphnes een heerlijk Tournooyspel zoude aanrechten, 't geen zeer voortreffelyk en uitmuntende zoude zyn; het welk uit Griekenland, zo wel als uit andere Ryken en aangrenzende Landschappen, een opnoemelyk getal van menschen, door nieuwsgierigheid van dit voorval aangedreeven, by hoopen derwaarts deed vloeijen; en geschiedde deze vertooning op de volgende wyze.

Voor aan gingen vyf duizend Grieksche jongelingen, op de Romeinsche manier gewapend, gevolgd door vyf duizend Myziers, op hunne wyze heerlijk uitgedoft. Na deze verscheenen drie duizend Thraciers, en vyf duizend Galatiers; na de welke een zeer groot getal van andere volkeren volgden, die wegens hunne zilvere schilden, waar mede zy gewapend waren, *Argyraspides* genaamd wierden. Achter die kwamen twee honderd vyftig gelederen Vegters of Schermers, by de Romeinen *Gladiatores* geheeten; en na hen duizend Ridders, welker paarden met goude getikte dekkleeden, en met goude en zilvere roomen, treffelyk uitgerust waren, hebbende elk een goude krans om 't hoofd. Deze wierden weder gevolgd door duizend andere Ridders, die men medegezellen noemden, by zich hebbende een compagnie van des Konings Vrienden en Vertrouwelingen. Thans vertoonden zich duizend Edellieden te voet, en achter die weder duizend andere Ridders, genaamt de Troep des Konings. Hier na volgden vyftien honderd Ridders, gewapend met vergulde harnassen, waar over zy wapenrokken, rykelyk met goud en zilver geborduurd, en met allerley gediertens konstig vercierd, droegen. Wyders honderd wagens met zes paarden bespannen, die door veertig andere, van vier paarden getrokken, gevolgd wierden. Achter dezelve verscheen een wagen door elephanten getrokken, en na die zes en dertig andere elephanten. Acht honderd jongetjens, die kranssen en kroonen, met goud vercierd in hunne handen droegen, volgden na de genoemde dieren, en wyders duizend vette ossen, en achthonderd Indische elephantstanden. Hier achter droeg men een oneindig getal van beelden der Afgoden en verstorvenen, welke in cenige konsten en wetenschappen hadden uitgemunt, en hunne geheugenisse aan de nakomelingen vermaard gemaakt, bekleed met rokken van goude en zilvere stoffen, en allerhande kostelykheden en edelgesteentens, zynde aan de pedeltallen geschreeven de naamen, waardigheden en daaden der geenen tot welker eere en gedachtenisse de zelve waren gemaakt.

gemaakt en geficht. Ook wierden door Slaaven omgedraagen beelden der Afgoden, vertoonende den dag, den nacht, den morgenftond, en den middag; met een oneindig getal goude en zilvere vaten van een onwaardeerlyke prys. Na deze kwamen zes honderd Pagies of Edelknaapen van den Koning, in goud laken gekleed; gevolgd van twee honderd edele Vrouwen, hebbende goude doozen, gevuld met allerley heerlyk reukwerk en welriekende balfem, in haare handen; welke weder gevolgd wierden door veertig massive en van zuiver zilver gemaakte draagstoelen, daar zo veele vrouwen in zaten; daar na noch tachtig goude draagstoelen, waar in van gelyken zo veele vrouwen gedraagen wierden, met uitsteekend rykelyke rokken en kleederen van goud, zilver, en juweelen verciert; wordende de ftraaten overal met allerley kostelyke olien, balfem, en reukwerk vervuld. Deze zegenpraaling duurde geheele dertig dagen, met allerhande foorten van fpeken, tournooyen, en vertooningen; in welken tyd het aan alle menfchen geoorlofd was, zich met allerley kostelyke balfem en reukwerk gezalfd hebbende, aan de Koninglyke tafelen, van de welke men 'er vyftien honderd telde, neder te zitten, en op des Konings kosten heerlyk te fpyzen.

By de Romeinen was noch een andere plechtigheid, doch geringer als die der Triomfen, waar mede de Overwinnaars ingehaald en verwelkomd wierden. Deze wierd *Ovatio* genaamd, verfchillende van den Triomf om dat 'er eenige noodzaakelykheden, die daar toe vereifcht wierden, ontbraken. By voorbeeld, als den Overwinnaar geen *Consul* of *Proconsul*, regeerend of oud Burgermeester, was; of dat hy weinige tegenftand had gevonden; of dat de overwinning zonder groote bloedftorting was verkreegen; of wegens lieden van kleine waarde overwonnen te hebben; of dat den oorlog was ondernomen zonder uitdrukkelyk bevel van den Raad, (het welk wy in 't voorige Hoofdstuk, by de *Corona Ovalis*, noehmaals hebben aangemerkt,) en diergelyke dingen meer. Alsdan, in ftêe van den Triomf, verwelkomde men de Overwinnaars, hoewel ook op een zeer plechtige wyze, met de gemelde *Ovatio*, welke zich aldus toedroeg.

De Veldoverfte wierd, te paard zittende, of ook in oude tyden te voet gaande, ingehaald; hebbende het hoofd bekroond met een krans van Myrthe, aan *Venus* toegewyd: om dat deze overwinning niet op een *martiaale* en dappere wyze van oorlogen, maar op een wyze aan *Venus* en de vrouwen paffende, was verkreegen, gelyk *Aulus Gellius* daar van verhaalt. Het volk en de krygsbenden van zodanig een Veldoverften deden

Dekleene zegenpraaling der Romeinen, *Ovatio* genaamd, en haare oorzaak.

hunnen intocht niet gewapend gelyk de voorgaande. Men roerde geen trommels, noch hoorde trompetten, of eenig ander geschal van oorlogsinstrumenten; maar fluiten en zachte speeltuigen van een zoetluidend en aangenaam muziek. Hy wierd met den verkreegenen buit, op de vyanden behaald, ordentelyk, van zyne oorlogsbenden verzeld zynde, ingehaald; en de Senaat ontmoette hem plechtelyk buiten de stadspoorten, hem pryzende en zyne daaden zeer hoog verheffende. De Historien getuigen, dat verscheidene groote en voortreffelyke Veldoversten die eere hebben verzocht, en aangenomen. De eerste onder de zelve was *Posthumius Libertus*, na dat hy de Sabinen tot gehoorzaamheid had gebragt; en *Marcus Marcellus* na het overweldigen van Syracusa. *Suetonius* verhaalt, dat de Keizer *Octavianus Augustus*, na den veldslag van Philippiques en 't volvoeren der oorlogen in Siciliën, met die eer wierd verheerlykt. *Plinius* gewaagt mede, dat verscheidene Veldoversten, daar men de plechtigheid van den Triomf of de Zegenpraalinge aan weigerde, door het besluit van den Roomschen Raad met de *Ovatio* wierden vereerd. De oorzaak, waarom deze kleine Zegenpraaling aldus wierd genaamd, was, dat de offerhande, welke de overwinnende Veldoverste dien dag deed, in een Schaap bestond, 't geen in de Latynsche taal *Ovis* genaamd word; daar in tegendeel in den Triomf een Stier wierd geofferd. En van dit Schaap, of *Ovis*, is het woord *Ovatio* voortgesprooten. Andere meenen, dat het zelve van het juigchende en schreeuwende volk, 't welk *Oe* of wel *Oue* riep, herkomstig is. Het zy zo 't wil, het zal genoeg zyn te zeggen, dat deze plechtelyke inhaalinge by de Romeinen *Ovatio* wierd genaamd.

Ik zal noch verscheidene Triomfen, by de Romeinen gehouden, met stilswygen voorby gaan, om den Leezer daar mede niet verdrietig te vallen: want de zelve alle te verhaalen zoude ons hier te wydloopig zyn. Die meer daar van gelieven te weeten, leezen *Appianus Alexandrinus*, en *Ammianus Marcellinus*; welke eerste de zegenpraalinge van *Scipio Africanus*; en de laatste de heerlyke intrede, die de Keizer *Constantinus* in Romē deed, beschreeven hebben.

Van de wyze der vier voornaamste en openbaare Griekſche Spelen, en ter eere van wie de zelve ingeſteld waren.

Z E S D E H O O F D S T U K .

NAdemaal 'er veele onder de weetgierige Leezers der Historien gevonden worden, welke in de oudheden en de manieren der Griekſche Spelen niet onderweezen zyn, dunkt het my niet ongeraaden na myn kleen vermogen uit de Oudheden op te haalen, en in 't kort te beſchryven de vier voornaamste Spelen welke door de Griekſche en Romeinſche Hiftorieschryvers zo menigmaal met groote lof en roem doorgaans worden aangehaald. Ik zal dan met weinige woorden het geen ik in de Historien daar af geleezen hebbe, verhandelen; en eertelyk ſpreeken van de Olympiſche Spelen, als de voornaamste en doorluchtigste, welke op het Eiland van Eliden, naby de Stad Olympien, door den Ideeſchen *Hercules* en zyne vier Gebroeders *Paeoneus*, *Idas*, *Jafius* en *Epi-medes*, komende te ſamen van den berg *Ida* in *Candia*, ter eere van *Jupiter Olympius* ingeſteld wierden: en om dat zy vyf Gebroeders waren, hadden ze den naam van de Ideeſche *Dactyles*. De zelve wierden van vyf tot vyf jaaren met groote plechtigheden gevierd; waarom ook de Oudheid haare jaaren by Olympiaden tellende, daar mede verſtonden het getal van vyf jaaren. Zy waren verdeeld in vyfderley openbaare vertooningen, of oeffeningen, te weten, in de renloop, (zynde deze wel de voornaamste en oudste van alle,) de worsteling, 't ſchermen met vuistſlagen, het werpen met de ſchyf, en de ſprong. De vertooning geſchiedde in een geſlootene baan, met paalen omheind: zynde het den toezinder niet geoorlofd daar binnen te komen.

Eenige willen zeggen, dat *Jupiter*, na het bevegten en de nederlaag der Reuzen, welke den hemel wilden beſtormen, deze Spelen inſtelde, en dat *Apollo* den prys op *Mercurius* in de loopbaan behaalde: dat *Mars* in de worsteling en het ſchermen met vuisten, als anders, inſgelyks den prys verkreeg, enz. Andere hebben voor de waarheid willen vaſt ſtellen, dat de voorgenoemde vyf Gebroeders ieder afzonderlyk zyne oeffeninge en ſpel heeft uitgevonden; en dat zy vyf in getal zynde, daarom *Dactyles*, dat is, na 't getal der vyf vingeren, wierden genaamd: want *Dactylos* betekent in de Griekſche taal een vinger.

Deze vyf Spelen dan wierden by de Grieken *Pentathlon*, en by de Latynen *Quinquetium* geheeten. Twee der zelve waren van de beenen

Eerſte vinder van de Olympiſche Spelen.

Vyf oeffeningen in de bovengemelde Spelen gebruikeelyk.

afhankelyk, te weeten, de loop en de sprong: twee andere van de armen; de werpsteen en 't schermen met vuistflagen: de worsteling had van beide, te weeten van de armen en de beenen. Die overwinnaar in alle deze vyf oeffeningen bleef, wierd by de Grieken *Pancratiastes* genaamd: zynde dit woord te samen gevoegd van *pán* en *krátos*; het welk te zeggen is, van alle de krachten des ligchaams die men daar toe besteedde. In het schermen mogt men alles bybrengen, wat door menschelyke vindingen kon dienen om zynen tegenstreever neder te vellen; behaalende die geen den prys, welke zyne voornemens het best uitvoerde: waarom dan de slagen van vuisten, elleboogen en voeten niet gespaard wierden. Men beet, krabde, verdraaide de vingers, handen, of andere deelen des ligchaams, na dat men best kon. Men zocht de oogen van zynen tegenvegter door kracht van duimen uit te douwen. In 't kort, men liet niets achter wege om de overwinning op zynen vyand te behaalen.

Verklaaringe
der vyf oeffe-
ningen.

Wat de voorsz: vyf oeffeningen belangt, wy zullen de zelve met korte woorden verhaalen, hoe en op welke een wyze men ze werksfel-
lig maakte.

De Loop.

De Loopbaan, waar in de loop te voet geschiedde, was in den beginne van een *stadium*, wordende gemeenlyk geschat 600 Geometrische voeten lang te weeten: maar in de 14 Olympiade wierd de baan in haare lengte verdubbeld. Eerstelyk geschiedde deze loop maar te voet, en met een los ligchaam: doch naderhand wierd ingevoerd, dat men de zelve te paard, en gewapend, zoude doen. Ook wierden 'er mannen, voetlopers genaamd, welke van 't hoofd tot de voeten geharnast en gewapend waren, daar in toegelaaten; oordeelende men, dat die oeffening den ligchaamen der oorlogslieden niet oneigen, maar noodzaakelyk was. De eerste, die den prys in dezer voegen daar mede behaalde, was *Damaratus* van Heréa: en de lofzangen, welke men 't hunner eere plagt te zingen, geeven genoegsaam te kennen, dat zy ten vollen gewapend in de renbaan liepen. Doch de eerste, die den prys van 't loopen ongewapend weg droeg, was *Chorabus* geheeten, van Elides geboortig; wordende de zelve hem zeer lang betwift. *Arrachion* van Phigalien behaalde den prys van de tweede en derde. *Polycrates* van Messenien, een man van een voornaam en edel geslagt, verkreeg zeer veel eer, aanzien, en glorie in de vierde, waar in hem d'overwinninge ten deel viel.

De Worsteling.

De Worsteling geschiedde met een naakt en overal met olie besmeerd ligchaam, om daar door de aanvattinge zo veel te glibberiger en onzekerder te maaken. Daar na bestrooide men het zelve met zeer fyn stof,

stof, ten einde de nedervallende zweeddroppelen te gemakkelijker te doen opdroogen. De Worstelaars, in dezer voegen toegerust, verscheenen in het perk; vattende malkander dan by de handen, dan by de armen, dan by de buiging van 't ligchaam en onder de korte ribben, enz. trachtende aldus op verscheidene wyzen van kracht en behendigheid met het slaan der beenen en voeten, stooten, schoppen, en andere slimme streeken, den een den anderen ruggelings ter aarde te werpen; want als zy op den buik vielen, wierd zulks niet gerekend. Eer zy in het perk traden om hunne krachten en behendigheden te beproeven, lieten zy zich de zenuwen, muskelen, en leden zeer sterk vryven, om de ledemaaten daar door buigzaam en rad te maaken.

De manieren wegens met de vuisten en slinger te vegten, waren de gevaarlijkste en doodelykste van allen. Het eerste geschiedde in oude tyden met omwondene of bekleede vuisten en armen, wordende daar offenleere wanten toe gebruikt, met de welke zy uit alle hunne krachten, en met wonderlyke behendigheid, malkander zeer zwaare slagen wisten toe te brengen. Maar de slinger bestond uit eenige lange leere riemen, aan welker einden ertelyke ronde balletjens van lood vast genaaid waren, waar af de slag, indien ze de wederparty op het hoofd kwam te treffen, bekwaam was om den zelve dood ter aarde te doen nederstorten.

Het vegten
met vuisten
en slinger.

De worp met de schyf, bestond in een platronde zwaare steen of lood, waar mede zy de kracht van hunne armen en handen oeffenden; zulks dat deze oude oeffening niet anders bestond als in het verft en 't hoogft met den steen te werpen: 't geen noch ten huidigen dage by ons op veele plaatsen in gebruik is. Kennende hier by gevoegd worden, dat de zwaarigheid en 't onderscheid alleenlyk hier in bestond, dat de ouden met het eene been van de aarde opgeligt den steen om het verft moesten werpen na een doel, 't welk op een kleene oppgerechte piramide stond, en zeer wel na een pynappel geleek.

De Worp.

De vyfde oeffening was niet gevaarlyk, bestaande maar enkelyk in verscheidene wyzen van sprongen.

De Sprong.

De oudste kranffen, of kroonen, welke men in deze oeffeningen of spelen tot een prys aan de overwinnaars mededeelde, waren van olyfbladeren gevlochten: maar men veranderde de zelve in verscheidene gelegenheden na dat het de tyden kwamen te vereiffchen: want naderhand vlocht men ze van hondtstandts-, wilgen-, laurier-, myrthus-, eike-, palm-, en eppe- of wilde pietercelybladeren; gelyk ons de voortreffelyke Schryver *Plutarchus* in het leven van den onverwinnelyken *Cato* van *Utica* door zyne aantekeningen heeft nagelaaten. Nochtans wierden

Kroon van
de overwin-
naars.

den de gemelde kroonen en kranssen niet gevlochten van allerley geslagt van olyfboomen, maar van een soort van olyfboomen welke zy *Calistephanes*, dat 's te zeggen, schoone kroon, noemden, hebbende hangende takken gelyk de myrthusboom, zeer bekwaam om 'er kranssen af te vlechten. De bladeren van die kranssen waren van de andere olyfbladeren zeer verschillende; vermits de zelve van buiten wit zynde, de groente, rond in malkander gedraaid, in zich beslooten; daar de andere in tegendeel, van binnen wit, zich groen van buiten vertoonden. Deze plant is het allereerst uit de Noordsche landen door *Hercules* en zyne Gebroeders in Griekenland overgebracht; waar van *Pausanias* in zyn Olympus gewag maakt.

Invoeringe
der Pythische
Spelen.

De Pythische Spelen zyn langen tyd voor de Isthmische, doch na de Olympische, ingesteld, en wierden gevierd ter eere van den God *Apollo*, wegens de behaalde zegen en overwinninge van het vreeslyk serpent *Python*. Andere meenen, dat ze Pythische wierden genaamd van de plaats *Pytho*, alwaar men de zelve vierde; of wel van het Grieksche woord *Pythestai*, dat 's te zeggen vraagen, om dat men het Orakel, ten einde de uitkomsten der toekomende zaaken te weeten, aldaar om raad vraagde. De oeffeningen, in deze Spelen gebruikelijk, kwamen met de Olympische gantschelyk overeen, nochtans met dit onderscheid, dat de Pythische onder het geluid van alle heerlyke musicale stemmen en instrumenten bestonden. Deze Spelen kwamen van tyd tot tyd zeer veel van gedaante en plechtigheden te veranderen; stellende men in den beginne het *Pancratium* of *Quinquertium* in: en wordverhaald, dat in de eerste * *Pythiades*, waar in de doorluchtigste Helden en Goden der Oudheid om den prys en de eere der overwinninge in 't perk traden, *Castor* den prys in het tournooy- of renspeel te paard behaalde; *Pollux*, met vuisten te slaan; *Calais*, met het los loopen te voet; *Zethes* in den loop van 't hoofd tot de voeten gewapend; *Peleus* met den steen te werpen; *Telamon*, met het worstelen; en *Hercules*, in het *Panocratium* of alle die spelen.

En oeffe-
ningen der
zelve.

* *Pythiades*
betekent een
zeker getal
van jaaren in
de Pythische
Spelen.

Waar in
d'overwin-
ningskroon
bestond.

In ieder dezer schouwspelen, en ligchaamelyke oeffeningen, was het de gewoonte, dat men de overwinnaars met een laurierkrans vereerde, welke in 't byzonder aan deze Spelen toegewyd was, om dat de Oudheid meende dat die boom en deszelfs bladeren *Apollo* zeer aangenaam waren, en zulks ter oorzaake van 't geen de zelve verdicht heeft wegens de Dochter van *Peneus*, daar *Apollo* zo zeer op verliefd was, en welke in dien boom veranderd wierd. Nochtans willen eenige andere staande houden, dat de Pythische spelen lang voor de lietkoozeryen van *Apollo* met de schoone *Daphne* ingesteld waren: en eer men den

Lau-

Laurier met dat onderscheid kende, vlocht men de Zegen-en Overwinningskranssen en kroonen van Palm- of Eiken-takken, gelyk *Ovidius* in het eerste boek van zyne *Herscheppingen* getuigt. Insgelyks verhaalen *Plutarchus* en *Pausanias*, dat *Theseus* van Creta weder gekeerd zynde, de Overwinnaars in de Tournooy spelen, ter eere van *Apollo* aangesteld, met Palmkranssen, tot een teken van hunne verkreegene roem en eere, deed verciere: want in den beginne van de Pythische Spelen was de Laurierboom noch onbekend: maar na dat hy bekend werd, gaf hy gelegenheid aan het gemelde Verdichtfel van *Daphné*: en men bevond dien boom en des zelfs bladeren van zulk een schoone gesteldheid en gedaante, dat men de Overwinnaars, in voortreffelyke heldendaaden, of die in geleerdheid boven anderen uitblonken, daar mede gewoonlyk bekroonde en vercierde. Sommige weder zeggen, dat *Apollo* het loof en den bloesem der Appelboomen beminde, eer dat hy den Laurier gekoozen had; willende, dat de Overwinnaars in de Tournooy- Worstelspelen, als andersins, daar mede gekroond zouden worden; gelyk de Dichter *Archias* in zyne *Mytholog.* li. 5. cap. 4. verhaalt. Doch *Lucianus* zegt, dat, schoon men in de Pythische Spelen een begin hadde gemaakt van de Overwinnaars met Laurierkranssen te kroonen, men echter de zelve doorvlocht met goudgeele geplukte Appelen; hoewel eenige Schryvers verhaalen, dat de Laurierboom van Delphos zulke groote greinen of vruchten droeg, dat ze ten naasten by den naam van Appelen verdienden te draagen. Maar de eigentlyke oorzaak van deze verschillendheid is, dat de prys in die schouwspelen, en de tyden in welke men de zelve vertoonde, verscheidene maalen veranderd wierd: want in den beginne vierde men ze van negen tot negen jaaren, (om dat de Oudheid verclit heeft, dat zo veele Nymphen van den berg Parnassus haare gaaven en geschenken aan *Apollo* kwamen opofferen, na dat hy het Delphische Gedrocht *Python* hadde overwonnen,) daar na van vyf tot vyf jaaren.

De Nemeesche Schouwspelen vierde men in een Woud van dien zelve naam, gelegen tuschen Phlius en Cleone, twee Steden van Achaïa, ter eere en gedachtenisse van *Archemorus*, anders *Opheltis* genaamd, Zoon van *Lycurgus*, wegens dat hy in dit woud van een slang gebeeten zynde, daar van kwam te sterven. Sommige verhaalen 't voorval op de navolgende wyze: dat *Oedipus* door misverstand zyne eigene Moeder, nagelaatene weduwe van den Koning *Laius* van Theben, getrouwd hebbende, by de zelve twee zoonen, te weeten *Eteocles* en *Polynices* genaamd, had geteeld: aan de welke de Vader het koninglyk gezach en waardigheid afstaande, kroon en scepter overliet, onder beding dat zy, den

Insteellinge
der Nemeesche
Spelen.

En 't oorspronkelyke
geval derzel-
ve.

een na den anderen, by beurten, het koningryk zouden regeeren: maar dat *Eteocles*, als d'oudste, het eerste jaar 't bewind der zaaken in handen gekreegen hebbende, weigerde aan zynen jonger broeder, als medegenoot van 't ryk, na den wille zyns vaders, het tweede jaar de regeeringe by beurte af te staan; waar over hy, zeer onvernoegd, toevlucht nam tot *Adrastus*, Koning van Argos, welke hem zyne dochter *Argias* ten huwelyk geevende, met zynen anderen schoonzoon *Tydeus* een grootleger te samen bragt, om de Thebaanen te beoorlogen, en tot reden te brengen. d' Uitkomst van dien oorlog was zodanig, dat deze twee gebroeders, in een lyfgevegt getreden, beide daar in kwamen te sneuvelen, stervende van de wonden die zy malkander hadden toegebracht. De doode ligchaamen vervolgens op een grooten hoop houts gelegd zynde, om na de gewoonte der ouden tot asche verbrand te werden, kwamen de vlammen des vuurs zich te verdeelen, gelyk of zy getuigenisse hadden willen draagen van den onverzoenlyken haat dien deze twee gebroeders in hun leven malkander toedroegen, en dat die ook zelts na hunne dood noch geen einde had genomen. Onder de benden, welke *Adrastus* tot onderstand van *Polynices* had gezonden, waren zeven bevelhebbers, welke in 't eiland Lemnos in Thracien gekomen zynde, van grooten dorst bevangen, *Hypsipyle*, een Lemnische vrouw, *Opheltes*, zoon van *Lycurgus*, (Priester van *Jupiter*) en *Euridice*, draagende, ontmoetten, met verzoek dat zy, als inboorlinge van dat land, hen een waterbron wilde aanwyzen om hunne dorst te lesschen. Zy, om zò veel te haastiger te kunnen gaan, doch vreezende het kind op de vlakke aarde neder te leggen, alzo het Orakel zulks, eer het konde loopen, uitdrukelyk verboden had, leide het naakent op een groote plant van Eppe, of wilde *Pterocly*, naby een fontein, alwaar zich een slang verborgen hield, welke zich met 'er haast om den hals van dat kleene kind wringende, het zelve versmoorde, terwyl zy voortgegaan was om water voor hen te scheppen. De gemelde bevelhebbers op dit droevig geval toe tredende, doodden de slang, en stelden, om den vader te troosten, ter gedachtenisse van dit beklagelyk voorval, van drie tot drie jaaren dit schouwspel aan, ter eere van zynen al te vroeg weggerukten zoon. Hierom wierden in den beginne de krygsfluiden alleen, of die welke uit de zelve gesprooten waren, daar in toegelaaten: maar in 't vervolg der tyden hadden alle menschen den vryen toegang. *Thaagenes* verhaalt in zyne Gedenkschriften van *Ægina*, het 4de Boek, Cap: 13, dat die vrouw uit Lemnos naar Nemea vluchtte, ter oorzaak dat de vrouwen van dit eiland met malkander overeen gekomen waren

weg: ns

wegens alle haare mans om 't leven te brengen, en zulks alleen uit yverzucht, vermits door aanraading van de Godinne *Venus*, ten hoogsten op haar vergramd, zy zich met andere vrouwen vermengd hadden. En in det daad, zy volbragten dit bloeddorstig voorneemen, uitgenomen *Hypsipyle*; welke haaren vader *Thoas* in een bakkers trog versteekende, hem by 't leven zocht te spaaren. Dit geval kort na het vertrek der Argonauten, welke by die gelegenheid van zaaken in dat eiland waren aangeland, ontdekt zynde, smeeten zy den zelven, by haar opzet volhardende, met den trog, waar in hy verborgen lag, in zee; en doemden *Hypsipyle*, om dat zy het algemeen goedvinden der vrouwen niet was naargekomen, ter dood. Zy dit droevig vonnisse des doodts vernomen hebbende, ontvluchtte het, om daar door de uitvoeringe voor te komen, en wierd in haare vlucht door de zeeroovers genoomen, welke haar aan *Lycurgus* tot slavinne verkochten. En als *Euridice*, huisvrouw van *Lycurgus*, haar, om het droevig noodlot aan haar kind overgekomen, ter dood wilde doen brengen, verborg zy zich in een zeer verre afgelegene en eenzaame plaats; alwaar zy door den waarzegger *Amphiarus* aan de twee zonen van *Euridice*, *Thoas* en *Eunoeus*, die haar overal zогten, ontdekt zynde, door voorspraak van de zelve en tusschenkomst der voorschreevene bevelhebbers, als getuigen van haare onschuld, by 't leven wierd behouden, en weder in de voorige gunst hersteld.

Andere willen, dat *Hercules* deze Schouwspelen heeft ingesteld, om dat hy in het bosch van *Neméa* een vreeslyken leeuw, die alles daar omtrent verslond en het land verwoestte, had gedood. Ecnige zeggen, dat ze wel ter eere en gedachtenisse van *Archemorus* wierden ingesteld, maar dat *Hercules* de zelve naderhand, den *Nemeeschen* Leeuw gedood hebbende, met wiens huid hy zedert zyn hoofd en ligchaam dekte, tot beter staat en order bragt, en ze aan *Jupiter* toewyde; bevellende, dat men de zelve van drie tot drie jaaren, op den twaalfden van de maand, by de *Corinthiers* *Panemos* genaamd, en by de *Atheniensen* *Boëdromios*, welke met onze maand *Augustus* overeen komt, zoude vieren: te meer om dat *Theseus* in die maand de *Amazonen* gelukkiglyk had bevogten en overwonnen. Andere zyn weder van gevoelen, dat het geschiedde ter gedachtenisse van *Opheltes*, die daar door zyne eigene dood en 't geval der *Lacedemoniers*, tegens de *Thebaanen* oorlogende, voorzeide. Doch sommige bevestigen door hunne schriften, dat het niet en was ter gedachtenisse van dezen *Opheltes*, maar van een anderen den zelven naam voerende, zoon van *Euphetas* en *Creüsa*, welke door zyne voedster op de aarde nedergelegd zynde, ter-

Gevoelen
van andere
Schryvers
wegens het
voorzal.

wyl zy aan eenige bevelhebbers, welke haar daar toe verzocht hadden, zoete waterfonteinen aanwees, van een slang wierd gebeeten, en daar af kwam te sterven.

De Nemeefche Schouwspelen wierden dan ingesteld ter gedachtenisse en tot troost van *Lycurgus*, *Euridice*, en *Opheltes*; en de voorzittende Rechters, door welker uitspraak de pryzen, in die spelen behaald, wierden uitgedeeld, waren in 't zwart, en met treurklederen aangedaan. Want *Opheltes* wierd naderhand *Archemorus* genaamd; om dat *Amphiaraus* hem ter uure van zyne geboorte een vroege en ontydige dood had voorzegt; betekene de *Arché* in de Griekfche taal begin, en *Móros* dood: gelyk of men wilde zeggen, die na zyn verkreegen weezen en begin kort daar na komt te sterven; in welken zin de Poeët zegt: *Nascentes morimur, finisque ab origine pendet*: dat is, als wy gebooren worden, beginnen wy te sterven; en ons einde is met het beginsel ondoelbaar aan malkander gefchakeld.

De Zegekroon in deze aan de Overwinnaars uitgedeeld.

Men vertoonde in die schouwspelen de zelve oefeningen, als in de andere: doch de overwinnaars wierden met groen Eppekruid, of *Petercely*, in lykstaatsien meest gebruikelyk, bekransft, om de gedachtenisse van *Archemorus* te vereeuwigen. Ik zal hier niet onderftaan te zeggen, of het Griekfche *Selinon*, 't geen wy by ons gemeene *Petercely* noemen, of het *Petroselinon*, *Steenpetercely*, eene en de zelve plant is; dewyl ik zulks aan de Herbariften en Geneesheeren, welke in de *Botanica* ervaren zyn, gaarne wil overlaaten. In de eerste tyden wierden de Overwinnaars in deze Spelen met Olyfkransfen gekroond: maar na de groote nederlaag, welke den Mediers overkwam, nam het zyn begin dat men ze met een krans, van Eppekruid gevlochten, vereerde, en zulks tereere en gedachtenisse der geenen welke in dien bloedigen veldslag gefneuveld waren. En na deze inzettinge was het niet meer geoorlofd in eenige andere blyfeesten, of vrolyke byeenkomsten, de hoofden met dit kruid te bekransfen, maar wel in tyd van droefheid en rouw. Want na het zeggen der Grieken is dit kruid zeer aardfch, om dat het heel langen tyd langs de aarde kruipt, en wil menigmaal opgeharkt worden, om zich zo veel te sterker tegens de aarde vast te maaken. Het blyft mede veel langer in de aarde, eer het uitspruit en wast, als andere zaaden; waarom het ook noodig was dat de sterffelyke Griekfche *Opheltes*, naderhand, gelyk wy gezegt hebben, *Archemorus* genaamd, met aardfche eere gekroond wierd. Want van de vier voornaamfte Tournooyspelen, die wy in dit Hoofdstuk verhandelen, zyn 'er twee, gelyk de Dichter *Archias* zegt, aan de stervelingen, en twee aan de onsterffelyke Goden toegewyd. De stervelingen zyn *Ar-*

chemorus

ebemorus en *Melicerta*, welke men ook *Palamon* noemt; en de Goden, *Jupiter* en *Apollo*. Wat het Eppekruid belangt, het is niet zonder reden dat het zelve aan deze Renspelen is toegewyd; vermits eenige hebben willen doen gelooven, dat het uit het bloed van het kind, door de gemelde slang gedood, was voortgesprooten. Dit wederspreekt nochtans het zeggen van die geenen, welke verhaalen, dat het kind door *Hypsipyle* op een struik van dit Eppekruid wierd nedergelegd: want volgens dat schryven was het zelve toen ter tyd al bekend. Nu zullen wy tot de Isthmische Schouwspelen overgaan.

Dit Feest wierd by den Isthmus, of het Naauw van Corinthen, 't welk het Koningryk *Moréa* van het vaste land van Griekenland afscheid, by nacht gevierd; hebbende het zelve meer de gedaante en schyn van een offerhande, en daar onder verborgene geheimenissen, dan van een algemeen feest. Het wierd van *Sisyphus*, zoon van *Aeolus*, ingesteld, na dat hy het ontzielde ligchaam van *Melicerta*, zyn bloedverwant, daar ter aarde uitgestrekt leggende, hadde gevonden.

Plutarchus getuigt, dat *Theseus*, na dat hy den stier van *Minos* omgebracht, en verscheidene andere voortreffelyke daaden gedaan had, in den Isthmus, of de Engte van *Peloponnesus*, een pylaar oprechtte, alwaar hy deze Kampspelen, (ten zelve einde gelyk de Feestdagen der Olympische Spelen, ter eere van den God *Jupiter*, door bevel van *Hercules*, gehouden,) ter eere van *Neptunus*, en de pryzen daar toe behoorende, het allereerst instelde.

Doch *Pausanias*, en andere Schryvers willen verzekeren, dat deze Schouwspelen niet om die oorzaak, maar ter gedachtenisse van het doode ligchaam van *Melicerta*, aldaar onbegraaven gevonden, waren ingesteld; waar af de geschiedenis aldus luid, te weeten dat *Learchus* en *Melicerta*, zoonen van *Athamas* en *Ino* waren: dat *Athamas* van raazerny, (door *Tisiphone*, op *Juno's* bevel, ontsteeken,) vervoerd, meenende in 't bosch te jaagen, zyne vrouw vervolgde als of 't een wild beest ware, scheurende haar den jongen *Learchus* uit d'armen; en dat, hebbende hem eenige maalen om 't hoofd gellingerd, hy hem tegen de steenen wierp dat het brein aan de wand spatte. *Ino*, hier over verschrikt, begaf zich, 't zy door droefheid, of ook door de kracht van *Tisiphones* vergiftige slangen, met haar ander kind *Melicerta* over het gebergte *Geranes*, gelegen tusschen *Megara* en *Corinthen*; doch zich eindelyk aldaar mede aan de woede overgeevende, stortte ze elendig van den berg, *Molauris* genaamd, met *Melicerta* van boven neder in de zee, alwaar *Ino* in een Zeenymph of Watergodinne, *Leucothea*, en *Melicerta* in een Zee-god, *Palamon* genaamd, veranderd wierden. De *Nereides* zich ten laastem

Invoeringe der Isthmische Spelen en de instellers daac van.

De geschiedenis waar uit deze Spelen gesprooten zyn.

aan *Sisyphus*, Koning van Corinthen, vertoonende, zag hy, dat het doode ligchaam van *Melicerta* door een Dolphyn behouden aan land gebragt wierd, en beval derhalven zynen Neef in den Isthmus te begraaven, en ter zyner eere aldaar een geflootene renbaan, om de voorschreevene schouwspelen te vieren, op te rechten.

Doch de Poët *Archias* zegt, dat een Dolphyn, nadat *Ino* en *Melicerta* in zee gestort waren, beide hunneligchaamen op de kant of den oever van Schoenuntes droeg, alwaar *Amphimachus* en *Donacinus* de zelve opnamen, en voor *Sisyphus*, Koning van Corinthen, bragten, waar na zy vergood wierden; zy onder den naam van *Leucothea*, dat is in 't Grieksch te zeggen blanke Godin; en hy onder dien van *Palamon*.

Uitlegginge van *Leucothea* en *Palamon*.

Leucothea, welke de Latynen *Matuta* noemen, is de dageraad; en *Palamon*, of *Porunus*, is de hevigheid der stormwinden en baaren gezegd: want *pallein* betekent in 't Grieksch zo veel als hevig schudden, beweegen, en tegen malkander stooten; en daar uit hebben zy den naam van *Palamon* getrokken. Hy was de zoon dan van *Matuta*, of den Morgenstond, om dat de winden gemeenlyk met den dageraad beginnen te wakkeren.

Andere verhaalen, dat het doode ligchaam van *Melicerta* door de baaren der zee by 't naauw van dezen Isthmus aan land geworpen zynde, en onbegraven leggende, aldaar een zeer groote pest en besmettelijke krankheid uit ontfond: dat het Orakel, wegens de oorzaak van deze landverdervende straffe ondervraagd zynde, door zyn Godspraak te kennen gaf, dat men het lyk van *Melicerta* hoogstaatelyk ter aarde moest brengen, en 't zyner eere en gedachtenisse plechtelyke ren-en schouwspelen aanrechten. De Corinthiers de Godspraak van het Orakel volgende, wierd het doode ligchaam door *Amphimachus* en *Donacinus*, van daar opgenomen, op een zeer plechtige wyze in de plaatse Schoenuntes genaamd, gebragt, en begraaven; waar na de voorschreevene schouwspelen en lykdienften ingesteld hebbende, kwam het verslindend kwaad op te houden: maar eenigen tyd daar na de gemelde plechtigheden nalaatende, wierden zy op nieuws door een zeer kwaade en woedende pest bezocht: waarom zy het Orakel in dien gevaarlyken en uitersten nood weder om raad vraagden, en tot antwoord kreegen, dat zy de begonnene schouwspelen, ter gedachtenisse van *Melicerta*, van nu voor altoos zouden vieren, en aan de overwinnaars, welke in de zelve den prys kwamen te behaalen, hunne belooningen, daar toe gesteld, uitdeelen. Ondertusschen verhaalt *Musaëus* in zeker Boek, waar in hy deze schouwspelen beschryft, dat men gewoon was naby dit naauw van den Isthmus twederley Schouw-en

Ren-

Renfpelen op hunne gezette jaargetyden, te weeten van vyftot vyf jaaren, te vieren; het eene ter eere van *Neptunus*, naby des zelfs Tempel; en het ander ter eere van *Melicerta*.

De prys van deze Isthmifche Spelen was in den beginne een krans van drooge Eppekruid of Petercelybladeren, zeraardig gevlochten: doch naderhand wierd goedgevonden, dat men de overwinnaars met kransfen van Pynbladeren, ter oorzaake van hunne nabyheid en overeenkomst met de zee, zoude kroonen. En hoewel nu aan de overwinnaars de voornoemde kransfen uitgedeeld wierden, had men echter de gewoonte van den zelven in 't wederkeeren, na het verhaal van *Pausanias*, een Palmtak in de hand te geeven. Daar en boven bewees men aan de overwinnaars zodanig een eer, en hunne medeburgerswaren daar over met zo veel vreugde en blydschap ingenomen, dat zy hun te gemoet trekkende, hen ettelyke mylen gaans verre op hunne armen droegen, zonder dat hunne voeten de aarde raakten. Zy wieden niet door de gemeene poorten, gelyk als andere menschen, ingehaald; maar men vervaardigde voor hen een zeer heerlyke praalbrugge, strekkende zich over de stadsmuuren heen, waar over zy zegenpraalender wyze in de stad ontfangen, en hunne naamen, tot gedachtenisse der nakomelingen, in pylaaren, op de groote plaatsen der stad opgerecht, gesneden wierden, om de zelve daar door te vereeuwigen.

Waar in de Zegkroon der Overwinnaars bestond.

En de maniere hunner inhaalinge.

Eer wy dit Hoofdstuk sluiten, oordeelen wy het raadzaam, alster dezer plaatse niet onvoegelyk, dat wy ook eenige byzondere kransfen, aan de Heidensche Godheden toegeëigend, kortelyk beschryven.

De Phoeniciers hebben de kruiden en planten der aarde als Goden gediend en geëerd volgens het getuigenisse van *Eusebius*. De Grieken, de Phoeniciers nabootsende, eerden ten naaften by op gelyke wyze niet alleenlyk de boomen, maar ook de kruiden en bloemen. Zy beweerden, dat de *Charites*, of drie Bevalligheden, d'allereersten het hoofd van *Pandora* gekroond hadden. *Pherecydes* zegt, dat *Saturnus* voor alle anderen gekransd is geweest. Nochtans houd *Diodorus* staande, dat *Jupiter*, na dat hy de Reuzen overwonnen had, die eer toekomt. Maar op dat ik de oudheden der Egyptenaaren niet voorby gaa, was *Isis* de eerste welke haar hoofd met groene takken, en koornayren, die zy, volgens den Egyptischen Schryver *Leon*, gevonden heeft, bekransde.

Wie de allereersten gekroond zyn geweest.

Den Eikenboom en zyne vrucht, gelyk *Apollodorus* beschryft, was aan de Godinne *Rhea*, welke men voor de Aarde neemt, toegewyd; om dat wy alle daar van genomen zynde, het veldteken onzer algemeene moeder mochten draagen. De zelve was ook aan *Jupiter* den Beschermgod toegeheilgd.

De Eikenboom.

De

Pynboom. De Pynboom en zyne vrucht word de Godinne *Cybele*, welke de Oudheid waande de Moeder aller dingen te zyn, toegeëigend; vermits zy het zaad, aan haar door den oorspronk aller dingen gegeven, zorgvuldiglyk in zich besluit, en jaarlyks door de warmte der zonne nieuwe spruiten voortbrengt. De Pynappel verbeeld ook in haare gedaante een opgaande vlamme, welke haar zaad in kleene holtens, van malkanderen afgescheiden, bewaart, en door de warmte der aarde met 'er tyd doet uitpruiten, en allengskens opwassen. Men ziet ook zekere Medailje, waar op aan d'een zyde het hoofd van *Cybele* staat, en aan d'andere een kleene krans van pynboomtakken, en 't opschrift *ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ*, 't welk te zeggen is, die van Smyrna. De Arcadiers *Pan* voor den God van 't Heel-al houdende, passen hem insgelyks den Pynappel toe.

De Laurier. *Saturnus*, *Jupiter*, *Apollo*, en *Aesculapius* wierden met Laurieren gekranst: *Saturnus*, om dat hy voor den God der Zegenpraalingen word gehouden: *Jupiter*, om dat hy de Reuzen overwonnen had. *Apollo*, aan wien de Palm in 't eerst was toegewyd, en met welkers loof hy zyn hoofd vercierde toen hy den Delphischen Draak gedood had, kroonde zich naderhand, ter liefde van *Daphné*, altyd met Laurierbladeren, na dat deze Nymph in dien boom was herschaapen, waarom hem de zelve voornaamentlyk is toegeëigend. Doch dat het hoofd van *Aesculapius* met Laurieren word omvlochten, is om geen andere reden, dan dat de zelve tot verscheidene hulpmiddelen en remedien dient.

De Vygeboom. De oude Romeinen kransten in hunne *Nones Caprotines*, zynde Feestdagen welke door hen alle maanden ter eere van *Juno* wierden gehouden, die Godin met Vygebladeren; ter gedachtenisse van dat de stad Romem, (door de Gallen tot het alleruiterste gebragt, welke van den Raad verscheidene Roomsche Edeljuffers tot gyzelaars begeerden) haare voorige vryheid, door de schranderheid van de maagd *Philotis*, weder bekomen had: alzo zy gelegenheid aan de Romeinen gaf om, by de takken eener vygeboom, die op de muur gegroeid stond, en aan *Juno* geheiligd was, uit de stad neder te glyn; overvallende de Gallen in hunne slaap en dronkenschap, daar zy hen door haare list toe verlokt had; bedryvende een groote slagting onder dezelve; en behaalende aldus, zynde de overige, die het meenden 'ontvlugten, in wanordre, een volkomene overwinning op hunne vyanden. Die van Mycenen eigenden de Granaatappelen aan *Juno* toe. De witte Lely wierd door de Heidenen insgelyks aan *Juno* toegewyd, en daarom *Flos Junonius* genaamd; werdende ook van anderen *Flos Regalis*,
of,

De Granaatappelen, en witte Lelien.

of koninklyke bloem, genaamd, niet alleen ten aanzien van de koninginne *Juno*, maar om dat ze in hoogte byna alle andere bloemen overtreft.

Minerva, welke gezegt word jonge dochter en ongetrouwd te zyn, eigende zich met groot regt den Olyfboom toe; vermits de zelve, zo wel als *Minerva*, zuiverheid en kuifchheid bemint.

Den Olyf.

Wat de Boomen belangt, ik vind niet, dat 'er eenige uitdrukkelyk aan *Mars* zyn toegewyd geweest; maar wel, dat de Oudheid hem het kruid, gemeenlyk genaamd Lin-, of Hondtsgras, heeft toegeëigend.

Lingras.

Het is den geenem, welke de gedichten der Poëten doorbladerd hebben, genoegzaam bekend, dat de Mirthusboom vermaak, en een verstand met allerley gaaven verciert, betekent: en de Oudheid daar van spreekende, zegt, dat het een boomtje is 't welk in tederheid en schoonheid zyner bladeren, ten aanzien van deszelfs geduurige groente en aangename reuk, alle andere boomen overtreft: zo dat deze boom met regt en reden aan *Venus*, de schoonste, tederste, en volmaaktste gestalte der Heidsche Godheden, wierd toegeëigend.

Mirthus.

't Was in oude tyden ook de gewoonte, dat men malkanderen op de feestdagen een myrthustak, tot een teken van vreugde, in de hand flak, en de gasten noodigde om hunne party te zingen. En *Horattius* zegt, dat men zich in de lentetyd, als de aarde zich schynt te verheugen door de verscheidenheid der bloemen welke zy voortbrengt, het hoofd met kranssen, van myrthus gevlochten, moet verciere. Den Appelboom, voor een betekenisse der liefde gehouden, is mede aan *Venus* toegewyd.

Aan *Ceres* de Koornairen.

Koornairen.

De Veil of Klimop, anders genaamd Wintergtoen, aan *Bachus* geheiligd, was in zeer groote achting by de Egyptenaaren, om dat ze altyd groen is, en na den oogst eerst haare bladeren komt te verliezen. Men bediende zich van de zelve voor 't meestendeel om kranssen te vlechten; en die, welke zwarte beziën droeg, was wel het voornaamst den God *Bachus* toegewyd, die van de Egyptenaaren *Osiris* wierd genaamd, van waar dit groen ook zynen naam ontleent; want zy noemen het *Chenofris*, het welk de plant van *Osiris* is gezegt. En *Dionysius*, mede de naam van *Bachus*, door zyne geduurige overwinningen tot in Indiën doorgedrongen zynde, stichte aldaar Nyza, een groote Stad, welke hy rondom met klimop beplante, om tot een eeuwig gedenkteken voor hem te verstreken. Deze plant was aan *Bachus* toegeëigend, om dat hy, zo wel als *Phœbus*, altyd jong vertoond word; of om dat den ouden vader *Liber* de geesten en de tong bind, gelyk de klimop

Veil of Klimop.

alles vast houd daar ze maar kan aanraaken en bykomen. Want hoewel *Horatius* zegt, dat de dronkaart in den drank van alle zorgen ontbonden, ja van de allerzwaarste armoede bevrydis; zo is het doch waar, dat zy de zinnen en het verstand zodanig bezet, dat wy de magt niet hebben van het zelve na de reden te gebruiken. Zy is mede een zinnebeeld der oudheid; niet alleenlyk om dat zy altyd by oude boomen, gebouwen, en ruinen het meeste groeit; maar ook om dat de oude en veele jaaren doorbelegene wyn onder de menschen in de hoogste achtinge is: waarom ook *Pindarus*, zo wel als *Horatius*, den zelve doorgaans om die oorzaak het meest verheffen. De Wynstok was van gelyken aan *Bacchus* geheiligd; en daarom word hy veelydts met wyngaardranken gekroond verbeeld: hoewel hy ook, na dat hy de Indiën overwonnen had, de lauwerkrans gedraagen heeft: want hy wierd zo wel, als *Saturnus*, voor den God der zegenpraalingen gehouden. De Wyngaard word mede aan *Rhea* toegeëigend. En de krans van wyngaardranken, waar mede men het hoofd van *Hecate* verciert, betekent niet anders als de listen en laagen die de vader *Faunus* voor zyne dochter, door de werkinge van den wyn, bereidde, waar door de menschen tot ongeregeldheden vervallen.

De Wyn-
stok.

De Cypres.

De Cypres is aan *Pluto*, God van de Hel, gewyd, van welkers takken en bladeren de Ouden kranssen maakten; wordende voor een treurige en droevige boom, als by de begraafplaatsen eigen, gehouden, om die reden dat, als de zelve eens gesneden is, zy niet meerder voortspruit. De takken van dezen boom, by de grafsteden in de aarde gesteecken, of op de zarken uitgehouwen, beduidden dat den overledene zich door gebeden met de helsche en onderaardsche Goden trachtte te verzoenen: waarom *Horatius* zegt, dat de mensch door geene boomen ter helle verzeld word, als door den ongelukkigen en haatelyken Cypresseboom. *Pluto* wierd ook gekroond met het kruid *Adiantum*, mede *Capilli Veneris* genaamd. Andere hebben hem ook met *Narcissus*bloemen en der zelve loof gekroond, om dat die bloem voor eigen en aangenaam aan de verstorvenen gehouden wierd, ter oorzaake van het ongelukkig einde van dien Jongeling welke in dezen bloem wierd herschept; waarom *Phurnutus* zegt, dat zy ook kranssen van de zelve om de hoofden der helsche Furiën, genaamd *Alecto*, *Tisiphone*, en *Megeera*, vlechten, welke dienaresten en uitvoersters van *Plutoos* begeerte en wille waren. De Pynboom heeft insgelyks met de Cypres, ten aanzien dat zy mede het zinnebeeld des doods is, veele overeenkomsten: want zy spruit, zo wel als de Cypres, eenmaal afgekapt zynde, nooit meer uit: weshalven de Pynappel, om haare bitter

De Pyn-
boom.

bitter- en scherpigheid, onder de hedendaagsche Schryvers niet alleen, maar ook by die der Oudheid, altyd de dood heeft betekend.

De tweeverwige Populier word aan *Hercules* geheiligd, om dat de *Physici* door dezen held, en de twee koleuren die de Populier heeft, de twee deelen des tydts, welke alle dingen te boven gaat en regeert, te verstaan geeven; also de eene, wit zynde, den dag betekent; en de andere, donker, den nacht. Eenige hebben ook de Populier onder het getal der ongelukkige planten en boomen gesteld: want in het Eiland Rhodus vierde men de spelen der begraaffnissen ter eeren van *Tlepolemus* daar mede; zynde de uitvoerders der zelve met Populierkranssen gekroond.

De Persikkeboom was aan *Isis*, en aan *Harpocrates* gewyd.

De Plane aan de Geniën.

Een Bloemekrans aan *Ariadne*.

De Bachanten, het wynfeest van *Bacchus* vierende, waren met Loverkranssen gehuld.

Indien de naauwkeurige Lezer genegen is om meer van deze stoffe te weten, kan hy de Hittorien van *Claudius Saturninus* doorbladeren, die den oorspronk, oorzaaken, hoedanigheden, met alle het geene daar toe behoort, zodanig heeft beschreeven, dat 'er geen schoone bloem, groenetakken, bladeren, ranken, wortelen, of andere kleenigheden zyn, welke niet aan het een of 't ander hoofd zyn toegeëigend.

Van de Krygskleederen en Wapenrustingen der byzondere Volkeren, doch voornaamentlyk van die der Grieken en Romeinen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE byzondere Volkeren konnen niet anders onderscheidentlyk verbeeld worden als door hunne toerusting, kleedinge, en manieren. Wel is waar, dat veele Schilders zo keurig niet geweest zyn in het uitbeelden van de zelve, gelyk in hunne werken veeltydts blykt: doch mogelyk hebben zy die mislagen naderhand, wanneer zy de zaak wat nader overdachten en meerder ondervindinge hadden, verbeterd. Niet dat ik door anderer Meesters mislagen op te haalen de myne zoek te verschoonen: geensins. Ik heb myne gebreken zo wel gehad, en mischien veel arger, als een ander: want ik weet, dat ik, zelfs in

myn besten tyd, eenige groote mislagen begaan heb, die my tegenwoordig moeijen, en welke ik niet zoude durven verhaalen, alhoewel ik doorgaans in dit Werk deze en geene aantoon. En terwyl myne gedachten nu vallen om verscheiden gebreken aan te wyzen, zo zal ik hier eenigen, tot dit Hoofdstuk noodig, verhaalen.

De Schryver roont eenige mislagen aan, begaan in deze stofse door *Testa*,

Testa verbeeld in een Print, daar *Hector* gesleept word, *Achilles*, welke een Griek was, met een Romeinsche kasket of helm op. Zou het misschien wel weezen, om het licht by malkander te houden, en de tronie niet te beschadigen? Ten tweden vertoont hy beide deze Helden naakt, en *Achilles* ongewapend. Dat hy een zwaard in de hand houd, gelykt beter naar een *Gladiator* als wel een Oversten. Daer en boven heeft hy de scheê op zy, zonder riem of band om 't lyf. Hoe is het mogelyk, dat hy zyn zwaard zoude kunnen gebruiken, daar hy het toom van de paarden in d'eene hand moet houden? Dit is immers zeer oneigen, en tegens de natuur ltrydig. Of zou het mede al zyn om te beter de schoone ligchaamen te vertoonen? En daar achter zyn de muuren van de Stad zo laag, dat men over de zelve gemakkelyk met de hand zou kunnen reiken.

Poussyn,

Poussyn heeft in de Print, verbeeldende de dood van *Germanicus*, mede Romeinsche en Grieksche stormhoeden onder malkander verbeeld. Zommige zullen mogelyk zeggen, dat wy zulken beroemden Meesters ongelyk doen wanneer men hunne konst zo naauwkeurig onderzoekt. Doch men moet weten, dat de meening niet anders is als om zich daar aan te spiegelen, en uit eens anders mislagen te leeren d'onze te verbeteren. Niet dat ik, gelyk wy gezegt hebben, anderer Meesters fouten alleen zoek op te haalen; maar wil de myne ook gaarne aantoonen, voor zo ver als my de zelve nu en dan in den zin schieten; gelyk het blykt in myn *Aeneas*, daar hy de wapenen van *Venus* krygt, alwaar ik mede een Grieksche helm heb by gemaakt. Myn Vader heeft ook in zyne verbeeldinge van *Seneca* een Capitein van *Nero*, die daar by staat, met een Grieksche helm verbeeld. De Konst laat zulke dingen niet toe. Wy spreken hier niet van krygsrustingen alleen, maar van alle zaaken de konst betreffende. Elke natie heeft haare byzondere kleedinge, manieren en landaart. Hoe kan men een Egyptisch gezicht verbeelden zonder dat men eenige kentekenen daar van bespeurt, als palmbomen, pyramides, en menschen op die wyze gekleed? Waarom ik ieder een vermaan voorzigtiger te weezen, en op een ander geen te vast vertrouwen te stellen. Het is beter naauwkeurig als nalaatig te zyn. Schoon wy een zaak naar behooren weten en verstaan, zo kan men zich evenwel in 't een of 't ander

Waarschouwinge aan de Schildergeeften dienaaugaande.

noch

noch genoeg vergrypen, 't zy door haastigheid of onachtsaamheid.

Het zou een groote vermeetelheid van my wezen, alle de byzonderheden op te haalen welke in de krygsordening der Ouden vervat zyn; dewyl 'er veele boeken van verscheidene Schryvers gevonden worden, die van deze stoffe wydloopig hebben gehandeld. Derhalven zullen wy alleenlyk naar ons kleen vermogen, en tot dienst der schildergraage Geesten, eenige der voornaamste zaaken, de wapenrustingen betreffende, in 't kort aanhaalen; oordeelende de rest, al oeffenende, wel na te zullen volgen. Ik zal dan met de Grieken beginnen.

Het Grieksche Voetvolk was gedeeld in tweederley soorten, in Spiesdraagers, die men zwaargewapende, en in Boogschutters, die men lichtgewapende, noemde. De Spiesdraagers droegen een schild en laarzen, een lange spies van 20 tot 24 voet, en een degen. De sterkste bedekten zich met een Macedonische rondas van vier voet in zyn diameter. De Pyl- of Boogschutters droegen schilden van teen, boogen, korte spiesen, en slingers. De Grieken hadden lang hair, en hunne baarden ongeschooren. Zy droegen helmen of stormhoeden, een weinig vooruitsteekende, daar by cierlyk gewrocht met beeld- of loofwerk, pluimen, en andere cierraaden van veelerhande soort. Hunne krygskleederen muntten ten allen tyden in verandering en cierlykheid uit. Hunne lange wapenrokken kwamen tot even boven de kniën, aan de schouders en onder met riemen of platte banden uitgesneden, waar op men somtydts leeuwenkoppen verbeeld zag: andere hadden franje, in de plaats van riemen, tuitsgewyze gevlochten. De Overstens en Edelen droegen brooskens van jonge leeuwen- en tygershuiden, of wel cierlyke fandaalen; doch de mindere slechts voetzoolen met banden. Hunne zwaarden hingen aan de linker zyde met een haakje aan de goddel, en een pook op de rechter zy.

Krygskleederen en wapenen der Grieken.

De Jongelingen in de krygsordening der Romeinen, tusschen de zeventien en vyf-en-twintig jaaren, waren gesteld tot *Velites*, dat is zweevende of lichtgewapende: naast deze de *Hastati* tot pyltraagers of spiesknechten: die in 't best van hun leven waren, tot *Principii* of voornaamsten: en de bedaagden tot *Triarii*.

Krygsordening der Romeinen.

De *Velites* droegen een kleen schild van anderhalf voet groot, een helm of stormhoed, een zwaard, en een korte spies van drie voet lang en een duim dik in 't rond, met een yzer van een voet lang aan 't eind, en een scherpe driehoekige punt. Zommige droegen slingers, en andere boogen.

Wapenen der *Velites*.

De *Hastati* en *Principii* droegen een korte wapenrok, om dat men daar in gemakkelyker kon gaan, en allerley wapenen handelen; een

Hastati, Principii.

lange broek tot de halve beenen hangende, en onder de kniën naauw sluitende; een helm, en een groot ovaal schild van twee voeten en een half breed, en vier of vyf voet en een palm lang; zynde wyders omgord met zwaarden aan beide de zyden: doch het zwaard aan de linker zyde was veel langer dan dat aan de rechter; want het laatste, als een dagge of pook, was niet langer als de span van een hand. De laatste wapenen waren twee houten stokken; de eene dun gelyk een schicht, en drie elleboogen lang, aan 't einde met yzer beslagen; en d'andere een palm in 't rond dik, en even lang als de voorige, met een yzer aan 't einde zo lang als de stok, gaande half wegen daar in en half wegen met het spits buiten, omzet met haakskens. Dit yzer was by het hout een en een halve vinger dik.

En *Triarii*. De *Triarii* droegen de zelve wapenen gelyk de *Principii*, behalven de stokken, gebruikende pieken of spiesen in de plaats, hoewel de *Hastati* die te vooren plachten te draagen, en derhalven *Hastati*, dat is spiesdraagers gezegt, genaamd wierden: maar zy verlieten die, om de stokken te neemen. De rykste wapenden zich, in steed van borst-harnassen, met gemalyde lyfrokken. In 't algemeen hadden de Romeinen kort hair, de kin geschooren, maar aan weërzyden de kaaken ongeschooren. Doch men moet aanmerken, dat *Scipio* onder hen alleen lang hair droeg. De stormhoeden der Romeinen, met het voorhoofd gelyk sluitende, waren van dubbeld leer, yzer of koper, en met een kam boven op gelyk de Grieken, maar met minder prachr, uitgezondert de Overstens en andere Bevelhebbers, welke pluimen op de zelve voerden. Men zag 'er ook die gevleugelde helmten droegen, en op de kam een slang, draak, of wel een arendtskop. Ook vind men, dat de oude Romeinen in hunne legertochten mede een zaag, een korf, een schop of spaa, een byl, een toom, een sikkel, een keten, en leeftogt voor drie dagen gevoerd hebben. De *Herculeaanen* der oude benden, en de *Joviaanen*, of, gelyk *Vegetius*, *Joviaanen* schryft, waren twee byzondere Roomsche Legioenen, bestaande ieder uit zes duizend man, en dienende in Slavonien, welke de Keizer *Diocletianus*, die zich in 't latyn *Jupiter* en *Maximianus Hercules* liet noemen, na dat ze de Keizerlyke waardigheid voor hem verkreegen hadden, zodanig, voor alle andere benden, om hunne beweezene dapperheid benaamde. Zy waren, behalven hunne groote zwaarden en langwerpige schilden, noch met werpspiesen, daar van binnen loot in gegooten was, gewapend, welke zy *Manobarbuli* noemden; en wegens hunne zwaarte van vooren zo krachtig en zeker wisten te werpen, dat, eer zy tot de pylen en degens kwamen, zy hunne vyanden en der zelve paarden

met wonden doorboorden, en groote overwinningen bevochten; zulks dat de Roomsche Keizers, door der zelve behulp, verscheidene oorlogen gelukkiglyk ten einde brachten.

De Romeinische Ruiters droegen helmen, en kreeften of borstwapens, gelyk de Voetknechten; een dwarschild ter zyde van 't paard; een lang zwaard aan hunne regter zyde; een korte spies in de hand; en in hunne pylkoker staken drie of meer schichten, die niet minder dan de speeren waren, met breede yzers doch scherpe punten. De Teken-draagers, zo te voet als te paard, hadden leeuwenhuiden over hunne krygskleederen, als mede de Trompetters, maar met dit onderscheid, dat de twee voorste pooten der huiden onder hunne kin vast geknoopt waren, strekkende hun verders tot mantels: doch deze huiden waren niet als afgevilde huiden met hair, maar tot bekwaame stof daar toe bereid, onder met franje of uitgesneeden.

De Romein-
sche Ruiters.

De Numidiaanen en Cretensers, onder de Romeinen staande, en hen op hunne paarden, als het nood leed, te hulp komende, waren gewapend met boog en pylen, en werpslingers, daar zy bysterlyk met steenen mede konden werpen. *Plinius* schryft, dat zelfs de *Scorpio* (blyde, schop, of slinger) waar mede men in oude tyden gewoon was zeer zwaare en groote blokken van steenen en houten balken te werpen, het allereerst door de Cretensers is uitgevonden.

Numidi-
aanen en Cre-
tensers.

De Liguriensers, welke langen tyd kloekmoedig en hardnekkig tegens de Romeinen streeden, en eindelyk door hen 't ondergebragt wierden, waren manhafte en welgeoeffende soldaaten; zynde gewapend met een borststuk, helm, schild, en een beknopt kleed. Zy wisten ook wonderlyk wel met de lantie te werpen.

Liguri-
ensers.

De Scythen droegen gekamde helmen, boven spits toeloopende; zynde een wild, woest, en ongetemd volk, 't geen al rydende boogen, pooken, en heirbylen heeft gevoerd.

Scythen.

De Scythische vrouwen en maagden, genaamd Amazoonen, kwamen veelydts in antieksche zilvere helmen en harnassen ten sryde, gelyk *Vincentius* zegt; want in haar land veel zilver gevonden wierd. Doch wanneer wy de gedenkschriften der Ouden doorblaaderen, vinden wy, dat haare wapenkleederen slechts met slangenhuiden van zilver gewrocht en verciert waren. Haare linker borst hielden zy onbedekt; maar de rechter borst, die afgezengt was, om den boog gemakkelyker te spannen en de schichten te werpen, was, even als de rest van 't ligchaam, bedekt: doch de zoom van haar kleed, 't geen zy met een knoop toeknoopten, strekte zich niet boven de kniën. Zy waren alle met *Targi*, of groote schilden, gewapend; welke cirkelrond zynde,

Amazoo-
nen.

zynde, aan het eene eind in de gedaante van twee wassende maanen doorgesneeden was, latende in het midden een plaats om den arm en hand te bedekken, en voor houwen en steeken te bevryden; dienende de eene der gemelde twee doorsnydingen om de spies te handelen, en de andere om daar door te zien. Wyders voerden zy bylen en vuifhamers.

Gotthen.

De Gotthen, als ook de groote *Atila*, uit de Scythen voortgesprootten, waren gewapend met boogen, pylen, lange sterke speeren of lancien, schilden, en helmen. De Ruiters sprongen in het volle harnas van de grond, hoe robbelig of ongelyk dezelve ook mogt weezen, op hunne paarden, zonder den voet in de stygbeugel te zetten, of eenig ander voordeel te neemen, en inzonderheid op het gladde ys of in de sneeuwvelden, alwaar gemeenlyk de voornaamste sryden wierden geleverd, daar ze nochtans ongemeen zwaar gewapend waren; voerende zeer sterke lancien, heirhamers en brandereelen. Zy wisten somwylen, als het nood was, in 't heetste van de sryden, en in den vollen ren en loop hunner paarden, op een ander paard te springen, zonder voet op de aarde te zetten; zich keerende en wendende met een ongeloofelyke geswindheid, ja raapende een lancie van de grond op, enz. waar uit wel te zien is wat voor krygslieden de Gotthen in oude tyden waren.

Konstig
krygsgebruik
der zelve.

Perfiaanen en
Spartaanen.

De Persiaanen en Spartaanen waren in de kleeding malkander zeer gelyk, behalven aan het hoofd. De eerste droegen tulbanden of windsels; de andere mutsen, niet ongelyk een slaapmuts, doch boven spits en na vooren toe omkrullende; ook wel yzere stormhoeven, gelyk de Romeinen, maar effen en zonder kam. Zy hadden lang hair; en hunne baarden kwamen meest tot over de ooren. De Persiaanen in tegendeel waren kaal geschooren, zonder hair of baard. Hun *Soutaan*, of kleed, 't geen in het midden omgord was, kwam tot onder de kniën; hebbende wyders lange afhangende broeken, wyde kouffen, en schoenen aan. Zy voerden geschobde wapenen, rondassen, scheenplaten, sabels, pooken, korte speeren, maar groote boogen. De sabels hingen op hunne rechter dwars voor 't lyf; de pook mede op de regter zy, doch in de gordel; en de pylkoker op den rug.

Kleedinge
van *Darius*.

Darius, de laatste Koning der Perfen, droeg gemeenlyk een kostelyke purpere mantel met witte streepen ingeweeven, zynde op beide de schouders, voor met een goude keten of haak, en aan weerzyde met dierbaare edel gesteentens vast. Zyn wapenrok, met goud ingewerkt, was op de borst met drie goude arenden met uitgestrekte vleugels en staarten,

staarten, die hunne bekken tegens malkanderen gekeerd hadden, geborduurd, met deze letteren tusschen de wieken en staarten der zelve gevoegd, ΝΙΚΗΤΙΚΩΤΑΤΟΣ, het welk zo veel te zeggen is, als altyd overwinnaar. Aan zynen gouden gordel, dien hy slappelyk en vrouwelyk toegordde, droeg hy een fabel, waar af de scheede met dierbaare gesteentens bezet was.

De Daciers droegen lange rokken tot op de voeten hangende, aan weerzyde open, met een malierok daar over heen tot aan de middel. Hunne helm sloot, en liep spits op. Zy gingen gewapend met boog en pylen, daggen, en werpspiessen. Hunne paarden waren met geschobde dekkleederen geheel tot aan de oogen bedekt.

De Parthen, Meden, en Syriers waren op de zelve wyze toegerust als de Perisiaanen, uitgenomen dat de eerste groote ringpantlieren voerden welke man en paard bedekten, en de Syriers kopere stormhoeden.

De Phrygiaanen en Armeniers voerden geflage helmets, korte speeren, werpschichten en pooken; draagende wyders wyde kousen en schoenen, gelyk de Perisiaanen.

De Carthaginiensers waren in pracht en sierlykheid der wapenen, zo wel als de Perisiaanen, uitneemend kostelyk.

De Macedoniers en hunne nabuuren verschilden weinig in hunne kleedinge en wapenen met die der Grieken.

Zo ook van gelyken de Romeinen en Troyaanen.

De Lacedemoniers waren de eerste die het schild, zwaard, en den byl in den oorlog voerden.

De volkeren van Carien zyn de eerste geweest die voor loon en soldy in de oorlogen dienden, en harnassen gevoerd hebben. Zy hadden ook uitgevonden de schilden aan de armen vast te houden, en droegen pluimen en veeren op hunne helmets.

De Thraciers droegen stormhoeden van vossvelen, lyfwapenrokken, menigerley gekleurde kleederen, en kousen van vellen. Hun geweer bestond in werppylen, rondassen, en kleene pooken.

De Æthiopische ruiters waren bekleed met wapenrokken, zo lang dat ze hunne billen bedekten, doorgaans met staale of yzere oogen doervlochten, vry voor houw of steek. Zy hadden een stormhoed op het hoofd, en voerden wyders een rond schild, een lancie, een fabel of krom zwaard, als mede knodsen met yzer beslagen tot hunne wapenen. Die niet met stormhoeden waren voorzien, dekten het hoofd met roode hoeden, lang en ruig van hair of wol, gelyk de Mamelukken in Ægypten. Het voetvolk was gekleed met huiden van leu-

wen, tygers, luipaarden, en andere wilde dieren, om voor hunne vyanden ontzagchelyk te zyn; gebruikende tot hunne wapenen groote boogen, spieſſen, pylen en ſlingers. De Keizer zelve droeg een koſtelyke goude en zilvere *Diadema* om het hoofd, en een zilver kruis in de hand. Hy was met goud laken vol plooyen gekleed; had daar onder een zyde hembd met zeer wyde hertoglyke mouwen; en droeg van zyn middel tot beneden toe een omhangſel van zyde en goud laken, gelyk een biſſchoplyk voorchoot. Zyne lyſtrawanten, die hem geſtadig omringden, voerden een zwaard, een pook, en een werpſchicht tot hun geweer; bedekkende hun hoofd en ſchouders met wilde beefftehuiden.

Indiaanen. De Indiaanen hadden kleederen van hout gemaakt, ziette boogen, en ſchichten twee ellen lang voor met yzer beſlagen.

Arabiers. De Arabiers droegen gedorde rokken, en voerden kromme doch handige boogen.

Lybiaanen. De Lybiaanen waren gekleed in 't leer, en droegen gebrande werpppylen.

Egyptenaaren. De Egyptenaaren, ſchild en houwer.

Major-en Minor-kynen. De bewoonders van de Baleariſche Eilanden, nu Majorca en Minorca genaamd, ſlingers.

Aetholiens. De Aetholiens, lancien en werpppylen.

Zwitſers. De Zwitſers, van aloude tyden goede ſoldaaten geweest, gelyk in de ſtryden tegens *Julius Caesar* blykt, voerden groote en lange ſchilden tot hunne beſcherminge. Hun geweer beſtood in zeer ſterke ſpeeren, picken, en knoſfen.

Gallen. De Gallen gebruikten groote ſchilden en lange zwaarden.

Samniten. De volkeren uit het landſchap Abruzzo, van oudts meest genaamd Samniten, waren kloeke ruiters en ſpieswerpers.

Ager Picen. De volkeren uit het landſchap Marca, by de oude Romeinen *Ager Picenus*, of het Kraayenland, genaamd, waren mede goede ſoldaaten, gewapend met ſchild, ſpies, helm en zwaard.

Tot dus verre oordeel ik een genoegſaame verklaringe gegeeven te hebben tot aanleiding van verder onderzoek om zich by voorraad niet verleegen te vinden. Die meerder ondertechting gelieft te hebben, leeze *Virgilius*, *Ammianus Marcellinus*, *Vegetius*, *Polybius*, en *Herodoot* van *Halicarnaffen*; welke laaſte, in het leven van *Xerxes*, alle de byzonderheden van ieder Natie en allerhande Barbaaren naauwkeuriglyk verhaalt. *Vitruvius* heeft ook een afzonderlyk Tractaat van de Romeinſche Krygsoeffeninge geſchreeven.

Byzondere. *Homerus* in zyne *Iliaden* verhaalt onder anderen van gevegten, waar

waar in zommige harnassen van goud, metaal en staal hadden, zeggen-
 de aldus: *hy gaf hem een steek in de buik; maar zy ging niet door het har-*
nas. Verders op een andere plaats: *hy gaf hem een slag op zyn staale borst,*
dat de lucht daar van weergalmd, en de vonken daar uit vloogen. Nu
 zoude iemand mogen denken, wat voor harnassen dit geweest wa-
 ren, van goud of metaal, en dat massief; en of het mogelyk konde
 weezen, dat zich iemand met zodanige harnassen, waar in de leedema-
 ten en muskelen geboetseerd waren, en welke op het lyf pasten en
 slooten, zich zou kunnen beweegen, buigen en keeren? Ik antwoord
 van neen; oordeelende, dat de meening kwalyk is gevat, dat zy zoge-
 weest zyn. Ik meen ook, dat de geenen, welke beweerden, dat het
 om der fraayheidts wille zo gedaan word, en dat die reden genoeg is,
 zonder zich te bekommeren of het mogelyk is of niet, kwalyk doen;
 vermits 'er andere redenen zyn die ons geruster kunnen stellen, zonder
 de natuur geweld aan te doen. Wat my aangaat, ik stel vast, dat het
 roen was als nu, en nu alstoen, ten opzichte der wapenen en der zelve
 gebruik; en dat de wapenrokken waren gelyk nu de leerekolders, te
 weeten van leer. Dat zy geboetseerd waren, laat ik daar by: en schoon
 genomen zy waren zo geweest, is het lichtelyk te begrypen dat zy on-
 gelyk beter te gebruiken zouden geweest zyn, als die van yzer of mas-
 sief goud. Ik oordeel dan, gelyk ik zeg, dat zy van leer waren, van
 allerhande koleur, van zilver en goud gestikt of geborduurd, ja zelfs
 met goud geheel overdekt, op de zelve wyze als wy hier het goud leer
 maaken, verciert met schobben, loofwerk, en andere oppronkingen
 meer. Daar gaat ook een zeker boek in 't Latyn uit van een oud Ro-
 meinsch Schryver, met den titelen het opschrift, *Hoopen der Romein-*
sche Krygsbenden, opgedraagen aande Keizers *Theodosius* en *Valentinia-*
nus, het geen ik in myn jongen tyd wel geleezen heb, waar in de
 Schryver zegt, dat de Romeinsche harnassen, borstwapenen of krygskol-
 ders, gelyk hy ze noemt, met wolle gevoerd waren, en overtrokken
 met wolven-, leeuwen-, en anderer wilde dieren huiden van Lybien.
 Doch om de meening der Poëten goed te maaken, zal ik dit hier by
 zeggen, dat 'er goude, metaale, en staale borstwapenen en buikplaa-
 ten zyn geweest, met haakjes en gespnen op de schouders en in de zy-
 den vast gemaakt, om de slagen der zwaarden af te weeren, maar effen
 en zonder muskels. Maar men moet weeten, dat die toerustingen
 niet wierden aangedaan dan wanneer de slag zoude beginnen; en dat
 het derhalven kwalyk verstaan is van de geenen, welke zodanige toe-
 rustingen in alle gelegentheden te pas brengen: gelyk, by voorbeeld,
Scipio in zyne tent met de jonge Bruid, daar hy zit in zyn volle har-
 nas;

nas; als mede *Alexander* en *Roxana*; *Reinoud* by *Armida* liefkoozende; en meer diergelyke.

Van den oorspronk der verschillende Veldtekenen en Wapenschilden, tot onderscheiding der Volkeren en Geslachten.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Nutheid de-
zer kennis
voor Schild-
ders en Beeld-
houwers.

DEwyl het van een zeer groot belang en nut in de de Schilderkonst is, voor eerst de volkeren, en daar na de hooge en mindere standtsperfoonen onder de zelve te onderscheiden, door kentekenen die of by hen uitgevonden en opgenomen, of door anderen aan hen geschonken en toegeëigend zyn; zo heb ik dienstig geoordeeld deze zaak in 't breede te verhandelen, om de grootheid der oude Roomsche macht, en de meenigte der vreemde krygsvolkeren die zy in hunnen dienst hadden, daar door aan te wyzen: alzo zulks den Schilders en Beeldhouwers zeer noodig is te weten, en inzonderheid den laatsten; op dat zy een dezer volkeren of helden verbeeldende, op een iegelyk schid zyn eigen en kennelyk veldteken mogen stellen, waar door by iemand, die de Oudheid doorzochr heeft, aanstonds het beeld en zyne betekening bekend word. Den Historieschilders dient het niet minder: want in de geschiedenissen word veelydts gewag gemaakt van deze onderscheidene volkeren, welke menigmaal op eene plaats by malkander gebragt of gekomen zyn, nevens hunne oorlogsbanieren en wapenen, als ook die van hunne helden, zonder dat de zelve daar ter plaatse beschreeven worden. Het is niet zonder groote moeite geweest, dat ik deze dingen in mynen jongen tyd opgezocht heb, maar ook niet zonder vrucht wanneer ik myn gebruik daar van maakte: en dewyl zulks hier het gevoegelykft pas geeft, stelt men het ter deze plaatse, om dat het cenigfins van het voorgaande afhangt.

Oorlogste-
ken der oude
Romeinen.

Ik vind in 't doorbladeren der Historien, dat de Oudheid, in plaats van vaandels, zich van een bos pylen, of takken en kruiden, by malkander gebonden, daar zy den naam van *Manipuli*, dat is te zeggen hand vol, aan gaven, bedienden; waarom zy ook hunne vaandraagers *Manipularii* noemden. *Titus Livius*, naauwkeurig betchryver der Romeinische oudheden en geschiedenissen, zegt, dat *Romulus* by geval een oproer met weinig volks gestild hebbende, van dien tyd af in de vaandels en krygswapenen zulks, door een hand vol hooy in de zelve te verbeelden, eerst in 't gebruik bragt; latende daar na in de opkomende oorlogen

logen dit teken, als een gelukkig veldteken, voor zich heen draagen. Daar na hadden de Romeinen de gewoonte van in hunne oorlogsvaanen en standaarden kleene roode vlammetjes te doen schilderen, verbeeldende een voorteken van gelukkige uitkomst, gelyk als in den veldslag welken zy tegens de Sabinen by Heret hadden, alwaar de wapens en pieken der Romeinen by nacht gelyk als helder brandende gezien wierden, zonder eenige schade daar van t'ontfangen. Aldus zyn hunne oorlogsstandaarden en legioentekenen, welke aan de krygsknechten den wille des veldoverstus door 't gezicht te kennen gaven, van tyd tot tyd vermeerderd geworden. Vervolgens hebben zy op verscheidene tyden ook verscheidene veldtekens gebruikt, als opene rechter handen, en afbeeldsels hunner keizeren van zilver, goud, of verguld, daar somtydts onder een kleen vaantje, in het welk des veldheers of des volks spreuk S. P. Q. R. geschreeven stond, aanhing. Insgelyks voerden zy de verbeelding van Wolven, *Minotauren*, Wildezwynen of Verkens, Paarden, Stieren, en Draaken in hunne oorlogsvaanen, tot dat zy eindelyk den Arend voor het opperveldteken behielden. Dat de Romeinen den Wolf daar in hebben gebruikt, is eensdeels om dat dit wilde dier aan *Mars*, God des oorlogs, was toegewyd; en ten anderen, om dat het zelve door de scherpheid van zyn gezicht zo wel des nachts als over dag ziet: geevende daar door te verstaan, dat een voorzichtig veldoverste altyd waakende en opmerkende behoort te zyn, om door de listen der vyanden niet betrokken te werden. Den *Minotaurus*, zegt *Vegetius*, om te betekenen dat de voorneemens en besluiten der veldoversten geheim en verborgen moeten gehouden worden; gelyk dit beeft in de allerheimelykste plaatsen van den doolhof zich bedekt hield. Het Zwyn, om dat men zonder de tusschenkomst van het zelve nooit vrede of stilstand van wapenen maakte; gelyk wy in ons achtste Boek, pag. 206, daar wy van de offerhanden spreken, verhaald hebben. Het Paard, om dat het by de Romeinen geëerd wierd, en eigentlyk een verbeelding des oorlogs is. Den Stier, om dat de oude Romeinen voorgaven, dat Italien eertyds zynen naam ontfangen had van *Itala*, het welk hedendaags een Kalf of Stier betekent. De Draak wierd gemeenlyk in de vaandels van het voetvolk geschilderd, en in ieder compagnie gevonden; wordende die vaandraager, gelyk *Vegetius* schryft, *Dragonarius* genaamd. *Ammianus Marcellinus* verhaalt ons, op wat wyze zy de zelve droegen. Zy hadden, zegt hy, aan de spitsen van hunne vergulde pieken, die met gonde franje gestoffeerd, en met paerlen en edelgesteentens verrykt waren, draaken van geweeve stoffe genaaid, en van binnen hol, vastgebonden; welke in de lucht opgehe-

ven zynde, door het blaazen en de bewegingen van den wind hunne verschrikkelyke bekken en wydgaapende kaaken openden, en een hol geluid maakten, gelyk of zy van gramschap aangestoken en grimmig waren, krommende en beweevende hunne staarten na maate dat de wind kwam te waaijen, van welke *Claudianus* zegt: *Et cessante verso multi tacuere dracones*, dat is: als de wind gaat leggen, hoort men geen geraas der draaken. Dit vaandel was purperrood, na 't zeggen van den voorsz. *Ammianus*. Den Arend, in moed en onverzaagdheid alle andere vogelen te boven gaande, is niet oneigentlyk de Roomsche Adelaar genaamd; vermits 'er kwalyk een plaats of hoek van de bekende waereld is geweest, daar hy niet door zyne gelukkige aanleidinge de macht en het gezag der Romeinen heeft uitgebreid, en de wederstreevige volkeren de behendigheit van hunne raadslagen, en de dapperheit, waar mede zy de zelve uitvoerden, doen beproeven; hoewel het my

Perfiaan. uit de Historien niet onbewust is, dat de Arenden al lang te vooren by de Perfen in 't gebruik waren: want de Koning *Cyrus*, stichter van de Persische Monarchie, gelyk *Xenophon* beschryft, voerde een gouden Arend met uitgestrekte vleugelen, gelyk of hy alle ryken der aarde doorvliegen wilde, op een lange piek; het welk naderhand door de volgende Koningen van Persien, die dit voot een koninglyk teken hielden, wierd nagevolgd. Men heeft in aloude tyden onder alle volkeren, door een vaste en onveranderlyke overeenkomste der waarzeggers, deze eere aan dien vogel alleen toegeschreeven, te gelooven dat hy in alle zaaken goed geluk en voordeelige uitkomsten in alle onderneemingen voorspelde. En in dien zelve zin verhaalt *Justinus*, dat een Adelaar op het schild van *Hiero*, die, van moederlyke zyde, van een geringe en verachtelyke afkomst was, en, noch een jongeling zynde, zich d'eerste maal onder de oorlogsbenden te veld begaf, nederdaalende ging zitten, zulks als een voorteken gehouden wierd, dat hy een deftig veldoverste en koning, gelyk daar na kwam te geschieden, zoude werden. Ja de Poëeten zeggen, dat door den zelve voornaamentlyk voorspoed, door de hemelsche voorzienigheit iemand toegewezen, verstaan word. Dit gevoelen heeft zyn begin genomen uit dat *Anacreon*, eerste Schryver der Oudheden, verhaalt, dat *Jupiter* voornemens zynde de Reuzen, welke den hemel dreigden te bestormen, te beoorlogen, aan de hemelen en der zelve krachten offerende, door het vliegen van den Arend, daar by geval voorby schietende, van een gelukkige uitkomst en overwinning zynere vyanden wierd verzekerd, en de zelve naderhand in der daad verkreegen hebbende, altyd daar na een gouden Arend in zyne wapenen en oorlogsbanieren, tot een

ren eenwigduurende gedachtenisse, voerde. Van *Jupiter* kregen hem de Cretensen: van de Cretensen, de Candiotten. *Aeneas* de Troyaan bragt hem tot de Latynen; waar van de Romeinen, door verloop des tydts, dien vogel tot hun wapenteken gebruikten: hoewel *Lipsius* meent, dat ze na het voorbeeld der Perſiaanen den zelve aangenomen hebben. De Toſcaanen, in den laaſten oorlog dien zy hadden met de Romeinen, door hen overwonnen zynde by de Stad Ereto, aan de grenſſen der Sabinen, bragten aan *Tarquinius Priſcus*, den Koning der Romeinen, de Koninglyke wapens, waar mede zy gewoon waren hunne Koningen te verciereu; te weeten, een goude kroon, een purper kleed, een purpere mantel van verſcheidene vrwen, een yvooren ſtoel, en een yvooren ſcepter daar een Adelaar boven op ſtond, dien hy en zyne nakomelingen altyd plachten te draagen. De Koningen uitgejaagd zynde, nam de Raad van Romen den Adelaar van hunne ſcepters, en ſtelden hem op hunne ſpieſſen, verheffende hem boven alle andere krygswapenen, als boven den Wolf, den *Minotaurus*, het Paard, het Wildezwyn, &c. *Marius*, die, noch een kind zynde, in 't veld een Arendtsneſt met zeven jonge Adelaars kwam te vinden, een beduidſel van zyne zeven Burgermeesterschappen, ſtelde die veeltydts alle zeven in zyne wapens, en eigende, in zyn tweede Burgermeesterschap, den Adelaar aan de Romeinſche Legioenen, gebruikende hem alleen in de veldſlagen, om de ſoldaatn tot dapperheid en onfeilbare hoope van overwinninge aan te maanen. De andere krygstekenen zetteden zy op de tenten in 't veld: doch *Marius* nam ze geheel weg: en van dien tyd af was nooit een Bende of Legioen te velde, of daar waren twee Adelaars by. Maar *Joſephus* in zyn vierde Boek ſtelt by ieder Bende een Adelaar; en na het getal der Arenden telden zy hunne Benden, gelyk *Hirius* zegt, dat het Heirleger van *Pompejus* uit dertien Adelaaren beſtond. *Dion* ſtelt ook by ieder Bende een Adelaar. Deze Adelaar ſtaat met uitgeſtrekte vleugels op een *Pilus*, of ſpies, welke, volgens *Vegetius*, vyf voet en een half lang is, met een ſcherp driekantig yzer van negen oncen aan het einde. De draagers wierden *Aquiliferi*, Arenddraagers, geheeten. De Arenden op deze ſpieſſen waren klein, en van zilver; en veele hadden blixemen tuſſchen hunne klaauwen. De reden, waarom de Romeinen eerſt zilvere Arenden gebruikten, gelyk ook *Brutus* deed, was, om dat het zilver het helderſt en den dag gelykſt is, en derhalven het bekwaamſt tot een oorlogſteken: maar daarna voerden zy die van goud, ter oorzaak dat het zelve meer blinkt en afſtcekt, overtreffende het zilver door zyne glans verre. Dat de Romeinen in 't eerſt zilvere tekens gebruikt hebben, was om dat zy in alle

le dingen te naauw gezet, en in 't begin te spaarzaam waaren: maar op 't laatst weeken zy voor niemand in overdaadigheid, pracht en praal, ja ook zelve niet voor de Perſiaanen.

De Batavie-
ren voor de
waardigſte
gekend tot
het draagen
van de grootte
Arendſtan-
daard.

Julius Caſar heeft de Batavieren, die in de bezolding der Romei-
nen waten, in zulk een waarde gehouden, dat hy hen tot zyne lyf-
wachters aanſtelde; betrouwende hen ook noch in de vreeſſelykſte en
gevaarlykſte ſtryden de eerſte en opperſte banieren, de Roomſche
Arenden, te draagen.

Vaandel der
oude *Heren-
leaanen*.

De *Herculeaanen* der oude Benden, in 't voorige Hoofdstuk gemeld,
voerden in hun vaandel, of veldteken, een blaauwen Arend met uit-
geſtrekte wieken in een zilver veld, op de hocken met goud afgezet.

De jonge
Herculeaanen.

De jonge *Herculeaanen* voerden in hunne ſtandaarden een gouden
Adelaar, zittende op de ſtam van een boom, in een blaauw veld, met
goud aan de zyden afgezet.

De nieuwe
Joviaanen.

De nieuwe *Joviaanen* hadden in hunne vaandels een vergoden
Arend, met een *Diadema* of koninglyke band om 't hoofd. Deze
Arend was zwart of bruin op een goud veld, met rood en blaauw op
de vlekken afgezet, met een rond goud ſchildtje op de borst. Maar die
van de oude Benden voerden een purperen Arend op een blaauw veld,
met rood en goud afgezet.

De *Quarta-
decimani*.

De Benden *Quartodecimani* genaamd, in Thracien verordend om
die landen te bewaaren, voerden een bleekblaauwen Arend op een zil-
ver veld, en gezeten op een rond van hoog en bruin blaauw, rondom
met rood afgezet, en het middelpunt van goud.

De *Divitenses*.

De *Divitenses*, zynde een Ligioen der Gallen, voerden een Ade-
laar van ſlaauw ſcharlakenkoleur, met een gouden Stier op een zil-
ver veld.

De Thebaa-
nen.
Van den Kei-
zer *Theodoſius*.

De Thebaanen voerden inſgelyks een Arend in hunne vaandels.
Het vaandel der eerſte Compagnie Lyfwachters van den Keizer
Theodoſius, onder het gezag van een Colonel te voet, voerde de
halve gedaante van een Man, houdende alle beide de armen uitge-
ſtrekt, in de rechter hand een touw, en in de ſlinker den hoed:
betekenende daar door, dat zy de hardnekkigen en wederſpannigen
zouden geeffelen en ſtraffen, en aan de gehoorzaamen de vryheid
ſchenken.

In het tweede vaandel wierd vertoon d een goude Stier, aan het
hangen van een rooden berg, met een halve Moor of Zwart tot
aan den middel, hebbende in de rechterhand een dik einde touw, en
in de ſlinker een muts of hoed; dienende tot een zinnebeeld, dat zy mog-
ten gevangen neemen, en tot ſlaaven, en anderen weder vry maaken.

De

De Traciers voerden den afgod *Mars* in hunne standaarden.

Die van Smyrna het beeld van de Fortuin.

De Corinthers een *Neptunus*, of het paard *Pegasus*.

Het Regiment genaamd de oude Archiers van 't Oosten, staande onder bevel van den Generaal van 't Voetvolk, voerde in zyne vaandels twee springende Paarden van goud op een blaauw veld.

Het Regiment te voet, genaamd het tweede van *Theodosius*, 't welk onder de regeeringe van den Keizer *Theodosius* eerst wierd oppgereg, voerde mede in zyne vaandels een goud Paard op een rood veld, rondom met goud vercierd.

Een ander Legioen te voet, ten tyde van den Keizer *Constans* opgerecht, en waar van het *Constantia* wierd genaamd, had mede in zyne vaandels een goud Paard op een hemelsblaauw veld, en in het midden van boven een rood rond, tegens het welk 't voorfz. Paard opspringende, met alle zyn krachten uitgestrekt overeind stond.

De Athenienfers, Cephalienfers, Thessaliens, en die van Syracusa voerden insgelyks een Paard.

De Gallen en Saxen een Leeuw; hoewel deze laatsten ook somtydts een Paard gevoerd hebben.

De Cimbren een Stier, welkers gegooten afbeeldfel zy ook op een lans aan het hoofd van hunne Legers droegen.

De Armeniers een Ram, of een gekroonden Leeuw.

De Cifiniaanen mede een Leeuw.

De Asiatische volkeren een grooten Walvis, op welken een kind schryelings zat, 'tgeen den zelve leidde en bestierden.

De Gotthen een Beerin.

De standaarden van de Saliens pronkten met een goud veld, aan de uiteinden met purper gestoffeerd, waar op twee halve klimmende Wolven tegens malkander, met een Roos daar boven, op de welke zy sterk hunne oogen geslagen hadden, stonden. Men behoeft zich niet te verwonderen, dat de Saliens, welke voorgaven dat *Mars* hun patroon was, den Wolf, hem toegewyd, op hunne wapens en standaarden voerden.

Het Regiment te voet, genaamd *Jovianum*, ten tyde van den Keizer *Diocletianus*, het welk de vyfde rang of plaats van eere onder de Romeinen had, voerde in zyne veldtekens en standaarden een rood Zwyn of Verken op zyn achterste neder zittende, het hoofd en de rest van 't lyf om hoog, in een blaauw veld met goud omtrokken. De oorzaak hier van was, om dat de Poëten verzierd hebben dat *Jupiter*, noch een nieuwgebooren kind zynde, en in 'twoud leggende, van

II. Deel.

xx

Traciers.
Die van
Smyrna.
Corinthers.
Oude Archiers van 't
Oosten.

Het tweede
van *Theodosius*.

Van den Kei-
zer *Constans*.

Athenien-
fers, Cepha-
lienfers, Sy-
racusers, en
Thessaliens.
Gallen en
Saxen.
Cimbren.
Armeniers.

Cifiniaanen.
Asiaanen.

Gotthen.
Saliens.

Bende van
den Keizer
Diocletianus,

een

een Zog wierde gemind, en dat deze Bende van *Jupiter* den naam draagende, daarom het Varken, ter gedachtenisse van die daad, in haare standaarden voerde.

En Honorius. Het Regiment Gardes te voet van den Keizer *Honorius*, door hem oppgerecht, voerde twee roode halve Varkens tegens malkander opklimmende, in een zilver schild met een goud veld.

Troyaanen. De Troyaanen van gelyken een Varken op een goud veld.
Phrygiaanen. De Phrygiaanen mede een Varken.

Tertiodecimani. Het Regiment, genaamd *Tertiodecimani*, voerde een springenden blaauwen Hond in een zilver veld, wiens middelpunt van goud, en den omtrek rood was, beslooten in een ander rond van bruin blaauw.

Menapiers. Van *Constantinus* den Grooten af tot aan de tyden van *Theodosius*, *Honorius*, en verscheidene andere volgende Keizers, was'er onder de Roomsche Benden een Regiment te voet, genaamd *Menapiers*, welke in hunne vaandels een springenden rooden Hond in een zilver veld voerden, hebbende in het midden een goud schildtje, waar onder noch een Hond ruggelings met de vier pooten om hoog lag. Dit Regiment hielden zy in groote waarde, om dat het zelve de meeste lof toegeschreeven wierd in het t'onderbrengen van de Thraciers.

Cynopolitaanen. De Cynopolitaanen voerden Anubis onder de gedaante van een Hond.

Cortonaciens. De Cortonaciens een zilveren Draak op een rood veld, in 't midden wat doorzichtig van zilver, en aan de buitenrand twee ronde ringen, zynde die van de linker zyde van een zeer hoog roode, en de andere van een zilvere koleur.

Lacedemoniërs. De Lacedemoniërs een Δ , of een Draak.

Indiaanen. De Indiaanen het beeld van *Hercules*; doch de Ruitery, gelyk *Susidas* zegt, Draaken.

Nerviërs. De Nerviërs, zynde Schutters van de Lyfwachten der Roomsche Keizers, hadden in hunne vaandels tweehalve *Caduceën*, of gesslangde Vredestaven, in een purper veld, van buiten met goud en rood afgezet. Op het midden van 't schild was een goude ring in een kleene goude kolom, waar tegen de voorz. Slangen zich rondom slingerden, en met het bovenlyf een halve cirkel maakten, met de kop naar malkanderen gekeerd.

Sagunniërs. De Sagunniërs twee roode Slangen, en, gelyk *Ammianus* zegt, van purper kruisselings door malkander gesslingerd, even als de Grieksche letter X op een hemelsblaauw veld met rood afgezet.

Bianniërs. De Compagnie der Bianniërs, staande onder het gebied van den Generaal der Infantery in Slavonien, droeg in haare vaandels een hoog blaauwe Slang, de staart wat geboogen en na de aarde gekromd, met

met een menschenhoofd, dat na achteren om zag, op een blaauw zilverachtig veld, rondom met goud afgezet.

De Marcomannen een goude halve Slang op een zilver veld, hebbende tusschen het hoofd en het benedenlyf een halve goude Maan. Marcomannen.

De Curiaciers een goude Slang, in malkander gerold, op een graauw veld, aan de kanten met hemelsblauw afgezet, en met ruiten van zilver en blaauw, gelyk een dambord, door malkander gesorteerd. Curiaciers.

Het Legioen Voetvolk, genaamd de zefde Parthische, dienende in 't Oosten, voerde een geele *Caduceus* of Roede van *Mercurius* op een blaauw veld, aan de randen met purper en zilver afgezet. Zefde Parthische.

De Bende der Anglevariens een rooden Staf, en aan het opperste eind een ronde bol, waar uit twee Slangen kwamen, zich krommende tot het midden van 't schild, gelyk of zy malkander wilden kussen. Het veld was van een bleek blaauwe koleur, aan de buitenkant met een dubbelde rand van purper en goud afgezet. Anglevariens

Onder de oude Benden was mede een Regiment *Valentiani* genaamd, door den Keizer *Valens* opgerecht als hy de Thraciers ging beoorlogen; welke in hunne standaarden een kleene roode kolom voerden, en twee halve Maanen van de zelve koleur, onder aan met twee om hoog tegens malkander springende halve Haazen van goud in een zilver veld. Valentiani.

De Libiers drie Haazen.

Het veldteken van het Romeinsche Legioen, *Augusta* genaamd, was een overeind staande roode Kat, met goud afgezet op een zilver veld, het hoofd ter zyde omkeerende gelyk of zy ruggelings achteruit ging. Libiers.
Legioen *Augusta* genaamd.

De Alpini een blaauwe Kat regt overeind gaande op een rood kar-mozyn veld met goud afgezet. Alpini.

De oude Alaanen, Bourgondiers, en Swaaben voerden mede een Kat; daar door te kennen geevende, dat zy also weinig het jok der dienstbaarheid, als de Kat het opsluiten, konden verdraagen. Alaanen,
Bourgondiers, en
Swaaben,

De Egyptenaaren een Krokodil, of ook wel een Kat. Egyptenaaren.

In de laatste tyden van de Roomsche Monarchie, en niet lang voor 't verval der zelve, hadden de Romeinen een Bende in hunnen dienst *Cornuti* genaamd, welke in haar vaandel een roode Steenvalk op een goud veld, met blaauw en rood afgezet, voerde. Cornuti,

De Inwoonders van Peloponnesus een Schildpad. Peloponnesers.

De Bœotienfers een Sphinx. Bœotiers.

De Locreënsen een Stapel of Krekel. Locreënsen.

Assyriërs.

De Assyriërs, ter gedachtenisse van *Semiramis*, een Duif.

Arcadiërs.

De Arcadiërs, welke zich inbeeldden het alleroudste volk der wereld te zyn, en zo oud als de Maan, voerden de zelve daarom ook in haare wapens en veldtekenen, by wylen ook den God *Pan*, die het zinnebeeld des gantschen aardbodems is.

Parthers.

De Parthers een Slagzwaard, of Sabel, op zyn Turks in de hand van een gevleugelden arm.

Grieken.

De Grieken in het gemeen twee Kroonen, en

Meden.

De Meden drie Kroonen.

Macedoniërs

De Macedoniërs de Knodts van *Hercules* tusschen twee hoornen.

Cappado-

Die van Cappadocia een Schaal.

ciërs.

Scythen.

De Scythen een Blixem.

Phoeniciërs.

De Phoeniciërs Zon en Maan.

*Braccati Juniores.*Het vaandel en kenteken der Soldaaten te voet, *Braccati Juniores* genaamd, zynde de eernaam van zeer doorluchtige mannen by de oude Romeinen, was van een bruinblauwe kleur, op wiens opperste gedeelte een Sterre van acht straalende hoeken geschilderd stond, en in 't midden een cirkel met goud uitgemonsterd.

Træzenien.

De Træzenieners een Drietand of Staf van *Neptunus*.

fers.

*Theodosius.*De Roomsche Keizer *Theodosius* voerde in zyne opperste of hoofdbanier een Kruis, in welk teken hy al zyn vertrouwen stelde.*Constantinus.**Constantinus* tegen *Maxentius* strydende, voerde tot zyn veldteken een lange spies met goud beslagen, en een goude dwarsbout kruiswys daar boven, en noch hooger een goude kroon die met edele gesteentens bezet was, staande de twee eerste letteren van den naam *Christus* in 't Grieksch van goud, te weeten een P. in 't midden, en X zynde *Chi*, daar in gegraveerd; welken naam *Christus* hy ook altyd op zyn helm droeg. Aan de gemelde hout, of dwarszyter, hing een koninglyke sluyer, met goud en paerlen geborduurd. Met dezen naam *Christus*, en den standaard des kruiffles, behaalde hy een heerlyke overwinning op den genoemden Tyran *Maxentius*.*Antiochus* te-
gens de Gala-
tiërs oorlo-
gende.*Lucianus* schryft, dat de *Pentagone*, of Vyfhoek, het zinnebeeld van een gelukkige onderneming en blyde uitkomst is; het welk uit de volgende oorzaak is voortgesprooten. Als *Antiochus* de 1ste. toegenaamd *Soter*, dat is behouder, tegens de Galatiërs oorlogde, en zag dat de zaaken niet zo voordeelig voor hem gingen als hy zich verbeeld had, vervallende van dag tot dag in grooter gevaaren en bekommelingen, droomde hy op zekeren tyd, of veinfde zulks om zynen soldaaten nieuwen moed in te boezemen, dat hy met *Alexander* den Grooten sprak, die hem ried het gemeene woord van groetenisse, in 't Grieksch

ΥΓΕΙΑ genaamd, het welk zo veel gezegt is als ik wensch u gezondheid en welvaaren, tot zyn zinnebeeld te neemen, en het zelve aan zyne veldoversten, bevelhebbers en soldaaten, tot het algemeene veldwoord of leus uit te deelen, en op hunne wapens, schilden, en bannieren te doen draagen, dewyl het hem tot een teken van overwinning op zyne vyanden zoude dienen. Hier op schreef hy hun de gedaante van dit zinnebeeld voor, zynde drie hoeken met vyf liniën door malkander getrokken, een vyfhoek uitmaakende, en op ieder hoek eene van de gemelde letteren. *Antiochus* het zelve in 't werk gesteld hebbende, behaalde op de Galaters een zeer heerlyke overwinning. Men ziet ook noch verscheidene Penningen en Medailjes van *Antiochus*, waar op de gemelde *Pentagone*, of figuur van vyfhoeken, gevonden word.

De Argonauten, of die van Argos, hadden de letter A. om dat zy de eerste van hunnen naam was, tot een veldteken: doch behalven deze letter voerden zy ook een Vos of een Rot in het zelve.

De Messineesen een M.

De Jooden de Letter *Tbau* of T, het teken des heils.

De beschilderde en gegraveerde Schilden (ten welken opzichte veele onder de geleerden van meeninge zyn dat het Latynsche woord *Scutum*, een schild, van *Sculptura* afkomstig is, om dat het de gewoonte was de heerlyke daaden en geschiedenissen daar op te graveeren en te vertoonen) waren eertyds een gewis merkteken van de dapperheid der geener die ze droegen. Uit vreeze dat de soldaaten in 't gewoel des gevechts van hunne rotgezellen zouden afdwaalen, zegt *Vegetius*, voerden de byzondere benden der krygsknegten byzondere geschilderde merktekens in hunne schilden; behalven dat de naam van elken soldaat op 't binnenste van zyn schild met letteren uitgedrukt stond, als ook tot wat compagnie den eigenaar van dat schild behoorde.

De Schilden of *Targes* waren verscheiden van gedaante ter plaatse daar de zelve de hand bedekten; gelyk die der eerste Armenische Order aan wederzyden van de nederdaalende linie twee doorsnydingen, even als wy in 't voorige Hoofdstuk van de Schilden der Amazonen gezegt hebben, hadden. Deze Schilden waren hemelsblauw met een zilver veld.

Die der tweede Armenische Order waren geheel rond, van purper koleur met een hemelsblauw veld, rondom met goud vercierd.

De Vefontiers droegen schilden, op welker buitenste gedeelte vier andere dekschildtjens, in een regten vierhoek, twee van zilyer, en

Argonauten.

Messineesen.

Jooden.

Het oorspronkelyke woord der gegraveerde Schilden.

Schilden der eerste Armenische Order.

De tweede.

Vefontiers.

twee van hemelsblauw, ordentelyk verdeeld, stonden, hebbende een dubbelde rand.

Menapiers. Het schild der Menapiers had een zilver veld met een gouden Hond, ruggelings met uitgestrekte pooten, zo veel mogelyk was om na het uiterste deel snellyk te loopen, nederleggende.

Mantineërs. De Mantineërs hadden de gewoonte van op hunne wapenen en schilden den drietandigen Staf te voeren; en daar door wierden zy, gelyk *Pindarus* verhaalt, erkend burgers van die Stad te zyn.

Romeinen. De Romeinen, na de tyden van *Hadrianus*, voerden op hunne halvemaans gewyze schilden in een zilver veld twee halve goude tegens malkander springende Paarden, genaamd *Mauri feroces*, stoutmoedig en onvertzaagd, waar door zommige Italiën betekenen.

Spartaanen. De Spartaanen voerden een Draak op hunne schilden.

Grieken. De Grieken den God *Neptunus*, en

Troyaanen. De Troyaanen *Minerva*.

Lacedemoniers. Op die der Lacedemoniers stond de Grieksche letter Λ , om dit volk te betekenen: en

Messeniers. Op die der Messeniers, welke in voortyden een treffelyk en dapper volk waren, zag men een M , mede tot betekening van dit volk.

Athenienfers. De Athenienfers voerden veeltyds een Nachtuil op hunne wapenen.

Kentekens van Adel onder de Jooden. De Jooden beweeren de eersten te zyn geweest, welke uitgevonden hebben de hooge en mindere standtsperfoonen door kentekenen van malkanderen te onderscheiden; en die onder hen uit een aanzienlyk of adelyk geslagt waren, droegen op hunne schoenen het teken van een wassende Maan, waar door zy uit het gemeene volk gezonderd en kenbaar wierden.

En andere Oosterfche Volkeren. De Assyriërs, Ægyptenaaren, en Persiaanen, nevens de Grieken, gebruikten ten dien einde het zelve teken; 't welk, volgens alle waarfchynlykheid, na verloop van eeuwen, by de Turken tot een veldteken aangenomen is.

Romeinen. De Romeinen droegen insgelyks, om hunnen adel te toonen, een wassende Maan op hunne schoenen, welke zy ter dezer oorzaak *Lunati Calcei* noemden.

Athenienfers. De Athenienfers betekenden de oudheid hunner afkomst door den Sprinkhaan. *Thucydides* verhaalt ons zulks in 't begin zyner Historie, noemende de zeive *Porticigala*, om dat zy de gewoonte hadden van goude Sprinkhaanen in hunne hoofdcieraaden, en de Overstens op hunne helmen te draagen, ten einde de vrcemde van de ingeboorene en adelyke geslachten van hun land te onderscheiden.

Wapenschild. Wy leezen ook by de oude Schryvers, dat 'er weinige Helden gevonden

vonden wierden, die niet het een of het ander veldteken in hunne schilden voerden. Ik zal 'er mede hier eenige van ophaalen, zonder my aan de waardigheid en den rang van hunnen leeftyd te verbinden.

Osiris, bygenaamd *Janus*, voerde in zyn standaard of veldteken een Scepter, op welkers top een open oog stond. Somtydts was 'er ook wel een Arend, Zon, of diergelyk voorwerp in verbeeld. En *Isis* voerde een Maan.

Hercules, by zommigen de groote *Osiris* genaamd, voerde een Leeuw welke een krygsbyl in zyne klauwen hield; of wel het zevenhoofdig Serpent *Hydra*.

Mars een Wolf, en op zynen helm een Exter.

Pallas het hoofd van *Medusa*, als mede in haar borstwapen. En aan wederzyde van haaren helm een Griffioen, en boven op een Sphinx, of wel een Uil.

Theseus een *Minotaurus* met een knods op zyne schouders, ook dikwils een Os.

Cadmus een Draak.

Castor een Sterre van zilver op een blaauw, en *Pollux* een diergelyke op een rood veld.

Nimroth, eerste Koning van Babel, voerde een Ram.

Ninus en *Semiramis* een Duif: doch deze laatste voegde een Luipaard daar by, om dat zy 'er een overwonnen en gedood had.

Heftor een Leeuw zittende op een purperen zetel, en houdende een zilvere helbaard in zyne klauwen.

Ulysses een Vos, en op zynen helm een Dolphyn.

Pausanias verhaalt in zyne Historie der Grieken, dat de Eleënsers een Leeuwenkop op het schild van *Agamemnon*, om zynen vyanden vrees en schrik daar door aan te jaagen, hadden uitgehouwen, en daar onder deze woorden in het Grieksch: *ziet hier de schrik der waereld*. Doch *Homerus* beschryft dit veel cietlyker.

Pyrrhus een Arend, of, zo andere willen, de negen Musen met *Apollo* op den berg *Helicon*.

Achilles een Eikenboom.

Paris een goud Hoofd.

Alcibiades droeg een schild van yvoor en goud, en daar in een *Cupido* die de blixem omhelsde.

Alexander de Groote een Leeuw; of ook veelmaals het beeld der overwinning; of wel den *Bucephal*, een Wolf, of een Ram.

Osus, Koning van Tyrhenen, heden Toscanen genaamd, voerde in zyn wapen en schild een Slang. De Roomsche Schryver *Servius* zegt,

den en Veld-
tekens der
Helden.

Osiris.

Isis.

Hercules.

Mars.

Pallas.

Theseus.

Cadmus.

Castor.

Pollux.

Nimroth.

Ninus en Semiramis.

Heftor.

Ulysses.

Agamemnon.

Pyrrhus.

Achilles.

Paris.

Alcibiades.

Alexander

Osus.

zegt, dat de Koningen van Egypten mede het zelve wapen hadden.

- Judas Machabeus.* *Judas Machabeus* een Basiliskus.
- Scipio Africanus.* *Scipio Africanus* voerde de beelden van zynen Vader en Oom in zyn schild; en zyn helm of stormhoed was van gedaante als een Olyphantshoofd.
- Scævola.* *Scævola* voerde in zyn schild het beeld van zynen dapperen Voorvader *Mutius Scævola*.
- Antiochus.* *Antiochus* een Slangenstaf.
- Augustus.* *Octavianus Augustus* een Sphinx.
- Pyrrhus.* *Pyrrhus*, Koning van Epirus, mede een Sphinx.
- Selencus.* *Selencus* een Stier.
- Papirius.* *Lucius Papirius Cursor* het Paard *Pegasus*.
- Epaminondas.* *Epaminondas* een Draak.
- Pompejus.* *Pompejus* de Groote een Leeuw die een zwaard in de klauwen hield. Dit teken was ook in zyn gouden zegelring gegraveerd, welke na zyne dood by hem gevonden, en aan *Julius Caesar* overgeleverd wierd.
- Julius Caesar.* *Julius Caesar* voerde in zyn standaard het devys of de spreuk, de Moeder *Venus*; en in zyn schild een tweehoofdigen Arend.
- Sylla.* De spreuk van *Sylla* was *Apollo* van Delphos.
- Marius.* En die van *Marius*, de Huisgoden *Lares*.
- Mecenas.* *Mecenas* voerde een Kikvorsch, en
- Vespasianus.* *Vespasianus* het hoofd van *Medusa*.
- Die lust heeft om van meerder verscheidene rondassen en schilden, als mede helmetten &c, der Grieken, Troyaanen, en andere volkeren en helden te leezen, kan zich ten vollen verzadigen in *Homerus* en *Virgilius*, die de zelve heel wydloopig en cierlyk hebben beschreeven.

T A F E R E E L

VOOR HET

TWAALFDE BOEK,

Handelende van de

B L O E M E N.

DE jeugdige *Flora* zit hier in 't blaauw, geel, en rood gekleed; werden de door vier Kindertjes, verbeeldende de vier Getyden des Jaars, al dansende met bloemen en vruchten, die zy haar aanbieden, vergezelschapt. Elk is met een kleedje of sluyer van de aan hen toeëigenende koleur vercierd.

DE schoone *Flora*, in het jeugdigt van haar leeven,
Die 't Aardryk haar cieraad en luister komt te geeven,
Praalt hier in 't Maagdenkleed van blaauw, van geel, en rood:
Haar rooze wangen, en betoverende lonken,
Die maaken 't keurig oog door haar bespieg'ing dronken,
Terwyl zy gloor en glans vol schoonheid ons ontbloot.

De vier Getyden, die haar dert'le schoot omringen,
Al huppelend haar schoonte op toverwyzen zingen:
Elk bied haar bloemen aan, op ieder tyd geplukt.
De Lente praalt in 't groen, en geeft haar jonge knoppen,
Noch vers ontlooken, daar den dauw af drupt met dröppen,
Waar door zy de Godin in haaren geest verrukt.

De Zomer, met het kleed van zuiver geel omhangen,
Doet haar een bloementuil van haare hand ontfangen
Van veel koleuren: reuk en oog word dus voldaan.
De schrand're Herfft, gekleed in 't rood, wil zulks niet dulden,
Maar aangenoopt, den korf met bloem en vruchten vulden,
En bied, met yverzucht, die deze schoonheid aan.

De Winter, droevig, wyl de bloemen haar ontbreeken,
 Komt zedig in het zwart, met groente alom besteecken,
 De traage bloemen, die zynoch aan 't veld ontroofst,
 Haar geeven. De Godin ontfange ze onder 't zingen
 En vreugde kweelen: hand aan hand zy haar omringen,
 En haar gegeeven schat door glans elk een verdooft.

Zo zal deze Ed'le Konst door luister 't oog verblinden
 Van haar beschouwer: elk zal vreugde en blydschap vinden,
 Als by door verwen ziet der bloemen korten duur,
 En glans, vereeuwigd voor 't onmydelyk bederven.
 O Konst! O Konstenaar! nooit zal uw luister sterven,
 Besteed gy dagelyks door yver maar een uur.

Gy kunt de deugden zelfs vereeuwen door uw bloemen,
 Als gy die wel schakeert om helden deugd te roemen:
 Vlecht, vlecht om Hercules een wakkere eikenkrans,
 Bezet met akels: laat de zonnebloem daar praalen,
 Die door standvastigheid, om Phoebus held're straulen
 Te volgen, zich steeds wend naar hem in 's hemels trans.

Ciert vrouw Penelope met mirthus en met roozen,
 Die door haar schoone geur, en 't aangenaame bloezen,
 Zich wel beminnen doen, maar welker doorensteek
 De stoute hand weêrhoud van moedwil, zich voor schennis.
 Zo schikt men bloemen best, zo toont men geest en kennis.
 Of wilt g'aanwyzen, hoe dat Protheus wifs'ling bleek?

Vlegt maankop, tulpen en fioolen by malkander,
 Welks verw gestaag verschiet, en jaar aan jaar verander.
 Of zo de Godtsvrucht van Aucas u bekoort,
 Maalt bloemen hemelsblaauw, wier aangenaame glanssen
 Die deugd verheffen tot de hoogste hemeltranssen,
 Waar aan die schoone verw als eigen toebehoort.

Doorluchte kleur voegt best by ziels doorluchte daaden:
 De hemel kroont die deugd met zulke hoofdcieraaden.
 Of port u zelf de Min, schaakeer in Tafereel
 Die bloemen, die uw hert en hertstogt haar asmaalen,
 LAIRESSES geest die voert u hier uit naauwe paalen,
 Zyn zucht is voor de Konst, zyn zorg voor u geheel.

G R O O T SCHILDERBOEK.

T W A A L F D E B O E K.

Verhandeling van de Bloemen.

E E R S T E H O O F D S T U K.

N Ademaal de Lente het vermaaklykste getyde des jaars is, Inleiding.
is het geen wonder dat de bloemen, boven alle voorwerpen,
aan de menschen zo behaagelyk voorkomen, niet alleen de
leevendige bloemen, maar ook de geschilderde, al waren zy noch zo
slegt gehandeld; zullende veele liefhebbers die dikwils stellen boven
een deftig en konstig Stuk, 't zy historie of landschap, van een be-
roemd Meester gemaakt.

Het is aanmerkelyk, dat van zo veelerley verkiezingen, als'er in
de Schilderkonst zyn, geene zo feminin, of een vrouw meest eigen,
is, dan deze. De redenen daer van zyn zo begrypelyk, dat ze ge-
ne uitleggingen van nooden hebben. Het is ook aanmerkelyk, dat Het Bloem-
schilderen
maar een
kleen gedeel-
te van de
Schilder-
konst zynde,
is echter vol-
maakt.
van zo veelderley byzondere verkiezingen de eene zo volmaakt is
als de andere, wel te verstaan ten opzichte van de Konst, al waar die
noch zo enkelde: en schoon de zelve maar een kleen gedeelte van
het geheel is, echter is zy met zo veele begaafdheden verzeld zon-
der het minste onderscheid: want gelyk een bos druiven volmaakt is,
zo is de minste korn desgelyks volmaakt. Doch niet tegenstaande d'ee-
ne en d'andere eene en de zelve regels onderworpen zyn, zo wel in
een deel als in 't geheel, en d'eene zo [wel als d'andere zyne konst
verstaat, kan echter iemand, die zich van jongs af tot deze of gee-
ne enkelde verkiezing begeeven heeft, hoe verre hy daar in ook mo-
ge zyn, niets buiten de zelve maaken dat goed is. Wy hebben vee-
le voorbeelden, dat fraaye en doorluchtige Meesters van het generaal
tot enkelde verkiezingen met uitmuntendheid zyn overgegaan, maar
geen van een enkelde tot het generaal als met schande. Ik reken
schande een slegte ruiling, gelyk goud tegen koper, of lekkere wyn
tegen water. De eerste zyn ontelbaar, zo Italiaansche, Fransche, De Schry-
verhoud Ver-
alst voor den
vermaard-
steen.
als Nederlanders; maar van de tweede eenige weinige, waar van Verelst
alleen steen.

Bloemfchil-
der die'er
ooit geweest
is.

alleen de kroon spant tot verwondering van de geenen die hem in zyn bloemtyd hebben gekend. Ja indien'er een doorluchtig Bloemfchilder is geweest, zo was hy het. Noch *Mario de Fiori*, noch *Pater Segers*, noch de *Heem* hebben het zo hoog gebragt: doch hy is eindelyk door zyne flegte ruiling van een aangename lente in een bedroefde winter vervallen en gefmoord. Dit voorbeeld heb ik byzonderlyk aangemerkt om twee redenen: ten eerften, om myne voorftelling te bevestigen; naamentlyk dat iemand, die het zwaarste in zyne macht heeft, heel gemakkelyk, ja zonder moeite, tot het minder kan geraaken, en het regendeel niet zonder fchade en fchande: ten anderen, dewyl myn voorneemen is van de bloemen te handelen, om tot een krachtig voorbeeld van waarfchouwinge te ftrekken voor de geenen die geneegen zyn met zulk een enkelde verkiezing hunnen tyd met voordeel te befteeden.

Waar in de
deugd van
een Bloem-
ftuk beftaat.

Het bloemfchilderen is waarlyk een loffelyke studie, en, die zich daar wel in kwyt, en uitmunt, roemwaardig. Doch gelyk'er dubbelde en enkelde bloemen zyn, zyn'er ook tweederley Bloemfchilders, de eenen enkelde en eenvoudig, en de anderen deftig en zintyk: maar van deze foort heeft men'er zeer weinige, doch van de eerfte overvloedig. Drie dingen zyn'er dan voornaamentlyk die een Bloemftuk goed maaken; te weten eerftelyk, fchoone en uirgeleezene bloemen; ten tweeden, een goede fchikking en *harmonie*; en ten darden, een zuivere en malffe penceel. Wat ik nu met het eerfte meen, is dat de bloemen in grootte en fchoonheid uitmunten, of in achting zyn, en geen flegte of gemeene. Wat ik met het tweede verftaa, is dat de bloemen, het zy leggende of fttaande, altyd hunne eigene hoedanigheid en forme behouden: dat die rond is, door een al te wilde fparteling noch driehoekig, vierkant, noch langwerpig fchyne; waar door het mocht komen te gebeuren, dat men de eene bloem voor de andere zoude aanzien: dat de fchoonfte en aanzienlykfte het meefte gezag hebben: en dat de eene by de andere gevoegd, een aangename vermenging van koleur doe voortkomen, welke het oog behaagt en voldoet; beftaande hier in, dat de geweldige en vlammente met de zwakke in zulker voegen gefchikt zyn, dat het een lieffelyke regenboog kome te vertoonen: en eindelyk het derde, dat ieder bloem volgens haare natuur en eigenschap wel uitgedrukt werde; de eene dun, en de andere dikhuidig; de eene flap en leenig, en de andere dik en fteevig; de eene glimmende, en de andere dof en zonder glans.

Nu zullen wy tot de zaak treden, en aanmerken wat middelen'er zyn

zyn om een regten Bloemschilder te worden; niet gelyk ze ons gemeenlyk voorkomen, maar gelyk ze behooren te weezen om den naam van Meester te verdienen. Doch voor af onderstellen wy, dat men daar onmogelyk toe kan geraaken zonder een vaste en naauwkeurige tekening, en een grondige kennis van de *Perspectief*. Verders dient'er een goede weetenfchap van de verwen by te weezen, te weeten die vast en bestendig zyn: waar na men ook noch zorgvuldiglyk acht moet geeven om de natuur der bloemen te onderzoeken en te handelen.

Regelen die een Bloemschilder heeft waar te nemen.

Die zich dan met een ernstig voorneemen tot deze verkiezing of oefening wil begeeven, dient voor alle dingen noodzaakelyk een bloemtuin te hebben, en de zelve naaftig te bouwen, op dat hy, als de tyd van 't jaar zulks toelaat, altyd schoone en uitgeleezene bloemen moge verkrygen: want hoewel het modelleeren een groot hulpmiddel is om, wanneer het winter, en het leven niet meer te bekomen is, zich in zyne oefening te kunnen voortzetten, kan echter niemand zonder het leven onmogelyk tot die volkomenheid geraaken. Die een vaste en vlugge hand in 't tekenen heeft, en de waterverwen wel weet te gebruiken, heeft een dubbeld voordeel, konnende met'er tyd eenschat van schoone gemodelleerde bloemen by een vergaderen, die van veele Konftlievenden gezogt, wel betaald, en in groote waarde gehouden worden. Aan het loof der bloemen is niet minder gelegen dan aan de bloemen zelve, vermits in het leven daar van verscheidene hoedanigheden en veranderingen van stoffe en koleuren zyn, die de natuurlykheid en aangenaame welstand in een Bloemstuk veroorzaaken.

Dat het onmogelyk is zonder het leven te gebruiken te regt te geraaken.

Van geschilderde Bloemen in Zaalén, Kamers, Gaanderijen, en voornaamentlyk tegen Plafonds tot cieraad dienende.

T W E D E H O O F D S T U K .

EEn Meester, die zich in het bloemschilderen zoekt te kwyten, dient voor al zyne vlyt aan te wenden om het geen daar in lofwaardig is te betrachten. Wat groote dingen! wat heerlyke voorvalen zyn'er niet, waar in zich iemand kan beroemd maaken! Doch het bestaat niet altyd in bloemkranssen, pottjes, flesjes, vlinders, schoenlappers, vliegende torren, spinnewebben, noch droppeltjes water te verbeelden, of in lekkere pinceelen, noch schoone verwen, dat men de waereld zoekt te doen verwonderd staan. Diergelyke beuzelingen

Een regt Bloemschilder moet zig niet ophouden aan gemeene dingen die den meesten tyd verbeeld worden.

zelingen zyn al te gemeen om plaats te vinden onder doorluchtige Geelten: zulke lange herhaalingen zyn al te verdrietig. Wat al voordeelen doen zich dagelyks niet op in paleizen, lusthoven, galderyen, en kamers om ons vernuft en schranderen geest werk te geeven? Stelt u maar eens voor een groots vertrek, van marmer opgehaald, met konstige schilderyen en basreléves gestoffeerd, waar in den meesten tyd jonge Heeren en Juffers maalyd houden, en vrolyk zyn. Behang dat vry boven, en aan wederzyde der nissen, met fraaye en kloekke bloemfstonnen; tusschen de pilasters en over de basreléves veel groen; doch daar landschappen zyn, wat minder; en op het wit marmer allerhande schoone gekoleurde bloemen. In tegendeel op het rood marmer, wit, geel, enz. na de regelen van de konst, en met groote partyen; dan eens licht groen, en dan weder donker loof, wanneer de zaak en de grond zulks vereischt. Doch van de gronden in 't algemeen, en de verscheidene koleuren der bloemen daar op passende, zullen wy hier na in 't byzonder handelen. In de zolder dunne ranken of takjes van zwierig loof, mede op de zelve manier met bloemen, dan eens festons gewyze, en dan met boukets gevuld, hier en daar met lintjes of ringen vast, en op zommige plaatlen met uitspruitende takjes en loof van de grond af, welke hunne behoortlyke slagschaduwten weder op de zelve geeven, (het geen men door eenige zo gemaakte dingen door gebrek van 't leven op die wyze kan stellen) op dat zy zo veel te natuurlyker zullen schynen te hangen. Dusdanige bloemen en loof moeten krachtig en met een kloek penceel luchtig aangetast worden, echter in dier voege datze aan het werk schynen vast te weezen; wel acht neemende op de koleur, en licht of donkerheid van de grond, om daar op zodanige koleuren van bloemen te verkiezen als 'er toe dienen, ten einde zommige zich aan de grond schynen vast te hegten, en andere af te hangen. Indien men nu veele festons in een diergelyke plaats of kamer komt te hangen, moeten zy noodzaakelyk even lang, dik en vol, als ook even hoog en laag verbeeld worden. Wat kan het ons verscheelen, of den eigenaar bloemen, vruchten, of alle beide te gelyk van ons begeert? want de festons kan men ook vullen met persikken, abrikoozen, moerbeziën, pruimen, &c. aan hunne takjes hangende. Boyen de verbeelding van een Bachanaal voegen wel eenige wakkere trossen van witte en blaauwe druiven met pynappelen vermengd. Op de Alcove kan men papavers van allerhande koleur, met slaapbollen geschakeerd, daar over laten zwieren, mede hier en daar met linten en bandtjes vast gehegt, het welk aan die plaats best eigen is.

Boven een
Bachanaal.

Boven de
Alcove.

Hoe zou zulk een soort van cieraaden niet aangenaam weezen, wanneer alles natuurlyk geschikt en geschilderd is, voornaamentlyk als het wel gedaagd, en de slagschaduwten op de grond naar behooren aangewezen zyn. Waarlyk schoon het volk, of het gezelschap, hier voor gemeld, onder zich stof genoeg heeft om vrolyk te weezen, moet men niet twyffelen of de vrolykheid word door zulk een aangenaam gezicht verdubbeld. Neemen wy dan vlytig die gelegentheid waar, als het ons voor komt; oeffenende ons ondertusschen in dingen die ons daar toe helpen kunnen om een kloeke handeling te verkrygen. Verwisselen wy onze kleene doeken en panneelen tegens heele warden; onze flessen en potjes tegens vaazen; leggende onze fuiselheid af om een nieuwe en schoonder aan te neemen. Laat ons onderzoeken, wat voor bloemen schilderachtig, en welke de voornaamste zyn; als mede hunne zin, toeëigening en koleur by malkander voegende, benevens hunne bekwaame gronden.

Dat een regt Bloemschilder de Perspectief moet verstaan:

*als mede het misverstand in 't verbeelden van
zommige oneigene dingen.*

DERDE HOOFDSTUK.

WY hebben in 't voorrige Hoofdstuk gezegt, dat een regt Bloemschilder de Doorzichtkunde noodzaakelyk dient te kennen; hoewel de meeste, 't geen te bedroeven is, die niet verstaan. De reden daar van, geloof ik, is dat zy oordeelen de zelve niet van nooden te hebben, en dat daarom deze verkiezing in de Konst zo veel gemakkeliker is als die der Historien, of eenige andere welke zonder *Perspectief* niet bestaan kunnen, vermits in de zelve buiten tegensprecken meerder bywerk, als van Architectuur, Landschap, of andere voorwerpen die slagschaduwten veroorzaaken, by moet weezen; 't geen hun niet gebeurt: doch wanneer de nood vereischte, dat zulks hun al eens mogt voorkomen, alsdan kunnen zy zich van andere, die het verstaan, laten helpen. 't Is derhalven daarom dat zy zich niet de *Perspectief* niet bemoeijen; latende zich voorstaan, als zy maar een oogpunt hebben, dat zy dan behouden zyn, en zulks niet om de bloemen, neen, maar enkelyk om een hoek van een marmere tafel of steen daar zy een fles op zetten, als of het even veel waar hoe de bloemen gedaagd of geschaduwd wierden, deze van de zyde, die van vooren, d'een van onderen, en d'andere van boven. Hier uit spruit het, dat in hunne Stukken doorgaans meer als

Reden
waarom de
Bloemschilders de
Perspectief voor
zich niet
noodig oordeelen.

En de gebreken daar

een

een oogpunt is; ja dikwils zo meenige als 'er bloemen zyn: doch hoe kan het minder weezen, vermits zy veeltydts na hunne modellen schilderen; zettende een bloem, welke aan de regter zyde voor hen getaan heeft, aan de linker, en die van de linker aan de regter zyde, ook wel onder of boven. Het scheelt hun niet; waanende, dat het niemand kan zien: en het is wel te gelooven, dat zy zelve het niet zien konnen.

Misflag by
veele heel ge-
meen.

't Is ook zeer oncigen 't geen zommige Bloemschilders doen, 'twelk, myn 's oordeels, niet voorby gegaan dient te worden, ten einde men zich daar in 't toekomende voor wagten moge, om niet van verstandigen bespot en uitgelagchen te worden, naamentlyk dat, wanneer zy eenig glad ligchaam, als bloemflessen, goude, zilveren of koperen vaazen en potten na het leven schilderen, zy niet vergeeten de glazen van de kamer daar op te vertoonem, en zulks om te hangen in kamers en gaalderyen daar geen glaze vensters zyn: ten welken opzichte ik niet kan nalaten een bovenmaaten naauwkeurig en uitvoerig Stuk van die natuur op te haalen, geschilderd door een zekere bekende Juffrouw, in het welk niet alleen eenige steelen van de bloemen natuurlyk en net door de glaze fles gezien wierden, maar daar en boven haar eigen conterfeitsel, zo als zy zat te schilderen, ja zodanig dat haar weezen genoegzaam te kennen gaf dat zy het was die daar binnen zat, als mede de vensters en ruiten van de glazen, en de lucht met wolken. Men behoef niet te twyffelen, of zy niet getracht heeft haaren Meester in dat werk te willen overtreffen, ten opzichte van de subtielheid haarer gedachten. Dit voorval is niet ongelyk dat van een zekeren jongen Schilder, welke een spiegel vlak van vooren geschilderd, en al het geen zich achter hem daar in vertoonde, mede daar had in gemaakt. Hy kon den menschen niet wys maaken, dat het een Spiegel wilde weezen, schoon het heel somber en dommelachtig, en met een lyst daar om, geschilderd was: en hoewel hy zeer ernstelyk betuigde alles na 't leven te hebben gedaan, het mogt niet helpen. Derhalven bedacht hy, na zyn verstand, een slimme vond, te weeten, hy schilderde zich zelve daar mede also in achter zyn Ezel; denkende, dat het toen wel was: maar om het volkomen goed te maaken, moest hy'er noch onder schryven, *dit is een Spiegel, en dit ben ik.*

Van Bloemen op allerhande gronden.

VIERDE HOOFDSTUK.

Het is een genoegsaame bewysreden, dat wit op zwart, en zwart op wit, wel afsteekt; en dat in tegendeel wit op wit, en zwart op zwart, zich aan malkander hegt. Derhalven dient een ieder hier byzondere achtung op te geeven, ten einde de bloemen hunne behoortlyke kracht en uitwerkinge mogen doen; de zelve zodanig by malkander schikkende, dat zommige aan de grond schynen te kleeven, en andere af te steeken. De bekwaamste gronden voor de bloemen zyn, als volgt.

Bekwaame
gronden voor
de bloemen.

Koleur van blaauwe zarksteenen.

Donker olyvekoleur, of serpentyngrœn.

Lichte graauwe hartsteen.

Witte marmer, maar een tweede tint.

Deze waarneeming zou noch geen volkomene uitwerking kunnen maaken, maar eer een goede ordinantie t'eenemaal bederven, 't en ware men rypelyk hadde overlegt tot wat einde men dusdanige gronden kwame te gebruiken, als mede de eigenschap waar de bloemen hun meeste geweld, en waar omtrent zy hunne zwakheid moeten hebben; op dat het voornaamste, ik spreek van 't vaste-als hout-en steenwerk, zyn aanzien daar door niet kome te verliezen: ik zeg geweld, ten opzichte van de kracht en schoonheid; en door het woord zwak meen ik niet dat men de koleur, dag, noch schaduwe zal verzwakken of bemorssen: doch in 't vervolg zal men hooren, wat ik door het woord zwak versta.

Daar zyn geen koleuren, of zy passen op het wit, hoewel de donkerste het schoonst. De gloeiende gaan voor de gebrookene, en de zwakste aan de kant, maar weinige witte, en noch voorzichtiglyk geplaatst: doch dit raakt de schikking, 't welk ik by de Festons en Bouquets duidelyker zal aantoonen.

Witte.

Deze soort van gronden, schoon van de voorige heel verschillende ten opzichte van de groote kracht, kunnen weinige reflexie van zich geeven: en by gevolg kan men geen lichte of zwakke bloemen daar op te pas brengen. Echter is het de zelve betrachting en regelen onderworpen als de bloemen op een witte grond, vermits de aankleevende, of 't loof, gemeenschap met de grond en koleur hebben.

Zwarte.

Rood en geel passen niet als op donkere gronden.

Donkere.

Op een graauwe grond voegen alle bloemen en loof.

Graauwe.

II. Deel.

z z

Op

Gloeiende. Op een gloeiende grond passen alle zwakke bloemen, als paars, violet, licht purper, blaauw, appelbloessem, en wit.

Goude, zilvere, kopere, en metaale gronden. Op een goude en zilvere grond hebben de bloemen een byzondere wellstand, doch staan echter veelschoonder op koper, metaal of brons, ter oorzaake van hunne donkerachtige luister, vermits het goud wat te veel gekoleurd is, en het zilver te bleek.

Van de schikking der Bloemen en der zelfver koleuren in Festons en Bouquetten.

VYFDE HOOFDSTUK.

IN de voorige Hoofdstukken de Bloemen in 't algemeen verhandeld hebbende, zullen wy nu tot de schikking in Bouquets en Festons overgaan.

De Bouquets zal ik opstellen ieder met byzondere zinbetekenende koleuren, als geel, rood, purper, violet, blaauw, en wit, welke ik aanmerk als volgt.

Zes Bouquets opgesteld met hunne byzondere zinbetekenende koleuren.

Het eerste Bouquet, zynde de voornaamste bloem een Zonnebloem, Africaan, geel Lely, of Animoon &c. dien ik noem oppermacht of eeuwigheid.

Het tweede rood, als Peoonen, Papavers, Stokkroozen &c. vermogen of macht.

Het derde, purpere bloemen, Stokkroozen, Papavers, Tulpen, &c. edelheid.

Het vierde violet, als Fritillaria &c. onstandvastigheid.

Het vyfde blaauw, Irias, Convolvulus &c. standvastigheid.

Het zesde wit, Lely, Geldersche Roos &c. zuiverheid.

Men moet weten, dat die Bouquets niet in een enkele koleur bestaan, maar alleen voor zo veel als het voornaamste aangaat; zynde om en tusschen de zelve meer andere kleine bloemen van verscheidene koleuren die by malkander passen, als

En verscheidene koleuren by malkander passende.

By geel, purper, violet, en blaauw.

By rood, licht geel, appelbloessem, donker blaauw, en wit.

By purper, wit, geel, en licht blaauw.

By violet, rooze koleur, rusgeel, licht rood, en aschblaauw.

By blaauw, purper, rusgeel, licht geel, en wit.

Daar mogen geen twee hoofdkoleuren by noch op malkander zyn, als hoog geel, vermiljoen, noch blaauw.

Het

Het wit paff overal, behalven op hoog geel, en hoog rood.

Donker groen voegt by alle lichte bloemen, en

Bleek groen by donkere bloemen.

Onder de voornoemde Bouquets zoude men altyd een *devis* of vaerfe kunnen stellen.

Wat de Festons aangaat, die kan men even eens handelen, doch met meerder vryheid, want men is daar zo zeer niet in bepaald: als men maar in het midden de zinbetekenende koleur schikt, dan is 't genoeg: de rest kan men vullen met zodanige koleuren als men goed vind, mits dat zy wat minder in 't oog steeken.

By voorbeeld, stelt in het midden groote en krachtige bloemen, als Africaanen, geel en rood; ter regter zyde purper, als Roozen, Animonen; ter linker zyde blaauw, als Irias, Flos Principis, Hyacinthen &c. De purpere zyde met weinig wit, en noch minder geel gemengd: de blaauwe zyde met geel en rood: het geel in 't midden met paars, violet, donker blaauw, weinig purper en wit.

Schikking
der bloemen
en koleuren
in drie Fe-
stons aange-
weezen.

In een tweede Feston kan men in het midden wit, als Gelderse Roozen, Lelyen, en andere voegen; aan de regter zyde geel, en aan de linker bleek rood. Het geel zal men schakeeren met purper, paars, violet, en donker blaauw: de roode zyde met bleek geel, wit, paars, en donker blaauw: het wit in 't midden geschakeerd met koleur de rooze, violet, purper, en schoon rood.

In het midden van een derde Feston rood, als Papavers, Grenaden, Animonen &c. ter regter zyde gevlamde bloemen van purper en geel, paars, en bleek geel; zynde geschakeerd met donker blaauw, en schoon rood: ter linker zyde diergelyke gevlamde of gemengde niet maar andere bloemen.

Het wit kan men schakeeren met allerhande koleur van bloemen, behalven licht geel.

De schakeering bestaat in kleene bloemen: doch de enkele gekoleurde bloemen, 't zy de middelste en grootste, gelyk mede de wederzydsche, vereischen hunne byzondere schakeeringbloemtjens; naamentlyk, de enkele gekoleurde met gespreikkelde of gevlamde; en in tegendeel de gespreikkelde of gevlamde met enkele koleurige.

Waar in de
schakeering
bestaat.

In een Bouquet of Feston moet men altyd op het verhevenste of in het midden volle bloemen neemen. De holle bloemen zet men, om schaduwe te maaken, meest aan de zyde.

By voorbeeld, stelt in het midden eener Feston de grootste, heerlijkste, en volste bloemen, als Roozen, Stokroozen, Gelderse Roozen, Papavers, &c: tusschen het midden en de einden een min-

Nader en
volkomener
schikking in
een Feston.

der slag, als Tulpen, Animonen, Narcissus, Anjelieren, Malva Rozea, &c: verder naar 't einde met hoe langer hoe kleender gevuld, als Spinnekoppen, Renonculus, Convolvulus, Flos Principis, Borago, Barbatum nigri, Phiolen, &c. Op de rondheid van de Feston kan men tusschen de grootste en middelslag van de kleinste bloemen tot de schakering te pas brengen. Als de middelste bloem uit een geele bestaat; zo zullen de andere verder uit een purper of rood zyn, en noch verder naar de hoeken uit wit en blaauw, hoe langer hoe zwakker, op dat de krachtigste kolour in het midden blyve. Doch als het wit in het midden is, zo dienen de andere partyen met geel en rood de zelve niet te overschreeuwen.

Rang der
bloemen,

Een volmaakte Feston bestaat in een ordentelyke schikking, niet alleen voor zo veel de bloemen zelve betreft, groot of klein, maar ook in stelling van dubbelde en enkelde. Voor eerst Gelderse en Provintie-Roozen, daar na enkele Roozen, en ten laatsten wilde Bloeisels.

Om de Harmonie in een Feston te brengen.

Wat de koleuren aangaat, men heeft heele en halve gekoleurde bloemen. De heele koleuren zyn Peonen, Roozen &c. De tweede soort zyn de gevlandde of gesprikkelde van twee of meer koleuren, als Animonen met wit en rood, gevlandde Roozen, Tulpen, &c; welke zo regulier geschikt moeten worden, dat ze in de oogen een evenwigtige wecmelinge veroorzaaken, dat de krachtige en de zwakke met malkander vereenigen, dat de eene niet te veel en de andere te weinig opsteeken, maar dat de gemelde Feston van verre en met een oogslag zyn behoorlyk beloop hebbe. Doch wanneer het gebeurd, dat het een of het ander te zwak of te krachtig is, dat men dan onthoude door wat middel het zelve kan geholpen werden. Merkt dan aan, dat geel en rood geweldige of krachtige koleuren zyn; en in tegendeel blaauw en paars zwak. Is'er dan te veel geel of rood by een, zo voegt 'er wat blaauw, paars, of violet tusschen: en is 'er in tegendeel te veel blaauw of paars, schikt 'er wat geel of rood tusschen.

Wyze hoe men een Feston aanleggen, en opmaaken zal.

Om een Feston wel aan te vangen, zal men voor eerst zyn beloop aanwyzen, hoe dik of dun men die hebben wil: dan het groen aanleggen met zodanige bladeren en loof als men daar toe bekwaam oordeelt, maar wat kloek en met behoorlyke dag en schaduw na zyne daaging. Droog zynde, zal men de bloemen daar op schikken, de voornaamste eerst, elk op haare plaats, en de zelve met een enkele kolour aanleggen, rood, blaauw, of geel, van zodanig een tint dat men bekwaamelyk hunne dag en schaduw na het leven, of de modellen, daar op kan schilderen. De tusschenbloemen, nevens der zelve

ver

ver loof, worden over over het voornoemde groen of de grond in 't opmaken daar eerst by gevoegd. De gronden, het zyenkel, basfré-léve, of ander cieraad, moeten met het eerste groen zuiver opgemaakt worden, op dat'er naderhand niet aan te futelen mogen vallen met besnoeijen of besnyden.

Vervolg van de schikking en plaatsing der bloemen.

Z E S D E H O O F D S T U K .

DAAR zyn noch twee voornaame dingen aan te merken in een Feston, Bouquet, of Krans; te weten, de schikking der bloemen, en de plaats daar zy hangen.

Waar op de kleine bloemen by malkander geschikt zich het best vertoonen.

Het is licht af te neemen, dat veel kleenigheden by malkander van verre niet meer als een weemeling in de oogen veroorzaaken, en de zinnen weinig of niet opwekken, vermits'er niets is 't geen eenige indruk maakt, of aandacht waardig is: en hoewel ieder bloem haaren byzonderen naam, gedaante en koleur heeft, word het echter niet aangemerkt dan in 't algemeen, dat's te zeggen, als onder den naam van bloemen. Waarom? Om dat zy te hoog of te ver afgelegen zyn. Zulke Festons of Bouquetten dan zyn goed op papier om in de hand te zien, of op theetafels, toiletten, en diergelyke kleene dingen, zo geschilderd als geborduurd. In tegendeel, groote bloemen können van verre onderscheidentlyk gezien worden, met der zelve hoedanigheid, gedaante, en schoonheid. Alsdan krygt elke bloem haaren byzonderen naam. De eene is een Roos, d'andere een Papaver, &c: kortom de Festons, Bouquetten of Kranffen, welke hoog geplaatst worden, of die men uit de hand wil zien, moeten met groote partyen geschikt en van een gescheiden werden met weinige gespikkelde of gevlamde, noch groot of kleen: om dat zy van geene werking zyn als van naby. Het is dan noodzaakelyk, in plaats van zulke, dat men andere daar toe neeme van enkele koleuren, om alzo het werk met meerder kracht en onderscheiding te doen afsteeken, en het oog te veruoegen. Derhalven moeten zy in de hand in een smelten, en in tegendeel uit de hand zich duidelyker van een scheiden. Het word niet ondienstig geoordeeld eenige weinige voorbeelden hier af te geeven, tot klaarder begrip van myne meening. Ik verkies daar toe twee Bouquets, het een lieffelyk smeltende om in de hand te zien, en het ander van het tegen-

Als mede de groote.

Lieffelyke in
een smelting
van koleuren
in een Bou-
quet aange-
toond.

Schielyker
ronding in
een tweede
Bouquet.

In het eerste in 't midden een witte Roos, achter de zelve een Provincie-Roos, achter deze weer een purpere, en achter die noch een Peoon. Let nu, dat deze vier koleuren achter malkanderen maar een halve tint van den anderen verscheelen, welke te samen een halve bol maaken die langsaamer hand rond word.

Het tweede in tegendeel. In 't midden een witte bloem, achter de zelve een purpere, en achter deze een donker violette, welke koleur noch donkerder is dan die van een Peoon: zo zal het zekerlyk meerder kracht en geweld doen als de voorige. Waarom? om dat zy schielyker uit malkander schieten, scheelende heele tinten, en de eerste maar halve. Uit welke reden genoegsaam te begrypen is, dat hoe onderscheidentlyker de tinten zyn, hoe ze zich levendiger en krachtiger zullen vertoonen.

Om de Konstbeminnaars te voldoen, zal ik noch vyf Fistonnen hier by voegen, eens zo zwaat als de anderen in het voorige Hoofdstuk aangetoond, gelyk het wel gebeurde dat de eene grooter als de andere valt, en dat daar by gevolg meerder bloemen toe vereischt worden. Ik verdeel de zelve aldus.

De Eerste.

In het midden geel, nevens die wit, naast deze weer purper of paars, en dan geel: d'andere zyde desgelyks.

De schikking
der koleuren
in noch vyf
Fistonnen
aangemerkt.

De Twede.

In het midden wit, dan geel, verder blaauw, en noch verder geelachtig wit: van gelyken ook de andere zyde.

De Derde.

In het midden rood, naast deze blaauw, dan geel, en verder paars of violet: d'andere zyde mede also.

De Vierde.

In het midden purper, naast deze bleek geel, dan blaauw, en verder licht rood: d'andere zyde op de zelve wys.

De Vyfde.

In het midden violet of paars, naakt deze rus- en ander geel, dan blaauw, rood, en violet: gelyk ook de andere zyde.

De drie laatsten moeten met wit geschakeerd worden, en de twee eersten met veelerhande koleuren als het best voegelyk is om de partyen met malkander te vereenigen. Eu hunne schakeering.

Driederley koleuren van bloemtjens zyn 'er bekwaam om te schakeeren, als geel, rood, en blaauw, alle drie op hun schoonste.

Als het werk meest in rood en geel bestaat, zal men het blaauw gebruiken; en als het in blaauw bestaat, zal men het geel neemen, enz: doch als het in alle drie bestaat, zal men het wit verkiezen, het zelve ordentelyk verspreijende om het oog te verkwikken.

Om nu een proef te neemen van al 't geen tot dus verre gezegt is, zal ik hier nevens twee middelen aanwyzzen van een groot belang voor een Bloemschilder, hoewel ze gering schynen.

Schildert allerhande bloemen op kaartbladen of bordpapier, zo ruiw als gy wilt, al was 't maar een enkele vlak, van ieder koleur vyf à zes, of zo veel als 'er tinten zyn, rood, blaauw, purper, geel, paars, of violet, doch van ieder zes. Deze zullen meest capitaale bloemen weezen. Buiten die zult gy 'er noch kleender, om te schakeeren, maaken, van rood, blaauw, geel, en wit, zo schoon van koleur als gy kunt. Snyt ze dan allegaar van malkanderen, en legt ieder koleur ordentelyk apart in kleene doosjes. Schildert dan een groene Feston of Bouquet op een plank of bordpapier, met het loof opgemaakt; waar op gy zodanige bloemen zult stellen als gy wilt, de zelve schikkende en verschikkende naar uw concept: uit welke proef gy de waarheid van al het voorgezegde zult gewaar worden. Tot besluit zal ik noch een tweede middel aantonen. Middelen van den Schryver aangetoond om de bloemen en koleuren der zelve in alle gelegentheden met gemak te leeren schikken.

Verzamelt allerhande bloemen van papier of zyde met hunne natuurlyke koleuren van elk een deel, de steelen van yzerdraad gemaakt, gelyk men die by de verciersters te koop vind. Als men nu begeerig is om een Bouquet, Feston, of Mandtje met bloemen en diergelyke dingen meer te maaken, zo schikt en verschikt dan die bloemen by en op malkander, van wat koleur die best te samen

pas-

passen: en by gebrek van 't leven kan men zich also by winterda-
gen gemakkelyk oeffenen, vermits zy niet verleppen, maar altyd goed
blyven. Groene Festonnen kan men ook op zodanig een manier
toestellen, en daar bloemen aanhangen zo als men begeert.

369

OP DE
GRAVEERKONST,
Van den Heer
GERARD DE LAIRESSE.

 Ier voerd Heer GEERAARD, in een leersaam Taffereel,
GRAVEERKONST met haar stoet, op 't leersaam schouwtonceel.
Hy laat voorsigtig haar door Tekenkonst geleyden;
Die aan de schoone wyft, wat klippen zy moet myden,
En langs wat weegen men onseylbaar zeeker gaat.
Haar oog en wezen toond, dat zy daar agt op staat,
En in het berte schryft de gadeloose lessen,
Die Teckenkonst haar geeft, als Moeder en Meesteresse.
Zy is in 't wit gekleed, en teerdelyk omgord,
Met een Git swarte snoer; waar door beteekend word,
Dat zy haar konst met swart, op wit weet uit te drukken;
En door die toovery de zinnen te verrukken
Van haar beminnaars, die, als schatten van waardy,
Haar werken Oegsten; en deese oogen lekkerny,
Ver boven 't goud, of wat dat kostelyk is, waardeeren:
't Geen ons de kassen van de konst beminnaars leeren.
Zy heeft haar vlegten agter 't hoofd onge agt vertuyt,
En zulk een hutzel drukt haar noesten arbeyd uit,
En wyft den leerling aan, die op iets groots durst hoopen;
Hoe dat men alles by de Goon voor sweet moet koopen.
Zy voerd den Dag, en Nagt, verbeeld door Zon, en Maan,
Tot ciersel op haar borst; en dit, dit wyft ons aan,
Dat zy, al 't geen 't penceel door kleuren kan verrigten,
Na bootst op 't blank papier, alleen door Bruynte, en Ligten.
Boog dan vry op uw Konst, Alonde Cleofant!
Maar reyk ook danklyk aan dees Konst Goddin de hand,
Wyl Zy 't penceel verplicht; en haare Taffereelen,
Slegts in een boek gebuyft, door al de waereld deelen,
Met Glorie omvoerd, als op wieken van de Faam.
Dus leeft door haar alomde Konst, en Groote naam,
Van RAPHEL, TITIAAN en duysend Konstenaaren,
Wiens werken Onbekend, of zeer Onkenbaar waaren,
Zo niet dees Edle konst, die duysend maakt van een,
Haar Edle werken in het koper had gesneen.
Om deese Redden, ziet me, in plaats van Lauverieren,
Het Vrugtbaar Mostaart Loof, haar Edle kruin vercierden.

II. Deel.

aaa

Hes

Het kinderlyk gevolg, dat Elks gezigt bekoort,
 Draagt geestig, al het geen, tot deese konst behoort;
 Als Toortsen, Water, Vuur, Etsgronden, Yfers, Naalden,
 En wat zy meer behoest, om 't geen 't penceel eens maalden,
 In Vorsten hoven, slegt; van weynige beschouwd,
 Te deelen aan 't gemeen, en Teelend duysend vond.

Zoo dan nu ymand ooren heeft,
 En met wat Zugt naar Gloory streeft;
 Die Volg de nooyt volprese Lessen,
 Die se nyt de mond van Heer LAIRESSEN,
 Hier op dit Konstig Konst Tonneel,
 Den Leerling voorzegt. Neem dan deel,
 Regtschape Geesten! in dit Voordeel;
 Besteed uw Tver, Vlyt, en Oordeel
 Omtrent de Orakels die zy spreekt,
 En merkt, wat in haar woorden steekt.
 Zy zegt, wilt gy na Lauren dingen?
 Laat BLOEMAARDS, of laet EDELINGEN,
 Laat VILLAMEEN, NANTEUIL, MELLAN,
 Uw Sterren wesen. Volg AUDRAN,
 Wild gy tot de Ets naald u begeven:
 Dus kund'ge als hy, gamsche Fleuwen leven.
 O! Edle Naald, waar door le BRUTN,
 Het hel Gestarnt raakt met zyn kruyn:
 Hoe weynig zouden zich versaden,
 In * Alexanders Oorlogs daden,
 Had ons het Yfer en de Naald,
 Die niet in 't Kooper na gemaald,
 En het Penceel naar 't hart gesteeke
 Men wyft hier milder de Gebreeken
 Als andre, die men myden moet;
 En hoe men Vleying, Bruynte, en Gloet,
 Of wat 'er meer het Oog kan streelen
 Erlangt in Koopre Taffereelen.
 Wie dan naar Konst en Glorie staat,
 Die volg de Regelen en Maat:
 Hier op het konstigst voorgeschreven.
 En valt 'er dank en eer te geven?
 Men doe die dubbic Offerhand,
 Aan Heer LAIRESSENS eel verstand,
 En zegge van dien nooyt volpreesen,
 Hy, hy heeft ons de Weg gewesen;
 Wy blyven aan 't Vernuft verplicht,
 Dat ons zoo schoon te vooren licht.

* Konst
 Printen on-
 der deese
 naam by de
 Liefhebbers
 bekend.

G R O O T SCHILDERBOEK.

D E R T I E N D E B O E K .

Lzo men in *Cesar Ripa*, noch by andere Schryvers, het beeld der Graveerkonst vind met haare beduiding, zal ik het zelve hier voor af laten gaan. Door het gevolg zal ik aantoonen, wat eerbied men aan deze Konst schuldig is, door de groote opmerkingen, waarneemingen, en zelfs overeenkomende eigenschappen die zy met de Schilderkonst heeft.

Tafereel van de Graveerkonst in haare bezigheid, strekkende tot een Inleidinge van dit Boek.

E E R S T E H O O F D S T U K .

DEze schoone Maagd, aan een tafel zittende, heeft voor zich op de zelve een koperen plaat, leggende op een zandkussen. Daar be-^{Inleiding tot de verhandeling der Graveerkonst.} neven staat een kleene Aap, die haar een heldere lamp voorzet. De Voorzichtigheid en Naarligtheid staan by haar, terwyl de Practyk of Uitvoering op een olysteen de yzers slypt. Haar stoel is van ebbenhout, verciert met de beelden van Oprechtheid en Standvastigheid makenderen omhelzende, van elpenbeen of yvoor gewrocht, waar achter het Verstand staat, haar, een weinig verder, de Schilderkonst, verzeeld door *Apollo* en *Diana*, aanwyzende: houdende de eerste zyne brandende fakkel om hoog om de Graveerkunde te verlichten; en de andere de haare om laag, om de zelve uit te dooven. De *Genien* of Herflengoden zyn ondertusschen hier en daar bezig met de dingen, tot het werk noodig, te bezorgen. De oudste bied haar een tekening aan, welke achter rood of wit gemaakt is, en een stiftje om daar mede de tekening op de plaat door te trekken; verbeeldende deze tekening de uitvinding van 't geen zy maaken wil, en van hem aanneemt. Andere zyn verder in een tweede vertrek doende met een plaat op een konfoor te leggen, en de grond met een veertje gelyk te stryken. Daar zit'er een en est: gints is'er een bezig met een plaat

te laten byten: eenige drukken en bekyken de afdruksels met een ongemeenc yzer en luft, enz. terwyl de Faam, met een afdruksel in de hand, op het welk een conterfeitsel of afbeeldsel staat, op haar bazuin Meesters of Plaatfnyders lof ten venster uitblaast. De Eer, met laurieren gekroond en een kleene piramide in den arm, komt ter kamer in, mede brengende *Annona* of de Voorspoed, die een hoorn vol vruchten heeft. Verscheidene borstbeelden staan op kleene plinten rondom de kamer, verbeeldende eenige voornaame Meesters in de Ets- en Plaatfnykunde, als *Marc. Antoin*, *Andran*, *Edeling*, *van der Meulen*, en meer andere zo Italiaansche, Fransche, Hollandsche, als Hoogduitsche. In 't verschiet ziet men de Wereldeelen Asia, Africa en Europa verwonderd staan over het geklank der bazuin.

Van de Graveerkonst in 't algemeen.

TWEDE HOOFDSTUK.

OM op goede gronden van deze voortreffelyke Konst te handelen, oordeel ik niet ondienstig, dat wy voor eerst aanmerken waar in deszelfs fraaye destigheid bestaat; ten tweden, haare uitwerking; en ten derden, de plicht eens Konstenaars in het etsen en snyden.

Vergelyking
van de Gra-
veerkonst
met de Schil-
derkonst.

Niemand moet twyffelen of de Graveerkunde is een destig en lofwaardige konst, zo wel ten opzichte van de Schilderkonst, als de Schilderkonst ten opzichte van de natuur: want gelyk de laatste de natuur tot modél of voorwerp heeft, die zy met het penceel trouwelyk nabootst, zo bootst de Graveerkunde desgelyks de Schilderkonst met de naald of het graveeryzer zodanig na, dat'er niets aan ontbreekt dan alleen de koleur, welke echter noch, des noodts zynde, daar by gevoegd kan worden. De Schilderkonst bestaat in een zuivere, nette, en welgevolgde tekening, proportie, dag en schaduwe: de Graveerkunde is voornaamentlyk mede daar op gegrondvest. De Schilderkonst maakt een onderscheid tusschen het gemeen licht en het zonnelicht: de Graveerkunde van gelyken, of kan het doen. In 't kort, daar is niets dat den een met de penceel verricht, of den ander kan het met de naald of het yzer mede uitdrukken, zo wel allerhande stoffen, wol, zyde, zatyne, linnen, glas, water, goud, hout, steen &c. Zelfs moet men bekennen, dat de zuiverheid van haar yzer voor die des penceels niet behoefst te wyken.

Haare uit-
werking.

Wat haare uitwerking aangaat, zy is voor het gezicht het geen de
Faam

Faam voor het gehoor is. De Schilderkonst heeft maar een *Origineel*, maar de Graveerkunde honderden. De Faam kan van de Schilderkonst veele wonderen vertellen in haar afweezen: maar de Graveerkunde maakt zich overal tegenwoordig. Zy vliegt zo wel de geheele waereld over, als de klank der galmende trompet des Geruchts. Alles, wat roemwaardig is, word in haar geheugboek aangetekend tot een eeuwige gedachtenis: en vermits de geheele welvaart, ja 't geluk of ongeluk van een deftig Schilder aan de wis- of onwisheid van den Graveerder staat, gelyk ik in de aanmerkinge der Konstprenten verder zal toonen, dient zodanig een Konstoeffenaar vry van vooroordeel te zyn, zonder drift of byzondere neiging tot deze of geene manier: maar hy moet alle mogelyke vlyt aanwenden om de dingen, die hy snyden of etsen zal, naauwkeurig na te volgen, op wat wyze of van wat Meester die ook zoude mogen weezen, zy zyn vlak of niet, donker en dommelachtig, of helder en klaar, zonder daar het minste by of af te doen als met toestemminge van den Schilder of Tekenaar. Het moet zyn gelyk een klare spiegel, welke alle de voorwerpen zuiver en onvervalscht vertoon. Wat de oeffening belangt, daar is veel gelegen aan een fraaye handeling, om de dingen, die men snyden of etsen wil, met een goede bevalligheid voort te brengen. Daarom is het boven al noodzaakelyk deze drie dingen voor eerst vast en grondig te kennen, te weten, de Tekenkonst, de *Perspectief* of Doorzichtkunde, en ten derden Dag en Schaduwe. Deze drie zyn zekerlyk de voornaamste, en maaken te samen de *Theorie* of grondkennisse van 't geheele werk. Verder dient hy zich naarstig te oeffenen in het arceeren met de pen of roodaarde, om alzo een vaste handeling te verkrygen. Daar en boven is het hem alzo noodzaakelyk veel naar 't naakte leven, en den gekleeden Leeman te tekenen, als den Schilders. Een Graveerder dient ook wel in voortaad te hebben eenige fraaye Prenten van de beroemdste Meesters, zo gesneeden als geëtt.

En plicht.

Van de algemeene welstand die in een schoone Prent vereischt word, benevens het onderscheid van Konst- en Boekprenten.

DERDE HOOFDSTUK.

DE bevalligheid van een welgesneede of geëtte Prent bestaat eerstelyk in een helder lichte en bruine schaduwe: hier onder verstaande,

Wat in een goede Prent vereischt word.

dat

dat de zagte arceeringen op de gedaagde partyen byna onzichtbaar, en de toetsen of diepsels in tegendeel krachdig en zwart gehouden werden: ten tweden, dat het naakt fyn en dommelachtig, en de kleedinge wat grover of ruiger, naar hunne eigenschap, gearceert moeten zyn; doch alles zonder ommetrek, zo wel aan de zyde des lichts, als die der schaduwe, ja zodanig dat de uiterste ommetrek alleen door de tint der gronden, daar tegen aangewezen, kenbaar werd. Maar om het werk tot de hoogste volmaaktheid te brengen, en het groot verstand en kennis des Meesters te meerder te doen uitmunten, moeten de tinten der koleuren, zo veel als 't mogelyk is, daar mede in aangewezen worden. Doch dewyl een Prent niet geheel in de fraaije ordinantie, schoone beelden, sierlyk bywerk, zuivere en gladde sneede of geëfste trek bestaat, maar wel voornaamentlyk in een goede *harmonic* en redding van 't geheel, is 'er ten hoogsten aangelegen, dat men wel toezie om zulks voor alle dingen in acht te neemen.

Onderscheid
tusschen een
Boekprent
en een Konst-
prent.

Het is lofwaardig, dat de Graveerder de koleuren in zyn werk zomtydts aanwyst, als het de zaak mede, brengt, gelyk wit en zwart in dag en nacht, goede en kwaade engelen of geesten, enz. Dezetwee waarnemingen in een Boekprent oordeel ik heel noodzaakelyk, en het meerdere overtollig te zyn: ja al was 't om welstand, zo houde ik het eer voor een inbeelding, of eigenzinnigheid, dan een vaste stelling, ten ware het een losse Prent was die een volkomen Schildery wilde verbeelden: want daar is een groot onderscheid tusschen Boekprenten en Konstprenten. De eerste geeven de zaak, die verbeeld word, te kennen, al ware het, by manier van spreken, in wit marmer, basrelève, ja in sneeuw of zand getekend: en de andere zien alleen op den Meester, die het geschilderd heeft, en op zyne konst, nevens die des Graveerders en zyn vermogen. Daarom is het dat de Boekprenten een uitlegging van nooden hebben, en een Konstprent niet: want de koleur is in d'eene 't geen in d'andere het schrift is.

Van het onderscheid der Plaatsny- en Etskunde.

VIERDE HOOFDSTUK.

Voordeelen
van de Ets-
boven de
Snykunde.

VOlgens gemeen oordeel, en niet zonder reden, word de Etskunde voor lossier en tekenachtiger gehouden als de Sny- of Graveerkunde, om dat tusschen 't etsen en tekenen geen onderscheid is, ten opzichte van het *manuaal*: maar tusschen het tekenen en snyden is het

zeer

zeer groot. De handeling van de etsnaald is even als die van 't kreon of de pen. De plaat legt, gelyk het papier om te tekenen, vlak neêr. Het tegendeel bevind men in het snyden: want daar hout men het yzer in de vuist, byna *parallel* leggende aan de plaat; en de plaat legt niet vast, maar op een bol of zandkussen. Wat de kracht aangaat, die is ook ongelijk minder noodig in 't etsen, dan in 't snyden.

Om nu te bewyzen, dat het etsen onvermydelyk tekenachtiger moet schynen, en zulks ook in der daad is, zo zullen wy het een met het ander aanmerken in hunne byzondere bezigheden, ieder zyn modél voor zich hebbende: dan zal men bevinden de reden te zyn, dat de een zyn modél en plaat onbeweegelyk voor zich heeft, en alleen zyne hand roert; daar in tegendeel de ander byna nooit zyn werk stil kan voorderen na zyn modél, maar de plaat gestadig omdraait, dewyl de hand niet alleen het yzer bestuurt, maar de geheele arm mede arbeid; waar door het dikwils gebeurt, dat de Plaat snyders de ongelykheid, welke tusschen hun nabootsel en het modél is, niet bezeffen kunnen voor en alker een deel, ja zelfs het geheel, gedaan zy. Ten dien opzichte oordeelen wy, dat het etsen in naauwkeurigheid en vaardigheid het snyden verre te boven gaat; ik zeg in vaardigheid, vermits men drie platen met etsen tegen een met snyden kan afdoen, ja meer. De tweede reden, waarom men het etsen tekenachtiger stelt dan het snyden, is niet minder gegrondvest, vermits de groote overeenkomst die het zelve heeft met het tekenen, waar van de dagelykse ondervinding ons genoegzaam bewys geeft: want zo'er eens een Schilder of Tekenaar is die tot zyne verlustiging 't snyden met het yzer aanvaart, men zal'er weder honderd tegen vinden, die zich tot het etsen met de naald begeeven zullen, en ranselyk daar in voorderen. Vraagt iemand na de reden? het is deze: om dat het snyden zo langzaam, in vergelyking van het etsen, voortgaat, waar in het ook zoude mogen weezen, 't zy dat het beelden, gebouwen, en wel voornaamentlyk landschappen zyn. Dewyl dan de Schilders of Tekenaars dit maar voor een tyd korting gebruiken, kunnen zy niet gedoogen, dat hunne *concepten* van anderen geoordeeld of gecorrigeerd zouden werden. Derhalven willen zy die liever zelve met etsen uitvoeren, 't geen zy met snyden bezwaarlyk, ja onmogelyk, zouden kunnen te weeg brengen, zonder alvorens met ernst hunnen tyd, om de handeling van 't yzer te leeren, daar aan besteed te hebben; het welk meer na arbeid dan tydverdrijf en liefhebbery zoude gelyken.

Men vind Plaat snyders genoeg, die het etsen gebruiken tot hunne verlustiging om de gemakkelykheid: maar zelden vind men, zelf durt

Bewys dat de Etskonst tekenachtiger is, en overcenstelling van ieders atbeid.

Reden waarom het een veel eêr dan het ander verkozen word.

ik

ik zeggen niet eenen Etsfer, die het graveeryzer zal gebruiken, dan des nood zynde.

Tegenwer-
ping van de
voorgaande
stellinge.

Hier op zoude iemand kunnen voorstellen, dat, nademaal ieder Schilder of Tekenaar een byzondere verkiezing heeft daar hy zyn meeste vlyt toe aanwend, (den een in 't ordineeren, d'ander in naauwkeurig te tekenen, weer een ander in het uitvoeren en de netheid der byzondere zaaken die hy voornaamentlyk te kennen wil geeven,) derhalven eigentlyk de naam van tekenachtig in het etsen niet volkomen aan de Schilders of Tenaars kan toegelichreeven worden.

Beantwoord.

Op deze tegenwerping antwoord ik, dat ongetwyffeld die naam van tekenachtig niet van de moderne moet worden verstaan, dewyl het al een oud zeggen geweest is eer het etsen noch tot zulk een volmaaktheid gekomen was; gelyk het blykt in de tyden van *Carats*, *Titiaan*, *Antonio Tempeest*, &c. welke in de tekening uitgemunt hebben, en de naalde met geen ander oogmerk gebruikten, dan alleenlyk om de tekeningen, die zy de voornaamste en het waardigste achtten, aan de waereld te vertooncn, ten einde door dat voorbeeld d'onkundigen tot de zelve kennis en betrachtning aan te moedigen. Waar uit men genoegzaam bespeurt, dat hun oogmerk geen ander geweest is, dan maar alleen om het geen, 't welk zy met eigene hand uitgewrocht hadden, zodanig te vertooncn, dat men 'er vast op kon gaan; weshalven men ook in de zelve naauwelyks meer als een omtrek ziet: maar deze is zo vast, en correct, dat, schoon de rest noch zo slegt gekrabbt schynt te weezen, zy echter veel meer geacht en in waarde gehouden worden, dus van hunne eigene hand zynde, dan de geenen welke door de beste en beroemdste Plaatsnyders of Etsfers uitgevoerd zyn. Wy hebben een voorbeeld aan die met het Vrouwtje by de put door *Carats* zelve geëst, hoe veel dat deze verscheelt van d'eene die door *Le Potre*, en d'andere die door *Bisschop* gedaan is. Wat een groot onderscheid is 'er ook tusschen de werken van *Perier*, en die van *Bisschop*, wegens de tekenachtigheid en lossigheid hunner handeling? en in de Landschappen tusschen *Titiaan*, en die van *Perelle*? Meerder voorbeelden zoude ik kunnen bybrengen, die de oudheid van dit spreekwoord bevestigen; maar het zou overtollig zyn: daarom zullen wy 't hier by laten. Doch om de ongemeenheid moet ik den Leezer in 't kort eens verhaalen, hoe ik aan 't etsen, gekomen ben, en op wat vreemde manieren ik al gewurmd heb, eer ik myn oogmerk kon bereiken.

Des Schry-
vers moeite
tot het etsen
aangewend.

Wanneer ik in myne jonge jeugd lust tot etsen begon te krygen, had ik daar noch weinig aching op gegeeven, wat het wel of kwalyk etsen was, ter oorzaake dat ik van oudts af geen andere voorbeelden gewoon

was

was te zien, dan oude Italiaanfche zeer flegt gefnedenen Prenten van *Rafaël*, *Michel Angelo*, *Paul Veronees*, *Tintoret* &c. en weinige geëttste: doch in de fraaije en correcte ommetrek, daar ook wel het meest aan geleezen is, waren de zelve uitmuntende. Hoe flegt myne onderneeminge in het begin uitviel, is wel af te meeten; vermits ik het nooit had zien doen, en daar en boven heel weinig en onzcker van gehoord. Als ik 'er noch op denk, moet ik my verwonderen: want het was niet ten eerften op 't koper of ftaal, maar op een ftuk ly, met een vinger lange spyker, daar ik met een ongeloofelyken yver een fcherpe punt aangefleeven had, 't welk myne eigene uitvinding was. Hoe flegten onbehaagelyk het 'er uitzien mogt, kan men wel denken. Voor eerst had ik het maar met een enkele arceeringe gedaan: daar na bezocht ik het met twee arceeringen kruiswys over malkander; 't gzen 'er ook miffelyk genoeg uitzag. Behalven dat, was het met geen andere pars gedrukt, dan met de nagel al vryvende. Echter ging my de lust daarom niet over: in tegendeel groeide de zelve meer en meer, niettegenftaande het zich zo zwart vertoonde, dat men naauwelyks kon bekenen wat het was. Myn Vader, dit gewaar werdende, kon zich van lagchen niet onthouden; en gaf uit de klucht twee à drie van die afdrukken aan *Bartolet*, en deze weêr aan *Natalis*, dien beroemden Graveerder, welke my daar na een weinig onderrichting gaf, nevens een kleen koper plaatje om te bezoeken. Doch wat had ik al duiten afgefchraapt en gefleeven om te bezoeken, eer ik die fchoone plaat bekrabde! My docht, als ik maar fchaduwe kon aanwyzen, dat ik dan myn oogmerk bereikt zou hebben: want daar was het my om te doen. Het Boek van de Etskunde, door *Boffe* befchreeven, kwam ter zelve tyd in 't licht. Toen was 't, houd op met martelen, luftig aan 't hout hakken, naalden flypen, grond kookken, platen veegen, fterkwater en was koopen, enz. daar ik te vooren geen beter raad wift om de plaat te bestryken, als met dikke en vuile olie uit de morsbak, en dan op gloeiende koolen zo lang laten kookken, tot dat het zwart was geworden; 't welk my geen kleine moeite en verdriet veroorzaakte om 'er dezelve weêr af te krygen wanneer het gebeeten was, konnende geen ander middel bedenken als de plaat in het vuur te fteeken, waar door dezelve zo week wierd als lood. De zaak dan alzo ten goeden, en na myne wensch, gefchikt hebbende, gebeurde het dat ik eenige Prenten van *Vouet* te zien kreeg, die uit Vrankryk kwamen; waar door my de lust merkelyk aangroeide: en ik zou zekerlyk al vroeg, door de gefladige oefening, taamelyk gevoorderd hebben, ten ware myn Vader gevreesd had dat ik myne zinnen daar te veel aan mogt hangen, en myn fchilderen daar door verachteren.

Hy ried het my derhalven af; zeggende, dat het noch wat te vroeg was om zulk een zwaaren tydverdrijf te gebruiken; en leerende my toen wat anders, niet minder vermaakelyk als voordeelig, daar ik hem, maar boven al den Almachtigen, voor moet danken. Eenige jaaren daar na tot den huwelyken staat gekomen zynde, ben ik naar Holland gereisd, alwaar ik deze Edele Konst tot myn groot vermaak hervat heb; 't welk my niet berouwt: hoewel zommige het oordeelen de oorzaak van myn ongeluk te zyn. Wat 'er van zy, weet God: maar had ik wat kaarsen gespaard, en den dag daar toe wat meerder gebruikt, zo zou 't my mogelyk voordecliger in myne oude dagen geweest hebben. Nu zyn die twee Edele Zusters te gelyk met myn gezicht verdweenen.

Voordeel uit dit voorbeeld te trekken.

Ik laat de Leezers oordeelen, of zy ooit vreemder manier van etsen gehoord hebben. Doch ik heb dit hier te meer ingevoegd, op dat men daar aan moge merken hoe een yverig mensch, wanneer hy beter onderrichtinge krygt, met 'er tyd noch tot zyn voorneemen geraakt. 't Is waar, veele Jongelingen zouden geen geduld gehad hebben om zo zonder Meester te vroeten: maar dat een naartige Leerling, van zynen Meester af zynde, zich daar na zelve door vlytigheid en studie dikwils voortzet, is natuurlyk, ja zo, dat zy hunne Leermeeesters somtyds in zuiverheid, gladdigheid, en vaardigheid verre overtreffen, zo wel in 't etsen als in 't snyden, te weteen voor zo veel het yzer en de naalde eenigfins aangaat, maar niet in de kennis. Door kennis verftaa ik, de gelykenisse in een schoone troonie, handen, en voeten &c. te houden, gelyk in 't tweede Hoofdstuk gemeld is, alwaar gezegt word, dat de kennis in een correcte tekening, *proportie*, en *perspectief* bestaat: want in de gelykenisse van die voornoemde deelen word doorgaans de meeste gebreklykheid bespeurd, om dat zy die gemelde kennis niet hebben; 't geen daar uit spruit, dat zy niet genoegzaam uit de hand leeren tekenen, groot na kleen of kleen na groot, maar zich altyd op ruiten gewennen; 't welk een boere jongen ook wel doen zou kunnen, als hy maar eenigfins de afdeeling der ruitjens verftond, en het kreon in de hand kon vatten. Buiten dat kunnen zy evenwel noch genoeg missen, wanneer zy hun voorwerp, schoon op ruiten getekend, op de plaat doortrekken: want het minste met de stift van de omtrek afgaande, 't zy binnen of buitenwaarts, is het datelyk te dun of te dik: doch zulks kan de Leerling niet zien, om dat zyn oog die zuivere kennis niet heeft. En schoon hy al weet, dat hier of daar een weinig te buiten gegaan is, acht hy het niet; denkende, dat het zo naauw niet luistert. En of hy meent het zelve in 't etsen of snyden te verhelpen, dat is mis: want eer hy zo ver komt, is het al vergeeten. Zy denken gemeenlyk niet ver-

En wat tot de Konst versicht word.

Nevens de middelen tot voorkoming.

En redenen van hun gebrek.

verder, als op het geene daar reedts staat. Waar uit dan lichtelyk is af te neemen, dat een Leerling, die niet weet waar de schoonheid in bestaat, ook niet weeten kan dat een weinigje verschillendheids in een troonie, arm, of hand, een misslag van zulk een groot belang is. Ten tweden steekt 'er deze niet mindere zwaarigheid noch in, naamentlyk, wanneer zy aan 't etsen of snyden gaan, schoon de ommetrek correct op de plaat getekend staat, dat zy de zelve evenwel te buiten gaan kunnen wanneer zy met de schaduwe of arceeringe beginnen: en dewyl dit zeer dikmaals gebeurt, zal ik 'er de oorzaak af verhaalen.

Wanneer men iets etsen of snyden zal, dient het achterwerk altyd eerst begonnen te worden, 't zy gebouwen, landschap, of effene gronden; op dat het voornaamste altyd tot het laatste bewaard werde, ter oorzaak dat de hand dan reedts aan de gang zynde, men daar na het geen, daar het meeste aan gelegen is, met minder schroom, en meerder stoutigheid moge aantasten. Wanneer nu de jonge maats een grond achter hun beeld, naakt of gekleed, zullen snyden of etsen, doch niet snyden wel het meest, zullen zy niet alleen met de arceeringe tegens den omtrek ophouden of stuiten, maar 'er somtydts over heen loopen; weshalven die deelen, het zy arm, been, of hand, onvermydelyk hunne regte proportie en hoedanigheden moeten verliezen. Hier door worden die byna onzichtbaare en tederlyk zwellende muskelen, plooijen en holligheden geëffend, en by gevolg gelyk en styf. Wat dan gedaan? Men gaat evenwel met het werk voort: doch zo zy die mislagen al ontdekken, dan is het somtydts, schraap daar wat af, bruineert, slypt en vryft tot dat het weer goed werd; 'twelk noch een goed hulpmiddel in den nood is. Maar ach! hoe zelden gebeurt het, dat men het zelve gebruikt? want is 't een zaak daar juist niet aan gelegen is, dan blyft het zo, en men ziet 'er verders niet naar om. 't Is niet van hooren zeggen dat ik dit weet: maar door een nauwkeurig onderzoek ben ik tot die ervarenheid gekomen. Daarom behoorden die geenen, welker neiging tot de Graveerkunde strekt, zich alvorens by een Schilder te begeeven, om een bekwaame kennis van de schoone proportie te leeren; door wiens onderrichtinge zy in staat gebracht worden van alles voor de vuist deftig na te tekenen, 't zy prenten, tekeningen, schilderyen, pleister, ja ook zelfs het leven. Want by de Schilders leert men eerst de *Theorie*, of kennis der proportie, en daar na de practyk van 't coloreeren; waar tegen by veele Plaatsnyders, den goeden niet te na gesproken, eerst de practyk of het *Manuaal* geleerd word.

Wat aangaat het schraapen, bruineeren, en uitslypen, hier voor

Groote mis-
slag in 't leg-
gen der ach-
tergronden
veeroorzaakt.

En middel
tot leering.

gemeld, 't is een zaak die wel verstaan dient te worden, alzo het de kwalijk gelegde arceeringen, 'tzy te bruin of te hard, niet betreft, maar wel den ommetrek, gelyk ik met het voorbeeld dezer troonien myne meening klaarder zal te kennen geeven.

Nevens
voorbeelden
van goed en
kwaad in de
nevenstaande
Plaat.

In die van A ziet men de gearceerde grond over den ommetrek van de wang heen geloopt, waar door by gevolg zich de zelve meerder ingevallen verthoont als in die van B, en men alzo geen ommetrek meer gewaar word. Als men nu de zelve troonie zal opmaken, en die wang weder te regt brengen, dan moet noodzaakelyk van binnen zo veel van de grond afgeschraapt werden, dat het zyne voorrige zwellinge weder kan bekomen: en indien de troonie een vierde part kleender is, zal het onderscheid zo veel te grooter zyn, voornaamentlyk in een conterfeitel, noch te meer, als de zelve in *profiel* of geheel op zy was, gelyk C aanwyft, in de welke men ziet hoe weinig van de tip der neus, mond, of kin, met de grond dient weggenomen te worden om een ander wezen en gelaat te doen voortkomen: waar uit genoegzaam blykt, dat zulks in de gelykenis een groote verandering baart.

Noodzaakelykheid in 't eerst aanleggen van de achtergrond.

Het is zo wel in deze, als in de Schilderkonst, een vaste regel, altyd met de grond of het achterwerk eerst te beginnen. Om de zelve reden dat de Schilders het doen, doen de Graveerders het ook, zo wel in 't etsen als in 't snyden: want als de beelden, zynde het voornaamste, voltooid zyn, rekent men het geheele Stuk gedaan. Dan retokeert men verders het *generaal* maar alleen om een *harmonie* of houdinge daar in te brengen, hier wat meer kracht, en daar wat flauwer &c. Doch daar wy nu van spreken, te weeten het schraapen, dat raakt het snyden alleen; en in 't etsen doet men niet als stoppen, of het moest reeds gebeeten zyn.

En aanwyzing wat het stoppen en of Plaat zy.

Nu zoude my iemand mogen vraagen, of het geen, 'twelk men gestopt heeft, wel opgemaakt kan worden voor aleer het gebeeten is: by voorbeeld A, wanneer de arceeringe, die daar de zwellinge van de wang weg neemt, met stopgrond gestopt wierd, of men dan op de zelve grond met een fijne naald die voorrige rondigheid niet weêr aan zou kunnen wyzen, om alles gelyk te laten byten?

Middel om veel morite weg te nemen.

Waar op ik antwoord, dat zulks geen goed werk kan voortbrengen: maar ontbreekt'er iets aan, zo moet men 't verders met het yzer uitwerken. Doch buiten dit zal ik echter noch een middel aanwyzen. Neemt een hauncerstift, en maakt de zelve heet, maar niet zo heet dat het op de grond kan siffen. Vryft daar mede

mede zagties en schielykover het geen, 'twelk gy uit wilt hebben, zo zullen alle de arceeringen toe gaan: en dan behoeft men niet te stoppen of te byten. Ets daar dan weder op 'tgeen noodig is, en aldus kan men het alles te gelyk laten byten. Deze aanmerking is heel noodzaakelyk, doch voornaamentlyk die van de ommetrek zo onachtzaam niet te vernietigen, als de voorbeelden A en B hier aanwyzen.

Ik geef maar eens te bedenken, wanneer een fraaye Ordinantie van een beroemd Meester op zulk een wys wierd uitgevoerd, hoe weinig het zelve als dan naar 't *principaal* zou gelyken. En evenwel gebeurt zulks meer als te veel. Nochtans is het zonder die voorige kennisse onmogelyk een Meester te worden: want zo iemand onbedachtelyk iets mistekent, en hy ziet niet dat die mislagen zich opsteeken en hem overtuigen, kan hy de zelve onmogelyk ook verhelpen. Zelfs groote Meesters begaan somtyds zulke mislagen, gelyk het blykt aan *Andran* in eene zynet Batailjes na *le Brun*, wat voor slegte handen en vingers hy op zommige plaatsen gemaakt heeft, zo smal als of het penceelstokken waren, voornaamentlyk die vlak open staan, als die van *Porus* den gevangenen, en die van *Darius* voor aan. Ik kan my niet genoeg verwonderen, dat *Andran* in zo een heerlyk werk zulke mislagen niet verbeterd heeft, nademaal hy een der beste Meesters was die ooit onder de Plaatsnyders is bekend geweest. 't Is wel waar, dat het een kleene zaak is ten opzichte van zo een groot werk; doch evenwel dit alleen maakt het zelve onvolmaakt: en dat heeft *le Brun* ondertusschen op zyn kerfstok. Maar noch slimmer is hier in Holland met het zelve werk, door *Schoonebeek*, te copieeren gepleegd: want die persoon schynt al zyn kracht en vermogen ingelpannen te hebben om dat heerlyk werk te vernietigen: want daar is noch tekening, noch houding in. Alle de wezens, die in het *Principaal* schoon en deftig zyn, daar heeft hy een deel grimbakkussen van gemaakt: ja alles is kreupel en lam.

Slegte Co.
pyen door
Schoonebeek
gemaakt.

Aanmerkingen over de Arceeringen.

V Y F D E H O O F D S T U K .

HEt beloop der arceeringen geeft mede een ongemeene vernoeginge aan onze oogen, vermits alles, wat 'er is, door de zelve kenbaar word ten opzichte van de natuur en eigenschap, als wol, zyde, staal, water, zilver, hout, steen, zand, &c. welke dingen in 't etsen en

Wat om-
trent de Ar-
ceering moet
waargeno-
men zyn.

snyden een byzondere uitdrukkinge vereifchen: doch in 't etfen gaat het veel vaardiger voort, te meer als men met het yzer eenigfins kan omgaan. De Fransche Konfenaar *Audran* heeft daar in voornaamentlyk uitgemunt. De Kathuizer Monnik *St. Bruno*, van *Bartolet* gefchilderd, en door *Natalis* gefneeden, is verwonderenswaardig ten opzichte van de natuurlykheid der dingen; welke hy met byzondere arceeringen, en de uitmuntendfte netheid, daar in aangewezen heeft.

Dwaaling
veeler Lief-
hebbers in
het verkiezen
van Prent-
konft.

Wanneer nu een groot Meester zyne konft in het koper na alle de regelen met zyn uiterfte vermogen getoond heeft, vind men nochtans een foort van onmogelykheid om de menfchen te kunnen doen begrypen waar in de rechte konft en weetfchap eener fchoone en konftige Print bestaat: want de meeften letten tegenwoordig maar op de gladdigheid der fneede, zonder onderscheid te maaken op 't geen hun voor komt, ja al ware het noch zo kwalyk geordineerd of mistekend. Dit valt hard voor de geenen, die beter weten.

Redenen
van de
moeijelykhe-
den eens
Plaatfnyders.

Ten anderen is een Plaatfnyder of Etfer zo gelukkig niet als een Schilder of Tekenaar: want deze maaken wat zy willen, of ten minften wat zy kunnen; en de Graveerders moeten hen navolgen, al zyn ze noch zo flegt. Doch dat is noch niet met al, mogten zy hun etfen of snyden maar handelen met zo veel vryheid als de Schilders hunne penceelen of kryten doen: dan zouden zy meerder luft krygen om veel fraaijer dingen voor den dag te brengen, gelyk andere fchrandere Geefren voor dezen gedaan hebben, welke de vrye wil en macht hadden, en zich aan niemand verbonden, gelyk veele tegenwoordig in tegendeel moeten doen. Hoe zelden komt het hun voor na een fchoon Schildery of uitgevoerde Tekening te etfen of te snyden? Dit heeft my menigmaal doen denken, dat veele braave Meesters meer kennis bezitten, dan zy ons door hun werk toonen. Gelukkig de zodanige, welker ftaat en gelegenheid toelaat, al ware het maar eene plaat, na hunne konft, luft en vermogen uit te voeren. Maar helaas! de tyden laaten zulks niet toe, inzonderheid in deze zo beroemde en vrye Landfchappen. Daar

Zwaartighe-
den die den
Plaatfnyders
veelmaal
ontmoeten.

en boven ziet men veele Konfenaars zuchten, en onder den zwaaren arbeid kikkhalzen, welken door de Schilders of Tekenaars fomtydts zulke ruuwe fchetfen of tekeningen toegezonden worden, waar in men het rond van het vierkant, en het fcherpe van het dommelachtige, noch de wol van de fteen naauwelyks kan onderscheiden, ja daar zy zelve, in dezer plaats eens gefield zynde, en diergelyke tekeningen van anderen ontfangen hebbende, kwalyk zouden kunnen uitkomen. Gelukt het echter den Plaatfnyder wel, dat hy de meening getroffen heeft, de Schilder of Tekenaar maatigt zich de eere aan: indien kwalyk, de mis-
flag

flag word op den Plaatsnyder of Etsfer geschooven. Derhalven wate het te wenschen, dat de Plaatsnyders, eer zy een plaat na dusdanig een tekening of schets, begonden, met den Schilder of Tekenaar raadslaagden, om te weten of 'er ook eenige twyffelachtige dingen in waren, op dat zy op geen zwak fundament kwamen te bouwen, maar met zekerheid mogten te werk gaan.

Middelst:
om die voor
te komen.

Daar en boven acht ik het niet alleen nut, maar noodzaakelyk, dat de Schilder of Tekenaar alle zyne byzondere stoffen aanwyft: by voorbeeld, het onderste of de borstweering van een gebouw verbeeld ruwe steen; de kolommen en pilasters, nevens het beeldwerk en de ornamenten, marmer, enz. op dat de Plaatsnyders het eerste met gebrokene arceeringen ruw aantoonen; de beelden, nevens 't geen van gladde en blinkende stoffe is, zuiver en glad met het yzer uitvoeren; en weder het bywerk met de naald wat grover etsen; het houtwerk, met lange, en na de draad van 't hout, gebrokene arceeringen; de boomen, na het beloop der meijen en zwieren des loofs; de gronden, slangswyze en mede gebroken. Alle deze waarneemingen behoorden zo wel in 't generaal als in 't byzonder aangewezen te worden, nevens de vermindering van 't verschiet; doch niet gelyk sommige doen, met verwydende arceeringen, maar met het verdigten en verfynen der zelve. Dan zoude men zich over de Tekenaars zo veel niet beklagen, noch deze zich door hunne tekeningen kwalyk gevolgd te hebben verongelykt houden. Met deze dingen waar te neemen zoude men waarlyk iets fraays, na de regelen van de konst, voor den dag kunnen brengen, te meer als 't een zaak van aangelegenheid was, en men het wel wilde betaalen: hoewel zulks geen meer moeite is voor iemand die het verstaat, als anderzins.

Wat een
Plaatsnyder
behoorde
voor en in
het snyden te
doen.

Ik hebbe Tekeningen van *Goltzius* gezien, in de welke hy alle byzondere dingen duidelyk had aangewezen. 't Geen tedere of gladde lichaamen verbeeldde, was wel gewassen, ook met roodaard of zwartkryt zuiver gedoczeld. Het ruwe en grove had hy met de pen of zwartkryt wakker aangetast; het welk 't een donkerder, en 't ander lichter van schaduw deed voortkomen, even of 't een Schildery waar. Doch dat men zulks tegenwoordig niet ziet, behoeft niemand te verwonderen: want *Goltzius* plagt zyne eigene modellen te maaken. En als een braaf Schilder overdenkt, wat steen, hout, vleesch, wit of zwart moet zyn, eer hy zyne verwen op 't paneel begint te leggen, zo deed ook *Goltzius* als hy iets in 't koper zou graveeren. Hy heeft in zyne modellen alles willen aanwyzen, schoon hy de konst noch zo vast en zeker had, op dat hy na een lichte schets zyn gantsche werk zoude kunnen doen, en dat

Voorbeeld
van *Goltzius*
in zyne ma-
nieren van
tekenen voor
het Plaatsny-
den.

Voorbeeld
in de neven-
staande Print.

dat niets hem mogte ontgaan; overweegende, dat men nooit een zaak van aangelegenheid op zyn geheugen moet laten aankomen. Daarom heb ik zulks duidelyk in 't nevenstaande voorbeeld willen aantoonen, met 'er zo veele verscheelende ligchaamen in te brengen, gelyk men ziet: want buiten dat het net getekend is geweest, heb ik echter met verw de byzondere koleuren der zelve aangetoond: zynde de mûur A ruuwe steen: B, het kind, teêr van schaduwe: C het pottje van blinkend koper: D wit, doch glad marmer: E de pedestal of voet van hartsteen. F de houtte schutting, daar een doek op legt, draadig: zynde wyders de lucht en het verschiet G hoe verder hoe flauwer en fynder. Door dit aan te wyzen heb ik noch een tweede voordeel, naamentlyk, of het gebeurde dat ik myne half gedaane plaat niet konde opmaaken, door 't een of 't ander ongeval, dat een ander dan door dat schrift altyd myne meeninge kan verstaan, en myne plaat voltoojien. Ja ik kan iemand, welke liever zoude lyden dat over alle de Stukken of Schilderyen, die hy mogt komen na te laten, de kwaft gestreeken wierd, dan dat 'er een ander, die zyne meening niet regt verstond, de handen aan zou slaan om ze op te maaken.

*Naauwkeurige aanmerkingen over het stippelen van
veele Plaatsnyders in hunne werken.*

Z E S D E H O O F D S T U K .

Misbruik
in het stippe-
len begaan.

Veele waanen, dat zy met stippelen de smeltende rondigheid tegens de hoogtels kunnen verbeelden: maar zy zullen zich altoos bedroogen vinden, dewyl zulks een groote schraalheid veroorzaakt. Derhalven is die manier niet goed: het arceeren staat beter, en komt ook meer overeen met de schaduwen. Het stippelen gebruikt men wel in tyd van nood als men op den dag niet kruiffen wil, en ook wanneer de schaduwen al te wyd gearceerd zyn, om de *reflexien* wat duidelyker aan te wyzen in plaats van weer over te kruiffen, voornamentlyk tegens het licht aan; hoewel het echter beter is, als men 'er met een fyne naald een enkele arceeringe over haalt: en schiet men dan na gedachten noch te kort, dan zou ik de zelve arceeringen met een fynder naald wat verder haalen: maar die zulks ten eersten zo ver brengt als het behoort, en dan op de einden wat gestopt, dat zou een veel beter middel wezen. Wie dit verzuimt, moet zich wel met stippelen behelpen: doch zy moeten ook niet te dicht by een zyn.

Middel
om dit voor
te komen.

Best

G. Rademaker del.

II. Decl.

G. J. Gouwen sculp.

Best is het met de fijne naald eerst de arceering een weinig verder gehaald, en dan met een fijnder noch wat langer getrokken, tot dat men ze eindelyk in een fijne stip verlieze; het welk wy gebrookene arceeringen noemen, gelyk de oude *Visscher* zyne Boertjes na *Ostade* plagt te doen, daar door zeer aardig de koleur in een tronie aanwyzende, om de zelve tot het hoogste licht op te helderen. Het is voor iemand, die de vastigheid van de naald noch niet heeft, zeer behulpzaam en ook vaardig. Als men zich daar in oeffenen wil, behoeft men niet te stoppen om de arceeringen te verdryven: want de stippen, aldus verlengd, doen zo veel als stoppen: en daar op kan men zeker gaan, te meer als men wel onthoud eene en de zelve naald daar toe te gebruiken waar mede de arceeringen op den dag, om de rondigheid, mede gehaald zyn: en de schaduwe moet men weder verdryven met de eigene naald daar de schaduwen mede gelegd zyn. Alsdan zullen die stippen van de grove naald in de schaduwe zich niet al te zichtbaar vertoonen: doch wil men de allerlaatste stippeltjes op den dag met een weinig fijner naald bewerken, dat kan men doen; maar om dat de schaduwe schieliker ophoud als de rondigheid op den dag, zo zou ik geen andere gebruiken; want die stippeltjes luisteren wat naauw voor iemand die curieus wil weezen. Daar en boven moeten zy egaal, ik wil zeggen, even wyd van malkander, zyn, en niet tusschen de einden der arceeringen. Vraagt my iemand, of men iets, 't geen te wyd gearceerd is, met stippen niet zou kunnen verdonkeren, in plaats van een derde arceering daar over te staan? Ik oordeel ja, zeer wel. Op zodanig een wyze zou men een luchtig ding kunnen uitvoeren: maar het is wat langduuriger arbeid. Die dingen, alzo gewerkt, staan als of zy gewassen zyn: want met arceeringen, of streepen, halve, noch kleinder, en stipjes, kan men een voorwerp zo veel en zo weinig verduisteren, als men wil, en zulks zeer gemakelyk. *Boulanger* heeft in zyne Prenten, na myn oordeel, al te veel gestippeld: want dan gelykt het meer na *miniatur* als iets anders: daarom hou ik niet veel daar van. De reden is, dat de stippen zo ongelyk en schraal zyn; 't welk veroorzaakt word doordien men de eene wat harder tikt als de andere; waar door in het byten de eene dieper in 't koper gaat als de andere, al is het noch zo een klein stippeltje. Men moet ook gelooven, dat wy geen stippen kunnen maaken zo rond als 't behoort: zy zyn altyd min of meer langwerpig: en als men ze door een vergrootglas zag, zou men zulks gewaar worden.

Ik heb Prenten, van *Goldsus* gesneeden, gezien, alwaar de sflaauwe tint op de rondigheid zo wel gekruist was, als in de schaduwe: maar

Hoe men
het stippen
gebruiken
moet.

En mislag
daar ontrent.

dit moet in het etsen niet waargenomen worden, maar wel in het snyden, inzonderheid als de dingen tot het uiterste uitgevoerd zyn, om dat in het etsen de kruisarceering een aankomende schaduwe aanwylt, en alsdan kan men zulks genoegzaam met stippen doen, behalven dat de vlak gedaagde voorwerpen zo veel bruinite op den dag niet van nooden hebben.

Middel om iets wel uit te kloppen in de Plaat.

Indien men nu iets mis heeft, en men wil het uitkloppen en weg doen, zo neem de proefdruk, en plak die heel net achter uw plaat, en dan uitgeklopt al het geen gy daar uit wilt hebben. Dit gaat zo zeker, dat, al was het maar een oogflikkering, ja een hairtje, by manier van spreken, zulks kan niet missen: en wil men op het papier niet kloppen, zo drukt men het met een scherpe punt in 't koper, dat men het zien kan: 't is even goed, hoewel 'er weinig aan een proefdruk gelegen is: doch de gemelde druk, eens droog zynde, deugt niet meer tot dit gebruik. Derhalven moet het aanstonds geschieden na dat zy van de pers komt: want maakt men het weer nat, zo zal het altyd onwis, en de plaat ongelyk zyn. Om deze kleine plaatsfen of misgebeetene vlakken noch gemakkeliker te vinden en uit te kloppen, hoewel het by veele Plaatsnyders voor een geheim word gehouden, zal ik echter voor den leergierigen niets verbergen. Men neem dan een sijne draad of snaar. Slaat die kruisweegs om de plaat, de zelve op de kant zodanig vast bindende, dat het middelpunt van het kruis net op het misgebeetene vlakje of plaatsje kome. Leg uwe plaat alsdan het onderste boven op een gladde en harde steen, en klop 'er zagtjes met een puntige hamer op, na dat de vlak groot of klein is. Neem dan stof van den oliesteen, en schuurt het daar mede uit. Door dit middel kan men alle plaatsfen, hoe klein de zelve ook zyn, achter op de plaat vinden, zonder dat 'er een hair aan scheelen zal.

Ander middel tot het zelve.

Van het etsen der Basreléves.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Opmerkingen en vergelykingen over het etsen van Perier en P. Santi in de Basreléves.

DE wyl vast gesteld is, dat tot ieder byzonder voorwerp byna een andere handeling behoort, zo dunkt my dat dit vooral in de Basreléves plaats vind: want veele, die na een fraaije schildery of tekening iets goeds zullen etsen, staan zeer verlegen als zy aan het namaaken en afbeelden van de Basreléves komen. Zy leggen die arceeringen aan even als in andere voorwerpen; en my dunkt, dat 'er een groot verschil in

in is, inzonderheid als men die niet op de wyze en manier van *Perier*, en *Petro Sancti*, maar na de regelen der konst wil behandelen, hoe-wel de eerstgenoemde zulks nochtans beter verstaan heeft als de laatste, dewyl zyne werken de steenachtigheid en tekening beter behouden: echter heeft hy noch van 't zyne daar by gedaan; doch den ander by-na zo veel, dat zy daar door onkenbaar worden. Zyne plooijen zyn wel fraay, doch overtollig, en aan de steen niet eigen, maar meer na goud, zilver of brons gelykende, en zich beter in prent als in steen vertoonende. Het naakt, de proportie, de muskels, noch de be-weeging heeft hy, myn 's oordeels, gantsch niet verstaan: en der-halven erken ik hem op ver na niet voor den besten. Als ik de waarheid zal zeggen, zy zyn goed voor een tekening: maar wanneer men het leven daar by zag, zou men 'er vry wat onderscheid in vinden. Ten anderen is het niet mogelyk, dat zo veel Basreléves, als 'er te Rom en of elders gevonden worden zo buiten als binnens huis, in en op de Zegenboogen, Frielen, Nissen, Timpanen, Pedestallen, oude Muu-ren, Tombes, Kolommen en Vaazen, die zy altemaal uitgezocht en nagetekend hebben, zo net op hunne daaging zouden staan, regter en linker dag, gelyk zy die alle uitbeelden. Ik denk, dat 'er wel ge-weest zyn, die van boven, van onderen, vlak van vooren, ja van al-le kanten verlicht waren: en by de kaars geloof ik niet dat zy de zelve nagetekend hebben, maar zekerlyk de schaduwe na hun eigen goed-dunken daar by gemaakt.

Iemand vraagde my eens, nademaal alle die Basreléves op veele on-gelyke plaatsen staan, of 'er niet wel eenige bywylen door den eenen of den anderen afgevormd zyn, mogelyk ook wel nageboetseerd, na de welke zy dan hunne tekening geschaduwd hebben, de zelve na hun goeddunken schikkende, linker of regter dag, zo als men die gemeen-lyk gebruikt; het geen ook mogelyk is. Men zoude zommige mede van boven, van onderen, van de zyden, van vooren, en van achte-ren kunnen doen daagen, om in alle gelegentheden en voorvallen te gebruiken; 't welk een deftige zaak zou zyn voor de geenen, die niet of weinig kunnen boetseeren.

Wy hebben gezegt, dat wy de Basreléves van *Perier* beter oordee-len, als die van *Pietro Santi*, voor zo veel de tekening aangaat, maar wegens het uitvoeren op verre na zo goed niet, schoon de dingen van *P. Santi* geen eigenschap met het steen hebben, om redenen die aan-gewezen zyn. Doch veele meenen, als het beelden van drie à vier voeten lang waren, dat zy wel een ander oog zouden hebben; want dan zouden de partijen wat kloeker zyn, en die van *Perier* in tegendeel

zich al te yl en plomp vertoonen: het geen ik niet ontken. Nochtans zullen zy met my moeten toestemmen, dat het een goede aanmerking is, om aan te wyzen hoe veel het houwen uit steen, of dryven in goud en zilver verscheelt. Doch het is ook waar, dat, indien *Perier* zyne dingen zo wel uitgevoerd had als *P. Santi* de zyne, de zelve noch veel fraaijer en van meerder gebruik zouden geweest zyn: want het is veel gemakkelyker iets uit te laten 't geen overtollig is, als 'er wat meerder by te doen. Het is niet onwaarschynlyk, dat *P. Santi* heeft gedacht met het zyne aldus uit te voeren den Schilders, Beeldhouwers, en Dryvers, meerder dienst te zullen doen als *Perier*.

Nevens eenige aanmerkingen daar over.

Zo even is gezegt, dat *P. Santi* mogelyk veel uit zyn eigen geest daar by heeft gedaan. Nu zou het ook kunnen wezen, dat *Perier* de voorwerpen van een verder afstand nagetekend heeft, waar door by alle die kleinigheden niet heeft kunnen zien: en behalven dat, geloof ik, heeft *P. Santi* zyne meeste Basreléves na binnenwerk getekend, in zaalen, kamers, en andere beslootene plaatsen, onbeschadigd: daar *Perier* mogelyk naar buitenwerk, als voorgevels, frontespiessen, friesen, en diergelyke, door de lucht, regen en wind half verteerd, heeft getekend. Men zou noch meer kunnen zeggen, als, by voorbeeld, dat *Perier* alleenlyk heeft gewerkt om aan de waereld te toonen dat 'er zulke deftige dingen te Romeen waren, daar by zyne lichte en vaste manier van tekenen; en dat *P. Santi* niet alleen zyn profyt heeft beoogd, maar daar en boven een algemeene nutheid voor de naauwkeurige oeffenaars, en meer anderen. Doch wat hier van zy, laten wy aan curieuzer onderzoekers over.

Des Schryvers manier in het behandelen der Basreléves.

Wat de regte handeling in de Basreléves aangaat, ik acht voor al noodig, dat het alles overal even grof en fyn met een zelve naald geëfst werd, zonder onderscheid van stoffe, want dit is het daar het meest aan ontbreekt, indien men het steenwerk wel wil verbeelden, ten ware het maar een graauwtje was met een voorgrond en verschiet: alsdan zouden de areeringen moeten verminderen na de *Perspectief*.

En zyne opmerkingen wegens het licht in de zelve.

Daar word ook weinig acht gegeven op de daaging der Basreléves: want veelmaal zullen dingen, die kantig en in het zonnelicht geschilderd zyn, met een gemeen licht in de Plaat door de rondigheid der schaduwen gedaagd worden; en somtyds ziet men het tegendeel. Dit staat immers den Etsen, noch Plaatsnyder, vry. Die volgen moet, volbrengt den wil des anderen, als by de voorgegaane voetstappen naauwkeuriglyk navolgt. Wat het Basreléve dan belangt, daar voegt in het etsen geen kantige daaging, noch zonneschyn by, om dat het daar door zynen grootsten welstand verliest: maar omtrent stoffagie in zonneschyn, dat komt zo naauw niet.

Van de Plaatsnykunde en het leggen der Arceeringen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Het is te verwonderen, dat van zo veele konsten en handoeffeningen, als 'er in de waereld zyn, de Graveerkonst alleen zo weinig beschreeven is, doch wel veel en omstandig van de Etskunde: de redenen daar van is voor my niet wel te begrypen. Veele Schilders en Liefhebbers der Schilderkonst hebben een zonderlinge lust en yver getoond om iets of wat daar van op te haalen, immers zo veel zy konden, en oordeelden tot een algemeene opkweekinge en nutheid der geenen, die zich daar in oeffenen wilden, noodig te zyn, of om te toonen dat zy kennis daar van hadden. Maar geen Plaatsnyder heeft, by myn weeten, zulks ooit gedaan, mogelyk om dat zy zich niet vertrouwden het zelve na vereisch van zaaken te zullen doen, of om dat zy het aan een ander niet wilden gunnen; houdende het voor een geheim, 't welk niemand als zy alleen bezitten. Doch de waarschynlykste reden daar van oordeel ik te zyn, dat die Konst zo laat te voorschyn is gekomen; 't geen klaarlyk blykt, vermits de Romeinen tot in het bloeijen hunner laatste eeuw daar noch niet af geweeten hebben.

Gebrek aan
Schriften de-
ze Konst be-
treffende.

En onder-
zoek na rede-
nen daar van.

Het is zeker, dat de Graveerkonst, zo wel als de Schilderkonst, zo veel op de *Theorie* of kennis als op de *Practyk* of handeling gegrondvest is, en dat 'er van beide vaste en zekere regelen zyn, welke, ordentelyk nagevolgd, iemand tot een Meester kunnen maaken. Waarom dan zodanige regelen niet gemeen gemaakt, op dat de Leergierigen die voor ooggen hebbende, daar van kennis mogten krygen in het geen zy beoogen? Gelyk de geenen, welke ergens na toe willen, het zy een stad of dorp, eerst onderrigt werden waar die geleegeen is, daar na de weg om 'er toe te komen, kiezende de naatste en beste.

Wat in de-
ze Konst zo
wel als in de
Schilderkonst
te gelyk waar
te neemmen is.

't Is niet vreemd, dat 'er meer Plaatsnyders tot Schilders zyn geworden, dan Schilders tot Plaatsnyders; dewyl de Schilders zo veel fraaije boeken hebben tot aanmoediging en opwekking hunner geesten, door vernuftige Meesters in 't licht gegeven: daar de Graveerders in tegendeel geen een hebben 't welk hunne konstoeffening betreft. Doch gelyk alles zyn tyd heeft, moeten wy ook hoopen, dat het noch wel eens zo ver zal komen.

Waarom de
Plaatsnyders
meer tot de
Schilderkonst
over gaan, als
deze tot de
andere.

Nam mora dat vires, teneras mora concoquit uvas,

Et validas segetes, quod fuit, herba facit.

Ondertusschen zal ik onbeschroomdelyk de zaak by de hand vatten, en

na myn klein vermoogen openbaaren wat ik daar af verftaa: is het niet geheel, ten minften een gedeelte voor zo ver die konft het fchilderen betreft, doch buiten het *Manuaal* of handeling, waar van ik de uiterfte ervaarenheid niet en heb: zulks dat, of ik 'er echter iets van ophaal als tot myn voorneemen onvermydelyk dienende, het doch onder verbetering zal weezen van de geenen welke beter weeten. Immers hoop ik, dat myne pooginge voor geen verwaandheid zal opgenomen worden, dewyl ik niets anders beoog als alleen daar door andere braave geesten op te wekken, en door deze kleene vonk een groote vlam te ontfteecken, gelyk het Latynfche fpreekwoord zegt, *parva fapa fcintilla magnum excitavit incendium.*

Wy hebben hier voor aangetoond, waar op de Graveerkunde gegrondvest is: ten tweden, de hoedanigheid welke een regte Plaatfnyder behoort te hebben: en ten derden, wat in een bevallige en deugdzaame Prent vereifcht werd. Nu zullen wy van 't leggen der arceeringen in de voorwerpen fpreeken, volgens hunne hoedanigheden en het beloop der zelve naar de *Perspectief*, zo wel het etfen als fnyden betreffende, met eenige voorbeelden tot verdere verlichtinge ftrekkende, zo om de misflagen voor te komen als die te verbeteren.

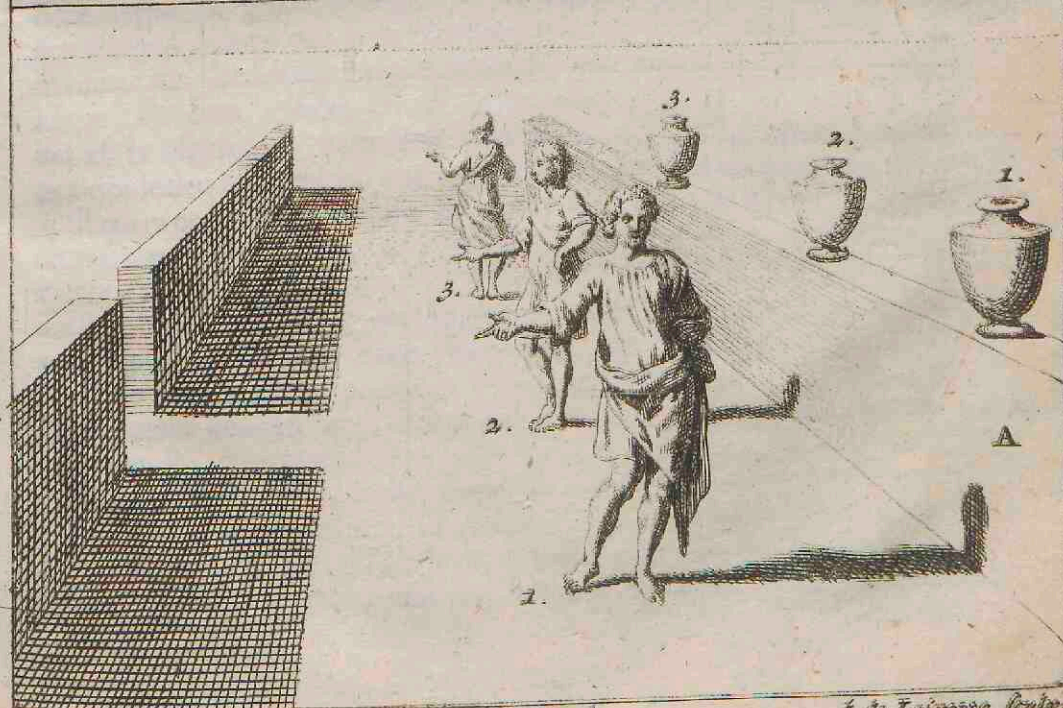
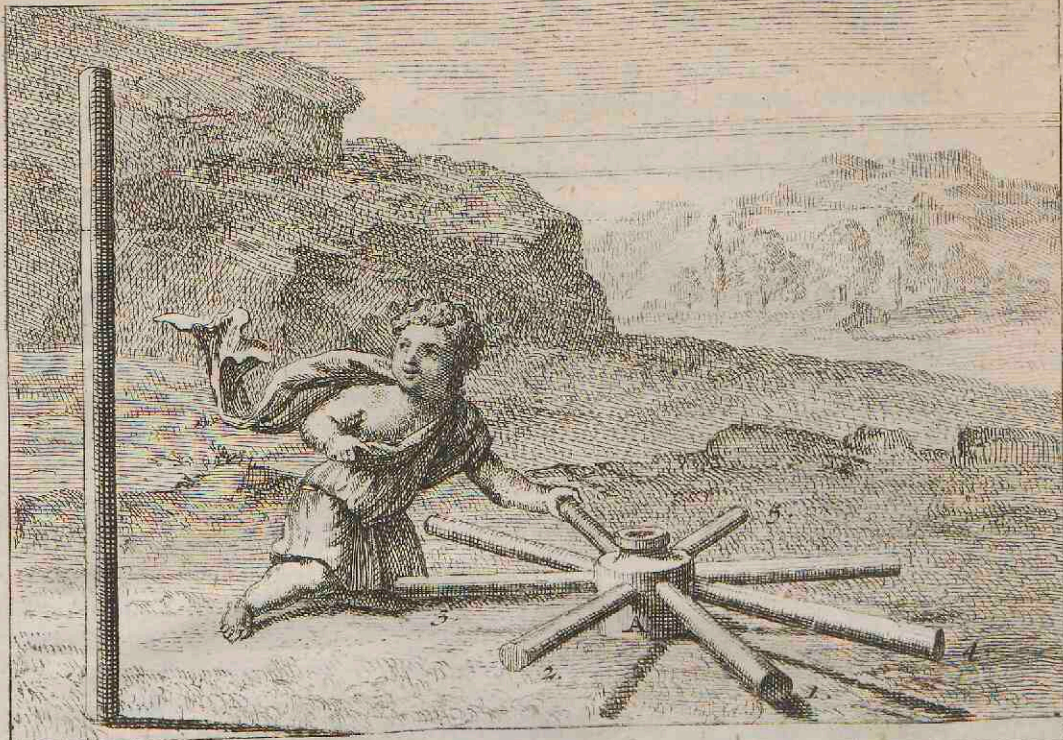
Van het leggen der arceeringen na 't beloop der *Perspectief*.

In deze nevenftaande Prent ziet men een Rad getekend A, met vier sporten of acht punten, benevens een ftok in d' aarde fteekende met den *horizont* dwars door loopende. In dit rad word aangewezen, dat ieder sport een byzonder beloop moet hebben naar dat de zelve omdraait, en dat men zich moet reguleeren om de arceeringen te leggen naar het buiteneinde van de sport, gelyk men hier zien kan. De voorfte loopt cirkelrond, de tweede ovaal, de derde byna regt, enz. Aanmerk ook eens de voorfte sport 1, en zyn achtereinde 5, hoe veel het een van 't ander verfehilt in kracht: want 1 komt voor, en 5 wykt; 't welk niet anders kan weezen volgens de regelen der *Perspectief*. Ten tweden loopen de arceeringen van vooren tot achteren al wykende, met een liniaal naar 't oogpunt getrokken, werdende allengs fynder en flauwer. Waarom nu de tweede arceeringe, daar over gekruift, zichtbaarder en meerder uitfteecken moeten als die lange, daar zouden de meeften geen verfehilt of onderscheid in maaken, hoe wel het een vafte regel is.

Verfehilt in de arceeringen na maate en verandering der voorwerpen.

Wy hebben hier voor gezegt, dat ieder zaak of voorwerp zyne byzondere arceeringen moet hebben, als vleefch, fteen, gronden &c. en onder anderen dat het hout voornaamentlyk kloek na de draad moet aangelegt worden, en vervolgens met een fynder arceeringe dwars daar over

over: maar hier is het in tegendeel aangewezen; want de dwarffe zyn zichtbaarder als die welke naar de draad loopen, 't geen hier ook zo moct weezen. Nu zouden'er mogen zeggen, dat ik aldus myne eigene stelling om ver gooy en tegenloop, om dat de dwarffe hier tegens de draad komen: maar als ik de redenen daar van aange-toond zal hebben, zal het den zulken niet tegenstrydig voorkomen, en het kluwen zich alsdan van zelve ontwinden. Weet dan, ^{Opgeloft.} dat alles, wat gedraaid is, geen draad heeft als die de bytel maakt: en gelyk de Draaijer met de bytel tegens de draad werkt, en het hout min of meer eenige streepen van de bytel behoud, moet zulks in 't snyden ook aangewezen worden. Doch hier zoude iemand mogen vraagen, als beide de arceeringen even grof of fijn waren, of het dan niet even veel zou doen? Ik antwoord ja, ten opzichte van de schaduwe, maar niet ten opzichte van de stof: want dat zou aan steen, koper, was, en diergelyke meer eigen weezen. Doch die waarneemingen worden doorgaans weinig in acht genomen, schoon ze niettemin mede op vaste regelen dezer konst steunen.

Wat de stok aangaat, daar mede werd aangewezen, dat de arceeringen van onderen rond beginnende, hoe meer die den *horizont* naderen, hoe regter zy werden: en boven den *horizont* het zelfde, maar anders om. ^{Verklaaring van de stok in Prentbeeldign.}

Laat ons nu de andere Prentverbeelding eens overweegen, waar in deze wykende borstweeringen de vermindering of verslaauwing der arceeringen aanwyzen, niet alleen in zodanige voorwerpen, maar ook in alles wat 'er zoude mogen weezen, elk naar zyn afstand en wykinge, de eene minder en d' andere meer, na dat het digt by of ver af is afgeleg: waar door men zien kan, dat het geene zommigen oordeelen verkeerd is, naamentlyk dat het woord verminderen moet verstaan worden voor verylen of verwyden. Ziet A met een enkele arceeringe van vooren tot achteren toe. Schoon nu het achterste netter schynt dan het voorste, is het in der daad zo niet: maar na dat de plaats verkleint, zo verdigten en verdunnen de arceeringen mede, zodanig dat het digter noch ylder word. De vermindering der beelden, als ook de drie potten, wyzen het mede aan. Het zou niet anders goed kunnen zyn, dewyl het van zelfs spreekt. Doch echter weet ik, dat 'er veele zyn, die het tegendeel doen, ja zelfs oude en bedaarde Meesters, welke hunne wykende voorwerpen, beelden, boomen, verschiet, en de lucht, achter veel ruuwer handelen als voor: ja ik heb gezien, dat zy de lucht boven, daar die het donkerste is, digt arceeren, en verder naar den *horizont* wyder en wyder, hoewel ^{Redenen van veele misflag en de oorzak aange-toond.} in

En verder
te aanwyzing
der Plaat.

Nevens het
verschil in de
witte of licht
gekleurde
voorwerpen
en der gron-
den.

in 't etsen meer als in 't snyden, mogelyk om dat zy de moeite van twee of meerder naalden te gebruiken ontzien, of om niet te stoppen: en dat is eigentlyk de zaak waar op dit voorbeeld doelt. Want ik vraag hier niet, of het meerder moeite kost: maar ik wys alleenlyk iets, daar mogelyk niet op gedacht word dat 'er zo veel aan gelegen is. Als by voorbeeld, de drie Beelden, genommerd 1, 2, 3. stel ik omtrent tien of twaalf stappen van malkander, en op die eigenste *distantie* langs de borstweering drie Potten, mede getekend 1, 2, 3. waar door men duidelyk kan zien hoe veel de eene van de andere verschilt. Doch dewyl men in deze Beelden de meeninge genoegzaam kan zien, te weeten, dat hoe verder zy zyn, hoe zy fynder en digter worden, heb ik deze Potten daar nochtans by gezet, of het iemand lusten mogt de arceeringen te tellen: en alsdan zullen zy bevinden, dat 'er niet eene trek minder noch meer in d' eene als in d' andere is; 't geen in de Beelden een lang werk zou weezen. Aanmerk ook eens de slagschaduwe van ieder Beeld tegens de borstweering, elk na zynen wykenden afstand verflaauwende, hoe wis en zeker men de nette tint der Beelden daar op gewaar werd: ja zelfs kan men weeten, hoe veel zy verminderen en verfynen; en daar en boven, hoe veel het licht verschilt. Maar men moet niet denken, dat het genoeg is, dat de schaduwen verminderen, en dat het wit overal licht zou blyven: gantschelyk niet, dewyl men weet, dat het *planum*, of de grond, niet vlak aangewezen kan worden als met licht voor, en allengskens naar achteren donker en donkerder. By voorbeeld, als een wit beeld of witte steen vooraan stond, en gy een diergelyke verder, daar de grond donkerder is, stellen woud; zo moet gy u schikken naar de grond daar het eerste voorwerp staat: het welk eene en de zelve regel is, voor zo verre de zaak uitgevoerd word. Is het *planum* of de grond uitgevoerd, moeten de beelden ook uitgevoerd worden: zyn de beelden luchtig en breed van licht, moet het met de grond het zelfde weezen. En schoon de grond in zyne koleur min of meer donker is, word dat hier niet gerekend, alzo wy maar alleenlyk spreken van de vermindering der tinten, uit wit en zwart bestaande. Stel eens, dat de vloer van wit marmer waar, en de beelden desgelyks, of met witte kleederen; zo zouden de voorste breed gedaagd zyn, en d' anderen, hoe langer hoe verder, minder en minder wit, al was 't in de zonneshyn, ja al kwam het licht van achteren, of van ter zyde, zo zou het verste maar alleenig een uiterste hoogselte behouden, en noch minder als de koleuren in het zelve aangewezen wierden; het welk de geenen, die de *Perspectief* verstaan, best zullen begrypen: want het kan onmogelyk anders weezen. Gelyk wy

wy daar van in 't eerste voorbeeld aangewezen hebben met de hand van 't kind dat het achtereinde van de sport i vast houdt; waar door men duidelyk ziet, dat het byna zonder wit is.

En wat de stoffe der voorwerpen belangt, gelyk linnen, laken, en diergelyke, het uitvoeren betreffende, zou iemand mogen zeggen dat het zelve doenlyk is, maar wat het naakt aangaat niet; vermits men alreeds voraan zo glad en fyn gesneeden heeft als het weezen kan, en dat men by gevolg verder onmogelyk iets fynder of gladder kan verbeelden. Waar op ik antwoord, dat, nademaal het geen op zyn hoogste glad gedaan is, door de verheid niet gladder word, en niet veranderd voor onze oogen, maar te niet loopt, alsdan, wanneer de voorwerpen zo ver zyn, alles, (als zyde, linnen, wolle, en laken) onkenbaar word, voor zo veel de arceeringen betreft: maar de grove deelen blyven altyd hunne gedaantens behouden. En dit word niet alleen waargenomen in die vier stoffen, maar ook in beelden, steenen, gronden, boomen, enz. Hier op zoude my mogelyk iemand tegenvallen, en zeggen, dat de arceeringen onmogelyk met het licht vereenigd kunnen worden, wanneer die, verder en verder wykende, digter moeten zyn, voornaamentlyk een lucht, die op den *horizont* helder en klaar en zonder wolken is, ten ware de gemelde arceeringen op het einde min of meêr verwydden, al waren zy ook noch zo flaauw. Doch wy antwoorden, en de ervarenheid zal myne voorstelling genoegzaam bevestigen, zo iemand maar de moeite niet ontziet om'er een proef af te neemen, dat, wanneer d'arceeringen zodanig verdunnen en verflaauwen in hunne afwyking, zy zekerlyk verdwynen en te niet loopen, ja eindelyk onzichtbaar worden, en zich met het licht genoegzaam vereenigen, al was het in 't licht der zon, schoon zy noch zo digt waren. En zo ver oordeel ik, dat het vermogen van 't graveeryzer kan strekken en bereiken, door een vaste en wel geoeffende hand bestierd zynde. Wat belangt het etsen, het zelfde kan men met de naalde ook uitwerken, door middel van 't stoppen.

Doch ik twyfel niet, of zommige zullen myn voorstel ondoenlyk, en voor een verwarde nieuwigheid houden, voornaamentlyk de geenen welke de moeite en oeffening ontzien hebben om de Graveerkunde ten vollen te leeren: waarom de zodanigen my wel zullen trachten te bekladden en te verfoeijen, dat ik de gronden van deze edele Konst zo diep opgraaf, en de waarheid zo naakt en klaar ten toon stel: doch ik antwoord hier aanstonds op, dat het myne schuldige plicht is aldus te doen, dewyl myne grootste wensch daar heen strekt om de Konst tot den allerhoogsten top der volmaaktheid te doen stygen: ten ander-

Van de verschillendheid der voorwerpen.

En tegenvorping.

Opgeloff.

Mogelyke gevolgen die de Schryver wegens het leggen dezer gronden te verwagten heeft.

Breeder be-
wys van zyne
stelling, en
aanwyzing
hunner mis-
greep.

ren, om dat de Wiskonst ons zulke vaste regelen voorschryft. Hoe-
wel'er veele menschen zyn, die niet weeten, dat de Graveerkonst in 't
generaal uit de Wiskunde voortkomt; als mede dat in de handeling
der verscheidene voorwerpen eenig verschil is: denkende alleenlyk,
dat de geenen, welke zich aan een goede manier van Teken en gewend
hebben, heel gemakkelyk tot het Graveeren kunnen geraaken. Dit
laatste is waar voor zo veel het Eten aangaat; doch het is niet genoeg:
want het byten en stoppen daar komt het meest op aan. En tot het
Snyden moet men de handeling, en de kragt van 't yzer, noodzaakelyk
kennen; welke twee zaaken onmogelyk als door een groote ervaren-
heid verkreegen kunnen worden: alhoewel het in 't begin voor een Er-
fer voordeeliger is geene handeling te hebben, om dat men alsdan het
yzer allengskens beter met de naalde kan opkweeken, en in een ge-
lykformigheid der arceeringen, de eene na den andere, gewinnen,
en beter *harmonie* daar in brengen: daar in tegendeel zommige zich
op het yzer verlaatende, in hunne verslofte werken hier en daar eenige
voorwerpen, zonder onderscheid, glad snyden, en zulks met zodanig een
onbedachttheid, dat het ongeloofelyk is; wordende somtydts een voorgrond,
steen, of stam van een boom, die grobbelig en ongelyk moet wezen,
heel zuiver en glad gesneeden; terwyl zy een troonic, of marmer beeld,
met de naald bewerken. Het welk ik voor eerst aan hunne sloffig-
heid of onachtsaamheid, ten anderen om 't gemaks wil, en ten derden
ook wel aan hunne onkundigheid toeschryf; dewyl het tegens de reden
stryd, en ons het tegendeel onderricht word.

En voorbeeld
van mislag
in Berry.

Veele diergelyke Printen, zo onordentelyk gehandeld, zoude ik
kunnen aanwyz en: onder anderen gaat 'er een uit van *Lazarus* opwek-
kinge, door *Berry* geëtt; alwaar hy *Lazarus* met de doek, zo ver die om
't lyf gewonden is, geëtt heeft; en de rest van 't kleed, 't geen op de
grond legt, is heel suiver en glad gesneeden zonder het minst'er aan te
etsen: zo dat d' eene helft grof linnen gelykt, en het ander zyde: 't
een is hier en daar met stippen, en 't ander niet. Doch het kan zyn,
dat het misgebeeten is geweest. 't Gebeurt ook wel, dat men som-
tydts iets diergelyks moet laten uitslypen; waar door myn zeggen be-
waarheid word: want als het aan de Plaat scheelt, moet de Meester,
zo veel het doenlyk is, de zaak met zyne kennis te gemoet komen.
Heeft hy de handeling van 't yzer gehad, waarom maakte en toonde
hy niet, dat het een naar 't ander geleek? En had hy het yzer zo wel
niet in zyne macht, waarom dan de trekken van de naald niet beter
gevolgd? In plaats dat hy twee arceeringen over malkander heeft ge-
slagen, kon hy die wat fynder, en drie maal over gedaan hebben, daar
by eenige stipjes, zo viel 'er niet te zeggen. Daar

digd aan malkanderen zyn en grof; het welk op de tedere partyen zo gemakkelyk niet gebeurt, alwaar door de fynheid der arceeringen, die wyder van malkanderen zyn, het water zo veel kracht niet heeft om daar onder doorte dringen. Tot voorkoming dezer zwaarigheid moet het water eerst wat getemperd zyn, en men de grond met de plaat allengskens langfaamerhand verwarmen, op dat het een met het ander vereenigd werd en aankleeve, voornaamentlyk in koud weêr: want in warme dagen, als in de maanden Juny, July, en Augustus, is 't niet noodig, doordien men dan harder grond gebruikt.

Middel om
de grond te
beproeven.

Om nu te weten, of de grond wel getemperd zy, kras ik met een groote naald op een hoek van de plaat daar niet aangelegen is; en gaat de grond als stof uit de arceeringen, dan is ze te hard of te droog: maar komen 'er krulletjes af, dan is ze bekwaam, te meer als ze afgeblaazen kunnen worden: doch zo ze met een zagt veertje niet af te veegen zyn, maar daar aan blyven zitten, dan is de zelve te week. Deze zaak luifert al naauw. Het is my wel gebeurd, dat ze hier en daar in de arceeringen bleeven.

Zommige Etfers doen zich zelve veeltydts ook een groot en noodeloos werk aan, wanneer zy de omtrekken, die op den dag te sterk gehaald zyn, met stopgrond, (welke men weet dat altyd, min of meer, aan de binnen- en buitenkant vloeit, voornaamentlyk als de plaat warm is,) uitdoen. Maar men overdenke eens, als de omtrek weg is, wat een moeite zy naderhand daar dan mede hebben: want zy zyn genoodzaakt alle de uiteinden hunner arceeringen, die 'er tegen aan loopen, met het yzer weder te volvoeren. Derhalven is 'er niet beter, dan de Tekening zuiver op de plaat door te trekken, en ten eersten de diepfels en toetsen, als die van oogen, neus, en mond, aan de zyde der schaduwe, met een fyne punt zagtjes aan te wyzen, doch op den dag niet. Om hun evenwel te hulp te komen in het stoppen hunner al te harde trekken, zal ik een middel aan de hand geeven 't geen beter als de stopgrond is.

Desgelyks
om de harde
ommetrek-
ken, in het
etsen beaan,
uit te doen.

Neemt dik gevreeven lootwit met wat terpentynolie verdunt: frykt dat met een kleene trekpenceel over den omtrek, dat die eventjes bedekt zy, maar niet verder. Doch men zie wel toe, niet meer als een maal daar over te fryken; also het anders de grond zoude atneemen: want de olie trekt daar na weer uit: en in het byten moet men ook met het veertje daar niet over veegen. Het is een byzondere uitvindinge van eenen myner goede vrienden: en schoon ik het niet werkstellig hebbe gemaakt, twyffel ik echter niet aan de uitwerking. Ik heb lootwit gezegt, maar men kan een koleur naar zyn zin neemen, als het maar ligt is, en dat men 't duidelyk zien kan.

Van de Zwartekunst.

N E G E N D E H O O F D S T U K .

DEwyl in *Cesar Ripa* geen Pronkbeeld gevonden word van deze Konst, die hem onbekend geweest, doch in onze tyden zo ver opgesteigerd is, en van de welke Vorsten den grondslag gelegd, en voornaame Heeren de hand tot des zelfs opbouw geleend hebben, zyn myne gedachten, dat ik den oeffenaars en beminnaars niet mishaaigen zal, met hun dit Pronkbeeld voor te stellen.

Pronkbeeld der Zwartekunst.

Hier ziet men een jong en poezelachtig Meisje, frisch van koleur, en vriendelyk van wezen, in 't zwart fluweel gekleed, welkers omslag of monstering azuurblauw is, waar op goude starren blinken. Zy heeft een breede goude riem om den middel, om welke eenige zwarte vleermuizen geborduurd staan, die, na de armen toeloopende, in gestalte verminderen. Haar hulsel is dartzel en zwierig, hier en daar met kleene ruikende bloemmetjes verciert. Een goude keten, aan de welke een medailje hangt, waar op een brandend autaatje gedreeven staat, met deze woorden, *MAGNÆ BRITANNIÆ*, verciert haar den hals. In de regter hand houd zy een klein yzerje, als een lancet, benevens een veertje. In de linker hand heeft zy een bord, waar op een borstbeeld op een zwarte grond geschilderd staat, verbeeldende *Natura*. Zy staat heel luchtig op een been, even als of zy danste.

Arbeedding
van 't Pronk-
beeld der
Zwartekunst.

U I T L E G G I N G E .

Zy word jong en poezelachtig verbeeld, om te betekenen dat zy noch in haar groeijen is. De zwarte fluwele tabbaard en goude starren geeven te verstaan, dat zy, gelyk de starren, uit de donkere nacht is voort gekomen. De goude gordel met de vleermuizen beduid, dat, schoon haar werk niet lang stand houd, maar gaauw slyt, zy echter altyd rykelyk wint. De keeten met de medailje, daar 't autaar op staat, geeft haar edele luister te kennen. De woorden, daar om, zyn zo veel als dankoffer aan Groot Brittanje, van het

Verklaaring
des zelfs.

ddd 3, welk

welk zy haaren oorspronk en luister het meest heeft verkreegen. Het bord in de linker hand, met het daar op staande beeld van de Natuur, betekent dat zy daar in uitmunt. Het overige verklaart zich zelve.

Onderzoek
na den oorspronk van
dien naam.

Waarom dit schoone beeld den naam van Zwartekonst voert, heb ik tot noch toe niets van gehoord, hoewel haare oeffening ons de reden genoegzaam te verstaan geeft, naamentlyk dat zy uit het zwart is voortgekomen. En of wel de Etskonst mede uit het zwart oorspronkelyk schynt te weezen, geschied die echter op een heel andere wyze: want de eerste komt door het licht voort, en d' andere door de schaduwe: de eerste hoogt, en de tweede diept.

Lof der
Zwartekonst,
benevens
haare voor-
deelen.

Wy hebben voor dezen gezegt, dat de Etskunde in vaardigheid het Snyderen verre overtreft: maar de Zwartekonst is noch ongelyk vaardiger. En wat haare zuiverheid betreft, die is zonder weërga: ja geen Schildery, hoe mals en cel het gehandeld zy, kan haar den voorrang betwitten dan alleenlyk door de koleuren. Wat de langduurigheid in het gebruik en drukken belangt, men moet toestaan, dat zy ten dezen opzichte wel de zwakste is: maar daar tegen levert zy wegens haare vaardigheid weër meerder geld in de beurs.

Deze edele Konst is boven alle andere Graveerkunde uitmuntende in vreemde lichten te verbeelden, als kaars, fakkel, lamp, brand, en diergelyke: waarom ik oordeel, dat zy den naam van Zwartekonst niet oneigentlyk voert. Het is aanmerkenswaardig, dat deze Konst niet boven de vyftig jaaren bekend geweest, en reeds tot zulk een hooge trap van volmaaktheid geklommen is: daar in tegendeel andere konsten meerder tyd noodig gehad hebben eer zy tot hunne tegenwoordige volkomenheid geraakten. Maar Engeland heeft veel tot haare frissche zuiverheid en luister toegebracht, zynde in die landstreek een gezonde en wel gemaatigde lucht. Hier is ook deze Konst gebooren en opgevoed: want Prins *Robbert* is de eerste geweest die ons een voorbeeld daar van gegeven heeft; waarom wy haar met regt den naam van Edel mogen toeschryven. Het eerste Printje, dat ik van dien Vorst in handen kreeg, was een oude mans tronie met een witte doek om 't hoofd gewonden; zynde, zo ik niet beter weet, uit een Schildery, door een Italiaanschen Meester gemaakt, getrokken. Het zelve was zo fraay, kloek getekend, en vlak aangelegt, of het van den grootsten Konstenaar of volmaaktsten Schilder met de penceel waar gewassen: ja het geleek, om de natuurlyke ineenfmetinge, niet minder als Zwartekonst. Die zelve Prins is ook de uitvinder geweest van een zeker schoon Metaal, na zynen naam genoemd, dien het altyd wel behouden zal.

En van een
zeker Metaal.

Het

Het is niet buiten gedachten, of deze Konst zal noch metter tyd tot een vermaakelyke uitspanninge voor de Schilders strekken, om drie redenen: voor eerst, om dat zy ligt te leeren is; ten tweden, zindelyk; en ten derden, voordeelig.

Zy is ligt te leeren voor iemand, die het tekenen op gegrond of blaauw papier gewoon is: want tusschen het schraapen op de plaat, en het hoogen op gegrond papier, is niet het minste onderscheid, ten opzichte van de uitwerking; beginnende met het hoogste licht, en spaarrende de schaduwe: gelyk wy in ons uitgegeeven Tekenboek van de handeling der Kreonnen of Krytpennen aangewezen hebben. Waarom ik vast stel, dat het natuurlyker met een Schildery overeen komt, dan het Etsen of Snyder. Daar by is zy zo gemakkelyk te begrypen, dat men het in minder dan drie dagen volkomentlyk kan leeren, wel te verstaan de *Theorie*,

Gemakke-
lykheid om
de Zwarte-
konst te lee-
ren.

Ten tweden is zy zindelyk, vry van smet en stank: want men gebruikt geen stopgronden, smeer, noch sterk water.

Ten derden is het voordeel, 't geen 'er van komt, wel af te neemen; vermits het radder voortgaat, als het Etsen of Snyder.

Maar veele oeffenen zich in deze Konst zo yverig om het zuiver schraapen te leeren, dat zy op de voornaamste zaak niet verder denken, te weten de ommetrek, loopende somtyds buiten de zelve; 't geen dan niet verholpen kan worden: daar het nochtans genoegzaam zeker is, dat, wanneer de correcte tekening in een Plaat of Prent ontbreekt, de verstandigen of kenners die dan zullen verwerpen. 't Is wel waar, het gaat zo niet als met het etsen: want daar heeft men het voordeel van den ommetrek met de naald op de plaat te haalen; en dat mag men hier niet doen. Het wit gaat altemetsuit, of het is zo flauw dat men het somtyds bezwaarlyk kan zien: buiten dat het niet gemakkelyk is beelden tegen een lichte grond te schraapen. Doch dit laatste oordeel ik heel kwalyk gedaan; hoewel de meeste zich nochtans gewonnen eerst het beeld te schraapen, of te bewerken, en daar na het verschiet daar tegen aan. Maar om zulks voor te komen, zo schraap eerst uw achtergrond, en spaar den zuiveren ommetrek; liever een weinig daar af blyvende tot dat het beeld uitgevoerd zy: daar na kan men zagtelyk en met geduld het altyd digter schraapen. Op deze wyze zal men zo ligt niet over den omtrek heen loopen, als dat men met het beeld begint.

Zwarigheden
in deze
Konst.

Middelen
om die voor
te komen.

Daar is een groot onderscheid, of de Schilders iets etsen, snyden, of schraapen, dan of het de Plaatsnyders doen: want de eerste doen het maar alleenlyk tot tydkortinge, om een uitspanninge te hebben tot verpoozinge der zinnen. Daarom voeren zy die zaaken gemeenlyk tot het alleruiterst zo netniet uit, als wel de tweede, welke die Konst van jongs

Vershil tus-
schen het gra-
veeren van
een Schilder,
en dat van
een Plaatsny-
der.

op

op geleerd hebben, en zich dagelyks daar in oefnen. De Schilders ver-
genoegen zich, als zy maar een goede tekening, en een generaale
welstand, daar in doen uitmunten: want in den tyd, dat ze het opzui-
veren zouden, kunnen zy een ander maaken.

Deze Konst is gemaklyk te oefnen voor iemand, die een redely-
ke kennis heeft: doch is het in eene reis niet helder genoeg, herhaalt
het noch een maal: maar weest zo onbedagt niet, dat gy uw werk ten
eersten zoud willen uitvoeren: want zonder een Proefdruk te hebben,
kan men onmogelyk weeten hoe verre het werk gevoorderd is. Men
doe gelyk de Schilders, eerst doodverwen met vlakke partyen, en daar
na opmaaken. Als gy nu een Proefdruk hebt, kunt gy het uiterste
hoogsfel daar in brengen, en aldus alles met lydzaamheid uitvoeren;

Hoe gemak-
kelyk het
schraapen
den Schryver
gevallen zy.

Daar gaat een klein Satertje in druk
uit, het welk ik in den tyd van een uur, al wandelende in een tuin,
maar los in myn hand houdende, geschraapt heb, en na dat de Proef-
druk gemaakt was, noch een uur. Daar niet meer zyn die deze Konst
by der hand neemen, is om geen andere reden, durf ik zeggen, als dat
ze niet weeten, noch gelooven konnen dat ze zo ligt, en met zo weinig
omslag, te leeren is: maar komen veele Liefhebbers daar eens een proef
van te neemen, zal men mogelyk noch metter tyd zien, dat de zelve
al te gemeen zal worden, en het Etsen en Snyden achter leggen, wel te ver-
staan in de voorwerpen die voornaamentlyk aan de Zwarte konst meest ei-
gen zyn, als conterfeitsels, nacht- en kaarslichten, spook en toveryen, ver-
schyningen, bloemen, vruchten, zilver, goud, porcelein, kristal, wapen-
tuigen en kruiden. Wie zal die dingen met etsen of snyden zo eel en
natuurlyk verbeelden konnen, als het door 't schraapen kan volvoerd wor-
den? Maar in beelden, architectuur, basreléves, en landschappen is zy
onvermogene, of wel op verre na zo eigen niet als de Graveerkunde.

Voorwerpen
of stoffen die
in de Zwarte
konst meest
eigen zyn.

Oneige naam
aan deze
fraaije konst
gegeeven.

Het beklagelykft, 't geen zich in deze schoone Konst opdoet, is de
kwaade naam, aan de Konst en den Konstenaar gegeeven, even als of het
Tovery, en zy zwarte Konstenaars waren; daar niet minder dan de Tovery,
maar alleen de loutere Konst alleen arbeid. Het benieuwt my, te zullen
hooren wat eigen naam de Italiaanen aan de zelve geeven zullen, alzo zy
door hen tot noch toe niet gedoopt is. De Franschen en Engelschen, om
den Hollanders te gemoet te komen, noemen, zommige der eersten
de zelve *l'Art noire*, en de laatsten *The blak Art*: een oneigene en tegen-
natuurlyke benaaming, ten ware men zeggen wilde, dat de oeffenaars der
zelve in de zwarte grond het licht bewerken: en ten anderen, om onder-
scheid te maaken tusschen het Etsen, en Graveeren of Snyden.

E I N D E.

R E

BLADWYZER

Van de voornaamste zaaken, in het tweede
Deel, die in ieder Boek en Hoofdstuk
vervat zyn.

EERSTE HOOFDSTUK.

Afbeeldfels of Conterfeitsels.

Pag. 5

A Nleiding tot dit tweede Deel.	ibid.
Vergelyking van deze verkiezing tegen anderen.	ibid.
Voorrechten der Conterfeitsers boven andere Schilders.	ibid.
Wat in deze oeffening der Konst vereischt word.	6
Nette Tekening.	ibid.
En opschik der kleeding.	ibid.
Bevallige verkiezing van licht.	ibid.
En de <i>Coloriet</i> .	ibid.
Van het onderscheid der daagingen op Man of Vrouw.	ibid.
Oorspronk der Conterfeitsels.	7
Misbruik der zelve.	ibid.
In welke zulks pryfelyk en toegelaaten is.	ibid.
Waarschouwing voor de Schilders.	8
En wat het woord <i>Romeinsch</i> beduid.	ibid.
Verscheidene zwaarigheden in deze Konst.	ibid.

TWEDE HOOFDSTUK.

Van de Gebreken des Aangezichts, en der andere Ledemaaten. 10

Natuurlyke gebreken in de Tro. ien aangetoond.	ibid.
Ook toevallige.	ibid.
En gewoonlyke.	ibid.
Nevens die van het ligchaam.	ibid.
Van de onvermydelyke en de noodzaakelyke gebreken.	11
En die men kan vermyden.	ibid.
Van de mode en haare eigenschap.	ibid.
En middel om dit gebrek voor te komen.	ibid.
Noodzaakelykheid om den aart der menschen te leeren kennen.	ibid.
En redenvoeringen met de menschen.	ibid.
Dwaling veeler Schilders tegens de voorgaande stellingen.	12
En hunne misgreep tegen de eerste grondregelen der Konst;	13
Besluit door een noodzaakelyke overdenking.	14

DERDE HOOFDSTUK.

Van het geene in een Afbeeldsel of Conterfeitsel, en wel voornaamentlyk in die van Vrouwen, is waar te neemen. 15

Inbeelding en waan van veele menschen.	ibid.
En wat daar omtrent waar te neemen is.	ibid.
Zo in de daaging als koleur.	ibid.
Voorbeeld van <i>Barotius</i> .	16
Des Schryvers gevoelen en opmerking wegens 't licht.	ibid.
Zwaarigheid ingeworpen.	ibid.
En opgelost.	ibid.
En reden wegens deze verkiezing van licht.	ibid.
Ook uitzondering van voorwerpen aangewezen.	17
Byzondere verkiezingen der Meesters.	ibid.
Vergelyking en tegenstelling van <i>Tiriaan</i> en van <i>Dyk</i> .	ibid.
Gevoelen des Schryvers hier omtrent.	18
Door een gelykenis bevestigd.	ibid.
Kwaad gebruik veeler Schilders.	19
Tegenwerping.	ibid.
En oplossing.	ibid.
Wat het regt gebruik der Printen is, om die na te volgen.	20

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Verkiezing der Daagingen, Kleedingen, en Gronden, in en by de Afbeeldfels, nevens een Verhandeling des Oogpunts. ibid.

Van de daaging eens Conterfeitsels van vooren.	ibid.
En ter zyden.	21
Benevens de redenen waarom.	ibid.
Misbruik by zommigen.	ibid.
Voorbeeld in de Conterfeitsels van den ouden <i>Netscher</i> .	ibid.
Vier noodzaakelyke waarneemingen in de Conterfeitsels.	22
Voorstel van een strydige verkiezing.	ibid.
Tegens een goede.	ibid.
Slegte manier van zommigen.	ibid.
Kracht der Achtergronden.	ibid.
Oorzaak der verschillende veranderingen tusschen de koleur des levens en 't schildery.	23
Middel om dit voor te komen.	ibid.
Van de wykende Achtergronden.	24
En houding der koleuren in kleederen.	ibid.
Waarneeming in de actien of beweegingen.	ibid.
	Ver.

BLADWYZER.

Verklaaring door voorbeelden in de bystaande Prent.	ibid.
Van de plaarling en het oogpunt der Conterfeitsels.	26
De laage oogpunten zyn de beste.	ibid.
Dwaaling der Schilders hier omtrent.	ibid.

VYFDE HOOFDSTUK.

<i>Van de Conterfeitsels in het kleen.</i>	27
--	----

Redeneering over de kleene Conterfeitsels of Afbeeldingen, in tegenoverstelling der verkleende Bloemen.	ibid.
Tegenwerping.	ibid.
Doch opgelost.	ibid.
Wat men in een kleen Conterfeitsel waar moet neemen.	28
Tegenwerping.	ibid.
Opgelost en door Prentverbeelding aangewezen.	ibid.
Middel om deze natuurlykheid te bekomen.	ibid.
Voorbeeld van een goede verkiezinge.	ibid.
Hardnekkigheid in oude misbruiken te willen opvolgen.	29
Andere tegenwerping weder opgelost.	ibid.

ZESDE HOOFDSTUK.

<i>Van de toepassing der Voorwerpen by de Afbeeldingen der Persoonen van verschillende staaten.</i>	30
---	----

Voordeelen van een Conterfeit-schilder.	ibid.
En eigenschap der voorwerpen met hun bywerk.	31
Redenen waarom de zelve noodzaakelyk zyn.	ibid.
Voorbeeld in <i>Lucretia</i> , voor de kuisheid.	32
En van ondeugd in <i>Nero</i> .	ibid.
Bywerk en Pronkbeelden van een Burgermeester.	33
Raadsheer.	ibid.
Geheimschryver.	ibid.
Bewindhebber.	ibid.
Zee-Overste.	34
Godtsgeleerde.	ibid.
Wysgeer.	ibid.
Veld-Oversten.	ibid.
Koopluiden en verzeekeraars ter Zee.	ibid.
Stuurman.	ibid.
Vestingbouwer.	ibid.
Redenaar.	ibid.
Jongman.	ibid.
Bywerken voor Vrouwen.	ibid.

BLADWYZER.

Voor een Weduwe. 35
En jonge Dochter. *ibid.*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de best voegende koleuren der Kleedingen by de Comerfeitsels. *ibid.*

Opmerking omtrent de byzondere koleuren der kleedingen. *ibid.*
En wat omtrent de verschillendheden der Menschen waar te neemen is
ibid.
Gevoelen des Schryvers. 36

ACHSTE HOOFDSTUK,

*Van het navolgen der groote Meesters in het schilderen van Afbeeldingen,
en van het namaaken hunner Schilderwerken in 't algemeen.* 37

Verkiezing veeler Schilders in het navolgen der koloriet van byzondere
Meesters. *ibid.*
En wisselvallige uitslag daar af. *ibid.*
Voorbeeld van kwaade opvolging. 38
En reden daar af. *ibid.*
Noodzaakelykheid in Modellen te gebruiken. *ibid.*
En voordeelen die in het navolgen steeken. *ibid.*
Middelen om met voordeel zulks uit te voeren. 39
Mislagen en gebreeken die men in 't copieeren begaat. 40
Door een voorbeeld aangetoond. *ibid.*
En de oorzaak aangewezen. *ibid.*
Gebrek dat zich by veele opdoet in 't navolgen der groote Meesters. *ibid.*
Van de Copyen en Origineelen, en der zelve verschillendheid. 41
En waarom veele Origineelen voor Copy aangezien worden. *ibid.*

ACHTSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Architectuur of Bouwkunde. 47

Oogmerk des Schryvers in deze verhandeling. *ibid.*
Dat een Schilder de Bouwkunde en Beeldhouwery noodzaakelyk moet
verstaan. *ibid.*
Wie de eerste Vinders der Bouwkunde geweest zyn. *ibid.*
Wat men door het woord *Architectuur* verstaat, en daar onder begrypt. 48
Wat

BLADWYZER.

- Wat het woord Order, en Ornamenten berekent, benevens der zelve waarneemingen. *ibid.*
Vercieringen der Dorische Fries, na de hoedanigheden der Gebouwen. 49
Als mede in de Jonische, Romeinsche, en Corintische. *ibid.*
Misstand in zommige hunne Werken door de overtolligheid van Cieraaden veroorzaakt. 50
Wat voor cieraaden in de Frontespiesen, en Seraglios best voegen, of meest eigen zyn. *ibid.*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de hoogtens der Ornamenten, Kolommen, en hunne Pedestallen. 51

- Van de hoogte en gestaltens der Ornamenten, Kolommen, en Pedestalen. *ibid.*
Toscana. Dorica. Jonica. Romana. *ibid.*
En Corinthica. 52
Als ook de breedtens der Pedestallen. *ibid.*
Van de hoogtens der Statuuzas by Kolommen geplaatst. *ibid.*

DERDE HOOFDSTUK.

- Van de eigenschap en waarneemingen in een Gebouw. 53*
Oorsprong der fraaije Gebouwen in deze landen. *ibid.*
De voornaamste welke van de Bouwkonst geschreeven hebben. 54
Waar in een goed Gebouw bestaat. *ibid.*
Welstandigheid der schikking. 55
Door een Voorbeeld bevestigd. 56
Verdere aanwyzing van de schikking der vensters. *ibid.*
En plaatsen der basreléves van buiten. 57
Tegenwerping omtrent de Bloemperken. *ibid.*
En oploffing daar van. *ibid.*

VIERDE HOOFDSTUK.

- Van de schikking der gekleurde Steenen by en op malkanderen, zo binnen als buitenshuis; mitsgaders Tombes, Vaazen, en Termen in de Bagchanaalen gebrnikelyk. 58*
De Konst en Natuur te samen gepaard, veroorzaaken een goede uitwerkinge. *ibid.*
Schikking der drie voornaamste Marmersteenen. 59
Rang der gekleurde steenen. *ibid.*

B L A N D W Y Z E R.

- Tegenwerping, en de zelve opgelost. *ibid.*
Schikking der gekleurde Steenen vervolgd. *ibid.*
Wat voor aanmerkingen een Marmerschilder waar te nemen heeft. *ibid.*
De verdeeling der aderige Steenen en hunne kleuren door een Voorbeeld aangewezen. 60
Wanneer men tweederhande Orders in een kamer mag brengen. *ibid.*
Waarneemingen in de Vloersteen. 61
Marmere Tombes. *ibid.*
Vaazen. *Priapus termen.* *ibid.*
En *Hermes.* 62

V Y F D E H O O F D S T U K.

- Van het schilderen der Aderen en Vlakken in Metsel- en Timmerwerken, zo binnen als buitens huis; en wat ordentelykheid daar in waar te nemen valt.* *ibid.*
Onderscheid der steenen, zo in verdeeling als kleuren aangewezen, noodzaakelyk. *ibid.*
Wat de opgomezelde steenen, in de opene lucht, door den tyd onderworpen zyn. *ibid.*
Van het bemorssen en bedruipen der Steenwerken. 63
Dat de aderen en vlakken, met oordeel en maat, in de steenen, aangewezen moeten worden. *ibid.*
Mislagen door onkundige Schilders begaan. 64
Daar en tegen de regte manier aangetoond. *ibid.*
Het wel verkiezen der steenen pryffelyk. *ibid.*
Hoe men de vlakaaderen in de Kolommen, ten opzichte van licht en donker, *ibid.*
Als mede, hun beloop schikken moet. 65

Z E S D E H O O F D S T U K.

- Van de Ruinen of vervallene Gebouwen.* *ibid.*
Veele zyn'er die de vervallene Gebouwen, kwalyk begrypen. *ibid.*

Z E V E N D E H O O F D S T U K.

- De voornaamste waarneemingen over de Stoffagie in het schilderen van Zaalten, Kamers en andere Vertrekken.* 66
Hoofdpunten die een Schilder waar moet nemen omtrent deze zaak. *ibid.*
Als

Als mede iemand die een Huis laat bouwen.	67
Misflag veelcr Konstenaars.	<i>ibid.</i>
In het opschikken der Kamers,	<i>ibid.</i>
Verschil in de pracht door verloop der eeuwen.	68
Ook onder ryken en armen.	<i>ibid.</i>
Voorbeeld van mislag in den Schryver.	<i>ibid.</i>
Natuurlyke gevolgen om die mislag te verhelpen.	<i>ibid.</i>
Voorbeeld van een mislag omtrent deze zaak.	<i>ibid.</i>
Twede kwaad Voorbeeld.	69
Derde Voorbeeld in den Schryver.	<i>ibid.</i>
Oorzaaken waar uit de zelve ontstaan.	<i>ibid.</i>
Hoe verre een Schilder gaan mag.	<i>ibid.</i>
Belagchelyk voorbeeld van opmerking.	70
Wat men omtrent de natuurlykheid van een verbeelding moet waarneemen.	<i>ibid.</i>
Desgelyks omtrent de roerende Beelden.	<i>ibid.</i>
Voorbeeld tot waarschouwing.	<i>ibid.</i>

A C H T S T E H O O F D S T U K.

Wat soort van Schilderyen in ieder Vertrek van een Huis gevoegelyk zyn. 71

De natuur, eigenschap, en 't gebruik der Schilderyen, moeten noodzaakelyk in alle Vertrekken waargenomen worden.	<i>ibid.</i>
Drie zaaken waar op men noodzaakelyk acht moet geeven in het schilderen der vertrekken.	72
Verscheide verbeeldingen in de Vertrekken eigen.	<i>ibid.</i>
Verbeeldingen op Schoorsteenen en Deuren.	73
Van Schilderyen die men onder Schoorsteenen zet.	74
Hoe den <i>horizont</i> derzelve genomen moet werden.	75
Het eerste <i>concept</i> , verbeeldende de Lente.	<i>ibid.</i>
Twede <i>concept</i> , verbeeldende de Zomer.	<i>ibid.</i>
Derde <i>concept</i> tot den Herfft.	<i>ibid.</i>
De vierde verbeeldende de liefde tot de studie.	76
Vyfde. En zesde.	<i>ibid.</i>
Waarneemingen in deze verbeelde openingen.	<i>ibid.</i>
Verbeeldingen in Schoorsteenen die toe zyn.	77
Twede. Derde. Vierde.	<i>ibid.</i>
Vyfde. Zesde. Zevende.	78

N E G E N D E H O O F D S T U K.

Beschryving van verscheidene Tafereelen, volgens den aart, hoogte, en andere toeëigeningen der Orders in de Bouwkunde behoorende.	78
Tafereel van Poliphemus en Galathea.	79
Zin van het verdichtfel.	ibid.
Gedaante en beweging van Poliphemus.	ibid.
Cupido. Galathea.	80
Gedaante der Tritons.	81
En die der Nereiden.	82
Tweede Tafereel.	ibid.
Zin van het tweede Tafereel.	ibid.
Zynde een vervolg van het voorgaande.	ibid.
Verbeelding van de stand der Persoonen, als mede hun beweging, enz.	ibid.
Aanmerkinge des Schryvers over dit Tafereel.	84
Uitlegginge op de Persoonen in beide de Tafereelen verbeeld.	85
Waarom Poliphemus met een oog uitgebeeld word.	ibid.
De betekenis van Galathea.	ibid.
Acis. Natuurlyke uitlegging over de Tritons.	86
Wat de dubbele gedaante der Tritons berekent.	ibid.
Als mede die der Nereiden.	ibid.
Algemeene en natuurlyke uitlegginge over het laatste Tafereel.	87
Derde Tafereel.	ibid.
Zin van een derde Tafereel.	ibid.
Stand en beweging van Simson.	ibid.
Delila, en verdere persoonen aan de regter zyde des Stuks.	88
Stand en beweging van de Persoonen aan de linker zyde, en verdere omstandigheden.	89
Koleur der Kleedinge van Delila.	ibid.
Simson, en verdere Personaadjen.	90
Tweede Tafereel.	ibid.
Zin van het tweede Tafereel.	ibid.
Stand en bewegingen der voornaamste Personaadjen, en andere om- standigheden in dit Tafereel begreepen.	91
Verwondering en aanmerkingen des Schryvers over deze beide Tafe- reelen.	92
Natuurlyke Uitlegginge over beide de Tafereelen van Simson.	93

T I E N D E H O O F D S T U K.

Gezicht der Tafereelen in een tweede Kamer, na de Order Dorica gebouwd.

Zin van dit Verdichtfel.	ibid.
Beschryving van het Tafereel, en de Perfoonen in het zelve.	ibid.
Als mede het licht, koloriet, en koleur der kleedingen.	97
Aanmerkingen des Schryvers over dit Tafereel.	98
Korte en leerlyke uitlegginge op <i>Nessus</i> , <i>Dianira</i> , en <i>Lychas</i> .	99
Twede Tafereel.	100
Zin van het zelve.	ibid.
Beschryving van het Tafereel in 't geheel.	ibid.
De betekenis der slangedooding door <i>Hercules</i> .	102
Zin van een derde Tafereel van <i>Hercules</i> .	ibid.
Verbeelding van het Zolderstuk.	ibid.
Eigene betekenissen der Goden en Godinnen.	103
Als mede hunne koleuren van kleedingen.	ibid.
Beschryving van de Architectuur der Kamer.	ibid.
Uitlegginge over <i>Hercules</i> , daar hy onder 't getal der Goden geplaatst word.	104
Verwaandheid in <i>Empedocles</i> .	ibid.
En de verbeeldingen in de vloer.	105

E L F D E H O O F D S T U K.

Gezicht der Tafereelen in de derde Kamer, na de Order Jonica gebouwd.

Verhaal der Geschiedenis.	ibid.
Beschryving van het Tafereel.	ibid.
En de koleuren der kleedingen van de Perfoonen.	106
Als mede het licht, en de gelegenheid van de Kamer.	107
Twede Tafereel.	108
Inhoud van dit tweede Tafereel.	ibid.
Grondslag en schikking van al het vaste werk.	109
Stand en beweging der Beelden.	110
De koleuren der voornaamste kleedingen.	112
De voornaamste zaaken in dit Tafereel begreepen.	113
Beschryving van twee Basreléves, benevens een Pronkbeeld in het midden.	ibid.
Verbeelding van 't verwulfsel.	114
Vloer. En boven de deur.	ibid.

BLADWYZER.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

*Verdeeling en verbeelding der Tafereelen in de vierde Kamer, na de Or-
der Romana gebouwd.* 115

Inhoud dezer Geschiedenis.	ibid.
Tafereel. Verbeelding en plaatsbeschrijving.	ibid.
Nevens die der perfoonen, en hunne bysondere beweegingen.	ibid.
Dag en schaduwing.	118
En koleur der Kleedingen.	119
Zinnebeeld op het zelve in marmer.	ibid.
Inleiding of korte inhoud van het volgende Stuk.	121
Twede Tafereel.	ibid.
Beschrijving van het Tafereel.	ibid.
Inhoud van het volgende Stuk.	122
Derde Tafereel.	ibid.
Verbeelding van het Tafereel.	ibid.
Aanmerkingen des Schryvers over deze drie Tafereelen van <i>Hora- ce.</i>	123
Verbeelding van het Zolderstuk.	124
Aanmerkingen des Schryvers over het zelve.	ibid.

DE RTIENDE HOOFDSTUK.

*De Fabel van Calisto, gepast tot de vercierring van het Vyfde Vertrek,
gebouwd na de Order Corinthica.* 126

Verdeeling. En inhoud van 't Verdichtfel.	127
Tafereel van het zelve.	ibid.
Twede Tafereel. En der zelyer inhoud.	ibid.
Inhoud van het derde Stuk.	128
Derde Tafereel, en des zelfs beschrijving.	129
Inhoud van het Zolderstuk.	ibid.
Vierde Tafereel.	130
Uitlegging. En zinbetekening der Fabel.	131
Chriftelyke aanmerking over de Fabel.	ibid.
Waare Geschiedenis, daar zy uitgetrokken is.	132

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

<i>Beschrijving van Apolloos Tempel, te zien van binnen.</i>	ibid.
Beschrijving van het Portaal.	ibid.
En het Beeld des Godts, met zyn bywerk.	ibid.
De Vloer. Verwulffel.	133

BLADWYZER.

Aart van het Gebouw, en Borstweeringen.	ibid.
Pilasters van Termen.	ibid.
Maat en schikking der Beelden.	ibid.
Aanmerking des Schryvers.	ibid.

NEGENDÉ BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

<i>Van de Zolderwerken, of het schilderen der Plafonds.</i>	137
Moeijelykheid welke deze Konstoeffening verzelt.	ibid.
Oud gebruik in deze Studie.	ibid.
Oorspronk van den naam.	138
En waar in een Zolderstuk bestaat.	ibid.
Wat in een Konstenaar dezer Konstoeffening vereischt word.	ibid.

TWEDE HOOFDSTUK.

<i>Zwaarigheden die men ontmoet in het schilderen der Plafonds.</i>	139
Oorspronk veeler gebreeken opgezocht.	ibid.

DERDE HOOFDSTUK.

<i>Van de verkorting der voorwerpen in de Plafonds.</i>	140
Wat het verschiet in een Schildery,	ibid.
En Zolderstuk verschilt.	ibid.
Vordere aanmerkingen in de nevensgaande figuur letter A vertoond.	ibid.
Overbrenging van dit voorbeeld tot de beelden.	ibid.
Grondregel omtrent de verkorting in Gebouwen en Pilaaren.	141
Als ook in de Beelden.	ibid.

VIERDE HOOFDSTUK.

<i>Van de gestalte der Beelden in de Zolderwerken.</i>	ibid.
Maat der Beelden in de zelve.	ibid.
Verkiezing en eigenschap van 't licht.	ibid.
Waarneeming omtrent de vliegende Beelden, en de wind.	142
Behulp door de stoffen daar in.	ibid.

BLADWYZER.

VYFDE HOOFDSTUK.

Middelen om zyn Stuk op den Ezel te zien even of het zelve in de Zolder op zyne plaats gesteld ware. 143

Middel by den Schryver gebruikt om den stand zyns werks te beschouwen. *ibid.*

ZESDE HOOFDSTUK.

Van het tekenen na 't leven, om in de Plafonds te gebruiken. 144

Middel des Schryvers om de voorwerpen na het leven te tekenen. *ibid.*

Middelen tot bereiding en bekwaammaaking der Doeken, door het verdeelen van lynen om standplaats en daaging te vinden. 145

In de figuur aangewezen. *ibid.*

Byzondere vinding en manier des Schryvers. 146

Nuttigheid en aanmerking van het gebruik. *ibid.*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de koleur der vltgende Beelden in de luche. 147

Manier van behandeling in 't Zolderschilderen. *ibid.*

De lucht is de oorzaak der wyking. *ibid.*

Achtgeving op het licht. 148

En de schadawe der voorwerpen. *ibid.*

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Algemeene waarneeminge in het beschilderen der Plafonds of Zolderingen in Zaaln, Kamers, Gaanderyen, en andere Vertrekken. *ibid.*

Waarneeming in de Gebouwen. *ibid.*

Om hunne deftigheid te bewaaren, en op te helpen. *ibid.*

Breeder aangetoond. 149

Waar men open lucht of pannel moet verbeelden. 150

En aanwyzing waar door de Bouwkonst veeltydts te niet gedaan word. *ibid.*

Wat eens Schilders plicht in de verdeling des werks is. *ibid.*

Oorzaaken van de wanschiklykheid. 151

En waar in de welstandigheid bestaat. *ibid.*

Door een gelykenis uit Ovidius bevestigd. 152

Hoofdregels aangewezen. *ibid.*

En breeder aangetoond. *ibid.*

Door een voorbeeld aangetoond. 153

Tegenwering en oplossing van zwaarigheid. *ibid.*

Oeffening des Schryvers omtrent deze Konsthandeling. 154

NE-

BLADWYZER.

NEGENDÉ HOOFDSTUK.

Middelen om alle zwaare Bouwgevaarten, Beelden, Boomen, als anders, na het leven, in hunne volkomene en natuurlyke verkorting, te tekenen. 155

Oorzaak van veele yindingen ontstaan uit gebrek. *ibid.*

Middel, om volkomen na het leven te tekenen, ontdekt en aangeweezen. *ibid.*

Twede middel om alles na de *Perspectief* te doen verkorten. 156

En door *Prentverbeelding* aangetoond en bevestigd. *ibid.*

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de houding en smelting der koleuren in de Zolderstukken. *ibid.*

Verkiezing van koleuren. 157

Voorbeeld van schikking. *ibid.*

Hoe men zyne koleuren plaatsen moet. 158

Tegenwerping. En opgelost. *ibid.*

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de GODEN in de Heilige, Heidensche, en Waereldlyke Geschiedenissen, en Verdichtselen. En eerstelyk van het onderscheid tusschen Geestelyke en Heidensche Verbeeldingen. 159

Inleiding tot deze verhandeling. *ibid.*

En redenen waarom de zelve hier geplaatst word. *ibid.*

Wat in een Konstenaar omtrent deze Konstoeffening vereischt werd. *ibid.*

Daar mogen in de waare geestelyke Verbeeldingen geene heidensche gemengd worden. 160

Voorbeelden tot verklaring. *ibid.*

Wat daar in moet waargenomen worden. *ibid.*

Door een voorbeeld aangetoond. *ibid.*

Nevens andere om de zinverbeeldingen te leeren kennen. 161

Wat men omtrent de verkiezing der voorwerpen moet waarneemen. *ibid.*

Tegenwerping. En opgelost. 162

En voorbeelden in de H. Schrift. *ibid.*

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Onderzoek wegens het verbeelden van de Persoonen der H. Drieënheid. *ibid.*

Verschil der Christenen over dit Hoofdstuk. *ibid.*

Verhandeling der schepping tot een voorbeeld gesteld. 163

BLADWYZER.

Redeneering over de verbeelding der <i>H. Drieëenheid.</i>	<i>ibid.</i>
Waarom men aan den eersten Persoon een menschelyke gedaante geeft.	<i>ibid.</i>
Gevolgen uit de <i>H. Schrift</i> getrokken, tot bewys dat men dezelve verbeelden mag.	164
Door het <i>Concilium</i> van <i>Nicëen</i> den Konstenaars toegelaaten.	165
Hoe verre een Schilder hier in bevoorregt is, door voorbeelden, uit de <i>H. Schrift</i> aangetoond.	<i>ibid.</i>
Voorbeelden van groote Konstenaars.	166
In <i>Rapbaël. Poussyn.</i>	<i>ibid.</i>
Schynstrydigheid voorgeworpen en opgelost.	<i>ibid.</i>
Nader onderzoek over het vermengen van de waare en onwaare zaken.	<i>ibid.</i>
Voorbeeld in <i>Rubbens</i> , hoe deze zich daar van bediend heeft.	167
Verdediging van <i>Rubbens.</i>	168
Waarom men <i>God</i> den <i>Vader</i> wit en gryshairig verbeeld.	169
En de plicht eens Schilders.	<i>ibid.</i>

DERTIENDE HOOFDSTUK.

<i>Van de glans der Engelen en Heidensche Godheden.</i>	170
Hoe de Engelen, in menschelyke gedaantens verschynende, verbeeld moeten worden.	<i>ibid.</i>
Voorbeeldingen der zelve by <i>Abraham</i> en <i>Loth.</i>	<i>ibid.</i>
Omstandig voorbeeld aan de Engelen in <i>Sodom.</i>	<i>ibid.</i>
Oordeel des Schryvers wegens den Persoon van <i>Jesus</i> in zyne menschheid.	<i>ibid.</i>
Verdichtsel van <i>Jupiter</i> en <i>Semele</i> tot een bewys bygebragt.	171
Hoe de Heidensche Godheden zich aan de menschen vertoond hebben, en hoe zy moeten verbeeld worden.	<i>ibid.</i>
Doch als zy zich onder de menschen vermengen, werden ze onbekend vertoond.	172
Van het gaan der Goden.	<i>ibid.</i>
Gevoelen van <i>Heliodorus</i> hier omtrent.	<i>ibid.</i>

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

<i>Van de verbeelding der Engelen en Geniën der Heidenen.</i>	<i>ibid.</i>
Van het onderscheid der Engelen, en hunne diensten.	<i>ibid.</i>
Van de listigheid der booze geesten, en hunne kontekenen.	173
Waarom de Engelen met vleugelen verbeeld worden.	174
Van de gedaantens der <i>Geniën</i> , of Heidensche Geboorts-goden.	<i>ibid.</i>
Waarom de zelve met hondevellen bekleed verbeeld worden.	<i>ibid.</i>
Uit	

BLADWYZER.

Uit wat oorzaak zy Goden der voortteelingen genoemd wierden.	175
Tocëigening der dieren aan de goedé en kwaade <i>Genien</i> .	<i>ibid.</i>
Verbeelding der kwaade <i>Genien</i> .	176

V Y F T I E N D E H O O F D S T U K.

<i>Van de Heilige Zinnebeelden.</i>	<i>ibid.</i>
Redenen waarom de geestelyke Zinnebeelden tweederley zyn.	<i>ibid.</i>
Byzondere stoffe der kleedingen, na de hoedanigheden der Deugden.	177
Zinnebeeld en Praaltombe van haare Koninglyke Majesteit Maria Stuart, Koninginne van Groot Brittannien, &c. &c.	178
Tweede voorbeeld.	179
Derde voorbeeld, van de vermoorde onnozelheid	180
Aanmerking des Schryvers over deze Voorbeelden.	181

Z E S T I E N D E H O O F D S T U K.

<i>Van de Penates, Lares, en Cupidoos.</i>	<i>ibid.</i>
De verbeeldinge der <i>Penates</i> .	182
Verschillende gevoelens over de afbeeldfels der groote Goden.	<i>ibid.</i>
Oorspronk der <i>Penates</i> in 't breede verhandeld.	183
En hunne uitlegginge.	<i>ibid.</i>
Van de verbeeldinge der <i>Lares</i> .	184
Honden tot wachters der Huisgoden.	<i>ibid.</i>
Onderscheid der gestaltens tusschen de hemelsche en aardse Kinderen.	185
Waarneeminge hunner vleugelen.	<i>ibid.</i>
Verschillendheid tusschen <i>Cupido</i> en <i>Anteros</i> .	<i>ibid.</i>
Minder slag van <i>Cupidootjens</i> .	<i>ibid.</i>
Uitlegginge over de verscheidene Liefdens.	<i>ibid.</i>
En de gestalten van dien.	186
Zyne vleugels. En pylen.	

Z E V E N T I E N D E H O O F D S T U K.

<i>Azaniere van gestaltens in de aanbidningen en godvruchtigheid der Volkeren gebruijkelyk.</i>	<i>ibid.</i>
De Godtsdienst is de allervoornaamste deugd in den mensch.	<i>ibid.</i>
Gestaltens en bewegingen der Ouden in hunne aanbidningen en smee- kingen gebruijkelyk.	187
Belagchelyke beweging eens onervarenen Toneelspeelders.	189
Mantier van aanbiddinge volgens <i>Pythagoras</i> .	<i>ibid.</i>
En <i>Numa Pompilius</i> .	190
Altaar, zinbetekenis van Godvruchtigheid.	<i>ibid.</i>
Als mede een plaats van vryheid en behoudenis.	192
Altaar, zinbetekening van ontfermherrigheid en medelyden.	<i>ibid.</i>
	A C H.

B L A D W Y Z E R.

A C H T I E N D E H O O F D S T U K.

- Van de verscheidene Offerhanden der volkeren, benevens de byzondere plechtigheden en dienstpleegingen omtrent de zelve gebruikelijk.* 193
- Hoofdzaaken daar een Schilder op moet letten. *ibid.*
- Maniere der Jooden omtrent de H. plaatsen. 194
- Der Heidenen. *ibid.*
- Janus*, de Italiaansche God, wierd in alle Offerhanden eerst aangeroepen. *ibid.*
- Waar de allereerste Offerhanden in bestonden. *ibid.*
- De Egyptenaaren offerden Menschen aan *Juno*, en de Romeinen aan *Jupiter* en *Mars*. 195
- De Troyaanen aan *Pluto* en *Saturnus*. *ibid.*
- De Carthaginiensers. *ibid.*
- De Pheniciers. 196
- En de oude Gaulen offerden hunne eigene Kinderen aan *Saturnus*. *ibid.*
- Wat men in de *Saturnalia* of feestdagen van *Saturnus* offerde. 197
- Diana* door de Lacedemoniers aangebeden. 198
- Wreede Offerhanden der Lacedemoniers, om van de Pest bevryd te zyn. *ibid.*
- Brandoffer tot God. *ibid.*
- Aanmerkelyke Offerhande van het Scythische volk aan *Mars*. *ibid.*
- Aan welke Goden de Paarden geofferd wierden. 199
- Wat de oude Hebrëen door een Stier en Kalfoffering betekenden. 201
- Zwarte Stieren door de Beotiensers aan *Neptunus* geofferd. *ibid.*
- Stierspelen te Roomen den Helschen Goden toegewyd. *ibid.*
- Offerhande van de Roomsche *Censores*. *ibid.*
- Offerhanden der Romeinen en Lacedemoniers na de verkreegene overwinningen. *ibid.*
- De Atheniensers offerden alle jaaren een Os. 202
- Offerhande der Theffaliensers op het graf van *Achilles*. *ibid.*
- Offerhande van die van Rhodus aan *Hercules*. *ibid.*
- Beotische offerhande aan *Hercules*. 203
- Plechtigheden welke de Scythen gebruikten om de Goden tot hulps hunne vyanden te verbidden. 204
- Wat men door het woord *Hecatombe* verstaat. *ibid.*
- Ezeloffering der Hyperborienters aan *Apollo*. *ibid.*
- Den Ezel by de Egyptenaaren, als een onrein dier, gehaat. *ibid.*
- Die van Candien eerden het Varken als een God. 205
- Offeringe eener Zwyn, gebruikelijk in de huwelyksfeesten der Prinsen. *ibid.*
- Als mede in het *Hysterische* feest ter eere van *Venus*. *ibid.*
- Offerhande aan de Godinne *Maja*. *ibid.*
- En

En aan <i>Ceres</i> , na de begraavinge der overleedenen.	<i>ibid.</i>
Offerhande voor de zonde door een Bok.	206
En welke plechtigheden men daar by gebruikte.	<i>ibid.</i>
Offerhande van <i>Hercules</i> aan <i>Juno</i> .	207
Waarom de Bok aan <i>Bacchus</i> geofferd wierd.	<i>ibid.</i>
Dankoffer der kraamvrouwen aan <i>Juno</i> .	<i>ibid.</i>
Verscheidene offerhanden der Honden.	208
Een belagchelyke jaarlyksche offerhande van een Haan door die van Methone, en hunne plechtigheden, tot voorspoed van den Wynstok.	209
Offerhande der oude Romeinen aan <i>Esculapius</i> .	<i>ibid.</i>
Den Eendvogel door de Beotiensers aan <i>Hercules</i> geofferd.	<i>ibid.</i>
En door de Pheniciers een Kwakkel.	<i>ibid.</i>
Offerhande der Cyreniensers aan <i>Saturnus</i> .	<i>ibid.</i>
Der Egyptenaaren aan <i>Mercurius</i> .	<i>ibid.</i>
Der oude Gaulen aan <i>Hercules</i> .	<i>ibid.</i>
Der oude Romeinen aan de Godinne <i>Carna</i> .	210
Der zelve aan <i>Vulkanus</i> .	<i>ibid.</i>
Een andere Romeinsche Offerhande aan den zelve God.	<i>ibid.</i>
Offerhanden der Egyptenaaren en oude Siciliaanen aan <i>Isis</i> en <i>Ceres</i> .	<i>ibid.</i>
Lelien de Nymphen toegewyd.	211
Wat het korfken op het hoofd van <i>Serapis</i> betekent.	<i>ibid.</i>
Plechtelyke offerhande der Egyptenaaren aan <i>Osiris</i> .	<i>ibid.</i>
De Cyreniensers aan <i>Achor</i> .	<i>ibid.</i>
De Egyptische Priesters offerden met wyn tot een zoenoffer der Godden.	<i>ibid.</i>
Offerhande der Romeinen aan <i>Mercurius</i> .	212
Volmaaktheid der Offerhande by de Ouden door een ronde kring betekent.	<i>ibid.</i>

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

Van de Priesterlyke Gewaaden of Kleedingen, als mede van de gewyde Vaten, en andere zaaken tot de Offerhanden behoorende. 212

Wanneer de Egyptische Priesters in 't zwart Gewaad verscheenen.	213
De zelve koleur eigen aan de Boetvaardigen.	<i>ibid.</i>
En Kouwdraagenden.	<i>ibid.</i>
Als mede aan <i>Ceres</i> . En <i>Plato</i> .	<i>ibid.</i>
Waarom de Priesters van <i>Isis</i> en <i>Osiris</i> linne kleederen droegen.	<i>ibid.</i>
Priesterlyke Rok.	214
Linnen Onderbroek. En Gordel.	<i>ibid.</i>
Wat voor schoenen by de oude Egyptenaaren gebruikelijk waren.	<i>ibid.</i>
Waarom de Egyptische Priesters pluimen droegen.	215

BLADWYZER.

Waarom de Egyptische Priesters hun hair dagelyks scheerden. *ibid.*
Nama Pompilius eerste aansteller der Romeinsche Priesteren, als me-
de hunne kleedingen en gewyde vaten tot de Offerhanden behoo-
rende. 216

TIENDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Verhandeling van de Beeldhouwery. 223

Inleiding. Oudheid der Beeldhouwery. *ibid.*
In de tyden van *Alexander* hebben de Schilderkonst en Beeldhouwery
haare volmaaktste gronden gehad. 224

TWEDE HOOFDSTUK. 225

Wat de Beeldhouwery is, en waar in zy bestaat. *ibid.*
Hoe veele Stoffen zy bewerkt. *ibid.*
En welke die zyn. *ibid.*
Haare werktuigen. *ibid.*
Hoe zy een Beeld bewerkt. *ibid.*
Waar in zy bestaat. *ibid.*
En wat tot de zelve vereischt word. 226
Haar vermogen. *ibid.*
En welke Boeken een Beeldhouwer noodzaakelyk zyn. *ibid.*

DERDE HOOFDSTUK.

Van de Basreléves. 227

Driederley foort der zelve. *ibid.*
En welke die zyn, benevens hun gebruik. *ibid.*
Vyf waarneemingen in 't ordineeren der zelve. *ibid.*
En aanmerking van de nuttigheid dezer verhandeling. *ibid.*
Wat de Beeldhouwer van den Schilder ontleent. *ibid.*
Aanmerking op de daaging van deze driederley Basreléves. 228
Licht van d'eerste. *ibid.*
Der tweede. En van de laatste. 229
Misslag in het plaatsen der Basreléves. 230
Manier des Schryvers in 't schilderen van Basreléves. *ibid.*
En de manier om het uit te voeren. 231
Beschryving van de derde foort. *ibid.*
Men moet vooral de *Perspectief* verstaan. *ibid.*
Van

BLAD WYZER.

- Van de schaduwen der Basreléves, Beeldwerk, en andere Cieraaden op muuren en vaste plaatsen geschilderd na de daaging der zelve. *ibid.*
 Hoe men op Vaazen, Potten &c. van hout, of vlakke voorwerpen moet schilderen. 232 *ibid.*
 En der zelve koleuren. *ibid.*
 Kleenachting voor de Beeldhouwery in deze landen. *ibid.*

VIERDE HOOFDSTUK.

- Van de kracht, eigenschap, en schikking der Basreléves.* 233 *ibid.*
 Stoffe en voorwerpen om Basreléves af te maaken. *ibid.*
 Voorbeeld in *Juda* en *Thamar*. 234 *ibid.*
 Verkeerd oordeel van de Basreléves. *ibid.*
 Kennis en gebruik der Alouden van de zelve. *ibid.*
 Voorbeeld in een bekende Basreléve van *Meleager* door *Perrier* geëft. *ibid.*
 Oud Schildergebruik. 235

VYFDE HOOFDSTUK.

- Van de Kleeding der Statuaas en Basreléves.* 236 *ibid.*
 Op de Kleeding der Statuaas moet men zich niet vertrouwen. *ibid.*
 En hoe zich daar in te gedraagen. *ibid.*
 De vliegende Kleëren zyn niet als op de tweede of derde grond eingen. *ibid.*
 Hoe veel sedert eenige eeuwen in deze Konst gevorderd is. 237 *ibid.*
 Voorbeeld in den Ridder *Bernin*. *ibid.*
Keizer. En *Quenooy*. 238 *ibid.*
 Verkiezinge des Schryvers omtrent de Beeldhouwkunde. *ibid.*
 En redeneering over zyn gevoelen. *ibid.*
 Misflag van veele Beeldhouwers. 239 *ibid.*
 Vergelyking tusschen *Bernin* en de Ouden. *ibid.*
 Oorzaak der verachtering in de Konsten. *ibid.*
 Onderscheid der Grieken en Romeinen in hunne Statuaas. *ibid.*
 Wat in het schilderen der Statuaas en Basreléves waargenomen dient te worden. 240 *ibid.*
 De verschillende soorten van wit Marmer. *ibid.*
 De Ouden hebben het wit Marmer, om gedenkwaardige zaaken uit te beelden, boven het gekoleurde gesteld. *ibid.*
 De verbeelding van de graauwe Stukken. *ibid.*
 Welke tegen bekwaame gronden moeten gevoegd zyn. 241 *ibid.*
 En waar in die bestaan. *ibid.*

BLADWYZER.

ZESDE HOOFDSTUK.

<i>Van de bewegingen die men de Pronkbeelden doet vertoonen.</i>	241
Voorname opmerkingen in de bewegingen der Pronkbeelden.	<i>ibid.</i>
Waar in een Pronkbeeld bestaat.	242
Zo uit de H. Geschiedenissen, als in waereldlyke.	<i>ibid.</i>
Verskil in de Pronkbeelden.	243
Oogmerk en behandeling der Ouden in de zelve te verbeelden.	244
Voorbeeld in drie opmerkelyke Pronkbeelden.	<i>ibid.</i>
Ingeworpene zwaarigheid opgelost.	245
Noodzaakelyke waarneeming omtrent de byvoegfels der Pronkbeelden, door voorbeelden te kennengegeeven.	<i>ibid.</i>
In <i>Lucretia. Dido.</i>	<i>ibid.</i>
En <i>Thisbe.</i>	246

ZEVENDE HOOFDSTUK.

<i>Van de plaatsing der Beelden op Pedestallen, Frontespiessen, in Nissen, en andere plaatsen.</i>	246
Bepaaling der Beeldhouwkunst.	<i>ibid.</i>
En waar aan de Beeldhouwer verbonden is.	<i>ibid.</i>
Gebrek van opmerking in het plaatsing der Beelden.	247
Het goed oordeel is hier in het voornaamste.	<i>ibid.</i>
Bewys der stelling door Voorbeelden.	<i>ibid.</i>
Twede Voorbeeld, voor de Schilders.	248
Derde Voorbeeld.	<i>ibid.</i>
Breeder verklaaring van de eerste Print.	249
Van de kleeding der Beelden en plaatsing der Naakten.	<i>ibid.</i>
Breeder verklaaring van het tweede.	<i>ibid.</i>
En van het derde Voorbeeld.	<i>ibid.</i>
Oplossing van een schynstrydigheid.	250
Verantwoording des Schryvers op een tweede tegenwerping.	<i>ibid.</i>
Kwaade opvoiging van veele Beeldhouwers.	<i>ibid.</i>
Wichtige opmerking omtrent handen en voeten.	251
Voorbeeld in de Print wegens de voeten.	<i>ibid.</i>
En redeneering over handen en 't gebruik der modellen, nevens het onderscheid.	<i>ibid.</i>

ACHTSTE HOOFDSTUK.

<i>De nutheid van het Boetseeren der Modellen.</i>	251
Nut- en noodzaakelykheid van het Boetseeren.	252
Manier des Schryvers in het boetseeren der Basrelèves.	253

BLADWYZER.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Waar in de welstandigheid van een steene beeld of Statua met zyn Pedestal is gelegen, zo wel binnen als buiten; nevens het toepassen der Fronkvaazen en Borstbeelden. 253

Onderscheid der Pedestallen onder mannen en vrouwen-beelden. *ibid.*

Vraag voorgesteld. En opgelost. 254

Aanmerkingen en regelen die de Schilders zo wel als de Beeldhouwers noodzaakelyk in acht behooren te neemen. *ibid.*

TIENDE HOOFDSTUK.

Hoe de Frontespiesen der Tempelen, Huizen, en Schouwplaatzen verciert behooren te worden. 255

Verbeeldingen in frontespiesen van eenige Tempelen. *ibid.*

Byzondere. *ibid.*

En Stadthuizen. 256

E L F D E B O E K.

EERSTE HOOFDSTUK.

Verhandeling van de Stillevens. 259

Wat het woord Stilleven te zeggen is. *ibid.*

Vier der voornaamste soorten van voorwerpen, in de Stillevens gebruikkelyk. *ibid.*

De natuur en eigenschap der plaatzen in de Stillevens. 261

Geen gekleurde verbeeldingen, noch doorzicht, mogen tot achtergrond in deze verkiezing te pas gebragt worden. *ibid.*

Maar wel Basreléves, of toeëigenende Borstbeelden. *ibid.*

Eenige Bloemen, Vruchten, en Instrumenten aan verscheide Goden en Godinnen toegeëigend. 262

TWEEDE HOOFDSTUK.

Concepten voor Basreléves, dienende tot stoffeeringe der Stillevens. 262

Basreléves tot de Bloemen. En Vruchten. *ibid.*

En Instrumenten. 263

Tot de Lente, Zomer, en Herfst in een Tafereel. *ibid.*

Formaaten der Basreléves. *ibid.*

De welständigste gronden voor de Vruchten dienende. *ibid.*

Taf.

BLADWYZER.

Tafereel. Lente, Zomer en Herfst in dit Tafereel te pas gebracht.	264
De schikking en koleuren der zelve.	<i>ibid.</i>
Vermaaning aan de Stillevenschilders.	265
Twede Tafereel. Zynde het tegendeel van het voorgaande.	<i>ibid.</i>
De schikking.	<i>ibid.</i>
En koleuren in deze aangetoond.	266
Derde Tafereel.	<i>ibid.</i>
En schikking der zelve.	<i>ibid.</i>
Wysheid, Rykdom, en Eer in het vierde Tafereel te pas gebracht.	267

DERDE HOOFDSTUK.

Eenige verbeeldingen op byzondere Persoonen toegepast, bekwaam om met Stillevens uitgevoerd te worden. 268

Dat de Stillevens gemeenlyk zonder zin verbeeld worden.	<i>ibid.</i>
Tafereel op een zegenpraalenden Oorlogsheld.	<i>ibid.</i>
Uitlegginge van de genoemde voorwerpen.	269
Van het Borstharnas.	<i>ibid.</i>
Den Helm. Het Schild. De Spies.	<i>ibid.</i>
Het Zwaard. De Boog en Pylen.	270
De Krans van Laurier.	<i>ibid.</i>
Palm. En Olyf.	<i>ibid.</i>
De goude Halsfuoer, en het daar aanhangende Hert met edele gesteenrens bezet.	271
De goude Kroon, Armbanden.	<i>ibid.</i>
En Ringen. Den Hoed. De Diamant.	272
De Pluim. De Trompet.	273
De geborduurde Rok.	<i>ibid.</i>
En Basrelève.	<i>ibid.</i>
Twede Tafereel, op een Rechter.	<i>ibid.</i>
Uitlegginge van de genoemde Voorwerpen.	<i>ibid.</i>
Van de Waagschaal.	<i>ibid.</i>
Het Zwaard. De Spiegel.	274
De Scepter. De Driehoek.	<i>ibid.</i>
De Wigchelroede en Heyrbyl. De Seiffen.	<i>ibid.</i>
De Roede. De Byl.	<i>ibid.</i>
De goude Keten.	275
De Staf met klimop.	<i>ibid.</i>
Het Foliantboek. De Palmboom.	<i>ibid.</i>
Tafereel op een Rechtsgeleerden.	<i>ibid.</i>
Uitlegginge van de Voorwerpen.	276
Van Mercurius op de vierkante steen staande.	<i>ibid.</i>
De Roede of Caduceus.	<i>ibid.</i>
	Als

B L A D W Y Z E R.

Als mede de Slangen om de zelve.	De Olyftak,	<i>ibid.</i>
De Vleugels aan hoofd en voeten.	De <i>Sphinx</i> .	<i>ibid.</i>
Het Zwaard en Schild.	De Lier of Harp.	<i>ibid.</i>
De Lamp.		277
De Inktkoker, Pennen, en een rol Papier.		278
De Zeef. De Boeken.		<i>ibid.</i>
De bloem Irias. De Krans van laurier en klimop.		279
De Ceder en Mirthus. En Eikenkrans.		<i>ibid.</i>
Het Basreléve.		280
Tafereel op een Godtsgeleerden.		<i>ibid.</i>
En van de Voorwerpen.		281
Van het Altaar. En Lamp.		<i>ibid.</i>
Het Borstharnas. Het Zwaard. En Pylen.		282
De Trommel. De Klok. En Harp.		283
Koel- en Rookvat. De Zeef. En het Koorn.		284
De Brooden. En het Deeg.		285
Het Zout. En de Linnen Gordel.		286
Het Vlas.		287
Het Rad. En de Saphiersteen.		288
De Olyftak. En de vier Cirkels.		289
De Driehoek.		292
De Vierhoek. En de Steenrots.		293
Palmboom. En Cederboom.		294
Als mede den Berg in het Tafereel verbeeld.		295
Den Elephant. En Oyevaar.		<i>ibid.</i>
En Haan in het Basreléve vertoond.		296
Het Mostaartzaad.		<i>ibid.</i>
Aanmerking over de menigte voorwerpen in dit laatste Tafereel be- greepen.		298

V I E R D E H O O F D S T U K.

<i>Van den oorspronk, aart, en eigenschap der Romeinsche Zegenkroonen, en andere belooningen van Eertekenen.</i>	<i>ibid.</i>
De edelmoedigheid der Romeinen jegens hunne Veldoversten en Sol- daaten.	<i>ibid.</i>
Hunne gewoonte en manier in het nauwkeurig onderzoeken van kloek- moedige Persoonen.	299
En hunne heerlyke Geschenken en Belooningen.	<i>ibid.</i>
Dat de oude Romeinen zo in dapperheid als krygstucht boven alle Vol- keren vermaard zyn geweest.	300
De verscheidenheid der Eerkroonen.	301
De Belegeringskroon. De Burgerkroon.	<i>ibid.</i>
De Zegenkroon.	302
	De

B L A D W Y Z E R.

De kleene Zegenkroon. De Muurkroon.	303
De Scheepskroon. Die der Atheeners.	304
De Legerkroon.	305
Verdere voorrechten en eerbewyzingen der Romeinen aan hunne braave Veldoverftens, Capiteinen en Soldaaten betoond.	ibid.
Als mede hunne ftraffe tegens de lafhertigen.	306

V Y F D E H O O F D S T U K.

<i>Van de plechtigheden der Romeinfche Triomfen en Zegenpraalingen.</i>	306
De maniere der inkomfte.	307
De Zegenpraaling van <i>Paulus Æmilius</i> .	309
Verscheidene Praal- of Zegenwagens der Romeinfche Veldoverftens.	311
En derzelver betekeniffen.	ibid.
Verdere omftandigheden in de Triomfen gebruikelijk.	312
Maniere en oorspronk van de Eerepoorten, en oppegerechte Zegekens.	ibid.
En haare oudheid. 't Getal der Romeinfche Zegenpraalenden.	313
Griekfche Triomf of heerlyke vertooning van <i>Antigonus</i> .	ibid.
De kleene zegenpraaling der Romeinen, <i>Ovatio</i> genaamd, en haare oorzaake.	315

Z E S D E H O O F D S T U K.

<i>Van de wyze der vier voornaamfte en openbaare Griekfche Spelen, en ter eere van wie de zelve ingefteld waren.</i>	317
Eerfte vindere van de Olympifche Spelen.	ibid.
Vyf oeffeningen in de bovengemelde Spelen gebruikelijk.	ibid.
Verklaaringe der vyf oeffeningen.	318
De Loop. De Worfteling.	ibid.
Het vegen met vuiffen en flinger. De Worp.	319
De Sprong. Kroon van de overwinnaars.	ibid.
Invoeringe der Pythifche Spelen.	320
En oeffening der zelve	ibid.
Waar in d'overwinningskroon bestond.	ibid.
Instellinge der Nemeefche Spelen.	321
En 't oorspronkelyke geval der zelve.	ibid.
Gevoclen van andere Schryvers wegens het voorval.	323
De Zegekroon in deze aan de Overwinnaars uitgedeeld.	324
Invoeringe der Isthmifche Spelen en de inftelers daar van.	325
De gefchiedeniffe waar uit deze Spelen gefprooten zyn.	ibid.
Uitlegginge van <i>Leucothea</i> en <i>Palaemon</i> .	326
Waar in de Zegekroon der Overwinnaars bestond.	327
En de maniere hunner inhaalinge.	ibid.
	Wie

Wie de allereeersten gekroond zyn geweest.	ibid.
De Eikenboom.	ibid.
Pynboom. De Laurier. En Vygeboom.	328
De Granaatappelen, en witte Lelien.	ibid.
Den Olyf. Lingras. Mirthus.	329
Koornairen. Veil of Klimop.	ibid.
De Wynftok. De Cypres. De Pynboom.	330
De Populier.	331

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

<i>Van de Krygskleederen en Wapenrustingen der byzondere Volkeren, doch voornaamentlyk van die der Grieken en Romeinen.</i>	331
---	-----

De Schryver toont eenige mislagen aan, begaan in deze stoffe door	332
<i>Testa, Pousyn.</i> Hem zelve, en zyn Vader.	ibid.
Waarschouwinge aan de Schildergeesten dienaangaande.	333
Krygskleederen en wapenen der Grieken.	ibid.
Krygsordering der Romeinen.	ibid.
Wapenen der <i>Velites, Hastati, Principii.</i>	334
<i>Triarii.</i> En <i>Herculeaanen.</i>	335
De Romeinsche Ruiters.	ibid.
Numidiaanen en Cretensers.	ibid.
Liguriensers. Scythen. Amazoonen.	336
Gotthen. Konstig krygsgebruik der zelve.	ibid.
Persiaanen en Spartaanen.	ibid.
Kleedinge van <i>Darius</i>	337
Daciers, Parthen, Meden, en Syriers.	ibid.
Phrygiaanen, Armeniers, en Carthagenensers.	ibid.
Macedoniers, Troyaanen, en Lacedemoniers.	ibid.
Cariers, Thraciers, en Æthiopiensers.	338
Indiaanen, Arabiers, Lybiaanen, en Egyptenaaren.	ibid.
Major-en Minorkynen, Ætholiensers, en Zwitfers.	ibid.
Gallen, Samniten, en <i>Ager Picenus.</i>	339
Byzondere aanmerking op eenige zwaarigheden in zommige verhaalde dingen, en het gevoelen des Schryvers dien aangaande.	339

A C H T S T E H O O F D S T U K .

<i>Van den oorspronk der verschillende Veldtekenen en Wapenschilden, tot onderscheiding der Volkeren en Geslachten.</i>	340
---	-----

Nutheid dezer kennis voor Schilders en Beeldhouwers.	ibid.
Oorlogsteken der oude Romeinen.	ibid.
Persiaanen.	342
Cre-	

BLAD WYZER.

Cretensen, Candiotten, en Latynen.	343
De Batavieren voor de waardigste gekend tot het draagen van de groote Arendstandaard.	344
Vaandels der oude, en jonge <i>Herculeaanen</i> .	<i>ibid.</i>
De nieuwe <i>Joviaanen</i> . De <i>Quartodecimani</i> . De <i>Divitenses</i> .	<i>ibid.</i>
De Thebaanen. Van den Keizer <i>Theodosius</i> .	<i>ibid.</i>
Traciers. Die van Smirna, Corinthers.	345
Oude Archiers van 't Oosten. Het tweede van <i>Theodosius</i> .	<i>ibid.</i>
Van den Keizer <i>Constans</i> .	<i>ibid.</i>
Atheniensers, Cephaliensers, Syracusers, en Theffaliers.	<i>ibid.</i>
Gallen en Saxen. Cimbren. Armeniers. Cifiniaanen. Asiaanen.	<i>ibid.</i>
Gotthen. Saliers. Bende van den Keizer <i>Diocletianus</i> .	<i>ibid.</i>
En <i>Honorius</i> . Troyaanen. Phrygiaanen. <i>Tertiodecimani</i> .	346
Menapiers. Cynopolitaanen. Cortonaciers. Lacedemoniers.	<i>ibid.</i>
Indiaanen. Nerviers. Sagunniers. Bianniers.	<i>ibid.</i>
Marcomannen. Curiaciers. Zelfde Parthische. Anglevariers.	347
<i>Valentiani</i> . Libiers. Legioen <i>Augusta</i> genaamd. Alpini.	<i>ibid.</i>
Alaanen, Bourgondiers, en Swaaben, Egyptenaaren. Cornuti.	<i>ibid.</i>
Peloponnesers. Bœotiers. Locreënsen.	<i>ibid.</i>
Affyriers. Arcadiers. Parthers. Grieken. Meden. Macedoniers.	348
Cappadociers. Scythen. Phœniciers. Træzeniensers.	<i>ibid.</i>
<i>Antiochus</i> tegens de Galaters oorlogende.	<i>ibid.</i>
Argonauten. Messineesen. Jooden.	349
Het oorspronkelyke woord der gegraveerde Schilden.	<i>ibid.</i>
Schilden der eerste Armenische Order. De tweede. Vefontiers.	<i>ibid.</i>
Menapiers. Mantineërs. Romeinen. Spartaanen. Grieken.	350
Troyaanen. Lacedemoniers. Messeniers. Atheniensers.	<i>ibid.</i>
Kentekens van Adel onder de Jooden, en andere Oosterfche Volkeren. Romcinen. Atheniensers.	<i>ibid.</i>
Wapenschilden en Veldtekens der Helden.	351

T W A A L F D E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

<i>Verhandeling van de Bloemen.</i>	355
Inleiding.	<i>ibid.</i>
Het Bloemschilderen maar een klein gedeelte van de Schilderkonst zynde, is echter volmaakt.	<i>ibid.</i>
De Schryver houdt <i>Verelst</i> voor den vermaardsten Bloemschilder die 'er ooit geweest is.	356
Waar in de deugd van een Bloemstuk bestaat.	<i>ibid.</i>
Rege-	

B L A D W Y Z E R.

Regelen die een Bloemschilder heeft waar te neemen. 357
Dat het onmogelyk is zonder het leven te gebruiken te regt te ge-
raaken. *ibid.*

T W E D E H O O F D S T U K.

*Van geschilderde Bloemen in Zaalén, Kamers, Gaanderyen, en voor-
naamentlyk tegen Plafonds tot cieraad dienende.* *ibid.*

Een regt Bloemschilder moet zich niet ophouden aan gemeene dingen
die den meesten tyd verbeeld worden. *ibid.*

De Zolder. Boven een Bachanaal. Boven de Alcove. 358

D E R D E H O O F D S T U K.

*Dat een regt Bloemschilder de Perspectief moet verstaan: als mede het mis-
verstand in 't verbeelden van sommige oneigene dingen.* 359

Reden waarom de Bloemschilders de Perspectief voor zich niet noo-
dig oordeelen. *ibid.*

En de gebreken daar van. *ibid.*

Misflag by veele hed gemeen. 360

V I E R D E H O O F D S T U K.

Van Bloemen op alerbande gronden. 361

Bekwaame gronden voor de bloemen. *ibid.*

Witte, Zwarte, Donkere, Graauwe. *ibid.*

Gloeijende, Goude, zilvere, kopere, en metaale gronden. 362

V Y F D E H O O F D S T U K.

*Van de schikking der Bloemen en der zelve koleuren in Festons en Bou-
quetten.* *ibid.*

Zes Bouquets opgesteld met hunne byzondere zinbetekende koleuren. *ib.*

En verscheidene koleuren by malkander passende. *ibid.*

Schikking der bloemen en koleuren in drie Festons aangewezen. 363

Waar in de schakeering bestaat. *ibid.*

Nader en volkomener schikking in een Feston. *ibid.*

Rang der bloemen. Om de Harmonie in een Feston te brengen. 364

Wyze hoe men een Feston aanleggen, en opmaaken zal. *ibid.*

Z E S D E H O O F D S T U K.

Vervolg van de schikking en plaatsing der bloemen. 365

Waar op de kleene bloemen by malkander geschikt zich het best ver-
toonen. Als mede de groote. *ibid.*

B L A D W Y Z E R.

Lieffelyke in een smelting van koleuren in een Bouquet aangetoond.	366
Schielyker ronding in een tweede Bouquet.	<i>ibid.</i>
De schikking der koleuren in noch vyf Fes-tonnen aangemerkt.	<i>ibid.</i>
En hunne schakeering.	367
Middelen van den Schryver aangerood om de bloemen en koleuren der zelve in alle gelegentheden met gemak te leeren schikken.	<i>ibid.</i>

D E R T I E N D E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

<i>Tafereel van de Graveerkonst in haare bezigheid, strekkende tot een Inleiding van dit Boek.</i>	371
--	-----

Inleiding tot de verhandeling der Graveerkonst.	<i>ibid.</i>
---	--------------

T W E D E H O O F D S T U K.

<i>Van de Graveerkonst in 't algemeen.</i>	372
--	-----

Vergelyking van de Graveerkonst met de Schilderkonst.	<i>ibid.</i>
---	--------------

Haare uitwerking.	<i>ibid.</i>
-------------------	--------------

En plicht.	373
------------	-----

D E R D E H O O F D S T U K.

<i>Van de algemeene welstand die in een schoone Prent vereischt word, benevens het onderscheid van Konst-en Boekprenten.</i>	<i>ibid.</i>
--	--------------

Wat in een goede Prent vereischt word.	<i>ibid.</i>
--	--------------

Onderscheid tusschen een Boekprent. en een Konstprent.	374
--	-----

V I E R D E H O O F D S T U K.

<i>Van het onderscheid der Plaatsny- en Etskunde.</i>	<i>ibid.</i>
---	--------------

Voordeelen van de Ets-boven de Snykunde.	<i>ibid.</i>
--	--------------

Bewys dat de Etskonst tekenachtiger is, en overeenstelling van ieders arbeid.	375
---	-----

Reden waarom het een veel eêr dan het ander verkoozen word.	<i>ibid.</i>
---	--------------

Tegenwerping van de voorgaande stelling. En beantwoord.	376
---	-----

Voorbeeld in drierley afbeeldingen van een zelve Prent.	<i>ibid.</i>
---	--------------

Des Schryvers moeite tot het etsen aangewend.	<i>ibid.</i>
---	--------------

Voordeel uit dit voorbeeld te trekken.	378
--	-----

En wat tot de Konst vereischt word.	<i>ibid.</i>
-------------------------------------	--------------

Nevens de middelen tot voorkoming.	<i>ibid.</i>
------------------------------------	--------------

En redenen van hun gebrek.	<i>ibid.</i>
----------------------------	--------------

Groo-

B L A D W Y Z E R.

Groote misflag in 't leggen der achtergronden veroorzaakt.	379
En middel tot leering.	<i>ibid.</i>
Nevens voorbeelden van goed en kwaad in de nevenstaande Plaat.	380
Noodzaakelykheid in 't eerst aanleggen van de achtergrond.	<i>ibid.</i>
En aanwyzing wat het stoppen eener Plaat zy.	<i>ibid.</i>
Middel om veel moeie weg te neemen.	<i>ibid.</i>
Slegte Copyen door <i>Schoonebeek</i> gemaakt.	381

V Y F D E H O O F D S T U K.

<i>Aanmerkingen over de Arceeringen.</i>	381
Wat omtrent de Arceering moet waargenomen zyn.	<i>ibid.</i>
Dwaaling veeler Liefhebbers in het verkiezen van Prentkonst.	382
Kedenen van de moeiljykheden eens Plaatfnyders.	<i>ibid.</i>
Zwaarigheden die den Plaatfnyders veelmaal ontmoeten.	<i>ibid.</i>
Middelen om die voor te komen.	383
Wat een Plaatfnyder behoorde voor en in het fnyden te doen.	<i>ibid.</i>
Voorbeeld van <i>Goltzius</i> in zyne manieren van tekenen voor het Plaatfnyden.	<i>ibid.</i>
Voorbeeld in de nevenstaande Prinr.	384

Z E S D E H O O F D S T U K.

<i>Naauwkeurige aanmerkingen over het stippelen van veele Plaatfnyders in hunne werken.</i>	384
Misbruik in het stippelen begaan.	<i>ibid.</i>
Middel om dit voor te komen.	<i>ibid.</i>
Hoe men het stippelen gebruiken moet.	385
En misflag daar ontrent.	<i>ibid.</i>
Middel om iets wel uit te kloppen in de Plaat.	386
Ander middel tot het zelve.	<i>ibid.</i>

Z E V E N D E H O O F D S T U K.

<i>Van het etsen der Basreléves.</i>	386
Opmerkingen en vergelykingen over het etsen van <i>Perier</i> en <i>P. Santi</i> in de Basreléves.	<i>ibid.</i>
Nevens eenige aanmerkingen daar over.	388
Des Schryvers manier in het behandelen der Basreléves.	<i>ibid.</i>
En zyne opmerkingen wegens het licht in de zelve.	<i>ibid.</i>

A C H T S T E H O O F D S T U K.

<i>Van de Plaatsfnykunde en het leggen der Arceeringen.</i>	389
Gebrek aan schriften deze Konst betreffende.	<i>ibid.</i>
h h h 3.	En

B L A D W Y Z E R.

En onderzoek na redenen daar van.	<i>ibid.</i>
Wat in deze Konst zo wel als in de Schilderkonst te gelyk waar te nemen is.	<i>ibid.</i>
Waarom de Plaatsnyders meer tot de Schilderkonst overgaan, als tot de andere,	<i>ibid.</i>
Van het leggen der arceeringen na 't beloop der <i>Perspectief</i> .	390
Verskil in de arceeringen na maate en verandering der voorwerpen.	<i>ibid.</i>
Verklaaring van de Stok in Prentbeelding.	391
Verklaaring der tweede Plaat.	<i>ibid.</i>
Redenen van veeler mislag en de oorzaak aangetoond.	<i>ibid.</i>
En verdere aanwyzing der Plaat.	392
Nevens het verschil in de witte of licht gekolourde voorwerpen en der gronden.	<i>ibid.</i>
Van de verschillendheid der voorwerpen.	393
Moeijelyke gevolgen die de Schryver wegens het leggen dezer gronden te verwagten heeft.	<i>ibid.</i>
Breeder bewys van zyne stelling, en aanwyzing hunner misgreep.	394
En voorbeeld van mislag in <i>Berry</i> .	<i>ibid.</i>
En in noch een ander.	395
Gebrek in de oude Plaatsnyders.	<i>ibid.</i>
Manier hoe men gladde en blinkende ligchaamen behandelen moet.	<i>ibid.</i>
Zwaarigheid omtrent het springen der gronden weggenomen.	<i>ibid.</i>
Middel om de grond te beproeven.	396
Desgelyks om de harde ommetrekken, in het etsen begaan, uit te doen.	<i>ibid.</i>

N E G E N D E H O O F D S T U K.

<i>Van de Zwartekunst.</i>	397
Afbeelding van 't Pronkbeeld der Zwartekunst.	<i>ibid.</i>
Verklaaring des zelfs.	<i>ibid.</i>
Onderzoek na den oorspronk van dien naam.	398
Lof der Zwartekunst, benevens haare voordeelen.	<i>ibid.</i>
Prins <i>Robbert</i> de eerste vinder dezer Konst.	<i>ibid.</i>
En van een zeker Metaal.	<i>ibid.</i>
Gemakkelykheid om de Zwartekunst te leeren.	399
Zwarigheden in deze Konst.	<i>ibid.</i>
Middelen om die voor te komen.	<i>ibid.</i>
Verskil tusschen het graveeren van een Schilder, en dat van een Plaatsnyder.	<i>ibid.</i>
Hoe gemakkelyk het schraapen den Schryver gevallen zy.	400
Voorwerpen of stoffen die in de Zwartekunst meest eigen zyn.	<i>ibid.</i>
Oeige naam aan deze fraaije konst gegeven.	<i>ibid.</i>

E I N D E.